

UNIVERZITA KARLOVA
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Historické vědy – Církevní a obecné dějiny

Mgr. Bc. Peter Bučko

Kulty uhorských svätcov z 11. storočia

(The Cults of Hungarian Saints of the 11th century)

Dizertačná práca

Školiteľ: Prof. PhDr. Petr Kubín, Ph.D., Th.D.

Praha 2021

Prehlásenie

Prehlasujem, že som predloženú prácu vypracoval samostatne a použil som uvedené pramene a literatúru. Prehlasujem tiež, že práca nebola použitá k nadobudnutiu iného titulu. Súhlasím so sprístupnením práce pre študijné a vedecko-výskumné účely.

V Prahe dňa 28. 11. 2021

Mgr. Bc. Peter Bučko

Bibliografická citácia

Kulty uhorských svätcov z 11. storočia [rukopis] : Dizertačná práca / Mgr. Bc. Peter Bučko; vedúci práce: prof. PhDr. Petr Kubín, Ph.D., Th.D. -- Praha, 2021. -- 212 s.

Anotácia

Predložená dizertačná práca je venovaná kultom najstarších svätcov Uhorského kráľovstva. Jedná sa o osoby, ktoré boli svätorečené v roku 1083 – kráľ Štefan, jeho syn Imrich, biskup Gerard a v roku 1192 kráľ Ladislav, taktiež zoborskí mnísi a pustovníci Svorad-Ondrej a Benedikt, ktorých svätorečenie prebehlo zrejme ešte v 60. rokoch 11. storočia. V práci skúmame aj svätcov bez doloženej hagiografie, menovite veľkomoravského panovníka Svätopluka, pätkostolského biskupa Maura a uhorského kráľa Šalamúna. Jednotlivé hagiografie sú analyzované z literárneho aj rukopisného hľadiska i v širšom kontexte a v komparácii s ostatnými zachovanými prameňmi. Dôraz je kladený na vývoj kultu ako aj na okolnosti svätorečenia. Predmetné kulty sú skúmané aj z hľadiska patrocínie a hmotných pamiatok spojených s predmetnými svätcami.

Kľúčové slová: Svätci, Uhorsko, hagiografie, kulty

Abstract

Submitted dissertation deals with the cults of the first saints of the Kingdom of Hungary canonized in 1083 – King Stephen, his son Emeric, bishop Gerad and in 1192 King Ladislav, but also monks of Zobor and hermits Zoerard-Andrew and Benedict canonized probably in 1060s. Dissertation also focuses on the saints without official hagiography such as were Svatopluk, ruler of Great Moravia, Maurus bishop of Pécs and Salomon, King of Hungary. Particular hagiographies are analyzed as work of literature with focus on the manuscripts in broader context and in comparison with other preserved sources. Emphasis is placed on the development of the cults as well as on the circumstances of the canonization. Individual cults are examined also from the vantage point of patrocina and material monuments associated with particular saints.

Keywords: Saints, Kingdom of Hungary, Hagiography, Cults

Počet znakov

Poďakovanie

Chcel by som vyjadriť svoju veľkú vďaku vedúcemu svojej dizertačnej práce profesorovi Petrovi Kubínovi za cenné rady a pripomienky pri zhotovovaní práce ako aj počas celého doktorského štúdia.

Moja vďaka patrí aj kolegom z doktorského štúdia za inšpiratívne diskusie a taktiež akademikom, ktorí mi dopomohli pri zháňaní ťažko dostupnej literatúry, menovite to sú prof. Gábor Klaniczay, prof. Imre Takács a za hodnotné podnety ďakujem aj Dr. Kornélii Takácsovej-Kolářovej.

V neposlednom rade ďakujem svojej rodine a blízkym za ich neúnavnú podporu a trpezlivosť.

Obsah

Úvod	9
Terminologická poznámka	11
Prehľad prameňov	12
Stav bádania	21
Cesta od Panónie k Uhorsku: najstaršie kulty	24
Svätý Svätopluk, kráľ Slovanov	28
Osudy veľkomoravského panovníka	28
Svätoplukov kult na Balkáne	32
Svätoplukov kult v Bosne.....	33
Svätoplukov kult v Dukljanskom kráľovstve Srbov.....	37
Svätoplukov kult v Chorvátsko-dalmátskom kráľovstve	43
Svätoplukov kult v Uhorsku: uhorskí kronikári proti benediktínskej tradícii	49
Svätoplukov kult v Nitriansku: slovanský kráľ Artuš?	52
Svätí Svorad-Ondrej a Benedikt, zoborskí mnísi a pustovníci	61
Život a smrť zoborských mníchov.....	61
Vývoj kultu: Svätorečenie, vznik legendy a rukopisy.....	70
Vývoj kultu: patrocínia a sviatok	77
Nitrianski svätci pri vzniku Záhrebského biskupstva	81
Svätý Maurus Nitriansky.....	87
Zoborský mních, pannonhalmský opát, päťkostolský biskup.....	87
Maurov nitriansky pôvod	88
Maurova cirkevná kariéra: mních, opát a biskup	92
Maurus hagiograf – vznik legendy Svorada a Benedikta.....	98
Maurov kult	102
Svätý Štefan Uhorský.....	104
Život a panovnícke dielo prvého uhorského kráľa	104
Svätorečenie a vznik legiend	107
Štefanov kult v Uhorsku – relikvie a patrocínia.....	121
Štefanov kult v Chorvátsku, Dalmácii a Bosne: otázka tzv. dalmátskej legendy	126
Svätý Imrich vojvoda	138
Život a smrť zbožného kráľoviča.....	138
Vznik legendy a svätorečenie	140
Imrichov kult v Uhorsku a Chorvátsku.....	141

Svätý Gerard, biskup a mučedník (†1046).....	145
Život a pôsobenie svätého Gerarda	145
Svätorečenie a vznik legiend	147
Gerardov kult v Uhorsku	150
Svätý Ladislav, uhorský kráľ.....	151
Život a panovanie svätého Ladislava	151
Vznik legiend a svätorečenie	153
Ladislavov kult v Uhorsku	160
Ladislavov kult v Chorvátsku, Dalmácii a Bosne	163
Svätý Šalamún Uhorský, kráľ a pustovník.....	165
Život, panovanie a zosadenie uhorského kráľa Šalamúna	165
Vývoj kultu – otázka svätorečenia a možnej legendy.....	167
Záver	172
Summary	174
Zoznam prameňov.....	176
Zoznam edícií prameňov	177
Zoznam literatúry	182
Zoznam internetových odkazov	206
Zoznam skratiek.....	207
Prílohy.....	208
Príloha č.1	208
Príloha č. 2	211
Príloha č. 3	212

Úvod

Svätci predstavujú význam fenomén, ktorý rezonoval predovšetkým v živote stredovekého človeka.¹ Uhorské kráľovstvo, ktoré sa konštituovalo na zvyškoch Veľkej Moravy s maďarským elementom, samozrejme netvorilo výnimku. Hoci proces kristianizácie začínal ab novo, podľa všetkého ešte v druhej polovici 10. storočia boli obnovené niektoré veľkomoravské cirkevné štruktúry. To sa týkalo najmä územia dnešného Slovenska, hoci časť týchto štruktúr či inštitúcií sa nachádzala aj v Zadunajsku, v starobylej Panónii. Ešte pred korunováciou prvého uhorského kráľa máme jasné stopy u fungovaní sväteckých kultov. S úspešnou kristianizáciou a postupným etablovaním kresťanskej monarchie sa samozrejme vynorila i otázka vlastných uhorských svätcov. Túto úlohu v najstaršej fáze parciálne plnil svätý Vojtech. Prví domáci uhorskí svätci však museli ešte niekoľko desaťročí počkať. Svoju rolu tu hrali aj početné vnútorné politické problémy a dynastické krízy. V roku 1083 však napokon prišlo k svätorečeniu uhorských svätcov – prvého uhorského kráľa Štefana, jeho syna vojvodu Imricha a čanádskeho biskupa Gerarda. Tradične sa však hovorí o päťici svätcov. K vyššie uvedeným sú veľmi často pridávaní aj zoborskí mnísi a pustovníci Svorad-Ondrej a Benedikt. Ich svätorečenie však s veľkou pravdepodobnosťou prebehlo už skôr. K uvedeným svätcom pribudol ešte v roku 1192 i kráľ Ladislav I., ktorý bol sám iniciátorom svätorečenia v roku 1083. V Uhorsku, ako to fragmentárne zachytávajú niektoré pramene, sa však vyskytli aj svätci bez oficiálneho svätorečenia či hagiografie. Týka sa to najmä päťkostolskeho biskupa Maura či uhorského kráľa Šalamúna. Medzi týchto svätcov však možno zaradiť aj veľkomoravského panovníka Svätopluka, ktorého kult latentne prežíval najmä v juhoslovanských oblastiach, neskôr nachádzajúcich sa v uhorskom područí. Túto najstaršiu skupinu uhorských svätcov teda tvorí deväť osôb. V Uhorsku sa pochopiteľne objavujú aj početní ďalší svätci, v 13. storočí spojení s novým typom zbožnosti a na konci stredoveku aj s postupujúcou osmanskou expanziou.

V predloženej práci sa chceme venovať vyššie uvedeným uhorským svätcom, predovšetkým analýze ich kultu, okolnostiam svätorečenia a vzniku jednotlivých hagiografických textov. Samotné polozenie problému v našej práci nie je jednoduché. Uhorskí svätci (a ich kult) sú navzájom prepojení a predstavujú zložitý problém spätý s mnohými aspektmi najmä komplexnými dejinami stredovekého Uhorska. Základnou otázkou však pre nás bude ako vznikol a utváral sa ich kult, za akých okolností boli napísané ich legendy, aká mohla byť naratívna stratégia týchto médií, ale najmä však ako boli títo svätci vnímaní. Dôležitým bodom, ktorý týchto príslušníkov dynastie či cirkevné osoby postavil na novú a značne špecifickú úroveň bol však akt svätorečenia. Nás zaujíma prečo a ako sa stali dané osoby svätcami, patrónmi (a prečo tieto osoby a iné nie?). U mnohých sa vytvoril zložitý kult, napr. Štefan či Ladislav, u ďalších zase len veľmi lokálny (Svorad-Ondrej, Benedikt), prípadne s nejasným vývojom a zrejme bez liturgického aktu svätorečenia (Maurus, Šalamún). S otázkou kultu je spojený aj aspekt jeho rozšírenia resp. rozptylu tak v čase ako i v priestore. Je jasné, že kult významných svätcov, patrónov krajiny, sa dočkal rozšírenia prakticky vo všetkých krajinách uhorskej koruny. Iné kulty lokálneho charakteru, aké tvorili napr. zoborskí pustovníci, sa šírili zrejme len za pomoci rôznych autorít (v tomto prípade prelátov a Arpádovcov spojených s Nitrianskom). Cesta ich kultu teda nemusela byť vôbec jednoduchá. Je teda na mieste položiť si otázku ako ďaleko dosiahli i takéto kultu. Pokúsime sa zároveň vysledovať nexus kultových miest skúmaných svätcov. Takisto sa chceme zaoberať problémom v akej miere mohli veľkomoravské kultúrne rezídua ovplyvniť uhorských svätcov a uhorské hagiografické texty. Predovšetkým ako mohol kult Svätopluka ovplyvniť kult prvého uhorského kráľa

---

¹ Za prvého stredovekého svätca je v istom zmysle považovaný svätý Martin z Tours, ktorý z výrazne zmenil dovtedajšie vnímania svätosti. Martin C. PUTNA – Pavel RYNEŠ eds., *Sulpicius Severus – Život svätého Martina*. Praha 2003, s. 7.

Štefana. Napokon je tu aj element veľkomoravských patrocínii a starobylých panónskych kultov, ktoré mohli byť zásadné v etablovaní nových cirkevných štruktúr i samotných uhorských svätcov. V neposlednom rade tu svoju úlohu hrala aj politická objednávka, či lepšie povedané, ideologicko-politické pozadie jednotlivých kultov a svätcov, ktoré je nutné preskúmať a zhodnotiť. Práca sa primárne sústreďuje na arpádovské obdobie Uhorska (1000-1301) s príležitostným poukázaním na prejavy zbožnosti v neskoršej éry.

K problematike skúmania týchto kultov sme využili širokú pramennú bázu uhorských prameňov, tak naračných, ako aj diplomatických, ak to bolo možné. Taktiež sme však použili početné pramene českej, poľskej, ríšskej či juhoslovanskej proveniencie.

Jednotlivé kapitoly dizertácie sa venujú konkrétnym skúmaným svätcom (radení chronologicky), vždy s analýzou dostupných prameňov predovšetkým hagiografických textov s prihliadnutím aj na rukopisné zachovania, taktiež na hmotné pamiatky a patrocínia. Predmetných svätcov, ich legendy a kultu sme sa tiež pokúsili zaradiť do širšieho hagiografického kontextu a ak to bolo možné, porovnať so svätcami podobného typu mimo Uhorska. Úvodnú kapitolu venujeme vývoju ranostredovekých kultov v Panónii, ktoré mali kľúčový vplyv na vývoj a formovanie cirkevného života v Uhorsku, čím zanechali aj výraznú stopu na dotknutých svätcov.

Terminologická poznámka

V našej práci sme pridžžali slovenských variant osobných mien, geografických názvov a ak to bolo možné taktiež termínov svetských či cirkevných hodností, titulov, úradov a pod.

Termínom Uhorsko rozumieme štátny útvar, ktorý sa sformoval v poslednej štvrtine 10. storočia a v definitívnej podobe zanikol Veľkoveľkokaradínskym mierom v roku 1538, kedy prišlo k rozdeleniu medzi Ferdinanda Habsburského, Jána Zápoľského a osmanského sultána Sulejmana.

Termín Transylvánia používame na označenie časti dnešného Rumunska, ktoré sa nachádzalo pod uhorskou korunou a tvorilo vojvodstvo. Významovo zodpovedá vhodnejšie ako termín Sedmohradsko, ktoré sa vzťahuje len na nemecké stredoveké osídlenie a štruktúry na tomto území.²

---

² Tak mandát kráľa Ľudovíta mešťanom v Sibiu, 1370: „... ambassiatoribus fidelium Saxonum nostrorum Septemsedium partium Transylvanarum...“ („vyslancom našich verných sedmohradských Sasov z Transylvánie“) - CDH IX/4, s. 218, č. CXXIV; Zmienky o „Septem Castra“ sa nachádzajú v prameňoch cudzej proveniencie napr. v súvislosti s Tatárskym vpádom 1241-1242: Annales Erphordenses ab a. 1220-1254. In: CFHH I., s. 127: „Terra scilicet Septem Castrorum...“; Annales Maiores Polonenses. In: CFHH I., s. 159: „Septemcastrenses“.

Prehľad prameňov

K uhorským svätcom existuje značné množstvo prameňov, či už naračných alebo diplomatických. V istej miere sú to aj kontroverzné pramene v otázkach hodnovernosti, autorstva či zachovania. V mnohých prípadoch je to diplomatický materiál, ktorý okrem iného, vyvolával spory medzi maďarskými a slovenskými medievistami. Kult svätcov však primárne reflektujú najmä ich legendy a ostatné hagiografické texty. Pri väčšine z nich však nepoznáme autora ani presný čas vzniku. Nutné je i poznamenať, že legendy, ako uvidíme, hoci vznikli v 11. či 12. storočí, zachovali sa prevažne až neskorších odpisoch, najmä z doby 13.-15. storočia. Významné informácie o svätcoch podávajú aj uhorské naračné pramene.

Naračné pramene – legendy

Život svätých pustovníkov Ondreja-Svorada mučeníka a Benedikta vyznávača spísaná svätým Maurom, päťkostolským biskupom (BHL 452)

Táto legenda predstavuje najstarší uhorský hagiografický text. Bol napísaný Maurom, päťkostolským biskupom Maurom približne v rokoch 1064-1070. Tento text zároveň patrí ku kľúčovým prameňom stredovekého Slovenska, nakoľko sa týka Nitry a Zoborského kláštora, teda starobyklých cirkevných inštitúcií. Usudzuje sa taktiež, že sám Maurus pochádzal z Nitrianska či v mladosti najprv pôsobil v Zoborskom kláštore. Legenda je však najmä dôkazom starého kultu Svorada-Ondreja a Benedikta, ktorý sa sformoval krátko po ich smrti v priebehu prvej tretiny 11. storočia, ale zintenzívnel v 60. rokoch, predovšetkým v rokoch 1063-1074, kedy Arpádovec Gejza zvaný Magnus zastával vojvodský údel v Nitriansku.

Za klasickú edíciu (Imre Madzsar) legendy sa pokladá vydanie sa nachádzajúce sa v druhom zväzku v práci Imreho Szentpetéryho *Scriptores rerum Hungaricarum*, slovenský text s komentárom publikoval profesor Richard Marsina, český preklad uverejnil český hungarista Richard Pražák.³ Novšie vyšiel aj bilingválny text (latinsko-anglický) s úvodnou štúdiou. Publikovala chorvátska historička Marina Miladinov na základe Madzsarovej edície.⁴

Svätoštefanské legendy (BHL 7918, 7919, 7920, 7921): *Vita Maior, Vita Minor, Vita Hartivician, Vita sancti Stephani regis ex Chronici Hungaro-Polonic*

K osobe prvého uhorského panovníka Štefana dokonca vznikli tri resp. štyri legendy, prvá zrejme v čase tesne pred jeho svätorečením (1083) a ďalšie v čase panovania kráľa Kolomana, v prvom desaťročí 12. storočia. V priebehu 12. či 13. storočia vznikla i skrátená legenda (7919). Svätoštefanské legendy ponúkajú rôzne informácie späté so vznikom uhorskej cirkevnej organizácie, prvých kláštorov a takisto s problematikou tzv. apoštolskej legácie uhorských kráľov. Štefan kult sa však nemusel etablovať jednoducho, niektoré z legiend totiž opomínajú i jeho pohreb, svätorečenie, prípadne sa len

---

³ Emericus MADSZAR ed. *Legenda sanctorum Zoerardi et Benedicti*. In Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores Rerum Hungaricarum vol. II*. Budapestini 1938, s. 347-363; Richard MARSINA ed. *Život svätých pustovníkov Svorada vyznávača a Benedikta mučeníka*. In Richard Marsina – Július Sopko eds. *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice 1997, s. 35-43; Richard PRAŽÁK ed. *Život svätých poustevníkov Svorada vyznávače a Benedikta mučedníka, sepsaný blahoslaveným Maurom biskupom päťkostolským*. In: Richard Pražák – Jana Nechutová eds. *Legendy a kroniky koruny uherské*, Praha 1988, s. 56-73

⁴ Marina MILADINOV ed. *Lives of the Holy Hermits Zoerard the Confessor and Benedict the Martyr by Blessed Maurus, Bishop of Pécs*, in: Gábor Klaniczay – Cristian Gaşpar – Marina Miladinov eds. *Saints of the Christianization Age of Central Europe (Tenth – Eleventh Centuries)*. *Vitae sanctorum aetatis conversionis Europae Centralis (Saec. X-XI)*. New York – Budapest 2012, s. 315-337

vágne dotýkajú zázrakov u jeho hrobu. Z hľadiska typológie svätcov Štefan teda predstavuje kráľa-vyznávača (*rex confessor*). *Väčšia legenda* sa zdá nedokončená (neobsahuje zázraky) a takisto *Menšia* neobsahuje všetky náležitosti klasickej legendy. Úplná a v tomto prípade čiastočne vychádzajúca z oboch legiend je *Hartikova legenda*. Na základe poslednej menovanej vznikol i *Život svätého Štefana kráľa*, ktorý sa nachádza v *Uhorsko-poľskej kronike*.

Kritickú edíciu *Väčšej, Menšej a Hartvikovej legendy* publikovala Emma Bartoniek v *Scriptores rerum Hungaricarum*.⁵ Slovenský preklad legiend s komentárom publikoval Richardom Marsina, český preklad znova Richard Pražák.⁶ Legende BHL 7919 sa venoval profesor Martin Homza, ktorý publikoval aj kritickú edíciu.⁷ Anglický preklad *Hartvikovej legendy* publikovala maďarská medievistka Nora Berend.⁸ Bilíngválna edícia v rámci série prameňov Stredoeurópskej Univerzity (CEU) je plánovaná na rok 2022.⁹

Legenda svätého Imricha (BHL 2528, 2529, 2529b)

Jedná sa o hagiografický text zameraný na osobu uhorského vojvodu, kráľoviča Imricha (približne 1007-1031), syna svätého Štefana. Imrich ako jediný dedič uhorskej koruny musel za svojho života plniť aj povinnosti spojené s titulom následníka trónu a zrejme bol ženatý, napriek tomu, je uctievaný pre svoju čistotu a výnimočnú cnosť a oddanosť Bohu. Legenda, ako uvidíme, zrejme vznikla z dôvodov presadzovania celibátu v okruhu prívržencov reformného pápežstva na začiatku 12. storočia. Text legendy sa zachoval s rozličnými prológmi.

Edíciu publikovala Emma Bartoniek, slovenský preklad s komentárom uverejnil Richard Marsina.¹⁰

---

⁵ Emma BARTONIEK ed. *Legenda S. Stephani regis maior et minor atque legenda ab Hartvico episcopo conscripta*, In: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores Rerum Hungaricarum vol. II*. Budapestini 1938, s. 363-441.

⁶ Richard MARSINA ed. *Väčšia legenda svätého Štefana kráľa*, In: Richard Marsina – Július Sopko ed. *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice 1997, s. 47-63; Richard MARSINA ed. *Menšia legenda svätého Štefana kráľa*, In: Richard Marsina – Július Sopko ed. *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice 1997, s. 63-75; Richard MARSINA ed. *Legenda o svätom Štefanovi kráľovi napísaná biskupom Hartivkom*, In: Richard Marsina – Július Sopko ed. *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice 1997, s. 97-125; Richard PRAŽÁK ed. *Větší legenda svatého Štěpána krále*, In: Richard Pražák – Jana Nechutová ed. *Legendy a kroniky koruny uherské*, Praha 1988, s. 74-92; Richard PRAŽÁK ed. *Menší legenda svatého Štěpána krále*, In: Richard Pražák – Jana Nechutová ed. *Legendy a kroniky koruny uherské*, Praha 1988, s. 92-103; Richard PRAŽÁK ed. *Legenda o svatém Štěpánu králi sepsaná biskupem Hartvikem*, In: Richard Pražák – Jana Nechutová ed. *Legendy a kroniky koruny uherské*, Praha 1988, s. 103-118.

⁷ Martin HOMZA ed. *Uhorsko-poľská kronika. Nedocenený prameň k dejinám strednej Európy*. Bratislava 2009.

⁸ Nora BEREND ed. *Hartvic, Life of king Stephen of Hungary*, in: Thomas Head ed. *Medieval Hagiography. An Anthology*. New York 2000, s. 375-398

⁹ <https://ceupress.com/book/sanctity-leaders> (dostupné 20.11.2021)

¹⁰ Emma BARTONIEK ed. *Legenda sancti Emerici ducis*. In: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores Rerum Hungaricarum vol. II*. Budapestini 1938, s. 441-461; Richard MARSINA ed. *Legenda o vojvodovi svätom Imrichovi*. In: Richard Marsina – Július Sopko ed. *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice 1997, s. 74-84.

Legenda svätého Gerarda: Maior, Minor (BHL 3424, 3426)

K osobe prvého čanádskeho biskupa a mučeníka Gerarda existujú dve legendy – *Menšia* a *Väčšia*. Všeobecne sa konštatuje, že *Menšia* legenda je staršia a pochádza z 12. storočia. *Väčšia legenda* je často datovaná do 14. storočia (kvôli dodatku z roku 1361), hoci nie je vylúčené, že jej pôvodný starší text bol interpolovaný a upravený v 13. a 14. storočí. Kritickú edíciu oboch legiend publikoval Imre Madzsar.¹¹ Slovenský preklad Menšej legendy uverejnil Richard Marsina.¹² Český text tejto legendy publikoval Richard Pražák.¹³ *Väčšia legenda* nebola preložená do slovenčiny či češtiny.

Legenda svätého Ladislava: Maior, Minor (BHL 4670, 4671)

Svätý Ladislav, (1077-1095), bol svätorečený až v roku 1192, jeho kult bol sčasti objednávkou zo strany Bela III. Ladislav obnovil poriadok v krajine po dlhoročných konfliktoch, založil mnohé kláštory a doteraz existujúce bohato obdaroval. Samotné jeho svätorečenie sa udialo ešte v kontexte III. križiackej výpravy. K jeho osobe sa zachovali dva veľmi podobné varianty legendy – *Väčšia* a *Menšia*, zrejme vychádzajúce z pôvodnej predlohy. Oba varianty vznikli zrejme v 12. storočí. Edíciu publikovala Emma Bartoniek, slovenský a český preklad opäť uverejnili Richard Marsina a Richard Pražák.¹⁴

Skúmaných svätcov sa parciálne dotýka aj legenda svätej Margaréty, dcéry Bela IV. – *Legenda Vetus* (BHL 5330d), ktorá výborne odzrkadľuje úctu k prvým uhorským svätcom i v neskoršej arpádovskej dobe. Edíciu a anglický preklad tejto legendy spolu so štúdiou publikovali maďarskí medievisti Gábor Klaniczay, Ildikó Csepregi a Bence Péterfi.¹⁵

---

¹¹ Emericus MADSZAR ed. *Legenda sancti Gerardi episcopi*. In: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores Rerum Hungaricarum vol. II*. Budapestini 1938, s. 461-507

¹² Richard MARSINA ed. *Legenda o svätom Gerardovi biskupovi*. In: Richard Marsina – Július Sopko ed. *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice 1997, s. 87-97.

¹³ Richard PRAŽÁK ed. *Menší legenda svätého biskupa Gerarda*. In: Richard Pražák – Jana Nechutová eds. *Legendy a kroniky koruny uherské*, Praha 1988, s. 118-131

¹⁴ Emma BARTONIEK ed. *Legenda sancti Ladislai regis*. In: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores Rerum Hungaricarum vol. II*. Budapestini 1938, s. 507-529; Richard MARSINA ed. *Život uhorského kráľa svätého Ladislava*. In: Richard Marsina – Július Sopko eds. *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice 1997, s. 125-139; Richard PRAŽÁK ed. *Legenda o svätom Ladislavu kráľi*. In: Richard PRAŽÁK ed. *Legendy a kroniky koruny uherské*, Praha 1988, s. 132-144.

¹⁵ Gábor KLANICZAY – Ildikó CSEPREGI – Bence PÉTERFI eds. *Legenda vetus, acta processus canonizationis et Miracula sanctae Margaritae de Hungaria. The Oldest Legend: Acts of the Canonization Process, and Miracles of Saint Margaret of Hungary*. Budapest-New York 2018.

Naračné pramene – kroniky

Za ústrednú uhorskú kroniku možno považovať *Viedenskú obrázkovú kroniku* (nazvaná aj ako *Uhorská iluminovaná kronika*), ktorá je hlavným predstaviteľom *Uhorskej kronikárskej kompozície 14. storočia*. V tomto prípade je mimoriadne cenná najmä jej najstaršia vrstva pomerne v podrobnej miere zachytávajúca udalosti od konca 10. storočia po prvú tretinu 12. storočia. V maďarskej či slovenskej historiografii sa táto najstaršia časť kroniky označuje ako *Gesta Hungarorum Vetera* a jej vznik sa kladie na koniec 11. storočia s interpoláciami v prvej tretine 12. storočia.

Viedenská obrázková kronika, teda tento konkrétny rukopis, vznikla na objednávku uhorského a poľského kráľa Ľudovíta Veľkého v 70. rokoch 14. storočia a zostavovateľom bol uhorský prelát, zrejme zo Stoličného Belehradu. Kronika sa údajne dostala na dvor srbského despotu Juraja Brankoviča, o niečo neskôr skončila v osmanských rukách a napokon vo Viedni (začiatkom 17. storočia). Od 30. rokov 20. storočia sa nachádza v Maďarskej krajinskej knižnici v Budapešti (Országos Szechenyi Könyvtár) pod signatúrou Cod.lat. 404.¹⁶

Kritickú edíciu publikoval Sándor Domanovszky.¹⁷ Slovenský preklad publikoval Július Sopko a novšie aj tiež kompletný slovenský text s faksimile aj Ján Lukačka.¹⁸ Bilingválny latinsko-anglický text i so sprievodným zväzkom štúdií publikovali János Bak a László Veszprémy.¹⁹

Z vyššie zmienenej kronikárskej kompozície pochádza aj *Dubnická kronika* (70. roky 15. storočia) varadínskej proveniencie, ktorá poskytuje miestami odlišné informácie, jej text publikoval Július Sopko.²⁰ Kronika sa dnes nachádza v OSzK v Budapešti pod signatúrou Cod. Lat. 165²¹

Z ďalších kroník je nutné spomenúť *Uhorsko-poľskú kroniku*, ktorá zrejme vznikla v 20. alebo 30. rokoch 13. storočia na dvore Kolomana Haličského, chorvátsko-dalmátskeho vojvodu a mladšieho brata Bela IV. Autor resp. zostavovateľ bol zrejme jeho kaplánom, ktorý použil aj staršie uhorské pramene a zrejme aj texty chorvátskej proveniencie. Ako bolo spomenuté, táto kronika obsahuje i hagiografický text ku svätému Štefanovi, ale taktiež sa dotýka osoby svätého Ladislava. Kronika sa zachovala v niekoľkých neskorších odpisoch dnes nachádzajúcich sa v Poľsku. Podrobnú štúdiu a kritickú edíciu publikoval Martin Homza.²²

---

¹⁶ Emma BARTONIEK ed. *Codices manu scripti latini. Vol. 1, Codices latini medii aevii*. Budapestini 1940, č. 404, s. 365-366.

¹⁷ Alexander DOMANOVSZKY ed. *Chronici Hungarici compositio seaculi XIV.*, in: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores Rerum Hungaricarum vol. I*. Budapestini 1938, s. 217-507.

¹⁸ Július SOPKO ed. *Kroniky stredovekého Slovenska. Stredoveké Slovensko očami kráľovských a mestských kronikárov*, Budmerice 1995; Ján LUKAČKA – Július SOPKO – Tünde LENGYELOVÁ – Magdaléna GOCNÍKOVÁ eds. *Viedenská maľovaná kronika*, Bratislava 2016.

¹⁹ János M. BAK – László VESZPÉMY eds. *Chronica de gestis Hungarorum e Codice Picto saec. xiv. The Illuminated Chronicle, Chronicle of the Deeds of the Hungarians from the Fourteenth-Century Illuminated Codex*. Budapest 2018; János M. Bak – László Veszprémy eds. *Studies on the Illuminated Chronicle*. Budapest 2018.

²⁰ Július SOPKO ed. *Kronika uhorských kráľov zvaná Dubnická*. Budmerice 2004.

²¹ Emma BARTONIEK ed. *Codices manu scripti latini. Vol. 1, Codices latini medii aevii*. Budapestini 1940, č. 165, s. 138-139.

²² Martin HOMZA ed. *Uhorsko-poľská kronika. Nedocenený prameň k dejinám strednej Európy*. Bratislava 2009.

Významným reprezentantom uhorskej kronikárskej spisby je aj Šimon z Kézy, klerik Ladislava IV. (1272-1290) a jeho dielo *Gesta Hungarorum*. Kronika predovšetkým akcentuje príchod Maďarov do Karpatskej kotliny, stret s Mojmírovcami a taktiež príchod rozličných cudzích rodov do Uhorska. Jediný rukopis tejto kroniky sa stratil v 19. storočí. Edíciu na základe odpisu publikoval Sándor Domanovszky.²³ Latinsko-anglický text so štúdiou vydali Jenő Szűcs, László Veszprémy a Frank Schaer.²⁴

K uhorským kronikám je však nutné zaradiť aj kontroverzný text – *Kroniku anonymného notára kráľa Bela*, s podtitulom *Gesta Hungarorum*. Kronika bola v priebehu 19. a 20. storočia vnímaná veľmi rôzne od faktografického popisu dobytia Karpatskej kotliny až po románové gesta. Autor bol cirkevný hodnostár v čase Bela III. (1172-1196), jeho meno však nepoznáme a svoje dielo napísal okolo roku 1210. Posledné kapitoly sa venujú definitívnemu nástupu Arpádovcov na kniežací stolec a postupnej kristianizácii Maďarov. Zachoval sa iba jediný rukopis kroniky z konca 13. storočia, dnes uložený v Oszk pod signatúrou Cod. Lat. 403.²⁵ Text so štúdiou a anglickým prekladom vydal László Veszprémy a Martyn Rady.²⁶ Štúdiu, latinský text a slovenský preklad publikoval Vincent Múcska.²⁷

V rámci uhorských kronikárskych textov sme použili aj *Bratislavské anály*, jediné dnes zachované uhorské anály, ktoré vznikli na konci 12. storočia a nachádzajú sa v liturgickej pamiatke známej ako *Prayov kódex*.²⁸

Spomeňme taktiež *Varadínsku a Záhrebskú kroniku*, ktoré vznikli na základe starších kronikárskych textov približne v polovici 14. storočia. Edíciu oboch kroník publikoval Imre Szentpetéry.²⁹ Väčšia pozornosť kronikám nebola venovaná. Zoaberal sa však nimi, ako aj ostatnými uhorskými prameňmi britský medievista Carlile Aylmer Macartney.³⁰ Nedávno aj v Nina Martek v diplomovej práci obhájenej na Univerzite v Záhrebe.³¹

Prameňom na pomedzí chorvátsko-dalmátskej a uhorskej proveniencie je kronika Tomáša Splitského *Dejiny salonských a splitských biskupov*, napísaná v 60. rokoch. Autor bol notárom, archidiakonom kapituly a neskôr i zvoleným splitským arcibiskupom, ale nepotvrdeným v úrade. Toto dielo sa primárne sústreďuje na cirkevný život v Dalmácii, popisuje však aj vzťah Arpádovcov k Dalmácii a prezrádza niekoľko informácií o svätom Štefanovi a Ladislavovi. Štúdiu a latinsko-anglickým textom publikovali Damir Karbić, Mirja Matijević Sokol a James Ross Sweeney.³²

---

²³ Alexander DOMANOVSZKY ed. Simonis de Kéza Gesta Hungarorum, in: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores Rerum Hungaricarum vol. I*. Budapestini 1938, s. 129-195.

²⁴ László VESZPRÉMY – Frank SCHAER – Jenő SZŰCS eds. *Simonis de Kéza Gesta Hungarorum. Simon of Kéza Deeds of the Hungarians*. Budapest – New York, 1999.

²⁵ Emma BARTONIEK ed. *Codices manu scripti latini. Vol. 1, Codices latini medii aevii*. Budapestini 1940, č. 403, s. 365.

²⁶ Martyn RADY – László VESZPRÉMY eds. *Anonymus Bele regis notarii. Gesta Hungarorum. Anonymus notary of King Béla, The Deeds of the Hungarians*. Budapest-New York 2010.

²⁷ Vincent MÚCSKA ed. *Kronika anonymného notára kráľa Bela*. Budmerice 2001.

²⁸ Emericus MADZSAR ed. *Annales Posonienses*, in: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores Rerum Hungaricarum vol. I*. Budapestini 1938, s. 119-128.

²⁹ Emericus SZENTPETÉRY ed. *Chronicon Zagradiense cum texti Chronici Varadiensis collatum*, in: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores Rerum Hungaricarum vol. I*. Budapestini 1938, s. 195-216.

³⁰ Carlile A. MACARTNEY, *The Medieval Hungarian Historians: A Critical and Analytical Guide*. New York 2008; Carlile A. MACARTNEY, The composition of the Záhgráb and Várad chronicles and their relationship to the longer Narrative Chronicles, in: *Archivum Europae Centro-Orientalis*, č. 4, 1938, s. 490-507.

³¹ Nina MARTEK, *Paleografsko-jezična analiza kronike Ivana Arhiđakona Goričkog*. Zagreb 2019.

³² Damir KARBIĆ – Mirjana MATIJEVIĆ SOKOL – James Ross SWEENEY eds. *Thomae archidiaconi Spalatensis. Historia Salonitanorum atque Spalatinorum pontificum. Archdeacon Thomas of Split. History of the Bishops of Salona and Split*. Budapest – New York 2006.

V rámci ďalších kroník je nutné spomenúť aj *Kosmovu kroniku Čechov*, ktorá sa prekvapivo vôbec nezmieňuje o svätom Štefanovi, za to kronikár, dekan svätovítskej kapituly, uvádza veľmi známu reláciu o Svätoplukovom uchýlení sa do Zoborského kláštora. Za klasickú sa považuje edícia Bertholda Bretholza v *Monumenta Germanie Historica*.³³ Novší český preklad vyšiel v roku 2011.³⁴ Najnovšie kroniku v podobe bilingválnej latinsko-anglickej edície publikovali János M. Bak a Pavlína Rychterová.³⁵

Z poľských prameňov je to predovšetkým *Kronika Gala Anonyma* zo začiatku 12. storočia, ktorá ilustruje vzájomný vzťah Arpádovcov a Piastovcov v 11. storočí a referuje aj o svätom Štefanovi a najmä o Ladislavovi, ktorý vyrastal práve v Poľsku. Prameň vyšiel v českom preklade a taktiež v anglicko-latinskej edícii.³⁶

Významným prameňom z juhoslovanskej oblasti, hoci s otáznou hodnovernosťou, autorstvom či datovaním je *Letopis Popa Dukljanina*, alebo ako znie oficiálny titul *Regnum Sclavorum*. Za autora býva považovaný barský arcibiskup Gregor († približne 1196), ktorý napísal resp. preložil tento prameň zo slovanského jazyka, aby obhájil starobylosť a práva barského teda dukljanskeho arcibiskupstva. Prameň sa obsírne venuje i tunajšiemu kráľovi Svätoplukovi, ktorého literárny obraz je zostavený na základe veľkomoravských relikto. Gregor k tomu, aby vytvoril obraz panovník rex iustus si zrejme vypožičal i svätoštepanské legendy. Letopis sa zachoval až v neskorších novovekých odpisoch a tlačiach. Edíciu latinského a chorvátskeho textu publikoval srbský medievista Tibor Živković.³⁷ Chorvátsku redakciu publikoval Ivan Mužić.³⁸ Najnovšie sa tomuto prameňu podrobne venoval poľský medievista Wawrzyniec Kowalski.³⁹

---

³³ Bertold BRETHOLZ ed. *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, in: *Monumenta Germanie Historica – Scriptorum*. Nova Series. Berolini 1923

³⁴ Karel HRDINA – Marie BLÁHOVÁ – Magdaléna MORAVOVÁ – Martin WIHODA eds. *Kosmas, Kronika Čechů*. Praha 2011.

³⁵ János M. BAK - Pavlína RYCHTEROVÁ eds. *Cosmae Pragensis Chronica Bohemorum. Cosmas of Prague. The Chronicle of the Czechs*. Budapest-New York 2020.

³⁶ Martin WIHODA – Josef FÖRSTER – Magdaléna MORAVOVÁ eds. *Gallus Anonymus. Kronika a činy polských knížat a vládců*. Praha 2009; Paul W. KNOLL – Frank SCHAER – Thomas N. BISSON eds. *Gesta principum Polonorum. The Deeds of the Princes of the Poles*. Budapest-New York 2003.

³⁷ Tibor ŽIVKOVIĆ ed. *Gesta Regum Sclavorum I-II*. Beograd 2009.

³⁸ Ivan MUŽIĆ ed. *Hrvatska kronika u Ljetopisu Popa Dukljanina*. Split 2011.

³⁹ Wawrzyniec KOWALSKI, *The King of the Slavs. The Image of a Ruler in the Latin Text of The Chronicle of the Priest of Duklja*. Leiden-Boston 2021.

Juhoslovanskej oblasti sa týka aj *Benátska kronika* z polovice 14. storočia, ktorej autorom je Andrea Dandolo.⁴⁰ Rovnako taktiež *Kronika Jána archidiakona z Gorice*, týkajúca sa vzťahu svätých Arpádovcov a Chorvátska ktorej hodnovernosť je nejasná, nakoľko sa zachovala vo fragmente z konca 18. storočia.⁴¹ Na pomedzí rozprávacieho a úradného prameňa sa nachádza *Supetarský kartulár*, ktorý obsahuje listiny dalmátskeho kláštora svätého Petra v lokalite Selo (dnes Jesenice). Záznamy pochádzajúce z 11. a 14. storočia však hovoria aj o procese voľby chorvátskeho kráľa, menuje chorvátskych bánov a spomínajú aj kráľa Svätopluka. Edíciu textu so štúdiou publikovali Viktor Novak a Petar Skok.⁴² Rovnako sme si všimli aj dubrovnícké kroniky a anály, zachytávajúce veľkomoravské relikty, ktoré vydal Nadjelko Nodilo.⁴³

V našej práci sme preskúmanie zvolených kultov použili aj početné kronikárske diela cudzej proveniencie. Tieto pramene často dokladajú vnímanie uhorských svätcov mimo Uhorsko, prípadne o nich poskytujú informácie, ktoré sa v uhorských prameňoch nenachádzajú. Pramene takejto povahy, menovite – *Adam Brémsky*, *Ademar zo Chabanes*, *Ondrej z Regensburgu*, *Erfurtská kronika*, *Krátka kronika z Liège*, *Albert z Trois-Fontanes*, *Založenie kostola svätého Albana v Namure*, *Anály svätého Kríža*, *Hildesheimské anály*, *Matúš Miechoivus* publikoval (predovšetkým excerpty, ktoré sa týkajú Uhorska) Albin Ferenc Gombos vo svojom monumentálnom diele *Catalogus fontium historiae hungaricae I-IV*.⁴⁴ Pri niektorých kronikách, ako je *Thietmar z Merseburgu*, *Bamberské anály* a pod. sme využili edície v *Monumenta Germaniae Historica*.⁴⁵

K osobe veľkomoravského panovníka Svätopluka, najmä s ohľadom na jeho bezprecedentné postavenie medzi slovanskými kniežatami či kráľmi sme použili napr. *Kronika Regina z Prümü*, *Fuldské anály*, nedávno publikované v treťom a revidovanom vydaní *Magnae Moraviae fontes historici I*.⁴⁶ K týmto starším prameňom je nutné zaradiť aj spis salzburskej proveniencie známy ako *Obrátenie Bavorov a Korutáncov*, ktoré poukazuje na kristianizáciu a cirkevný život v Panónii v druhej polovici 9. storočia.⁴⁷ Rovnako starobylým prameňom je aj *Cividalské evanjelium*, ktoré zachytáva mená slovanských kniežat z 9. storočia.⁴⁸

---

⁴⁰ Andreas Dandolo, *Chronicon Venetum*, in: Dagmar Bartoňková et al. *Magnae Moraviae fontes historici IV*, Brno 1971, s. 421-422.

⁴¹ Adam Baltazar KRČELIĆ, *De regnis Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae notitiae prealiminales*. Zagrabie 1771, s. 101-102; publikoval aj: Franjo RAČKI ed. *Documenta historiae Chroaticae perodium antiquam. Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, vol. 7., Zagrabiae 1877, s. 471-473.

⁴² Viktor NOVAK – Petar SKOK eds. *Supetarski kartular. Iura sancti Petri de Gomai*. Zagreb 1952.

⁴³ Speratus NODILO ed. *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium. Volumen XXV: Chronica Ragusina Junii Resti item Joannis Gundulae*. Zagrabiae 1893; Speratus NODILO ed. *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium. Volumen XIV: Annales Ragusini item Nicolai de Ragnina*. Zagrabiae 1883.

⁴⁴ Albinus F. GOMBOS ed. *Catalogus fontium historiae Hungaricae I-IV*, Budapestini 1937-1943.

⁴⁵ Robert HOLTZMANN ed. *Thietmari Merseburgensis episcopi chronicon*, in: *Monumenta Germaniae Historica, Scriptores rerum Germanicarum, Nova series, Tomus IX*. Berolini 1935; Philippus JAFFÉ ed. *Annales et notae Babenbergenses*, in: *Monumenta Germaniae Historica, Scriptores, Tomus XVII*. Hannoverae 1841.

⁴⁶ Dagmar BARTOŇKOVÁ et al. *Magnae Moraviae fontes historici I. Annales et chronicae*. Praha³ 2019.

⁴⁷ *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, in: Dagmar BARTOŇKOVÁ – Radoslav VEČERKA eds. *Magnae Moraviae fontes historici III*. Praha² 2011, s. 253-284.

⁴⁸ *Evangelium de Cividale*, in: Dagmar BARTOŇKOVÁ – Radoslav VEČERKA eds. *Magnae Moraviae fontes historici III*. Praha² 2011, s. 291-294.

Diplomatické pramene

Uhorských svätcov sa aspoň parciálne dotýka diplomatický materiál. Najstaršie uhorské listiny obdobia rokov 1000-1131/1134 publikoval György Györffy.⁴⁹ Hovoríme najmä o arpádovských fundáciach spojených so skúmanými svätcami, ale taktiež o pápežských listoch adresovaných do Uhorska. Niekoľko listín a listinných textov sme použili aj zo slovenského diplomatára (zostavovateľ Richard Marsina), ktoré sa týkali najmä Nitry a Zoborského kláštora.⁵⁰ Niektoré z týchto listín boli publikované aj v slovenskom preklade.⁵¹ Zo starších uhorských edícií sme využili Fejérov diplomatár.⁵² V niekoľkých prípadoch sme použili aj chorvátsky diplomatár (Marko Konstrenić, Tadge Smičiklas) najmä ak sa jednalo o pápežské listy či listiny a korešpondenciu dalmátskych cirkevných inštitúcií.⁵³ Pre pápežské listy z 12. a 13. storočia sme použili edíciu *Vetera monumenta Slavorum Meridionalium historiam illustrantia I.* a taktiež *Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis I.*⁵⁴ Pre staršiu dobu, týkajúcu sa najmä veľkomoravského obdobia (tu predovšetkým pápežské listy) sme použili *Magnae Moraviae fontes historici III.*⁵⁵

Úradné pramene

Za takéto možno považovať inventárne súpisy kapitúl, týkajúce sa predovšetkým relikvií svätcov. Skúmali sme inventáre Pražskej metropolitnej kapituly svätého Víta a Záhrebskej kapituly.⁵⁶

Podobne úradný charakter majú aj závery Splitských synod (60. roky 11. storočia), ktoré sa týkali slovanskej liturgie, predovšetkým jej potlačenia.⁵⁷

Špecifickým prameňom je jediné uhorské panovnícke zrkadlo, *Kniha mravných ponaučení svätého Štefana kráľa kráľovičovi Imrichovi*, ktoré ako názov napovedá, bolo určené jedinému synovi a dedičovi kráľa Štefana. Prameň predovšetkým vyzdvihuje cnosti, ktoré ma mať ideály panovník i s poukazovaním na starozákonných kráľov Šalamúna a Dávida. Ponaučenia sa zachovali až v neskorostredovekom zachovaní, edované v *Scriptores rerum Hungaricarum*, slovenský preklad vydal Richard Marsina a český text Richard Pražák.⁵⁸

⁴⁹ György GYÖRFFY ed. *Diplomata Hungariae Antiquissima* vol. I. Budapest 1992,

⁵⁰ Richard MARSINA ed. *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae* I. Bratislava 1971,

⁵¹ Richard MARSINA ed. *V kráľovstve svätého Štefana. Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov, zväzok III.* Bratislava 2003.

⁵² Georgius FEJÉR ed. *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* I-XI, Budae 1829-1844.

⁵³ Tadge SMIČIKLAS ed. *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* II-XII., Zagreb 1904-1914; Marko KOSTRENIČ ed. *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* I. Zagreb 1967.

⁵⁴ Augustinus THEINER ed. *Vetera monumenta Slavorum Meridionalium historiam illustrantia I.* Romae 1863; Ludovicus de THALLÓCZY – Emilianus de ŠUFFLAY – Constantinus JIREČEK eds. *Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis I.* Vindobonae 1913.

⁵⁵ Dagmar BARTOŇKOVÁ – Radoslav VEČERKA eds. *Magnae Moraviae fontes historici III.* Praha² 2011.

⁵⁶ Antonín PODLAHA, *Chrámový poklad u sv. Víta v Praze jeho dějiny a popis.* Praha 1903; Draguin KNIEWALD, *Najstariji inventari zagrebačke katedrale.* Zagreb 1951.

⁵⁷ Dagmar Bartoňková et al. eds. *Magnae Moraviae fontes historici IV,* Brno 1971, s. 129-131.

⁵⁸ Iosephus BALOGH, *Libellus de institutione morum*, in: in: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores Rerum Hungaricarum vol. I.* Budapestini 1938, s. 611-628; Richard MARSINA ed. *Kniha mravných ponaučení svätého Štefana kráľa kráľovičovi Imrichovi*, in: Richard Marsina – Július Sopko eds. *Legends stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov.* Budmerice 1997, s. 23-34; Richard PRAŽÁK ed., *Knižka mravných naučení svätého kráľa Štefána kráľovičovi Imrichovi*, in: Richard Pražák – Jana Nechutová eds. *Legends a kroniky koruny uherské,* Praha 1988, s. 39-55.

Liturgické pramene

Pri skúmaní svätcov nemožno opomenúť ani zachované liturgické pamiatky. Náš výskum sme preto sústredili aj na tieto pramene. Jedná sa o najstaršie uhorské kódexy menovite to sú najmä *Nitriansky kódex*, ríšskej proveniencie, zrejme z prvej tretiny 12. storočia, uchovávaný v Biskupskej knižnici v Nitre.⁵⁹ Ďalej je to *Háhotsky kódex*, zvaný aj *Sacramentarium s. Margaretae*, z konca 11. storočia s najstaršími oráciami k uhorským svätcom, dnes sa nachádzajúci sa v Metropolitnej knižnici v Záhrebe, signatúra MR 126.⁶⁰ Z ďalších kódexov je to najmä *Prayov kódex*, pomenovaný podľa osvietenského historika a bratislavského kanonika Juraja Praya (1723-1801). Rukopis obsahuje i *Bratislavské anály* a zároveň aj najstarší súvislý text v maďarčine (*Halotti beszéd*). Dnes sa kódex nachádza v Maďarskej národnej knižnici (Oszk) pod signatúrou Mny1.⁶¹ Z liturgických pamiatok je nutné spomenúť aj Ostrihomský breviár z 60. či 70. rokov 13. storočia, ktorý tiež nachádza v Záhrebe, pod signatúrou MR 67. Pre vysledovanie sviatkov daných svätcov sme využili taktiež trojzväzkové dielo slovenského kodikológa Júliusa Sopka.⁶² K dispozícii sme mali internetovú databázu európskych liturgických rukopisov, ktorá na Univerzite Lóránda Eötvösa v Budapešti.⁶³

Hmotné pramene

Dôležitú časť prameňov tvoria i hmotné pramene, ktoré sú výrazným svedectvom o úcte a zbožnosti k svätcom a aj o dobe, v ktorej žili. Jedná sa prevažne o relikvie, z nich možno spomenúť *Pravicu svätého Štefana*, ktorá bola v stredoveku prechovávaná v kláštore svätej Pravice v lokalite Sâniob (maď. Szentjobb) v Rumunsku a dnes sa nachádza v bazilike svätého Štefana v Budapešti. V našej práci sme si všimli aj ostatné relikvie svätého Štefana, časť z nich dnes v Záhrebe či Dubrovniku. So Štefanom sú späté aj niektoré uhorské korunovačné insígnie. Koruna pomenovaná ako *Svätoštefanská* pozostáva z dvoch častí (*corona graeca, corona latina*), hoci obe pravdepodobne pochádzajú z 11. storočia, nejde o pôvodnú korunu, ktorou bol korunovaný sv. Štefan. Ďalej je to meč zvaný *Svätoštefanský*, zrejme z 9. storočia, nachádzajúci sa v Prahe vo Svätovítskom poklade. Zo Štefanom je však spätý *Korunovačný plášť uhorských kráľov*, pôvodne zrejme išlo o ornát, vyhotovený v roku 1031 a darovaný stoličnobelehradskej kapitule).⁶⁴ Na plášti je zobrazená i kráľovská rodina – kráľ Štefan, kráľovná Gizela a ich syn, kráľovič Imrich. So Štefanom je však spájaný aj sarkofág z baziliky Panny Márie v Stoličnom Belehrade.

Tento typ prameňov je rovnako spojený i so svätým Ladislavom. Dnes je zachovaná relikvia jeho hlavy (herma) a jeho plášť. Ladislava sa však týkajú najmä početné fresky zobrazujúce jeho boj s kumánom.

---

⁵⁹ Jaroslav NEMEŠ, *Nitriansky kódex a jeho poslanstvo*. Ružomberok 2006.

⁶⁰ Albe VIDA KOVIČ, *Sakramentar MR 126 Metropolitanske knjižnice u Zagrebu*. Zagreb 1952.

⁶¹ Emma BARTONIEK ed. *Codices manu scripti latini. Vol. 1, Codices latini medii aevii*. Budapestini 1940, č. 1, s. 1-5; Peter RATKOŠ, *Nový pohľad na vznik a funkciu Prayovho kódexu*, Slovenská archivistika, 1966, 2, s. 98-119.

⁶² Július SOPKO, ed. *Stredoveké latinské kódexy v slovenských knižniciach. Kódexy slovenskej proveniencie, I. zväzok*. Martin: Matica Slovenská, 1981; Július SOPKO, ed. *Stredoveké latinské kódexy slovenskej proveniencie v Maďarsku a Rumunsku. Kódexy slovenskej proveniencie, II. zväzok*. Martin: Matica Slovenská, 1982; Július SOPKO, ed. *Kódexy a neúplne zachované rukopisy v slovenských knižniciach. Kódexy slovenskej proveniencie, III. zväzok*. Martin: Matica Slovenská, 1986.

⁶³ <https://usuarium.elte.hu>; Za prístup do tejto databázy ďakujem dr. Istvánovi Miklósovi Földvárymu.

⁶⁴ Tibor KOVÁCS. *The Coronation Mantle of Hungarian Kings*. Budapest 2005, 235 s.,

Stav bádania

Uhorskí svätci sa tešia veľkému záujmu historikov a medievistov už od vzniku uhorskej historiografie v 18. storočí. V 17. storočí to boli napríklad Melchior Inhofer a 18. storočí prevzali Gabriel Hevenesi či už spomenutý Juraj Pray, ktorí sa podrobne zaoberali uhorskými svätcami.⁶⁵ V 19. storočí bol naopak dôraz kladený na otázky spojené s datovaním a skladbou najstarších uhorských prameňov. Veľká polemika sa rozpútala najmä v prípade *Kroniky anonymného notára kráľa Bela*, ktorá nadobudla charakter ideologického spisu maďarských nacionalistov.⁶⁶ K oživeniu záujmu o svätcov prišlo až v 30. rokoch, najmä v súvislosti pri príležitosti milénia od ich smrti. V roku 1931 teda vyšla práca *Pamätná kniha svätého Imricha*, v roku 1936 *Pamätná kniha svätého Maura* a napokon v roku 1938 v niekoľkých zväzkoch aj *Pamätná kniha svätého Štefana*.⁶⁷ Spomenuté odborné práce sa snažili zhrnúť doterajší stav bádania a prispieť i novými hypotézami. Rovnako v tomto čase vyšlo aj edícia svätoštefanských legiend s faksimile najstaršieho zachovaného rukopisu (Elemér Varjú).⁶⁸ Koncom 30. rokov napokon svetlo sveta uzrela aj dvojzväzková edícia uhorských stredovekých naračných prameňov pod editorskou taktovkou Imreho Szentpetéryho (1878-1950).⁶⁹ O niečo neskôr k svätoštefanskej debate prispel aj Zoltán Tóth štúdiami ohľadom najstaršej biografie prvého uhorského kráľa.⁷⁰ Problematike svätcov sa však venovali aj známi maďarskí medievisti 19. storočia János Karacsónyi či Gyula Pauler.⁷¹ Osobou kráľa svätého Ladislava sa zaoberal László Mezey.⁷² Hoci tento panovník pútal najmä pozornosť kunshistorikov, kvôli početným freskám.⁷³ Uhorským kráľom Šalamúnom sa zaoberal Péter Rokay, hoci jeho práca je i dodnes málo reflektovaná.⁷⁴

V druhej polovici 20. storočia to boli čiastkové práce Györgyho Gyöffyho (1917-2000) a napokon jeho dodnes neprekonaný opus v podobe monografie o svätom Štefanovi (1977), vydaný v skrátenej podobe v nemčine a angličtine.⁷⁵ Svätému Štefanovi sa však venovali aj Gyula Kristó či Atilla Zsoldos.⁷⁶ V súčasnej maďarskej historiografii je vedúcou osobou vo výskume uhorských svätcov Gábor Klaniczay, zaoberajúci sa touto problematikou od 80. rokov a ktorý, dané legendy publikoval na Stredoeurópskej

---

⁶⁵ Gabriel HEVENESI. *Ungaricae Sanctitatis Indicia*. Tyrnaviae 1737; Georgius PRAY. *Dissertationes historico-criticae de sanctis Salomone rege et Emerico duce Hungariae*. Posonii 1774; Georgius PRAY. *Dissertatio historico-critica de sacra dextera divi Stephani primi Hungariae regis*. Vindobonae 1771; Melchior INCHOFER ed. *Annales ecclesiastici regni Hungariae*, Romae 1644.

⁶⁶ K tomu najmä Richard PRAŽÁK ed. *Děje Uhrů mistra P. řečeného Anonymus*, in: Richard Pražák – Jana Nechutová eds. *Legenda a kroniky koruny uherské*, Praha 1988, s. 169-178.

⁶⁷ Ányos TORDAI – Lajos HARSÁNYI ed. *Szent Imre-émlékkönyv halálának 900. évfordulójára*. Budapest 1930; Damján VARGHA ed. *Szent Mór emlékkönyv*. Pécs 1936; Jusztinián SZERÉDI ed. *Emlékkönyv Szent István király halálának 900. évfordulóján I-III*. Budapest 1938.

⁶⁸ Elemér VARJÚ ed. *Legendae sancti Stephani regis. Szent István király legendai*. Budapest 1928.

⁶⁹ Emericus SZENTPETÉRY ed. *Scriptores rerum Hungaricarum I-II*. Budapest 1938.

⁷⁰ Zoltán TÓTH, Szent István legréggib életirata nyóman, in: *Századok*, č. 81, 1947, s. 23-94.

⁷¹ János KARÁCSONYI, Vélemény Szent Imre herczeg nejéről, in: *Századok*, č.36, 1902, s. 105-111; János KARÁCSONYI, *Szent Gellért, csanádi püspök, éléte és művei*. Budapest 1887; János KARÁCSONYI, A Hartvik-Vita sarkpontjai, in: *Századok*, č. 28, 1894, s. 1-20; Gyula PAULER, Még egyszer-utoljára? – A Hartvik legendáról, In: *Századok*, č. 28, 1894, s. 123-134.

⁷² László MEZEY ed. *Athleta Patriae. Szent László-tanulmányok*. Budapest 1980.

⁷³ Zsombor JÉKELY, Narrative Structure of the Painted Cycle of a Hungarian Holy Ruler: the Legend of St. Ladislav, in: *Hortus Artium Medievalium*, č. 21, 2015, s. 62-76.

⁷⁴ Péter ROKAY, *Salamón és Pola*. Újvidék 1990.

⁷⁵ Najnovšie vydanie: György GYÖRFFY, *István király és műve*. Budapest 2013; György GYÖRFFY, *König Stephan der Heilige*. Budapest 1988; György GYÖRFFY, *King Saint Stephen of Hungary*. New York 1994.

⁷⁶ Gyula KRISTÓ, Les Saints de la Dynastie des Árpads et leus Legendes. In: Ivan Božić - Vojislav Đurić ed. *Le Prince Lazar. Symposium de Kruševac*. Beograd 1975, s. 415-420; Atilla ZSOLDOS, *The Legacy of Saint Stephen*. Budapest 2004.

univerzite (CEU) a okrem toho viacero štúdií.⁷⁷ Zásadným dielom v tomto smere sa stala Klaniczayova monografia o svätých panovníkoch a blahoslavených princeznách (2002), ktorá významne posunula stav poznania danej problematiky a zhrnula doterajší stav bádania.⁷⁸ Upozorňujeme však na niektoré chyby, ktorých sa autor dopustil a v niektorých prípadoch na základe vlastnej analýzy prameňov nesúhlasíme s jeho závermi.

Na Slovensku dodnes napríklad absentuje syntetické dielo o arpádovských svätých kráľoch. Za vzácny počin preto možno považovať súborné dielo legiend v slovenskom preklade, o ktorý sa v roku 1997 postarali Richard Marsina a Július Sopko.⁷⁹ Z pochopiteľných príčin sa však pozornosť slovenských medievistov sústredila najmä na svätcov, ktorí sú úzko spojení so stredovekým Slovenskom: Svorad-Ondrej a Benedikt. Už v roku 1934 kritickú edíciu so štúdiou publikoval Rudolf Holínka (1899-1953), ktorý sa tiež zaoberal problematikou svätoštefanských legiend.⁸⁰ Svoradovi sa intenzívne venovali poľskí historici, menovite Jozef Tadeusz Milik a Henryk Kapiszewski.⁸¹ Za významné možno považovať aj štúdie cirkevného historika Jozef Kútnika-Šmálova (1912-1982), ktorý sa zaoberal Svoradom, Maurom aj pôsobením benediktínom na Slovensku v stredoveku.⁸² O niekoľko desaťročí neskôr k téme zoborských svätcov významne prispel Peter Ratkoš (1921-1987).⁸³ Počas éry socializmu upadol záujem o problematiku spojenú s uhorskými svätcami. Svorada a Benedikta kvôli ich neobvyklej askéze v rámci fenoménu pustovníctva všimla aj Marina Miladinov.⁸⁴

V 80. rokoch 20. storočia to bol však predovšetkým český hungarista Richard Pražák (1931-2010), ktorý publikoval viacero významných štúdií ohľadom stredovekých uhorských dejín a tunajších svätcov a najmä však preklad niektorých legiend a kroník v spolupráci s Janou Nechutovou.⁸⁵

Slovenskí medievisti sa parciálne zaoberali napr. Štefanom, v otázke apoštolskej legácie alebo novšie pri porovnávaní s veľkomoravským Svätoplukom. Práve otázka tzv. apoštolských práv uhorských kráľov dlho zamestnávala maďarských, slovenských ale i českých historikov. Na Slovensku sa tejto problematike venoval Ľudovít Knappek.⁸⁶ Bol to však najmä profesor Martin Homza, ktorý sa podrobne zaoberal genézou svätoplukovského mýtu a aj komparácie Svätoplukovho kultu so Svoradom,

---

⁷⁷ Gábor KLANICZAY, San Ladislao d'Ungheria, „Athleta Patriae“, in: Marco Bartoli – Letizia Pellegrini – Daniele Solvi eds. *La lettera e lo spirito. Studi di cultura e vita religiosa (secc. XII-XV) per Edith Pásztor*. Milano 2016, s. 160-177; Gábor KLANICZAY, Sacred sites in Medieval Buda, in: Balázs Nagy – Martyn Rady – Katalin Szende – András Vada eds. *Medieval Buda in Context*. Boston-Leiden 2016, s. 229-254; Gábor KLANICZAY, Saints' Cults in Medieval Central Europe: Rivalries and Alliances, in: Nils Holger Petersen - Anu Mänd- Sebastián Salvadó - Tracey R. Sands eds. *Symbolic Identity and the Cultural Memory of Saints*, Newcastle upon Tyne 2018, s. 21-41

⁷⁸ Gábor KLANICZAY. *Holy Rulers and Blessed Princesses. Dynastic Cults in Medieval Central Europe*. New York 2002.

⁷⁹ Richard MARSINA – Július SOPKO eds. *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice 1997.

⁸⁰ Rudolf HOLINKA, *Sv. Svorád a Benedikt, svätci Slovenska (Rozbor a text legendy z konce XI. stololetí)*. Bratislava 1934; Rudolf HOLINKA, Vita s. Stephani regis (Niekoľko poznámok k väčšej legende svätoštefanskej), in: *Sborník Matice slovenskej, História*, č. 16-17, 1938-1939, s. 182-202.

⁸¹ Jozef Tadeusz MILIK, *Świety Świerad. Saint Andrew Zoerard*. Roma 1966; Henryk KAPISZEWSKI, Cztery źródła do żywota św. Świrada, In: *Nasza Przeszłość*, č. 19, 1964, s. 5-31.

⁸² Súborne: Jozef KÚTNIK-ŠMÁLOV, *Kresťanský stredovek Slovenska. Výber z diela*. Bratislava 2005.

⁸³ Peter RATKOŠ. Vznik kultu Ondreja-Svorada a Benedikta vo svetle zagrebských pamiatok. *Historijski zbornik*, XXIX-XXX, 1976-1977, s. 77-86.

⁸⁴ Marina MILADINOV, *Margins of solitude: Eremitism in Central Europe between East and West*. Zagreb 2008.

⁸⁵ Richard PRAŽÁK. Nejstarší uherská legenda. Legenda sanctorum Zoerardi et Benedicti v širších historických a kultúrnych souvislostech své doby. *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské Univerzity*, C 28, 1981, s.207-224; Richard PRAŽÁK. Štepaněnské legendy. K literárnímu profilu nejstarších uherských legend z poloviny 11. a počátku 12. století. *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské Univerzity*, D 28, 1981, s.99-111; Richard PRAŽÁK – Jana NECHUTOVÁ eds. *Legendy a kroniky koruny uherské*. Praha 1988.

⁸⁶ Ľudovít KNAPPEK. *Obsadzovanie uhorských biskupstiev od X. do konca XIV. storočia so zvláštnym zreteľom na pápežské zásady a na postavenie uhorských kráľov*. Bratislava 1934.

Štefanom či Šalamúnom.⁸⁷ Hoci si dovoľíme tvrdiť, že viaceré otázky a pramene zostali nepovšimnuté. Za významnú prácu mapujúcu aj počiatky a vývoj arpádovskej monarchie možno považovať syntetické dielo Jána Steinhübela *Nitrianske kniežatstvo*.⁸⁸ Naposledy uhorských svätcov súhrne predstavili Marian Zervan a Ivan Rusina.⁸⁹ Z ďalších prác slovenských medievistov možno spomenúť štúdie Vincenta Múcska, ktorý sa podrobne zaoberal aj vznikom cirkevnej organizácie v Uhorsku a vzťahmi pápežov a Uhorska v 11. storočí.⁹⁰

Napokon spomeňme dizertáciu rumunského kúntshistorika Dragşa G. Năstăsoiu, ktorý obširne sa zaoberal svätými uhorskými kráľmi, ich ikonografiou, otázkou propagandy kultov, pri čom neopomenul ani kronikársku či hagiografickú stránku veci.⁹¹

---

⁸⁷ Martin HOMZA et al. ed. *Svätopluk v európskom písomníctve. Štúdie z dejín svätoplukovskej legendy*. Bratislava 2013.

⁸⁸ Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Budmerice² 2016.

⁸⁹ Marian ZERVAN – Ivan RUSINA eds. *Postavy a príbehy svätcov strednej Európy. Ikonografia*. Bratislava 2016.

⁹⁰ Vincent MÚCSKA. *Uhorsko a cirkevné reformy 10. a 11. storočia*. Bratislava 2004; Vincent MÚCSKA, O prvých uhorských biskupstvách. *Historický časopis*, 2003, 51,č.1, s. 3-22; Vincent MÚCSKA, Osobitosti uhorského liturgického kalendára v 11. storočí. In Richard Marsina ed. *Nitra v slovenských dejinách*. Martin 2002, s. 181-189

⁹¹ Dragoş Gheorge NĂSTĂSOIU, *Between Personal Devotion and Political Propaganda: Iconographic Aspects in the Representation of the "Sancti reges Hungariae" in Church Mural Painting (14th century - early-16th century)*. Doctoral Dissertation. Budapest 2018.

Cesta od Panónie k Uhorsku: najstaršie kultúry

Staroveká a ranostredoveká Panónia prešla pomerne zložitým vývojom, ktorý sa dotýkal aj jej etnického zloženia. Vytvorili sa tu však prekuzory, ktoré ovplyvnili uhorských svätcov, ich kultúry a úctu k nim. Kresťanstvo sa v Panónii udomácnilo najneskôr na prelome 3. a 4. storočia.⁹² Podľa všetkého tu fungovala i rozvinutá sieť biskupstiev, doložené sú však iba v jej južnej časti (Slovinsko, Chorvátsko), hoci existuje predpoklad o biskupstvách i na severe Panónie v dnešných lokalitách: Pätkostolie, Szombathely, Šopron či Budín.⁹³ Napriek mnohým barbarským vpádom sa tu kresťanstvo udržalo i nasledovné storočia. Tento fenomén kontinuity doprevádzaný aj množstvom zlatých šperkov sa označuje ako Keszthelyská kultúra, ktorá sa v Panónii udržala zrejme až do karolínskej doby.⁹⁴ Okrem oblasti v tesnej blízkosti Balatonu sa táto kontinuita predpokladá aj v Pätkostolí a Szombathely. Práve v Pätkostolí boli detekované stopy uctievania svätcov a fresky zobrazujúce svätého Petra. Napokon aj tu bol v 9. storočí vysvätený kostol.⁹⁵

Cirkevný život významne ovplyvnil aj bývalý nitriansky knieža Pribina, ktorý Panóniu dostal ako léno. V priebehu rokov 840-873 bolo v Panónii vysvätených najmenej 31 sakrálnych stavieb, o čo sa postarali salzburskí arcibiskupi. V niektorých prípadoch zrejme prišlo v 9. storočí k obnove ranokresťanských sakrálnych stavieb.⁹⁶ Strediskom slovanskej Panónie stal Blatnohrad (Zalavár) veľmi blízko Balatonu, kde v kniežacom sídle boli vysvätené tri kostoly – Jána Krstiteľa, Panny Márie a svätého Adriána.⁹⁷ Svätý Adrián z Nikomédie (zomrel začiatkom 4. storočia) rímsky vojak, totiž na kresťanskú vieru prestúpil prostredníctvom svojej manželky.⁹⁸ Bol to samotný Pribina, ktorý zrejme ešte v Nitre prijal kresťanstvo kvôli svojej bavorskej manželke, s veľkou pravdepodobnosťou príslušníčkou rodu Wilhelmovcov.⁹⁹ Zrejme tento moment hral zásadnú rolu a Adrián mohol byť považovaný za kniežacieho patróna. Centrálnou stavbou sa stala honosná trojlodňová bazilika o dĺžke 50 metrov, ktorá bola zasvätená práve jemu a vysvätená salzburským arcibiskupom v rokoch 854-855.¹⁰⁰ V tejto bazilike boli umiestnené aj svätcove relikvie, zrejme prenesené z Adriánovho rímskeho kostola (Sant'Adriano al Foro). Takýto prenos relikvií bol zrejme riadený vysokým cirkevným hodnostárom, v tomto prípade to bol salzburský arcibiskup, do ktorého právomoci Panónie spadala.¹⁰¹ Táto bazilika prečkala aj zánik panónskeho kniežatstva. Po príchode Maďarov zostalo patrocínium zachované a uhorský kráľ Štefan v roku 1019 na mieste Blatnohradu založil benediktínsky kláštor zasvätený práve Adriánovi. Jedná sa teda o kontinuitu

⁹² Ferenc FÜLEP, Sopiana. *The History of Pécs during the Roman Era and the Problem of the Continuity of the Late Roman Population*, Budapest 1984, s. 278.

⁹³ Neil CHRISTIE, The Survival of Roman Settlement along the Middle Danube: Pannonia from the forth to the tenth century A.D., *Alba Regia. A Szent István király múzeum évkönyve*, 1995, č.25, s. 304

⁹⁴ Alexandru MADGEARU, *The Romanians in the Anonymous Gesta Hungarorum. Truth and Fiction*. Cluj-Napoca 2005, s. 59-77

⁹⁵ Zsolt VISY, The Late Roman cemeteries of Sopiane, in: Endre TÓTH – Tivadar VIDA – Imre TAKÁCS ed. *Saint Martin and Pannonia. Christianity on the Frontiers of the Roman World*. Pannonhalma-Szombathely 2016, s. 78, 80; Béla Miklós SZŐKE, Eine Kirchenfamilie von Mosapurc/Zalavár (Ungarn). Neue Ergebnisse zur Kirchenarchäologie in Pannonien, in: Niklot Krohn ed. *Kirchenarchäologie heute: Fragestellungen – Methoden – Ergebnisse*. Darmstadt 2010, s. 570.

⁹⁶ Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Budmerice² 2016, s. 150-151.

⁹⁷ Prehľad uvádza Béla Miklós SZŐKE, Eine Kirchenfamilie von Mosapurc/Zalavár (Ungarn). Neue Ergebnisse zur Kirchenarchäologie in Pannonien, in: Niklot Krohn ed. *Kirchenarchäologie heute: Fragestellungen – Methoden – Ergebnisse*. Darmstadt 2010, s. 570

⁹⁸ Filippo CARAFFA, Adriano di Nicomedia, in: *Bibliotheca sanctorum* I. Roma 1990, s. 270

⁹⁹ Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Budmerice² 2016, s. 121-122.

¹⁰⁰ Béla Miklós SZŐKE, *The Carolingian Age in the Carpathian Basin*, Budapest 2014; s. 82-83 *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, in: Dagmar Bartoňková – Radoslav Večerka eds. *Magnae Moraviae fontes historici* III. Praha² 2011, s. 275.

¹⁰¹ Milko KOS ed. *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*. Ljubljana 1936, s. 84-85.

kultu.¹⁰² Je viac ako pravdepodobné, že prvý uhorský kráľ Štefan sa pri zakladaní biskupstiev či kláštorov opieral o miesta, kde už kresťanstvo na istej úrovni fungovalo. Vo viacerých prípadoch mohlo ísť o kostoly, ktoré dali postaviť už spomenuté panónske kniežatá a to buď na nových hradiskách alebo na mieste ranokresťanských sakrálnych stavieb. Jednalo by sa o ojedinelý fenomén.

Do popredia sa nám dostávajú najmä štyri miesta, ktoré podľa nás formovali arpádovskú monarchiu a svoje miesto istým spôsobom našli aj v uhorskej hagiografii: Szombathely, Blatnohrad, Pátekostolie a Vesprím.

Najzložitejšiu genézu však nachádzame v dnešnom severomaďarskom meste Szombathely, v antickej Savarii. Podľa Sulpicia Severa sa práve tu narodil svätý Martin.¹⁰³ Išlo o významné sídlo, nachádzal sa tu cisársky palác i chrám zasvätený egyptskej bohyni Eset. Prvým tunajším mučeníkom sa stal svätý Kvirín (Quirinus) zo Siscie, dnešný chorvátsky Sisak, ktorý bol popravený v roku 304. Za účelom jeho uctievaná bola postavená jednoduchá stavba, presnejšie snáď hrobka.¹⁰⁴ Ako bolo povedané, práve tu sa v roku 316 či 336 narodil svätý Martin, jeden z popredných svätcov vôbec. Stredoveká tradícia umiestňuje Martinov rodný dom na miesto jeho dnešného kostola, bývalého dominikánskeho kláštora. Tradícia v tomto prípade úplne nekorešponduje s realitou. V blízkosti kostola svätého Martina (teda jeho údajného rodného domu) sa totiž nachádza cintorín, ktorý nadväzuje na nekropolu ešte z 1. storočia.¹⁰⁵ Preto je prakticky vylúčené, že by sa v tesnej blízkosti nekropoly nachádzal Martinov dom. Existuje domnienka, že Martinov rodný dom stál v priamo v meste („intra muros“) a na jeho mieste vznikol františkánsky kláštor.¹⁰⁶ Kostol svätého Martina v Szombathely však veľmi pravdepodobne patrí k najstarším kostolom s Martinovým patrocíniom. Niekedy v 5. storočí boli relikvie svätého Kvirína z bezpečnostných príčin presunuté do Ríma. Spomienka na svätého biskupa v Savarii ostala, avšak na meno svätca sa vytratilo. Miestni kresťania sa tak po istom čase mohli rozhodnúť reaktualizovať tento sakrálny priestor a zasvätiť ho svojmu významnému rodákovi – Martinovi.¹⁰⁷ Martinov kult však získal úplne iný rozmer po príchode Maďarov po Karpatskej kotline. Martinovi bol totiž zasvätený jeden z najstarších a najdôležitejších kláštorov v Uhorsku – Pannonhalma, resp. kláštor svätého Martina na Panónskej hore, ktorý bol založený zrejme v roku 996. Lokálna tradícia dokonca umiestňuje Martinovo rodisko na miesto kláštora, nakoľko tu existoval rímsky kastel či vojenský tábor nazvaný Savaria sicca.¹⁰⁸ Martinov biograf Sulpicius Severus, autor legendy, píše o tom, že Martin sa narodil v Savarii. V tomto prípade nebolo jasné o akú presnú lokalitu sa jedná. V Uhorsku však prevládla tradícia, podľa ktorej sa Martin narodil v lokalite, kde v roku 996 vznikol predmetný kláštor. Panónska hora získala však ešte iný rozmer. Práve na túto horu vystúpil knieža Arpád a odtiaľto uvidel krásy Panónie.¹⁰⁹ Pohanská arpádovská tradícia sa teda kontaminovala s kláštorovou tradíciou, čím definitívne opustila Szombathely ako Martinovo rodisko. Martin sa tak stal aj kľúčovým svätcom Uhorska a zároveň vojenským ochrancom Arpádovcov. Vojvoda Štefan, budúci prvý kráľ Uhorska, sa špeciálne modlil k Martinovi a prosil ho o pomoc pred bitkou s odbojným

---

¹⁰² DHA I., č. 14, s. 86-92.

¹⁰³ Martin C. PUTNA - Pavel RYNEŠ eds. *Sulpicius Severus – Život svätého Martina*, Praha 2003, s. 52

¹⁰⁴ Endre TÓTH, Late antique imperial palace in Savaria. (The question of the so-called Quirinus basilica). *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungariae*, č. 25, 1973, s. 124-125.

¹⁰⁵ Bližšie k problematike Gábor KISS – Endre TÓTH, A Szombathelyi szent Márton templom régészeti kutatása 1984-1992, in: *Communicationes Archaeologicae Hungariae 1993*, s. 185.

¹⁰⁶ Dorottya GASPÁR, *Christianity in Roman Pannonia*, Oxford 2002, s. 115.

¹⁰⁷ Endre TÓTH, Late antique imperial palace in Savaria. (The question of the so-called Quirinus basilica). *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungariae*, č. 25, 1973, s. 124.

¹⁰⁸ Dorottya GASPÁR, *Christianity in Roman Pannonia*, Oxford 2002, s. 115; Endre TÓTH, Szent Márton pannonhalmi születéshely-legendájának kialakulása. *Vigilia*, 1974, č. 5, s. 306-307.

¹⁰⁹ Vincent MÚCSKA ed. *Kronika anonymného notára kráľa Bela*. Budmerice 2001, s. 103.

vojvodom Kopáňom v roku 997.¹¹⁰ Podobne tak prosil Martin o pomoc Chlodovik.¹¹¹ Martin sa podobne ako vo Franskej ríši, tak aj v Uhorsku stal svätcom, ktorý sa podieľal na konštituovaní štátu. Pod vplyvom francúzsko-uhorských vzťahov v poslednej štvrtine 12. storočia vznikol v Marmoutier i hagiografický text, ktorý hovorí, že Martin pochádzal z uhorskej kráľovskej rodiny a vzdelával sa v Konštantínopole. Zrejme sa jedná o paralely spojené so životným príbehom Bela III., neskôr ženatého s Margarétou Kapetovou.¹¹²

Ďalšou sakrálnou stavbou, ktorá ma pravdepodobne ranokresťanský pôvod je dnešná katedrála svätých Petra a Pavla v Päťkostolí – antická Sopianae, ktorá sa postupne stala centrom kresťanstva v Panónii a vznikli tu početné sakrálné stavby a nekropole. Historici a archeológovia predpokladajú, že jedna z týchto stavieb, bazilika, existovala i na mieste dnešnej katedrály.¹¹³ V tomto priestore stáli i ďalšie sakrálné stavby – najmä ranokresťanská cella trichora, ktorá tu existovala ešte v 9. storočí a v druhej polovici 11. storočia bola znova vymaľovaná.¹¹⁴ Je možné, že práve jeden z kostolov, ktoré tu vysvätil salzburský arcibiskup približne medzi rokmi 840-860 musel mať ranokresťanský pôvod.¹¹⁵ V roku 1009 tu vzniklo biskupstvo zasvätené svätému Petrovi.¹¹⁶ Stavba novej katedrály sa v tomto čase nespomína. Z hľadiska našej práce je nepochybne zaujímavé, že tu ako biskup pôsobil jeden zo skúmaných svätcov – Maurus, ktorý tu napokon napísal aj legendu zoborských pustovníkov.

Významnou sakrálnou stavbou bola taktiež rotunda svätého Juraja vo Vespríme. Vesprímska katedrála svätého Michala bola dokonca v minulosti stotožňovaná s kostolom svätého Michala v lokalite Ortahu.¹¹⁷ Hradná rotunda však pochádza ešte z preduhorskeho obdobia. Vesprím sa totiž spomína ako sídlo Svätopluka ešte v 13. storočí, ako o tom píše uhorský kronikár Šimon z Kézy.¹¹⁸ V 70. rokoch 10. storočia práve tu v kniežacom sídle vzniklo prvé uhorské biskupstvo.¹¹⁹ Vznik biskupstva bol samozrejme podmienený vyššou úrovňou kresťanstva – ústrednou sakrálnou stavbou mohla byť práve rotunda svätého Juraja. Tento populárny svätec bol v Uhorsku mimoriadne dôležitý. Juraj sa veľmi pravdepodobne stal i patrónom prvého uhorského biskupstva, zároveň však aj (spolu s Martinom) dynastickým svätcom a patrónom. Táto informácia vyplýva z legiend svätého Štefana. Štefan totiž vyrzil do boja proti staromaďarskému odboju pod zástavou svätého Martina a svätého Juraja.¹²⁰ Juraj ako vojenský svätec musel byť teda pre Arpádovcov rovnako dôležitý ako Martin. V legende svätého Imricha sa píše o Imrichovej návšteve „veľmi starobylého kostola na Vesprímskom hrade postaveného

---

¹¹⁰ Richard MARSINA ed. Legenda o svätom Štefanovi kráľovi napísaná biskupom Hartvikom. in: Richard Marsina – Július Sopko ed. *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice 1997, s. 104; Richard MARSINA ed. Väčšia legenda svätého Štefana kráľa. in: Richard Marsina – Július Sopko ed. *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice 1997, s. 52.

¹¹¹ Martin C. PUTNA - Pavel RYNEŠ eds. *Sulpicius Severus – Život svätého Martina*, Praha 2003, s. 86.

¹¹² Levente SÉLAF, Saint Martin of Tours, the Honorary Hungarian, in: *Hungarian Historical Review*, roč. 5, č. 3, 2016, s. 492-495.

¹¹³ Dorottya GASPÁR, *Christianity in Roman Pannonia*. Oxford 2002, s. 88.

¹¹⁴ Ferenc FÜLEP, Sopianae. *The History of Pécs during the Roman Era and the Problem of the Continuity of the Late Roman Population*, Budapest 1984, s. 301.

¹¹⁵ Conversio Bagoariorum et Carantanorum, in: Dagmar Bartoňková – Radoslav Večerka eds. *Magnae Moraviae fontes historici* III. Praha² 2011, s. s. 276-277.

¹¹⁶ DHA I., č. 9/1, s. 58.

¹¹⁷ Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Budmerice² 2016, s. 176-177.

¹¹⁸ László VESZPRÉMY – Frank SCHAER – Jenő SZÚCS ed. *Simonis de Kéza Gesta Hungarorum. Simon of Kéza Deeds of the Hungarians*. Budapest – New York 1999, s. 75,77.

¹¹⁹ Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Budmerice² 2016, s. 317-318.

¹²⁰ Richard MARSINA ed. Legenda o svätom Štefanovi kráľovi napísaná biskupom Hartvikom. in: Richard Marsina – Július Sopko eds. *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice 1997, s. 104.

na úctu vyznávača najdrahšieho Krista Juraja...¹²¹ Už z tohto vyjadrenia je zrejmé, že rotunda nemohla vzniknúť na prelome 10. a 11. storočia ale v skutočnosti oveľa skôr.

V našej práci uvidíme, že Adrián, Martin a Juraj boli prakticky uhorské konštitučné kulty. Arpádovci sa s nimi zoznámili, ešte pred tým ako získali korunu. Svätci im pomohli prekonať pohanský odboj a v neposlednom rade sa stali spojivo s kresťanským Západom. Kulty Martina, Juraja či Adriána reflektujúce koncepty bojových svätcov, „Militia Christi“, sa stali vzormi a rámcami pre prvých uhorských svätcov – najmä pre Štefana a Ladislava. U nich sa vyzdvihujú cnosti a bojovnosti a napokon sa v duchu „imitatio“ stávajú uhorským bojovými svätcami.

---

¹²¹ Richard MARSINA ed. *Legenda o kráľovičovi svätom Imrichovi*, in: Richard Marsina – Július Sopko eds. *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice 1997, s. 81.

Svätý Svätopluk, kráľ Slovanov

Osudy veľkomoravského panovníka

Veľkomoravský kráľ Svätopluk (?-894), patrí ku kľúčovým figúram ranostredovekých dejín strednej Európy. Zároveň je aj kontroverznou figúrou, okrem iného aj z dôvodu jeho kráľovského titulu. Medzi českými i slovenskými historikmi sa v nedávnej dobe rozhorel práve spor o Svätoplukovom kráľovskom titule a jeho možnej korunovácii, o čom sa ešte zmienime.¹²² Čo je však podstatné pre našu prácu, Svätoplukov odkaz ako významného či snáď najvýznamnejšieho panovníka Slovanov bol reflektovaný i niekoľko storočí po jeho smrti. Dokonca v takej podobe, že bol považovaný za svätca. Benediktínska baroková literatúra totiž práve takto Svätopluka vnímala. Taktiež niektoré stredoveké pramene to naznačujú a nepriamo vypovedajú o Svätoplukovej svätosti. Na základe analýzy vybraných prameňov sa pokúsime zmapovať ohniská Svätoplukovho kultu a zodpovedať akými spôsobmi a akými médiami sa jeho kult šírila.

O Svätoplukovi vypovedá značné množstvo prameňov.¹²³ Z najvýznamnejších prameňov 9. storočia spomeňme najmä *Kroniku prümského opáta Reginona*,¹²⁴ či pápežské listy *Industrie Tue* alebo *Quia te zelo fidei*.¹²⁵ Svätoplukov odkaz (kult) reflektujú viaceré pramene, ktoré vznikli i niekoľko storočí po jeho smrti. Domnievame sa však, že, tu boli výrazné predpoklady, ktoré Svätoplukovi a zrodu jeho spomienky, zabezpečili takmer bezprecedentné postavenie medzi slovanskými panovníkmi. Bol to Svätoplukov závažný politický rast a jeho schopnosti či ambície a na druhej strane i samotné mocenské postavenie Veľkej Moravy (najmä na konci jeho života).

Svätopluk zrejme začal svoju kariéru ako nitriansky údelný vojvoda, pravdepodobne v priebehu 50. rokov 9. storočia.¹²⁶ Mená jeho rodičov nepoznáme. Neskorší prameň uvádza ako jeho otca Svätomíra či Svätimíra.¹²⁷ Na prelome 60. a 70. rokov sa dostal do mocenského konfliktu so svojim strýkom kniežaťom Rastislavom. Nasledovná politická rošáda urobila zo Svätopluka knieža a napokon panoval takmer celé štvrté storočie.¹²⁸ Počas jeho panovania Veľká Morava dosiahla svoj mocenský vrchol, najmä v podobe pápežského uznania a vlastnej cirkevnej organizácie v roku 880. S tým bola samozrejme aj spojená územná expanzia Veľkej Moravy. V priebehu 80. rokov 9. storočia to bol Svätoplukov vpád do Panónie, ktorá bola uprázdnená po vymretí Pribinovcov. Svätopluk však dosiahol nevídaného postavenia aj u pápeža, ako to dokladajú niektoré pápežské listy. Pápež Ján VIII. v liste *Industrie Tue* tituluje Svätopluka ako „jediného syna“, čo bola formulácia určená pre najvýznamnejších panovníkov

¹²² Martin HOMZA, K argumentácii o kráľovskom titule Svätopluka I. (+894), in: Martin Homza et al. *Svätopluk v európskom písomníctve. Štúdie z dejín Svätoplukovej legendy*. Bratislava 2014, s. 142-162, David KALHOUS, Svätopluk I. – kníže alebo kráľ? K otázke legitimizácie veľkomoravských knížat ve stredoveké i moderní historiografii. *Historia Slavorum Occidentis*, 2017, roč. 11, č. 2, s. 63-88; Lubomír E. HAVLÍK, *Svätopluk Veliký, kráľ Moravanů a Slovanů*. Brno 1994, s. 99-101; Ján STEINHÜBEL, Bol alebo nebol Svätopluk kráľom? In: *Historický časopis*, roč.61, č.4, 2013, s. 671-696; Miroslav LYSÝ, *Moravia, Mojmírovci a Franská ríša*. Bratislava 2014, s. 232-237.

¹²³ Prehľadne: Ľubomír ĎURINA, Svätopluk v stredovekých písomných prameňoch 9.-16. storočia podľa vydania *Magnae Moraviae Fontes Historici* (štatistiky), in: Martin Homza et al. *Svätopluk v európskom písomníctve. Štúdie z dejín Svätoplukovej legendy*. Bratislava 2013, s.567-648.

¹²⁴ Reginonis abbatis Prumiensis Chronicon, in: Dagmar Bartoňková et al. *Magnae Moraviae fontes historici I. Annales et chronicae*. Praha³ 2019, s. 122.

¹²⁵ MMFH III., č. 90, s. 161-173; č. 101, s. 179-190.

¹²⁶ Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Budmerice² 2016, s. 183-185.

¹²⁷ Martin HOMZA, Sémantická potencia osobného vlastného (rodného) mena Svätopluk, ako východisko *svätoplukovskej legendy*. in: Martin Homza et al. *Svätopluk v európskom písomníctve. Štúdie z dejín Svätoplukovej legendy*. Bratislava 2013, s. 43.

¹²⁸ K približnej chronológii: Marek VADRNA, Obraz kráľa Svätopluka I. v českých kronikách, in: Martin Homza et al. *Svätopluk v európskom písomníctve. Štúdie z dejín Svätoplukovej legendy*. Bratislava 2013, s. 231-232.

či pretendentov na cisársky stolec.¹²⁹ Podobne je zaujímavá formulácia aj v liste pápeža Štefana V. z roku 885 alebo 886 svojmu legátovi Dominikovi, kde pápež pozdravuje Svätopluka aj s celým duchovenstvom a rímskym senátom a znova používa oslovenie „jediný syn“ („unicus filius“).¹³⁰ Týmito pápežskými listami sa nedávno podrobne zaoberala talianska historička Maddalena Betti, ktorá sa domnieva, že pápeži udeľovali Svätoplukovi výsady a privilégia západoeurópskych panovníkov, aby tak oslabili vplyv Frankov na pápežský stolec.¹³¹ Spomeňme však aj iný list pápeža Štefana V., (*Quia te zelo fidei*) kde Svätopluka oslovuje ako kráľa Slovanov („regi Sclavorum“).¹³² Značnú kontroverziu však medzi historikmi vyvolala *Kronika prümského opáta Reginona*, najmä formulácia o „povznesení do kráľovskej hodnosti“ k roku 890. Keďže sa jedná o pomerné zložité súvetie v latinskom texte, vyskytli i sa rôzne interpretácie.¹³³ Lubomír Havlík a s ním i Martin Homza tvrdia, že daná formulácia sa týka Svätopluka a nie Arnulfa, ktorý sa tiež spomína v tejto pasáži. Ako Martin Homza správne postrehol, Arnulfovo „povznesenie do kráľovskej hodnosti“ spomína totiž kronikár už na inom mieste.¹³⁴ Aké náležitosti mala Svätoplukova korunovácia sa už nedozvedáme. Môžeme sa len domnievať, či pápež poslal svojho legáta (i s korunou?) na Veľkú Moravu alebo korunovácia prebehla v „domácej réžii“ z rúk veľkomoravského metropolitného arcibiskupa Metoda. Podľa nášho názoru to bolo práve Svätoplukovo ojedinelé mocenské podstavenie medzi Slovanmi, ktoré rezonovalo i o storočia neskôr a bolo tak i predpokladom na to, aby sa Svätopluk stal uznávanou, glorifikovanou postavou až s charakterom svätosti.¹³⁵

Svätoplukov kult reflektujú pramene rôznej povahy a kvality, ktoré vznikli prakticky až niekoľko storočí po jeho smrti a prešli rozličným vývojom. Za základný prameň možno však považovať reláciu českého kronikára Kosmasa (cca 1040-1125) v *Kronike Čechov*, ktorá sa týka Svätoplukovho zmiznutia z vojska a uchýlenia sa na Zoborský kláštor, ktorý sám založil.¹³⁶ S veľkou pravdepodobnosťou si túto povesť vypočul Kosmas počas svojej cesty v Uhorsku. V roku 1099 totiž prijal kňazské svätenie v Ostrihome a je teda veľmi pravdepodobné, že navštívil Nitru alebo Zoborský kláštor.¹³⁷ Podľa Martina Homzu je Kosmovo rozprávanie komplementárne k najstaršej uhorskej legende – *Život svätých pustovníkov Svorada-Ondreja vyznávača a Benedikta mučeníka* (spísaná približne v roku 1064).¹³⁸ Legendu napísal päťkostolský biskup Maurus, ktorý bol však v mladosti mníchom na Zobore, podobne ako zmienení svätí pustovníci. Práve na Zobore bola teda uchovávaná Svätoplukova spomienka. Nutné je však podotknúť, že na Kosmovo rozprávanie nadväzujú ďalší kronikári. Predovšetkým na niektoré momenty upozornil Martin Homza, ktorý sa Svätoplukovým kultom intenzívne zaoberal. Bol to najmä

¹²⁹ Lubomír HAVLÍK, *Svätopluk Veliký, král Moravanů a Slovanů*. Brno 1994, s. 90.

¹³⁰ MMFH III., č. 102, s. 191.

¹³¹ Maddalena BETTI, *The Making of Christian Morava (858-882). Papal Power and Political Reality*. Leiden-Boston 2014, s. 183-192.

¹³² MMFH III., č. 101, s. 181; K Svätoplukovi a jeho reflexii v kronikách a vnímaniu v modernej historiografii: Lubomíra HAVLÍKOVÁ, *Obraz veľkomoravského vládce Svätopluka v české a moravské historiografii 19. a 20. století, Konštantínove listy*, 2015, roč. 8 s. 63-77.

¹³³ Ondřej ZAVADIL, *Tzv. Arabská "Anonymní relace" jako pramen k dějinám Velké Moravy*. Diplomová práce. Praha 2006, s. 84-102.

¹³⁴ Súhrne najmä Martin HOMZA, K argumentácii o kráľovskom titule Svätopluka I. (†894), in: Martin Homza et al. *Svätopluk v európskom písomníctve. Štúdie z dejín Svätoplukovej legendy*. Bratislava 2013, s. 157-158.

¹³⁵ K vnímaniu Svätopluka najmä Martin HOMZA, *Manufacturing of history alebo o „výrobe“ pamäte v stredoveku: Prípád Svätopluk*, in: Ivan Gerát – Marián Zervan eds. *Operačná a externá pamäť v umení*. Bratislava 2020, s. 42-67.

¹³⁶ Cosmae Pragensis Chronica Boemorum, in: Bertold Bretholz ed. *Monumenta Germanie Historica – Scriptores*. Nova Series. Berolini 1923, s. 32-34

¹³⁷ Cosmae Pragensis Chronica Boemorum, in: Bertold Bretholz ed. *Monumenta Germanie Historica – Scriptores*. Nova Series. Berolini 1923, s. 169

¹³⁸ Emericus MADZSAR ed. *Legenda sanctorum Zoerardi et Benedicti*, in: Emericus Szentepetéry ed. *Scriptores rerum Hungaricarum II*. Budapestini 1937, s. 347-363.

Aeneas Silvius Piccolomini (neskorší pápež Pius II.), ktorý vo svojej *Historia Bohemica*, preberá a rozširuje Kosmovu reláciu, najmä o neskorší presun Svätoplukových pozostatkov zo Zoboru na Velehrad, o čo sa postaral jeden zo Svätoplukových synov.¹³⁹ Na Kosmasa a Piccolominiho nadviazal v 17. storočí nemecký polyhistor Gabriel Bucelin, ktorý dal dovedy fragmentárnej stredovekej Svätoplukovej legende už pravú hagiografickú podobu.¹⁴⁰

Z ďalších uhorských prameňov, ktoré zmieňujú Svätopluka môžeme spomenúť *Gesta Hungarorum Vetera*, ktoré napísal zrejme vesprímsky biskup Kopáň (†1099). Gesta sa zachovali v rámci tzv. *Kompozície uhorských kroník zo 14. storočia*, ktorých najvýznamnejším predstaviteľom je *Viedenská obrázková kronika*.¹⁴¹ Ďalším kronikárom je Šimon z Kézy, ktorý spomína, že Svätopluk sídlil vo Vespríme.¹⁴² Uhorské kroniky sa napokon, podľa všetkého, snažili tendenčne vytvoriť obraz Svätopluka ako neschopného vládcu, ktorého premohli Maďari.

Významná skupina prameňov pochádza z oblasti južných Slovanov. Konkrétne na území dnešnej Čiernej Hory, v meste Stari Bar, vznikol v druhej polovici 12. storočia prameň známy ako *Letopis Popa Dukljanina* nazvaný aj *Dukljanska kronika*. Letopis, oficiálne nazvaný *Regnum Sclavorum*, teda *Kráľovstvo Slovanov*, vznikol na základe starších prameňov za účelom vyzdvihnutia starobylosti srbského štátu - Dukljanskeho kráľovstva a tunajšieho arcibiskupstva.¹⁴³ Autor prameňa nie je známy. Chorvátsky cirkevný historik Eduard Peričić dospel k záveru, že s veľkou pravdepodobnosťou to je dukljansky (barský) arcibiskup Gregor, pochádzajúci zo Zadaru.¹⁴⁴ Značný priestor kroniky je venovaný Svätoplukovi, ktorý sa podľa tohto prameňa stal najvýznamnejším kráľom Dukljanskeho kráľovstva a zakladateľom biskupstiev, potom ako jeho ríšu navštívil svätý Konštantín. Práve od Svätopluka odvodzujú svoj pôvod aj ďalší dukljanski králi. Letopis je zachovaný až v novovekých odpisoch a tlačiach, preto sa spochybňuje jeho autenticita ako i datovanie do 12. storočia.¹⁴⁵ Letopis na jednej strane významne glorifikuje Svätopluka a na strane druhej je nositeľom konceptu kráľovstva Slovanov, ktorý osciloval v juhovýchodnej i strednej Európe ešte aj v 13. storočí

Ďalším dalmátskym prameňom ku Svätoplukovej osobe je rukopis známy ako *Supetarski kartular* alebo taktiež *Jura sancti Petri de Gommai*. Jedná sa o kódex (kartulár) z väčšej časti napísaný v 12. storočí a obsahujúci texty listín týkajúce sa kláštora svätého Petra v lokalite Selo (dnes Jesenice, neďaleko Omišu, Chorvátsko). Tento kláštor založil v 80. rokoch 11. storočia splitský šľachtic Peter Čierny z rodu Gumaj. Predmetné listiny zaznamenávajú najmä majetkovú držbu kláštora. Rukopis

---

¹³⁹ Martin HOMZA, Stredoveké korene svätoplukovskej tradície u Slovákov (čierna a biela svätoplukovská legenda) in: Martin Homza et al. *Svätopluk v európskom písomníctve. Štúdie z dejín Svätoplukovej legendy*. Bratislava 2013, s. 118.

¹⁴⁰ Gabriel BUCELINUS, *Menologium benedictinum sanctorum, beatorum atque illustrium ejusdem ordinis virorum*. Veldkirchii 1655, s. 188.

¹⁴¹ Najmä János M. BAK– László VESZPÉMY eds. *Chronica de gestis Hungarorum e Codice Picto saec. xiv. The Illuminated Chronicle, Chronicle of the Deeds of the Hungarians from the Fourteenth-Century Illuminated Codex*. Budapest 2018, s. 59.

¹⁴² László VESZPRÉMY – Frank SCHAER – Jenő SZUCS eds. Simonis de Keza. *Gesta Hungarorum. Simon of Kéza. The Deeds of The Hungarians*. Budapest – New York 1999, s.78-81.

¹⁴³ Konštantín Porfyrogenet, tvrdí že mesto Dioclea (Duklja) a jej obyvatelia nesú meno podľa cisára Diokleciána. V skutočnosti je to však zrejme staré ilýrske toponymum resp. etnonymum. Dioclea bola antickým mestom na dnešnom území Čiernej Hory. Archeologický výskum však ukázal, že mesto bolo zničené počas nájzdov Slovanov v 7. storočí. Táto ranostredoveká Duklja sa nachádzala na dnešnom nálezisku Martinička gradina a definitívne zanikla počas 10. storočia, kedy sem vpadli Bulhari. Cirkevným aj svetským strediskom krajiny sa stal Bar (dnes Stari Bar), nazývaný aj Antibari alebo Antivari. Tunajší arcibiskup však ešte aj vo vrcholnom stredoveku používal starý titul („archiepiscopus Dioclenensis“). K tomu František ŠÍSTEK, *Dejiny Černé Hory*. Praha 2017, s. 34-35.

¹⁴⁴ Eduard PERIČIĆ, *Sclavorum regnum Grgura Barskog*. Zagreb 1991, s. 214-236

¹⁴⁵ K rukopisom a tlačiam vid' Lubomír HAVLÍK, *Dukljanska kronika a Dalmátska legenda*. Praha 1976, s. 5-7; Wawrzyniec KOWALSKI, Rupture – Integration – Renewal: The Gathering in Dalma and the creation of a political community in the *Chronicle of the Priest of Dioclea. Slavia Meridionalis*, 19, 2019, s. 4.

obsahuje aj zoznam chorvátskych bánov od čias kráľa Svätopluka až do doby panovania kráľa Demetera Zvonimira (1075-1089).¹⁴⁶ Tento záznam je napísaný beneventanským písmom. Nehovorí však ani o smrti chorvátskeho kráľa Demetera Zvonimira (1089) ani o nástupe Arpádovcov na chorvátsko-dalmátsky trón. Z toho možno usúdiť, že záznam samotný musel vzniknúť ešte koncom 11. storočia v inom prameni a to do tohto kódexu bol dopísaný zrejme v 13. či 14. storočí.

Ďalšie pramene vznikli v Dubrovniku. Predovšetkým sa jedná o kroniky, ktoré spísali Giunio Resti a Niccolo Ragnina. Na reflexiu Svätopluka v tomto priestore upozornil už v minulosti Lubomír Havlík.¹⁴⁷ Giunio Resti (zomrel v roku 1735) zachytil vo svojej kronike históriu Dubrovniku od vzniku mesta až po rok 1541. Kronikár píše o tom že, v roku 831 v Bosne vládol kráľ Svätimír (*Svetimir*), otec Svätopluka (*Svetopelek*).¹⁴⁸ Na inom mieste potom uvádza, že v roku 875 sa kráľom v Dalmácii stal Svätopluk.¹⁴⁹ Ďalšia dôležitá pasáž sa týka roku 1189 a spomína privilegium pápeža Jána VIII. z roku 880. Zrejme sa jedná o pápežský list *Industriae Tue*.¹⁵⁰ O ďalekosiahlych dôsledkoch existencie tohto listu v Bosne i v 12. storočí bude ešte reč. Ďalším prameňom z Dubrovniku, ktorý sa týka stredovekej Bosny sú dubrovnické anály. Časť z nich zaznamenal v 16. storočí Niccolo Ragnina. Ten hovorí mimo iného o tom, že v roku 813 istý kňaz z Dubrovniku, učeník svätého Hilariona, navštívil Bosnu a zistil, že všetci Bosniaci a Bulhari boli už pokrstení istým učeníkom svätého Cyrila. Ďalej sa tu nachádza informácie, že v Bosne v roku 815 panoval kráľ Štefan, ktorého meno v slovanskom jazyku znie Svätopluk (*Svetolicio*)¹⁵¹.

O Svätoplukovi napokon hovorí ešte jeden prameň z jadranskej oblasti. Je to kronika spísaná benátskym dóžom Andreom Dandolom – *Benátska kronika*, ktorá pochádza z prvej polovice 14. storočia a bola skomponovaná z rôznych starších prameňov. Kronika okrem iného hovorí, že v roku 874 Konštantín pokrstil kráľa Bulharov Michala, ktorý sa potom uchýlil do kláštora a panovaním poveril syna. Tento syn sa však chcel vrátiť k pohanskej viere, preto starý kráľ opustil kláštor a korunu zveril mladšiemu synovi. Iná časť kroniky už hovorí o Svätoplukovi, kráľovi Dalmácie, ktorý tiež prijal krst od Konštantína a bol korunovaný pápežským legátom, založil arcibiskupstvá v Salone a Dioklei (Duklji).¹⁵² Obe relácie zarážajú podobnosťou s inými prameňmi. Uchýlenie sa (bulharského) kráľa do kláštora je takmer totožné s Kosmovým rozprávaním o Svätoplukovi. Samotné rozprávanie o Svätoplukovi v *Benátskej kronike* je zase veľmi pravdepodobne prevzaté s *Letopisu Popa Dukljanina*.

---

¹⁴⁶ Supetarski kartular. Supetarský chartulář, in: Dagmar Bartoňková et al. *Magnae Moraviae fontes historici I. Annales et chronicae*. Praha³ 2019, s. 395; Viktor NOVAK – Petar SKOK eds. *Supetarski kartular. Iura sancti Petri de Gornai*. Zagreb 1952.

¹⁴⁷ Lubomír HAVLÍK, Dubrovnické kroniky a tradice o Svatoplukovi. *Slovanský přehled*, 58, 1972, č. 3, s. 197-200

¹⁴⁸ Speratus NODILO ed. *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium. Volumen XXV: Chronica Ragusina Junii Resti item Joannis Gundulae*. Zagrabiae 1893, s. 21

¹⁴⁹ Speratus NODILO ed. *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium. Volumen XXV: Chronica Ragusina Junii Resti item Joannis Gundulae*. Zagrabiae 1893, s. 24

¹⁵⁰ Speratus NODILO ed. *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium. Volumen XXV: Chronica Ragusina Junii Resti item Joannis Gundulae*. Zagrabiae 1893, s. 63; Lubomír HAVLÍK, Dubrovnické kroniky a tradice o Svatoplukovi. *Slovanský přehled*, 58, 1972, č. 3, s. 198.

¹⁵¹ Speratus NODILO ed. *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium. Volumen XIV: Annales Ragusini item Nicolai de Ragnina*. Zagrabiae 1883, s. 193: „Stefano, o vero Svetolicio in lingua slava, re di Bosna...“

¹⁵² Andreas Dandolo, *Chronicon Venetum*. in: Dagmar Bartoňková et al. *Magnae Moraviae fontes historici IV*, Brno 1971, s 421-422.

Svätoplukov kult na Balkáne

Vidíme, že Svätopluk bol rôzne vnímaný a jeho kult prešiel istým vývojom. To bolo spôsobené tým, že jeho meno zostalo známe tak v bývalom priestore Veľkej Moravy, vrátane Panónie, ale taktiež sa rozšírilo na Balkán s veľkomoravským exilom na začiatku 10. storočia. Dnes už nie je možné rekonštruovať akými spôsobmi a nosičmi bol Svätoplukov kult šírený na priestore bývalej Veľkej Moravy a mimo nej (Dalmácia, Balkán). Podľa všetkého možno pozorovať dva základné prúdy veľkomoravského vzdelanostného exilu stojace proti sebe – prosvätoplukovský a prometodský. Zástancovia Metoda a slovanskej liturgie, ktorí odišli zrejme už po Metodovej smrti v roku 885 sa usadili na území Bulharskej ríše, predovšetkým v blízkosti Ochridu.¹⁵³ Druhá skupina nesúca Svätoplukov odkaz či kult zrejme opustila Veľkú Moravu po jeho smrti (894 ako udávajú franské kroniky) či prípadne až po roku 907 (Bitka pri Bratislave). Mimo Veľkej Moravy sa Svätopluka dotýkajú najmä tri oblasti – Bosna, Dalmácia (resp. Chorvátsko-dalmátske kráľovstvo) a Dukljanske kráľovstvo Srbov. Ako uvidíme, nezanedbateľným bol v tomto smere i uhorský vplyv. Nemožno však vylučovať ani to, že Svätoplukov kult sa dostal aj do iných oblastí Balkánu či Jadranu, kde boli zachytené iné veľkomoravské reziduá (Např. hlaholika na Istrii alebo na ostrove Krk), tu však absentujú priame písomné pramene referujúce na Svätopluka či Veľkú Moravu.¹⁵⁴ Za zarážajúce možno považovať, že i napriek Svätoplukovmu výskytu v juhoslovanských prameňoch, sa tunajší historici tejto problematike prakticky nevenovali.¹⁵⁵ Na nasledovnom priestore uvidíme, že v každom zo spomenutých balkánskych regiónov sa zo Svätoplukovho prvotného odkazu či spomienky vytvorila vlastná tradícia. Svätopluk bol teda prisvojený balkánskymi etnikami a dodajme však, že toto meno sa už ako osobné meno medzi južnými Slovanmi (na rozdiel od strednej Európy) nevyskytlo.¹⁵⁶

---

¹⁵³ Peter SEDLÁK, *Kontinuita diela sv. Cyrila a Metoda v chorvátskom „Glagoljaštvu“*, in: Jozef Michalov a kol. *Poznávanie kultúrneho dedičstva sv. Cyrila a Metoda*. Nitra 2007, s. 127-128.

¹⁵⁴ Peter Sedlák uvažuje o rozmachu hlaholiky v oblasti dnešného Chorvátska až po roku 885, skoršie účinkovanie Cyrila a Metoda, prípadne ich žiakov vylučuje. Teórie o pôvode hlaholiky spred roku 863 sú podľa neho veľmi sporné. Prehľadne Peter SEDLÁK, *Kontinuita diela sv. Cyrila a Metoda v chorvátskom „Glagoljaštvu“*, in: Jozef Michalov a kol. *Poznávanie kultúrneho dedičstva sv. Cyrila a Metoda*. Nitra 2007, s. 123-125

¹⁵⁵ Menovite např. E. Peričić a takisto P. Skok a V. Novak, editori *Supetarského kartulára*.

¹⁵⁶ Martin HOMZA, *Sémantická potencia osobného vlastného (rodného) mena Svätopluk, ako východisko svätoplukovskej legendy*. in: Martin Homza et al. *Svätopluk v európskom písomníctve. Štúdie z dejín Svätoplukovej legendy*. Bratislava 2013, s. 42 – profesor Homza však píše, že toto meno sa na Balkáne vyskytuje. Je však možné, že počíta aj Svätopluka v *Dukljanskom letopise* a *Supetarskom kartulári*, inak sa však meno medzi príslušníkmi juhoslovanských dynastií nenachádza.

Svätoplukov kult v Bosne

Veľmi špecifický je prípad Bosny. Je nutné povedať, že stredoveká Bosna bola až do vrcholného stredoveku pomerne izolovaným a taktiež špecifickým regiónom. Jej izolovanosť bola daná prevažne geografickými pomermi. Najmä v staršom období raného stredoveku, tieto pomery zrejme pomohli lepšie prežívať predkresťanským náboženským prvkom a podľa všetkého i veľkomoravskému exilu.¹⁵⁷ Na druhej strane táto marginalizovaná pozícia regiónu dopomohla k vytvoreniu ojedinelého fenoménu, ktorý sa označuje ako tzv. Bosnianska cirkev (*Bosanska crkva*).¹⁵⁸ V historiografii sa táto cirkev často spájala s bogomilskou herézou rozšírenou v tom čase na Balkáne či dualizmom a manicheizmom.¹⁵⁹ Až moderný historický výskum odhalil, že sa jednalo o kresťanov, ktorí však do svojej viery na pomedzí západu a východu implementovali ešte predkresťanské staroveké prvky. Ako uvidíme, veľkú úlohu tu zohrávali aj veľkomoravské elementy. Jednalo sa teda o akýsi interkonfesionálny hybrid silne prepojený s veľkomoravskými tradíciami. Táto cirkev je známa i vďaka fenoménu bohato zdobených kamenných náhrobkov, ktoré sa nazývajú *stećci* (sg. *stećak*) a v súčasnosti ich existuje približne niekoľko desiatok tisíc v juhoslovanskom priestore.¹⁶⁰ Historický výskum Bosny je pre nedostatok prameňov takmer nemožné rekonštruovať. Uhorský vplyv začal prenikať do Bosny okolo roku 1137, kedy bolo vytvorené bosnianske vojvodstvo pre mladšieho syna uhorského kráľa a takisto samotní uhorskí králi začali používať i titul „Rex Rama“, čo sa považuje za synonymum pre Bosnu.¹⁶¹ Povaha bosnianskej závislosti na Uhorsku však bola premenlivá. V priebehu 12. a 13. storočia sa Bosna, ako banát či bánovina Uhorského kráľovstva, dostala do zorného poľa Svätej stolice kvôli odchýlkam od pravej viery. Celý konflikt mal však najmä politické pozadie. Po smrti byzantského cisára Manuela Komnena v roku 1180, sa vytratil aj byzantský vplyv na Balkáne. Túto situáciu využil aj uhorsko-chorvátsky kráľ Belo III., ktorý obnovil uhorské panstvo v Bosne a Dalmácii. Pápež Celestín III. v roku 1192 dokonca potvrdil jurisdikciu splitského arcibiskupa Petra i nad Bosnianskym biskupstvom, ktoré však bolo dovtedy podriadené Dubrovníku. Tento stav sa však zmenil iba *de iure*, nie *de facto*.¹⁶² Svoj mocenský vplyv, na úkor Bosny, chcel rozšíriť i dukljanský kráľ Vukan Nemanjić, ktorý informoval pápeža Inocenta III. v roku 1199 o veľkom počte heretikov v Bosne.¹⁶³

---

¹⁵⁷ John V.A. FINE, *The Bosnian Church: A new interpretation. A Study of the Bosnian Church and Its Place in State and Society from the 13th to 15th centuries*. London – New York 2007, s. 102.

¹⁵⁸ Nejednalo sa teda o rímsko-katolícku (či pravoslávnu cirkev) ale o vlastnú domácu kresťanskú cirkev. K terminológii viď John V.A. FINE, *The Bosnian Church: A new interpretation. A Study of the Bosnian Church and Its Place in State and Society from the 13th to 15th centuries*. London – New York 2007, s. 12.

¹⁵⁹ Tak aj britský historik Steven RUNCIMAN, *The Medieval Manichee. A Study of the Christian Dualist Heresy*. Cambridge 1947, s. 101-103.

¹⁶⁰ K fenoménu stečkov najmä Dubravko LOVRENOVIĆ, *Stećci*. Zagreb 2013. Na stečkoch sa objavuje aj svastika, kríž či jeleň ako staroveký symbol záhrobia. Ivan MUŽIĆ, Vlasi i starobalkanska pretkršćanska simbolika jelena na stećcima. *Starohrvatska prosvjeta*, 2009, č. 3, roč. 36, s. 329-331; Viď aj: Drago VIDOVIĆ, Simbolične predstave na stećcima. *Naše starine II.*, 1954, s. 119-136; Damir ZORIĆ, Stećci - (do)sadašnje i nove mogućnosti tumačenja. *Hercegovina*, č. 6, 2020, s. 5-15.

¹⁶¹ Prvýkrát sa však tento titul objavuje už v listine kráľa Kolomana z roku 1103 (zachovaná v odpise z roku 1367). CDCr II., č.7, s.10-11, nemožno teda vylúčiť i skorší zásah Arpádovcov do Bosny. Ani titulatura „Rex Rama“ nie je historikmi dodnes uspokojivo vysvetlená. Bosna ergo Rama sa stala zrejme vinnými majetkom Heleny Vukanovičovej, srbskej kňažnej, ktorá sa v roku 1129 vydala za Arpádovca Bela (budúci kráľ Belo II. od roku 1131). Srbský historik Tibor Živković, operuje s tým, že nový titul uhorských kráľov poukazuje iba na rovnomennú južnú časť Bosny blízko Dalmácie. Podľa neho totiž v 12. storočí Bosna a Rama neboli identické názvy. Tibor ŽIVKOVIĆ, Rama in the Royal Title of the Hungarian Kings, in: Tibor Živković ed. *Forging Unity. South Slavs between East and West 550-1150*. Belgrade 2008, s. 269.

¹⁶² Judit GÁL, *Dalmatia and the Exercise of the Royal Authority in the Árpád-Era Kingdom of Hungary*. Budapest 2020, s. 29.

¹⁶³ CDCr II., č. 310, s. 333-334; VMSM I., č. X, s. 6.

Vukan sa dokonca neštil zaútočiť na svojho brata Štefana, srbského veľkožupana v oblasti Raška.¹⁶⁴ Historici predpokladajú, že Vukan sledoval vlastné politické ambície. Neskoršie pramene však odhaľujú, že istá heréza, teda odchýlka od pravej viery, sa v Bosne naozaj nachádzala. Na jar v roku 1203 sa v Bosne konalo verejné zrieknutie („abiuratio“) sa heretických chýb za účasti pápežského legáta i dubrovnických cirkevných hodnostárov. Bosnianski kresťania tak potvrdili svoju lojalitu pápežovi a rímskej liturgii.¹⁶⁵ Na niekoľko rokov sa táto záležitosť javila ako vyriešená. Snahy o elimináciu herézy nakoniec vyústili až do križiackej výpravy, ktorej organizáciou pápež Gregor IX. v roku 1234 poveril Kolomana Haličského, vojvodu Chorvátska, Dalmácie a Slavónie.¹⁶⁶ Arpádovci sa Bosny nevzdávali a snažili sa ju inkorporovať do uhorskej cirkvi, čo sa napokon i čiastočne podarilo.¹⁶⁷

Ešte pred vypuknutím celej kauzy máme k dispozícii správu, podľa ktorej bol koncom 80. rokov 12. storočia vysvätený za biskupa istý Radagost. Svoju prísahu metropolitovi, dubrovnickému arcibiskupovi Bernardovi, však zložil nie v latinčine (tú nepoznal), ale v slovanskom jazyku, odvolávajúc sa pritom na starobylé privilégium pápeža Jána VIII. z roku 880.¹⁶⁸ Toto privilégium nemôže byť nič iné ako list pápeža Jána VIII. z júna 880, známy podľa svojej arengy ako *Industrie Tue*.¹⁶⁹ Jedná sa teda o veľmi zarážajúcu skutočnosť. Je možné predpokladať, že veľkomoravskí vzdelanci si so sebou odniesli pravdepodobne starosloviensky odpis tohto pápežského listu niekedy na prelome 9. a 10. storočia. Nasledujúce storočia bol tento list pravdepodobne uchovávaný v Bosne a to zrejme v biskupskom sídle Bosna (dnes Vrhbosna, súčasť dnešného Sarajeva). O počiatkoch bosnianskeho biskupstva však neexistujú hodnoverné a relevantné pramene. Podľa všetkého tunajšie biskupstvo zrejme založil niektorý z chorvátskych kráľov, zrejme Peter Krešimír IV., v 60. alebo najneskôr v 70. rokoch 11. storočia.¹⁷⁰ V roku 1061 (prípadne 1062) a taktiež znova v roku 1063 sa totiž konali v Splitte synody, ktoré výrazne odsúdili učenie Metoda ako aj používanie hlaholiky („goticas litteras“) a slovanskej

---

¹⁶⁴ Attila BARÁNY, The Relations of King Emeric and Andrew II of Hungary with Balkan States, in: Aleksandar Rastović – Ivana Komatina eds. *Стефан Првовенчани и његово доба. Stefan the First-Crowned and His Time*. Belgrade 2020, s. 216.

¹⁶⁵ K abjurácii: John V.A. FINE, *The Bosnian Church: A new interpretation. A Study of the Bosnian Church and Its Place in State and Society from the 13th to 15th centuries*. London – New York 2007, s. 114-116. Dubrovnický arcibiskup Bernard, ktorý bol nadriadený bosnianskemu biskupovi a mal teda dozerať na dodržiavanie pravej viery v diecéze svojho sufragána, sa pravdepodobne už od roku 1199 nachádzal v Anglicku. Podľa všetkého sa dostal do blízkeho kontaktu s anglickým kráľom Richardom, ktorý sa počas návratu z III. križiackej výpravy zdržiaval v Dubrovniku a je možné, že Bernardovi sľúbil i cirkevný post v Anglicku. Bernard napokon pôsobil ako biskup v diecéze Carlisle v rokoch 1203-1214, do Dubrovniku sa už potom nevrátil hoci pápež Inocent III. naňho naliehal. Everett U. CROSBY, *The King's Bishops. The Politics of Patronage in England and Normandy, 1066–1216*, New York 2013, s. 76-77; K tejto problematike najmä: Josip LUČIĆ, On the Earliest Contacts between Dubrovnik and England. *Journal of Medieval History*, roč. 18, č. 4, 1992, s. 373-389; CDCr III., č. 13, s.16-17 (list Inocent III. z roku 1202, ktorým povoľuje dubrovnickej kapitule voľbu nového arcibiskupa); č. 35, s. 38 (anglický kráľ Ján I. schvaľuje Bernarda, dubrovnického arcibiskupa ako biskupa v Carlisle, 10.1. 1204).

¹⁶⁶ Márta FONT – Gábor BARABÁS eds. *Coloman King of Galicia, duke of Slavonia (1208-1241). Medieval Central Europe and Hungarian Power*. Amsterdam 2019, s. 117.

¹⁶⁷ Judit GÁL, *Dalmatia and the Exercise of the Royal Authority in the Árpád-Era Kingdom of Hungary*. Budapest 2020, s. 29-30.

¹⁶⁸ Speratus Nodilo ed. *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium. Volumen XXV: Chronica Ragusina Junii Resti item Joannis Gundulae*. Zagrabiae 1893, s. 63.

¹⁶⁹ Lubomír E. HAVLÍK, Dubrovnické kroniky a tradície o Svatoplukovi. *Slovanský přehled*, roč. 58, č. 3, 1972, s. 198; Lubomír HAVLÍK, *Dukljanska kronika a Dalmatská legenda*, Praha 1976, s. 33.

¹⁷⁰ Na vznik Bosnianskeho biskupstva sa pomerne líšia názory historikov. Muhamed HADŽIJAHIĆ, *Povijest Bosne u IX i X stoljeću*. Sarajevo 2004, s. 259-260; Judit GÁL, *Dalmatia and the Exercise of the Royal Authority in the Árpád-Era Kingdom of Hungary*. Budapest 2020, s. 29-30; Bálint TERNOVÁČZ, A Boszniai latin püspökség története 1344-ig, in: Laura Fábrián et al. eds. *Micae Mediaevales V. Fiala történezesek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról*. Budapest 2016, s. 215-227.

liturgie.¹⁷¹ Podobne sa tak už stalo na splitskej synode v roku 925, zrejme i na výzvu pápeža Jána X.¹⁷² Odvtedy možno predpokladať väčší odliv slovanských vzdelancov veľkomoravskej školy z pobrežných oblastí do Bosny.¹⁷³ Nemožno teda vylúčiť, že odpis *Industrie Tue* sa najprv nachádzal v Dalmácii. Bosnianske biskupstvo pravdepodobne vzniklo po roku 1060 a malo teda pôsobiť proti slovanskej vzdelanosti a rezíduám slovanskej liturgie. Spočiatku bolo zrejme podriadené splitskému metropolitovi, nakoľko to bol jediný arcibiskup v Chorvátsko-dalmátskom kráľovstve.¹⁷⁴ Biskupstvo v Bosne sa spomína v listine pápeža Alexandra II. z roku 1067 pre dukljanskeho arcibiskupa Petra, hoci text sa považuje za sfaľovaný.¹⁷⁵ Za hodnoverný prameň sa už považuje listina pápeža Klementa III. z roku 1089.¹⁷⁶ Taktiež možno spomenúť tzv. *Provinciale vetus*, súpis biskupstiev (pravdepodobne redakcia z konca 12. storočia), kde sa spomína aj „Civitas Bosna“.¹⁷⁷ I napriek vytvoreniu takej cirkevnej inštitúcie akou bolo biskupstvo, veľkomoravské rezíduá z Bosny nevymizli. Zdá sa, že situácia bola práve opačná. Príslušníci domácej Bosnianskej cirkvi pôsobili aj v štruktúre rímsko-katolíckeho Bosnianskeho biskupstva. Ako sme spomenuli, v priebehu 80. rokov 12. storočia sa bosnianskym biskupom stal istý Radagost – kňaz so starobyľým priam pohanským slovanským menom. Už meno samotné môže svedčiť o tom, že v Bosne preživali a pretrvávali staré slovanské pohanské tradície. Spomenutý biskup mal k dispozícii text listu *Industrie Tue* a na základe tohto listu sa dovoľával toho, že slovanský jazyk je liturgickým jazykom. List sa teda podľa všetkého nachádzal v Bosne a nie v Dubrovniku, hoci informácia resp. táto relácia sa potom musela dostať do Dubrovniku, kde ju zaznamenal kronikár Gunio Resti. Okrem toho, že Radagost vykonal prísahu metropolitovi v slovanskom jazyku, je pravdepodobné, že tento starobyľý list niesol Radagost aj do Ríma, snáď za účelom, obnovenia slovanskej liturgie konkrétne v Bosne.¹⁷⁸ K tomu ako uvidíme, zrejme v tomto čase vznikol ideový konštrukt o Svätoplukovom panstve v Bosne, ako to neskôr zachytili dubrovnickí kronikári. Samotný biskup bol podľa všetkého druhou najvyššie postavenou osobou v krajine po bánovi Kulinovi. Snahy o obnovenie slovanskej liturgie však neboli úspešné, nakoľko už 90. roky 12. storočia boli zrejme poznačené vyšetrovaním údajnej bosnianskej herézy. V osobe biskupa Radagosta teda možno vidieť symbiózu Bosnianskej cirkvi a veľkomoravských rezíduí. Vidíme napokon, že nešlo o konfrontáciu ale práve o koexistenciu. O tom, že otázka slovanskej liturgie bola stále aktuálna svedčia záznamy spomenutých dubrovnických kronikárov (Giunio Resti, Niccolo Ragnina), ktorí hovoria, že v Bosne panoval kráľ

---

¹⁷¹K splitským synodám v 11. storočí: Dagmar Bartoňková et al. eds. *Magnae Moraviae fontes historici IV*, Brno 1971, s. 129-131; Damir KARBIĆ, Mirjana MATIJEVIĆ SOKOL, James Ross SWEENEY eds. *Thomae archidiaconi Spalatensis. Historia Salonitanorum atque Spalatinorum pontificum. Archdeacon Thomas of Split. History of the Bishops of Salona and Split*. Budapest – New York 2006, s. 78-79.

¹⁷²Dagmar Bartoňková et al. eds. *Magnae Moraviae fontes historici IV*, Brno 1971, s. 124; CDCr I., č. 22, s. 28-30, č. 24, s. 33-35.

¹⁷³K tomu napr. Peter SEDLÁK, Kontinuita diela sv. Cyrila a Metoda v chorvátskom „Glagoljaštvu“, in: Jozef Michalov a kol. *Poznávanie kultúrneho dedičstva sv. Cyrila a Metoda*. Nitra 2007, s. 133.

¹⁷⁴Pôvodne sídlo metropolitu Dalmácie bolo v antickej Salone. V dôsledku avarských a slovanských vpádov sa salonský arcibiskup musel uchýliť do Diokleciánovho paláca v blízkom Split. V nasledujúcich storočiach však ešte užíval starý titul. Zadarské arcibiskupstvo vzniklo až v roku 1154 z benátskej iniciatívy. Dubrovnik, na druhú stranu, bol byzantskou dŕžavou až do roku 1205, arcibiskupstvo (latinského rítu) zrejme vzniklo okolo roku 999. Judit GÁL, *Dalmatia and the Exercise of the Royal Authority in the Árpád-Era Kingdom of Hungary*. Budapest 2020, s. 21-24, 33.

¹⁷⁵*Acta Albaniae*, č. 63, s. 17.

¹⁷⁶*Acta Albaniae*, č. 68, s. 21.

¹⁷⁷V minulosti sa však uvažovalo o datácii do rokov 1064-1074. Ante ŠKEGRO, *Stari pokrajinski katalog ili Katalog provincija Opće Crkve*. Zagreb 2005, s. 23-24.

¹⁷⁸Imre BOBA, *Moravia's History Reconsidered. A Reinterpretation of Medieval Sources*. The Hague 1971, s. 113-114; John V. A. FINE Jr., *The Late Medieval Balkans: A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest*. Michigan 1994, s. 18.

Svätopluk. Resti konkrétne hovorí o tom, že v Bosne v roku 831 panoval Svätimír, otec Svätopluka.¹⁷⁹ Podobne tak Ragnina, hovorí že v Bosne vládol kráľ Štefan, ktorého meno v slovanskom jazyku znie Svätopluk. Kronikár uvádza i to, že Bosniaci a Bulhari boli pokrstení svätým Cyrilom.¹⁸⁰ Ideová konštrukcia o Svätoplukovom panstve v Bosne musela vzniknúť pravdepodobne ešte pred koncom, prípadne pred polovicou 12. storočia. Otázne napokon zostane akým spôsobom a akom jazyku sa zachoval text listu (či list samotný) *Industrie Tue* a či to bolo práve v Bosne. Celkovo by koncept o Svätoplukovi ako kráľovi Bosny je totiž komplementárny k zmienke o liste *Industrie Tue* a smeroval by k jedinému výsledku – schváleniu slovanskej liturgie v Bosne, tam kde kedysi panoval kráľ Svätopluk. Je totiž veľmi pravdepodobné, že Bosna a jej elity chceli postaviť svoju štátnosť aj cirkevnú organizáciu na Svätoplukovom odkaze vytvorením konceptu Svätoplukovho kráľovstva v Bosne, podobne ako sa stalo i v Dukljanskom kráľovstve v druhej polovici 12. storočia, ako to zdôrazňuje *Letopis Popa Dukljanina*. Bosnianske elity na konci 12. storočia poslali pápežovi dary a zrejme ho pri tejto príležitosti chceli požiadať o schválenie slovanskej liturgie v Bosne. V niektorých oblastiach, konkrétne v Chorvátsku a Dalmácii sa tak napokon o niekoľko desaťročí aj stalo.¹⁸¹ Na prelome 12. a 13. storočia boli de facto položené základy bosnianskej štátnosti podtrhnuté aj existenciou vlastného biskupstva, ktoré však vyvrcholili až v 14. storočí s nástupom domácej dynastie Kotromaničov. Čo je podstatné z hľadiska sledovania kultu Svätopluka, vidíme že, tento kult mal svoje centrálné miesto – prostredie Bosnianskeho biskupstva, vzhľadom na svoju excentrickú polohu bolo výrazne ovplyvnené domácimi a aj veľkomoravskými tradíciami, ktoré sa však zrejme po roku 1203 postupne vytrácali z tunajšej kolektívnej pamäte.

---

¹⁷⁹ Speratus NODILO ed. *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium. Volumen XXV: Chronica Ragusina Junii Resti item Joannis Gundulae*. Zagrabiae 1893, s. 21

¹⁸⁰ Speratus Nodilo ed. *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium. Volumen XIV: Annales Ragusini item Nicolai de Ragnina*. Zagrabiae 1883, s. 192.

¹⁸¹ Menovite sa jednalo o diecézy Senj (1247) a Krk (1255). MMFH III., č. 119, s. 216-217.

Svätoplukov kult v Dukljanskom kráľovstve Srbov

Vývoj Svätoplukovho kultu v Dukljanskom kráľovstve podobne nadobudol jasnejšie kontúry podobne ako v Bosne tiež až v poslednej štvrtine 12. storočia. Dodajme, že toto kráľovstvo v oblasti dnešnej Čiernej Hory, bolo najstarším srbským štátnym útvarom.¹⁸² Historici predpokladajú, že Svätoplukova spomienka bola aktualizovaná a revitalizovaná už v priebehu 70. rokov 11. storočia.¹⁸³ V roku 1078 totiž pápež Gregor VII. oslovil dukljanskeho panovníka Michala Vojislavljevića ako kráľa Slovanov („*Rex Sclavorum*“), čím uznal Dukljanske kráľovstvo. Michal podľa listu žiadal pápeža o znaky kráľovskej hodnosti („*vexillum*“) a zároveň o povýšenie dukljanskeho biskupstva na arcibiskupstvo. Michalov titul teda korešponduje s oficiálnym názvom kľúčového prameňa - *Dukljanskeho letopisu* teda *Regnum Sclavorum*. Existuje domnienka, že Michal postavil dukljansku štátnosť na Svätoplukovom odkaze a dukljansky letopis na konci 12. storočia tento koncept aj písomne zachytil.¹⁸⁴ *Letopis Popa Dukljanina* (nazvaný aj *Dukljanska kronika* či *Barský rodoslov*), tak povediac „Kristiánova legenda Balkánu“ je veľmi pozoruhodný, ale najmä problematický prameň. Samotná kronika sa zachovala až v neskorých odpisoch, resp. tlačiac. I preto niektorí historici spochybňujú jej hodnovernosť a autenticitu. Latinské vydanie vyšlo v roku 1666 na základe Vatikánskeho rukopisu (z polovice 17. storočia), ktorý vznikol ako prepis dnes nezvestného stredovekého latinského rukopisu kroniky nájdeného v Kotore. Taliansky preklad kotorského rukopisu aj s vlastnými dodatkami vydal v roku 1601 dubrovnícky vzdelanec Mauro Orbini pod titulom *Il regno degli Sclavi*. Zdá sa, že v 14. storočí (prípadne skôr) už existoval i chorvátsky text kroniky, ktorý sa zachoval v odpise zo začiatku 16. storočia a neskôr na základe tohto chorvátskeho textu vznikol i ďalší latinský preklad.¹⁸⁵ Chorvátsky text sa však líši v niektorých kapitolách. Ako vidieť situácia s rukopismi je pomerne mätúca a neľahčuje datovanie kroniky. Samotné rozprávanie kroniky končí bojom medzi srbským veľkožupanom Desom Vukanovičom a Radoslavom Dukljanským o panovanie nad srbskými krajinami okolo roku 1148. Ako i Lubomír Havlík konštatuje letopis končí tam, kde srbské pramene začínajú rozprávať o dobe pred nástupom Štefana Nemanjića na srbský veľkokniežací trón (1196).¹⁸⁶ I na základe uvedených medzníkov sa preto usudzuje, že kronika vznikla v druhej polovici 12. storočia.

V nedávnej dobe sa však vynorili nové názory ohľadne autorstva letopisu. Historička Solange Bujan tvrdí, že celá kronika je dielom teda akýmsi kompilátom Maura Orbiniho.¹⁸⁷ Srbský historik Tibor Živković tvrdí, že letopis vznikol na objednávku chorvátsko-dalmátskeho magnáta Pavla Šubiča na konci 13. storočia a jeho autorom je cistercián zrejme českého alebo rakúskeho pôvodu menom Rudger či Roger. Tento mních pôsobil ako barský arcibiskup a neskôr i bosniacký biskup. Napokon v roku 1305

---

¹⁸² Srbská štátnosť sa prakticky postupne „posúvala“ do vnútrozemia. Na konci 12. storočia boli niektoré pobrežné oblasti vrátane Dukljanskeho kráľovstva de iure inkorporované srbským veľkým županom Štefanom Nemanjom. Centrom srbskej štátnosti sa stala vnútrozemská oblasť Raška a pevnosť Stari Ras (dnes Novi Pazar na juhu Srbska). Všetky územia osídlené Srbmi boli zlúčené do jedného kráľovstva v roku 1217 korunováciou Štefana Nemanjića, syna vyššie zmieneného župana, za prvého srbského kráľa. John V.A FINE Jr., *The Early Medieval Balkans: A Critical Survey from the Sixth to the Late Twelfth Century*. Michigan 1991, s. 243-244; Jan PELIKÁN – Lubomíra HAVLÍKOVÁ et al. eds. *Dějiny Srbska*, Praha 2013, s. 50-54.

¹⁸³ Martin HOMZA, *Stredoveké korene svätoplukovskej tradície u Slovákov (čierna a biela svätoplukovská legenda*, in: Martin Homza et al. *Svätopluk v európskom písomníctve. Štúdie z dejín svätoplukovskej legendy*. Bratislava 2013, s. 133.

¹⁸⁴ Eduard PERIČIĆ, *Sclavorum Regnum Grgura Barskog. Ljetopis Popa Dukljanina*. Zagreb 1991, s. 197.

¹⁸⁵ K rukopisom Lubomír HAVLÍK, *Dukljanska kronika a Dalmatská legenda*, Praha 1976, s. 5-7.

¹⁸⁶ Lubomír HAVLÍK, *Dukljanska kronika a Dalmatská legenda*, Praha 1976, s. 5.

¹⁸⁷ Solange BUJAN, Orbinijevo izdanje „Ljetopisa popa Dukljanina“: povijesni falsifikat. *Radovi – Zavod za hrvatsku povijest*, 43, č.1, 2011, s. 65-80.

dožil v rakúskom kláštore Zwettl, kde sa nachádzal i jeho náhrobok.¹⁸⁸ Naposledy sa tomuto dielu veľmi podrobne venoval poľský medievista Wawrzyniec Kowalski, ktorý skúmal obraz panovníka.¹⁸⁹

Podľa nášho názoru letopis neobsahuje také prvky, ktoré by obhájili Šubičovú vládu v Dalmácii a je skôr pravdepodobné, že letopis vznikol v druhej polovici 12. storočia, v čase keď Dukljanske arcibiskupstvo bojovalo o svoju existenciu. Chorvátsky cirkevný historik Eduard Peričić precíznou analýzou dospel k záveru, že autorom bol barský resp. dukljanský arcibiskup Gregor zo Zadaru, ktorý napísal letopis v priebehu 70. či 90. rokov 12. storočia.¹⁹⁰ Letopis totiž predovšetkým vyzdvihuje starobylosť barsko-dukljanskeho arcibiskupstva a samotného kráľovstva, ako sa to píše i v úvode. Na tomto mieste tiež autor hovorí, že latinský text preložil z cyriliky alebo hlaholiky.¹⁹¹ Gregor bol taktiež veľmi zaujímavou postavou. Podľa všetkého pochádzal zo Zadaru zo šľachtického rodu Grisogono, ktorí boli patrónmi zadarského kláštora svätého Chrysogóna (Krševana).¹⁹² Išlo o veľmi starobylý benediktínsky kláštor úzko spojený s chorvátskou kráľovskou rodinou. Gregor teda zrejme prežil mladosť v Zadare. Práve tu bola citeľná i uhorská prítomnosť. Uhorskí králi totiž považovali Zadar za kľúčové mesto v Dalmácii. Ako je známe, Dalmácia sa stala od roku 1102 korunnou zemou Uhorska. Uhorskí králi však museli o tento región takmer neustále súperiť s Benátkami aj s Byzanciou. Do Dalmácie sa zrejme dostali i texty uhorskej proveniencie (legendy, kroniky a pod.), ktoré Gregor neskôr využil pri písaní letopisu ako uvidíme. V 60. rokoch 12. storočia podnikol uhorský kráľ Štefan III. ofenzívu na znovuzískanie dalmátskych oblastí. Vernosť miest a cirkevných inštitúcií si chcel zaistiť aj vydávaním rozličných privilégií.¹⁹³ Uhorský vplyv v Dalmácii bol citeľnejší predovšetkým po roku 1180 po smrti byzantského cisára Manuela Komnena, kedy sa Belovi III. podarilo obnoviť uhorské panstvo nad všetkými oblasťami. Ako i maďarská medievistka Judit Gál tvrdí, uhorská prítomnosť v Dalmácii bola zjavnejšia najmä od 60. rokov 12. storočia, vtedy sem uhorskí preláti priniesli i relikvie svätého Štefana.¹⁹⁴ Nie je teda vylúčené, že sa sem dostali i legendy prvého uhorského kráľa, a ako uvidíme, to mohlo byť kľúčové pre formovanie Letopisu.

Samotný *Letopis Popa Dukljanina* bol spísaný na základe starších prameňov, ako to vidieť najmä na rôznej dĺžke a kvalite textu jednotlivých kapitol. Svätoplukovi je venovaná deviatá kapitola, nepomerne dlhšia od predchádzajúcich kapitol. Letopis tu hovorí o tom, ako sa Svätopluk ujal vlády po smrti svojho otca Svätimíra. V texte je pomerne umelo vložená informácia o Konštantínovi (spomína sa aj v predchádzajúcej kapitole), ktorého pápež pozval do Ríma. Konštantín putoval cez Svätoplukovo kráľovstvo a pri tejto príležitosti ho pokrstil a poučil vo viere (sic!). Už na inom mieste sme upozornili, že tu došlo zrejme k zámene osôb.¹⁹⁵ Konštantín, spolu s Metodom, putovali do Ríma v roku 869, aby

---

¹⁸⁸ Tibor ŽIVKOVIĆ, Dragana KUNČER, *Roger – The Forgotten archbishop of Bar*. Istorijiski časopis, 56, 2008, s. 191-192. K diskusii, ktorá sa rozpútala ohľadom Živkovičovej edície: Aleksandar RADOMAN, *Gesta Regum Sclavorum. Nova historiografiska mistifikacija*. Matica crnogorska, 53, 2013, s. 103-124;

¹⁸⁹ Wawrzyniec KOWALSKI, *The King of the Slavs. The Image of a Ruler in the Latin Text of The Chronicle of the Priest of Duklja*. Leiden-Boston 2021.

¹⁹⁰ Eduard PERIČIĆ, *Sclavorum Regnum Grgura Barskog. Ljetopis Popa Dukljanina*. Zagreb 1991, s. 133-134.

¹⁹¹ Autor letopisu hovorí o diele ako o „libellus Gothorum“. GRS I., s.2. Ako Góti boli označení južní Slovania, zástanci slovanskej liturgie. Viď aj Lubomír HAVLÍK, *Dukljanska kronika a Dalmatská legenda*, Praha 1976, s. 3-4.

¹⁹² Gregor dokonca dožil v tomto zadarskom kláštore a venoval mu i svoj majetok na konci 12. storočia – CDCr II., č.265, s. 282. Taktiež: Eduard PERIČIĆ, *Sclavorum Regnum Grgura Barskog. Ljetopis Popa Dukljanina*. Zagreb 1991, s. 255.

¹⁹³ Menovite to boli výsady pre Šibenik, Splitské arcibiskupstvo a kláštor svätého Jána Evanjelistu v Biograde. Judit GÁL, *Dalmatia and the Exercise of the Royal Authority in the Árpád-Era Kingdom of Hungary*. Budapest 2020, s. 203-204, 206.

¹⁹⁴ Judit GÁL, *Dalmatia and the Exercise of the Royal Authority in the Árpád-Era Kingdom of Hungary*. Budapest 2020, s. 60-61.

¹⁹⁵ Peter BUČKO, „Zabudnutá“ balkánska kronika z 12. storočia (Letopis Popa Dukljanina) a jej väzby na stredoeurópsky priestor, in: Magdaléna Nová - Elena Babich eds. *Nevidíme, čo nevíme: sborník příspěvků z mezinárodní konference studentů doktorských programů*. Praha 2018 s. 249.

sa obhájili, pričom cestovali aj cez panónske kniežatstvo, kde vtedy panoval knieža Kocel'. Podľa Metodovho života sa bratia zastavili v Kocelovom sídle Blatnohrad (dnešný Zalavár v Maďarsku).¹⁹⁶ Podľa nášho názoru, letopis zamenil Svätopluka s Kocel'om. Práve panónsky knieža sa totiž pod vplyvom solúnskych bratov zriekol franskej cirkevnej správy a stal sa horlivým podporovateľom slovanskej liturgie. Svätopluk ďalej podľa letopisu, vyslal poslov k cisárovi Michalovi a pápežovi Štefanovi, aby sa dozvedel o starých hraniciach a privilégiách svojho kráľovstva. Následne sa uskutočnil v Dalmácii snem, v závere ktorého, bol Svätopluk podľa rímskeho obradu korunovaný kardinálom a vikárom Honóriom. Potom rozhodol, že v kráľovstve majú byť dvaja arcibiskupi – jeden v Splite a druhý v Duklji.¹⁹⁷ Zároveň rozkázal, že nikto nesmie prekážať cirkvi, inak by urazil kráľovskú korunu.¹⁹⁸ Svätopluk vydal zákonníky, založil aj ďalšie biskupstvá a určil bánov a županov. Podľa letopisu „najsvätejší“ Svätopluk panoval 40 rokov a štyri mesiace, zomrel 17. marca a bol pochovaný v kostole Panny Márie v Duklji. V tomto kostole bol potom i jeho syn Svätolik (sic!) korunovaný a tak po ňom i ďalší králi.¹⁹⁹ Srbská historička Jovanka Kalić sa zaoberá motívom Svätoplukovej korunovácie, uvádza i staršie názory, podľa ktorých ide o interpoláciu resp. glosu z 13. storočia vzniknutú v okolí Splitu.²⁰⁰ Ako vidieť letopis vytvára koncept Svätoplukovho panovania v Dukljanskom kráľovstve, kde sa Svätopluk de facto stáva zakladateľom feudálneho štátu, je to teda rex iustus, zakladateľ štátnosti a taktiež domácej dukljanskej cirkvi.²⁰¹ Dukljanský arcibiskup Gregor spojil teda svoje arcibiskupstvo s najmocnejším dukljanským kráľom. Na to aby zdôraznil starobylosť arcibiskupstva tvrdí, že ho založil Svätopluk, ktorý ešte i koncom 12. storočia musel výrazne rezonovať v pamäti tunajších Srbov. Dukljanske arcibiskupstvo však v skutočnosti zrejme založil kráľ Michal (zomrel okolo roku 1081), minimálne túto snahu podľa listu pápeža Gregora VII. vyvinul, letopis mu však túto zásluhnú činnosť nepririekol.²⁰² Táto cirkevná inštitúcia však musela prakticky celé 12. storočie súperiť s nárokmi arcibiskupa v Dubrovniku.²⁰³ V pápežskej listine Benedikta VIII. z roku 1022 je dukljanský biskup podriadený dubrovnickému arcibiskupovi a taktiež sa spomína, že už pápež Gregor V. (996-999) udelil pálium dubrovnickému biskupovi.²⁰⁴ Dukljanský arcibiskup („*archiepiscopo Dioclenis atque*

¹⁹⁶ Hans Dieter TÖNSMEYER, *Kocel' a Blatnohrad*. Marianka 2013, s. 34-35.

¹⁹⁷ GRS I., s. 50: „Post haec iussit rex ut consecrarentur archiepiscopi, unus in Salona et alius in Dioclia.“

¹⁹⁸ GRS I., s. 52: „Statuit etiam rex ut nullus perturbaret in aliquo aliquam ecclesiam, aut haberet aliquam potestatem seu dominationem in aliqua ecclesia, nisi solus archiepiscopus, vel episcopus, cuius sub iure esset eadem ecclesia. Qui vero aliter faceret, regiam coronam offenderet.“

¹⁹⁹ GRS I., s. 62, 64: „Regnavit praeterea rex sanctissimus XL annis et mensis quatuor genuitque filios et filias et septima decima die intrante mense Martio mortuus est sepultusque est in ecclesia sanctae Mariae in civitate Dioclitana honorifice et cum magnis exequiis. Tunc congregantes se populi lamentaverunt illum flentes et in eadem ecclesia in qua sepultus est elevaverunt filium eius Sfetolicum. Ibique consecratus et coronatus est ab archiepiscopo et episcopis. Ex illa denique die mos adolevit ut in eadem ecclesia eligerentur et ordinarentur omnes reges huius terrae.“

²⁰⁰ Jovanka KALIĆ, The First Coronation Churches of Medieval Serbia. *Balkanica*, 48, Belgrade 2017, s. 10-12.

Starší bádatelia videli paralelu medzi Svätoplukovou korunováciou kardinálom a vikárom Honóriom a poslaním koruny prvému srbskému kráľovi Štefanovi v roku 1217 od pápeža Honória III., keďže žiadny kardinál Honorius nebol identifikovaný. Markantné sú zhody, ktoré zachytáva Tomáš Splitský vo svojej kronike. V priebehu 13. storočia malo teda prísť k interpolácii letopisu. Podľa nášho názoru sa za kardinálom Honóriom môže „skrývať“ i protipápež Honóriu II. (1061-1072), najmä ak prihliadneme k tomu, že v tomto čase teda v 60. rokoch 11. storočia, tu boli snahy o vznik dukljanskeho arcibiskupstva.

²⁰¹ Martin HOMZA, *Stredoveké korene svätoplukovskej tradície u Slovákov (čierna a biela svätoplukovská legenda*, in: Martin Homza et al. *Svätopluk v európskom písomníctve. Štúdie z dejín svätoplukovskej legendy*. Bratislava 2013, s. 134-135

²⁰² Michal sa spomína iba v krátkosti, letopis však uvádza, že panoval tridsaťpäť rokov. GRS I., s. 158, 160.

²⁰³ Judit GÁL, *Dalmatia and the Exercise of the Royal Authority in the Árpád-Era Kingdom of Hungary*. Budapest 2020, s. 25-26; Wawrzyniec KOWALSKI, Rupture – Integration – Renewal: The Gathering in Dalma and the Creation of a Political Community in the *Chronicle of the Priest of Dioclea. Slavia Meridionalis*, 19, 2019, s. 15.

²⁰⁴ CDCr I., č. 44, s. 61-62.

Antibarensis ecclesie“) je potom doložený v listine Alexandra II. z roku 1067 (považovaná však za sfaľšovanú alebo interpolovanú) a potom v listine pápeža Klementa III. z roku 1089 („*Dioclenis sedis archiepiscopo*“).²⁰⁵ Na konci 12. storočia napokon v Dalmácii existovali až štyri metropolitné sídla – Zadar, Split, Dubrovnik a Bar. Barské arcibiskupstvo so sídlom v Starom Bare (Stari Bar v Čiernej Hore, nazývaný tiež Antivari alebo Antibari) sa v 11. i 12. storočí snažilo nadviazať na kontinuitu zaniknutého arcibiskupstva v antickej Doclei.²⁰⁶ To bol sčasti i prípad Splitského arcibiskupstva, ktoré bolo podľa letopisu založené Svätoplukom. Arcibiskup totiž pôvodne sídlil v neďalekej antickej Salone. V priebehu 7. storočia bol nútený presťahovať sa do Splitu, bývalého paláca cisára Diokleciána. V ranom stredoveku však ešte splitský arcibiskup používal starý titul salonského arcibiskupa.²⁰⁷ V 11. storočí úrad zastávali osoby blízke domácim chorvátsko-dalmátskym kráľom.²⁰⁸ V priebehu 12. a 13. storočia už uhorskí králi na splitský stolec dosadzovali svojich vybraných prelátov.²⁰⁹ Eduard Peričić svojho času upozornil aj na korešpondenciu medzi Gregorom a splitským arcibiskupom Rainerom. Gregor totiž vo svojich listoch z rokoch 1178-1179 adresovaných splitským prelátom uznáva primát Splitu v Dalmácii.²¹⁰ V rámci svojho diela, ako bolo povedané, obe arcibiskupstvá „pririekol“ Svätoplukovi. Martin Homza si povšimol ešte jednu súvislosť. Svätopluk ako kráľ vykonáva to, čo prvý uhorský kráľ Štefan – teda zakladá biskupstvá, vydáva zákonníky, rozdeľuje županské úrady. Obaja panovníci majú taktiež zvrchovanú právomoc nad domácou cirkvou.²¹¹ V prípade svätého Štefana, prvého uhorského kráľa, sú to tzv. apoštolské práva (apoštolská legácia).²¹² Veľkomoravský Svätopluk mal podobné práva – mohol tak konať na základe pápežského listu *Industrie Tue*. Zopakujme ešte, že samotný letopis spomína i to, že nikto nemôže mať moc nad kostolom iba biskup alebo arcibiskup, inak by urazil kráľovskú korunu.²¹³ Teda sa tu odkazuje na právomoc panovníka, ktorý ustanovoval biskupstvá a prikazoval, aby boli vysvätení biskupi a arcibiskupi. Predpokladáme, že i Gregor, ako autor letopis, poznal i *Industrie Tue*. Podobnosť je dokonca i v dvoch cirkevných provinciách, tak ako Svätopluk založil, takisto aj Štefan (Ostrihom, Kaloča). Homza dokonca načrtol prevratnú myšlienku, že autor letopisu využil k opis Svätoplukovej činnosti ako kráľa svätoštefanskej legendy.²¹⁴ Podobnú myšlienku

²⁰⁵ Acta Albaniae, č. 68, s. 21-22.

²⁰⁶ Dejan CRNČEVIĆ. The Architecture of Cathedral Churches on the Eastern Adriatic Coast at the Time of the First Principalities of South Slavs (9th – 11th centuries) in: Srđan Rudić ed. *The World of the Slavs. Studies on the Eastern, Western and South Slavs: Civitas, Oppidas, Villas and Archeological Evidence (7th to 11th Centuries A.D.)*, Belgrade 2013, s. 95.

²⁰⁷ K tomu najmä: Vadim PROZOROV, Where he is, thither will the Eagles be gathered together: The Metropolitan Status of the Bishop of Spalato from the Decline of Salona until the Council of Spalato in 925 and 928, in: Trpimir Vedriš – John S. Ott eds. *Saintly Bishops and Bishops' Saints*. Zagreb 2012, s.121-122

²⁰⁸ Predovšetkým to bol arcibiskup Lovro (Vavrinec). Damir KARBIĆ, Mirjana MATIJEVIĆ SOKOL, James Ross SWEENEY eds. *Thomae archidiaconi Spalatensis. Historia Salonitanorum atque Spalatinorum pontificum. Archdeacon Thomas of Split. History of the Bishops of Salona and Split*. Budapest – New York 2006, s. 74-75.

²⁰⁹ V 12. storočí z splitských arcibiskupov to boli Manases (1113-1116), Absalom (1159-1161), Peter I. (1185-1190), Peter II. (1191-1196). Judit GÁL, *Dalmatia and the Exercise of the Royal Authority in the Árpád-Era Kingdom of Hungary*. Budapest 2020, s. 44-46.

²¹⁰ CDCr II., č. 155, s. 159, č. 159, s. 163.

²¹¹ Martin HOMZA, *Stredoveké korene svätoplukovskej tradície u Slovákov (čierna a biela svätoplukovská legenda*, in: Martin Homza et al. *Svätopluk v európskom písomníctve. Štúdie z dejín svätoplukovskej legendy*. Bratislava 2013, s. 134-136.

²¹² Touto problematikou sa veľmi horlivo zaoberali maďarskí medievisti. Zo slovenských historikov vid' hlavne Vincent MÚCSKA, *Uhorsko a cirkevné reformy 10. a 11. storočia*. Bratislava 2004, s. 57-62.

²¹³ GRS I., s. 52: „Statuit etiam rex ut nullus perturbaret in aliquo aliquam ecclesiam, aut haberet aliquam potestatem seu dominationem in aliqua ecclesia, nisi solus archiepiscopus, vel episcopus, cuius sub iure esset eadem ecclesia. Qui vero aliter faceret, regiam coronam offenderet.“

²¹⁴ Martin HOMZA, *Stredoveké korene svätoplukovskej tradície u Slovákov (čierna a biela svätoplukovská legenda*, in: Martin Homza et al. *Svätopluk v európskom písomníctve. Štúdie z dejín svätoplukovskej legendy*. Bratislava 2013, s. 135-136.

vyslovil už aj editor letopisu Tibor Živkovič.²¹⁵ Ako už bolo povedané, uhorské legendy sa mohli dostať do Dalmácie, prípadne s uhorskými cirkevnými predstaviteľmi, ktorí boli dosadení na biskupské úrady v Dalmácii a so sebou mohli priniesť relikvie i legendy svätého Štefana. Pri analýze kultu svätého Štefana, že sa tak zrejme stalo v opačnom garde.²¹⁶ Legendy svätého Štefana, z ktorých existujú tri verzie, prípadne štyri ako ich reflektujú bollandisti, mohli byť napísané na to, aby potlačili veľkomoravské rezíduá v Uhorsku a s nimi aj aj možné stopy Svätoplukovho kultu.²¹⁷

Dodajme, že existujú aj väzby medzi letopisom a ďalšími uhorskými prameňmi. Kapitola č.27 v letopise vykazuje silnú a doteraz nepovšimnutú podobnosť s dnes už strateným prameňom *Gesta Hungarorum Vetera (GHV)* z konca 11., ktoré sa zachovali sčasti vo *Viedenskej obrázkovej kronike*.²¹⁸ 27. kapitola rozpráva o panovaní dukljanskeho kráľa Bela, najskôr o jeho návrate do domoviny, konflikte s rašským veľkožupanom, o založení pevnosti, ktorý pomenoval po seba a o náhlej smrti.²¹⁹ Veľmi podobné rozprávanie obsahuje *Viedenská obrázková kronika (Gesta Hungarorum Vetera)*, konkrétne kapitola 94, hovorí o korunovácii uhorského kráľa Bela a o jeho náhlej smrti a pohrebe v kláštore, ktorý založil a podľa kroniky bol pomenovaný po ňom.²²⁰ Paralely sú natoľko očividné, že autor letopisu musel čerpať z GHV. Letopis pravdepodobne vychádza i z iného prameňa, nakoľko predmetná kapitola 27 rozpráva o slávnostnom návrate domov, ktorý vo *Viedenskej obrázkovej kronike* priamo nepoznáme. Návrat z cudziny však poznáme i v prípade Bela, preto je možné, že v letopise rezonuje i návrat Bela do jeho dedičnej krajiny – teda do Nitrianska, kde panoval jeho deda vojvoda Michal, zakladateľ nitrianskej vetvy Arpádovcov a mladší brat veľkokniežata Gejzu.²²¹ Letopis poukazuje i na príbuzenský vzťah dedo-vnuk, nakoľko dukljansky Belo bol vnukom (či synovcom) kráľa Radoslava.²²² Je pravdepodobné, že k opisu udalostí, či už fiktívnych alebo skutočných a však časovo vzdialených, autor využil cudzí prameň, v tomto prípade *GHV* a prípadne ďalší prameň nitrianskej proveniencie, ktoré však už rozprávajú o reálnej histórii Arpádovcov. I tieto textové paralely môžu poukazovať na to, že jedným z literárnych zdrojov Letopisu mohli byť i uhorské kroniky.

Revitalizácia Svätoplukovho mýtu a kultu v Dukljanskom kráľovstve mala inú charakteristiku ako v Bosne, kde sa za prvoradú považovala otázka slovanskej liturgie. V Duklji to boli snahy textovou manipuláciou vytvoriť falošný naratív o Svätoplukovej činnosti, resp. vytvorenie obrazu či toposu *rex iustus – rex confessor*, teda obraz panovníka, ktorý zakladá štát a domácu cirkev. Predovšetkým to bolo Dukljanske arcibiskupstvo, ktoré potrebovalo získať ideologickú prevahu nad svojim súperom – Dubrovnickým arcibiskupstvom. Je nepochybne zaujímavé, že i Letopis v podstate kladie Svätoplukovo panovanie do 9. storočia a o niečo neskôr už spomína jeho vnuka kráľa Tomislava – ak sa prikloníme

---

²¹⁵ GRS II., s. 126, s. 379.

²¹⁶ Teda Svätopluk mohol slúžiť ako príklad *rex-iustus* pre Štefana.

²¹⁷ S touto hypotézou operuje predovšetkým: Martin HOMZA, *Stredoveké korene svätoplukovskej tradície u Slovákov (čierna a biela svätoplukovská legenda)*, in: Martin Homza et al. *Svätopluk v európskom písomníctve. Štúdie z dejín svätoplukovskej legendy*. Bratislava 2013, s. 136-138.

²¹⁸ Na datovanie GHV upozornil najnovšie Ján Stienhübel, predovšetkým na to, že vznikli v časoch kráľa Kolomana (1095-1116) a ich pokračovanie potom v období panovania Bela II. (1131-1141). Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Bratislava² 2016, s. 265-268.

²¹⁹ GRS I., s. 110, 112.

²²⁰ Alexander DOMANOVŠKY ed. *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV*, in: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores rerum Hungaricarum vol. I*, Budapestini 1937, s. 358-360; slovenský preklad: Ján LUKAČKA – Július SOPKO – Tünde LENGYELOVÁ – Magdaléna GOCNÍKOVÁ eds. *Viedenská maľovaná kronika*, Bratislava 2016, s.215-216, dodajme, že Belo I. založil kláštor najsvätejšieho Spasiteľa v Szekszárde, kde bol i pochovaný. Kronika hovorí o tom, že toto miesto bolo pomenované podľa Belovho výzoru, keďže mal farbu klinca (szög) a bol lysý (szár). Môže však ísť o neskoršiu interpoláciu, pretože miesto kde kláštor vznikol muselo mať nejaké meno už pred Belovou smrťou.

²²¹ Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Bratislava² 2016, s. 325, 346-347.

²²² GRS I., s. 110: „Inter haec audientes bani et iupani terrae advenisse Bellum, nepotem Radoslavi regis...”

k tomu, že tu podľa Letopisu sa jedná o chorvátskeho kráľa Tomislava († 928)²²³. Gregor ako autor letopisu, chcel teda poukázať na starobylosť dukljanskeho arcibiskupstva oproti arcibiskupstvu v Dubrovniku, ktoré vzniklo za pontifikátu pápeža Gregora V. (996-999). Z uvedeného usudzujeme, že v Duklji muselo existovať povedomie o panovaní veľkomoravského Svätopluka v 9. storočí. Rekonštruovať vývoj jeho kultu v Dalmácii nie je jednoduché. Ako bolo povedané, na Balkán sa na prelome 9. a 10. storočia dostali vzdelanci šíriaci Svätoplukov odkaz. Jednou z oblastí, kde sa usadili bola i dnešná Čierna Hora. Svätoplukov kult bol potom dvakrát revitalizovaný. Prvýkrát na dvore dukljanskeho kráľa Michala v roku 1077/1078 a druhýkrát približne o storočie neskôr so vznikom letopisu. Vidíme teda, že Svätoplukov kult nevymizol a intenzifikoval sa priam ako ideologický nástroj. Na konci 12. storočia sa však medzi Srbmi začal šíriť nový panovnícky kult. Srbi či Dukljani opustili už pomerne ťažko uchopiteľného Svätopluka a z politických príčin svoju úctu smerovali k srbskému veľkému županovi a svätcovi Štefanovi Nemanjovi († 1199), ktorý pod svojou vládou zjednotil rozdrobené juhoslovanské kniežatstvá. Sám Štefan Nemanja, zakladateľ novej dynastie, tiež dokonca dožil ako mních (v srbskom kláštore na Athose), podobne ako Svätopluk. Dodajme, že Štefan Nemanja založil a sakralizoval novú dynastiu (Nemanjići) a i neskorostredovekí panovníci v Bosne či v Srbsku sa vždy snažili poukázať, že pochádzajú práve z jeho potomstva.²²⁴

---

²²³ Ide v podstate o efeméru časovú blízkosť fiktívneho Svätopluka a reálneho Tomislava. Rodokmeň panovníkov podľa Letopisu uvádza: Martin HOMZA, Sémantická potencia osobného vlastného mena Svätopluk, in Martin Homza et al. *Svätopluk v európskom písomníctve. Štúdie z dejín svätoplukovskej legendy*. Bratislava 2013, s. 47; K Tomislavovi: John V. A. FINE Jr., *The Early Medieval Balkans: A Critical Survey from the Sixth to the Late Twelfth Century*. Michigan 1991, s. 262-265.

²²⁴ Sima M. ĆIRKOVIĆ, *The Serbs*. Oxford 2004, s. 34-36, 58; Gábor KLANICZAY, *Holy Rulers and Blessed Princesses. Dynastic Cults in Medieval Central Europe*. New York 2002, s. 149-150; Sima M. ĆIRKOVIĆ, The Double Wreath. A Contribution to the History of Kingship of Bosnia. *Balkanica*, č. 45, Belgrade 2014, s. 107-143.

Svätoplukov kult v Chorvátsko-dalmátskom kráľovstve

Letopis Popa Dukljanina však vykazuje zhodu i s ďalším uhorským prameňom. Tentokrát sa jedná totožné rozprávanie v *Uhorsko-poľskej kronike* a v chorvátskej redakcii letopisu. Chorvátska redakcia sa zachovala z 15. storočia, hoci jej pôvod môže byť starší. Lubomír Havlík sa domnieva, že chorvátska redakcia (podľa neho z polovice 14. storočia) úzko súvisí so *Supetarským kartulárom*.²²⁵ Oba texty, *Uhorsko-poľská kronika* aj chorvátska redakcia Letopisu sa týkajú smrti chorvátskeho kráľa Demetera Zvonimíra († 1089). Chorvátska verzia letopisu spomína, že Chorváti zabili svojho kráľa Zvonimíra a za to, ich má postihnúť uhorské jarmo a uhorský kráľ Belo I., ktorý potom do roka dobyl Chorvátsko.²²⁶ Tu je nepochybne zaujímavé, že uhorský kráľ Belo I. bol v skutočnosti Zvonimírovým svokrom. Belov syn Ladislav (neskorší svätec) bol teda švagrom chorvátskeho kráľa a na základe tohto príbuzenského vzťahu potom mohol de iure pripojiť Chorvátsko k Uhorsku.²²⁷ V latinských zachovaniach dukljanskeho letopisu chorvátskej proveniencie (tzv. Levakovičova verzia z roku 1648) bol dokonca Svätopluk nahradený Zvonimírom či bližšie neznámym Budimírom. Zrejme sa jedná pôvodne o stredovekú verziu letopisu z Dalmácie, kde bol Svätopluk (v neskorom stredoveku) nahradený Zvonimírom.²²⁸

Vráťme sa však k uhorským prameňom. *Uhorsko-poľská kronika* hovorí o tom, že kráľ Atila má Božím nariadením prísť do Chorvátska a pomstiť smrť kráľa Kazimíra/Trezimíra.²²⁹ V chorvátskej historiografii doteraz figuruje nevyriešená otázka smrti kráľa Demetera Zvonimíra, nakoľko niektoré pramene hovoria o jeho prirodzenej smrti, iné zase o vražde, ako vidíme. Chorvátsky historik Dražen Nemet sa domnieva, že násilná smrť kráľa Zvonimíra je iba legendou teda mýtom, pretože všetky pramene hovoriace o jeho vražde nie sú dostatočne hodnoverné.²³⁰ Vráťme sa však k *Uhorsko-poľskej kronike*. Už spomenutý Martin Homza dokázal, že kronika reflektuje i sčasti zabudnuté koncepty (*Regnum Sclavorum*) a stratené pramene (*Nitrianske anály*).²³¹ Kronika totiž vznikla v prvej tretine 13. storočia (pred rokom 1235) na dvore Kolomana Haličského, chorvátsko-dalmátskeho vojvodu, syna Ondreja

²²⁵ Lubomír HAVLÍK, *Dukljanska kronika a Dalmatská legenda*, Praha 1976, s. 6-7.

²²⁶ Iva MUŽIĆ ed. *Hrvatska kronika u Ljetopisu Popa Dukljanina*. Split 2011, s.111 :“I toj slišavši kralj ugarski imenom Bela prvi, što se zbiše zgodilo u Hrvatih, pride na pospih s vojskom golemom i vaze kraljevstvo hrvackoi požali smrt slavnoga kralja Zvonimira. I vazam Hrvate, i zagorsko i primorsko i bosansko kraljevstvo. I imiše kralja Belu za gospodina, jere svoga bihu ubili bez krivine. I po rečenom kralju ugarskomu Hrvati biše podloženi od volje u nevolju; i od slobodnih u rabotu obrati. I bi, kako pismo govori, da zli teg zlu plaću čeka. I biše za svoj teg plaćeni oni prekleti i neverni Hrvati krozi griha, zašto pogubiše svoga dobrog gospodina kralja Zvonimira, kako Žudiji gospodina Isukrsta. I tako prokleti Žudiji inim služe, ne imajući ni oni od svoga jazika gospodina. Dobri kralj Zvonimir živi u kraljevstvo dokle bi ubijen, lit trideset i pet, bi na lit Isukrstovih tisuć i osamdeset, a toj i osamdeset manje jedno.“

²²⁷ János M. BAK– László VESZPÉMY eds. *Chronica de gestis Hungarorum e Codice Picto saec. xiv. The Illuminated Chronicle, Chronicle of the Deeds of the Hungarians from the Fourteenth-Century Illuminated Codex*. Budapest 2018, s. 246, 247.

²²⁸ Priklonili by sme sa k teórii, že sa tak stalo v 14. storočí, t.j. v období oživenia Zvonimírovho kultu. K tomu aj Lubomír HAVLÍK, *Dukljanska kronika a Dalmatská legenda*, Praha 1976, s. 13-19.

²²⁹ Martin HOMZA ed. *Uhorsko-poľská kronika. Nedocenený prameň k dejinám strednej Európy*. Bratislava 2009, s.125-126: “..per visum angelus sanctus apparuit dicens: „Precepit tibi Dominus Deus Iesus Christus, ut cum ferocitate tua civitatem sanctam Romam, ubi apostolorum meorum corpora requiescunt, ne introeas, nec attemptare audeas, sed revertere, et meum electum regem Kazimirum, qui michi in Sclavonie et Chrwacie partibus toto cordis ac mentis affectu fiedliter in seculo servivit, in eis, qui ipsum tradendo turpiter occiderunt, ulciscere, quia dixerunt: nunquam rex erit super nos, sed nos ipsi regnabimus.“

²³⁰ Dražen NEMET, Smrt hrvatskog kralja Zvonimira – problem, izvori i tumačenja. *Radovi – Zavod za hrvatsku povijest*, roč. 36, č. 1, 2006, s. 89.

²³¹ Martin HOMZA ed. *Uhorsko-poľská kronika. Nedocenený prameň k dejinám strednej Európy*. Bratislava 2009, s. 38, 84-86.

II.²³² Koloman sa musel v Chorvátsku a Dalmácii zoznámiť s konceptom kráľovstva Slovanov, ktorý je ukotvený v dukljanskom letopise. Tu pôsobil ako vojvoda od roku 1226, potom čo sa Arpádovcom nepodarilo udržať Halič.²³³ Akým spôsobom sa koncept slovanského kráľovstva dostal na Kolomanov dvor a ako a kým bol implementovaný dnes už nie je možné povedať. Je možné, že Koloman a to i so súhlasom svojho brata Bela IV., chcel vytvoriť jednotné vojvodstvo (kráľovstvo?) Slovanov v Uhorsku, sčasti ako protiváhu maďarskému či nemeckému etniku a to dokonca i v rámci jedného arcibiskupstva (Split).²³⁴ Každopádne k akejsi obnove kráľovstva Slovanov napokon prišlo a tento stav uznali aj pápeži. Pápež Gregor IX. v roku 1240 tituloval Kolomana ako „*dux et rex Sclavorum*“, prípadne „*dux ac rex Sclavoniae*“.²³⁵ Táto idea musela byť Kolomanovi sprostredkovaná cez letopis a pravdepodobne cez chorvátsku redakciu. Tak by bolo možné vysvetliť zhodu medzi kronikou a touto redakciou letopisu – obe diela sa nachádzali na Kolomanovom dvore pričom kronika ako svoj zdroj použila chorvátsku redakciu letopisu.

Pre dalmátske pomery i z lingvistického hľadiska je veľmi zaujímavý už spomenutý *Supetarský kartulár*. Jedná sa o rukopis obsahujúci texty listín benediktínskeho kláštora svätého Petra v dedine Selo (Jesenice v Dalmácii neďaleko Omišu). Rukopis vznikol zrejme po roku 1105 a takisto väčšina záznamov pochádza z konca 12. storočia. Ďalšie záznamy pochádzajú pravdepodobne z prvej tretiny 13. storočia, pretože v nasledujúcich rokoch 1241-1242 bol kláštor pravdepodobne postihnutý tatárskym vpádom. Rukopis sa potom dostal do Splitu, kde boli v priebehu 14. storočia dopísané ďalšie záznamy. Kritickú edíciu rukopisu spolu s úvodnou štúdiou vydali v roku 1952 chorvátski historici Petar Skok a Viktor Novak. V poslednom období sa rukopisom zaoberal záhrebský historik Neven Budak.²³⁶ Medzi českými a slovenskými historikmi prakticky nezarezoval ak nepočítame zaradenie kartulára do edície *Magnae Moraviae fontes historici*.²³⁷ Predmetný kláštor svätého Petra založil dalmátsky magnát, splitský šľachtic Peter zvaný Čierny z rodu Gumaj spolu so svojou manželkou Annou pred rokom 1080. Kláštorný kostol bol napokon vysvätený 11. októbra 1080.²³⁸ Peter vstúpil do kláštora a sľúbil, že zostane v reholi, ak vyzdravie z ťažkej choroby.²³⁹ Ako zakladateľ bol v tomto kláštore i pochovaný. Na začiatku 20. storočia sa tu našiel jeho sarkofág i s epitafom. Podľa nápisu, žil Peter v omyle alebo strachu, napokon po smrti manželky vstúpil do kláštora, kde dožil a zomrel veľmi

---

²³² Martin HOMZA ed. *Uhorsko-poľská kronika. Nedocenený prameň k dejinám strednej Európy*. Bratislava 2009, s. 26

²³³ Nataša PROCHÁZKOVÁ, Postavenie haličského kráľa a slavónskeho kniežata Kolomana z rodu Arpádovcov v uhorskej vnútornej a zahraničnej politike v prvej polovici 13. storočia, in: *Medea - Studia mediaevalia et antiqua* II., 1998, s. 71

²³⁴ Názory historikov na túto teóriu sa rôznia. Proti sú maďarskí medievisti: Márta FONT – Gábor BARABÁS eds. *Coloman King of Galicia, duke of Slavonia (1208-1241). Medieval Central Europe and Hungarian Power*. Amsterdam 2019, s. 70; Teóriu však propaguje hlavne Vladimír P. GOSS, Bishop Stjepan II and Herceg Koloman and the Beginnings of the Gothic in Croatia, *Hortus artium medievalium*, 13, č.1, 2007, s. 212; Vladimír P. GOSS, *The Battle of Cathedrals: or how Zagreb almost became an Archbishopric in the 13th century*, in: Arturo Carlo Quintavalle ed. *Medioevo: l'Europa delle cattedrali; atti del convegno internazionale di studi, Parma, 19-23 settembre 2006*. Milano 2007, s. 146.

²³⁵ CDCr IV., č. 106, s. 114-115 (6.6.1240), k tomu aj Martin HOMZA ed. *Uhorsko-poľská kronika. Nedocenený prameň k dejinám strednej Európy*. Bratislava 2009, s. 85; Gábor BARABÁS, The Titles of the Hungarian Royal Family in the Light of Hungarian and Papal Sources in the First Half of the Thirteenth Century, *Chronica. Annual of the Institute of History*, č. 13, 2017, s. 39-44.

²³⁶ Neven BUDAK, The Practice of Ethnic Labeling in the Cartulary of St Peter de Gumay near Split, in: Miljenko Jurković – Predrag Marković eds. *Scripta in honorem Igor Fisković*, Zagreb – Motovun 2015, s. 89-95.

²³⁷ MMFH III., s. 395.

²³⁸ Viktor NOVAK – Petar SKOK eds. *Supetarski kartular. Iura sancti Petri de Gomai*. Zagreb 1952, s. 33

²³⁹ Viktor NOVAK – Petar SKOK eds. *Supetarski kartular. Iura sancti Petri de Gomai*. Zagreb 1952, s. 215: (no.6)“ Nam post multorum annorum curricula decidi in infirmitate, ut nulla spes euadendi esset; ideo utoum uoui in ipsa ecclesia Petri apostoli ibi me totonderem et habitum beatissimi Benedicti reciperem.“

pravdepodobne niekedy pred rokom 1105.²⁴⁰ Teda Petrov omyl či strach (v závislosti na čítaní epitafu – „error“ alebo „terror“) bol interpretovaný rôzne. Uvažovalo sa aj o jeho podpore slovanskej liturgie.²⁴¹ Na prvý pohľad zaujme paralela so Svätoplukom, ktorý sa podobne, aspoň podľa českého kronikára, utiahol do kláštora, pretože sa postavil proti svojmu pánovi cisárovi Arnulfovi. Východofcirkanský kráľ Arnulf sa však stal cisárom až dva roky po Svätoplukovej smrti. Petrovo pokánie a kláštorný život sú zaznamenané len sotva niekoľko desaťročí po jeho smrti, takže nie je dôvod to spochybňovať. Dnes sa už nedozvieme, či Peter podporoval veľkomoravské rezíduá podobne bosnianske elity na konci 12. storočia. Tento šľachtic sa však ako Svätopluk mohol „obrátiť do seba“ a poznal, že konal chybné.²⁴² Paralela so Svätoplukom je ešte podčiarknutá zmienkou o samotnom veľkomoravskom panovníkovi v kartulári. Menovite sa jedná o záznam č. 102 pochádzajúci zo 14. storočia, ktorý vymenúva bánov v Chorvátsku od čias Svätopluka až po časy kráľa Zvonimíra.²⁴³ Podľa nášho názoru, pôvodný text vznikol ešte v 11. storočí, snád' za života kráľa Zvonimíra, čo sa kryje i termínom vzniku kláštora (cca 1080). Zároveň však nespomína nasledujúcich chorvátsko-dalmátskych kráľov (Štefan II., Peter Svačić, Almóš, Koloman etc.) Neven Budak sa domnieva, že tento zoznam (značne poškodený) bol napísaný v 14. storočí v čase uhorského a chorvátskeho kráľa Ľudovíta Veľkého (1342-1382) v prostredí Splitskej kapituly.²⁴⁴ Podľa nášho názoru bola v Splite zachovávaná spomienka na Svätopluka a dokonca previazaná s kráľom Zvonimírom. Predmetný záznam má teda do istej miery odzrkadľovať zlatý vek Chorvátska s domácou dynastiou. Záznam totiž nehovorí, o tom že by Svätopluk panoval v Duklji či Bosne. Viackrát spomenuté „Croatorum“ sa veľmi pravdepodobne teda týka aj Svätopluka. Svätopluk je tu teda vnímaný ako kráľ Chorvátov, prípadne i Dalmácie, keďže rukopis vznikol a nachádzal sa v pobrežnej oblasti. Kartulár tak môže byť geneticky príbuzný s chorvátskou redakciou dukljanskeho letopisu. Záznam č. 102 a relácia o smrti kráľa Zvonimíra (chorvátska redakcia letopisu príp. text o Zvonimírovej smrti) mohli vzniknúť na rovnakom mieste a v približne rovnakom čase. K tejto domnienke nás vedie stopa nachádzajúca sa v zázname č. 101, ktorý hovorí o kláštorných majetkoch. Záznam vykonal opát Izák z kláštora svätého Štefana.²⁴⁵ V tomto prípade ide o splitský kláštor svätého Štefana „Pod borovicami“ („Sub pinis“) na polostrove Sustipan. Tento záznam bol tiež napísaný v 14. storočí. Podľa všetkého však išlo iba o prepis záznamu. Izák bol totiž opätom tohto kláštora takmer celú poslednú štvrtinu 12. storočia a zastával i úrad arcibiskupského vikára.²⁴⁶ Tento

---

²⁴⁰ V roku 1105 sa uskutočnila synoda v Zadare, kde už ako opát kláštora svätého Petra vystupoval Gregor. Historici sa domnievajú, že Peter mohol byť pomerne agresívnym magnátom v skupovaní pôdy. Dostal sa dokonca do sporu s kráľovým strýkom Strezom. Viktor NOVAK – Petar SKOK eds. *Supetarski kartular. Iura sancti Petri de Gomai*. Zagreb 1952, s.21-23, 155

²⁴¹ Teda „error“ v zmysle podpory chybného učenia cirkvi (z pohľadu vtedajších dalmátskych prelátov ktorí ostro vysupovali proti slovanskej liturgii a písomníctvu, viď už spomenuté splitské synody Viktor NOVAK – Petar SKOK eds. *Supetarski kartular. Iura sancti Petri de Gomai*. Zagreb 1952, s. 31

²⁴² Podľa Kosmovho rozprávania Svätopluk „in se ipsum reversus“, poznal, že konal proti svojmu pánovi Arnulfovi. Cosmae Pragensis Chronica Boemorum, s. 32-34. Táto domnienka korešponduje s Petrovou podporou slovanskej liturgie.

²⁴³ Viktor NOVAK – Petar SKOK eds. *Supetarski kartular. Iura sancti Petri de Gomai*. Zagreb 1952, s. 231: (no.102) „Isti fuerunt bani in Croatia de genere Croatorum a tempore regis Suetopelegi usque ad tempus Suenimiri regis Croatorum: Stephanus Cucar, Saruba (...Mog ... Cacig ... car ... can ...) Slauaz .. (Cu)Car fuit ... esimir, Cucar tempore Suenimiri Suenimiri fuit Petrus Sn(aci)g banus. Om(nes) isti fu(erunt) ... in Cro(atia).“

²⁴⁴ Neven BUDAK, The Practice of Ethnic Labeling in the Cartulary of St Peter de Gumay near Split, in: Miljenko Jurković – Predrag Marković eds. *Scripta in honorem Igor Fisković*, Zagreb – Motovun 2015, s. 90.

²⁴⁵ Viktor NOVAK – Petar SKOK eds. *Supetarski kartular. Iura sancti Petri de Gomai*. Zagreb 1952, s. 230: (no.101) „In Christi nomine et eiusdem incarnationis, millesimo octauogesimo,...Ego Petrus Cerni qui et Gumay filius, una cum uxore mea domina Anna dedimus omnes terras que sunt in Bylay...Et ego Ysac habas sancti Stefani hoc scripsi.“

²⁴⁶ CDCr II., č. 151, s.154 (21.10.1178), č. 189, s. 192-194 (1.5.1185), č. 204, s. 216-217 (1187) tu ako „vicarius archiepiscopi“, č.248, s. 263-264 (1193), č. 254, s. 270-271 (1194).

záznam tiež môže pochádzať z pôvodných kláštorných listín či rukopisov, nakoľko tu Peter Čierny („Ego Petrus Cerni...“) hovorí o svojej pozemkovej donácii. Ako sme konštatovali, zoznam bánov však veľmi pravdepodobne pochádza už z konca 11. storočia (nespomína ďalších panovníkov) a akcentuje dvoch najvýznamnejších panovníkov v Chorvátsku a Dalmácii – Svätopluka a Zvonimíra. V 14. storočí sa teda rukopis dostal do kláštora svätého Štefana a tu bol zoznam bánov (č. 102) a ako aj záznam o kláštorných majetkoch (č. 101) prepísaný z iného staršieho rukopisu.

Samotný splitský kláštor svätého Štefana patrila k starobylým dalmátskym kláštorom úzko prepojeným s domácou dynastiou. Svätý Štefan bol totiž patrónom chorvátskej dynastie už od druhej polovice 10. storočia.²⁴⁷ Práve v splitskom kláštore ako mních žil Štefan (II.) Trpimirović, príslušník chorvátskej dynastie, ktorý sa najprv zriekol koruny v prospech Zvonimíra ale napokon po jeho smrti v roku 1089 bol okolnosťami donútený sa ujať uprázdneného trónu, vládol však sotva dva roky. V tomto kláštore sa teda mohla uchovávať spoločná spomienka na Zvonimíra ale taktiež na Svätopluka. Zároveň by sme sa priklonili k myšlienke, že v Dalmácii mohla byť známa legenda resp. mýtus (alebo ľudové rozprávanie) o Svätoplukovom pokání a uchýlení sa do kláštora. Konkrétnym miestom, centrom tohto mýtu, obdobne ako Zoborský kláštor, to v Dalmácii mohol byť kláštor svätého Štefana „pod borovicami“ a následne i kláštor svätého Petra, ktorý založil Peter Čierny. Kláštor svätého Štefana totiž nad týmto ďalším kláštorom podľa všetkého vykonával duchovný dozor. Zrejme aj prví mnísi u svätého Petra pochádzali z kláštora svätého Štefana. Takto sa zrejme mohla preniesť aj spomienka na Svätopluka, ktorá sa teda mohla dostať aj k Petrovi Čiernemu. Domnievame sa, že v prípade Petra Čierneho, prípadne i Štefana Trpimirovića môže ísť o akési „imitatio“ Svätopluka. Podobne ako medzi Srbmi v Duklji, kde Svätopluk rezonoval ako zakladateľ štátnosti a biskupstiev, v Dalmácii mohol byť vnímaný ako mocný panovník, ktorý sa kajal a napokon vstúpil do kláštora. Toto rozprávanie o vstupe do kláštora vytvorilo istý príklad (pre Petra a Štefana) hodný nasledovania, čo napokon stavia Svätopluka na úroveň regulárneho svätca. V prostredí južných Slovanov okrem iného svetské a cirkevné špičky na seba neraz prebrali úlohu Svätoplukových „dedičov“, ako sme to videli v Bosne a v Duklji. Tieto elity vnímali Svätopluka aj ako svätca a pilier svojej štátnosti.

Zoznam bánov budí dojem, ako by v prípade Svätopluka a Zvonimíra išlo o jedno panovnícku líniu resp. panovníkov v tom istom štátnom útvere. Zvonimír mohol byť teda pokladaný za Svätoplukovho nástupcu v Chorvátsku a Dalmácii. Štefan (II.), ktorý nastúpil na trón po Zvonimirovej smrti, hoci sám príslušník chorvátskej dynastie, nebol zrejme dostatočne výrazne panovníckou osobou, zrejme skôr len figúrka v rukách magnátov. Akcentácia Zvonimíra tiež svedčí o jeho kulte, ako to postrehli chorvátski

---

²⁴⁷ Kult svätého Štefana sa v Chorvátsku a Dalmácii intenzifikoval v 10. storočí prostredníctvom chorvátskej kráľovnej Heleny, ktorá pochádzala zo zadarského šľachtického rodu Madijevcev (Madii). Práve v Zadare sa nachádzala ranokresťanská bazilika svätého Štefana, zrejme jeden z najstarších kostolov v meste. Kráľovna Helena v 60. či 70. rokoch 10. storočia založila kostol či kláštor svätého Štefana a kostol Panny Márie v antickej Salone (Solín). Oba kostoly slúžili potom ako nové pohrebné miesto pre chorvátsku dynastiu. Helena dala meno Štefan aj svojmu synovi, ktorý je v chorvátskej historiografii známy ako kráľ Štefan Držislav (969-997), ten veľmi pravdepodobne založil i kláštor svätého Štefana v Splite (prvýkrát písomne doložený v roku 1020). V prípade kráľovnej Heleny môže ísť o akési imitatio Romae či imitatio Constantini et Helenae. Chorvátska kráľovná mohla totiž prevziať i byzantský model, nakoľko Štefan bol patrónom byzantskej cisárskej rodiny. Martin HOMZA, *Mulieres suadentes. Presviedčajúce ženy*. Bratislava 2002, s. 70-75; Zrinka NIKOLIĆ, Madijevci: Primjer obitelji dalmatinske gradske elite u desetom i jedanaestom stoljeću, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, č. 23, 2005, s. 10-11; Zdenka JANEKOVIĆ RÖMER, Štovanje sv. Stjepana Prvomučenika u ranosrednjovjekovnom Dubrovniku: Mučeništvo u temeljina grada, komune i (nad)biskupije, *Anali Dubrovnika* 57, 2019, s. 11; Laris BORIĆ, Patron Saints and Respective Cult Areas in Service of Political Propaganda and the Affirmation of Communal Identity: Case of the Dalmatian Town of Zadar in Mediaeval and Early Modern Period, in: Renata Novak Klemenčič ed. *Arhitektura in politika. Zbirka: Arhitekturna zgodovina*, 3. Ljubljana 2016, s. 17; Tibor ŽIVKOVIĆ, The Earliest Cults of Saints in Ragusa, *Leil des travaux de l'Institut d'études byzantines* XIV, 2007, s. 121; Lidija JURKOVIĆ, *Benediktinski samostan na Sustipanu*. Diplomski rad. Split 2017, s. 4-5.

historici. Bol to napokon posledný významný domáci panovník a jeho smrťou vymrela chorvátska dynastia, čo mohlo spôsobiť značnú frustráciu. Napokon po Zvonimírovej smrti sa vytvorila snaha i keď nie dynasticky tak aspoň ideovo naviazať na tohto panovníka.²⁴⁸ Už chorvátske redakcie (latinský preklad zo 16. storočia) letopisu značne heroizujú Zvonimíra, nazvaný ako „sanctissimus“, „rex piissimus“, ktorý sa mal dokonca zúčastniť križiackej výpravy.²⁴⁹

Ako sme však načrtli, ich spoločná spomienka Zvonimíra a Svätopluka, teda v podstate ich kult boli udržiavané v benediktínskom kláštore svätého Štefana „Pod borovicami.“ Neven Budak sa však domnieva, že zápis z kartulára o Zvonimírovi a kladenie dôrazu na jeho osobu v 14. storočí sú spojené s obmedzením mocenského vplyvu chorvátsko-dalmátskych magnátov zo strany uhorského kráľa. V prostredí strednej šľachty sa mal sformulovať koncept legendárneho kráľa Zvonimíra, takmer až svätca, ako náprotivok voči rastúcemu uhorskému vplyvu počas panovania Ľudovíta Veľkého a jeho zasahovaniu do vnútorných záležitostí Chorvátska a Dalmácie.²⁵⁰ V 14. storočí sa naozaj vynára obraz Zvonimíra ako ideálneho chorvátskeho panovníka.²⁵¹ Nesúhlasíme však s Budakovým tvrdením, že zápis v Supetarskom kartulárii odzrkadľuje tieto tendencie. Legenda o smrti kráľa Zvonimíra sa nachádza v už spomenutej *Uhorsko-poľskej kronike*, hoci tu má dotýčny kráľ čiastočne pozmenené meno, čo možno však pripísať neskorším kopistom. Najneskôr v prvej tretine 13. storočia bola teda táto „legenda“ známa v Chorvátsku či Dalmácii. Existuje i ďalšie spojenie Svätopluka s domácou chorvátskou dynastiou. *Letopis Popa Dukljanina* totiž ako Svätoplukovho vnuka udáva Tomislava. Práve toto meno je spojené s vznikom kráľovstva Chorvátov a Tomislav sa stal prvým kráľom v Chorvátsku okolo roku 925, čo by dokonca približne mohlo chronologicky zodpovedať faktu, že bol Svätoplukovým vnukom. Tu však išlo o ďalší ideový konštrukt prepojenia chorvátskej dynastie a Svätopluka. Z uvedeného možno i usudzovať, že autor letopisu pochádzal z Chorvátsko-dalmátskeho kráľovstva, kde táto tradícia mohla stále prežívať. Táto hypotéza korešponduje i s vyššie zmieneným názorom Eduarda Peričića, ktorý tvrdí, že autorom letopisu bol Gregor zo Zadaru, ktorý mohol svätoplukovský mýtus poznať priamo zo Zadaru či neďalekého Splitu.

K prameňom jadranskej proveniencie patrí aj *Benátska kronika*, ktorú napísal dóža Andrea Dandolo († 1354). Autor využil rôzne zdroje, podľa všetkého i dukljanský letopis. Text kroniky obsahuje dve kľúčové relácie. Prvá sa týka činnosti svätého Konštantína ktorý pokrstil Bulharov a ich panovníka. Ten sa však rozhodol odísť do kláštora a žezlo prenechať staršiemu synovi. Tento syn sa však chcel navrátiť k pohanstvu. Otec však zasiahol, syna dal oslepiť a korunu prenechal mladšiemu potomkovi. Napokon dožil v kláštore.²⁵² Dandolo žiadne mená nespomína. Editori *Magnae Moraviae fontes historici* uvádzajú, že ide o bulharského panovníka Michala a jeho synov Vladimíra a Simeona.²⁵³ V každom

---

²⁴⁸ Gábor KLANICZAY, *Holy Rulers and Blessed Princesses. Dynastic Cults in Medieval Central Europe*. New York 2002, s. 149; Damir KARBIĆ, Šubići i „dobri kralj Zvonimir“. Prilog proučavanju upotrebe legendi u politici Hrvatskih velikaških obitelji, in: Petar Strčić ed. *900 godina Bašćanske ploče. Krčki zbornik 42*. Baška 2000, s. 271-280; Damir KARBIĆ, Mythological and Real Heritage: Use of Genealogy and History in Political Schemes of the Counts of Zrin/Zrinyi/Zrinski and Their Medieval Ancestors, in: Wilhelm Kühlmann, Gábor Tüskés, Sándor Bene eds. *Militia et litterae. Die beiden Nikolaus Zrinyi und Europa*. Tübingen 2009, s. 45-51.

²⁴⁹ Peter FRANKOPAN, Co-operation between Constantinople and Rome before the First Crusade: a study of the convergence of interests in Croatia in the late 11th Century, in Benjamin Z. Kedar – Jonathan Riley-Smith – Helen Nicholson – Michael Evans. Eds. *Crusades, Volume 3*. New York 2004, s. 6.

²⁵⁰ Neven BUDAK, The Practice of Ethnic Labeling in the Cartulary of St Peter de Gumay near Split, in: Miljenko Jurković – Predrag Marković eds. *Scripta in honorem Igor Fisković*, Zagreb – Motovun 2015, s. 93-94.

²⁵¹ Damir KARBIĆ, Šubići i „dobri kralj Zvonimir“. Prilog proučavanju upotrebe legendi u politici Hrvatskih velikaških obitelji, in: Petar Strčić ed. *900 godina Bašćanske ploče. Krčki zbornik 42*. Baška 2000, s. 273.

²⁵² K tomu najmä Dimitar DIMITROV, Boris I. Bulharský a Svätopluk I. Veľkomoravský v reálnom a imaginárnom svete stredoveku, in: Martin Homza et al. *Svätopluk v európskom písomníctve. Štúdie z dejín svätoplukovskej legendy*. Bratislava 2013, s. 162-177.

²⁵³ Andreas Dandolo, Chronicon Venetum. in: Dagmar Bartoňková et al. *Magnae Moraviae fontes historici IV.*, Brno 1971, s. 421-422.

prípade sa tu znova objavuje paralela so Svätoplukom a uchýlením sa do kláštora. Michal je takisto však úzko spojený s učeníkmi Cyrila-Konštantína a Metoda, predovšetkým to bol ich učeník Klement Ochridský pôsobiaci v Bulharsku.²⁵⁴ Totožné rozprávanie o bulharskom panovníkovi ako Dandolo uvádza aj Regino z Prümü.²⁵⁵ Ďalšia Dandolova relácia sa už konkrétne a menovite venuje Svätoplukovi. Kronikár uvádza, že Svätopluk, kráľ Dalmácie, bol obrátený na vieru prostredníctvom Cyrila, korunovaný kardinálom Honóriom a založil arcibiskupstvá v Salone a Diokleji.²⁵⁶ Vidíme teda, že ide prakticky o prebratie textu z dukljanskeho letopisu, hoci v skrátenej a zhustenej podobe. Zároveň je priama a najstaršia referencia na letopis.²⁵⁷ Ako sa letopis dostal do Benátok nie je vôbec jasné, ale zrejme vďaka obchodným kontaktom medzi dalmátskymi mestami a Benátkami. Stalo sa tak v čiastočne pozmenenej podobe, Svätopluk je v Benátskej kronike totiž titulovaný ako kráľ Dalmácie, čo korešponduje i so *Supetarským kartulárom* teda s chorvátskou-dalmátskou tradíciou. Kartulár a rovnako benátska kronika odrážajú Svätoplukov spomienku či kult v Dalmácii a Chorvátsku. Môžeme teda konštatovať, že Svätopluk, tak ako v Bosne a Dukljanskom kráľovstve, aj v Chorvátsko-dalmátskom kráľovstve sa stal pilierom štátnosti a panovníkom z domácej dynastie.

---

²⁵⁴ Pavle KOCEV – Peter KONDRLA – Roman KRÁLIK – Marie ROUBALOVÁ, Sv. Kliment Ochridský a jeho pôsobenie v Macedónsku, *Konštantínove listy*, 2017, roč. 10, č. 2, s. 88-97.

²⁵⁵ Reginonis abbatis Prumiensis Chronicon cum continuatione Treverensi, in: Fredericus Kurze ed. *Monumenta Germanie Historica – Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum*. Hannoverae 1890, s. 95-96: „His temporibus gens Vulgarum ferocissima ac bellicosa relictis idolis aprenuntiatisque gentilium superstitionibus in Christum ex permaxima parte credidit; et abluta salutari baptismatis unda in religionem christianam transiit. Directi sunt autem a sede apostolica in eandem gentem sacerdotes ac viri religiosi, qui populum adhuc rudem divinis informarent preceptis et incultam barbariem sacris dogmatibus excolentes Christo gratum habitaculum prepararent. Ut huius sancte devotionis opus prosperum obtineret effectum, Ludowicus christianissimus rex, qui Germanis imperabat, non mediocre prebuit supplementum. Ferunt autem de huius gentis rege, quod a tanta perfectione post perceptam baptismi gratiam ceperit, ut diebus ornamentis regiis indutus coram populo procederet, noctibus vero sacco vestitus latenter ecclesiam intrans super pavimentum ipsius basilicae substrato sibi tantum cilicio prostratus in oratione iaceret. Non post multum tempus divina inspiratione commonitus regnum terrenum dimisit, ut in caelis aeternaliter cum Christo; et ordinato in suo loco regem filium unum maiorem natu, comam capitis deposuit habituque sanctae conversationis suscepto monachus effectus est, elemosinis, vigiliis et orationibus die noctuque intentus. Interea filius eius, que regem constituerat, longe a paterna intentione et operatione recedens predas cepit exercere, ebrietatibus, comessationibus et libidinibus vacare et omni conamine ad gentilitatis ritum populum noviter baptizatum revocare. Quod cum pater audisset, nimio zelo accensus sacrum habitum deposuit et militiae cingulum resumpsit et cultu regio indutus, adsociatis sibi Deum timentibus, filium persecutus est: quem mos absque difficultate cepit, oculosque eius effodit, et in carcerem misit; deinde convocato omni regno suo filium iuniorem regem constituit, interminatus coram omnibus, similia fore passurum, si in aliquo a recta christianitate deviare. His ita patrat, deposito cingulo et resumto sanctae religionis habitu in monasterium ingressus in sancta conversatione reliquum vitae presentis tempus duxit.“

²⁵⁶ Andreas Dandolo, Chronicon Venetum, in: Dagmar Bartoňková et al. *Magnae Moraviae fontes historici IV*, Brno 1971, s. 422: „Huius etiam beati Cyrili predicatione Svethopolis rex Dalmacie, qui ab Ostroylo germano Totile, regis Gothorum, originem duxerat, cum toto suo populo catholicam fidem suscepit et ab Honorio, cardinali legato apostolice sedis, assistentibus orthodoxis episcopis et apocrisariis Michaelis imperatoris Constantinopolitani, a quo regnum suum recognoscebat, in plano Dalme coronatus est et regnum suum Dalmacie in IIIIIor partes diuisit... Et iupanos in vnaquaque regione constituit. Et in Salona et in Dioclia archiepiscopos, et in reliquis civitatibus regni sui episcopos, ut anitquitus fuerunt, esse decrevit. Moderni autem maritimam totam vocant Dalmatiam, montana autem Croatia. His beatus Cyrillus pene omnium Sclavorum ductus est apostolus, quia has ad fidem reduxit, et diuinum officium in lingua sclavonica iis transtulit.“

²⁵⁷ Wawrzyniec KOWALSKI, *The King of the Slavs. The Image of a Ruler in the Latin Text of The Chronicle of the Priest of Duklja*. Leiden-Boston 2021, s. 29-30.

Svätoplukov kult v Uhorsku: uhorskí kronikári proti benediktínskej tradícii

V samotnom Uhorsku nachádzame rozličné tendencie vnímania Svätopluka. Na jednej strane stojí do Čech importovaná zoborská relácia o Svätoplukovi a na strane druhej pokusy uhorských kronikárov o vykreslenie Svätopluka ako neúspešného a aj hlúpeho panovníka. Uhorské kronikárske relácie už podrobne analyzovali Martin Homza a Ján Steinhübel. Na tomto mieste sa pokúsime analyzovať pôvod týchto rozprávání a zistiť akým spôsobom sú ukotvené so Svätoplukovým kultom. Obaja historici zachytili v uhorských kronikách viacero povestí a motívov.²⁵⁸

Hlavným reprezentantom uhorskej kronikárskej spisby je *Viedenská obrázková kronika*, zároveň i nosným dielom *Kompozície uhorských kroník 14. storočia*. Podľa všetkého najstaršia „vrstva“ tejto kroniky, známa ako *Gesta Hungarorum Vetera*, pochádza z prelomu 11. a 12. storočia. Ján Steinhübel sa domnieva, že autorom týchto starých Gest je vesprímsky biskup Kopáň (zomrel v roku 1099). Hoci v minulosti sa uvažovalo i o staršom datovaní do doby Ondreja I. (1046-1060) či Ladislava I. (1077-1095).²⁵⁹ Martin Homza si však myslí, že *GHV* neexistovalo v takej podobe, ako sa o tom usudzovalo v minulosti v maďarskej a slovenskej historiografii. Podľa Homzovej teórie, najstaršiu uhorskú kroniku možno nazvať *Gesta ducum sive principum Nitriae* a teda išlo o prameň zameraný na osudy nitrianskych Arpádovcov, kde mohol byť ešte zachytený Svätoplukov pozitívny obraz.²⁶⁰ Ak sa prikloníme k Steinhübelovej teórii za miesto vznik starých gest teda možno považovať Vesprím, ako uvidíme, bolo v tomto prípade podstatným elementom. Vo *Viedenskej obrázkovej kronike* je Svätopluk panovníkom Panónie, ktorého Maďari premôžu ľstou a napokon i vojensky. Podľa všetkého v okolí Vesprímu kolovali viaceré ľudové povesti o Svätoplukovi, ktorí neskorší kronikári či pisári využili zrejme v 13. storočí. Nepochybne zaujímavé je, že Maďari vedení Arpádom sú tu vykreslení ako vyvolený národ. Kronikár ich tu prirovnáva k Židom vedených Mojžišom, ktorí putovali do zasľúbenej zeme.²⁶¹

Chronologicky druhou uhorskou kronikou (s najstarším zachovaným rukopisom) je *Gesta Hungarorum anonymného notára* zo začiatku 13. storočia, známa tiež ako *Anonymova kronika*. Kronikár – klerik a notár kráľa Bela III. († 1196). Táto kronika býva vnímaná rôzne. V minulosti bola chápaná ako autentický popis dobytia Panónie alebo na opačnej strane ako románová kronika.²⁶² Medievista Pavol Hudáček nedávno postrehol, že kronika veľmi presne a podrobne mapuje predovšetkým majetkové pomery v oblasti severovýchodného Uhorska.²⁶³ Samotný Svätopluk sa v tejto kronike nespomína, hoci jeho meno bolo kronikárovi zrejme známe. Išlo by teda o zámerne vynechanie, čo by zodpovedalo konceptu „damnatio memoriae“. Podľa kroniky v Panónii vládol Salan a Menumorót (z maďarčiny „Moravec/Moravan“) a v Nitriansku český vojvoda Zobor.²⁶⁴ Anonymný kronikár však oproti *GHV* pridal resp. použil nový legitimizačný prvok, ktorý oprávňoval Maďarom

---

²⁵⁸ Martin HOMZA, *Stredoveké korene svätoplukovskej tradície u Slovákov (čierna a biela svätoplukovská legenda*, in: Martin Homza et al. *Svätopluk v európskom písomníctve. Štúdie z dejín svätoplukovskej legendy*. Bratislava 2013, s. 65; Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Budmerice² 2016, s. 288-289.

²⁵⁹ Súhrne vid' Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Budmerice² 2016, s. 265-267

²⁶⁰ Martin HOMZA, *Stredoveké korene svätoplukovskej tradície u Slovákov (čierna a biela svätoplukovská legenda*, in: Martin Homza et al. *Svätopluk v európskom písomníctve. Štúdie z dejín svätoplukovskej legendy*. Bratislava 2013, s. 66-68.

²⁶¹ Ján LUKAČKA – Július SOPKO – Tünde LENGYELOVÁ – Magdaléna GOCNÍKOVÁ eds. *Viedenská maľovaná kronika*, Bratislava 2016, s. 180-182.

²⁶² Vincet MÚČSKA ed. *Kronika anonymného notára kráľa Bela (Gesta Hungarorum)*. Budmerice 2000, s. 23-26.

²⁶³ Pavol HUDÁČEK, *Castrum Salis. Severné pohraničie Uhorska okolo roku 1000*. Bratislava 2016, s. 153-155.

²⁶⁴ Martin HOMZA, *Stredoveké korene svätoplukovskej tradície u Slovákov (čierna a biela svätoplukovská legenda*, in: Martin Homza et al. *Svätopluk v európskom písomníctve. Štúdie z dejín svätoplukovskej legendy* Bratislava 2013, s. 57

vládnuť v Panónii. Išlo o dynastické prepojenie medzi Arpádovým synom Zoltánom a Menumorótovou dcérou.²⁶⁵ Dodajme, že v prípade Salana a Zobora, sú ich mená odvodené od starých lokalít. V prípade Zobora sa jedná o rovnomenný kopec nad mestom Nitra, na ktorého úpätí sa nachádzal benediktínsky kláštor svätého Hypolita. Vincent Múcska sa domnieva, že meno Salan pochádza od dnešnej srbskej lokality Slankamen (v maďarčine Szalánkemen, teda „Salanov kameň“), zrejme pôvodne vo význame „Slaný kameň“, nakoľko už od 11. storočia išlo o kľúčový hrad, kde sa zhromažďovala soľ.²⁶⁶

Najobsiahlejšiu naráciu o Svätoplukovi zachytil Šimon z Kézy, klerik na dvore Ladislava IV. (1272-1290) vo svojej kronike. Podľa Steinhübela Šimon kontrahoval tri povesti vo svojej relácii, čo sťažuje i chápanie textu. Podstatné je, že kronikár uvádza, že Svätopluk sídlil na hrade Vesprím. Túto reláciu považuje Steinhübel za tzv. vesprímsku povesť.²⁶⁷ Musíme zdôrazniť, že Vesprím patrí k najstarším arpádovským hradom už od konca 10. storočia. Práve tu zrejme krátko po roku 972 sídlil prvý uhorský biskup, v tomto čase ešte s právomocou pre celé územie ovládané Arpádovcami.²⁶⁸ Existuje však aj iné možné spojiť medzi Svätoplukom a Vesprímom. Na tomto hrade sa i dnes nachádza starobylá rotunda svätého Juraja, podľa všetkých indícií pochádzajúca z čias Veľkej Moravy.²⁶⁹ Ako bolo povedané, prvý uhorský biskup sídlil vo Vespríme. Možno teda predpokladať oblasť vo Vespríme už v 70. rokoch 10. storočia prešla procesom kristianizácie a táto kniežacia pevnosť bola teda najvhodnejším sídlom pre biskupa. O starobylosti a možnej datácii rotundy svätého Juraja svedčí aj pasáž z *Legendy svätého Imricha*, kde spomína, že kráľovič Imrich prišiel do Vesprímu a vstúpil do „veľmi starobylej“ kaplnky svätého Juraja.²⁷⁰ Ak by totiž rotunda vznikla na konci 10. storočia, nemohla by v čase Imrichovho života (cca 1007-1031) byť považovaná za starobylú. Vieme, že v 9. storočí bolo v Panónii, na priestore neskoršieho Uhorska, bolo vysvätených 31 sakrálnych stavieb salzburskými arcibiskupmi. Konkrétne sa jedná o kostoly či kaplnky na území panónskeho kniežatstva Pribinu a Kocela.²⁷¹ Medzi nimi sa však vesprímska rotunda nespomína, hoci v minulosti sa vynorili iné názory. Počas bližšieho neznámych okolností po roku 873 sa Pribinovci vytratil z Panónie. Na začiatku 80. rokov sem Svätopluk podnikol niekoľko výprav a pripojil Panóniu k Veľkej Morave. Krátko na to tu zrejme založil i biskupstvo, keďže ho k tomu oprávňoval pápež Ján VIII. v liste *Industrie Tue* z júna 880.²⁷² Z prelomu rokov 899/900 pochádza list bavorského kléru pápežovi, v ktorom sa sťažujú, že na Veľkej Morave bol vysvätení

²⁶⁵ Toto dynastické prepojenie sa dokonca spomína dvakrát: Vincent MÚCSKA ed. *Kronika anonymného notára kráľa Bela (Gesta Hungarorum)*. Budmerice 2000, s. 107, 109.

²⁶⁶ Alexander MADGEARU, Salt Trade and Warfare: The Rise of the Romanian-Slavic Military Organization in Early Medieval Transylvania, in: Florin Curta ed. *East Central and Eastern Europe in the Early Middle Ages*, Michigan 2005, s. 103

²⁶⁷ Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Budmerice² 2016, s. 275-276.

²⁶⁸ Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Budmerice² 2016, s. 317-318.

²⁶⁹ Maďarskí medievisti veľkomoravský pôvod rotundy odmietajú. Katalin H. GYÜRKY, Die St. Georg-Kapelle in der Burg von Veszprém, in: *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungariae*, 15, 1963, s. 370, Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Budmerice² 2016, s. 175-177; Ján STEINHÜBEL, *The Nitrian Principality. The Beginnings of Medieval Slovakia*. Boston-Leiden 2021, s. 178; Marianne SÁGHY dokonca tvrdí, že rotunda bola postavená až po roku 1018 (!), keď uhorský kráľ Štefan získal relikvie svätého Juraja z Ochridu, čo však nekorešponduje s označením rotundy ako starobylej počas života Štefanovho syna Imricha (†1031). Marianne SÁGHY, Greek Monasteries in Early Árpádian Hungary, in: Marianne SÁGHY – Robert C. Ousterhout eds. *Piroska and the Pantokrator. Dynastic Memory, Healing and Salvation in Komnenian Constantinople*. Budapest-New York 2019, s. 18.

²⁷⁰ Richard MARSINA ed. Legenda o kráľovičovi svätom Imrichovi, in: Richard Marsina ed. *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice 1997, s. 81.

²⁷¹ Béla Miklós SZÓKE, Eine Kirchenfamilie von Mosapurc/Zalavár (Ungarn). Neue Ergebnisse zur Kirchenarchäologie in Pannonien, in: Niklot Krohn ed. *Kirchenarchäologie heute: Fragestellungen – Methoden – Ergebnisse*. Darmstadt 2010, s. 570

²⁷² MMFH III., č. 90, s. 170: „...esse iubemus et volumus, ut pariter cum ipsius archiepiscopi consensu et Providentia et alterum nobis apto tempore utilem presbiterum vel diaconem dirigas, quem similiter in alia ecclesia, in qua episcopalem curam noveris esse necessarium, ordinemus episcopum,...“

arcibiskup a traja biskupi.²⁷³ Richard Marsina po ňom i Ján Steinhübel konštatujú, že jedno z týchto biskupstiev muselo byť v Panónii. S veľkou pravdepodobnosťou išlo o Vesprím, hoci do úvahy by pripadal i Blatnohrad.²⁷⁴

Martin Homza sa domnieva, že so Svätoplukom resp. jeho synmi je spojené i rozprávanie o smrti chorvátskeho kráľa zachytené v *Uhorsko-poľskej kronike*. Atila je tu Božím riadením vyzvaný pomstiť smrť chorvátskeho kráľa Kazimíra. Po bitke sa vracia do Uhorska – zaslúbenej zeme a berie si za manželku dcéru bezmenného slovanského kniežaťa. Znova sa tu teda objavuje motív dynastického prepojenia ako legitimizačného prvku. Kronikár však dej skrakuje (resp. nerozvádza) preto je jeho text miestami nezrozumiteľný.²⁷⁵ Domnievame sa však, že relácia o smrti chorvátskeho kráľa (pracovne sme ju nazvali *De morte regis Croatorum*) sa spája skôr s násilnou smrťou chorvátskeho kráľa Demetera Zvonimíra na konci 11. storočia a kronikou popísaný vpád Maďarov referuje na arpádovské výpravy do Chorvátska a Dalmácie v tom čase (na prelome 11. a 12. storočia), kedy naozaj došlo i k vojenskej potýčke chorvátskych síl a uhorského vojska kráľa Kolomana.²⁷⁶

Ako z uvedeného vyplýva, uhorskí kronikári sa pokúšali vykresliť Svätopluka ako hlúpeho, slabého či chamtivého panovníka. Všetko sa tak dialo zámerne v duchu vytvorenia jednotného mýtu o vyvole“nosti Maďarov využitím rozličných legitimizačných prostriedkov (vojenská prevaha, sobáš, lesť). Tieto tendencie sa zintenzívnili najmä v čase Bela IV. (1235-1270), kedy sa uhorskí vzdelanci začali zamýšľať nad svojim „origo gentis“. Negatívne vykreslenie Svätopluka sa tak stalo súčasťou maďarskej podmaniteľskej teórie (stojacej voči tzv. pohostinnej teórii) o zaujatí a prevzatí krajiny, na čo sa dnes v maďarčine používa terminus technicus „Honfoglalás“.²⁷⁷ Napokon v 13. storočí, po roku 1242, prebehla obnova kráľovstva, došlo i k istej hungarizácii v uhorskej kancelárii a podľa istej teórie mohlo až vtedy dôjsť k napísaniu *Anonymovej kroniky*.²⁷⁸ Ako však konštatujú slovenskí medievisti, pokusy uhorských kronikárov o zapudenie Svätopluka boli neraz až príliš očividné, neúspešné či dokonca mali skôr opačnú tendenciu.²⁷⁹

---

²⁷³ MMFH III., č. 109, s. 200-201.

²⁷⁴ K existencii panónskeho biskupstva: Béla Miklós SZŐKE, *Blatnohrad (Mosaburg, Zalavár)*, in: Pavel Kouřil ed. *Velká Morava a počátky křesťanství*, Brno 2014, s. 248-249; Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Budmerice² 2016, s. 229.

²⁷⁵ Z Chorvátska sa Atila vybral k Dunaji, ktorý prekročil a vstúpil do slovanskej krajiny, kde vládol neznámy knieža, s ktorého dcérou (takisto bezmennou) sa oženil. Martin Homza si myslí, že išlo o rovinaté územie medzi Dunajom a Tisou. Martin HOMZA ed. *Uhorsko-poľská kronika. Nedocenený prameň k dejinám strednej Európy*. Bratislava 2009, s. 129-130.

²⁷⁶ Bol to predovšetkým vojenský stret v roku 1097, v ktorom Koloman porazil chorvátskeho kráľa Petra Snačiča/Svačiča. János M. BAK– László VESZPÉMY eds. *Chronica de gestis Hungarorum e Codice Picto saec. xiv. The Illuminated Chronicle, Chronicle of the Deeds of the Hungarians from the Fourteenth-Century Illuminated Codex*. Budapest 2018, s. 281.

²⁷⁷ Martin HOMZA, *Stredoveké korene svätoplukovskej tradície u Slovákov (čierna a biela svätoplukovská legenda)*, in: Martin Homza et al. *Svätopluk v európskom písomníctve, Štúdie z dejín svätoplukovskej legendy*. Bratislava 2013, s. 69; Martin HOMZA, *The Theory of the Hospitable Acceptance of the Old-Hungarian Tribal Federation in the Carpathian Basin and Slovak Theory* in: Martin Homza – Jána Lukačka – Neven Budak eds. *Slovakia and Croatia. Historical Parallels and Connections (until 1780)*. Bratislava-Zagreb 2013, s.72-80.

²⁷⁸ Martin HOMZA ed. *Uhorsko-poľská kronika. Nedocenený prameň k dejinám strednej Európy*. Bratislava 2009, s. 18

²⁷⁹ Martin HOMZA, *Stredoveké korene svätoplukovskej tradície u Slovákov (čierna a biela svätoplukovská legenda)*, in: Martin Homza et al. *Svätopluk v európskom písomníctve, Štúdie z dejín svätoplukovskej legendy*. Bratislava 2013, s. 88.

Svätoplukov kult v Nitriansku: slovanský kráľ Artuš?

Jedno z výrazných ohnísk Svätoplukovho kultu bolo teda Nitriansko, konkrétne Zoborský kláštor svätého Hypolita, ako to dokladá kronikár Kosmas na konci 11. storočia.²⁸⁰ Český kronikár, datujúci predmetné rozprávanie k roku 894, sa dostal do Uhorska v júni 1099, keď prijal kňazskú vysviacku v Ostrihome.²⁸¹ Pri tejto príležitosti, snáď cestoval cez Nitru alebo sa cez Nitriansko vracal do Prahy. Pravdepodobne teda navštívil Zoborský kláštor, kde sa k nemu dostalo i známe rozprávanie o Svätoplukovi. Slovenskí historici vidia v Kosmovej relácii dve spojené rozprávania. Prvé sa týka jeho zmiznutia uprostred vojska, zatiaľ čo druhé hovorí o jeho príchode do kláštora a smrti.²⁸² Pred príchodom do kláštora Svätopluk zabil svojho koňa, zakopal svoj meč. Vstúpil do kláštora, ktorý sám založil. Tu prijal habit a svoju pravú identitu vyjavil mníchom až na smrteľnej posteli. Počiatky zoborského kláštora svätého Hypolita nie sú jasné. V poslednej dobe to bola predovšetkým kunsthistorička Bibiana Pomfyová, ktorá zhrnula archeologický výskum kláštora a taktiež predostrela doterajšie názory na jeho vznik, pričom záverom konštatuje to, že s istotou môžeme tvrdiť iba to, že kláštor fungoval na začiatku 11. storočia. Pre staršiu dobu totiž podľa Pomfyovej neexistujú dostatočne relevantné dôkazy.²⁸³ Opačný názor má univerzitný profesor Richard Marsina, ktorý sa opiera okrem iného aj o reláciu z *Kosmovej kroniky*.²⁸⁴ Richard Marsina však uvádza i ďalšie argumenty hovoriace v prospech starobylosti kláštora. Medzi ne patrí i prakticky ojedinelé patrocínium svätého Hypolita.²⁸⁵ Je pravdepodobné, že Zobor bol založený z rakúskeho kláštora Sankt Pölten a k tomuto kláštoru snáď i priliehal. Čo sa týka najstarších listinných dokladov hovoriacich o Zoborskom kláštore, k nim bezpochyby patria tzv. *Zoborské listiny* z rokov 1111 a 1113. Obe listiny sa primárne týkajú majetkov a práv kláštora. Listiny spomínajú i to, že uhorský kráľ Štefan daroval kláštoru mýtnu poplatky (resp. ich tretinu) z Nitry a Považia.²⁸⁶ Štefan teda nebol tým, kto kláštor založil. Panovník v tomto prípade iba

---

²⁸⁰ Cosmae Pragensis Chronica Boemorum, in: Bertold Bretholz ed. *Monumenta Germanie Historica – Scriptorum*. Nova Series. Berolini 1923, s. 32-34: „...Zuatopluk rex Moraviae, sicut vulgo dicitur, in medio exercitu suorum delituit et nusquam comparuit. Sed revera tum in se ipsum reversus, cum recognovisset, quod contra dominum suum imperatorem et compatrem Arnolfum iniuste et quasi inmenor beneficii arma movisset, qui sibi non solum Boemiam, verum etiam alias regiones hinc usque ad flumen Odram et inde versus Ungariam usque ad fluvium Gron subiugarat – penitentia ductus, medie noctis per opaca nemine sentiente ascendit equum et transiens sua castra fugit ad locum in latere montis Zober situm, ubi olim tres heremite inter magnam et inaccessibilem hominibus silvam eius ope et auxilio edificaverant ecclesiam. Quo ubi perventit, ipsius silve abdito loco equum interfecit et gladium suum humi condidit et, ut luscente die ad heremitas accessit, quis sit illis ignorantibus et tonsuratus et heremitico habitu inductus et quamdiu vixit, omnibus incognitus mansit, nisi cum jam mori cognovisset, monachis semetipsum quis sit innotuit et statim obiit...“

²⁸¹ Cosmae Pragensis Chronica Boemorum, in: Bertold Bretholz ed. *Monumenta Germanie Historica – Scriptorum*. Nova Series. Berolini 1923, s. 169

²⁸² Martin HOMZA, *Stredoveké korene svätoplukovskej tradície u Slovákov (čierna a biela svätoplukovská legenda)*, in: Martin Homza et al. *Svätopluk v európskom písomníctve, Štúdie z dejín svätoplukovskej legendy*. Bratislava 2013, s. 90.

²⁸³ Bibiana POMFYOVÁ, Ranostredoveké kláštory na Slovensku: Torzálna architektúra – torzálné poznatky – torzálné hypotézy. *Archaeologia Historica*, 2015, č.2, roč. 40, s. 735

²⁸⁴ Richard MARSINA, Richard. Benediktínske opátstvo (kláštor) sv. Hypolita na Zobore (Čas vzniku, patronát, diplomatická činnosť). In: Miloš Marek – Zuzana Lopatková eds. *Studia historica Tyrnaviensia XIV-XV*. Trnava-Krakov, 2012, s. 23-24.

²⁸⁵ Okrem Zoborského kláštora je toto patrocínium zachytené v zaniknutej lokalite *Gétmonostora, ktorá ležala na pomedzi dnešného Maďarska a Chorvátska. Sufix -monostor(a) napovedá, že sa jednalo o kláštor. Kláštor je prvýkrát listinne doložený v roku 1261, patrocínium svätého Hypolita je doložené až v roku 1327. András MEZŐ, *Patrocíniumok a középkori Magyarországon*, Budapest 2003, s. 124.

²⁸⁶ DHA I., č. 138/I., s. 382-383, č. 142/I., s. 391-396; CDS I., č. 68, s. 63-64, č. 69, s. 64-67.

kláštora daroval majetky a práva.²⁸⁷ K ďalším argumentom možno zaradiť i fungovanie kláštora bezprostredne na začiatku 11. storočia. Ani samotná Maurova legenda o Svoradovi a Benediktovi, ktorá kláštor, jeho opáta a mníchov spomína niekoľkokrát, nehovorí o vzniku či založení kláštora.²⁸⁸ Okrem Kosmovej relácie žiadny iný prameň o vzniku Zoborského kláštora nehovorí. Zostáva však uviesť ešte jeden mimoriadne závažný argument. Neskoršie pramene, listiny z roku 1246 a 1270 uvádzajú ako patrónov kláštora príslušníkov rodu Hont-Poznanovcov (maďarsky Hont-Pázmány).²⁸⁹ Historici, ktorí sa zaoberali týmto rodom (v staršom období dva rody) sa domnievajú, že išlo o domáci veľmožský rod s preduhorským, snáď veľkomoravským pôvodom (i na základe slovanských mien).²⁹⁰ V 10. storočí sa jednalo o dva rody, ktorými boli Hontovci a Poznanovci. Známi sú predovšetkým ich najstarší doložení predkovia – Hont a Poznan, ktorí tvorili telesnú stráž Štefana v čase ešte pred jeho korunováciou a pomáhali mu potlačiť vzburu jeho príbuzného Kopáňa v roku 997.²⁹¹ V prípade svätoplukovskej problematiky sa domnievame, že tento rod (resp. dva rody) boli napojené na Svätopluka. Už v 9. storočí sa totiž mohlo jednať o lokálnu elitu, prípadne späťú i dynasticky, čo by vysvetľovalo ich neskorší patronát nad Zoborským kláštorom. Oba rody mohli pretrvať i politické vákuum 10. storočia a napokon akceptovali arpádovskú nadvládu v Nitriansku. V 10. storočí totiž boli obnovené a postavené i nové sakrálne stavby v Nitriansku, kde celkovo prakticky nie je doložená taká miera deštrukcie po roku 907 ako na vlastnej Morave.²⁹² Môžeme v podstate konštatovať, že Arpádovci uzavreli s nitrianskymi elitami isté „pacta conventa“, ako napokon na prelome 11. a 12. storočia s chorvátskou šľachtou.

Kosmova relácia, pôvodne možno i vo forme ľudovej povesti, však bola na konci 11. storočia stále živá. Tento fakt môže napovedať i kontinuite a funkčnosti Zoborského kláštora a to i napriek nepriaznivým podmienkam v 10. storočí. Ak sa prikloníme k autenticite Kosmovho tvrdenia, podobne ako Richard Marsina, musíme teda uznať i to, že Svätopluk naozaj dožil a bol pochovaný v Zoborskom kláštore. Archeologické nálezy z kláštora a súčasný stav poznania však iba minimálne poukazuje na 9. storočia, hoci to môže byť spôsobené početnými prestavbami kláštorňých budov a neraz aj extenzívnymi zásahmi.²⁹³ Svätoplukovu spomienku uchovávali zoborskí mnísi, tí ju odovzdali aj Kosmovi - tu máme doloženú živosť Zoborského kláštora aj predmetnej relácie i vyše dve storočia od Svätoplukovej smrti. Samozrejme zostane otáznou, prečo sa táto informácia nedostala aj k inak dobre informovaným franským kronikárom (napr. Regino). Je teda možné, že Svätopluk vstúpil do kláštora

---

²⁸⁷ Ján LUKAČKA, Ján. K problému kontinuity kresťanstva na území Slovenska v 10. storočí. In: Jozef Šimončíč ed. *Studia Historica Tyrnaviensia III*. Trnava 2003, s. 38-39.

²⁸⁸ Maurus spomína Štefana, iba krátko na začiatku legendy, nespája ho však so Zoborským kláštorom. Richard MARSINA ed. Život svätých pustovníkov Svorada vyznávača a Benedikta mučeníka, in: Richard Marsina – Július Sopko eds. *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice 1997, s. 41.

²⁸⁹ Ján LUKAČKA, Zoborské listiny z rokov 1111 a 1113 ako genealogický a historicko-geografický prameň. *Studia Historica Nitriensia*, 2017, roč. 21, č. 1, s. 214. Zrejme však toto právo zdieľali s Arpádovcami: Martin HOMZA, *Stredoveké korene svätoplukovskej tradície u Slovákov (čierna a biela svätoplukovská legenda*, in: Martin Homza et al. *Svätopluk v európskom písomníctve, Štúdie z dejín svätoplukovskej legendy*. Bratislava 2013, s. 100.

²⁹⁰ Ján LUKAČKA, Úloha šľachty slovanského pôvodu pri stabilizácii uhorského včasnofeudálneho štátu, in: Josef Žemlička ed. *Typologie raněfeudálních slovanských států*. Praha 1987, s. 192-193; Ján STEINHÜBEL, Kresťanstvo medzi Veľkou Moravou a Uhorskom: otázka kontinuity a diskontinuity. *Historica Slavorum Occidentis* 1 (6), 2014, s. 46; Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Budmerice² 2016, s. 330.

²⁹¹ Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Budmerice² 2016, s. 329-331.

²⁹² Bibiana POMFYOVÁ – Marián SAMUEL, Sakrálne architektúra v počiatkoch kristianizácie, in: Bibiana Pomfyová a kol. *Stredoveký kostol. Historické a funkčné premeny architektúry. 1. zväzok*. Bratislava 2015, s. 65-70; Pavel KOUŘIL, Staří Maďaři a jejich podíl na kolapsu a pádu Velké Moravy aneb Spojenci, sousedé, nepřátelé, in: Jiří Máchaček – Martin Wihoda eds. *Pád Velké Moravy aneb Kdo byl pohřben v hrobu 153 na Pohansku u Břeclavi*. Praha 2016, s.133.

²⁹³ Súhrne najmä Bibiana POMFYOVÁ – Marián SAMUEL, Nitra, vrch Zobor. Zaniknutý benediktínsky kláštor sv. Hypolita, in: Bibiana Pomfyová a kol. *Stredoveký kostol. Historické a funkčné premeny architektúry. 1. zväzok*. Bratislava 2015, s. 134-137.

a zakrátko zomrel alebo mohol byť i jeho samotný vstup do kláštora považovaný za smrť teda odchod z bežného sveta. Dušan Třeštík, ktorý sa *Kosmovej kronike* venoval, tvrdí že, kronikár oddeľoval ľudové povesti (tu: „sicut vulgo dicitur“) a fakty.²⁹⁴ Podľa tohto výkladu, teda Svätopluk, ako hovorí povest' zmizol, ale v skutočnosti sa teda utiahol do Zoborského kláštora.

Martin Homza sa domnieva, že Kosmova relácia bola súčasťou politickej imaginácie nitrianskych elit a aj nitrianskych Arpádovcov.²⁹⁵ Ak Svätopluk založil zoborský kláštor a tu dožil a bol pochovaný mohol byť napokon vnímaný ako svätec – zbožný fundátor, ktorý zomrel ako mních v chýre či povesti svätosti („fama sanctitatis“). V priebehu 10. a 11. storočia mohol jeho kult naberať na intenzite. Nitrianske elity, ktoré prežili pád Veľkej Moravy, sa mohli k Svätoplukovi hlásiť a jeho kult chápať i v istej politickej rovine. Spomienka na Svätopluka, ako to vystihol Matúš Kučera, bola teda nostalgii za vlastným panovníkom a vlastným štátom.²⁹⁶ Na prelome 10. a 11. storočia sa s tým ideovým konceptom mohli zoznámiť i Arpádovci – menovite nitriansky knieža Michal (†995), zakladateľ nitrianskej vetvy. Profesor Homza sa domnieva, že zoborskí mníši mohli sprostredkovať i materiálne atribúty – teda Svätoplukove pozostatky (chápané ako relikvie) a jeho meč, ktoré legitimizovali ich budúceho majiteľa k obnove Svätoplukovho kráľovstva.²⁹⁷ V tejto rovine vidíme v podstate to ako nitrianski benediktíni stáli proti uhorským kronikárom. Zoborskí mníši predali nitrianskym elitám, hlavne nitrianskym Arpádovcov atribúty, ktoré ich oprávňovali vládnuť vo Svätoplukovom slovanskom kráľovstve. Na druhej strane, uhorskí kronikári v dobe inej politickej imaginácie, potom museli prísť s ideologickou prevahou Maďarov nad Slovanmi, ktorú pretavili do svojich textov, ako bolo povedané troma spôsobmi – vojensky, ľstíou a sobášom.²⁹⁸

Svätopluk sa tak mohol stať prvým svätcom Nitrianska a rodiaceho sa Uhorska. Koncept jeho kráľovstva geograficky zodpovedal i Uhorsku na počiatku 11. storočia. Nitriansko a bývala slovansko-franská Panónia totiž tvorili jadro Svätoplukovho kráľovstva už za jeho života a takto bolo obnovené i Štefanom,²⁹⁹ prvým uhorským kráľom. Práve prví uhorskí králi to dokladajú svojim titulom. Medzi očakávanými titulmi *Rex Hungariae/Hungarorum* sa v priebehu 11. storočia aj objavuje titul „Rex Pannoniorum“.³⁰⁰ Uhorskí králi sa titulovali teda ako králi Panónie či Panóncov, čo podľa nás poukazuje i na Svätoplukovo panovanie v Panónii. Okrem titulu sú to aj v listinných textoch občasné referencie na kráľovstvo Panónia,³⁰¹ ktoré môžu poukazovať na dobu 9. storočia – Arpádovci sa v určitých

²⁹⁴ Dušan TŘEŠTÍK, *Kosmova kronika. Studie k počátkům českého dějepisectví a politického myšlení*. Praha 1968, s. 105.

²⁹⁵ Martin HOMZA, Stredoveké korene svätoplukovskej tradície u Slovákov (čierna a biela svätoplukovská legenda, in: Martin Homza et al. *Svätopluk v európskom písomníctve, Štúdie z dejín svätoplukovskej legendy*. Bratislava 2013, s. 95.

²⁹⁶ Martin HOMZA, Stredoveké korene svätoplukovskej tradície u Slovákov (čierna a biela svätoplukovská legenda, in: Martin Homza et al. *Svätopluk v európskom písomníctve, Štúdie z dejín svätoplukovskej legendy*. Bratislava 2013, s. 48. Už sme uviedli, že podobné tendencie sa vyskytli aj u chorvátskeho kráľa Demetera Zvonimíra.

²⁹⁷ Martin HOMZA, Stredoveké korene svätoplukovskej tradície u Slovákov (čierna a biela svätoplukovská legenda, in: Martin Homza et al. *Svätopluk v európskom písomníctve, Štúdie z dejín svätoplukovskej legendy*. Bratislava 2013, s. 100.

²⁹⁸ K recepcii Svätopluka v maďarskej historiografii: Martin HOMZA, Manufacturing of history alebo o „výrobe“ pamäte v stredoveku: Prípád Svätopluk, in: Ivan Gerát – Marián Zervan eds. *Operačná a externá pamäť v umení*. Bratislava 2020, s. 13.

²⁹⁹ Usudzujeme tak na základe počte sakrálnych stavieb, archeologických nálezov a v neposlednom rade aj cirkevnej správy (880, 899).

³⁰⁰ Tak aj v zakladacej listine (považovaná za najstaršiu uhorskú dochovanú v origináli) kláštora svätého Aniána v Tihani neďaleko Balatonu z roku 1055. DHA I., č. 43/I, s. 149: „Andreas, Dei annuente clementia Pannoniorum rex invictus“

³⁰¹ DHA I., č. 58, s. 183: „in regno Pannonico“ (1067); č. 78, s. 226: „ceteri primates tocius Pannonie“ (1079, originál); č. 86, s. 265: „fuerunt quamplures principes Pannonie testes“ (1089/1090, originál); č. 98, s. 289: „regni Pannonici optimates“ (1093).

momentoch mohli pokladať za Svätoplukových nástupcov a dedičov, nielen v Nitriansku, ale práve i v Panónii. Napokon vládli tam, kde kedysi vládol Svätopluk. Svätoplukov odkaz v rámci veľkomoravskej tradície sa tak implementoval aj do politickej imaginácie Uhorska.³⁰² Možno usúdiť, že Svätopluk bol v Uhorsku rozlične vnímaný rámci času a priestoru. Tieto rozprávania zachytili uhorskí kronikári, ako sme však konštatovali, Svätopluk sa nesmel stať hrdinom maďarského „origo gentis“. A jeho kult bol takisto „potlačený“ kultom prvého uhorského kráľa Štefana.

Svätoplukov kult však nezostal ukotvený iba Kosmovou reláciou. Práve naopak. Už v priebehu stredoveku toto rozprávanie naberalo na intenzite. Ako postrehol Martin Homza – dialo sa tak primárne v českom prostredí. David Kalhous sa domnieva, že Kosmas mohol dané informácie čerpať i z iných prameňov.³⁰³ Vidíme však, že veľmi pravdepodobne Kosmas sám navštívil Nitriansko. Pôvodnú naráciu potom vo svojej kronike spojil s Bořivojovým krst a kontaminoval o motív Svätoplukovej zrady voči Arnulfovi, čo malo zrejme slúžiť ako varovné exemplum pre české kniežatá.³⁰⁴ Rozprávania sa potom objavuje aj u *Saského letopisca*, *Hradišsko-opatovických análoch* a v *Melckom auktáriu*.³⁰⁵ Kosmovu reláciu prevzal na začiatku 14. storočia kronikár Dalimil, o niekoľko desaťročí neskôr Přibík Pulkava a napokon v polovici 15. storočia to bol Aeneas Silvius Piccolomini (budúci pápež Pius II.) vo svojom diele *Historia Bohemica*.³⁰⁶ Každý z týchto kronikárov doplnil pôvodnú povesť o vlastné invencie. Dalimil pripodobnil Svätopluka k bájnemu Odyseovi, ktorý sa vracia po korunu a po svoju manželku.³⁰⁷ Piccolomini pridal ešte rozprávania o prenesení Svätoplukových pozostatkov zo Zoboru na Velehrad, čo môže indikovať translatio svätých pozostatkov.³⁰⁸ V novoveku však napokon zrejme došlo k prepojeniu Svätopluka s jeho rovnomenným synom, ako to niektorí historici v minulosti uvádzajú.³⁰⁹ V roku 1655 sa Svätopluk objavuje už ako svätec k 11. marcu v benediktínskom menológii nemeckého učenca Gabriela Bucelina. Autor vytvoril hagiografiu, ktorú uvádza slovami „In finibus Ungariae depositio S. Suatacopii Regis Moraviae, Monachi et Confessoris.“ Tu sa však jedná o „Svatopulci Moraviae regis filius“, teda o syna veľkomoravského panovníka, ktorý dožíva v kláštore pod Zoborom.³¹⁰ Nie je samozrejme jasné, odkiaľ dátum 11. marec pochádza. Podľa dukljanskeho letopisu

---

³⁰² Ryszard GRZESIK, Great Moravia as the Basis of the Central European Medieval Historical Tradition, in: Martin Homza – Jána Lukačka – Neven Budak eds. *Slovakia and Croatia. Historical Parallels and Connections (until 1780)*. Bratislava-Zagreb 2013, s. 71.

³⁰³ David KALHOUS, Vrcholné stredoveká tradice o Velké Moravě – K instrumentalizaci historické tradice, in: Miroslav Vepřek ed. *Velká Morava a velkomoravská staroslověnština*. Olomouc 2014, s. 97

³⁰⁴ Martin HOMZA, Stredoveké korene svätoplukovskej tradície u Slovákov (čierna a biela svätoplukovská legenda, in: Martin Homza et al. *Svätopluk v európskom písomníctve, Štúdie z dejín svätoplukovskej legendy*. Bratislava 2013, s. 93-94.

³⁰⁵ Annalista Saxo, in: Dagmar Bartoňková et al. *Magnae Moraviae fontes historici I. Annales et chronicae*. Praha³ 2019, s. 251; Annales Gradicensis et Opatovicenses, in: Dagmar Bartoňková et al. *Magnae Moraviae fontes historici I. Annales et chronicae*. Praha³ 2019, s. 253; Auctarium Mellicense, in: Dagmar Bartoňková et al. *Magnae Moraviae fontes historici I. Annales et chronicae*. Praha³ 2019, s. 347.

³⁰⁶ Aeneas Silvii Piccolomini *Historia Bohemica*, in: Dagmar Bartoňková et al. *Magnae Moraviae fontes historici I. Annales et chronicae*. Praha³ 2019, s. 364-365.

³⁰⁷ Marek VADRNA, Obraz kráľa Svätopluka I. v českých kronikách, in: Martin Homza et al. *Svätopluk v európskom písomníctve. Štúdie z dejín Svätoplukovej legendy. Štúdie z dejín svätoplukovskej legendy*. Bratislava 2013, s. 260-262.

³⁰⁸ Aeneas Silvii Piccolomini *Historia Bohemica*, in: Dagmar Bartoňková et al. *Magnae Moraviae fontes historici I. Annales et chronicae*. Praha³ 2019, s. 365.

³⁰⁹ Franko Vítázoslav SASINEK, O smrti Svatopluka II., in: *Slovenský letopis pre historiú, topografiu, archeológiu a ethnografiu*. Ročník 3, č. 1, 1879, s. 11-13.

³¹⁰ Gabrielus BUCELINUS ed. *Menologium benedictinum sanctorum, beatorumque atque illustrium eiusdem ordinis virorum*. Veldkirchii 1655, s. 188

Svätopluk zomrel 17. marca (podľa chorvátskych verzií 9. marca).³¹¹ Pôvod tohto dátumu nie je jasný. Podľa nás sa k Bucellinovi dostal chybný dátum, prípadne je to chyba samotného autora, ktorá mohla vzniknúť i nedopatrením. Orbiniho dielo *Il regno degli Sclavi*, ktoré obsahuje dukljansky letopis v taliančine, obsahujúce 17. marec ako dátum Svätoplukovej smrti, vyšlo v roku 1601, teda polstoročia pred Bucelinovým menológom.³¹² Ak sa pozrieme bližšie na 17. marec, zistíme doteraz nepovšimnutú súvislosť. V tento deň je vo východnej cirkvi i sviatok svätého Alexia, ktorý pôvodne pochádzal z bohatej rímskej rodiny, žil však ako pustovník v úplnej chudobe v 4. storočí – napokon zomrel nepoznaný na prahu rodičovského domu.³¹³ Tu by sme radi upozornili i na topos: Svätopluk mohol nasledovať príklad Alexia, zriecť sa bohatstva a žiť v chudobe ako mních či pustovník. Tu je aj iné „imitatio Alexii“. Svätopluk tiež žil nepoznaný až do svojej smrti, podobne ako Alexius, v Zoborskom kláštore – blízko od (pravdepodobne) rodnej Nitry. Akými cestami bol Alexiov kult sprostredkovaný na Svätoplukov dvor nie je dnes možné povedať. Východný sviatok mohli napokon sprostredkovať Cyril a Metod. Alexiov západný sviatok sa slávi 17. júla.³¹⁴ V ten istý deň sa nachádza i sviatok svätých zoborských pustovníkov Svorada a Benedikta.³¹⁵ Práve Svorad bol veľmi ovplyvnený východnými (sýrskymi) monastickými praktikami ako odhalil najnovší výskum, k Alexiovi a jeho štýlu pustovníčenia mohol mať teda veľmi blízko.³¹⁶ Nie je však vylúčené ani priame spojenie medzi Svoradom a Svätoplukom. Spomenutý dátum 9. marec je však spojený i s inou sväteckou dvojicou, konkrétne s Cyrilom a Metodom.³¹⁷ V niekoľkých málo zachovaných liturgických knižkách zo 14. či 15. storočia je doložený ich sviatok práve 9. marca. Menovite sa jedná o *Spišský misál* (v minulosti nesprávne nazvaný ako *Olomoucký misál*), *Bratislavský misál „A“* a *Bratislavský misál „E“*. Môže sa napokon jednať o autochtónnu tradíciu alebo čo je možno pravdepodobnejšiu, o tradíciu importovanú z Dalmácie do Čiech a na Moravu a neskôr do Uhorska v 14. storočí v dôsledku výnimočných vzťahov medzi Anjouovcami a Luxemburgovcami.³¹⁸

Kosmova relácia o Svätoplukovi bola živá na konci 11. storočia, predpokladáme teda, že v prostredí Zoborského kláštora toto rozprávanie existovalo i na začiatku 11. storočia, muselo sa dostať i k Svoradovi. Nie je možné verifikovať či Svätopluk naozaj zomrel 17. marca, tento dátum mohol skôr odrážať Svätoplukovu úctu k Alexiovi, prípadne mohol byť neskôr tento dátum „umelo“ spojený so Svätoplukovým úmrtím. Veľmi obdobnú situáciu napokon poznáme i pri prvkom uhorskom kráľovi Štefanovi, ktorý zomrel 15. augusta, na sviatok Nanebovzatia Panny Márie, o čom sa dnes v historiografii prakticky ani nepochybuje. Dátum 17.3. považujeme teda za prejav zoborskej tradície, ako vidíme, prenesený až do južnej Dalmácie. Nie je ani vylúčené, že sa rozšírila i samotná zoborská legenda v Dalmácii, teda rozprávanie o Svätoplukovom uchýlení sa do kláštora, čo by napokon mohlo poslúžiť ako exemplum hodné nasledovania, ako sme to už konštatovali u Petra Čierneho. Existuje

---

³¹¹ Vid' aj Lubomír HAVLÍK, *Dukljanska kronika a Dalmátska legenda*. Praha 1976, s. 44; Presbyteri Diocleatis Regnum Sclavorum, in: Dagmar Bartoňková et al. *Magnae Moraviae fontes historici I. Annales et chronicae*. Praha³ 2019, s. 245.

³¹² Mauro ORBINI, *Il regno de gli Slavi*. Pesaro 1601, s. 212: „Finalmente alii 17. mese di Marzo, passo a miglior vita.“

³¹³ Paulo GOLLINELI, Velut alter Alexius. The Saint Alexis Model in Medieval Hagiography, in: Kirsii Salonen – Sari Katajala-Peltomaa eds. *Church and Belief in the Middle Ages*. Amsterdam 2016, s. 141.

³¹⁴ <https://usuarium.elte.hu/calendardate/205/view> (dostupné 15.3.2021)

³¹⁵ Peter RATKOŠ, Vznik kultu Ondreja-Svorada a Benedikta vo svetle zagrebských pamiatok. *Historijski zbornik*, č.29-30, r. 1976-1997, Zagreb 1977, s. 80

³¹⁶ Marina MILADINOV ed. The Lives of the Holy Hermits Zoerard the Confessor and Benedict the Martyr by Maurus, Bishop of Pécs, in: Gábor Klaniczay ed. *The Saints of Saints of the Christianization Age of Central Europe: Tenth to Twelfth Centuries*. Budapest-New York 2013, s. 319-320.

³¹⁷ Mohlo teda ísť o prepojenie cyrilometodskej tradície s tou svätoplukovskou: Lubomír HAVLÍK, *Kronika o Velké Moravě*. Brno 1992, s. 233.

³¹⁸ Martin NEUMANN, Vypovedacia schopnosť stredovekých kalendárií na príklade Spišského misála, in: *Historia Nova*, č. 8, 2014, s. 13-15.

i osoba, ktorá mohla spojiť zoborskú s dalmátsko-dukľanskou tradíciou. Bol to splitský arcibiskup Manases. V roku 1111 bol v úrade záhrebského biskupa a v priebehu roka 1113 bol kráľom Kolomanom menovaný na arcibiskupský stolec v Splite. Podľa zistení Jána Steinhübela, s ktorými sa stotožňujeme, Manases bol pôvodne zoborským mníchom.³¹⁹ Manases mohol sprostredkovať minimálne ďalšiu časť svätoplukovského naratívu do Dalmácie, kde sa prepoil s tradíciou veľkomoravského exilu. Už sme uviedli, že práve Split (menovite tunajší kláštor svätého Štefana), považujeme za jedno z ohnísk Svätoplukovho kultu. Split napokon nie je ďaleko od Zadaru, odkiaľ pochádzal i autor dukľanskeho letopisu – dukľansky arcibiskup Gregor.

Svätopluk sa napokon dostal aj do *Acta Sanctorum*, tiež pod 11. marcom. Bollandisti veľmi pravdepodobne prevzali tento dátum od Bucellina. Svätopluka však zaradili medzi „pretermisisti et interiecti“, tak tiež píšú, že je zmienený u Bucellina a však s tým, že jeho sviatok a slávenie nie sú doložené.³²⁰ Vidíme, že stredovekí kronikári naratív o Svätoplukovi monumentalizovali a napokon bol až pretavený do hagiografickej podoby.

Nemali by sme však opomenúť ani folklórnu stránku svätoplukovského mýtu. Historici konštatovali, že veľkomoravský panovník sa dostal prakticky na úroveň mýtických či polomýtických postáv ako boli kráľ Artuš či srbský kráľovič Marko (Marko kraljević).³²¹ Fenoménu mýtizácie sa venoval okrem iných aj rumunský historik náboženstva Mircea Eliade (1907-1986), ktorý tento jav ilustroval práve na osobe srbského despotu Marka Mrnjavčevića (†1395). Ten sa zakorenil hlboko v ľudovom povedomí až bol o ňom napokon vytvorený cyklus priam mýtických rozprávání.³²² Ľudové povesti o kráľovičovi Markovi dokonca ponúkajú značné paralely so Svätoplukom. Marko, takisto ako Svätopluk, zabil svojho koňa, vzdáva sa odznakom svojej kniežacej moci a hodnosti – šable a plášťa (Svätopluk svoj meč zakopal do zeme). Svoj palcát hádže do mora, aby sa raz stal zbraňou nového Marka (motív návratu Svätopluka rozvinutý hlavne u Dalimila). Sám Marko potom zaspáva, aby sa nikdy neprebudil, až ho takto nájdu dvaja mnísi z kláštora Chilandar na Athose, ktorí ho zoberú na lodi do svojho kláštora, aby tam spočinul v neoznačenom hrobe (Svätopluk najskôr „mizne“ a anonymne potom vstupuje do kláštora).³²³ Môžeme len súhlasiť, že paralely v oboch cykloch sú odrazom istých archetypov spätých s heroickým rozprávaním.³²⁴ V súvislosti mýtizácie sa však ponúka najmä podobnosť Svätopluka s kráľom Artušom.³²⁵ Artušovská problematika je veľmi rozsiahla, preto primárne uvedieme paralely medzi oboma panovníkmi, ktoré sme postrehli. Svätopluk bol, možno konštatovať, mocným a výnimočným panovníkom, ktorý napokon mizne za záhadných okolností.³²⁶ Obaja králi disponujú i mečom ako

---

³¹⁹ Manases ako záhrebský biskup spečatil tzv. Zoborské listiny (datované 1111 a 1113), ktoré sa týkajú práv a majetkov Zoborského kláštora. Ján Steinhübel sa domnieva, že keďže listiny pečatil, poznal pomery Zoborského kláštora a sám teda v minulosti bol tu mníchom. Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Budmerice² 2016, s. 497

³²⁰ Godefridus HENSCHENIUS – Daniel PAPERBROCHIIUS eds. *Acta Sanctorum. Martii tomus secundus*. Parisii-Romae 1865, s. 52.

³²¹ Michal CIGÁN, *Folklórne pozadie svätoplukovskej legendy*, in Martin Homza et al. *Svätopluk v európskom písomníctve*, Bratislava 2013, s. 525

³²² Mircea ELIADE, *Mýtus o věčném návratu*. Praha 2019, s. 40-41.

³²³ D. H. Low ed. *The Ballads of Marko Kraljević*. Cambridge 1922, s. 174-178.

³²⁴ Mircea ELIADE, *Mýtus o věčném návratu*. Praha 2019, s. 38.

³²⁵ O kráľovi Artušovi existuje značné množstvo literatúry, z novších odborných prác spomeňme: Nicholas J. HIGHAM, *King Arthur. The Making of the Legend*. New Haven 2018; Elizabeth ARCHIBALD – AD PUTTER eds. *The Cambridge Companion to the Arthurian Legend*. New York 2009; Alan LUPACK, *Oxford Guide to Arthurian Literature and Legend*. New York 2007.

³²⁶ Ani súdobé pramene neudávajú podrobnosti k Svätoplukovej smrti. Fuldské anály len lakonicity konštatujú jeho smrť. Annales Fuldenses, in: Dagmar Bartoňková et al. *Magnae Moraviae fontes historici I. Annales et chronicae*. Praha³ 2019, s. 103: „... diem ultimum clausit infeliciter.“

svojim kľúčovým atribútom.³²⁷ A napokon je tu i cirkevná inštitúcia starajúca sa o ich kult a spomienku. V prípade Artuša je to kláštor v Glastonbury a u Svätopluka Zoborský kláštor. Podobnosť sa objavuje i v samotnej potencii osobných mien. Meno Artuš (Arthur) sa objavuje nielen v literárnej spisbe plantagenetovského dvora, ale taktiež medzi členmi tejto dynastie.³²⁸ Podobnú situáciu nachádzame aj pri mene Svätopluk, ktorého ďalší nositelia sú doložení už na konci 10. storočia, konkrétne medzi Rurikovcami a Piastovcami, o niečo neskôr potom medzi Přemyslovcami.³²⁹ Meno Svätopluk teda nemohlo niesť žiadnu negatívnu konotáciu. Dodajme dve ďalšie analógie, v prípade oboch panovníkov sa vynára ich mýtický návrat. A napokon je to samotný kult resp. svätorečenie. Uvedli sme ako sa v priebehu času zintenzívnili Svätoplukov kult, teda ako od pôvodnej Kosmovej relácie derivoval až do podoby hagiografie. V prípade Artuša sa objavujú sporadické zmienky odkazujúce na jeho možnú „fama sanctitatis“ a podľa niektorých prameňov je spájaný s Pannou Máriou.³³⁰ Artuš so svätotžiarou sa dokonca objavuje na vitráži v kostole svätého Michala v bretónskej dedine Ile-aux-Moines. Bol to predovšetkým nemecký historik Karl Heinz Göller, ktorý sa zaoberal Artušovou svätosťou a poukázal na dôležitosť artušovského mýtu v politickej imaginácii a taktiež na Artušovu možnú svätosť.³³¹ Z folklórneho hľadiska je i to zaujímavý motív návratu kráľa či dokonca nesmrteľnosti.³³² U Svätopluka je to najmä Dalimil, ktorý pracuje s týmto motívom (Svätopluka štylizuje ako Odysea), existuje domnienka, že naratív „návratu kráľa“ bol už pôvodnou súčasťou veľkomoravskej (nitrianskej) tradície.³³³ Motív teda topos kráľa, ktorý zmizol („rex otiosus“) poznáme i u uhorského kráľa Šalamúna a rovnako tiež poľského kráľa Boleslava II. I v prípade kráľa Artuša sa objavuje totožný motív, ktorý v neskorom stredoveku tento naratív rozvinul aj pozmenil Thomas Malory. Podľa neho na Artušovom hrobe v pustovni (!) nachádzal nápis „Hic jacet Arthurus, Rex quondam, Rexque futurus.“³³⁴ Artuš a rovnako Svätopluk, je „rex otiosus“ ale taktiež „rex futurus“.³³⁵ Malory v podstate vytvára z Artuša večného a svätého panovníka („rex perpetuus“),³³⁶ čo okrem iných poznáme aj pri svätom Václavovi. Svätopluk mohol byť podobne sakralizovaný ako „rex perpetuus“ či heroizovaný lokálnymi elitami v Nitriansku a takisto aj cirkevnými predstaviteľmi či už v Zoborskom kláštore alebo pri bazilike svätého Emeráma na Nitrianskom hrade.³³⁷

---

³²⁷ U Artuša je to meč Excalibur, u Svätopluka je meč, ktorý zakopal pred svojim príchodom do Zoborského kláštora. Svätoplukov meč je teda chápaný ako atribút jeho moci a panovnícka insígnia. Martin HOMZA, Stredoveké korene svätoplukovskej tradície u Slovákov (čierna a biela svätoplukovská legenda, in: Martin Homza et al. *Svätopluk v európskom písomníctve, Štúdie z dejín svätoplukovskej legendy*. Bratislava 2013, s. 97-98.

³²⁸ K tomu najmä Jean FLORI, *Eleonora Akvitánska. Vzporná kráľovna*. Praha 2014, s. 271-288

³²⁹ Adam MADER, *Mená Mojmírovcov v slovanských dejinách*. Diplomová práca. Bratislava 2015, s. 15-36.

³³⁰ Jean FLORI, *Eleonora Akvitánska. Vzporná kráľovna*. Praha 2014, s. 273

³³¹ Karl Hienz GÖLLER, The Figure of King Arthur as a Mirror of Political and Religious Views, in: Ulrich Broich-Theo Stemmler - Gerd Stratmann eds. *Functions of Literature: Essays Presented to Erwin Wolff on His Sixtieth Birthday*. Tübingen 1984, s. 76-77; Karl Heinz GÖLLER, Arthurs Aufstiegs zum Heiligen. Eine weniger beachtete Entwicklungslinie des Herrscherbildes. *Beiträge zur deutschen Philologie*, 57, 1984, s. 87-103.

³³² Christopher Michael BERARD, King Arthur and the Canons of Laon, *Arthuriana*, č.3, roč. 26, 2016, s. 98.

³³³ Michal CIGÁN, Folklórne pozadie svätoplukovskej legendy, in: Martin Homza et al. *Svätopluk v európskom písomníctve*, Bratislava 2013, s. 549.

³³⁴ Thomas MALORY, *Artušova smrť*. Bratislava 1979, s. 786.

³³⁵ Obaja panovníci sa istým spôsobom zriekli pozemskej vlády, ale zostávajú spatí so svojim gens. Artuš povodne odišiel na ostrov Avalon. Jeho hrob a nápis sú skôr Maloryho invenciou (otázne či vychádzal zo staršej tradície). Staršia artušovská literatúra priamo jeho smrť nespomína.

³³⁶ Podobné tendencie sa objavili už v 12. storočí na plantagenetovskom dvore, Jean FLORI, *Eleonora Akvitánska. Vzporná kráľovna*. Praha 2014, s. 274-275.

³³⁷ Podobne aj Martin HOMZA, Stredoveké korene svätoplukovskej tradície u Slovákov (čierna a biela svätoplukovská legenda, in: Martin Homza et al. *Svätopluk v európskom písomníctve, Štúdie z dejín svätoplukovskej legendy*. Bratislava 2013, s. 92-93, Otázka kontinuity i samotného fungovania Nitrianskej kapituly či už v 10. alebo v 11. storočí nie je uspokojivo vyriešená. Uvažuje sa, že Nitrianska kapitula bola obnovená kráľom Štefanom na začiatku 11. storočia. K tomu aj: Richard MARSINA, Vývoj cirkevnej organizácie na Slovensku

Uviedli sme teda početné analógie medzi Artušom a Svätoplukom. Na mieste je samozrejme otázka možného prenesenia artušovských motívov do veľkomoravského či uhorského priestoru. Tu však absentuje priame pramenné svedectvo, ktoré by spájalo Artuša so Svätoplukom. Veľkomoravského panovníka k Artušovi najlepšie približuje práve český kronikár a Kosmas a jeho relácia z roku 1099. Museli by sme teda predpokladať isté väzby už pred tým. Na druhú stranu je možné však vysledovať viaceré väzby medzi veľkomoravským poťažmo uhorským a britským priestorom. Vieme, že príslušníci anglosaskej dynastie sa načas uchýlili do Uhorska a uvažovalo sa aj o dynastickom prepojení s Arpádovcami.³³⁸ Dodajme, že existuje aj dalmátska tradícia o Artušovi. V dalmátskej obci Podstrana neďaleko tunajšieho kostola svätého Martina sa našla latinská inskripčia s menom Lucius Artorius Castus, ktorý bol považovaný za Artuša.³³⁹ Pozoruhodné je, že Podstrana susedí s obcou Jesenice, kde sa v stredoveku nachádzal už niekoľkokrát zmienený kláštor svätého Petra založený Petrom Čiernym na konci 11. storočia. Doklady artušovskej dalmátskej tradície v stredoveku nemáme. Na tomto priestore však bezprostredne blízko seba mohli existovať artušovská i svätoplukovská tradícia. V 12. storočí to boli zase väzby medzi Dubrovnikom a anglickým kráľom Richardom, ktoré sme zmienili vyššie pri Svätoplukovom kulte v Bosne. Takisto v 12. storočí to boli dynastické zväzky, ktoré posunuli Uhorsko bližšie k Anglicku vrátane veľmi skoro implementovaného kultu Tomáša Becketa.³⁴⁰ Vyššie zmienená teória spočívajúca v implementácii artušovských motívov na Svätoplukovu spomienku by musela byť realizovaná prostredníctvom britských povestí, textov ale primárne osôb, ktoré by do Uhorska priniesli domácu tradíciu o Artušovi. Túto teóriu však nie je možné dokázať. Zatiaľ (ak sa nenájde taký prameň) by sme sa priklonili k výraznej podobnosti literárneho a folklórneho rámca oboch dotknutých panovníkov.

Dodajme tiež, že existuje prepojenie medzi artušovskou literatúrou a Uhorskom. V artušovskej literatúre sa dokonca objavujú dvaja uhorskí rytieri – Urry a Sagamore.³⁴¹ Kanadský historik Stephen Pow poukázal na väzby medzi literárnym Lancelotom (prvýkrát doložený u Chretiéna z Troyes na konci 12. storočia) a svätým Ladislavom (svätorečený v roku 1192). Rytier Lancelot mal byť teda vytvorený na základe obrazu kráľa Ladislava, ktorý zosobňoval rytiersky ideál.³⁴² Pow hovorí o dynastickej propagande Ladislavovho svätorečenia, ktoré chcel Belo III. využiť, aby zvýraznil svoje právo a svoju „idoneitas“ na uhorský trón.³⁴³ Veľmi obdobne však konal aj sám Ladislav, keď dal svätorečiť prvých uhorských svätcov, najmä prvého uhorského kráľa Štefana. V 15. storočí je dokonca doložený istý svätý Lancelot, františkán pochádzajúci z uhorskej kráľovskej rodiny (!). Jeho meno sa však objavuje i ako Ladislaus, teda Ladislav.³⁴⁴ Nie je vylúčené napokon, že už v 12. storočí meno Ladislav/László derivovalo na Lancelot. Dokonca i pri literárnom Lancelotovi sa nám objavujú prvky svätosti.³⁴⁵ Možnosť opačného prenosu (teda artušovských motívov do Uhorska) by nebola úplne vylúčená, musela by sa však odohrať

---

v staršom stredoveku (od najstarších čias do začiatku 12. storočia), in: Vladimír Rábik a kol. *Vývoj cirkevnej správy na Slovensku*. Trnava-Krakov 2010, s. 15-28.

³³⁸ Gábor KLANICZAY, *Holy Rulers and Blessed Princesses. Dynastic Cult in Medieval Central Europe*. New York 2002, s. 132-133.

³³⁹ Nicholas J. HIGHAM, *King Arthur. The Making of the Legend*. New Haven 2018, s. 38-39.

³⁴⁰ György GYÖRFFY, Thomas à Becket and Hungary. *Hungarian Studies in English*, IV, 1969, s. 45-52.

³⁴¹ Alan LUPACK, *Oxford Guide to Arthurian Literature and Legend*. New York 2007, s. 469,473.

³⁴² Stephen POW, Evolving Identities: A Connection between Royal Patronage of Dynastic Saints' Cults and Arthurian Literature in the Twelfth Century, in: Gerhard Jaritz – Kyra Lyublyanovics – Ágnes Drosztmér eds. *Annals of Medieval Studies at CEU*, vol. 24. Budapest-New York 2018, s. 65-74.

³⁴³ Stephen POW, Evolving Identities: A Connection between Royal Patronage of Dynastic Saints' Cults and Arthurian Literature in the Twelfth Century, in: Gerhard Jaritz – Kyra Lyublyanovics – Ágnes Drosztmér eds. *Annals of Medieval Studies at CEU*, vol. 24. Budapest-New York 2018, s.70.

³⁴⁴ Eszter KONRÁD, Blessed Lancelao of Hungary: A Franciscan Observant in Fifteenth-Century Italy. *Hungarian Historical Review*, roč. 5, č. 3, 2016, s. 645.

³⁴⁵ K tomu: Karen CHEREWATUK, The Saint's Life of Sir Launcelot: Hagiography and the Conclusion of Malory's *Morte Darthur*, *Arthuriana*, č.1, roč. 3, 1995, s. 62-78.

už pred rokom 1099 (t.j. Kosmova návšteva Zoborského kláštora). Prvé zmienky o kráľovi Artušovi, ešte bez folklórneho či literárneho nánosu pochádzajú z 9. storočia.³⁴⁶ Teda už od tejto doby existuje potenciálna možnosť prenesenia artušovských motívov. Samotná artušovská spisba zažila najväčší „boom“ od konca 12. storočia, najmä dielom francúzskeho učenca Chretiéna z Troyes.³⁴⁷

Z uvedeného vyplýva, že Svätoplukov kult sa primárne vyvíjal v Zoborskom kláštore. Práve tu veľkomoravský panovník dožil po vzore svätého Alexia. I napriek pádu Veľkej Moravy, niektoré štruktúry v Nitriansku prežili.³⁴⁸ Medzi ne počítame i Zoborský kláštor svätého Hypolita, kde sa Svätoplukova spomienka a kult uchovávali ďalej.³⁴⁹ Nitriansko považovalo Svatopluka za svojho svätého a večného kráľa. Zoborský kláštor bol však i svedkom ďalšieho významného mníchapustovníka, svätého Svorada. Podľa nás vo Svoradovom prípade došlo k reaktualizácii svätoplukovských motívov. Simultánne od prelomu 9. a 10. storočia sa Svätoplukov kult šíril i medzi južnými Slovanmi v Dalmácii, Bosne a Dukljanskom kráľovstve. V každej z týchto oblastí existovalo ohnisko spomienky veľkomoravského panovníka a postupne sa prepojilo s konkrétnymi invenciami, či už s otázkou slovanskej liturgie alebo so štátno-politickými ideami. Na konci 11. storočia informáciu o Svätoplukovom dožití, derivovanú prakticky už do podoby povesti, zachytil český kronikár Kosmas. V českom prostredí bola táto relácia tak povediac „zrecyklovaná“ a aj doplnená ďalšími kronikármi. V domácom uhorskom prostredí však boli pokusy svätoplukovský naratív substituovať a tak povediac vtesnať a okresať do naratívu maďarskej podmaniteľskej teórie. V Nitriansku samotnom Svätoplukova legenda sensu lato zrejme zanikla v prvých desaťročiach 12. storočia, čo bolo spôsobené aj zrušením Nitrianskeho kniežatstva a oslabením veľmožského rodu Hont-Poznanovcov. Najneskôr na začiatku 12. storočia predpokladáme aj import zoborskej tradície na Balkán. Primárne sa to týkalo dátumu Svätoplukovej smrti, ktorú zachytil autor dukljanskeho letopisu približne v 70. rokoch 12. storočia. Toto storočie bolo i dobou prenesenia ladislavovských motívov do artušovskej literatúry. Otázkou artušovského rámca na Svätoplukom kulte podľa nás zatiaľ nie je možné zodpovedať. Vidíme však, akú silu a vitalitu mala Kosmova relácia ktorá, Svätopluka, kráľa Slovanov, premenila na svätca Slovanov.

---

³⁴⁶ Prehľadne: Jaroslav PEPRNÍK, The Myth of King Arthur and Its Czech Reception. *Moravian Journal of Literature and Film*, roč. 1, č.2, 2010, s. 69-75

³⁴⁷ Stephen POW, Evolving Identities: A Connection between Royal Patronage of Dynastic Saints' Cults and Arthurian Literature in the Twelfth Century, in: Gerhard Jaritz – Kyra Lyubyanovics – Ágnes Drosztmér eds. *Annals of Medieval Studies at CEU*, vol. 24. Budapest-New York 2018, s. 69.

³⁴⁸ Pavel KOUŘIL, Staří Maďaři a jejich podíl na kolapsu a pádu Velké Moravy aneb Spojenci, sousedé, nepřátelé, in: Jiří Máchaček – Martin Wihoda eds. *Pád Velké Moravy aneb Kdo byl pohřben v hrobu 153 na Pohansku u Břeclavi*. Praha 2016, s.133.

³⁴⁹ Tak aj Michal CIGÁN, Folklórne pozadie svätoplukovskej legendy, in Martin Homza et al. *Svätopluk v európskom písomníctve, Štúdie z dejín svätoplukovskej legendy*. Bratislava 2013, s. 559.

Svätí Svorad-Ondrej a Benedikt, zoborskí mníši a pustovníci

Život a smrť zoborských mníchov

Svorad a Benedikt predstavujú dvojicu najstarších uhorských svätcov. Tradične sa v historiografii uvažuje, že ich svätorečenie prebehlo 17. júla 1083.³⁵⁰ Už výskum viacerých historikov preukázal, že toto tvrdenie nemusí byť úplne správne. Prvenstvo oboch svätcov však spočíva aj vo vzniku ich legendy, ktorá bola spísaná veľmi pravdepodobne v roku 1064, čo ju radí k najstarším uhorským naratívny textom.³⁵¹ Pramenná báza k Svoradovi a Benediktovi je však veľmi subtilná. Za základný prameň je považovaná predovšetkým ich legenda spísaná päťkostolským biskupom Maurom okolo roku 1064 – *Vita sanctorum eremitarum Andreae-Zoerardi confessoris et Benedicti martyris* (BHL 452).³⁵² Legenda bola viackrát i kriticky edovaná.³⁵³ Jej analýzou sa zaoberalo značné množstvo medievistov, predovšetkým maďarských, slovenských a poľských.³⁵⁴ Celkovo možno spisbu venujúcu sa týmto svätcov považovať za rozsiahlu.³⁵⁵ Oboch svätcov spomínajú aj ďalšie uhorské legendy, menovite *Väčšia legenda svätého Štefana kráľa*,³⁵⁶ *Legenda svätého Štefana kráľa spísaná biskupom*

---

³⁵⁰ Gábor KLANICZAY, *Holy Rulers and Blessed Princesses. Dynastic Cults in Medieval Central Europe*. New York 2002, s. 123-124; Rudolf HOLINKA, *Sv. Svorád a Benedikt, svätci Slovenska (Rozbor a text legendy z konce XI. stololetí)*. Bratislava 1934, s. 31; Richard PRAŽÁK, *Nejstarší uherská legenda Vita sanctorum Zoerardi et Benedicti v širších historických a kultúrnych súvislostiach svojej doby*, in: *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské Univerzity*, C 28, 1981, s. 219.

³⁵¹ Richard PRAŽÁK – Jana NECHUTOVÁ eds. PRAŽÁK, *Legendy a kroniky koruny uherské*. Praha 1988, s. 13-14.

³⁵² Henricus FROS ed. *Bibliotheca Hagiographica latina. Novum Supplementum*. Bruxelles 1986, s. 58.

³⁵³ Rudolf HOLINKA, *Sv. Svorád a Benedikt, svätci Slovenska (Rozbor a text legendy z konce XI. stololetí)*. Bratislava 1934; Emericus MADSZAR ed. *Legenda sanctorum Zoerardi et Benedicti*. In: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores Rerum Hungaricarum vol. II*. Budapestini 1938, s. 347-363; Marina MILADINOV ed. *Lives of the Holy Hermits Zoerard the Confessor and Benedict the Martyr by Blessed Maurus, Bishop of Pécs*, in: Gábor Klaniczay – Cristian Gaşpar – Marina Miladinov eds. *Saints of the Christianization Age of Central Europe (Tenth – Eleventh Centuries). Vitae sanctorum aetatis conversionis Europae Centralis (Saec. X-XI)*. New York – Budapest 2012, s. 315-337

³⁵⁴ Richard MARSINA ed. *Život svätých pustovníkov Svorada vyznávača a Benedikta mučenika*. In: Richard Marsina – Július Sopko eds. *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice 1997, s. 35-43; Jozef KÚTNIK-ŠMÁLOV, *O pôvode pustovníka Svorada*, in: Jozef Kútnik-Šmálov, *Kresťanský stredovek Slovenska. Výber z diela*. Bratislava 2005, s. 150-210; Stanisław PIETRZAK ed. *Święty Świerad i jego czasy*. Nowy Sącz 2001; Marina MILADINOV, *Margins of solitude: Eremitism in Central Europe between East and West*. Zagreb 2008, s. 115-157; Viliam JUDÁK, *Vzácné relikvie sv. Svorada-Andreja a sv. Beňadika*, in: Viliam Judák a kol. *Nitriansky hrad a katedrálly chrám – bazilika sv. Emeráma*. Nitra 2012, s. 22-32; Szilveszter SÓLYMOS, *Szent Zoerard-András (Szórád) és Benedek remeték élete és kultusza Magyarországon*. Budapest 1996; Imre BOBA, *Saint Andreas-Zoerard: A Pole or an Istrian?* Ungarn Jahrbuch, 1976, č.6, s. 65-72; Krisztina ILKÓ, *Az aszkézis gyakorlatának szélsőséges formái Szent Zoerard-András vitájában*, in: Bence Petérfi et kol. *Micae Mediaevalis II*. Budapest 2012, s. 33-45; Henryk KAPISZEWSKI, *Cztery źródła do żywota św. Świerada*, in: *Nasza Przyszłość*, č. 19, 1964, s. 5-31; Józef Tadeusz MILIK, *Święty Świerad. Saint Andrew Zoerardus*. Roma 1966.

³⁵⁵ *Prehľad staršej literatúry uvádza Richard PRAŽÁK ed. Život svätých poustevníkov Svorada vyznávača a Benedikta mučenika sepsaný blahoslaveným Maurom biskupom päťkostelským*. In: Richard Pražák – Jana Nechutová eds. *Legendy a kroniky koruny uherské*. Praha 1988, s. 62-64.

³⁵⁶ Emma BARTONIEK ed. *Legendae sancti Stephani regis. Legenda maior*, in: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores Rerum Hungaricarum vol. II*. Budapestini 1938, s. 382: „Venerunt et alii duo de terra Poloniensi, heremiticam vitam causa contemplationis eligentes, quorum unus, Andreas nomine, per confessionis meritum angelicis choris est associatus testibus miraculorum signis per ipsum a domino factis, alter, Benedictus pro Christo sanguine fuso mirabiliter laureatus.“

*Hartvikom*³⁵⁷ a *Legenda svätého Ladislava*.³⁵⁸ Napokon Svorada a Benedikta sa týka aj uhorský diplomatický materiál. Menovite sa jedná o listinu kráľa Kolomana potvrdzujúce príjmy a majetky Zoborského kláštora svätého Hypolita z roku 1111. Tu sa Svorad a Benedikt uvádzajú spolu so svätým Emerámom ako patróni nitrianskej katedrály.³⁵⁹ Existuje aj hodnoverný odpis tejto listiny z roku 1414 s interpoláciou datovanou do polovice 13. storočia, kde sa medzi kláštornými majetkami spomína i kaplnka svätého Svorada v Trenčíne.³⁶⁰ Podobne sa svätci ako nitrianski patróni objavujú aj v listine Gejzu II. z roku 1158, ktorou dáva nové práva a majetky Nitrianskemu biskupstvu. Tu je dokonca zdôrazňuje, že sa tak deje „pre novosť týchto svätcov“.³⁶¹ Napriek tomu, že sa v podstate jednalo o párových svätcov, ktorých kult sa primárne vyvíjal spolu, vyskytli sa aj prípady uctievania týchto svätcov zvlášť. Isté odlišnosti v kulte oboch svätcov nájdeme i v *Záhrebskom sakramentári* MR 126, ako sa o tom ešte zmienime. Najvýraznejšie vybočenie z uctievania oboch svätcov nastalo v roku 1224, keď nitriansky biskup Jakub založil neďaleko Trenčína na mieste zvanom Skalka benediktínsky kláštor zasvätený Benediktovi mučeníkovi a to na mieste už existujúceho kostola doloženého v roku 1208.³⁶² Kláštor Skalka hoci niesol iba Benediktovo patrocinium uctieval oboch svätcov, ako to dokladá i zlomok antifonára zo 14. storočia obsahujúci text legendy.³⁶³ Svoradov kult sa zase osobitne vyvíjal na Morave a v Poľsku. Svätcov sa napokon týka aj kronikárske dielo Jána Długosza (1415-1480), ktorý hovorí, že Svorad bol najprv pustovníkom v obci Czchowa pri Dunajci a potom odišiel do Panónie do kláštora Panny Márie na Železnej Hore (Pécsvárad), kde bol opátom Astrik.³⁶⁴ Tu však ako vidieť, ide o kontamináciu s *Väčšou legendou svätého Štefana kráľa*, ktorá takisto spomína Astrika v úrade opáta na Železnej Hore, pravdepodobne však ním nikdy nebol.³⁶⁵

---

³⁵⁷ Emma BARTONIEK ed. *Legendae sancti Stephani regis ab Hartvico episcopo conscripta*, in: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores Rerum Hungaricarum vol. II*. Budapestini 1938, s. 411: „Venerunt et alii duo de terra Poloniensi, heremiticam vitam causa contemplationis eligentes, quorum unus, Andreas nomine, per confessionis meritum angelicis choris est associatus testibus miraculorum signis per ipsum a domino factis. Alter Benedictus pro Christo sanguine fuso mirabiliter laureatus.“

³⁵⁸ Emma BARTONIEK ed. *Legenda sancti Ladislai regis*, in: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores Rerum Hungaricarum vol. II*. Budapestini 1938, s. 521: „corpora sancti Gerhardi martyris et beatorum Andree et Benedicti mirabiliter fecit canonizari.“

³⁵⁹ CDS I., č. 68, s. 64: „Canonici sanctorum Emerammi, Andree et Benedicti..“

³⁶⁰ CDS I., č. 68, s. 64: „Ladislaus rex sancto Ipolito capellam sancti Zoerardi in Trinchen...“

³⁶¹ CDS I., č. 85⁺⁺, s. 83: „...has libertates donavi ecclesiae Nitriensi beati Emerami, ubi sanctorum martyrum Zoerardi et Benedicti requiescunt pro novitate ipsorum sanctorum.“

³⁶² Ku kláštoru Skalka najmä: Bibiana POMFYOVÁ, *Skalka nad Váhom* (okr. Trenčín), poloha Veľká Skalka. Zaniknutý benediktínsky kláštor sv. Benedikta a Všetkých svätých, in: Bibiana Pomfyová a kol. *Stredoveký kostol. Historické a funkčné premeny architektúry. 1. zväzok*. Bratislava 2015, s. 524-526; zakladacia listina: CDS I., č. 297, s. 215-217.

³⁶³ Richard MARSINA, *Stredoveká hudobná pamiatka zo Skalky*, in: *Adoremus. Časopis o duchovnej hudbe*, č. 2, roč. 3, 1997, s. 13.

³⁶⁴ Stanisław PIETRZAK, *Podstawowe źródła do żywota św. Świerada – omówienie i teksty*, in: Stanisław Pietrzak ed. *Święty Świerad i jego czasy*. Nowy Sącz 2001, s. 310-311; Henryk KAPISZEWSKI, *Cztery źródła do żywota św. Świrada*, in: *Nasza Przeszłość*, č. 19, 1964, s. 26.

³⁶⁵ K Astrikovi a jeho titulom najmä Vincent MÚCSKA, *O prvých uhorských biskupstvách*, in: *Historický časopis*, č. 1, roč. 53, 2003, s. 9 a nasl.

Ako sme spomenuli, za kľúčový prameň, ktorý poskytuje najviac informácii, sa pokladá legenda oboch svätcov. Jedná sa prakticky o veľmi krátku hagiografiu, pozostávajúcu zo štyroch kapitol. Z dôvodu jej krátkosti a prakticky nulovej faktografickosti, bola považovaná za nezaujímavý prameň. Taký názor vyslovil aj britský historik zaoberajúci sa uhorskými prameňmi Carlile Aylmer Macartney (1895-1978).³⁶⁶ I Rudolf Holinka (1889-1953) považoval legendu za „krátku, prostinkú, naivnú a chudú“.³⁶⁷ Napriek tomu, že legenda neposkytuje žiadne konkrétne časové údaje, je logicky veľmi usporiadaná, čo si všimol i Jozef Kútnik-Šmálov (1912-1982).³⁶⁸ I navzdory jej subtilnosti je legenda vzácna i v tom, že ako jeden z mála uhorských prameňov sa dominantne viaže k stredovekému územiu Slovenska a takisto poskytuje obraz o fungovaní tunajších cirkevných inštitúcií.

Prvá kapitola hovorí o tom, ako sa kresťanstvo v časoch kráľa Štefana ešte len pomaly udomácňovalo v Panónii a ako sem prichádzali kňazi a mnísi z cudzích krajín. Medzi nimi bol aj Svorad z Poľska, ktorý prijal rúcho a rehoľné meno Ondrej v Zoborskom kláštore a stal sa pustovníkom.³⁶⁹ Zastavme sa už pri tejto pasáži. Príchod Svorada do Zoborského kláštora ako aj zmienka o postupnej kristianizácii v časoch kráľa Štefana (1000-1038), nám dovoľujú klásť túto udalosť pravdepodobne do prvého desaťročia 11. storočia.³⁷⁰ Vtedy sa uhorská cirkevná organizácia ešte len postupne vyvíjala a nešlo o jednorazovú akciu ale o dlhoročný proces.³⁷¹ Tu sa zároveň historici snažili dešifrovať Svoradov pôvod. Väčšinou sa Maurovo tvrdenie chápa doslova, teda že Svorad bol Poliak.³⁷² Nemusí to tak nutne byť. Boleslav Chrabrý totiž na začiatku 11. storočia obsadil Nitriansko. Jeho mocenský vplyv v tejto oblasti mohol slabnúť postupne. Mohlo prísť k situácii keď Nitra patrila k arpádovskej doméne, ale Považie a ďalšie oblasti na severe (Liptov, Turiec, Spiš a pod.) prináležali ešte k Poľsku.³⁷³ Niektorí historici preto tvrdia, že zmienka o poľskej krajine v legende je skôr odrazom geopolitickým reálií a nevzťahuje sa na Svoradovu etnicitu.³⁷⁴ Dokonca sa objavili domnienky, že Svorad bol synom

---

³⁶⁶ Carlile A. MACARTNEY, *The Medieval Hungarian Historians. A Critical and Analytical Guide*. New York 2008, s. 151.

³⁶⁷ Rudolf HOLINKA, *Sv. Svorád a Benedikt, svätci Slovenska (Rozbor a text legendy z konce XI. stololetí)*. Bratislava 1934, s. 9.

³⁶⁸ Jozef KÚTNIK-ŠMÁLOV, O pôvode pustovníka Svorada, In: Jozef Kútnik-Šmálov, *Kresťanský stredovek Slovenska. Výber z diela*. Bratislava 2005, s.154-155.

³⁶⁹ Emericus MADSZAR ed. *Legenda sanctorum Zoerardi et Benedicti*. In: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores Rerum Hungaricarum vol. II*. Budapestini 1938, s. 357: „...Zoerardus hanc in patriam de terra Poloniensium advenit et a Philippo abbate, cuius monasterium Zobor nominatum in Nitriensi territorio ad honorem sancti Ypolitii martyris situm erat, habitu accepto et Andreas nominatus eremiticam vitam agere statuit.“

³⁷⁰ Svoradov príchod do istej miery koreluje i s Maurovým životom. V čase jeho príchodu bol žiakom či novicom Zoborského kláštora. Historici tradične kladú Maurovo narodenie približne k roku 1000. Maurus totiž Svorada krátko po jeho príchode videl. Teoreticky by bolo možné klásť Svoradov príchod do kláštora už na koniec 10. storočia, vidíme však, že to by chronologicky nezodpovedalo vzhľadom na Maurov vek. K tomu aj: Jozef KÚTNIK-ŠMÁLOV, O pôvode pätikostolského Maura. In: Jozef Kútnik-Šmálov. *Kresťanský stredovek Slovenska. Výber z diela*. Bratislava 2005, s. 216-217.

³⁷¹ Vincent MÚCSKA, O prvých uhorských biskupstvách, in: *Historický časopis*, č. 1, roč. 53, 2003, s. 15-18.

³⁷² Prehľad týchto názorov uvádza Jozef KÚTNIK-ŠMÁLOV, O pôvode pustovníka Svorada, In: Jozef Kútnik-Šmálov, *Kresťanský stredovek Slovenska. Výber z diela*. Bratislava 2005, s.151.

³⁷³ K okolnostiam: Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Budmerice² 2016, s. 381-385.

³⁷⁴ Jozef KÚTNIK-ŠMÁLOV, O pôvode pustovníka Svorada, In: Jozef Kútnik-Šmálov, *Kresťanský stredovek Slovenska. Výber z diela*. Bratislava 2005, s.162-163; Richard PRAŽÁK, Nejstarší uherská legenda Vita sanctorum Zoerardi et Benedicti v širších historických a kultúrnych souvislostech své doby, in: *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské Univerzity*, C 28, 1981, s. 209-210

Boleslava Chrabrého a to na základe zmienky v *Živote svätého Romualda*.³⁷⁵ To by chronologicky nesedelo. Predpokladáme, že sám Svorad vstúpil do Zoborského kláštora ako dospelý muž, na začiatku 11. storočia teda mohol mať 30, 40 či viac rokov.³⁷⁶ Približne v roku 970 (prípadne už v roku 967) sa však narodil aj Boleslav Chrabrý.³⁷⁷ Dodajme, že Boleslav spomenutý u Romualda by mohol byť aj Boleslav I. či Boleslav II., panujúci v Čechách. Tak či onak premisu o Svoradovom kráľovskom pôvode potvrdzuje aj dnes už stratený rukopis z bratislavskej kapitulnej knižnice.³⁷⁸ Maďarský historik pôsobiaci v Spojených štátoch Imre Boba (1919-1996) bol dokonca presvedčený o Svoradovom istrijskom pôvode. Boba totiž vykladal Maurovo „De terra Polononiensium“ ako Pulu (dnes Chorvátsko) na Istrijskom polostrove.³⁷⁹ Historici v drivej väčšine túto tézu odmietajú.³⁸⁰ Boba okrem iného poukazyval na Romualdovu činnosť na Istrii ako možné spojivo so Svoradom.³⁸¹ Je však povšimnutiahodné, že Pula je spojená s uhorským kráľom Šalamúnom, ktorý tu zomrel ako pustovník.³⁸² V Pule sa tak nachádzajú iba Šalamúnove pozostatky (relikvie) a neexistuje tu dochovaná tradícia týkajúca sa Svorada.³⁸³ Samotné „terra Poloniensium“ použité v legende je v takejto forme nezvyklé, ako tvrdil v minulosti Kútnik-Šmálov, odráža predovšetkým politickú príslušnosť regiónu.³⁸⁴ Ak by Svorad naozaj pochádzal z Poľska, musíme sa pýtať za akých okolností odišiel. Mohla byť za tým i neochota akceptovania politiky Boleslava Chrabrého.³⁸⁵ Dodajme, že o Benediktovej etnicite nie sú väčšie pochybnosti, Maurus totiž nehovorí, že by Benedikt pochádzal z Poľska. Svoradov spoločník je väčšinou v historiografii považovaný za nitrianskeho Slovana/Slováka. *Väčšia legenda svätého Štefana*

---

³⁷⁵ Rudolf HOLINKA, *Sv. Svorád a Benedikt, svätci Slovenska (Rozbor a text legendy z konce XI. stoloetí)*. Bratislava 1934, s. 26; Richard PRAŽÁK, Nejstarší uherská legenda Vita sanctorum Zoerardi et Benedicti v širších historických a kultúrnych souvislostech své doby, in: *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské Univerzity*, C 28, 1981, s. 210.

³⁷⁶ Jozef KÚTNIK-ŠMÁLOV, O pôvode päťkostolského Maura. In: Jozef Kútnik-Šmálov. *Kresťanský stredovek Slovenska. Výber z diela*. Bratislava 2005, s. 216;

³⁷⁷ Przemysław WISZEWSKI, *Domus Boleslai. Values and social identity in dynastic traditions of medieval Poland (c.966-1138)*. Boston-Leiden 2010, s. 108.

³⁷⁸ Rudolf HOLINKA, *Sv. Svorád a Benedikt, svätci Slovenska (Rozbor a text legendy z konce XI. stoloetí)*. Bratislava 1934, s. 25.

³⁷⁹ Imre BOBA, Saint Andreas-Zoerard: A Pole or an Istrian? *Ungarn Jahrbuch*, č. 6, 1976, s. 67

³⁸⁰ Richard MARSINA – Július SOPKO eds. *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice 1997, s. 345; Richard MARSINA, Vita s. Zoerardi a Legendae s. Stephani o sv. Svoradovi (-Ondrejovi) a Benediktovi, in: Stanisław Pietrzak ed. *Święty Świerad i jego czasy*. Nowy Sącz 2001, s.21; Marina MILADINOV ed. Lives of the Holy Hermits Zoerard the Confessor and Benedict the Martyr by Blessed Maurus, Bishop of Pécs, in: Gábor Klaniczay – Cristian Gaşpar – Marina Miladinov eds. *Saints of the Christianization Age of Central Europe (Tenth – Eleventh Centuries). Vitae sanctorum aetatis conversionis Europae Centralis (Saec. X-XI)*. New York – Budapest 2012, s. 318

³⁸¹ Romualdova činnosť je doložená v Poreči (Parenzo), veľmi blízko Puly – strávil tu tri roky a vybudoval aj kláštor. Henrietta LEYESER ed. Peter Damian, Life of st. Romuald of Ravenna, in: Thomas Head ed. *Medieval Hagiography. An Anthology*. New York 2000, s. 307

³⁸² Prehľad relácií o uhorskom kráľovi Šalamúnovi ako pustovníkovi aj: Martin HOMZA, Martin. Stredoveké korene svätoplukovskej tradície u Slovákov (čierna a biela svätoplukovská legenda, In: Martin Homza et al. *Svätopluk v európskom písomníctve, Štúdie z dejín svätoplukovskej legendy*. Bratislava 2013, s.108-114.

³⁸³ Marija OBAD-VUČINA, *Katedralla Uznesenja Marijina u Puli. Povijesni pregled s prikazom današnjega građevinskog stanja i vodičem kroz katedralu*. Pula 2007, s. 94.

³⁸⁴ Jozef KÚTNIK-ŠMÁLOV, O pôvode pustovníka Svorada, In: Jozef Kútnik-Šmálov, *Kresťanský stredovek Slovenska. Výber z diela*. Bratislava 2005, s.162-163

³⁸⁵ Dôvodov mohlo byť viac, hoci nie sú jasné. V Poľsku už bola etablovaná sieť biskupstiev, Svorad by sa mohol zapojiť do cirkevného života už tu. Boleslav Chrabrý okrem iného nechal pobiť celú českú posádku v Krakove. Svorad (ak sa prikloníme k jeho poľskému pôvodu) mohol byť politicky viac naklonený Přemyslovcom, tesne na začiatku 11. storočia mohol teda odísť do Uhorska, istý čas stráviť ako pustovník na severe (? Spiš, Liptov, Turiec) a potom sa rozhodol vstúpiť do južnejšie položeného Zoborského kláštora. K Boleslavovi Chrabrému a obsadeniu Krakova: Joanna Aleksandra SOBIESAK, *Boleslav II. (†999)*. České Budějovice 2014, s. 54-55.

kráľa však Benedikta takisto označuje za Poliaka, hoci to môže byť spôsobené neznalosťou či nedbanlivosťou autora.³⁸⁶

Maurus ďalej pokračuje, že o Svoradovej sebatrýzni sa dozvedel od jeho učeníka Benedikta. Maurus hovorí, že teraz je biskup (t.j. v čase vzniku legendy) ale vtedy ako novic Svorada videl, ale ako žil sa dozvedel z počutia – teda z toho, čo mu vyrozprával Benedikt, keď chodil za Maurom do Pannonhalského kláštora svätého Martina. Tu by sme chceli upozorniť na dva momenty. Historici (dodajme, že predovšetkým maďarskí) tvrdia, že Maurus svoj noviciát a ako aj ďalšie roky prežil práve v tomto kláštore svätého Martina, prvom benediktínskom kláštore v Uhorsku.³⁸⁷ Maurus teda Svorada videl aspoň zo začiatku, teda pravdepodobne pri vstupe do Zoborského kláštora. Z uvedeného vyplýva, že Maurus musel byť novicom Zoborského kláštora a na tomto mieste pochopiteľne videl Svorada. V opačnom prípade by Maurus musel vidieť Svorada v Pannonhalskom kláštore. Svorad však nemal dôvody opúšťať Zobor či Nitriansko, Maurus by to spomenul, prípadne by sa so Svoradom stretol a dozvedel sa viac. Ak by takéto zážitky získal z autopsie, určite by ich ako autor zaznamenal, pretože v legende veľmi podrobne rozlišuje, čo počul sám, čo od Benedikta a čo od zoborského opáta Filipa. Vidíme teda, že ten, kto napokon opustil Nitriansko bol sám Maurus. Za akých okolností sa tak stalo však nevieme. Zrejme však existovala istá kooperácia medzi Zoborom a Pannonhalmou, ktorá mohla spočívať aj vo fluktuácii benediktínskych novicov a mníchov. Obdobnú situáciu poznáme aj v roku 1031, keď vzniklo Čanádske biskupstvo. Sem boli vtedy okrem iných poslaní aj dvaja mnísi zo Zoboru a z ďalších uhorských kláštorov.³⁸⁸ Isté kontakty medzi Zoborom a Pannonhalmou však dosvedčuje i Benedikt. Práve on „seape“ navštevoval Maura u svätého Martina, veľmi pravdepodobne ako vyslanec zoborského opáta.³⁸⁹ Druhý moment, na ktorý chceme upozorniť sa tiež týka Pannonhalmy. Maurus hovorí o kláštore, ako o „našom“, čo by znamenalo, že časť legendy, napísal už tu, keď tu bol mníchom či neskôr opátom (približne od roku 1030 alebo 1031). Ako však vidieť, Maurus sám žiadne časové údaje neudáva. Je však možné uvažovať, že Maurus sa stal opátom u svätého Martina v roku 1031 (pred smrťou svätého Imricha začiatkom septembra toho roku).³⁹⁰ Takisto formulácia „náš kláštor“ by mohla nasvedčovať, že v čase Benediktovej návštevy bol už Maurus opát a rozprávanie o Svoradovi mu Benedikt sprostredkoval až po Svoradovej smrti. Máme tu teda súbor udalostí, ktoré je pomerne náročné uložiť do chronologickej postupnosti. Richard Marsina predpokladá, že Svorad zomrel v roku 1031.³⁹¹ Mohlo sa tak stať pravdepodobne v lete, konkrétne 17. júla, v deň, ktorý sa pochopiteľne stal sviatkom oboch svätcov. Pravdepodobne rovnako v lete kráľ Štefan so svojim synom

---

³⁸⁶ Autor tejto legendy nemusel explicitne rozlišovať etnicitu našich svätcov. Mohla sa však k nemu dostať i nesprávna informácia.

³⁸⁷ Tamás FEDELES – László KOSZTA eds. *Pécs (Fünfkirchen). Das Bistum und die Bischofsstadt in Mittelalter*. Wien 2011, s. 46-47.

³⁸⁸ Emericus MADZSAR ed. De sancto Gerardo episcopo Morosenensi et martyre regni Ungariae, in: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores rerum Hungaricarum* vol. II, Budapestini 1938, s. 493; Imre MADZSAR, Szent Gellért nagyobb legendájáról, in: *Századok*, č. 47, 1913, s. 511. Rukopisné zachovania v závislosti na čítaní umožňujú rôzne interpretácie textu, zo Zoboru mohli byť poslaní Ulrich a Walter alebo Krato a Thaslo.

³⁸⁹ V akej veci sa tak dialo zostáva otáznou. Možno predpokladať, že Pannonhalský kláštor (založený v roku 995/996) ešte nebol dostatočne etablovaný a Zobor (ako staršia inštitúcia) sem mohol dodávať potrebné vybavenie (víno, vosk a pod.) Zoborský opát mohol zrejme vyberať aj mýtné poplatky Pannonhalmy na Považí a vždy poslal svojich mníchov na Pannonhalmu aj s vybraným mýtom.

³⁹⁰ Richard MARSINA – Július SOPKO eds. *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice 1997, s. 347.

³⁹¹ Richard MARSINA – Július SOPKO eds. *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice 1997, s. 347, 360.

Imrichom navštívili Pannonhalmský kláštor.³⁹² Maurus bol potom zakrátko na základe tejto kráľovskej návštevy menovaný do úradu opáta. Ako opát sa dozvedel informácie o Svoradovi od Benedikta a taktiež o Benediktovi a jeho smrti v roku 1034 od zoborského opáta Filipa. To sa však mohlo stať i behom niekoľkých nasledujúcich rokov, práve počas ktorých bol Maurus opátom, teda 1031 až 1036. Kráľovič Imrich tragicky zahynul 2. septembra 1031.³⁹³ Nie je vylúčené v čase smútočného obdobia v krajine a obradov za kráľoviča sa Maurus stretol s Filipom. Podľa všetkého sa však stretli až po Benediktovej smrti, ktorý zomrel tri roky po Svoradovi, teda v roku 1034.³⁹⁴

Vráťme sa k legende. Druhá kapitola obsahuje v podstate rozprávania z dvoch zdrojov. Prvé rozprávanie pochádza od Benedikta, ktorý navštívil Maura po Svoradovej smrti. Táto relácia sa týka Svoradovej prísnej askézy a sebatrýzne. Chorvátska historička Marina Miladinov sa domnieva, že v prípade Svoradovej askézy sa jedná o prvky blízkovýchodného (konkrétne sýrsko-palestínskeho) anachorétizmu a askézy. Takéto praktiky museli byť podľa Miladinovovej známe v Zoborskom kláštore.³⁹⁵ Maďarská historička Marianne Sághy dokonca na základe tohto výskumu zaradila Zobor medzi grécke baziliánske kláštory.³⁹⁶ Iste Uhorsko bolo krajinou, kde sa do istej miery západné a východné liturgické prvky stretávali či prelínali. V prípade Zoborského kláštora však vieme, že sa jednalo o benediktínsky kláštor dokonca s istým románskym elementom na začiatku 12. storočia.³⁹⁷ Ako sa Svorad dopracoval k takýmto metódam askézy nie je možné teda presne stanoviť. Poľskí historici sa domnievali, že Svorad mohol predtým navštíviť Blízky východ (Palestínu) a tam sa zoznámiť s podobnou praxou.³⁹⁸ Maurus však hovorí i o ďalších spôsoboch Svoradovej askézy. Medzi ne patrí i Svoradov „vynález“ – dubový klát ohradený trstím, na ktorom sedel a ak zaspal, jeho telo sa poranilo o toto trstie. Taktiež si dal na hlavu drevenú korunu so štyrmi zavesenými kameňmi, ktorá mu nedovoľovala zaspáť. I reťaz, ktorú Svorad nosil okolo pása, bola pre zoborských mníchov a opáta prekvapením. Takáto prax tuto teda nemohla byť zaužívaná.³⁹⁹ Miladinov však všetky tri spôsoby (klát, drevenú korunu a reťaz) sebatrýzne a prísnej askézy považuje za prvky východného eremitizmu, ktorý mohol byť istým spôsobom etablovaný i na Zobore ako rezíduum cyrilo-metodskej misie.⁴⁰⁰ Svorad vo svojej askéze nasledoval príklad cirkevných otcov v minulosti, ako to dosvedčuje i *Ostrihomský breviár* MR 67 „*exemplis patrum antiquorum*“, keď sa hovorí o Svoradom pôste. Tento prísny pôst, ktorý Svorad držal o štyridsiatich orechov podľa vzoru opáta Zozima, môže však byť i čiastočnou Maurovou

---

³⁹² Podľa všetkého nebol medzi kráľovskou návštevou a Imrichovou smrťou veľký časový odstup. Emma BARTONIEK ed. *Legenda S. Emerici ducis*, In: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores rerum Hungaricarum*, volumen II. Budapest 1938, s. 452

³⁹³ Richard MARSINA – Július SOPKO eds. *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice 1997, s. 360; *Annales Hildesheimenses*, in: CFHH I., s. 141.

³⁹⁴ Emericus MADSZAR ed. *Legenda sanctorum Zoerardi et Benedicti*. In: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores Rerum Hungaricarum vol. II*. Budapestini 1938, s. 359: „Cumque per tres annos exemplo magistri districte vitam ageret...“

³⁹⁵ Marina MILADINOV, *Margins of solitude: Eremitism in Central Europe between East and West*. Zagreb 2008, s. 119.

³⁹⁶ Marianne SÁGHY, Greek monasteries in Early Árpáadian Hungary, in: Marianne Sághy – Robert C. Ousterhout eds. *Piroska and the Pantokrator. Dynastic Memory, Healing, and Salvation in Komnenian Constantinople*. Budapest-New York 2019, s. 20.

³⁹⁷ Tieto elementy vysledoval Richard Marsina v produkcii zoborského skriptória: Richard MARSINA, Štúdie k slovenskému diplomatáru. K problematike najstarších zoborských listín, in: *Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Historica*, č. XIV, 1963, s. 159

³⁹⁸ Józef Tadeusz MILIK, *Święty Świerad. Saint Andrew Zoerardus*. Roma 1966, s. 69-70.

³⁹⁹ Emericus MADSZAR ed. *Legenda sanctorum Zoerardi et Benedicti*. In: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores Rerum Hungaricarum vol. II*. Budapestini 1938, s. 360: „O mira res et inaudita!“

⁴⁰⁰ Podrobne vid' Marina MILADINOV, *Margins of solitude: Eremitism in Central Europe between East and West*. Zagreb 2008, s. 117-121

invenciou.⁴⁰¹ Eremitizmus či už západný alebo východný prakticky dosiahol svoj vrchol na prelome 10. a 11. storočia a je spojený s i hľadaním nového druhu kresťanskej spirituality. Richard Pražák za jeden z takýchto nových smerov považuje reformné monastické hnutie svätého Romualda z Raveny, ktorého odraz napokon nachádza i v legende svätých Svorada-Ondreja a Benedikta.⁴⁰² I Svorad-Ondrej mohol byť samozrejme ovplyvnený týmito aktuálnymi monastickými trendami, hoci pravdepodobne sa riadil aj východnými metódami askézy. Romualdovo hnutie v sebe pravdepodobne zahŕňalo aj východné praktiky (eremitizmus v okolí kláštora) a jeho prienik zrejme pozorovať v Poľsku či Čechách. Uhorsko zrejme nebolo výnimkou. Svätý Štefan dokonca založil v Ravenne kláštor, čo môže indikovať i bližšie kontakty s rodiačim sa kamaldulským hnutím.⁴⁰³ Eremitizmus nemohol byť Zoborskému konventu neznámy, keďže Svorad sa prakticky krátko po svojom príchode do kláštora (po prijatí habitu) utiahol do pustovne. Trend Romualdovho hnutia mohol tak preniknúť samozrejme aj do Zoborského kláštora. Mohol to byť napríklad opát Filip, ktorý sa s ním zoznámil. Mohli by sme sa však takisto domnievať, že Svorad konal aj isté pokánie. S asketickými metódami sa mohol najskôr zoznámiť vo Svätej zemi, s ktorými pokračoval v Nitriansku.

Druhé rozprávanie v tejto kapitole sa týka Benediktovej smrti. Ten sám býval zrejme tam kde Svorad (podľa tradície v jaskyni), čoskoro sa však presunul k Trenčínu na miesto nazvané Skalka. Niekde tu pri Trenčíne neďaleko Váhu, ho prepadli zbojníci, zaškrtili a hodili do Váhu. Ako Maurus hovorí, orol sediaci na brehu rieky upozornil zoborských mníchov, kde majú hľadať Benediktovo telo, ktoré napokon, neporušené, aj našli. Tu teda vidíme použitie aj tradičného toposu o neporušiteľnosti tela. Maurus dodáva ďalej i kľúčovú informáciu. Benedikt bol uložený do hrobky, kde už bol pochovaný Ondrej-Svorad v bazilike svätého Emeráma na Nitrianskom hrade. Aj okolnosti Benediktovej smrti musel Maurovi sprostredkovať Zoborský kláštor a jeho členovia. Pravdepodobne to však nebol opát Filip, pretože ako legendista píše, od neho sa dozvedel okolnosti Svoradovej smrti i zázraky, ktoré sa stali jeho príčinami. Tu je podstatný moment pochovania v Nitre. Martin Homza tu vidí ukážku silného kultu oboch mníchov, keďže boli pochovaní v kľúčovej sakrálnej stavbe Nitrianska.⁴⁰⁴ Jozef Kútnik-Šmálov, ktorý analyzoval i najstarší (hoci nekompletný) rukopis legendy z konca 13. storočia, tvrdí na základe tohto rukopisu, že Svorad a Benedikt boli pochovaní najprv v Zoborskom kláštore a potom až v Nitrianskej bazilike.⁴⁰⁵ Maurus však nehovorí, že by obaja budúci svätci boli pochovaní najprv na Zobor a až potom prenesení. Tu nepochybne muselo ísť o moment kooperácie medzi Zoborským konventom a Nitrianskou kapitulou.⁴⁰⁶ Už pochovanie v bazilike indikuje rodiači sa kult Svorada

---

⁴⁰¹ Tu sa ponúka viacero možností: Svorad nemusel tušiť, že sa postí podľa práve opáta Zozimasa. Túto informáciu mohol doplniť Maurus. Prípadne Svorad získal v Zoborskom kláštore isté teologické vzdelanie a vybral si práve tento pôst. Predpokladáme však, že Svorad predtým nepoznal pôstne nariadenia.

⁴⁰² Richard PRAŽÁK, Nejstarší uherská legenda Vita sanctorum Zoerardi et Benedicti v širších historických a kultúrnych súvislostiach svojej doby, in: *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské Univerzity*, C 28, 1981, s. 214.

⁴⁰³ Štefanova po mene neznáma sestra sa vydala za benátskeho dóžu Ota Orseola, ktorý bol vnukom Pietra Orseola (neskoršieho svätca), práve ten bol veľmi ovplyvnený Romualdovým hnutím až do takej miery, že sa zriekol titulu i majetku. Zakladacia listina ravenského kláštora: DHA I., č. 28/I., s. 121, č. 28/II., s. 122; Marina MILADINOV, *Margins of solitude: Eremitism in Central Europe between East and West*. Zagreb 2008, s. 65

⁴⁰⁴ Martin HOMZA, Martin. Stredoveké korene svätoplukovskej tradície u Slovákov (čierna a biela svätoplukovská legenda, In: Martin Homza et al. *Svätopluk v európskom písomníctve, Štúdie z dejín svätoplukovskej legendy*. Bratislava 2013, s. 102.

⁴⁰⁵ Jozef KÚTNIK-ŠMÁLOV, O pôvode pätkostolského Maura. In: Jozef Kútnik-Šmálov, *Kresťanský stredovek Slovenska. Výber z diela*. Bratislava 2005, s. 220-221.

⁴⁰⁶ Na akej báze fungoval vzťah týchto cirkevných inštitúcií dnes už nie je možné špecifikovať. Zoborský opát Filip zrejme tušil, že Svorad a Benedikt by sa mohli stať prvými svätcami Nitrianska, možno už preto sa rozhodol pre ich pochovanie v centrálnom kostole Nitrianska, teda v bazilike svätého Emeráma. Ak pravda, obe inštitúcie neboli previazané ešte tesnejšie po karolínskom vzore ako tzv. domkloster. V tom prípade by zoborský opát Filip bol i predstaveným kapitulou. Nitrianska bazilika sa taktiež ponúkala ako najlepšie miesto uctievania týchto

a Benedikta. Mohlo sa tak stať i na želanie či žiadosť nitrianskych veľmožov prípadne i nitrianskych Arpádovcov. Spoločné pochovanie už svedčí o tom, že sa malo jednať o párových svätcov. Maurus hovorí, že v danej hrobke už odpočívali kosti otca Ondreja. Legendista sa neštití hovoriť o Svoradovej-Ondrejeovej svätosti a používa pri tom v jednej vete adjektívum „sanctus“ ako i „beatus“.⁴⁰⁷ To podľa nás svedčí, že v čase vzniku legendy (textu, ktorý je nám sprostredkovaný zachovanými rukopismi) približne v roku 1064, musel byť už Svoradov kult značne etablovaný. Na to by existovalo veľmi prozaické vysvetlenie. Svätorečenie Svorada a Benedikta totiž už muselo prebehnúť, s veľkou pravdepodobnosťou sa tak stalo 17. júla 1063, ako ešte priblížime. Dodajme, že Ondrejeve kosti tu „odpočívali“ v čase keď sem boli položené i Benediktove pozostatky. Maurus tu nepoužíva prítomný čas, ktorý by sa tu hodil („pausant“) v čase vzniku legendy (1064), ale hovorí o Svoradových pozostatkoch s použitím imperfekta. Možno teda usúdiť, že v tej dobe tu už pozostatky našich mníchov neležali. Boli teda presunuté. V tomto prípade už do oltára baziliky, čo napokon korešponduje i s našou tézou o svätorečení v roku 1063, teda ešte pred vznikom finálnej verzie ich legendy. Dodajme, že Gábor Thoroczkay tiež nepovažuje „tradičný“ rok 1083 za dátum svätorečenia zoborských mníchov a kladie túto udalosť do rokov 1077-1083.⁴⁰⁸

Tretia kapitola zahrňuje to, čo sa Maurus dozvedel od Filipa. Legenda hovorí o tom, že mnísi našli na Svoradovom tele reťaz, ktorá bola zarytá až pod jeho kožu. Jedná sa teda o ďalší element Svoradovej prísnej askézy. Tu dokonca Maurus hovorí, že išlo o mučenie. Polovicu reťaze, relikviu, ktorá sa analogicky podobala napr. významu pláštá svätého Martina u Frankov,⁴⁰⁹ získal Maurus od Filipa. Druhá polovica zrejme zostala v Nitre alebo prípadne i na Zobore. Maurus sa teda s Filipom stretol, hoci nevieme presne kedy sa tak stalo – predpokladáme, že ešte pred Maurovým odchodom do Pätkostolia (1036). Polovicu reťaze, ako Maurus hovorí, opatroval a napokon na prosbu daroval kniežatú Gejzovi.⁴¹⁰ Maurus takisto spomína, že reťaz opatroval „až po dnes“, čo sa väčšinou interpretuje ako Veľká Noc v roku 1064, kedy sa v Pätkostolí konala dodatočná korunovácia uhorského kráľa Šalamúna za účasti jeho bratrancov kniežat Gejzu a Ladislava.⁴¹¹ Podľa nášho názoru, Gejza chcel disponovať relikviou nitrianskych svätcov. Teda tých, ktorí prezentovali jeho dedičné kniežatstvo. Dodajme, že osud Svoradovej reťaze (ani jednej či druhej polovice) nie je bližšie známy. Nitrianska polovica reťaze sa mohla stať obeťou Tatárskeho vpádu v rokoch 1241-1242 či o niečo neskôr (70. roky 13. storočia), keď do Nitry vtrhol Přemysl Otakar II.⁴¹² Polovica, ktorú získal Gejza, mohla byť umiestnená zrejme niekde v Zadunajsku. Po Gejzovi smrti v roku 1077 ju veľmi pravdepodobne zdedil

---

svätcov. Tu veriaci mohli navštevovať ich hrob a nitriansky klérus mohol šíriť ich kult bez toho, aby narušali chod v Zoborskom kláštore.

⁴⁰⁷ Emericus MADSZAR ed. Legenda sanctorum Zoerardi et Benedicti. In: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores Rerum Hungaricarum vol. II*. Budapestini 1938, s. 359-360: „Positus autem est ibidem Benedictus in basilica beati Emerammi martiris, in eadem sepultura, in qua paussabant ossa beati Andree, sancti patris,...”

⁴⁰⁸ Gábor THOROCZKAY, Szent László és az egyház, in: Atilla Bárány – László Pószán eds. *Európa és Magyarországon Szent László korában*. Debrecen 2017, s. 53

⁴⁰⁹ Gábor KLANICZAY, *Holy Rulers and Blessed Princesses. Dynastic Cults in Medieval Central Europe*. New York 2002, s. 123-127; K tomu aj: Martin HOMZA, Martin. Stredoveké korene svätoplukovskej tradície u Slovákov (čierna a biela svätoplukovská legenda, In: Martin Homza et al. *Svätopluk v európskom písomníctve, Štúdie z dejín svätoplukovskej legendy*. Bratislava 2013, s. 102

⁴¹⁰ Emericus MADSZAR ed. Legenda sanctorum Zoerardi et Benedicti. In: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores Rerum Hungaricarum vol. II*. Budapestini 1938, s. 360: „Cuius cathenae partem mediam ab eodem abbate impetravi et usque nunc custoditam petitoioni ducis christianissimi Gayse cum desiderio mihi pro ea instanti negare nequivi.“

⁴¹¹ János M. BAK– László VESZPÉMY eds. *Chronica de gestis Hungarorum e Codice Picto saec. XIV. The Illuminated Chronicle, Chronicle of the Deeds of the Hungarians from the Fourteenth-Century Illuminated Codex*. Budapest-New York 2018, s. 189.

⁴¹² Viliam JUDÁK, Vzácne relikvie sv. Svorada-Andreja a sv. Beňadika, in: Viliam Judák a kol. *Nitriansky hrad a katedrálny chrám – bazilika sv. Emeráma*. Nitra 2012, s. 26.

jeho syn Álmoš, ďalší nitriansky knieža, ktorý ju zrejme umiestnil v kolegiátnej kapitule svätej Margaréty Antiochijskej v Domoši (Dömös), ktorá vznikla pravdepodobne i za asistencie Zoborského konventu či Nitrianskej kapituly.⁴¹³

Tretia kapitola už referuje i o zázrakoch. Prvý zázrak spočíva v oživení zbojníka, ktorého v potýčke zabili jeho druhovia. Dotyčný zbojník sa potom rozhodol, že zostane v jaskyni slúžiť Bohu a svätému Svoradovi.⁴¹⁴ Ďalší zázrak postihol muža, ktorý bol odsúdený v Nitre a mal byť obesený. Na príhovor svätého Svorada sa mu však nič nestalo. Tu je zaujímavý, že absentujú zázraky spojené s Benediktom. Ako to už postrehol Richard Marsina drvivá väčšina legendy sa týka Svorada.⁴¹⁵ Dodajme, že informácie o reťazi, nakoniec i polovicu reťaze samotnej ako priebeh zázrakov sa Maurus dozvedel od zoborského opáta Filipa. Veľmi pravdepodobne sa Maurus s Filipom stretol počas svojho pôsobenia v úrade pannonhalmského opáta. Za akých okolností sa tak stalo nevieme. Ako sme však už predznačili, i tu vidíme Maurove väzby na rodné Nitriansko.

---

⁴¹³ Dôkazom toho môže byť doložený sviatok Svorada a Benedikta v rukopise vytvorenom pre Domošskú kapitolu. Peter RATKÓŠ, Vznik kultu Ondreja-Svorada a Benedikta vo svetle zagrebských pamiatok. *Historijski zbornik*, č.29-30, 1976-1997, Zagreb 1977, s. 84-85.

⁴¹⁴ Emericus MADSZAR ed. *Legenda sanctorum Zoerardi et Benedicti*. In: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores rerum Hungaricarum vol. II*. Budapestini 1938, s. 361: „...rogantibus dixit se numquam ab ea ceall discessurum, sed ibi in perpetuum Deo et sancto Zoerardo serviturum. Fecit itaque, quod promisit et usque ad obitum suum ibi permansit.“

⁴¹⁵ Richard MARSINA – Július SOPKO eds. *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice 1997, s. 347.

Vývoj kultu: Svätorečenie, vznik legendy a rukopisy

Ako už bolo povedané, Maurova legenda v podstate vznikla ako produkt svätorečenia oboch zoborských mníchov. Už Peter Ratkoš, ktorý v minulosti skúmal kult Svorada a Benedikta predovšetkým v záhrebských liturgických pamiatkach, konštatoval, že ich kult je nepochybne starší ako kult Štefana, Imricha či Gerada, ktorí boli svätorečení v roku 1083.⁴¹⁶ O svätosti Svorada a Benedikta svedčí hneď niekoľko elementov. V prvom rade, je to samotná Maurova legenda. Maurus veľmi často používa adjektíva „sanctus“ či „beatus“, obe podľa všetkého synonymne zamieňa, čo napokon korešponduje so stredovekou praxou, kde sa nerozlišovalo medzi svätými („sancti“) a blahoslavenými („beati“).⁴¹⁷ Ratkoš taktiež správne postrehol, že *Väčšia legenda svätého Štefana kráľa* chápe Svorada a Benedikta už ako svätých. Vznik tejto legendy sa najčastejšie kladie do rokov 1077-1083. Argumentuje sa tým, že legenda vznikla ešte pred otvorením Štefanovho hrobu a takisto chronologicky pred zázrakmi, ktoré sa následne stali v Stoličnom Belehrade. Ratkoš takisto argumentuje *Bratislavskými análmami*, kde sa síce spomínajú ostatní svätci (teda ich svätorečenie v roku 1083), ale nie Svorad a Benedikt. Tretí zásadný argument sa vzťahuje na reťaz, ktorú nosil Svorad okolo pása. Jedna polovica zostala v Nitriansku a druhú získal od opáta Filipa Maurus. Zrejme sa tak stalo pri príležitosti, keď Filip informoval Maura i o Svoradovej smrti či zázrakoch. Obaja preláti zrejme tušili, že by sa Svorad svojím pustovníctvom a takmer unikátnou, v Nitriansku dosiaľ nevidanou askézou, mohol stať svätcom. Prvým svätcom Nitrianska. Nie je možné samozrejme presne rekonštruovať sled udalostí, ktoré nastali medzi Svoradovou smrťou (1031) a spísaním legendy (1064). Svätci mali však často i svoje miesto v politickej imaginácii svojho gens. Svorad a Benedikt neboli výnimkou, hoci Gábor Klaniczay, expert na uhorskú hagiografiu, tvrdí, že v ich prípade tu nebol žiadny politický motív.⁴¹⁸ Domnievame sa, že situácia bola opačná, ako si ukážeme. Po smrti prvého uhorského kráľa Štefana v roku 1038 totiž nastalo obdobie nepokojov. Najskôr to bol súboj dvoch pretendentov, Petra Orseola a Samuela Abu.⁴¹⁹ V roku 1046 zase v Uhorsku vypukli pohanské povstanie, pri ktorom zahynuli i niektorí uhorskí biskupi, vrátane Gerada Čanádskeho, ktorý bol svätorečený v roku 1083. V roku 1046 krátko po povstaní na uhorský trón opäť nastúpili Arpádovci. Menovite to bol Ondrej I., ktorý sa vrátil do Uhorska s kyjevského exilu. Z Poľska potom povolal svojho brata Bela, ktorému zveril jednu tretinu krajiny – Nitrianske kniežatstvo. Ondrej I. chcel korunu prenechať svojmu synovi Šalamúnovi a to i napriek prvotnej dohode s bratom.⁴²⁰ Nitriansko či už pod Belom alebo pod jeho synmi Gejzom a Ladislavom, stálo v podstate v opozícii voči uhorským kráľom, Ondrejovi a Šalamúnovi. Belo razil vlastné kniežacie mince s väčším obsahom striebra ako razil panovník.⁴²¹ Kráľ a knieža sa takisto rozchádzali v zahraničnej politike, Šalamún sa orientoval predovšetkým na nemeckého kráľa a cisára Henricha IV., zatiaľ čo

⁴¹⁶ Peter RATKOŠ, Vznik kultu Ondreja-Svorada a Benedikta vo svetle záhrebských pamiatok. *Historijski zbornik*, č.29-30, r. 1976-1997, Zagreb 1977, s.79-81.

⁴¹⁷ K implementácii pojmu „beatus“ a „beatificatio“ vid' prehľadne Petr KUBÍN, *Sedm přemyslovských kultů*. Praha 2011, s. 67-72.

⁴¹⁸ Gábor KLANICZAY, *Holy Rulers and Blessed Princesses. Dynastic Cults in Medieval Central Europe*. New York 2002, s. 131.

⁴¹⁹ János M. BAK– László VESZPÉMY eds. *Chronica de gestis Hungarorum e Codice Picto saec. xiv. The Illuminated Chronicle, Chronicle of the Deeds of the Hungarians from the Fourteenth-Century Illuminated Codex*. Budapest-New York 2018, s. 130-147.

⁴²⁰ János M. BAK– László VESZPÉMY eds. *Chronica de gestis Hungarorum e Codice Picto saec. xiv. The Illuminated Chronicle, Chronicle of the Deeds of the Hungarians from the Fourteenth-Century Illuminated Codex*. Budapest-New York 2018, s.167.

⁴²¹ Ján HUNKA, *Mince Arpádovcov z rokov 1000-1301. Ich podiel na vývoji hospodárstva stredovekého Slovenska*. Nitra 2013, s. 26-27.

nitrianski Arpádovci udržovali dobré vzťahy najmä so susedmi – s Poľskom, Kyjevskou Rusou a Chorvátskom.⁴²² Vráťme sa však k svätcom. Svätci do istej miery legitimizovali panovníkov, konkrétneho teritória. Relikvie a následné patrocínium deklamovali i politickú príslušnosť, ako to vidíme i v prípade inštalácie kultu svätého Víta v Prahe v roku 929.⁴²³ Napokon takýmto spôsobom Arpádovci prakticky naoktrojovali kult svätého Štefana kráľa v Chorvátsku a Dalmácii. Klaniczay takisto hovorí, že svätorečenie Štefana, jeho syna Imricha a biskupa Gerarda v roku 1083 sa malo stať legitimizačným nástrojom kráľa Ladislava voči nároku Šalamúna.⁴²⁴ Domnievame sa, že to bol i prípad Svorada a Benedikta – tí mali pomôcť nitrianskym Arpádovcom a legitimizovať ich mocenské postavenie. Príklon nitrianskych kniežat k zoborským svätcom napokon dokazuje sám Maurus. Práve od neho si Gejza túžobne vyžiadal a vyprosil polovicu Svoradovej reťaze na Veľkú Noc v Päťkostolí v roku 1064. Podľa nás sa táto udalosť stala až po svätorečení Svorada a Benedikta, ktoré veľmi pravdepodobne prebehlo 17. júla 1063. Do tohto kľúčového projektu boli zrejme zapojené všetky cirkevné a politické špičky Nitrianska. Profesor Marsina tiež konštatuje, že toto svätorečenie muselo prebehnúť v čase vzniku legendy.⁴²⁵ Za projektom svätorečenia stála zrejme i Maurova snaha a záujem o zoborských mníchov. Domnievame sa, že to bola nepochybne i zásluha vtedy panujúceho kráľa Bela I. (1060-1063) a predtým (1048-1060) nitrianskeho kniežaťa. Práve v Nitriansku sa Belo zoznámil s rodiačim sa kultom Svorada a Benedikta a vytušil možnosť využitia ich kultu i v politickej rovine. Nie je vylúčené, že rodiači sa kult zoborských pustovníkov bol spojený aj s de iure etablovaním kolegiátnej kapituly v Nitre, avšak pri tejto problematike sa vynárajú rozličné hypotézy i kvôli nedostatku relevantných prameňov.⁴²⁶

Na svätorečení Svorada a Benedikta musel mať záujem i zoborský opát a pravdepodobne aj Nitrianska kapitula. Ďalším činiteľom boli i nitrianske veľmožské rody Hontovcov a Poznanovcov, úzko prepojené s Nitrianskom. Ako sme konštatovali, sám Maurus pochádzal z rodu Poznanovcov. Richard Marsina tvrdí, že v tom čase v Nitre musel byť i biskup, ktorý tento akt vykonal.⁴²⁷ Tu sa pohybuje v rovine domnieňok. Nie je totiž možné určiť či svätorečenie prebehlo v rézii zoborského opáta, nitrianskeho prepošta či biskupa v Nitre (?ad personam). Naši svätci boli totiž uctievaní v Nitre a ich sviatok sa nedostal ani do ustanovení Sabolčskej synody v roku 1092.⁴²⁸ Môžeme teda konštatovať, že svätorečenie Svorada-Ondreja a Benedikta je teda i úzko spojené s vývojom cirkevnej organizácie v Nitriansku.

Z uvedeného vyplýva, že celý projekt v lete 1063 prebehol v nitrianskej rézii. Je možné, že v roku 1083 došlo ešte k dodatočnému liturgickému aktu, ktorý Svorada a Benedikta postavil na roveň krajinských patrónov a tým pádom i neskorší legendisti či kronikári pririekli Ladislavovi i svätorečenie

---

⁴²² Belo I. i jeho syn Ladislav sa v mladosti zdržiavali v Poľsku a na Rusi. Ladislavova sestra sa vydala za chorvátskeho kráľa Demetera Zvonimíra, ktorému potom Arpádovci vojensky pomáhali proti Benátkam. János M. BAK– László VESZPÉMY eds. *Chronica de gestis Hungarorum e Codice Picto saec. xiv. The Illuminated Chronicle, Chronicle of the Deeds of the Hungarians from the Fourteenth-Century Illuminated Codex*. Budapest-New York 2018, s.167, 189, 191.

⁴²³ Napokon tak i v prípadoch kultu sv. Václava v Krakove a kultu sv. Štefana kráľa v Chorvátsku a Dalmácii.

⁴²⁴ Gábor KLANICZAY, *Holy Rulers and Blessed Princesses. Dynastic Cults in Medieval Central Europe*. New York 2002, s. 129.

⁴²⁵ Richard MARSINA, Vita s. Zoerardi a Legendae s. Stephani o sv. Svoradovi (-Ondrejovi) a Benediktovi, in: Stanisław Pietrzak ed. *Święty Świerad i jego czasy*. Nowy Sącz 2001, s. 23-24.

⁴²⁶ Doterajšie názory a možnosti: Bibiana POMFYOVÁ, Kláštory a kapituly, in: Bibiana Pomfyová ed. *Stredoveký kostol. Historické a funkčné premeny architektúry. 1. zväzok*. Bratislava 2015, s. 288-289

⁴²⁷ Richard MARSINA, Vývoj cirkevnej organizácie na Slovensku v staršom stredoveku (od najstarších čias do začiatku 12. storočia), in: Vladimír Rábik a kol eds. *Vývoj cirkevnej správy na Slovensku*. Krakov-Trnava 2010, s.24.

⁴²⁸ Gábor KLANICZAY, *Holy Rulers and Blessed Princesses. Dynastic Cults in Medieval Central Europe*. New York 2002, s. 131.

Svorada a Benedikta.⁴²⁹ Sám Ladislav sa však mohol v tejto záležitosti angažovať ešte ako vojvoda.⁴³⁰ Pre nedostatok relevantných prameňov nevieme presne ako nitrianski Arpádovci, tamojší klérus a veľmoži využili kult Svorada a Benedikta v politickej imaginácii. Jednu zásadnú stopu však poskytuje *Záhrebský sakramentár* MR 126 známy v historiografii predovšetkým ako *Hahótsky kódex*. S hahótským kláštorom svätej Margaréty neďaleko Balatonu však nemusí byť vôbec spätý, ako sa v minulosti predpokladalo. Hoci ide prakticky o jeden z najstarších uhorských rukopisov (pravdepodobne z konca 11. storočia) bola mu doteraz, najmä v súčasnosti, venovaná iba okrajová až mizivá pozornosť. V tomto kódexe, ktorý vznikol v bližšie neznámej cirkevnej inštitúcii s patrocíniom svätej Margaréty, sa nachádzajú v propriu de sanctis i orácie k Svoradovi a Benediktovi. Benedikt je tu nazvaný „tocius nostre gentis provisor“ a Svorad/Ondrej „patronus noster“⁴³¹ Peter Ratkoš, ktorý upozornil na tieto orácie, sa dokonca dostal do polemiky s univerzitným profesorom Danielom Rapantom ohľadom významu použitých slov. Rapant tvrdil, že použité „gens“ referuje na „Gens Ungariae/Ungarorum“, prípadne výrazy „patronus“ a „provisor“ treba aplikovať na Zoborský konvent a benediktínsku rehoľu. Musíme dodať, že Svorad a Benedikt boli primárne nitrianskymi svätcami a ich kult sa rozšíril z Nitrianska pomerne sporadicky i to zrejme pod vplyvom náhodných či mimoriadnych okolností. Obaja svätci sa taktiež nespomínajú v ustanoveniach Sabolčskej synody z roku 1092 a ani v *Bratislavských análoch*, hoci ostatní uhorskí svätci tu sú zaznamenaní.⁴³² Stotožňujeme sa s Ratkošovým tvrdením, že „gens nostra“ je tu použité sensu stricto a referuje teda na Nitriansko, nitrianskych Slovákov, klérus a veľmožov.⁴³³ Vytvára sa nám tu teda koncept sakrálnej familiarity, ktorý poznáme najmä z Čiech. Tu je český ľud chápaný ako „Familia sancti Wenceslai“.⁴³⁴ V Nitriansku teda podľa nás fungovala „Familia sanctorum Andreae-Zoerardi et Benedicti“. Nitrančania teda tvorili „familiu“ (čelad) Svorada a Benedikta, v teologickom ponímaní boli svätcom podriadení, čo možno považovať za kľúčový prejav úcty. Peter Ratkoš sa domnieva, že Benedikt dokonca pochádzal z nitrianskej veľmožskej rodiny, „gens“ teda chápe aj doslova.⁴³⁵ Ratkoš sa veľmi pravdepodobne pridržal nesprávnej datácie, pretože tvrdí, že orácie vznikli v roku 1025-1031 v čase beatifikácie oboch svätcov.⁴³⁶ Podľa nášho názoru, ako sme uviedli vyššie, Svorad zomrel v roku 1031 a Benedikt v roku 1034. Staršia historiografia totiž kládla smrť oboch mníchov takmer bezprostredne na začiatok 11.

⁴²⁹ Emma BARTONIEK ed. *Legenda sancti Ladislai regis*, in: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores Rerum Hungaricarum vol. II*. Budapestini 1938, s. 521.

⁴³⁰ Podľa profesora Marsinu sa nitrianski Arpádovci z pochopiteľných príčin zaujímali o povýšenie Nity na biskupstvo. Podľa nás tento projekt bol spojený i so svätorečením Svorada-Ondreja a Benedikta. Richard MARSINA, *Vývoj cirkevnej organizácie na Slovensku v staršom stredoveku (od najstarších čias do začiatku 12. storočia)*, in: Vladimír Rábik a kol eds. *Vývoj cirkevnej správy na Slovensku*. Krakov-Trnava 2010, s.24.

⁴³¹ MR 126, fol. 47v. Dostupné na: <https://usuarium.elte.hu/book/717/view> (15.11.2021), publikoval aj: Józef Tadeusz MILIK, *Świety Świerad. Saint Andrew Zoerardus*. Roma 1966, s. 89: „Deus qui beatum Benedictum martyrii passioni peracta lugubri sessione aquile declaratum tocius nostre gentis fecisti provisorum: presta deposcantur: ut cuius multi moda miraculorum tuicione gloriamur: eum apud te indefessum senciamus intercessorem. Per Dominum nostrum.“; s.90: „Deus qui beatum Andream confessorem tuum latens cirtamine passionis afflictum consortem esse voluisti beate immortalitatis..beati confessoris tui Andreae salutiferum eterni nectaris libamen: ut eiusdem patroni nostri intercessione nobis condonetur inconcussum defensionis iuvamen.“

⁴³² Emericus MADSZAR ed. *Annales Posonienses*, in: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores rerum Hungaricarum*, volumen I. Budapest 1937, s. 126: „1083. In carcere missus est dominus rex Stephanus et Henricus filius eius et Gerardus episcopus revelantur et rex Salomon fugit.“

⁴³³ Peter RATKOŠ, *Komentár k štúdiu „Gens nostra“*, in: *Slovenská archivistika*, roč. 14, č.2, 1979, s. 96-102.

⁴³⁴ Dušan TŘEŠTÍK, *Kosmova kronika. Studie k počátkům českého dějepisectví a politického myšlení*. Praha 1968, s. 201-202.

⁴³⁵ Peter RATKOŠ, *Komentár k štúdiu „Gens nostra“*, in: *Slovenská archivistika*, roč. 14, č.2, 1979, s. 99

⁴³⁶ Peter RATKOŠ, *Komentár k štúdiu „Gens nostra“*, in: *Slovenská archivistika*, roč. 14, č.2, 1979, s. 97

storočia (1009).⁴³⁷ Vidíme teda, že Svorad a Benedikt zohrávali svoju rolu aj v politickej imaginácii. Po ich pochovaní v nitrianskej bazilike (1031, 1034) sa v Nitriansku šírila aj ich kult ešte v neoficiálnej rovine a pravdepodobne sa mohol etablovať i na základe rodových zväzkov. Benedikt totiž pravdepodobne pochádzal z Nitrianska. A napokon i Maurus z rodu Poznanovcov sa mohol postarať i o prvotné šírenie kultu a to i na báze svojich neprerušovaných kontaktov so Zoborským kláštorom. Svätorečenie sa pravdepodobne udialo 17. júla 1063 za prítomnosti nitrianskych cirkevných a svetských elít. Domnievame sa, že do tohto projektu sa zapojili aj nitrianski Arpádovci. Svätec či svätci z Nitrianska ich totiž mohli legitimizovať ich postavenie a prostredníctvom svojich činov či zázrakov zdôrazňovať ich vhodnosť („idoneitas“) na korunu. V priebeh rokov 1034 a 1063 sa teda postupne etabloval kult Svorada a Benedikta až napokon došlo k ich svätorečeniu – s odstupom takmer troch desaťročí zaplnených dynastickými konfliktami. V roku 1063 (či krátko potom) museli v Nitre vzniknúť i orácie zachytené v *Záhrebskom sakramentári* MR 126, ktorý sa väčšinou datuje do rokov 1073-1092.⁴³⁸

Samotná Maurova legenda pravdepodobne vznikala postupne. Maurus totiž svoje svedectvá získaval postupne. V čase svojho pannonhalského pôsobenia sa stretával s Benediktom po Svoradovej smrti, teda v rokoch 1031 až 1034. Po Benediktovej smrti sa potom stretával so zoborským opátom Filipom a to v rokoch 1034 až 1036. V danom roku sa totiž Maurus presunul do Pätkostolia, kde bol kráľom Štefanom vybraný na biskupský stolec. Od Nitry sa jednalo o veľmi vzdialenú diecézu. Napokon táto vzdialenosť mohla obmedziť Maurove kontakty. Domnievame sa však, že Maurus spolupracoval na svätorečení, nie je vylúčená ani jeho prítomnosť v Nitre v lete roku 1063. Svoju legendu však napísal v Pätkostolí. Ak by sme držali našej datácie, usudzujeme teda, že legenda vznikla medzi letom 1063 a Veľkou Nocou 1064. Maurus teda pozbieral svedectvá, ktoré získal a zostavil text v podobe akej ho pravdepodobne poznáme dnes. V čase Veľkej Noci 1064 sa konala korunovácia kráľa Šalamúna a Maurus tiež vypočul prosby nitrianskeho kniežata Gejzu a dal mu polovicu Svoradovej reťaze, ako to legendista sám píše.

Na tomto mieste je nutné spomenúť i domnienku, ktorú nedávno vyslovil Martin Homza pri analýze svätoplukovského naratívu. Homza sa totiž domnieva, že Kosmova relácia o Svätoplukovom uchýlení sa do Zoborského kláštora a Maurova relácia a o Svoradovej askézy sú komplementárne, teda že obe narácie môžu mať spoločnú textovú predlohu. Kosmova relácia v podobe ľudovej povesti a taktiež ľudové rozprávania o Svoradovi (napr. v spojitosti s príbehom o vzkriesenom zbojníkovi) mohli spoločne oscilovať v nitrianskom priestore i v rovnakom čase. Silným spojivom oboch osôb je samozrejme Zoborský kláštor. Homza napokon konštatuje, že Svoradov (i Benediktov) kult mal vlastne istým spôsobom „prekryť“, či lepšie povedané substituovať Svätoplukov kult a jeho spomienku.⁴³⁹ Nemohlo to byť i naopak? Podľa nás sa Maurus snažil revitalizovať svätoplukovský mýtus, minimálne aktualizovať isté prvky svätoplukovského naratívu. Maurus v legende orámoval Svoradov životný príbeh svätoplukovskými motívmi. Dnes nie je možné zistiť, aké pasáže by sa mohli týkať Svätopluka a aké priamo Svorada. Nevieme ani aké presne mohli byť Maurove zámery v tomto smere. Maurus mohol prostredníctvom Svorada a jeho askézy aktualizovať svätoplukovský naratív. Takisto sa mohol snažiť „prekryť“ Svätoplukov kult novým, v tom čase zaujímavejším kultom Ondreja-Svorada a Benedikta, hoci predpokladáme, že Maurus z Nitrianska, svojho času i novíc na Zobore, nemal dôvody akékoľvek aplikovať „damnatio memoriae“ voči Svätoplukovi. Nepochybne sa ako lákavá sa javí

---

⁴³⁷ Jozef KOMPÁNEK, Nitra, nástin dejepisný, miestopisný a vzdelanostný. VI. Opátstvo Zoborské svätého Hypolita, in: *Tovaryšstvo*, č. 2, 1895, s. 108; Melchior INCHOFER, *Annales ecclesiastici regni Hungariae* I/3. Posonii 1797, s. 372; František Vítázoslav SASINEK, *Dejiny počiatkov terajšieho Uhorska*. Skalica 1868, s. 46.

⁴³⁸ Dragutin KNIEWALD, Zagrebački sakramentarij sv. Margarete MR 126, in: *Hoffillerov zbornik. Naučni radovi posvećeni Viktoru Hoffilleru o 60. godišnjici njegovu života*. Zagreb 1940, s. 462

⁴³⁹ Martin HOMZA, *Stredoveké korene svätoplukovskej tradície u Slovákov (čierna a biela svätoplukovská legenda*, in: Martin Homza et al. *Svätopluk v európskom písomníctve, Štúdie z dejín svätoplukovskej legendy*. Bratislava 2013, s. 108.

predstava, že Svorad mohol pochádzať z rodu Mojmirovcov a činil pokánie v mene svojom ako i svojich predkov (? Svätopluka) za rozvrat Veľkej Moravy. K tejto domnienke by korešpondovala i poľská tradícia o Svoradovom kráľovskom pôvode. Ako sme vyššie uviedli, Svorad nemohol byť synom Boleslava Chrabrého. Pravdepodobne boli skôr rovesníci. Richard Pražák, ktorý sa zaoberal touto pasážou zo *Života svätého Romualda*, kde sa spomína „Busclavi sclavonici regis filius“ tvrdí, že išlo až o neskoršiu tradíciu a to i ťažko spojitelnú so Svoradom. Dotýčný kráľovič sa totiž stal mníchom pod Romualdovým vedením, ak by sa jednalo o Svorada, habit by potom musel prijať ešte raz na Zobore. Chorvátsky historik Ivan Ostojić sa dokonca domnieva, že kráľovič-mních pochádzal z chorvátskej dynastie. Tvrdí tak na základe väzieb niektorých chorvátskych biskupov (napr. Gaudentius z Osoru) k Romualdovi.⁴⁴⁰

Naratív o Svoradovom kráľovskom pôvode bol podľa všetkého ukotvený najmä vo Vratislavi. Tak to dokladá i listina tunajšieho biskupa Rudolfa z roku 1468 a takisto *Bratislavský rukopis* legendy vytvorený začiatkom 14. storočia v konvente križovníkov práve vo Vratislavi.⁴⁴¹ Nie je však vylúčené, že Svoradov kult sa mohol do Vratislavi dostať z Olomouca, hoci nie je jasné v akej fáze pribudla informácia o Svoradovom kráľovskom pôvode. Práve v Olomouci nachádzame jeden z najstarších dokladov Svoradovho kultu, konkrétne vo veľmi známom rukopise vytvorenom v 40. rokoch 12. storočia pre olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka – *Olomoucký kolektár*. Tradícia o kráľovskom pôvode teda mohla existovať už v Olomouci. Napokon nie je jasné ako presne sa Svoradov sviatok (bez Benedikta!) dostal na Moravu v čase pred rokom 1142. Za pravdepodobnú možnosť by sa javili aj početné dynastické zväzky medzi moravskými Přemyslovcami a Arpádovcami. V priebehu 60. či 70. rokov 11. storočia to bol sobáš Eufémie, dcéry Bela I. a Ota Olomouckého.⁴⁴² V priebehu 20. rokov 12. storočia to bol zase sobáš Adelaidy, dcéry nitrianskeho kniežaťa Almóša a českého kniežaťa (v tom čase znojemskeho údelníka) Soběslava.⁴⁴³ Predpokladáme, že Svorad musel byť v Olomouci už istý čas známy, keďže sa dostal do rukopisu vytvoreného pre olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka (v úrade v rokoch 1126-1150). Nie je vylúčené, že to bola práve Adelaida (†1140), ktorá mohla kult Svorada a Benedikta sprostredkovať Olomouckej kapitule. Do kolektára sa však sviatok dostal v istej kontrahovanej podobe, k Svoradovi je pripojená skratka „mr.“, teda „martyr“ – mučeník. Vieme však, že mučeníkom bol Benedikt, hoci Maurus svojimi slovami chcel implementovať mučenícky status i na Svorada-Ondreja.⁴⁴⁴ To, že sa Svoradov kult rozšíril do Sliezska a prípadne ďalších poľských regiónov vidieť i na tom, že v Olomouci a v Poľsku sa vždy používa jeho pôvodné meno (Svorad, v podobe „Sueradus“) a nie rehoľné (Ondrej) a vystupuje vždy sám, bez Benedikta. Čo sa týka samotného kolektára, predpokladáme, že to bola práve Adelaida Uhorská, ktorá importovala Svoradov kult do Olomouca. Jej manžel, český knieža Soběslav mal k Olomouci a k biskupovi Jindřichovi Zdíkovi veľmi

---

⁴⁴⁰ Ivan OSTOJIĆ, *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima*. Split 1965, s. 70; Marina MILADINOV – Zrinka NIKOLIĆ eds. *The Deeds of Blessed Gaudentius, Bishop of Osor*, in: Gábor Klaniczay – Cristian Gașpar – Marina Miladinov eds. *Saints of the Christianization Age of Central Europe (Tenth – Eleventh Centuries)*. *Vitae sanctorum aetatis conversionis Europae Centralis (Saec. X-XI)*. New York – Budapest 2012, s. 345.

⁴⁴¹ Kódex spísal brat Sigfríd z Osoblahy. Holinka poukazuje na to, že dnešná obec Osoblaha patrila k majetkom olomouckého biskupa. Rudolf HOLINKA, *Sv. Svorád a Benedikt, svätci Slovenska (Rozbor a text legendy z konce XI. století)*. Bratislava 1934, s. 26;

⁴⁴² Martin HOMZA, *Stredoveké korene svätoplukovskej tradície u Slovákov (čierna a biela svätoplukovská legenda*, in: Martin Homza et al. *Svätopluk v európskom písomníctve, Štúdie z dejín svätoplukovskej legendy*. Bratislava 2013, s. 64.

⁴⁴³ János M. BAK - Pavlína RYCHTEROVÁ eds. *Cosmae Pragensis Chronica Bohemorum. Cosmas of Prague. The Chronicle of the Czechs*. Budapest-New York 2020, s. 400.

⁴⁴⁴ Jan BISTRICKÝ – Stanislav ČERVENKA eds. *Horologium Olomoucense*. Praha-Olomouc 2011, s. 104; Maurus pri Svoradovi hovorí o mučeníctve: Richard MARSINA ed. *Život svätých pustovníkov Svorada vyznávača a Benedikta mučeníka*. In: Richard Marsina – Július Sopko eds. *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice 1997, s. 42.

blízko. Knieža sám dokonca vybral Zdíka na tento post. Kniežací pár udržoval i veľmi dobré styky s Uhorskom. Uhorský kráľ Belo II., Adelaidin brat, strávil s kniežatom a kňažnou v Olomouci i veľkonočné sviatky v roku 1137. Kňažná Adelaida potom s bratom odišla do Uhorska, aby sa zúčastnila dodatočného pohrebu svojho otca Almóša (+1127) a tiež osláv sviatku svätého Štefana kráľa v auguste.⁴⁴⁵ Kňažná Adelaida mohla vyrastať v Uhorsku v kniežacom paláci v Domoši, kde jej otec založil kolegiátnu kapitolu svätej Margaréty (1107/1108). Podľa výskumu a domnienok Petra Ratkoša, práve tu vznikol kódex známy s prívlastkom *Hahótsky*, ktorý sa neskôr dostal do Záhrebu, kde sa nachádza dodnes (*Záhrebsky sakramentár* MR 126). Tento kódex zrejme z prelomu 11. a 12. storočia patrí medzi najstaršie doklady o kulte Svorada-Ondreja a Benedikta. Kódexu sa budeme venovať ešte podrobnejšie, no možno konštatovať Almóš ako nitriansky knieža pochopiteľne uctieval nitrianskych patrónov. Išlo tak povediac o rodovú tradíciu. Veď to bol práve Almóšov otec – nitriansky knieža a neskorší uhorský kráľ Gejza, ktorý si od Maura vypýtal polovicu Svoradovej reťaze. Jednalo o kľúčový atribút Svoradovej svätosti, hmatateľný dôkaz jeho vlastného mučeníctva. Ďalšie písomné doklady o tejto relikvii dnes neexistujú. Na mieste je však silný predpoklad, že polovicu Svoradovej reťaze zdedil práve Almóš ako nitriansky knieža, ktorý ju mohol veľmi pravdepodobne zveriť novovzniknutej kapitule svätej Margaréty, na mieste kde sa nachádzal i kniežací palác. Almóš bol pravdepodobne ako jeho otec horlivým ctiteľom svätého Svorada. Táto tradícia mohla byť napokon sprostredkovaná jeho dcérou Adelaide. Otázkou Svoradovho kráľovského pôvodu však nie je možné uspokojivo vyriešiť.

Vráťme sa však ku Kosmovi. V minulosti sa v českej historiografii pomerne horlivo diskutovalo o príbuzenskom pomere českého kronikára a olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka. Predovšetkým sa uvažovalo o tom, že Kosmas bol Jindřichovým otcom a to na základe pomerne vágnej formulácie v Kosmovej kronike. Bol to Zdeněk Fiala, ktorý v minulosti poukázal na to, že Kosmas nemohol byť otcom olomouckého biskupa.⁴⁴⁶ Najnovšie túto možnosť vylúčili i János Bak a Pavlína Rychterová.⁴⁴⁷ Príbuzenstvo oboch prelátov však nie je vylúčené, na koľko sa v *Olomouckom kolektári*, konkrétne v kalendári, objavuje dátum úmrtia Kosmovej manželky Božetěchy.⁴⁴⁸ Mohlo by sa teda jednať o Zdíkovu príbuznú, z čoho sa dá usudzovať, že Kosmas a Zdík boli v kontakte. Kosmas mohol olomouckému biskupovi sprostredkovať aj uhorské reálie, ktoré poznal z autopsie zo svojej kňazskej vysviacky v Ostrihome 15. júna 1099.⁴⁴⁹ Okrem toho, že Kosmas cestoval cez Nitru alebo sa tu aj zastavil, tu si vypočul svätoplukovskú legendu, ktorú zaznamenal vo svojej kronike. V Nitriansku sa však bezpochyby stretol i s kultom svätých Svorada-Ondreja a Benedikta. Informáciu o nitrianskych svätcoch tak mohol sprostredkovať Zdíkovi – ten sa však stal biskupom až v roku 1126, rok po Kosmovej smrti. Zdík bol podľa všetkého príbuzný i s ďalšími pražskými prelátmi a pred svojím biskupským svätením sa mohol zdržiavať v Prahe. Keď už v Olomouci pôsobil ako biskup, mohol sa

---

⁴⁴⁵ Almóš zomrel vo vyhnanstve v Byzancii (1127), teda až po desiatich rokoch boli jeho pozostatky pochované v Uhorsku, ako o tom informuje *Vyšehradský kanonik*. Josef EMLER – Václav Vladivoj TOMEK eds. *Fontes rerum Bohemicarum II*. Praha 1874, s. 227: „...dux Sobieslaus in quadragesima levirum suum, regem Ungariae, convenit, cum quo multis causis diversisque pertractatis sanctum pascha in castro Olomuc celebravit; non enim in metropolim suam Wissegrad ante pascha venire potuit. Egregia ductrix Adleyta ardentem cupiens festo beati Stephani regis et confessoris adesse, Pannoniam petiit, sed ibi diutus a fratre retenta est, donec patrem suum Almus sepelivit. Hic enim Almus a fratre suo Colmano coecatus, in partibus Graeciae exulando vitam finit, sicque intumulatum funus eius per decennium mansit, donec rex Bela, filius suus, ab eodem praedicto tyranno luminibus orbatus, in regnum suum illud asportavit. Sepulto autem patre Adleyt ductrix, quia ad sancti martiris Wenceslai repatriare nequivit, in praefato castro Olomucz eius festum egit.“

⁴⁴⁶ Zdeněk FIALA, Jindřich Zdík a Kosmas (O pôvodu Jindřicha Zdíka), in: *Zápisky katedry československých dějin a archivního studia*, č. 7, 1963, s. 15-16.

⁴⁴⁷ János M. BAK – Pavlína RYCHTEROVÁ eds. *Cosmae Pragensis Chronica Bohemorum. Cosmas of Prague. The Chronicle of the Czechs*. Budapest-New York 2020, s. xxi

⁴⁴⁸ Jan BISTŘICKÝ – Stanislav ČERVENKA eds. *Horologium Olomoucense*. Praha-Olomouc 2011, s.78, 84.

⁴⁴⁹ János M. BAK – Pavlína RYCHTEROVÁ eds. *Cosmae Pragensis Chronica Bohemorum. Cosmas of Prague. The Chronicle of the Czechs*. Budapest-New York 2020, s. 311.

rozhodnúť zahrnúť do kalendára svojho kolektára i sviatok svätého Svorada, najmä keď sa manželkou českého kniežata sa stala príslušníčka arpádovského rodu z Nitrianska. Informácie o Svätoplukovi a Svoradovi, ktoré boli naraz prítomné v Nitriansku koncom 11. storočia, sa tak spolu mohli dostať aj do Čiech a na Moravu.

Legenda samotná sa zachovala v niekoľkých prevažne neskorších odpisoch. Najstaršie ale neúplne zachovanie legendy (fol. 215r-216r) v breviárovej forme (i s odlišným textom, edícia v prílohe) sa nachádza v *Ostrihomskom breviári*, datovanom 1273-1294, dnes uložený v Záhrebe v Metropolitnej knižnici pod signatúrou MR 67.⁴⁵⁰ Ďalšie rukopisy:

1. Breviár uhorskej proveniencie bližšie neznámeho pôvodu zo začiatku 14. storočia (fol. 293-300r) spolu so zachovaným oficiom, dnes uložený v Országos Szechényi Könyvtár (Maďarská národná knižnica) v Budapešti pod signatúrou Cod.lat. 33.⁴⁵¹
2. Dnes nezvestný rukopis z roku 1340, ktorý sa nachádzal v knižnici Bratislavskej kapituly pod č. 89, fol. 360-361 napísaný Sigfrídom z Osoblahy. Podľa Holinkovho výskumu, rukopis pochádzal z v Bratislavského konventu križovníkov s červenou hviezdou.⁴⁵²
3. Fragment, 357x540 mm (z druhej a tretej kapitoly legendy) z antifonára z druhej polovice 14. storočia pravdepodobne z benediktínskeho kláštora svätého Benedikta mučeníka na Skalke, použitý na väzbu urbára majetkov na Skalke, ktoré patrili jezuitom v Trenčíne. Fragment objavil Richard Marsina v roku 1996 v Budapešti pri výskume fondov trenčianskych jezuitov. Dnes sa nachádza v Maďarskom národnom archíve v Budapešti pod signatúrou E 152 Acta Jesuita, č. 81, fol. 167⁴⁵³
4. Kódex z 15. storočia (fol. 3v-4v) z knižnice kláštora Rouge Cloître (Holandsko), dnes uložený v Bruseli v kráľovskej knižnici pod č. 982.⁴⁵⁴
5. Kódex z prvej polovice 15. storočia z majetku kolegiátnej kapituly svätého Mikuláša v Pasove, dnes uložený v Štátnej knižnici v Mníchove pod signatúrou Clm 16024.⁴⁵⁵
6. Kódex z konca 15. storočia z Premonštrátskeho kláštora Corsendonck, dnes v Mazarinovskej knižnici v Paríži pod č. 1733, na fol. 399r-418 sa nachádzajú uhorské legendy.⁴⁵⁶
7. Uhorský lekcionál z konca 15. storočia pôvodne z Veľkého Varadína (Oradea), dnes uložený v Országos Szechényi Könyvtár (Maďarská národná knižnica) v Budapešti pod signatúrou Cod.lat. 132, fol. 376v-388.⁴⁵⁷

---

⁴⁵⁰ Józef Tadeusz MILIK, *Święty Świerad. Saint Andrew Zoerardus*. Roma 1966, s. 92-97; Richard MARSINA ed. *Život svätých pustovníkov Svorada vyznávača a Benedikta mučeníka*. In: Richard Marsina – Július Sopko eds. *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice 1997, s. 38.

⁴⁵¹ Emma BARTONIEK ed. *Codices manu scripti latini. Vol. 1, Codices latini medii aevii*. Budapestini 1940, č. 33, s. 33.

⁴⁵² Rudolf HOLINKA, *Sv. Svorád a Benedikt, svätci Slovenska (Rozbor a text legendy z konce XI. století)*. Bratislava 1934, s. 25-26.

⁴⁵³ Richard MARSINA, *Stredoveká hudobná pamiatka zo Skalky*, in: *Adoremus. Časopis o duchovnej hudbe*, č. 2, roč. 3, 1997, s. 13.

⁴⁵⁴ Rudolf HOLINKA, *Sv. Svorád a Benedikt, svätci Slovenska (Rozbor a text legendy z konce XI. století)*. Bratislava 1934, s. 40.

⁴⁵⁵ Rudolf HOLINKA, *Sv. Svorád a Benedikt, svätci Slovenska (Rozbor a text legendy z konce XI. století)*. Bratislava 1934, s. 41.

⁴⁵⁶ Rudolf HOLINKA, *Sv. Svorád a Benedikt, svätci Slovenska (Rozbor a text legendy z konce XI. století)*. Bratislava 1934, s. 37-38.

⁴⁵⁷ Emma BARTONIEK ed. *Codices manu scripti latini. Vol. 1, Codices latini medii aevii*. Budapestini 1940, č. 132, s. 116; Henryk KAPISZEWSKI, *Cztery źródła do żywota św. Świrada*, in: *Nasza Przeszłość*, č. 19, 1964, s. 14.

8. Rukopis z 15. storočia v seminárnej knižnici v Lubline pod signatúrou 15HJ, nezvestný od konca prvej svetovej vojny.⁴⁵⁸

Legenda vyšla i tlačou už veľmi skoro. Prvýkrát sa jednalo o dielo *Legende sanctorum regni Hungariae in Lombardica historia non contente*, ktoré malo viaceré vydania (1484, 1486 Štrasburg, 1498 Benátky, opätovne zase Štrasburg a Benátky na začiatku 16. storočia). V priebehu 16. storočia legenda vyšla v rámci diela *De probatis sanctorum vitis* od Vavrinca Suria. Ešte predtým v roku 1511 vyšla legenda tlačou v Krakove spolu s ostatnými uhorskými a najmä poľskými legendami v diele *Vita beatissimi Stanislai Cracoviensis Episcopi. Nec non Legendae Sanctorum Poloniae, Hungariae, Bohemiae, Moraviae, Prussiae et Slessiae patronorum, in Lombardica historia non contentae*, ktoré zozbieral Ján Dlugosz (1415-1480).⁴⁵⁹

Vývoj kultu: patrocínia a sviatok

Kult Svorada a Benedikta sa pochopiteľne vyvíjal hlavne v Nitriansku. Ako si však ukážeme, ich kult sa rozšíril aj na Moravu, do Sliezska a Chorvátska. Patrocínium je doložené väčšinou na Slovensku. Doložené stredoveké patrocínia v Uhorsku sú nasledovné:⁴⁶⁰

1. Nižná Šebastová, okres Prešov, farnosť doložená k rokom 1332-1337. V roku 1517 ako „Ecclesiam sanctorum Andree et Benedicti in Sebes“. Dnes nezachovaný kostol.⁴⁶¹
2. *Nemesvita, zaniknutá dedina v župe Zala, Maďarsko. Farnosť doložená k rokom 1333-1334, k roku 1746: „Ecclesiam totaliter lapidea est dedicata sanctorum Andreae et Benedicti Martyrum Panonorum Regni Hungariae“.⁴⁶²
3. Nitra, bazilika svätého Emeráma, doložená v rokoch 1111 a 1158 ako „Ecclesia sanctorum Emmerami, Andree et Benedicti“.⁴⁶³
4. Skalka, okres Trenčín, kostol neskôr benediktínsky kláštor; 1208: „de ecclesia sancti Benedicti“, 1224: „ad honorem dei omnipotentis et beati Benedicti martyris“.⁴⁶⁴
5. Kostolná-Záriečie pri Trenčíne, 1699-1700 (kanonická vizitácia), dnes kostol sv. Kosmu a Damiána.⁴⁶⁵

---

⁴⁵⁸ Richard MARSINA ed. Život svätých pustovníkov Svorada vyznávača a Benedikta mučeníka. In: Richard Marsina – Július Sopko eds. *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice 1997, s. 38.

⁴⁵⁹ Prehľad najstarších tlačí legendy vid' Rudolf HOLINKA, *Sv. Svorád a Benedikt, svätci Slovenska (Rozbor a text legendy z konce XI. století)*. Bratislava 1934, s. 34.

⁴⁶⁰ Richard Pražák považuje benediktínsky kláštor v Hronskom svätom Beňadiku (založený 1075) za tiež zasvätený zoborskému mníchovi svätému Benediktovi – „Beňadikovi“. Jedná sa však o omyl. Ani znalec uhorských patrocínii neudáva Hronský Běnadik u svätého Benedikta zo Zoboru, ale u svätého Benedikta, zakladateľa benediktínskej rehole. Samotná zakladacia listina kláštora hovorí že bol zasvätený "ad laudem Dei et sancte Marie semper Virginis Sanctique Benedicti, piissimi monachorum patris ac ducis..." teda otcovi a vodcovi zbožných mníchov; Richard PRAŽÁK, *Nejstarší uherská legenda Vita sanctorum Zoerardi et Benedicti v širších historických a kultúrnych souvislostech své doby*, in: *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské Univerzity*, C 28, 1981, s. 219; András MEZŐ, *Patrocíniumok a középkori Magyarországon*, Budapest 2003, s. 53-54; Zakladacia listina: DHA I., č. 73/II., s. 213

⁴⁶¹ András MEZŐ, *Patrocíniumok a középkori Magyarországon*, Budapest 2003, s. 44.

⁴⁶² András MEZŐ, *Patrocíniumok a középkori Magyarországon*, Budapest 2003, s. 44.

⁴⁶³ András MEZŐ, *Patrocíniumok a középkori Magyarországon*, Budapest 2003, s. 44.

⁴⁶⁴ András MEZŐ, *Patrocíniumok a középkori Magyarországon*, Budapest 2003, s. 56.

⁴⁶⁵ Viliam JUDÁK, *Katalóg patrocínii na Slovensku*. Nitra 2009 s. 146.

6. Kaplnka svätého Svorada v Trenčíne (niekedy stotožňovaná s tetrakonchou na Trenčianskom hrade),⁴⁶⁶ 1414 (odpis zoborskej listiny z r. 1111, interpolácia z 13. storočia): „Dedit eciam Ladislaus rex Sancto Ipolito capellam Sancti Zoeradi in Trinchen.“⁴⁶⁷
7. Oltár svätých Ondreja, Benedikta a Márie Magdalény vo Vesprímskej katedrále svätého Michala archanjela, 1429-1437.⁴⁶⁸

Patrocínium Svorada sa objavuje aj Poľsku:

1. Kostol a špitál svätého Svorada v Olave (Oława, Sliezsko), doložený v roku 1201 a 1468 („ad honorem sancti Seohardi confessoris ex stirpe regia progeniti...“.⁴⁶⁹
2. Kostol svätého Svorada v Tropii (Tropie, Malopoľsko) obec doložená v roku 1326 ako „Sanctus Sveradus“.⁴⁷⁰

Dodajme, že hodnovernosť Svoradovho patrocínia v Poľsku je pomerne otázna.⁴⁷¹ Ako Rudolf Holinka podotkol, dnes nezvestný bratislavský rukopis legendy vznikol v konvente križovníkov s červenou hviezdou vo Vratislavi, ktorý spísal brat Sigfríd. Jednalo sa o majetok olomouckého biskupa.⁴⁷² Tu podľa nás môže byť cesta ako dešifrovať Svoradov kult v Poľsku. Pravdepodobne sa rozšíril z Olomouca. Práve v Olomouci je zachovaný významný rukopis, kolektár biskupa Jindřicha Zdíka (v úrade 1126-1150). Svoradov sviatok (17. júla) „Sueradi heremite et martiris“ bol dopísaný až o niečo neskôr ako ostatné sviatky, pravdepodobne v roku 1142, čo sa považuje i za čas dokončenia rukopisu.⁴⁷³ Svoradov kult sa na Moravu mohol dostať prostredníctvom početných sobášov medzi Arpádovcami a Přemyslovcami. V 60. rokoch 11. storočia to bola napr. Eufémia, dcéra Bela I., ktorá sa vydala za Ota Olomouckého. Predpokladáme, že z Olomouca sa potom Svoradov kult šíril ďalej do Sliezska prípadne i Malopoľska. Hoci napokon tu mohol byť i prienik priamo z Nitrianska. To dosvedčuje i tradícia zachytená v obci Tropie, v kanonickej vizitácii z rokov 1607-1608, ktorá hovorí o tom, že istý uhorský biskup posielal do Tropii osem nádob vína. Podľa neskoršieho svedectva, to bolo víno z Nity, z vinice, ktorú sadil svätý Svorad. Podľa zistení poľského historika Žegotu Pauliho (1814-1895) bolo víno dodávané aj v 15. a 16. storočí, hoci napokon môže ísť o fabuláciu.⁴⁷⁴ Svoradov kult sa podľa niektorých historikov objavuje aj v Pätkostolí, čo sa napokon javí ako logická možnosť, keďže predmetnú legendu napísal Maurus v úrade pätkostolského biskupa. V Pätkostolí sa totiž zachovala románska hlavica stĺpu s figurálnym zobrazením. Ide o zobrazenie nahého muža opásaného lanom s orlami po bokoch. Názory na interpretáciu tohto zobrazenia sa rôznia. Maďarskí historici hovoria, že ide o Adam prípadne o vyobrazenie kentaura. Touto hlavicou stĺpa sa v nedávnej dobe zaoberal významný maďarský kunsthistorik Béla Zsolt Szakács, ktorých tieto a ďalšie výjavy datoval do poslednej tretiny 12. storočia.

⁴⁶⁶ K problematike: Martin VANČO, Architektonický rozbor rotundy na Trenčianskom hrade, in: *Studia archaeologica mediaevalia slovacica*, č. 2, 1999, s. 143

⁴⁶⁷ DHA I., č.138/II., s. 385.

⁴⁶⁸ Doklad o prítomnosti našich svätcov v oltári vo Vespríme teda znamená i to, že sa tu musela nachádzať i ich relikvia. András MEZŐ, *Patrocíniumok a középkori Magyarországon*, Budapest 2003, s. 306

⁴⁶⁹ Rudolf HOLINKA, *Sv. Svorád a Benedikt, svätci Slovenska (Rozbor a text legendy z konce XI. století)*. Bratislava 1934, s. 25.

⁴⁷⁰ K tomu (možná kontaminácia s kultom sv. Gerarda Čanádského) najmä Stanisław PIETRZAK, Kościół w Tropiu jako naddunajecki ślad św. Świerada, in: Stanisław Pietrzak ed. *Święty Świerad i jego czasy*. Nowy Sącz 2001, s. 287-290.

⁴⁷¹ Hermann HOFFMANN, Der Heilige Zoerard, in: Kurt Engelbert ed. *Archiv für schlesische Kirchengeschichte. Band 3*, Breslau 1938, s. 284-285.

⁴⁷² Rudolf HOLINKA, *Sv. Svorád a Benedikt, svätci Slovenska (Rozbor a text legendy z konce XI. století)*. Bratislava 1934, s. 26.

⁴⁷³ Jan BISTŘICKÝ – Stanislav ČERVENKA eds. *Horologium Olomoucense*. Praha-Olomouc 2011,

⁴⁷⁴ Jozef KÚTNIK-ŠMÁLOV, Dve tradície z včasnostredovekých dejín Spiša, in: Jozef Kútnik-Šmálov, *Kresťanský stredovek Slovenska. Výber z diela*. Bratislava 2005, s. 62-64.

Zároveň konštatuje, že sa nejedná ani o Svorada ani o Adama, ale iba o zovšeobecňujúce zobrazenie poukazujúce na krehkosť ľudského života.⁴⁷⁵ Dodajme napokon, že prítomnosť kult Svorada a Benedikta na juhu Uhorska je doložená i patrocínium v zaniknutej lokalite *Nemesvita v Zalianskej župe, čo je v pomerne krátkej vzdialenosti od Pätkostolia.⁴⁷⁶

Vráťme sa však do centra kultu našich svätcov, do Nitry. Tu sa primárne nachádzali ich relikvie. Nitrianska kapitula však zrejme nemala prostriedky na vyhotovenie nákladného relikvia, ako to dosvedčuje i listina uhorského kráľa Štefana V. z roku 1271, ktorá hovorí, že relikvie sú „miserabiliter conservantur.“⁴⁷⁷ Na prelome 13. a 14. storočia potom Nitru postihli rabovanie uhorského magnáta Matúša Čaka Trenčianskeho, ktorý sa ani nešťítel zhabať poklad Nitrianskej kapituly v sume 1000 hrivien.⁴⁷⁸ Listina nitrianskeho biskupa Jána z roku 1318 hovorí, že „corpora sanctorum scilicet Zoerardi et Benedicti martyrum...indifferentur sunt exusta.“⁴⁷⁹ Na začiatku 14. storočia sa relikvie podarilo dostať naspäť do Nitry, kde potom došlo k architektonickej zmene na Nitrianskom hrade. Stará katedrála niesla nezmenené patrocínium svätého Emeráma, zatiaľ čo k nej bol pripojený nový kostol svätých Ondreja-Svorada a Benedikta. V priebehu 15. storočia sa časť ich relikvií dostala i do Ostrihomu.⁴⁸⁰ V bližšie neznámej dobe v stredoveku (pravdepodobne na začiatku 15. storočia) bol vyhotovený i strieborný relikviár. Ten však bola kapitula nútená odovzdať v roku 1530 na financovanie konfliktu s Osmanskou ríšou. Relikvie boli potom znova ohrozené v 60. rokoch 17. storočia, keď osmanská armáda zaútočila na Nitru. Relikvie napokon dostali novú striebornú schránku zhotovenú v roku 1674 na náklady nitrianskeho biskupa Tomáša Pálffyho. Tento relikviár svojmu účelu slúži dodnes.⁴⁸¹ Svorad a Benedikt sa nám však veľmi pravdepodobne objavujú aj vo sfragistickom materiáli. Konkrétne sa jedná o pečate nitrianskych biskupov Víta (1334-1347) a Michala (1393-1399).⁴⁸² Naši svätci sú taktiež vyobrazení ako kamaldulskí mnísi na cibóriu z roku 1763, ktoré sa nachádzalo v majetku Zoborského kláštora kamaldulov.⁴⁸³

V liturgických knihách sa svätci objavujú prakticky vždy spolu (s výnimkou *Olomouckého kolektára*) a to k 17. júlu. Najstarší doklad slávenia ich kultu sa nachádza v *Záhrebskom sakramentári* MR 126 pravdepodobne z prelomu 11. a 12. storočia.⁴⁸⁴ Jeden z ďalších najstarších kódexov, *Nitriansky kódex* zrejme zo začiatku 12. storočia, však sviatok Svorada a Benedikta nezachytáva. Nitriansky totiž vznikol

⁴⁷⁵ Béla Zsolt SZAKÁCS, The Smiling Centaur, the Siren and the Naked Man: Carvings from the Romanesque Cathedral of Pécs, in: *Codex Aquilarensis*, č. 33, 2017, s. 82; Richard PRAŽÁK, Nejstarší uherská legenda Vita sanctorum Zoerardi et Benedicti v širších historických a kultúrnych súvislostiach svojej doby, in: *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské Univerzity*, C 28, 1981, s. 208-209.

⁴⁷⁶ András MEZŐ, *Patrocíniumok a középkori Magyarországon*, Budapest 2003, s. 44.

⁴⁷⁷ Ľudovít STÁREK, S. Ondrej Svorad (Zoerard) a Benedik, ochrancovia biskupstva nitranského, in: *Cyrill a Method. Katolícky časopis pre cirkev a školu*, č. 1, 1852, s.164

⁴⁷⁸ Ľudovít STÁREK, S. Ondrej Svorad (Zoerard) a Benedik, ochrancovia biskupstva nitranského, in: *Cyrill a Method. Katolícky časopis pre cirkev a školu*, č. 1, 1852, s.164

⁴⁷⁹ Viliam JUDÁK, Najstaršie miesta kultu sv. Svorada-Andreja a Beňadika na Slovensku a úcta ich relikvií, in: Stanisław Pietrzak ed. *Święty Świerad i jego czasy*. Nowy Sącz 2001, s. 226.

⁴⁸⁰ Viliam JUDÁK, Najstaršie miesta kultu sv. Svorada-Andreja a Beňadika na Slovensku a úcta ich relikvií, in: Stanisław Pietrzak ed. *Święty Świerad i jego czasy*. Nowy Sącz 2001, s. 227.

⁴⁸¹ Viliam Judák spomína i hermu svätého Benedikta zo 14. storočia dnes uloženú v Budapešti. Pravdepodobne sa však jedná o omyl. V Maďarskom národnom múzeu sa nachádza herma (svätého Ladislava?) pochádzajúca z Trenčína. Viliam JUDÁK, Vzácne relikvie sv. Svorada-Andreja a sv. Beňadika, in: Viliam Judák a kol. *Nitriansky hrad a katedrálny chrám – bazilika sv. Emeráma*. Nitra 2012, s. 30; Arpád MIKÓ – Katalin SINKÓ eds. *Történelem-Kép, Szemelvények múlt és művészet kapcsolatáról Magyarországon*. Budapest 2000, s. 126.

⁴⁸² Miroslav GLEJTEK, *Stredoveká cirkevná pečať. Prameň kresťanskej ikonografie*. Hradec Králové 2013, s. 147, 149.

⁴⁸³ Viliam JUDÁK, Vzácne relikvie sv. Svorada-Andreja a sv. Beňadika, in: Viliam Judák a kol. *Nitriansky hrad a katedrálny chrám – bazilika sv. Emeráma*. Nitra 2012, s. 31.

⁴⁸⁴ Peter RATKOŠ, Vznik kultu Ondreja-Svorada a Benedikta vo svetle zagrebských pamiatok. *Historijski zbornik*, č.29-30, r. 1976-1997, Zagreb 1977, s. 79.

zrejme v Burtscheide alebo Cornelimünsteri a do Uhorska sa dostal až v polovici 14. storočia.⁴⁸⁵ Svätci sa však nachádzajú v tzv. *Prayovom kódexe* z konca 12. storočia, pravdepodobne dopísaní na začiatku 13. storočia („Andree, Benedicti mr.“).⁴⁸⁶ Taktiež k 17. júlu. Doložený sviatok a taktiež ofícium s legendou nachádzame doložené v breviári bližšieho neznámeho pôvodu zo 14. storočia, dnes uložený v Szechényiho krajinskej knižnici pod číslom 33.⁴⁸⁷ Naši svätci sa objavujú aj v *Bratislavskom misáli* (*Missale Posoniense*) zrejme z 30. rokov 14. storočia k 17. júlu: „Sanctorum Andree et Benedicti martyrum“.⁴⁸⁸ Taktiež sviatok s neúplným ofícium (f. 90v-91v) sa nachádza v *Bratislavskom antifonári* č.1.⁴⁸⁹ V Szechényiho krajinskej knižnici taktiež nachádzame pod signatúrou Clmae 92 *Spišský misál* (v minulosti nesprávne označený ako *Olomoucký misál*) zrejme zo začiatku 15. storočia, kde sa k 17. júlu spomína sviatok „Zoradi et Benedicti“.⁴⁹⁰ V misáli z kláštora Hronský svätý Beňadik z roku 1394 je k 17. júlu: „Zorardi et sociorum eius“.⁴⁹¹ Čo je nanajvýš zvláštna formulácia, keď prihliadneme na to, že na inom mieste sa nespomínajú Svoradovi spoločníci. Svorad, v latinskom tvare ako „Zorardi et Benedicti“ je zaznačený i *Bratislavskom misáli kódex „I“* (dnes Metropolitná knižnica v Ostrihome) z 15. storočia.⁴⁹² Z 20. či 30. rokov 15. storočia pochádza aj misál ostrihomského arcibiskupa Juraja z Pavloviec, kde je v sanctorale „Andree Benedicti Zoerardi mr.“⁴⁹³ Z konca 15. storočia pochádza aj *Levočský misál*, kde sa nachádza ofícium k Svoradovi-Ondrejovi a Benediktovi. Kódex je dnes uložený v knižnici Batthyaneum v Alba Iulii.⁴⁹⁴ Svätci sa spolu objavujú aj v *Pätkostolskom misáli* z roku 1487,⁴⁹⁵ v *Ostrihomskom misáli* z roku 1484⁴⁹⁶ a napokon aj v *Záhrebskom misáli* z roku 1511⁴⁹⁷.

---

⁴⁸⁵ Jaroslav NEMEŠ, *Nitriansky kódex a jeho poslanstvo*. Ružomberok 2006, s. 20.

⁴⁸⁶ Július SOPKO, *Stredoveké latinské kódexy slovenskej proveniencie v Maďarsku a Rumunsku. Kódexy slovenskej proveniencie, II. zväzok*. Martin 1982, č. 201, s. 18.

⁴⁸⁷ Emma BARTONIEK ed. *Codices manu scripti latini. Vol. 1, Codices latini medii aevii*. Budapeštin 1940, č. 33, s. 33.

⁴⁸⁸ Adam SÝKORA, *Missale Posoniense I. Kritické vydanie*. Dizertačná práca, Praha 2017, s. 319,

⁴⁸⁹ Július SOPKO, *Stredoveké latinské kódexy v slovenských knižniciach. Kódexy slovenskej proveniencie, I. zväzok*. Martin 1981, č. 4, s. 48.

⁴⁹⁰ Polycarpus RADÓ, *Libri liturgici manu scripti bibliothecarum Hungariae*. Budapeštin 1947, č. 9, s. 69. Rukopis sa dostal zo Spišu do Alba Iulie s biskupom Ignácom Batthyanyom v druhej polovici 18. storočia, ktorý založil knižnicu Batthyaneum. V Transylvánii sme totiž nezistili žiadne stopy kultu Svorada a Benedikta. Išlo primárne o regionálnych či lepšie povedané diecéznych svätcov. Podobne to bolo aj so svätým Gerardom, ktorého kult sa rozšíril iba veľmi sporadicky z Čanádskej diecézy. K predmetnému misálu taktiež: Martin NEUMANN, Vypovedacia schopnosť stredovekých kalendárií na príklade Spišského misála, in: *Historia Nova*, č. 8, 2014, s. 8, 11; Július SOPKO, *Stredoveké latinské kódexy slovenskej proveniencie v Maďarsku a Rumunsku. Kódexy slovenskej proveniencie, II. zväzok*. Martin 1982, č. 208, s. 28-29.

⁴⁹¹ Polycarpus RADÓ, *Libri liturgici manu scripti bibliothecarum Hungariae*. Budapeštin 1947, č.25, s. 114.

⁴⁹² Polycarpus RADÓ, *Libri liturgici manu scripti bibliothecarum Hungariae*. Budapeštin 1947, č. 29, s. 127.

⁴⁹³ Polycarpus RADÓ, *Libri liturgici manu scripti bibliothecarum Hungariae*. Budapeštin 1947, č. 41, s. 154-155.

⁴⁹⁴ Stanisław PIETRZAK, Podstawowe źródła do żywota św. Świerada – omówienie i teksty, in: Stanisław Pietrzak ed. *Święty Świerad i jego czasy*. Nowy Sącz 2001, s. 293; Július SOPKO, *Stredoveké latinské kódexy slovenskej proveniencie v Maďarsku a Rumunsku*. Martin 1982, č. 411, s. 261-262.

⁴⁹⁵ Missale Quinqueecclesiense, fol. 208r, dostupné na: <https://usuarium.elte.hu/book/91/view> (16.11.2021)

⁴⁹⁶ Missale Strigoniense, fol. 14r, dostupné na: <https://usuarium.elte.hu/book/248/view> (16.11.2021)

⁴⁹⁷ Missale Zagradiense, fol. 170v, dostupné na: <https://usuarium.elte.hu/book/92/view> (16.11.2021)

Nitrianski svätci pri vzniku Záhrebského biskupstva

Svätci nitrianskeho pôvodu, ako uvidíme sa stali aj patrónmi Záhrebského biskupstva. Ako sme uviedli, boli svätorečení v roku 1063, odvtedy tu bol predpoklad na šírenie ich kultu. Najstarším dokladom ich kultu (okrem legendy samotnej) je kódex, ktorý sa označuje ako *Hahótsky* (maď. *Hahóti kódex*) a to na základe jeho možného pôvodu z benediktínskeho kláštora svätej Margaréty Antiochijskej v Hahóte naďaleko Balatonu. Kódex nesie i latinské označenie *Sacramentarium sanctae Margarethae*. Dnes sa nachádza v Metropolitnej knižnici v Záhrebe pod signatúrou MR 126. Kódexom sa v minulosti zaoberal najmä chorvátsky cirkevný historik Dragutin Kniewald (1889-1979).⁴⁹⁸ Zo slovenských historikov to bol predovšetkým docent Peter Ratkoš (1921-1987), ktorý analyzoval najmä orácie k nitrianskym svätcom.⁴⁹⁹ Kódex si všimol aj významný slovenský kodikológ Július Sopko (1929-2020).⁵⁰⁰

Čo je pozoruhodné na tomto kódexe je, že obsahuje orácie tak k uhorským svätcom ako aj k pomerne regionálnym a špecifickým francúzskym svätcom. Menovite sú to napr. svätci Wandregisil, Vedast, Audoeon či Pardulf. Celkovo možno sanktorále kódexu rozdeliť na dve hlavné časti. Prvú tvorenú okruhom francúzskych (podľa Kniewalda francúzsko-benediktínskych) svätcov. Druhú významnú skupinu tvoria práve pre nás kľúčoví uhorskí domáci svätci. Tie dve výrazne odlišné skupiny svätcov indikujú to, že pôvodné orácie pochádzajú minimálne z dvoch predlôh. Za terminus post quem by sa mohol považovať rok 1083, kedy došlo k svätorečeniu Štefana, Imricha a Gerarda. Samotný kódex teda vznikol ako jednotné dielo v Uhorsku pravdepodobne po roku 1083 podľa všetkého v benediktínskom kláštore svätej Margaréty. Tento fakt zdôrazňuje i rozsiahle oficium kódexu určené kláštora svätej Margaréty benediktínskej rehole.⁵⁰¹ Historici v minulosti kládli vznik tohto kódexu do kláštora Hahót, v rovnomennej obci neďaleko Balatonu. Bolo to predovšetkým na základe patrocínia svätej Margaréty. Podľa tradície založil tento kláštor kráľ Ladislav (1077-1095), hoci prvá hodnoverná zmienka pochádza až z roku 1234.⁵⁰² Výskum Róberta Baču nedávno odhalil vysoký počet sakrálnych stavieb s Margarétiným patrocíniom v Zadunajsku a špeciálne v okolí Balatonu.⁵⁰³ Nemožno vylučovať preduhorský pôvod tohto kultu v danej oblasti. Podľa prameňa známeho ako *Obrátenie Bavorov a Korutáncov* zo 70. rokov 9. storočia, vieme že, panónsky knieža Kocel si dal vysvätiť kostol svätej Margaréty v lokalite *Spizzun. Táto lokalita nie je bezpečne určená, niekedy však býva stotožňovaná s obcou Tihany ležiacou na polostrove v Balatone.⁵⁰⁴ Meno Margaréta sa však objavuje i v inej súvislosti s Kocelom. V *Cividalskom evanjeliári*, ktorý zaznamená mená rôznych slovanských kniežat sa popri panónskom kniežati Kocelovi objavuje i meno Margaréta, čo by mohlo znamenať, že sa jednalo o jeho

⁴⁹⁸ Karóly KNIEWALD, A „Hahóti kódex“ (Zagrabi MR 126. kézirat) jelentősége a Magyarországi liturgia szempontjából, *Magyar Könyvszemle*, č.2, 1938, s. 97-112; Dragutin KNIEWALD, Zagrebački sakramentarij sv. Margarete MR 126, in: *Hoffillerov zbornik. Naučni radovi posvećeni Viktoru Hoffilleru o 60. godišnjici njegova života*. Zagreb 1940, s. 453-464.

⁴⁹⁹ Peter RATKOŠ, Vznik kultu Ondreja-Svorada a Benedikta vo svetle zagrebských pamiatok. *Historijski zbornik*, č.29-30, r. 1976-1997, Zagreb 1977, s. 77-86; Peter RATKOŠ, Komentár k štúdii „Gens nostra“, in: *Slovenská archivistika*, roč. 14, č.2, 1979, s. 96-102.

⁵⁰⁰ Július SOPKO, O najstarších kódexoch so vzťahmi k územiu Slovenska, in: *Slovenská archivistika*, roč. 21, č. 2, 1986, s. 59-63.

⁵⁰¹ Dragutin KNIEWALD, Zagrebački sakramentarij sv. Margarete MR 126, in: *Hoffillerov zbornik. Naučni radovi posvećeni Viktoru Hoffilleru o 60. godišnjici njegova života*. Zagreb 1940, s. 455

⁵⁰² András MEZŐ, *Patrocíniumok a középkori Magyarországon*, Budapest 2003, s. 239; Beatrix ROMHÁNYI, *Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon*. Budapest 2008, s. 37-38.

⁵⁰³ Róbert BAČA, K patrocíniu kostola sv. Margity Antiochijskej v Kopčanoch, in: *Slovenská archeológia*, roč. LXIV, č. 1, 2016, s. 145-146.

⁵⁰⁴ *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, in: Dagmar BARTOŇKOVÁ – Radoslav VEČERKA eds. *Magnae Moraviae fontes historici* III. Praha² 2011, s. 281

manželku, hoci žiadny prameň tento vzťah hodnoverne nepotvrzuje.⁵⁰⁵ Ak by nejaká sakrálna stavba s patrocíniom svätej Margaréty z 9. storočia prežila i pád Veľkej Moravy, nejednalo by sa o výnimku. Búrlivé okolnosti 10. storočia totiž ustál i sakrálny komplex v Blatnohrade (dnes Zalavár). Práve tu sa zachovalo i pôvodné patrocíniom svätého Adriána. V roku 1019 tu uhorský kráľ Štefan (znovu-)založil benediktínsky kláštor a to i so starobyľým patrocíniom. Na inom mieste sme už upozornili na fenomén kontinuity patrocínií v Panónii.⁵⁰⁶ Svätá Margaréta a jej zasvätené sakrálné stavby teda mohli v určitej forme existovať i v 10. a 11. storočí. Predpokladáme že, táto svätica mohla byť istým spôsobom dôležitá pre Arpádovcov či cirkevné elity vtedajšieho Uhorska, podobne ako Martin či Juraj.⁵⁰⁷ Na prelome 11. a 12. storočia totiž Arpádovci založili viaceré cirkevné inštitúcie na počesť tejto svätice. Bol to hlavne knieža Almóš – nitriansky knieža a od roku 1091 titulárny chorvátsky kráľ, ktorý v roku 1107 založil kolegiálnu kapitolu svätej Margaréty v Domoši (Dömös) a v roku 1108 benediktínsky kláštor v Moigrade v dnešnom Rumunsku.⁵⁰⁸ Každopádne Domoš i Moigrad mali kľúčovú polohu istých strážnych bodov a mohli sa tu nachádzať i kniežacie paláce.⁵⁰⁹ Historici predpokladali, že Margarétin kult v Uhorsku má svoj pôvod v Konštantínopole, ktorý Almóš navštívil začiatkom 12. storočia, pričom tu mohol získať i isté relikvie.⁵¹⁰ Nie je bez zaujímavosti, že v to bolo krátko potom ako sa Almóšova neter Piroška (v Byzancii známa pod menom Irena) vydala za byzantského dediča trónu Jána z dynastie Komnenovcov.⁵¹¹

Na prelome 11. a 12. storočia mohol byť napísaný i dotýčný kódex označený Hahótsky. Už Peter Ratkoš vyjadril svoje presvedčenie, že kódex nevznikol v Hahóte, pretože sa jedná až o neskoršiu fundáciu. Uvažoval práve o Domoši, hoci v tom prípade by bolo nutné klásť vznik kódexu do prvých desaťročí 12. storočia, keďže tunajšia kapitula vznikla až v roku 1107. Július Sopko, ktorý sa podrobne venoval najstarším uhorským kódexom spojených so stredovekým územím Slovenska, kladie vznik tejto pamiatku na koniec 11. storočia (po roku 1083) či začiatok storočia nasledujúceho. Písmo kódexu je carolina posterior, tak ako v prípade Nitrianskeho kódexu, ktorého vznik sa často kládol pred rok 1083. Novšie bádanie odhalilo to, že na základe písma možno vznik Nitrianskeho kódexu možno klásť do prvej tretiny 12. storočia.⁵¹² To môže napokon byť i prípad *Hahótskeho kódexu*. Naopak, Kniewald

---

⁵⁰⁵ Podobne sa Svätožizna považuje za manželku veľkomoravského kráľa Svätopluka, nakoľko sú spolu zapísaní v spomenutom evanjeliári. Evangelium de Cividale, in: Dagmar BARTOŇKOVÁ – Radoslav VEČERKA eds. *Magnae Moraviae fontes historici* III. Praha² 2011, s. 291-292; K úvaham o Koceľovej manželke: Hans Dieter TÖNSMEYER, *Kocele a Blatnograd*. Marianka 2013, s. 38.

⁵⁰⁶ Peter BUČKO, Patrocínia ranostredovekej Panónie (v tlači)

⁵⁰⁷ Emma BARTONIEK ed. *Legendae sancti Stephani regis ab Hartvico episcopo conscripta*, in: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores Rerum Hungaricarum vol. II*. Budapestini 1938, s. 408: „Dux ipse confidens de eterna virtute, ad superandam hostium rabiem cu multitudine exercitus sui sub vexillo deo dilecti pontificis Martini, sanctique Georgii processit.“

⁵⁰⁸ András MEZŐ, *Patrocíniumok a középkori Magyarországon*, Budapest 2003, s. 238, 241; Gábor THOROCZKAY, A Dömösi prepostság története alapításától I. Károly uralkodásának végeig, [Dejiny Dömöšského prepošta od vzniku po koniec panovania Karola Róberta]in: *Fons*, roč. 19, 2012, s. 411-412

⁵⁰⁹ Príp. kláštorom mohla predchádzať kniežacia/kráľovská kaplnka. Peter RATKOŠ, Vznik kultu Ondreja-Svorada a Benedikta vo svetle zagrebských pamiatok. *Historijski zbornik*, č.29-30, r. 1976-1997, Zagreb 1977, s. 85.

K Domošu a veľkomoravským súvislostiam: Ján STANISLAV, *K otázke účinkovania Cyrila a Metoda na Slovensku*. Trnava 1943, s. 12, 18

⁵¹⁰ Sándor BÁLINT, Die altungarische Verehrung der heiligen Margarete von Antiochien, in: Edith Ennen – Günter Wiegelmann eds. *Festschrift Matthias Zender. Studien zu Volkskultur, Sprache und Landesgeschichte*. Bonn 1972, s. 332.

⁵¹¹ Attila BÁRÁNY, The Politics of Piroška's Marriage: Byzantium, Hungary and the Normans in the Early Twelfth Century, in: Marianne Sághy – Robert C. Ousterhout eds. *Piroška and the Pantokrator. Dynastic Memory, Healing, and Salvation in Komnenian Constantinople*. Budapest-New York 2019, s. 70-71.

⁵¹² Jaroslav NEMES, *Nitriansky kódex a jeho poslanstvo*. Ružomberok 2006, s. 20-21.

sa domnieva, že kódex vznikol v rokoch 1073-1092 v Hahótskom kláštore, fíliou kláštora svätého Egídia v Somogyváre.⁵¹³

Pôvod Margarétinho kultu teda môže mať dve vysvetlenia – buď sa jedná o starý domáci kult alebo bol tento kult importovaný z Byzancie a to i vďaka rozvinutým uhorsko-byzantským vzťahom. Otázka miesta vzniku kódexu zostáva otvorená. Peter Ratkoš sa vyslovil za Domoš, hoci tu však existovala kolegiálna kapitula, pričom však oficium kódexu vyložene hovorí o kláštore benediktínskej rehole. Za úvahy stojí i Vesprím (Veszprém), kde sa tiež nachádzal starobylý kostol svätej Margaréty.⁵¹⁴ Ako bolo spomenuté, kódex pochádza zrejme z dvoch predlôh, čo badať na veľkých odlišnostiach v sanktoráli. Francúzski svätci svedčia o tom, že jedna z predlôh má teda francúzsky pôvod, veľmi pravdepodobne z arcidiecézy Rouen ako to dosvedčujú špecifickí svätci, práve z tejto oblasti.⁵¹⁵ Francúzska predloha sa teda musela dostať do Uhorska pred rokom 1083. Práve 11. storočie bolo obdobím so značným prílevom cudzincov práve z románskej oblasti. Hoci sme sa touto problematikou podrobne zaoberali, zachytená väčšina cudzincov románskeho pôvodu pochádzala z Valónska, konkrétne z mesta Liège.⁵¹⁶ Ako bolo povedané, na základe výskytu špecifických svätcov možno klásť vznik predlohy MR 126 do Normandie resp. do oblasti arcibiskupstva Rouen. Dragutin Kniewald, ktorý rukopis skúmal, vyslovil domnienku, že predlohou bol starobylý sakramentár z 9. alebo 10. storočia z kláštora Fontenelle-St. Wandrille.⁵¹⁷ Tento kláštor nesie meno po svojom zakladateľovi, svätom Wandregisilovi. Jeho sviatok je i v kódexe k 22. júlu. Ďalším regionálnym svätcom je Audeon, ktorý bol arcibiskupom v Rouen v 7. storočí (sviatok 24.8.).⁵¹⁸ V predmetom kódexe je označený ako „beatissimus pater noster“, čo značne poukazuje na normandský pôvod predlohy.⁵¹⁹ Je pravdepodobné, že títo normanskí svätci boli v Uhorsku určite neznámi, ale napriek tomu orácie k nim boli ponechané i v MR 126 nepochybne s určitým zámerom – ako spomienku na domácich patrónov i prípadne so zámerom implementovania ich kultu v Uhorsku. Ten, kto normandskú predlohu priniesol do Uhorska nemusel byť jednotlivec, pravdepodobne to teda bola skupina mníchov či klerikov, ktorí sa usadili v nám bližšie neurčenej uhorskej cirkevnej inštitúcii.

Pokúsme sa teda rekonštruovať okolnosti vzniku kódexu MR 126 a najmä akou cestou sa sem dostali naši zoborskí svätci. Uviedli sme, že názory na vznik kódexu sa pomerne rôznia. Normandsko-bretónsku predlohu rukopisu MR 126 priniesla do Uhorska pravdepodobne skupina bližšie neznámych klerikov, zrejme v tretej štvrtine 11. storočia. Keďže v rukopise sa nachádzajú špecifickí regionálni svätci, je

---

⁵¹³ Dragutin KNIEWALD, Zagrebački sakramentarij sv. Margarete MR 126, in: *Hoffillerov zbornik. Naučni radovi posvećeni Viktoru Hoffilleru o 60. godišnjici njegovu života*. Zagreb 1940, s. 462.

⁵¹⁴ Kostol sv. Margaréty hodnoverne doložený k roku 1318: András MEZŐ, *Patrocíniumok a középkori Magyarországon*, Budapest 2003, s. 246; Vo Vespríme sa však spomína aj bazilika sv. Margaréty vo falze Ladislava I. pre Vesprímske biskupstvo z roku 1082: DHA I., č. 81, s. 236.

⁵¹⁵ László VESZPRÉMY – Tünde WEHLI, Das Verhältnis von Schrift und Bild in ungarischen Handschriften vor 1300, in: Otto Kresner – Franz Lackner eds. *Régionalisme et internationalisme. problèmes de paléographie et de codicologie du Moyen Âge. Actes du XVe colloque du Comité international de paléographie latine*. Wien 2008, s. 97; Július SOPKO, O najstarších kódexoch so vzťahmi k územiu Slovenska, in: *Slovenská archivistika*, roč. 21, č. 2, 1986, s. 62-63.

⁵¹⁶ Peter BUČKO, Civitates Latinorum. Vznik a vývoj valónskych miest v Sreme (11.-14. storočie). *Mediaevalia Historica Bohemica*, 2017, č. 2, roč. 20, s. 10-12.

⁵¹⁷ Karóly KNIEWALD, A „Hahóti kódex“ (Zagrabi MR 126. kézirat) jelentősége a Magyarországi liturgia szempontjából, in: *Magyar Könyvszemle*, č.2, 1938, s. 107; K predlohe MR 126 aj: Albe VIDAKOVIĆ, *Sakramentar MR 126 Metropolitanske knjižnice u Zagrebu*. Zagreb 1952, s. 57.

⁵¹⁸ Henri PLATELLE, Audeono, in: *Bibliotheca Sanctorum* T.II. Roma 1990, s. 586.

⁵¹⁹ Sacramentarium sanctae Margarethae, fol.57v, dostupné na: <https://usuarium.elte.hu/book/717/view> (16.4. 2021); László VESZPRÉMY – Tünde WEHLI, Das Verhältnis von Schrift und Bild in ungarischen Handschriften vor 1300, in: Otto Kresner – Franz Lackner eds. *Régionalisme et internationalisme. problèmes de paléographie et de codicologie du Moyen Âge. Actes du XVe colloque du Comité international de paléographie latine*. Wien 2008, s. 97

možné klásť pôvod predlohy sem. Mohlo by ísť o karolínsky rukopis zo Saint-Wandrille prípadne i arcibiskupstva Rouen, ako o tom svedčia orácie k svätému Audeonovi. Žiadny prameň však nespomína klerikov z Normandie v Uhorsku. Musíme preto hľadať na mieste, kde máme doložených Svorada, Benedikta, taktiež románsky vplyv a väzby k svätej Margaréte. Domnievame sa, že takýmto miestom mohol byť Zoborský kláštor. O značnom románskom vplyve v zoborskom skriptóriu na začiatku 12. storočia svedčia i listiny z rokov 1111 a 1113, ako dešifroval Richard Marsina. Listiny potvrdzujú práva a držby Zoborského kláštora, boli vydané kráľom Kolomanom ako prijímateľské vyhotovenie. To indikuje, že tunajšie skriptorium bolo vyvinutejšie ako kráľovská kancelária. Rozbor týchto listín ukazuje románske stopy, predovšetkým jazykové stopy (napr. použitie mena kráľa Kolomana vo forme „Colomagni“, či použitie románskeho mena opáta v podobe Gaufred).⁵²⁰ Z toho vyplýva, že osoby poverené zostavením listiny boli románskeho pôvodu. Manases, v listinách ako záhrebský biskup, bol poverený spečatením listín, teda mohol stáť i za zostavením textu listiny, zároveň bol však pravdepodobne poznal situáciu a pomery Zoborského kláštora, mohol byť teda predtým zoborským mníchom.⁵²¹ Domnievame sa, že práve do Zoborského kláštora prišli na konci 11. storočia minimálne dve osoby románskeho pôvodu – zoborský opát Gaufred a záhrebský biskup Manases. Obaja hodnostári majú svoje mena vlastné mená románskeho (francúzskeho) pôvodu a nejedná sa o rehoľné.⁵²² Meno Manases niesli dvaja arcibiskupi v Remeši v 10. a 11. storočí.⁵²³ Orácie k nitrianskym svätcom i predloha skúmaného rukopisu sa teda stretli v Nitre, pravdepodobne však v Zoborskom kláštore. Kódex MR 126 mohol byť teda pravdepodobne vyhotovený v Zoborskom skriptóriu pre potreby Domošskej kapituly. Sám rukopis totiž spomína modlitby za bratov u svätej Margaréty predpokladáme však, na začiatku 12. storočia (1108) Domošská kapitula (pôvodne ako benediktínsky kláštor (?)) ešte len formálne vznikla.⁵²⁴ Je možné, že v tom čase bol chrám vysvätený, ako tieto udalosti približuje *Viedenská obrázková kronika*.⁵²⁵ Ako sme povedali, skriptorská dielňa ešte nemusela byť dostatočne vyvinutá. Pod kuratelou zoborského opáta teda v tunajšom kláštore vznikol rukopis určený pre Domošskú kapitulu, ktorý sa sem dostal po vysvätení chrámu (teda zrejme v roku 1108). Kto priniesol kódex zo Zoboru či Nity do Domošu nie je jasné. Môžeme sa domnievať, že to bol práve Manases, ktorý sem prišiel po dohode so zoborským opátom a kniežaťom Almóšom. Manases ani kódex MR 126 sa však v Domoše dlho nezdržali. Podľa nášho názoru sa MR 126 krátko po svojom vzniku dostal do Záhrebu. Rukopis snáď Manases považoval za svoje dielo a majetok a po svojom menovaní na biskupský stolec v Záhrebe (okolo roku 1109-1110 ?) si kódex zobral so sebou. Pôvodná predmetná o tom, že kódex sa dostal do Záhrebu medzi rokmi 1092-1095 pri vzniku biskupstva nemusí byť platná. Rukopis však mohol byť vyhotovený až neskôr, ako to konštatovali historici, ktorí sa

⁵²⁰ Richard MARSINA, Štúdie k slovenskému diplomatáru. K problematike najstarších zoborských listín, in: *Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Historica*, č. XIV, 1963, s. 159;

⁵²¹ Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Budmerice² 2016, s. 497

⁵²² Svätci s menom Manases či Gaufred nie sú doložení ani v *Bibliotheca Sanctorum* ani v *Bibliotheca Hagiographica latina*. Okrem záhrebského/nitrianskeho Manasesa je v uhorských prameňoch doložený iba jeden ďalší Manases v 13. storočí (1229, 1230), ktorý bol šaštínskym archidiakonom: Katalin FEHÉRTOI ed. *Onomasticon Hungaricum. Árpád-kori személynévtár*. Budapest 2004, s. 510.

⁵²³ Vid' napríklad: John R. WILLIAMS, Archbishop Manasses I of Rheims and Pope Gregory VII, in: *The American Historical Review*, roč. 54, 1949, č. 4, s. 804-824; Meno Manases patrilo zrejme k obľúbeným vo Francúzsku. Bez hlbšieho výskumu však nie je možné povedať, či zoborský resp. záhrebský Manases predtým držal (arci)biskupský úrad vo Francúzsku. M.H. D'ARBOIS DE JUBAINVILLE ed. *Histoire des ducs et des comtes de Champagne. Tom. VI*. Paris 1866, s. 268.

⁵²⁴ László GEREVICH, The Royal Court (curia), the Provost's Residence and the Village at Dömös, in: *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, roč. 35, č.3-4, 1983, s. 395-396.

⁵²⁵ János M. BAK– László VESZPÉMY eds. *Chronica de gestis Hungarorum e Codice Picto saec. XIV. The Illuminated Chronicle, Chronicle of the Deeds of the Hungarians from the Fourteenth-Century Illuminated Codex*. Budapest 2018, s. 274: „Dux autem construxit monasterium de Demes, rogavitque regem, ut ad consecrationem venire, et sic factum est.“ Kapitola predtým totiž referuje o Almóšovom príchode z Pasova v roku 1106 (s. 273).

zaoberali uhorskými liturgickými knihami.⁵²⁶ MR 126 sa nachádza v inventároch Záhrebskej kapituly od 14. storočia.⁵²⁷ Manases bol na biskupský úrad nominovaný kráľom Kolomanom. V roku 1108 taktiež vyvrcholili dynastické spory medzi kráľom a jeho bratom Almóšom, ktoré vyústili až v oslepenie nitrianskeho kniežaťa a jeho syna. Obidvaja boli potom internovaní práve v Domošskej kapitule.⁵²⁸ Koloman bol ešte v tomto čase angažovaný i v chorvátskych a dalmátskych záležitostiach. Manases, ktorý mohol politicky lavírovať medzi kráľom a kniežaťom, mohol byť považovaný za veľmi vhodnú osobu na biskupský stolec do Záhrebu. V roku 1113 sa však vyskytla nová príležitosť. Niekedy v tomto čase zomrel splitský arcibiskup Crescentius. Kráľ Koloman vybral na splitský stolec práve Manasesa. Neudržal sa tu dlho, zaplietol sa totiž do sprisahania uhorskej posádky s cieľom ovládnuť Split. Arcibiskup bol nútený opustiť Split a jeho ďalšie osudy nepoznáme.⁵²⁹

Do Záhrebu z Ostrihomu sa taktiež dostal i najstarší rukopis legendy Svorada a Benedikta, hoci v breviárovej podobe (*Ostrihomský breviár* MR 67 z konca 13. storočia). Ich kult v stredoveku nevymizol. Obaja svätci sa takisto objavujú v *Záhrebskom misáli* z roku 1511.⁵³⁰ Ich podobizeň sa nachádza i na barokových dverách kláštora Panny Márie Snežnej v Kamensku (Karlovac) v Chorvátsku.⁵³¹ Takisto prítomnosť ich relikvií v Záhrebe nie je vylúčená, hoci najstaršie doložené inventáre kapituly ich nedokladajú. Kult Svorada a Benedikta sa zrejme rozšíril iba v okolí Záhrebu teda v Slavónsku. Náš výskum neodhalil žiadne stopy kultu Svorada a Benedikta v Dalmácii.

Svorad-Ondrej a Benedikt patria ku kardinálnym osobám cirkevného života na Slovensku v stredoveku. Ich legenda mapuje a je priamo súvislá s vývojom cirkevných inštitúcií na Slovensku. Napriek bohatej literatúre k predmetným svätcom mnohé problémy zostávajú nevyriešené. To sa týka aj Svoradovho etnického pôvodu. Ani dnes nie je možné uspokojivo zodpovedať či bol Svorad kráľovského pôvodu a prípadne s akou dynastiou mohol byť spojený a napokon odkiaľ mohol pochádzať. Ako konštatoval Martin Homza, legenda je previazaná i s Kosmovou reláciou o Svätoplukovi. Svorad mohol byť v nejakej forme spätý s Mojmírovcami a jeho výnimočná askéza tak bola zrejme i pokáním. Takisto nie je možné povedať či eremitizmus v Nitriansku má východné (rezíduá cyrilo-metodskej misie) či západné korene (kamaldulské hnutie svätého Romualda). Legendista Maurus, z rodu Poznanovcov, si mohol byť vedomý určitej nám už dnes neznámej spojitosti Svorada s Veľkou Moravou a do istej miery teda do predmetnej hagiografie vložil svätoplukovské motívy. Bol to sám Maurus, ktorý v kooperácii s nitrianskymi prelátmi a veľmožmi, veľmi pravdepodobne i v spolupráci s nitrianskymi Arpádovcami, inicioval svätorečenie oboch zoborských pustovníkov. To sa zrejme udialo 17. júla 1063 v Nitre. Nasledujúce mesiace Maurus strávil zostavovaním legendy, ktorú dokončil krátko po Veľkej Noci 1064. V tomto čase bol už kult Svorada-Ondreja a Benedikta značne etablovaný, keďže polovicu Svoradovej reťaze od Maura túžobne vyprosil nitriansky knieža Gejza. Obaja mnisi-pustovníci sa tak dostali aj do politickej imaginácie nitrianskych elít, Arpádovcov nevynímajúc. Veľmi skorý doklad kultu nachádzame v *Záhrebskom sakramentári* MR 126 (z prelomu 11. a 12. storočia či začiatku 12. storočia). Práve do tohto kódexu vytvoreného pre bližšie neznámy kláštor či kapitolu svätej Margaréty boli vložené tzv. nitrianske orácie pochádzajúce zrejme zo 60. rokov

⁵²⁶ László VESZPRÉMY, 11th and 13th Century Liturgical Manuscripts (mostly from Zagreb) as Historical Sources, *Povijesni prilozi*, č.17, 1998, s. 265

⁵²⁷ Draguin KNI EWALD, *Najstariji inventari zagrebačke katedrale*. Zagreb 1951, s. 81.

⁵²⁸ János M. BAK– László VESZPÉMY eds. *Chronica de gestis Hungarorum e Codice Picto saec. XIV. The Illuminated Chronicle, Chronicle of the Dees of the Hungarians from the Fourteenth-Century Illuminated Codex*. Budapest 2018, s. 278: „Ductus est autem dux Almus in monasterium suum in Demes.“

⁵²⁹ Damir KARBIĆ, Mirjana MATIJEVIĆ SOKOL, James Ross SWEENEY eds. *Thomae archidiaconi Spalatensis. Historia Salonitanorum atque Spalatinorum pontificum. Archdeacon Thomas of Split. History of the Bishops of Salona and Split*. Budapest – New York 2006, s. 97, 99.

⁵³⁰ Missale Zagrabiense 92, fol. 176v dostupné na: <https://usuarium.elte.hu/book/92/view> (15.11.2021)

⁵³¹ Marina MILADINOV, *Margins of solitude: Eremitism in Central Europe between East and West*. Zagreb 2008, s. 201.

11. storočia. Mohlo sa jednať o kláštor Domoš, ktorý založil nitriansky knieža Almóš na začiatku 12. storočia. Kódex zároveň petrifikuje kult nitrianskych svätcov a je aj dokladom o sakrálnej familiarite. Nitrianske elity sa považovali za familiárov oboch svätcov, teda ako to analogicky fungovalo i Čechách vo vzťahu k svätému Václavovi. Samotný rukopis je však aj jedinečnou ukážkou kombinácie domácich a cudzích svätcov, v tomto prípade z Bretónska a Normandie. Predloha MR 126, zrejme z arcidiecézy Rouen, sa dostala do Uhorska pred rokom 1083 so skupinou klerikov. Podľa nášho názoru sa títo klerici uchýlili do Zoborského kláštora, kde potom aj pod ich dozorom bol vytvorený rukopis MR 126. Pravdepodobne sa jednalo o Gaufreda a Manasesa, ktorý potom zastávali cirkevné posty v Uhorsku (zoborský opát, záhrebsky biskup a následné splitský arcibiskup). Kódex mohol byť teda napísaný pre potreby čerstvo založeného kláštora svätej Margaréty v Domoši. S Manasesom, ktorý mohol vykonávať dozor na kláštorom, sa kódex napokon dostal do Záhrebu. Tu sa Svorad a Benedikt prakticky etablovali ako diecézni svätci. Pravdepodobne sa tak stalo už niekoľko desaťročí predtým v Pätkostolí, kde ako biskup pôsobil Maurus, autor ich legendy. Kult zoborských mníchov sa však rozšíril aj na Moravu, pravdepodobne prostredníctvom uhorskej kňažnej Adelaidy, Almóšovej dcéry, ktorá sa vydala za Přemyslovca Soběslava v 20. rokoch 12. storočia. Kniežací pár udržiaval veľmi čulé styky s olomouckým biskupom Jindřichom Zdíkom, preto sa zrejme Svorad (bez Benedikta) dostal i do jeho honosného kolektára, dnes známeho aj ako *Olomoucké horológium*. Z Olomouca sa Svoradov kult neznámymi spôsobmi rozšíril aj do Sliezska. Ako sme taktiež ukázali kult Svorada-Ondreja a Benedikta je napokon doložený i v početných rukopisoch spišskej či bratislavskej proveniencie.

Svätý Maurus Nitriansky

Zoborský mních, pannonhalmský opát, päťkostolský biskup

Maurus nepatrí do skupiny známych uhorských svätcoch. Známy sa stal až vďaka autorstvu *Legendy svätých pustovníkov Svorada-Ondreja vyznávača a Benedikta mučenika* (BHL 452).⁵³² Ako sa to stáva v prípade uhorských starších dejín, o Maurovi referuje len pomerne obmedzené množstvo prameňov. Maura sa dotýkajú rozprávacie ale aj úradne pramene. Z rozprávacích je to bezpochyby samotná legenda o nitrianskych pustovníkoch. Ďalej je to však aj *Legenda svätého Imricha* a *Väčšia legenda svätého Gerarda*. Maurovo meno však nájdeme i análoch zapísaných v *Prayovom kódexe*, ktoré sú známe ako *Bratislavské anály*. Čo sa týka úradných prameňov, jedná sa o dve listiny. Prvá je v tomto prípade listina uhorského kráľa Ondreja I. z roku 1055 zachovaná v origináli (najstaršia uhorská listina dochovaná v origináli), ktorou zakladá Tihaňský kláštor svätého Aniána pri Balatone.⁵³³ Ďalšia listina, z roku 1057, predstavuje donáciu palatína Rada pre Päťkostolské biskupstvo a kláštor svätého Demetera v Sremskej Mitrovici.⁵³⁴ Napriek tomuto až žalostne krátkemu súčtu prameňov týkajúcich sa Maura, je možné sa však dozvedieť viac o jeho živote, pôvode a aj vzťahoch s Arpádovcami práve minucióznou analýzou vyššie uvedených prameňov a to najmä v kontexte historického vývoja Uhorska v 11. storočí

Maurom a taktiež jeho pôvodom sa zaoberalo už značné množstvo historikov. Maďarský cirkevný historik Damján Vargha venoval Maurovi celú monografiu.⁵³⁵ Zo slovenských historikov to bol pred niekoľkými rokmi Bystrík Bugan, ktorý prehľadne predstavil Maurov život i situáciu v Uhorskom kráľovstve v 11. storočí.⁵³⁶ Veľmi precízne sa Maurovi, najmä jeho pôvodu, už v minulosti venoval cirkevný historik Jozef Kútnik-Šmálov (1912-1982), ktorý reflektoval i poľské a maďarské historické práce.⁵³⁷ V Maďarsku sa päťkostolskému biskupstvu a tamojším biskupom – i Maurovi, venovali maďarskí medievisti Tamás Fedeles a László Koszta.⁵³⁸ Maura si povšimli i filológovia a slovakisti na čele s Jurajom Hladkým, ktorí sa zaoberali byzantským kultúrnym vplyvom na území stredovekého Slovenska.⁵³⁹ Osobnosť Maura ako autora zaujala predovšetkým editorov legendy o Svoradovi a Benediktovi. V minulosti to bol historik Rudolf Holinka (1899-1953), ktorý podrobne analyzoval legendu.⁵⁴⁰ Z ďalších možno spomenúť hungaristu Richarda Pražáka (1931-2010) a významného slovenského historika a medievistu Richarda Marsinu (1923-2021).⁵⁴¹ Svoradovu a Benediktovu

---

⁵³² Henricus FROS ed. *Bibliotheca Hagiographica latina. Novum Supplementum*. Bruxelles 1986, s. 58

⁵³³ DHA I., č. 43/1, s.145-152.

⁵³⁴ DHA I., č. 46, s. 160-162.

⁵³⁵ Damján VARGHA ed. *Szent Mór emlékkönyv*. Pécs 1936.

⁵³⁶ Bystrík BUGAN, Biskup Maurus v slovenských dejinách. *Historický zborník*, 2008, č.2, roč. 19, s. 147-158.

⁵³⁷ Jozef KÚTNIK-ŠMÁLOV, O pôvode päťkostolského Maura. In: Jozef Kútnik-Šmálov. *Kresťanský stredovek Slovenska. Výber z diela*. Bratislava 2005, s. 210-229.

⁵³⁸ Tamás FEDELES – László KOSZTA eds. *Pécs (Fünfkirchen). Das Bistum und die Bischofsstadt in Mittelalter*. Wien 2011.

⁵³⁹ Juraj HLADKÝ – Jozef PAVLOVIČ – Kristína PAVLOVIČOVÁ – Andrej ZÁVODNÝ eds. *Cyrilo-metodské replikácie byzantsko-slovanskej kultúry v interpretácii*. Trnava 2013.

⁵⁴⁰ Rudolf HOLINKA, *Sv. Svorád a Benedikt, svätci Slovenska (Rozbor a text legendy z konce XI. století)*. Bratislava 1934.

⁵⁴¹ Richard PRAŽÁK ed. Život svätých poustevníkov Svorada vyznavače a Benedikta mučeníka sepsaný blahoslaveným Maurem biskupom päťkostolským. In: Richard Pražák – Jana Nechutová eds. *Legendy a kroniky koruny uherské*. Praha 1988, s. 56-73; Richard MARSINA ed. Život svätých pustovníkov Svorada vyznávača a Benedikta mučeníka. In: Richard Marsina – Július Sopko eds. *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice 1997, s. 35-43.

legendu v nedávnej dobe skúmal i medievista Martin Homza a to najmä kvôli možnej spojitosti tejto legendy s tzv. Svätoplukovou legendou zachytenou českým kronikárom Kosmom.⁵⁴²

Maurov nitriansky pôvod

Z hľadiska prameňov má v tomto prípade najväčšiu výpovednú hodnotu práve už niekoľkokrát spomenutá legenda o Svoradovi-Ondrejovi a Benediktovi. Pri analýze tejto legendy, ktorá by mohla viesť k odhaleniu Maurovho pôvodu, historici operovali najmä s faktom, že k obom pustovníkom i k Nitriansku mal Maurus blízky vzťah. Je totiž známe, že Maurus legendu písal už ako biskup v Pätkostolí – čo predstavuje značnú vzdialenosť od Nitrianska, ale stalo tak i s odstupom niekoľkých desaťročí. Obidva aspekty však pre Maura neboli nijak závažné, pretože i napriek tomu sa rozhodol napísať túto legendu. V prvom momente teda upozorňujeme na tieto dva aspekty – Maurus ako pätkostolský biskup, písal práve o nitrianskych, presnejšie zoborských mníchoch a to i niekoľko desaťročí po ich smrti. Legenda samotná vznikla v spojitosti s ich svätorečením. Maurus mal bezpochyby eminentný záujem a bol osobou, ktorá iniciovala svätorečenie Svorada a Benedikta. Prezrádza to úzky vzťah medzi Maurom a svätými pustovníkmi, ako ešte uvidíme, muselo to byť iba z toho dôvodu, že Maurus sám pochádzal z Nitrianska. Tento názor publikovali už viacerí historici, ktorí podrobne analyzovali predmetnú legendu a s ňou spojené súvislosti. Domnienku o Maurovom nitrianskom pôvode v minulosti vyslovili slovenskí i maďarskí historici, spomenúť možno Juraja Hodála či Jánosa Karácsonyiho.⁵⁴³ Podrobnou analýzou k tomuto záveru dospel i Jozef Kútnik-Šmálov.⁵⁴⁴ Spomenutí historici si boli povedomí Maurovej náklonnosti k zoborským mníchom ale taktiež k Zoborskému kláštoru samotnému. Maurus totiž často prichádzal do kontaktu i so zoborským opátom Filipom. Jediným možným vysvetlením týchto kontaktov a väzieb je iba to, že Maurus pochádzal z Nitrianska. Maurus v legende nehovorí odkiaľ pochádza, za to však prezrádza inú podstatnú informáciu. Hneď v úvode legendy sa píše o tom, ako Svorad prišiel do Zoborského kláštora, kde prijal meno Ondrej, Maurus hovorí, že ho videl, ale že nevidel, aký život Svorad (už ako mních) viedol, to sa dozvedel z počutia.⁵⁴⁵ Je totiž veľmi nepravdepodobné, že by Maurus videl Svorada v Pannonhalmskom kláštore. Svorad totiž žil iba na Zobore a v jeho bezprostrednom okolí, kde pustovníčil. Maurus sa v legende totiž vyjadruje veľmi exaktne, tak aby čitateľovi boli jasné súvislosti v texte: 1. – Svorad prišiel do Zoborského kláštora, 2. – Maurus ho videl, ale už ďalej nevedel ako žil ďalej v kláštore. Logickým východiskom musí byť iba to, že Maurus videl Svorada na Zobore. Maurus žil teda v Zoborskom kláštore, ale buď odišiel do Pannonhalmy krátko po Svoradovom príchode alebo sa Svorad už vtedy utiahol do svojej pustovne neďaleko Zoboru. Druhá možnosť sa tu javí pravdepodobnejšie. Pannonhalmu, teda tunajší kláštor svätého Martina navštevoval iba Benedikt. Maurus teda často prichádzal do kontaktu s budúcim svätcom a mučeníkom Benediktom. Benedikt zrejme nebol nijak

⁵⁴² Martin HOMZA, Martin. Stredoveké korene svätoplukovskej tradície u Slovákov (čierna a biela svätoplukovská legenda, In: Martin Homza et al. *Svätopluk v európskom písomníctve, Štúdie z dejín svätoplukovskej legendy*. Bratislava 2013, s. 48-142.

⁵⁴³ Jozef KÚTNIK-ŠMÁLOV, O pôvode pätkostolského Maura. In: Jozef Kútnik-Šmálov, *Kresťanský stredovek Slovenska. Výber z diela*. Bratislava 2005, s. 216; Bystrík BUGAN, Biskup Maurus v slovenských dejinách. *Historický zborník*, 2008, č.2, roč. 19, s. 150.

⁵⁴⁴ Jozef KÚTNIK-ŠMÁLOV, O pôvode pätkostolského Maura. In: Jozef Kútnik-Šmálov, *Kresťanský stredovek Slovenska. Výber z diela*. Bratislava 2005, s. 228.

⁵⁴⁵ Richard MARSINA, Život svätých pustovníkov Svorada vyznáváča a Benedikta mučeníka. In: Richard Marsina – Július Sopko eds. *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice 1997 s. 41; Emericus MADZSAR ed. Legenda ss. Zoerardi et Benedicti. In: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores rerum Hungaricarum*, vol. II. Budapest, 1938, s. 357: „Ego quidem Maurus nunc Deo miserante episcopus, tunc autem puer scolasticus virum bonum vidi, sed que esset eius conversatio, non visu, sed auditu percepi.“

vzdelaný, vedel iba svoju rodnú slovanskú reč.⁵⁴⁶ Medzi Maurom a Benediktom teda neexistovala rečová bariéra, obaja boli Slovania resp. Slováci. Svoje prvé vzdelanie získal Maurus v Zoborskom kláštore svätého Hypolita, kde začal aj svoju cirkevnú kariéru v prvých desaťročiach 11. storočia. Tu pôsobili i neskorší svätci Svorad a Benedikt. Počiatky Zoborského kláštora nie sú uspokojivo vysvetlené. Ani archeologický výskum v tomto smere nie je možné pokladať za smerodajný. Podľa *Kosmovej kroniky*, kláštor založil veľkomoravský panovník Svätopluk, ktorý sa sem napokon utiahol.⁵⁴⁷ Táto relácia sa všeobecne pokladá za autentickú. K ďalším argumentom možno zaradiť i fungovanie kláštora bezprostredne na začiatku 11. storočia. Ani samotná Maurova legenda, ktorá kláštor, jeho opáta a mníchov spomína niekoľkokrát, nehovorí o vzniku či založení kláštora. Okrem Kosmovej relácie žiadny iný prameň o vzniku Zoborského kláštora nehovorí. Zostáva však uviesť ešte jeden mimoriadne závažný argument. Neskoršie pramene, listiny z roku 1246 a 1270, uvádzajú ako patrónov kláštora príslušníkov rodu Hont-Poznanovcov (maďarsky Hont-Pázmány).⁵⁴⁸ Historici, ktorí sa zaoberali týmto rodom (v staršom období dva rody) sa domnievajú, že išlo o domáce veľmožské rody s preduhorským, snáď veľkomoravským pôvodom (i na základe slovanských mien).⁵⁴⁹ V 10. storočí sa jednalo o dva rody, ktorými boli Hontovci a Poznanovci. Znami sú predovšetkým ich najstarší doložení predkovia – Hont a Poznan, ktorí tvorili telesnú stráž Štefana v čase ešte pred jeho korunováciou a pomáhali mu potlačiť vzburu jeho príbuzného Kopáňa v roku 997. Veľmi podrobné informácie o tomto povstaní aj o Hontovi a Poznanovi sa dozvedáme z *Viedenskej obrázkovej kroniky*. Kronika hovorí i to, že obaja rytieri opásali Štefana pred rozhodujúcou bitkou.⁵⁵⁰ Jána Steinhübel tvrdí, že sa tak stalo podľa starobylého slovanského zvyku.⁵⁵¹ Je taktiež veľmi pravdepodobné, že obaja veľmoži už vtedy disponovali dedičnými majetkami rozprestierajúcimi sa v oblasti západného či juhozápadného Slovenska, tu totiž nachádzame najstaršie rodové majetky.⁵⁵² Moment tesnej spolupráce Štefana a oboch veľmožov zrejme predestinoval prominentnú rolu oboch rodov (neskôr jedného rodu) v štruktúre uhorskej šľachty. Nutné je zdôrazniť i to, že tento rod mal bezpochyby už od najstarších čias výrazne väzby k Nitre a celkovo k Nitriansku. Je viac ako pravdepodobné, že viaceré členovia rodov/rodu zastávali pozíciu nitrianskeho župana či kastelána.⁵⁵³ Čo je však nutné podotknúť, príslušníci tohto rodu mali výhradne slovanské mená, hoci im *Viedenská obrázková kronika* prisúdila švábsky pôvod. Viacero osôb z rodu Poznanovcov (ktorí pôsobili najmä v Nitre a jej bezprostrednom okolí) je možné identifikovať

---

⁵⁴⁶ Jozef KÚTNIK-ŠMÁLOV, O pôvode päťkostolského Maura. In: Jozef Kútnik-Šmálov, *Kresťanský stredovek Slovenska. Výber z diela*. Bratislava 2005, s. 228.

⁵⁴⁷ Cosmae Pragensis Chronica Boemorum, in: Bertold Bretholz ed. *Monumenta Germaniae Historica – Scriptores*. Nova Series. Berolini 1923, s. 32-34

⁵⁴⁸ Ján LUKAČKA, Zoborské listiny z rokov 1111 a 1113 ako genealogický a historicko-geografický prameň. *Studia Historica Nitriensia*, 2017, roč. 21, č. 1, s. 214.

⁵⁴⁹ Ján LUKAČKA, Úloha šľachty slovanského pôvodu pri stabilizácii uhorského včasnofeudálneho štátu, in: Josef Žemlička ed. *Typologie raněfeudálních slovanských států*. Praha 1987, s. 192-193; Ján STEINHÜBEL, Kresťanstvo medzi Veľkou Moravou a Uhorskom: otázka kontinuity a diskontinuity. *Historica Slavorum Occidentis* 1 (6), 2014, s. 46; Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Budmerice² 2016, s. 330

⁵⁵⁰ Alexander DOMANOVSKÝ, Alexander ed. *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV*. In: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores rerum Hungaricum*, vol I. Budapest 1937, s. 313: „Postmodum vero congregato exercitu perrexit obviam hosti suo et ad amnem Goron primitus accintus est gladio ibique ad custodiam corporalis salutis sue duos principes Hunt et Paznan contuit.“; podobne s. 297: „Adierunt etiam istis diebus Hunt et Paznan, qui Sanctum Stephanum regem in flumino Goron gladio Theutonico more accinxerunt.“

⁵⁵¹ Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Budmerice² 2016, s. 329-331.

⁵⁵² Ján LUKAČKA, *Formovanie vyššej šľachty na západnom Slovensku*. Bratislava 2002, s. 26-27.

⁵⁵³ Ján LUKAČKA, Zoborské listiny z rokov 1111 a 1113 ako genealogický a historicko-geografický prameň. *Studia Historica Nitriensia*, 2017, roč. 21, č. 1, s. 212

v Zoborskej listine z roku 1111.⁵⁵⁴ Listina sa okrem originálu zachovala aj v neskoršom odpise z roku 1414, ktorý obsahuje interpoláciu datovanú do prvej polovice 13. storočia, hoci veľmi pravdepodobne môže ísť o informácie vychádzajúce zo staršej tradície, ktorá má reálne jadro. Predmetom tejto interpolácie je súpis majetkov patriacich Zoborskému kláštoru. Medzi nimi sa spomína „(majetok) v *Tulge, ktorý sa volá majetok opáta Poznan (In Tulge, que appellatur villa abbatis Poznan)⁵⁵⁵. Správny preklad je však bez pochyb „majetok opáta Poznana“. Pisár listiny si nevedel poradiť s týmto slovanským menom, preto ho nedeklinoval. Táto interpolácia svedčí o tom, že existoval nejaký opát Poznan – o tom je aj presvedčený historik Ján Lukačka, ktorý zaradil tohto opáta do genealógie Poznanovcov.⁵⁵⁶ Podľa neho opát Poznan žil alebo snáď pôsobil okolo polovice 11. storočia.⁵⁵⁷ Bezpochyby to bolo v úrade zoborského opáta. Na základe tejto analýzy môžeme vysloviť domnienku o tom, že Poznanovci a Hontovci neboli len patrónmi kláštora ale aj jeho príslušníkmi, čo prezrádza ešte bližší a užší vzťah. Otázkou zostáva ako sa nitriansky šľachtický rod dostal do takéhoto hlbokého vzťahu so Zoborským kláštrom, keď je viac ako pravdepodobné, že kláštor založil Svätopluk v 70. či 80. rokoch 9. storočia. Z franského prostredia poznáme analógiu o „darovaní“ patronátnych práv.⁵⁵⁸ Z hľadiska tohto prípadu je však nutné predpokladať to, že Poznanovci a Hontovci jestvovali ako šľachtický rod či rody už v druhej polovici 9. storočia.⁵⁵⁹ Možno predpokladať i to, že Svätopluk im mohol zveriť patronátne právo nad kláštrom. To by svedčilo o tom, že oba rody patrili medzi politickú elitu Nitrianska už v 9. storočí. Nemožno však vylúčiť ani ich príbuzenských vzťah s Mojmírovcami. Po príchode a i následnom usadení Maďarov v Nitriansku, Hontovci aj Poznanovci akceptovali ich moc v tomto priestore. Maďari na oplátku rešpektovali ich dovtedajšie práva i majetky a oba rody sa stali oporu Arpádovcov v nitrianskom priestore. Táto premisa by korešpondovala i s tzv. pohostinnou teóriou, ktorú v slovenskej historiografii zaviedli historici už v 18. storočí, ktorá spočívala v symbióze domácich slovanských veľmožov a staromaďarských elit.⁵⁶⁰ Čo možno zostalo nepovšimnuté, je však ideová a sémantická zhoda a význam mien Preslav/Predslav a Poznan. Osobu menom *Predeslaus*

⁵⁵⁴ Ján LUKAČKA, K etnickému pôvodu veľmožského rodu Hont-Poznanovcov. *Forum Historiae*, 2010, roč. 4, č. 2, s. 8-9, 12 (tabuľka č.1); Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Budmerice² 2016, s. 496-497.

⁵⁵⁵ DHA I., č.138/II., s. 385; Richard MARSINA, ed. *Pramene k dejinám Slovenska s Slovákov III. V kráľovstve svätého Štefana: vznik uhorského štátu a čas arpádovských kráľov*. Bratislava 2003, č.10, s. 46.

⁵⁵⁶ Ján LUKAČKA, *Formovanie vyššej šľachty na západnom Slovensku*. Bratislava 2002, s. 30, 128. Ján Lukačka zaradil opáta Poznana ako syna vojvodu Poznana, v poznámke však udáva, že opátom mohol byť Poznan v druhej polovici 11. storočia. Chronologicky by to však nesedelo, pretože podľa všetkého bol Poznan (vojvoda) polgeneračne až generačne starší od Štefana (ktorý sa narodil zrejme v roku 979 alebo 980), vojvoda Poznan sa teda mohol narodiť snáď približne v rokoch 950-960. Je však nutné prihliadať na to, že skúsenými bojovníkmi, veľmožmi s majetkami boli spolu s Hontom už počas panovania veľkokniežaťa Gejzu (cca 972-997), teda snáď už v 80. rokoch dôležitou silou na Gejzovom dvore, prípadne, čo je ešte pravdepodobnejšie na dvore jeho brata Michala, nitrianskeho kniežaťa. Poznanovi synovia (i budúci opát Poznan) sa mohli narodiť v rokoch 970-990, žili teda prevažne v prvej polovici 11. storočia. K tomu i poznámky č. 37 a 38.

⁵⁵⁷ Ján LUKAČKA, K etnickému pôvodu veľmožského rodu Hont-Poznanovcov. *Forum Historiae*, 2010, roč. 4, č. 2, s. 12 (tabuľka č.1)

⁵⁵⁸ Východofranský kráľ Ľudovít IV. Dieťa prenechal v roku 909 patronátne práva nad kláštrom na Traunskom jazere (Traunsee) Arbovi, markgrófovi východnej marky. Roman ZEHETMAYER, Roman. Rakouské Podunají kolem roku 900. In: Jiří Macháček – Martin Wihoda eds. *Pád Velké Moravy aneb Kdo byl pohřben v hrobu 153 na Pohansku u Břeclavi*. Praha 2016, s. 89.

⁵⁵⁹ Ján LUKAČKA, Úloha šľachty slovanského pôvodu pri stabilizácii uhorského včasnofeudálneho štátu, in: Josef Žemlička ed. ŽEMLIČKA, ed. *Typologie raněfeudálních slovanských států*. Praha 1987, s. 192-193.

⁵⁶⁰ Richard MARSINA, Slováci a Maďari. In: Richard Marsina ed. *Ku koncepcii a vývoji slovenskej historiografie*. Bratislava 2013, s. 76-79; Martin HOMZA, K otázke vzniku pohostinskej teórie a jej typológie. *Studia Academica Slovaca*, 33, 2004, s. 66-76; Pavel KOUŘIL, Staří Maďari a jejich podíl na kolapsu a pádu Velké Moravy. In: Jiří Macháček – Martin Wihoda eds. *Pád Velké Moravy aneb Kdo byl pohřben v hrobu 153 na Pohansku u Břeclavi*. Praha 2016, s. 133-134.

(Predslav/Preslav) zachytáva *Cividalské evanjelium* hneď pri Svätoplukovi a zrejme jeho manželke Svätožizne.⁵⁶¹ Historici predpokladali, že sa jednalo o Svätoplukovho tretieho syna, mohlo však ísť aj o iného príbuzného z dynastie Mojmirovcov, ktorý žil na Svätoplukovom dvore. Možno sa teda len domnievať, či išlo napríklad o jeho synovca, ktorý bol v detskom prípadne mladistvom veku a ktorý stratil rodičov. S veľkou dávkou pravdepodobnosti sa však jednalo o Mojmirovca. Preslav – teda preslávený, slávny. Podobný význam však nesie i antroponymum Poznan – poznaný, slávny.⁵⁶² Možnosť príbuzenstva medzi Mojmirovcami a Hont-Poznanovcami už predostrel Martin Pukanec.⁵⁶³ Jednoznačnú odpoveď však zrejme nie je možné poskytnúť. Prestíž, ktorú požíval rod Poznanovcov či Hontovcov na konci 10. a na začiatku 11. storočia si možno ťažko vysvetliť inak, ak by neboli príbuzenski spätí s Mojmirovcami. Spätosť so Zoborským kláštorom, rozsiahla majetková držba a ako aj ďalšie aspekty poukazujú na ich silné priam bezkonkurenčné postavenie v Nitriansku a taktiež veľmi pravdepodobne na príbuzenstvo s Mojmirovcami a to predovšetkým na Svätopluka ako na ústrednú figúru dynastie.

Historici o Maurovi tvrdia i to, že pochádzal z veľmožského nitrianskeho rodu.⁵⁶⁴ Usudzuje sa tak zrejme i na základe jeho závratnej cirkevnej kariéry, blízkeho vzťahu k Zoborskému kláštoru, ale taktiež i vzťahu k Arpádovcom. Musel to byť totiž panovník, v tomto prípade Štefan, ktorý usmerňoval Maurovu cirkevnú dráhu. Napriek súvislostiam, ktoré sa už objavili v prácach medievistov, absentuje istá domnienka. Podľa nášho názoru totiž Maurus musel pochádzať z jedného z uvedených veľmožských rodov. Predpokladáme, že sa v tomto prípade jednalo o rod Poznanovcov. Domnievame sa, že opát Poznan, ktorý podľa všetkého zastával opátsky úrad na konci 10. či začiatku 11. storočia bol Maurovým príbuzným, zrejme strýkom.⁵⁶⁵ Maurus bol teda zrejme podľa všetkého vnukom veľmoža Poznana, ktorý bojoval so Štefanom proti Kopáňovi. Čo sa týka Poznana i Honta, museli byť bez pochyby o polgeneračne prípadne generačne starší od Štefana.⁵⁶⁶ Štefan bol v čase Kopáňovej vzbury veľmi mladý, mohol mať približne 17-18 rokov. Narodil sa teda buď v roku 979 alebo 980.⁵⁶⁷ O jeho

---

⁵⁶¹ *Evangelium de Cividale*, in: Dagmar BARTOŇKOVÁ – Radoslav VEČERKA eds. *Magnae Moraviae fontes historici* III. Praha² 2011, s. 292.

⁵⁶² Juraj HODÁL, Pôvod, sídla a hodnosť predkov rodu Hunt-Pazmány. *Historický Sborník Matice Slovenskej*, 1946, roč. 4, s. 142.

⁵⁶³ Martin PUKANEC, *Praslovanská lexika v nárečiach slovanských kmeňov*. Brno 2008, s. 66, 67

⁵⁶⁴ Bystrík BUGAN, Biskup Maurus v slovenských dejinách. *Historický zborník*, 2008, č.2, s. 150; Jozef KÚTNIK-ŠMÁLOV, O pôvode päťkostolského Maura. In: Jozef Kútnik-Šmálov, *Kresťanský stredovek Slovenska. Výber z diela*. Bratislava 2005, s. 216, 218.

⁵⁶⁵ Presné genealogické vzťahy už možno len ťažko zrekonštruovať. „Majetok opáta Poznana“ ktorý figuruje v interpolovanej časti odpisu Zoborskej listiny z roku 1111 sa však svojim obsahom hlási do predmetného roku 1111. Z toho možno usudzovať, že opát Poznan žil ešte pred týmto rokom, teda niekedy v 10. alebo 11. storočí. Tento opát mohol byť Maurov strýko, v tomto prípade však musel byť starším bratom Maurovho otca, nakoľko v čase Maurovej mladosti (snáď okolo 20 rokov), v Zoborskom kláštore totiž svätého Svorada prijal opát Filip. Nie je vylúčené ani to, že Poznan mohol byť Maurovým bratrancom či synovcom. Ak by Poznan bol Maurovým strýkom, musel by vykonávať opátsky úrad pred Filipom, teda v dobe na konci 10. storočia a v prvých desaťročiach 11. storočia. Pri Poznanovcoch však disponujeme minimálnym počtom presných údajov. Zoborská listina z roku 1111 udáva, že v Nitre žili bývalí župani Dedo a Gecä, synovia Bukvena, ktorí mali už viac ako 80 rokov. O nich sa predpokladá, že boli vnukmi vojvodu Poznana. Podľa našej teórie by Dedo a Gečä boli Maurovými bratmi alebo bratrancami.

⁵⁶⁶ Poznan i Hont boli nepochybne starší od Štefana, ale nemožno presne povedať o koľko. Išlo však o skúsených bojovníkov (Štefana pasovali) a veľmožov, ktorí držali na území dnešného Slovenska majetky už v čase panovania Štefanovho otca Gejzu, ako to udáva *Viedenská obrázková kronika*. Historici predpokladajú, že vojvoda Poznan zomrel v roku 1029 a potom došlo k vytvoreniu k Nitrianskej a Bratislavskej župe, pričom úrady županov získali jeho synovia Sebeš a Bukven. Ak prihliadneme na dlhovekosť Poznanovcov (Deda a Gečä) aj Poznan sa mohol dožiť viac ako 80 rokov, mohol sa teda narodiť okolo roku 950. K udalostiam v roku 1029: Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Budmerice² 2016, s. 388-389.

⁵⁶⁷ Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Budmerice² 2016, s. 327.

mladosti by svedčil i fakt, že ho spomenutí veľmoži opásali, teda až vtedy sa stal plnoprávnym bojovníkom resp. rytierom. Ako sme vyššie uviedli Poznanovci boli patrónmi Zoborského kláštora, snád i na základe príbuzenstva so Svätoplukom, a taktiež členovia rodu boli i príslušníkmi kláštora. Poznáme prípad opáta Poznana. Je teda pravdepodobné, že opát Poznan usmerňoval prvotné vzdelanie svojho synovca a bol i jeho učiteľom.

Maurovho rodné meno nepoznáme, ale jeho rehoľné meno napovedá, že ho prijal po vzore svätého Maura, ktorý bol žiakom svätého Benedikta. V tomto prípade bol učiteľom opát Poznan. Poznáme však len opátove rodné meno, rehoľné meno ak mal, sa nezachovalo. Hoci nie je vylúčené, že žiadne rehoľné meno neprijal. Mohlo to byť totiž v dramatických časoch 10. storočia. Zoborský kláštor v tomto období mohol zažiť istú diskontinuitu, ktorú sa podarilo prekonať snád až s nástupom Gejzu na veľkokniežací stolec približne v roku 972. Diskontinuita totiž mohla nastať na začiatku 10. storočia a s postupným usadzovaním Maďarov mohlo prísť k revitalizácii kláštorného života na Zobore. O obnovu sa bezpochyby snažili Poznanovci, snád i Hontovci, zrejme s pomocou nejakej cirkevnej inštitúcie, podľa všetkého mimouhorskej. Do úvahy snád pripadali Čechy, Morava alebo Ríša. Přemyslovci totiž chceli pripojiť Nitriansko k svojej dŕžave, napokon však od tohto plánu ustúpili.⁵⁶⁸

Maurova cirkevná kariéra: mních, opát a biskup

Maurus sa podľa všetkého narodil tesne na konci 10. alebo na začiatku 11. storočia.⁵⁶⁹ Vyrastal v nitrianskom veľmožskom prostredí a podľa rodovej tradície i on svoju cirkevnú kariéru a vzdelanie započal v Zoborskom kláštore. Po odchode z Nitrianska, prichádzal často do kontaktu so zoborským opátom Filipom kvôli informáciám o budúcich svätcoch Svoradovi a Benediktovi. Nitriansko samotné od roku 995 tvorilo Štefanov údel. Ten mu pridilil jeho otec Gejza potom ako sa násilne zbavil svojho brata Michala.⁵⁷⁰ Na začiatku 11. storočia po dosiahnutí plnoletosti tento údel prevzal Štefanov syn Imrich, zrejme sa tak stalo v 20. rokoch. Otázne je, či Maurus ešte zotrval v Zoborskom kláštore. Z *Legendy svätého Imricha* táto informácia nevysvitá. Legendista však spomína príhodu o tom, ako kráľ Štefan s Imrichom navštívil kláštor svätého Martina na Panónskom vrchu (Pannonhalma). Legendista tak isto hovorí to, že panovník kláštor „ozdobil vynikajúcim zborom mníchov“.⁵⁷¹ Ak si odmyslíme prípadný topos, ktoré môže indikovať táto veta, môžeme potom predpokladať, že sám Štefan, tak povediac, vyberal do kláštora svätého Martina len tých najzbožnejších či najvzdelanejších mníchov z celého Uhorska, možno aj mimo neho. Kláštor svätého Martina na Panónskom vrchu, známy aj ako Pannonhalmský kláštor, bol totiž cirkevnou inštitúciou, ktorá požívala veľkú prestíž. Išlo taktiež zrejme o jeden z najstarších kláštorov v Uhorsku, ktorého vznik inicioval ešte veľkoknieža Gejza približne v rokoch 995/996, prípadne i v roku 997.⁵⁷² Samotný kláštor bol v celoeurópskom meradle jedným

---

⁵⁶⁸ Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Budmerice² 2016, s. 307-311; Ján STEINHÜBEL, *Kapitoly z najstarších českých dejín 531-1004*. Krakow 2011, s. 112-114. František Musil však konštrukciu o ovládnutí Nitrianska Přemyslovcami považuje skôr za fabuláciu. František MUSIL. *Ján Steinhübel – Kapitoly z najstarších českých dejín 531-1004, recenzia*. *Mediaevalia Historica Bohemica*, č. 1, 2017, roč. 20, s. 263.

⁵⁶⁹ Zvyčajne sa uvažuje o roku 1000. Bystrík BUGAN, Biskup Maurus v slovenských dejinách. *Historický zborník*, 2008, č.2, s. 150; Jozef KÚTNIK-ŠMÁLOV, O pôvode päťkostolského Maura. In: Jozef Kútnik-Šmálov, *Kresťanský stredovek Slovenska. Výber z diela*. Bratislava 2005, s. 216-217.

⁵⁷⁰ Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Budmerice², 2016, s. 326-327.

⁵⁷¹ Richard MARSINA, ed. *Legenda o vojvodovi svätom Imrichovi*. In: Richard Marsina – Július Sopko eds. *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice 1997, s. 79; Emma BARTONIEK ed. *Legenda S. Emerici ducis*, In: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores rerum Hungaricarum*, volumen II. Budapest 1938, s. 452: „ad ecclesiam beati Martini,quam ipse in Sancto Monte Pannonie inchoaverat et egregia monachorum congregatione decoraverat...“

⁵⁷² Beatrix ROMHÁNYI, *Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon*. Budapest 2000, s. 91-92

z hlavných centier kultu svätého Martina. V rámci Uhorska išlo prakticky o hlavné kultové miesto spojené so svätým Martinom. Rábsky biskup Hartvik, autor jednej z troch legiend svätého Štefana, ktorý hovorí o tom, že kláštor bol vybudovaný tam, kde sa zdržiaval a modlil svätý Martin.⁵⁷³

Maurus sa teda zo Zoboru presunul do kláštora svätého Martina zrejme i na pokyn uhorského kráľa Štefana. Stalo sa tak pravdepodobne v 20. rokoch 11. storočia. Historici niekedy udávajú rok 1022.⁵⁷⁴ Ešte niekedy pred uvedeným rokom na Zoborský kláštor prišiel Svorad, ktorý tu zložil mníšske sľuby a prijal meno Ondrej. Maurus sám udáva, že Svorad prišiel z poľskej krajiny. Slovenskí medievisti sú však presvedčení, že Svorad nebol Poliak. Existuje na to prozaické vysvetlenie. Nitriansko sa totiž na začiatku 11. storočia nachádzalo pod panstvom Boleslava Chrabrého.⁵⁷⁵ Poľský panovník chcel toto územie zrejme získať sobášom s príslušníčkou arpádovskej dynastie. Podľa najnovších teórií ňou bola pravdepodobne dcéra nitrianskeho vojvodu Michala.⁵⁷⁶ Maurus dokončil svoje kláštorne štúdiá v Pannonhalme. V 20. rokoch 11. storočia pravdepodobne však okolo roku 1030-1031 kláštor navštívil kráľ Štefan so svojim synom Imrichom. Táto kráľovská návšteva je zachytená v *Legende svätého Imricha*. Imrich pri vítaní s mníchmi rozdával bozky. Niektorým jeden, iným tri a napokon jednému až sedem bozkov. Oným mníchom bol Maurus a Imrich bol presvedčený, že jedine on vedie panický a čistý život. Legendista ďalej uvádza i to, že nedlho potom panovník menoval Maura do úradu pätkostolského biskupa. Legenda kladie Imrichovo úmrtie až po Maurovom menovaní za biskupa (1036), vieme však, že to bolo opačne.⁵⁷⁷ Imrich zomrel v roku 1031, presnejšie 2. septembra, po poranení diviakom na poľovačke.⁵⁷⁸ Maurus sa už predtým – pravdepodobne v roku 1030 alebo pred septembrom 1031 (teda pred Imrichovou smrťou) stal pannonhalmským opátom. Vráťme sa však ešte k *Legende svätého Imricha*. Legenda totiž nijak nehovorí o Maurovom pôsobení vo funkcii opáta, zdôrazňuje iba jeho menovanie za pätkostolského biskupa. Imrichova legenda teda zrejme nevznikla v Pannonhalme. Tunajší autor by totiž neobchádzal Maura v úrade opáta. Napriek všetkému legendista okrem Imrichovi ako ústrednej postave venoval priestor prekvapivo aj Maurovi. Možno sa domnievať, že autor Imrichovej legendy snád pôsobil v Pätkostolí (v kapitule?), ktoré bolo Maurovým kultovým miestom. Legendista snád mohol potom získať cirkevný post na inom mieste, napríklad v stoličnobelehradskej kapitule. Tu totiž bol svedkom zázrakov, ktoré sa udiali pri Imrichovom hrobe v bazilike Panny Márie. Vznik Imrichovej legendy sa kladie na začiatok 12. storočia, hoci je možné že existovali i staršie hagiografické texty mapujúce jeho život, ktoré mohli byť napísané v dobe jeho svätorečenia v roku 1083.⁵⁷⁹ Maurov kult ešte nebol natoľko implementovaný, ale zdá sa, že sa postupne rozvíjal, nakoľko sa samotný Maurus dostal vďaka svojej zbožnosti i do *Legendy svätého Imricha*. Maurus však v Pannonhalme nezotrval dlho. V úrade opáta pôsobil približne päť či šesť rokov. V roku 1036 sa totiž stal pätkostolským biskupom. Na tento úrad sa bezpochyby dostal vďaka kráľovskej priazni. Bolo to už po smrti vojvodu Imricha. Imrich a Maurus mali zrejme dobrý a blízky vzťah. Maurus mohol na mladého vojvodu zapôsobiť svojou zbožnosťou i vzdelanosťou. Ak iste nešlo len o vedenie čistého života teda

⁵⁷³ Richard MARSINA ed. Legenda o svätom Štefanovi od biskupa Hartvika, in: Richard Marsina – Július Sopko eds. *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice 1997, s. 105.

⁵⁷⁴ Bystrík BUGAN, Biskup Maurus v slovenských dejinách. *Historický zborník*, 2008, č.2, s. 151.

⁵⁷⁵ K okolnostiam: Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Budmerice² 2016, s. 366-369

⁵⁷⁶ Pavol HUDÁČEK, *Castrum Salis. Severné pohraničie Uhorska okolo roku 1000*. Bratislava 2016, s. 123-124.

⁵⁷⁷ Maurovo menovanie do biskupského úradu uvádzajú *Bratislavské anály*, Emericus MADSZAR ed. *Annales Posonienses*, in: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores rerum Hungaricarum*, volumen I. Budapest 1937, s. 125: „1036: Maurus episcopus est effectus.“

⁵⁷⁸ Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Budmerice² 2016, s. 402-403.

⁵⁷⁹ Richard MARSINA ed. Legenda o vojvodovi svätom Imrichovi, in: Richard Marsina – Július Sopko eds. *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice 1997, s. 76.

celibátu, ktorý Imrich videl u Maura. Legendista však u oboch vyzdvihuje „vita virginalis“. Išlo o populárnu tendenciu najmä v prvých desaťročiach 12. storočia s postupným nástupom celibátu.⁵⁸⁰ Imrich bol taktiež nitrianskym vojvodom, je teda možno, že Maura snáď poznal už z nitrianskeho prostredia.⁵⁸¹ Imrich však tragicky zahynul a Maurus sa po niekoľkých rokoch presúva do vzdialeného Pätkostolia.

Maurus sa biskupského úradu v Pätkostolí ujal v roku 1036. Na túto pozíciu ho menoval panovník. Uhorský kráľ Štefan, neskorší svätec, ešte v tomto čase prakticky sám rozhodoval, kde vzniknú biskupstvá a kto sa stane biskupom. Tieto práva získal od pápeža, podobne ako veľkomoravský panovník Svätopluk v roku 880.⁵⁸² Štefan však konal i v kooperácii s pápežským legátom. Konkrétne to bol i príklad Pätkostolského biskupstva, ktoré vzniklo v roku 1009 i za prítomnosti pápežského legáta Azona. Do tohto roku sa totiž hlási zakladacia listina biskupstva, zachovaná vo viacnásobnom odpise z roku 1404.⁵⁸³ Pätkostolie – maďarsky Pécs, latinsky *Quinque Ecclesiae*, bolo veľmi významným, v prvom rade však starobylym mestom. Ako sme spomenuli vyššie, existovalo totiž už v antických časoch pod menom *Sopianae*. Už v 4. storočí tu žili kresťania, po ktorých tu i dnes máme množstvo zachovaných pamiatok.⁵⁸⁴ Maďarskí historici a archeológovia predpokladajú že, kvôli značnému množstvu sakrálnych stavieb v Pätkostolí existovalo biskupstvo v horizonte 4. až 6. storočia, prípadne i v neskoršom období.⁵⁸⁵ V 9. storočí sa do panónskeho priestoru dostávajú nitrianski Slovania/Slováci pod vedením bývalého nitrianskeho kniežaťa Pribinu a jeho syna Kocela. Ich hlavným sídlom sa stal Blatnohrad (maďarsky Zalavár) nachádzajúci sa pri najjužnejšom cípe Balatonu. Pribina i Kocel mali však veľmi dobré vzťahy so salzburskými arcibiskupmi. Panónia v tom čase totiž patrila do ich jurisdikcie. Salzburskí arcibiskupi vysvätili približne až do roku 869 najmenej 31 kostolov v Panónii.⁵⁸⁶ Tieto kostoly sú zachytené v prameni známom ako *Obrátenie Bavorov a Korutáncov*, ktorý pochádza zo 70. rokov 9. storočia a vznikol práve v Salzburgu. Čo je v tomto prípade kľúčové, jeden z týchto kostolov bol vysvätený v dobe medzi rokmi 840-860 i v Pätkostolí, ktoré je uvedené pod názvom *Quinque Basilicas*.⁵⁸⁷ Archeológovia poukázali na to, že v Pätkostolí bolo v 9. storočí slovanské osídlenie. Doložené je okrem iného i nálezom typickej slovanskej keramiky vo vnútri sakrálnej stavby (cella trichora), ktorá sa nachádzala v bezprostrednej blízkosti dnešnej katedrály svätých Petra a Pavla.⁵⁸⁸ Taktiež sa niektorí historici a archeológovia domnievajú, že na mieste katedrály si Slovania

---

⁵⁸⁰ Richard MARSINA – Július SOPKO eds. *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice 1997, s. 360; Vincent MÚCSKA, *Uhorsko a cirkevné reformy 10. a 11. storočia*. Bratislava 2004, s. 51-53.

⁵⁸¹ Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Budmerice² 2016, s. 386-387.

⁵⁸² Martin HOMZA, *Stredoveké korene svätoplukovskej tradície u Slovákov (čierna a biela svätoplukovská legenda)*, in: Martin Homza et al. *Svätopluk v európskom písomníctve*, Bratislava 2013, s. 135-136.

⁵⁸³ DHA I., č. 9/1, s. 54-58

⁵⁸⁴ Zsolt VISY, *The Late Roman Cemeteries of Sopianae*, in: Endre Tóth – Tivadar Vida – Imre Takács eds. *Saint Martin and Pannonia. Christianity on the Frontiers of the Roman World*. Pannonhalma-Szombathely 2016, s. 68-77.

⁵⁸⁵ Neil J. CHRISTIE, *The Survival of Roman Settlement along the Middle Danube: Pannonia from the Forth to the Tenth Century A.D.*, in: Jenő Fitz – Gyula Fülöp eds. *Alba Regia, Annales Musei Stephani Regis, A Szent István király múzeum évkönyve XXV*. Székesfehérvár 1995, s. 304.

⁵⁸⁶ Béla Miklós SZÓKE, *Eine Kirchenfamilie von Mosapurc/Zalavár (Ungarn). Neue Ergebnisse zur Kirchenarchäologie in Pannonien*, in: Niklot Krohn ed. *Kirchenarchäologie heute: Fragestellungen – Methoden – Ergebnisse*. Darmstadt 2010, s. 570.

⁵⁸⁷ *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, in: Dagmar BARTOŇKOVÁ – Radoslav VEČERKA eds. *Magna Moraviae fontes historici III*. Praha² 2011, s. 276-277.

⁵⁸⁸ Ágnes Cs. SÓS. *Die slawische Bevölkerung Westungarns im 9. Jahrhundert*. München 1973, s. 146.

postavili kostol, ktorý však bol postavený na už základoch starokresťanského chrámu.⁵⁸⁹ Išlo by teda o bezprecedentný fenomén v oblasti strednej Európy. Je teda pravdepodobné, že Slovania postavili v Päťkostolí viacero kostolov, pričom niektoré z nich boli postavené na základoch starších kresťanských chrámov.⁵⁹⁰ O kontinuite kresťanstva i v neskoršej dobe, teda v 11. storočí, možno vysloviť istú hypotézu. V zakladacej listiny päťkostolského biskupstva sa totiž nespomína žiadny kostol či katedrála biskupstva.⁵⁹¹ Z toho možno usudzovať, že už v roku 1009 tu musel existovať istý kostol a k výstavbe (novej) katedrály sa pristúpilo až so vznikom biskupstva. Katedrála svätých Petra a Pavla stojí odvtedy na svojom mieste, hoci prešla viacerými stavebnými úpravami. Uhorský panovník Štefan totiž zakladal a vytváral biskupstvá podľa istej schémy. Drvivá väčšina, ak nie všetky, biskupstvá vznikli totiž na miestach so starým osídlením – slovanským, prípadne i antickým. Päťkostolie toto pravidlo len potvrdzovalo. V čase keď sa tu Maurus stal biskupom, v roku 1036, katedrála ešte nebola úplne dostavaná. Dovtedy teda namiesto katedrály mohol slúžiť iný starší kostol. Stavba katedrály si samozrejme žiadala roky. V Päťkostolí to malo aj svoje príčiny. Štefan sa rozhodol pre pomerne monumentálnu stavbu i kvôli tomu, že táto katedrála niesla patrocínium svätého Petra. Bol tu teda kladený dôraz na vzťahy s pápežstvom. Jednalo sa o pomerne zaujímavú koncepciu „Imitatio Romae“. Štyri biskupské katedrály v Uhorsku totiž niesli rovnaké patrocínia ako pápežské baziliky (basilica maior) v Ríme – Peter, Pavol, Ján Evanjelista a Panna Mária. V Päťkostolí – Peter, v Kaloči – Pavol, V Jágri – Ján evanjelista a napokon v Rábe Panna Mária.⁵⁹² Je možné, že medzi týmito uhorskými katedrálami existovala nejaká vnútorná hierarchia. Svätý Peter a tým pádom aj päťkostolské biskupstvo mohli mať špeciálne postavenie.

Maurus sa teda ujal úradu biskupa v tomto starobylom meste, ako druhý biskup v poradí. Prvým biskupom sa stal Bonipert, ktorý bol podľa všetkého románskeho pôvodu a mal kontakty i Fulbertom zo Chartres.⁵⁹³ V roku 1036 sa vzdal úradu a o niekoľko rokov – presnejšie v roku 1042 zomrel.⁵⁹⁴ Podľa všetkého sa v roku 1036 sa uvoľnil aj arcibiskupský stolec v Ostrihome nakoľko zomrel arcibiskup Astrik.⁵⁹⁵ Z benediktínskych martyrológií sa dozvedáme, že Astrik má sviatok 12. novembra.⁵⁹⁶ Predpokladáme, že Maurus sa stal biskupom ešte pred jeho smrťou a taktiež, že ho na biskupský post menoval Štefan po porade, prípadne so súhlasom arcibiskupa Astrika. Inak by totiž jestvovala šanca, že by sa Maurus mohol stať ostrihomským arcibiskupom, tento úrad sa však uvoľnil až 12. novembra 1036, to znamená, že Maurus sa stal päťkostolským biskupom pred týmto dátumom. Ako je zrejmé, bol osobou veľmi blízkou Arpádovcov a úlohu hral aj jeho veľmožský nitriansky pôvod. Pôvod uhorských biskupov vždy hral istú rolu. Arpádovci sa totiž tak povediac spoliehali na nemaďarské zložky

---

⁵⁸⁹ Dorottya GASPÁR, *Christianity in Roman Pannonia*, Oxford 2002, s. 88; Ferenc FÜLEP, *Sopiana. The History of Pécs during the Roman Era and the Problem of the Continuity of the Late Roman Population*, Budapest 1984, s. 301.

⁵⁹⁰ To mohol byť i prípad rímskej pevnosti Valcum (dnes Fenépuszta) blízko Balatonu, kde sa v 9. storočí usídlili Slovania, ktorí tu mali svoje pohrebisko a zrejme aj sakrálnu stavbu. Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Budmerice² 2016, s. 149-151; Alexandru MADGEARU, *The Romanians in the Anonymous Gesta Hungarorum. Truth and Fiction*. Cluj-Napoca 2005, s. 67-68; Béla Miklós SZŐKE, *Beziehungen zwischen Keszthely-Fenépuszta und Mosaburg /Zalavár in der Karolingerzeit*, in: Orsolya Heinrich-Tamásková ed. *Keszthely-Fenépuszta im Kontext spätantiker Kontinuitätsforschung zwischen Noricum und Moesia. Castellum Pannonicum Pelsonense Bd. II*. Budapest - Leipzig - Keszthely - Rahden 2011, s. 517-523.

⁵⁹¹ DHA I., č. 9/I, s. 58: „et a sancto Petro apostololo, in cuius honore supramemoratus constructus est episcopatus.“

⁵⁹² Tamás FEDELES – László KOSZTA, *Pécs (Fünfkirchen). Das Bistum und die Bischofsstadt in Mittelalter*. Wien 2011, s. 26.

⁵⁹³ Előd NEMERKÉNYI, *Latin Classics in Medieval Hungary, Eleventh Century*. Debrecen-Budapest 2004, s. 13.

⁵⁹⁴ Emericus MADSZAR ed. *Annales Posonienses*, in: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores rerum Hungaricarum*, Volumen I. Budapest 1937, s. 125: „1042 – Bompertus episcopus obiit.“

⁵⁹⁵ Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Budmerice² 2016, s. 373-374.

⁵⁹⁶ Ferdinandus KNAUZ ed. *Monumenta ecclesiae Strigoniensis*. Tomus primus. Strigonii 1874, č. 17 s. 42-43.

v kráľovstve. Už spomenuli, že kľúčovú rolu pri nástupe Štefana na konci 10. storočia hrala práve nitrianska šľachta. Obdobná situácia fungovala i s cirkvou, markantne najmä v staršom období, kedy biskupi pochádzali z cudziny, prípadne sa jednalo o Slovanov/Slovákov, ako to bol aj prípad Maura.⁵⁹⁷ Aspekt etnicity bol kľúčový pre diecézu a to z jazykového hľadiska. Podľa cirkevných nariadení, biskup mal rozumieť dominantnému jazyku vo svojej diecéze.⁵⁹⁸ Takéto pravidlo sa muselo uplatňovať aj v Uhorsku a to najmä kvôli dvojjazyčnosti kráľovstva. V Uhorsku samozrejme žili aj etniká okrem Slovanov a Maďarov, dominovali však tieto dve etnické zložky. Maurus pochádzajúci z nitrianskeho regiónu sa presunul v rámci svojej cirkevnej kariéry až na vzdialený juh Uhorska. Ak prihladneme na vyššie uvedenú zvyklosť, znamená to, že na území päťkostolského biskupstva musel v tom čase prevažovať slovanský etnický živel. Slovanské osídlenie v okolí Päťkostolia podporuje i to, že samotné Päťkostolie sa nachádzalo v doméne Pribinovcov, nakoľko im tu salzburský arcibiskup vysvätil kostol.⁵⁹⁹ Slovanský etnický živel na juhu Uhorska dokazuje v tomto čase už i zakladacia listina kláštora svätého Aniána v Tihani (1055). Tak aj samotný názov Tihany – pôvodne Tichôň, či toponymum *Castelic, zrejme vo význame „Kostolík.“⁶⁰⁰ V okolí Päťkostolia a Balatonu boli identifikované slovenským jazykovedcom Jánom Stanislavom viaceré slovanské toponymá a slovanské osídlenie tu bolo markantné i v 15. storočí.⁶⁰¹

Ako sme dodali, v čase Maurovho príchodu do Päťkostolia, tunajšia katedrála bola pravdepodobne ešte vo výstavbe. O tom svedčia aj udalosti nasledujúcich rokov. Maurus sa stal biskupom iba pomerne krátko – dva roky, pred smrťou uhorského kráľa Štefana. Maurus sa samozrejme ako prelát zúčastnil pohrebu kráľa Štefana a potom i korunovácie jeho nástupcu – Štefanovho synovca Petra. Peter bol synom benátskeho dóžu Ota Orseola a uhorskej kňažnej, dcéry veľkokniežaťa Gejzu.⁶⁰² Petrovo panovanie však aspoň v uhorskej kronikárskej tradícii nebolo reflektované pozitívne. *Viedenská obrázková kronika* hovorí, že Peter sa obkolesil Talianmi a Nemcami, ktorým rozdával veľké majetky.⁶⁰³ Uhorské kroniky z neznámych príčin vytvorili negatívny obraz kráľa Petra. Ak odhliadneme od týchto tendencií, Peter však podľa všetkého podporoval uhorské cirkevné inštitúcie, išlo však o inštitúcie s patrocíniom svätého Petra – to bola Starobudínska kapitula a tiež biskupstvo a katedrála

⁵⁹⁷ V staršej dobe to boli aj biskupi románskeho pôvodu, na čo sme už poukázali na inom priestore, Peter BUČKO, *Civitates Latinorum. Vznik a vývoj valónskych miest v Sreme (11.-14. storočie)*. *Mediaevalia Historica Bohemica*, 2017, č. 2, roč. 20, s. 10-12; K cudzincom medzi uhorskými prelátmi viď: Tamás FEDELÉS, *Ausländer in den ungarischen Dom- und Stiftskapiteln während des Spätmittelalters (1301–1526)*, in: *Specimina nova pars prima. Sectio mediaevalis*, IV, 2007, s. 73-101.

⁵⁹⁸ Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Budmerice² 2016, s. 454, 497.

⁵⁹⁹ *Conversion Bagoariorum et Carantanorum*, in: Dagmar BARTOŇKOVÁ – Radoslav VEČERKA eds. *Magnae Moraviae fontes historici* III. Praha² 2011, s.277: „...ad Quinque basilicas temporibus Liuprammi ecclesiae dedicatae sunt.“

⁶⁰⁰ Ján STANISLAV, *Dejiny slovenského jazyka I.*, Bratislava 1958, s. 344; Dezső PAIS, *Survivance Slavo-Hongroise du castellum romain*, in: *Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungariae*, č. 3-4, roč. 4, 1954, s. 273-274.

⁶⁰¹ Ján STANISLAV, *Slovenský juh v stredoveku, II. diel*. Bratislava 2004, s. 32-41

⁶⁰² János M. BAK– László VESZPÉMY eds. *Chronica de gestis Hungarorum e Codice Picto saec. xiv. The Illuminated Chronicle, Chronicle of the Dees of the Hungarians from the Fourteenth-Century Illuminated Codex*. Budapest-New York 2018, s. 130

⁶⁰³ János M. BAK– László VESZPÉMY eds. *Chronica de gestis Hungarorum e Codice Picto saec. xiv. The Illuminated Chronicle, Chronicle of the Dees of the Hungarians from the Fourteenth-Century Illuminated Codex*. Budapest-New York 2018, s. 130, 132: „Postquam autem Petrus factus est rex, omnem regie serenitatis benignitatem abiecit et Teutonico furore seviens nobiles Hungariae aspernabatur, bona terre superbo oculo et insatiabili corde cum Teutonicis beluina feritate rugientibus et cum Latinis yrundinum garrulitate murmurantibus devorabat, munitiones, presidia et castella Teutonicis et Latinis custodienda tradebat.“

v Pátkostolí.⁶⁰⁴ Petrovi sa niekedy prikladá i založenie biskupstvo vo Vacove.⁶⁰⁵ Čo sa týka Petrovho vzťahu k Pátkostoliu, pravdepodobne do tunajšej katedrály umiestnil relikvie svätého Kolomana, ktoré získal z Trevíru.⁶⁰⁶ Nie je napokon ani vylúčená prestavba pátkostolskej katedrály po vzore tej trevírskej, rovnako zasvätenej svätému Petrovi, hoci markantné architektonické zmeny sa udiali pravdepodobne až v priebehu 12. storočia.⁶⁰⁷ Podľa *Viedenskej obrázkovej kroniky*, katedrálu sám založil. Dostavba či prestavba sa však musela konať i v súlade snád' i v kooperácii s tunajším biskupom Maurom. Prvotná katedrála, starší kostol, už v roku 1009 niesla patrocínium svätého Petra, ako to dokladá i zakladacia listina biskupstva.⁶⁰⁸ Nešlo by o ojedinelý prípad zachovania starého patrocínia.⁶⁰⁹ Je teda pravdepodobné, že Peter sa rozhodol vystavať úplne novú honosnú katedrálu svätého Petra a to zrejme na mieste staršieho kostola, dovtedajšej katedrály. Otázka starobylosti týchto sakrálnych stavieb však doteraz vzbudzuje polemiku a nie je uspokojivo vyriešená i kvôli neúplnému archeologickému výskumu.

Kráľ Peter Orseolo však nepanoval dlho. V roku 1041 došlo k vzbure, ktorú viedol palatín Samuel Aba, ženatý s ďalšou dcérou veľkokniežata Gejzu. Samuel sa na krátko ujal trónu, v roku 1043 bol však porazený Petrom, ktorý mal podporu cisára. Situáciu skomplikovalo i tzv. pohanské povstanie, ktoré vypuklo v roku 1046. Sám Peter sa stal obeťou tohto povstania, ktoré bolo sčasti namierené aj voči nemu ako cudzincovi na tróne. Petra oslepili a onedlho pravdepodobne zomrel.⁶¹⁰ Český kronikár Kosmas však rozpráva o tom, že sa Peter oženil s Juditou zo Schweinfurtu, ktorá bola predtým manželkou českého kniežata Břetislava.⁶¹¹ Nie je však jasné, či sa tento sobáš vôbec uskutočnil. Kráľ Peter, ktorý pravdepodobne zomrel na konci 40. prípadne na začiatku 50. rokov 11. storočia, bol pochovaný v pátkostolskej katedrále, ktorú sa podujal honosne prestavať. Peter bol zároveň jediným kráľom pochovaným v Pátkostolí. Väčšina panovníkov bola pochovaný v kráľovskej bazilike v Stoličnom Belehrade, prípadne v iných významných kostoloch a katedrálach.

Maurus bol svedkom týchto búrlivých udalostí. Podľa všetkého bol v častom kontakte s kráľom Petrom, nakoľko Pátkostolie patrilo k jeho obľúbeným miestam. Po upokojení situácie a potlačení povstania sa vlády v krajine znova ujímajú Arpádovci. Tentokrát to bol Ondrej, ktorý pochádzal z tzv.

---

⁶⁰⁴ János M. BAK– László VESZPÉMY eds. *Chronica de gestis Hungarorum e Codice Picto saec. xiv. The Illuminated Chronicle, Chronicle of the Deeds of the Hungarians from the Fourteenth-Century Illuminated Codex*. Budapest-New York 2018, s. 162: „Sepultusque est Quinque Ecclesiis in basilica, quam ipse fundaverat in honore beati Petri apostol...“; Maďarskí historici uvažujú, že i o Petrovej fundácii v prípade Starobudínskej kapituly pod skomoleným názvom Bazoario v kronike Galla Anonyma: János M. BAK– László VESZPÉMY eds. *Chronica de gestis Hungarorum e Codice Picto saec. xiv. The Illuminated Chronicle, Chronicle of the Deeds of the Hungarians from the Fourteenth-Century Illuminated Codex*. Budapest-New York 2018, s. 121; Paul W. KNOLL – Frank SCHAER – Thomas N. BISSON eds. *Gesta principum Polonorum. The Deeds of the Princes of the Poles*. Budapest-New York 2003, s. 76-77.

⁶⁰⁵ Vincent MÚCSKA, O prvých uhorských biskupstvách, in: Historický časopis, 2003, č.1, roč. 53, s. 16-17

⁶⁰⁶ Alexander O'HARA, The Babenbergs and the Cult of St. Coloman: Saint Formation and Political Cohesion in Eleventh-Century Austria, in: *The Journal of Medieval Latin*, 2015, č. 25, s. 149.

⁶⁰⁷ Krisztina HAVASI, The Medieval Cathedral of Pécs, in: Xavier Barral i Alter – Pál Lóvei – Vinni Lucherini - Imre Takács eds. *The Art of Medieval Hungary*. Roma 2018, s. 367-369.

⁶⁰⁸ DHA I., č. 9/I, s. 58: „et a sancto Petro apostololo, in cuius honore supramemoratus constructus est episcopatus.“

⁶⁰⁹ Napr. sv. Adrián v Blatnohrade/Zalaváre, na Slovensku – sv. Emerám v Nitre. K tomu: Ján LUKAČKA, K problému kontinuity kresťanstva na území Slovenska v 10. storočí, in: Jozef Šimončíč ed. *Studia Historica Tyrnaviensia III*. Trnava 2003, s. 38; Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Budmerice² 2016, s. 337

⁶¹⁰ János M. BAK– László VESZPÉMY eds. *Chronica de gestis Hungarorum e Codice Picto saec. xiv. The Illuminated Chronicle, Chronicle of the Deeds of the Hungarians from the Fourteenth-Century Illuminated Codex*. Budapest-New York 2018, s. 163

⁶¹¹ János M. BAK – Pavlína RYCHTEROVÁ eds. *Cosmae Pragensis Chronica Bohemorum. Cosmas of Prague The Chronicle of the Czechs*. Budapest-New York 2020, s.200

nitrianskej vetvy Arpádovcov, jeho dedom bol Michal nitriansky knieža a brat veľkokniežaťa Gejzu.⁶¹² Arpádovci potlačili pohanstvo i zakladaním rozličných cirkevných inštitúcií, ich nárast vidíme najmä v druhej polovici 11. storočia. V roku 1055 kráľ Ondrej založil kláštor svätého Aniána na mieste zvanom *Tichon*, dnes obec Tihany, ktorá sa nachádza na polostrove v polovici Balatonu. Toto netradičné patrocínium bolo importom z Francúzskeho kráľovstva, s ktorým malo Uhorsko isté dynastické väzby (Ondrejova švagriná bola vydatá za francúzskeho kráľa Henricha I.)⁶¹³ Zakladacia listina kláštora je zachovaná v origináli a pri jej vydaní sa ako svedkovia zúčastnili štyria preláti – ostrihomský arcibiskup Benedikt, päťkostolský biskup Maurus, biskup Klement a opát Lazar.⁶¹⁴ Z roku 1057 poznáme inú listinu, ktorá spomína Maura. Jedná o listinu palatína Rada. Palatín sa rozhodol so súhlasom kráľa Ondreja a jeho brata Bela (v listine ako Adalbert, teda Vojtech) obdarovať päťkostolské biskupstvo a kláštor svätého Demetera „*super Zauvam*“ – teda ležiacim za Sávou, čo je nepochybne dnešná Sremska Mitrovica v Srbsku. Časť listiny týkajúca sa kláštora sa však považuje za interpolovanú.⁶¹⁵ V listine však nachádzame i to, že palatín Rado prijal Maura za svojho duchovného otca.⁶¹⁶ Maurus mal teda dozerať na palatínov kresťanský život. Možno teda usudzovať, že palatín Rado sídlil na území päťkostolského biskupstva a taktiež to, že Maurus viedol naozaj príkladný a cnostný život hodný nasledovania vo viere. Maurus sa potom už vytráca z úradných prameňov. Je však pravdepodobné, že sa zúčastnil vydávania zakladacích listín ďalších, najmä juhohorských kláštorov. Mohol to byť kláštor najsvätejšieho Spasiteľa v Székszárdé či kláštor svätého Jakuba v Zselicsentzjakab, (dnes Kaposzentjakab, súčasť Kaposváru), obidva založené v roku 1061.⁶¹⁷

Maurus hagiograf – vznik legendy Svorada a Benedikta

50. i 60. roky 11. storočia boli pomerne priaznivým obdobím Uhorska. Dochádza i k obnove nitrianskeho kniežatstva. Tento post zastával najskôr Ondrejov brat Belo (1048-1060), ktorý sa po smrti svojho brata stal kráľom. Podľa nás, sa už v tomto období musela zrodiť myšlienka svätorečenia zoborských mníchov Svorada a Benedikta. Belo mohol v tejto záležitosti jednať práve s biskupom Maurom, ktorý bol vtedy zrejme jediným žijúcim svedkom udalostí. Belo sa musel v Nitre zoznámiť s rodiacim sa kultom Svorada aj Benedikta, nakoľko obaja boli pochovaní v nitrianskej bazilike svätého Emeráma, ako o tom Maurus sám píše.⁶¹⁸ Túto informáciu obsahuje aj breviár z Ostrihomu datovaný do rokov 1273-1294, kde sa nachádza najstarší text Maurovej legendy. Tento text obsahuje liturgické čítanie, ale taktiež výňatky z legendy, pričom na rozdiel od iných zachovaní obsahuje i poznámku, že obaja pustovníci boli pochovaní „*in oratorio beati Emmerami*“.⁶¹⁹ Jozef Kútnik-Šmálov, ktorý si v minulosti povšimol tohto textu, však tvrdí, že tu došlo ku kontaminácii dvoch sakrálnych stavieb –

⁶¹² K okolnostiam: Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Budmerice² 2016, s. 419-420.

⁶¹³ Christopher MIELKE, *Every hyacinth the garden wears: Material culture of medieval queens of Hungary (1000-1395)*. Doctoral Dissertation. Budapest 2017, s. 222; Gábor KLANICZAY, Rex iustus: The Saintly Institutor of Christian Kingship, in: *The Hungarian Quarterly*, no. 158, 2000, vol. 41, s. 24

⁶¹⁴ DHA I., č. 43/I, s. 152: „Signum Benedicti archiepiscopi, signum Mauri episcopi, signum Clementi episcopi, Signum Lazari abbatis“

⁶¹⁵ DHA I., č. 46, s. 161

⁶¹⁶ DHA I., č. 46, s. 161: „Ego Rado palatinus... et Maurum, eiusdem loci episcopum, spiritalem in patrem adoptavi...“

⁶¹⁷ DHA I., č. 49, s. 166-168, č. 50/I, s. 169

⁶¹⁸ Emericus MADZSAR, *Legenda sanctorum Zoerardi et Benedicti*, in: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores rerum Hungaricarum*, Volumen II. Budapest 1938, s. 359-360: „Positus autem est ibidem Benedictus in basilica beati Emerammi martiris, in eadem sepultura, in qua pausabant ossa beati Andree sancti patris.“

⁶¹⁹ Breviarium Strigoniense, MR 67, Bibliotheca Metropolitana, Zagreb, 216v: „Benedictus post obitum suum depositus est in oratorio beati Emerami martiris eodem tumulo quo requiescebat Andreas.“

Zoborského kláštora svätého Hypolita a nitrianskej baziliky svätého Emeráma. Podľa neho boli svätci najskôr pochovaní v kláštore „*in oratorio*“ a uvedené patrocínium svätého Emeráma má poukazovať na to, že ich relikvie boli neskôr prenesené do nitrianskej baziliky.⁶²⁰ Je však teda pravdepodobné, že hneď po ich smrti boli ich pozostatky – už vtedy predmetom istého kultu, umiestnené v nitrianskej bazilike. Práve o tom svedčí i samotné uloženie v bazilike, ktoré muselo byť dohodnuté so zoborským opátom Filipom. Keďže Svorad aj Benedikt boli mníchmi Zoborského kláštora, bolo by logické ak by boli pochovaní tu. Cirkevní predstavitelia sa však rozhodli pre nitriansku baziliku. Otázkou zostáva, kto stál za týmto krokom. Možno sa tak stalo i zásluhou Maura, ktorý vtedy pôsobil ako pannonhalmský opát a rozhodol sa pre pochovanie svätcov v bazilike i po porade so zoborským opátom Filipom, predstaviteľmi nitrianskej kapituly a snád' i so súhlasom panovníka. Svoju úlohu tu zohral Maurov nitriansky pôvod a jeho rod Poznanovcov, ktorí veľmi dbali o Svoradov kult, ako ešte uvidíme. Nitrianski Arpádovci – Belo a neskôr jeho synovia Gejza a Ladislav mali tiež záujem o svätorečenie Svorada a Benedikta. Po Belovej smrti v septembri roku 1063 nastalo v Uhorsku isté vnútrodynastické napätie. Ondrejovi sa totiž nečakane narodil syn menom Šalamún, hoci pôvodne mala koruna prejsť na Ondrejovho brata Bela. Napokon prišlo k niekoľkým vojenským stretom, ktoré viedli až k Ondrejovej smrti v roku 1060. Belo sa ujal trónu, panoval však krátko. Po jeho náhlej smrti sa príslušníci arpádovskej dynastie rozhodli vyriešiť tieto nezhody. Belovi synovia Gejza a Ladislav uznali napokon Šalamúna ako legitímneho kráľa Uhorska. Táto dohoda bola spečatená na jar roku 1064 a slávnostne vyvrcholila na veľkonočné sviatky Šalamúnovou dodatočnou korunováciou v päťkostolskej bazilike, kedy mu korunu na hlavu položil jeho bratranec knieža Gejza.⁶²¹ Tejto udalosti sa určite zúčastnil i Maurus ako päťkostolský biskup. V čase Veľkej Noci roku 1064 pravdepodobne taktiež napísal legendu o Svoradovi a Benediktovi. V legende sa totiž hovorí, že Maurus odovzdal Gejzovi polovice reťaze, ktorú nosil Svorad a najmä to, že Maurus „až podnes“ túto reťaz opatroval. „Dnes“ je teda čas vzniku legendy. Historici väčšinou spájajú toto „dnes“ s 11. aprílom 1064, teda s onou Veľkou Nocou, kedy došlo k Šalamúnovej korunováci. Veľmi pravdepodobne sa tak aj stalo, nakoľko Maurus hovorí o Gejzovi ako kniežati, tento titul držal v rokoch 1063 resp. 1064 až 1074.⁶²² Nemožno však vylúčiť, že Maurus Gejzovi predal reťaz i neskôr. *Viedenská obrázková kronika* udáva to, že po korunovačných udalostiach na druhý deň vypukol v Päťkostolí požiar, ktorý zachvátil katedrálu a okolité budovy.⁶²³ Po roku 1064, v dobe na konci 11. storočia alebo na začiatku 12. storočia dochádza teda k ďalšej prestavbe katedrály. Je veľmi pravdepodobné, že v čase prestavby úlohy katedrály plnil niektorý zo starokresťanských chrámov, ktoré boli obnovené a znova vysvätené v 9. storočí. Najčastejšie sa uvažuje o celle trichore, ležiacej v bezprostrednej blízkosti katedrály. Cella trichora bola zrejme tiež poškodená požiarom a však mohla ďalej slúžiť ako sakrálna stavba. Krátko po roku 1064 došlo totiž k obnove fresiek a ďalšej maľbe vo vnútri kostola.⁶²⁴

Vráťme sa však k legende o zoborských mníchoch. Je viac ako pravdepodobné, že Maurus dlhšiu dobu pracoval na svojom texte. A to z viacerých dôvodov. V prvom rade, ako už na to upozornil Jozef Kútnik-Šmálov, Maurus veľmi precízne hovorí o tom, odkiaľ pochádzajú jednotlivé svedectvá – teda to

---

⁶²⁰ Jozef KÚTNIK-ŠMÁLOV, O pôvode päťkostolského Maura. In: Jozef Kútnik-Šmálov, *Kresťanský stredovek Slovenska. Výber z diela*. Bratislava 2005, s. 220-221.

⁶²¹ János M. BAK– László VESZPÉMY eds. *Chronica de gestis Hungarorum e Codice Picto saec. xiv. The Illuminated Chronicle, Chronicle of the Deeds of the Hungarians from the Fourteenth-Century Illuminated Codex*. Budapest-New York 2018, s. 189.

⁶²² Jozef KÚTNIK-ŠMÁLOV, O pôvode päťkostolského Maura. In: Jozef Kútnik-Šmálov, *Kresťanský stredovek Slovenska. Výber z diela*. Bratislava 2005, s. 223-224.

⁶²³ János M. BAK– László VESZPÉMY eds. *Chronica de gestis Hungarorum e Codice Picto saec. xiv. The Illuminated Chronicle, Chronicle of the Deeds of the Hungarians from the Fourteenth-Century Illuminated Codex*. Budapest-New York 2018, s. 189.

⁶²⁴ Ferenc FÜLEP, *Sopiana. The History of Pécs during the Roman Era and the Problem of the Continuity of the Late Roman Population*, Budapest 1984, s. 301.

čo sa dozvedel on sám alebo z rozprávania zoborského opáta Filipa alebo priamo od Benedikta. Všetky tieto informácie a ich zdroje si Maurus musel zapisovať, musel teda existovať koncept legendy. Okrem toho legenda hovorí o Svoradovi už ako o svätom. Ak legenda vznikla na jar roku 1064, boli už vtedy zoborskí mnísi považovaní za svätých. I historik Peter Ratkoš, ktorý skúmal záhrebské liturgické pamiatky týkajúce sa Svorada a Benedikta v širšom kontexte, vyslovil názor, že kult oboch svätcov predchádza roku 1083, kedy došlo k svätorečeniu Štefana, Imricha a Gerarda.⁶²⁵ K svätorečeniu Svorada-Ondreja a Benedikta teda definitívne muselo prísť skôr ako v roku 1083, ako sa často udáva v literatúre.⁶²⁶ Richard Marsina taktiež vyslovil názor, že ich kanonizácia resp. svätorečenie sa udialo v tretej štvrtine 11. storočia, ktorú vykonal biskup sídliači v Nitre.⁶²⁷ Profesor Marsina hovorí aj o tom, že Svorad a Benedikt boli svätcami „len“ v Nitre. Ich kult je však doložený v záhrebských liturgických pamiatkach a taktiež v *Olomouckom horológii*.⁶²⁸ Okrem iného, Maurus ako autor legendy bol taktiež šíriteľom ich kultu, hoci už ako päťkostolský biskup. Svätorečenie oboch mníchov, ktoré sa mohlo udiat podľa nášho názoru v 60. rokoch 11. storočia, v dobe pred spísaním legendy (1064), bolo realizované predovšetkým vyzdvihnutím (elevatio), prenesením (translatio) ich pozostatkov z krypty baziliky svätého Emeráma a uložením (depositio) do oltára baziliky. Ako sme spomenuli, profesor Marsina sa domnieva, že tento akt vykonal biskup sídliači v Nitre (nie nitriansky diecézny biskup)⁶²⁹, ktorým bol snáď prepošt nitrianskej kapituly menovaný biskupom ad *personam*. Podľa tejto tézy, Svorad a Benedikt zostali diecéznymi svätcami. Vieme však, že ich kult nebol obmedzený iba na oblasť Nitry. Dokazujú to i záhrebské pamiatky, ktorými sa podrobne zaoberal Peter Ratkoš. V Nitre však v tretej štvrtine 11. storočia nemusel nutne sídlieť biskup ad *personam*. Kapitula tu zrejme existovala už na začiatku 11. storočia, obnovená Štefanom I.⁶³⁰ Nemožno však vylúčiť, že akt svätorečenia vykonal ostrihomský arcibiskup Benedikt. Iniciátorom aktu bol určite Maurus, ale mohol ním byť aj bývalý nitriansky knieža Belo I. (kráľom v rokoch 1060-1063). V Nitre totiž existovala už tradícia a určitý predpoklad svätosti Svorada a Benedikta, ktorý spočíval v tom, že boli pochovaní v nitrianskej bazilike a nie v kláštornom kostole svätého Hypolita na Zobore, ako by sa logicky predpokladalo. Belo teda rozvíjal kult a tradíciu zoborských pustovníkov, čo napokon vyvrcholilo ich svätorečením v čase Belovho panovania. Svätorečenie bolo určite podporené i zo strany Zoborského kláštora, Nitrianskej kapituly a i rodu Poznanovcov. Po svätorečení i napísaní legendy sa kult Svorada a Benedikta šíril po celom Uhorsku, podľa všetkého vždy však s istou „nitrianskou stopou“. Napríklad kódex nachádzajúci v Záhrebe so signatúrou MR 126 pochádzajúci z 80. rokov obsahuje tzv. nitrianske orácie k oboj svätcom - *Hahótsky kódex*, však nevznikol v Záhrebe, sem bol prenesený až najskôr v 90. rokoch 11. storočia kedy došlo k založeniu Záhrebského biskupstva. Za miesto vzniku kódexu sa tradične pokladá kláštor svätej Margaréty v Hahóte (neďaleko Balatonu).⁶³¹ Nitrianske orácie sú však staršieho pôvodu

⁶²⁵ Peter RATKOŠ, Vznik kultu Ondreja-Svorada a Benedikta vo svetle záhrebských pamiatok. *Historijski zbornik*, č.29-30, r. 1976-1997, Zagreb 1977, s. 85

⁶²⁶ Napr. tak aj Gábor KLANICZAY, *Holy Rulers and Blessed Princesses. Dynastic Cults in Medieval Central Europe*. New York 2002, s. 123-124.

⁶²⁷ Richard MARSINA, Vývoj cirkevnej organizácie na Slovensku v staršom stredoveku (od najstarších čias do začiatku 12. storočia), in: Vladimír Rábik a kol eds. *Vývoj cirkevnej správy na Slovensku*. Krakov-Trnava 2010, s. 24

⁶²⁸ Jan BISTRICKÝ – Stanislav ČERVENKA eds. *Horologium Olomouense*. Praha-Olomouc 2011, s. 104.

⁶²⁹ Richard MARSINA, Vývoj cirkevnej organizácie na Slovensku v staršom stredoveku (od najstarších čias do začiatku 12. storočia), in: Vladimír Rábik a kol eds. *Vývoj cirkevnej správy na Slovensku*. Krakov-Trnava 2010, s. 23-24; K Nitrianskemu biskupstvu aj: Richard MARSINA, Nitrianske biskupstvo a biskupi od 9. do polovice 13. storočia, in: *Historický časopis*, XLI, 1993, č.5-6, s. 529-542.

⁶³⁰ Richard MARSINA, Nitrianske biskupstvo a biskupi od 9. do polovice 13. storočia, in: *Historický časopis*, XLI, 1993, č.5-6, s. 534

⁶³¹ Albe VIDA KOVIĆ, *Sakramentar MR 126 Metropolitanske knjižnice u Zagrebu*. Zagreb 1952, s. 56-57.

ako kódex a mohli vzniknúť nedlho po svätorečení v prostredí nitrianskej kapituly.⁶³² Ak je domnienka o napísaní legendy v čase veľkonočných sviatkov v roku 1064 správna, tak je nutné spomenúť i jeden dôležitý aspekt a tým bolo predanie relikvie. Maurus totiž vyslyšal prosby kniežaťa Gejzu a daroval mu polovice reťaze, ktorú nosil Svorad. Arpádovci i uhorská cirkev vtedy už museli považovať Svorada (i Benedikta) za svätých a ich relikvie (v tomto prípade sekundárne) boli mimoriadne dôležitým artefaktom a hmatateľným predmetom spätým s prvým uhorským domácim svätcom. Svätorečenie Svorada a Benedikta malo i istý politický význam pre Arpádovcov. Táto udalosť významne slúžila predovšetkým nitrianskym Arpádovcom, ktorí takisto získali nových patrónov úzko spätých so starobylým Zoborom a Nitrou. Akcentácia na nových svätcoch mohla byť i cestou k obnoveniu Nitrianskeho biskupstva.

Martin Homza v nedávnej dobe však upozornil na zaujímavý moment spojenia Kosmovej relácie o Svätoplukovi a Maurovej legendy o Svoradovi a Benediktovi. Podľa neho sú oba naratívne texty navzájom komplementárne. Podľa Kosmu, sa totiž Svätopluk kajal a uchýlil sa do Zoborského kláštora, ďalej sa už nedozvedáme ako žil v kláštore. Informácie o živote v kláštore a pokání či askéze nachádzame však u Svorada.⁶³³ Svätoplukovská „legenda“ v Nitriansku bola totiž stále živá. V neposlednom rade svätoplukovský mýtus zachytil český kronikár, ale o istom kulte Svätopluka svedčí i oscilácia tohto mena v 11. a 12. storočí v priestore strednej a východnej Európy.⁶³⁴ Toto meno teda nemohlo mať negatívnu konotáciu na panovníckych dvoroch. Niesol ho napríklad i vnuk nitrianskeho kniežata a neskoršieho uhorského kráľa Bela I. Svätopluk Olomoucký.⁶³⁵ Na čo však Martin Homza neupozornil, je to že, Maurus ako autor zámerne vložil do legendy také prvky, ktoré sú komplementárne s Kosmovým textom. Dokonca rozpráva o tom, ako si Svorad položil na hlavu drevenú korunu.⁶³⁶ Taktiež je dôležité i to, že niektoré kódexy uvádzajú, že Svorad pochádzal z kráľovského rodu, namiesto inak uvedeného, že pochádzal „*ex rusticitate*“.⁶³⁷ Ako sme už vyššie uviedli, Maurus pochádzal z veľmožského rodu Poznanovcov, ktorý mohol byť aj v príbuzenskom vzťahu so Svätoplukom. Maurus samozrejme poznal svätoplukovskú „legendu“ uchovávanú na Zobore a tu získal aj prvé vzdelanie pod tútorstvom svojho strýka opáta Poznana. Čo však bolo Maurovým cieľom, keď do Svoradovej legendy vkladal svätoplukovské motívy? V prvom rade to bola zrejme snaha o „resuscitáciu“, zachovanie a napokon aj silnejšiu implementáciu svätoplukovského mýtu. Domnievame sa, že Zoborský kláštor a hlavne Poznanovci totiž pokladali Svätopluka za svojho predka, svätca a patróna. Nejde o ojedinelý jav. *Letopis popa Dukljanina* (napísaný dukljanskym arcibiskupom), ktorý obhajuje starobylosť Dukljanskeho kráľovstva Srbov, tým že za najsvätejšieho kráľa (!) svojho kráľovstva považovalo práve Svätopluka.⁶³⁸ Dnes už nemáme možnosť identifikovať, ktoré prvky v Maurovej legende sú svätoplukovské a ktoré, sa týkajú priamo a len Svorada. Ak sa odmyslíme tieto svätoplukovské motívy z legendy, čo potom robí zo Svorada takú výnimočnú osobnosť, ktorú Maurus

---

⁶³² Peter RATKOŠ, Vznik kultu Ondreja-Svorada a Benedikta vo svetle zagrebských pamiatok. *Historijski zbornik*, č.29-30, r. 1976-1997, Zagreb 1977, s. 85.

⁶³³ Martin HOMZA, *Stredoveké korene svätoplukovskej tradície u Slovákov (čierna a biela svätoplukovská legenda*, in: Martin Homza et al. *Svätopluk v európskom písomníctve, Štúdie z dejín svätoplukovskej legendy*. Bratislava 2013, s. 105.

⁶³⁴ Adam MADER, *Mená Mojmirovcov v slovanských dejinách*. Diplomová práca. Bratislava 2015, s. 15-36.

⁶³⁵ Martin HOMZA, *Stredoveké korene svätoplukovskej tradície u Slovákov (čierna a biela svätoplukovská legenda*, in: Martin Homza et al. *Svätopluk v európskom písomníctve*, Bratislava 2013, s. 64

⁶³⁶ Emericus MADZSAR, *Legenda sanctorum Zoerardi et Benedicti*, in: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores rerum Hungaricarum*, Volumen II. Budapest 1938, s. 359: „Insuper et ex ligno coronam factam capiti suo circumponebat...“

⁶³⁷ Rudolf HOLINKA, *Sv. Svorád a Benedikt, svätci Slovenska (Rozbor a text legendy z konce XI. století)*. Bratislava 1934, s. 25

⁶³⁸ Dukljansky letopis používa adjektívum „najsvätejší“ po Svätoplukovej smrti - GRS I., s. 62: „Regnavit praeterea rex sanctissimus XL annis et mensis quatuor...“

a nitrianske elity i s Arpádovcami chceli nechať svätorečiť? Iste mohol Svorad predstavovať príklad neobyčajnej askézy a obety Bohu a pre nitrianskych Arpádovcov bolo žiadúce mať vlastného svätca, hoci jeho kult bol kontaminovaný o starší kult Svätopluka. Legenda, ktorú napísal biskup Maurus však nevymizla, práve naopak, šírila sa ďalej, hoci už naozaj málokto tušil, aké tak povediac, skryté motívy obsahuje.

Maurov kult

Maurus ďalej už mizne z prameňov. Historici predpokladajú, že zomrel v roku 1070, prípadne 1075.⁶³⁹ Žiadny prameň nám však nepribližuje dobu jeho úmrtia. Ďalší päťkostolský biskup, menom Štefan, sa spomína až v roku 1093.⁶⁴⁰ Maurus sa tak či onak dožil vysokého veku, jeho možní príbuzní Poznanovci sa dožili viac ako 80 rokov.⁶⁴¹ Veľmi pravdepodobne bol pochovaný v päťkostolskej katedrále. Jeho hrob sa nezachoval. Už po Maurovej smrti sa však začína tvoriť jeho kult. Ako sme uviedli, prvú stopu nachádzame v *Legende svätého Imricha*, ktorá namiesto toho, aby sa venovala čisto Imrichovi, značnú pozornosť upriamuje aj na Maura. Imrichova legenda bola napísaná v prvom desaťročí 12. storočia.⁶⁴² Maurov kult teda primárne predpokladáme v Päťkostolí. Jeho svätorečenie však v stredoveku nie je doložené.⁶⁴³ Nedávny výskum päťkostolskej katedrály odhalil aj hrob na prestížnom mieste pod oltárom svätého Kríža (datovaný približne 1150-1170). Archeológovia sa domnievajú, že takéto prestížne miesto bolo určené významnej osobe.⁶⁴⁴ Mohlo by sa jednať o spomenutého kráľa Petra, hoci pravdepodobnejšia možnosť je, že sa jedná o Maura. V literatúre sa stretávame s tým, že Maurov sviatok je vyznačený v uhorských kódexoch z konca 12. storočia a taktiež v misáli z konca 15. storočia.⁶⁴⁵ Konkrétne sa jedná o uhorský misál bližšie neznámeho pôvodu z 12. storočia, ktorý sa nachádzal vo františkánskej knižnici v Güssingu (maďarsky Neméttújvár). Tu je medzi 2. až 9. októbrom zaznačený v kalendári sviatok „beati Mauri episcopi“.⁶⁴⁶ Maurus vyznávač sa k 15. novembru objavuje aj v misáli z Hronského Beňadika z roku 1394.⁶⁴⁷ Podľa všetkého sa jedná o „nášho“ Maura. Hronský Beňadik, založený v roku 1075, patril k najstarším cirkevným inštitúciám na Slovensku. Rukopis tunajšej proveniencie môže odrážať lokálne nitrianske tradície, ktoré ešte aj v neskorom stredoveku vnímali Maura, nitrianskeho pôvodu, ako svätca. Ako to konštatoval Bystrík Bugan, Maurov kult sa rozvinul iba minimálne a zrejme sa vyskytli isté prekážky rozvoja kultu v stredoveku.⁶⁴⁸ Ako „beatus“ je však Maurus označený v bruselskom rukopise legendy z konca 15. storočia.⁶⁴⁹ V 17. storočí je už Maurus zaradený medzi uhorskými svätcami a taktiež sa vyskytuje v barokovej benediktínskej

⁶³⁹ Bystrík BUGAN, Biskup Maurus v slovenských dejinách. *Historický zborník*, 2008, č.2, roč. 19, s. 155.

⁶⁴⁰ Attila ZSOLDOS, *Magyarország világi archonotológiája 1000-1301*. Budapest 2011, s. 94.

⁶⁴¹ Ján LUKAČKA, Zoborské listiny z rokov 1111 a 1113 ako genealogický a historicko-geografický prameň. *Studia Historica Nitriensia*, 2017, roč. 21, č. 1, s. 212.

⁶⁴² Emma BARTONIEK, *Legenda sancti Emerici*, in: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores rerum Hungaricarum*, Volumen II. Budapest 1938, s. 443.

⁶⁴³ Tamás FEDELES – László KOSZTA eds. *Pécs (Fünfkirchen). Das Bistum und die Bischofsstadt in Mittelalter*. Wien 2011, s. 49

⁶⁴⁴ Krisztina HAVASI, The Medieval Cathedral of Pécs, in: Xavier Barral i Alter – Pál Lővei – Vinni Lucherini - Imre Takács eds. *The Art of Medieval Hungary*. Roma 2018, s. 369-370.

⁶⁴⁵ Bystrík BUGAN, Biskup Maurus v slovenských dejinách. *Historický zborník*, 2008, č.2, s. 155

⁶⁴⁶ Polycarpus RADÓ, *Libri liturgici manu scripti bibliothecarum Hungariae*. Budapestini 1947, č. 6, s. 60.

⁶⁴⁷ Polycarpus RADÓ, *Libri liturgici manu scripti bibliothecarum Hungariae*. Budapestini 1947, č. 25, s. 116

⁶⁴⁸ Bystrík BUGAN, Biskup Maurus v slovenských dejinách. *Historický zborník*, 2008, č.2, s. 156.

⁶⁴⁹ Rudolf HOLINKA, *Sv. Svorád a Benedikt, svätci Slovenska (Rozbor a text legendy z konce XI. století)*. Bratislava 1934, s. 11, 40.

literatúre, menovite napr. v roku 1644 v *Annales ecclesiastici regni Hungariae*.⁶⁵⁰ Ako svätca Maura zaznamenal i Arnold Wion vo svojom diele *Lignum vitae* z roku 1597, venovanom dejinám benediktínskej rehole.⁶⁵¹ Svätý Maurus päťkostolský sa objavuje aj v diele *Ungaricae sanctitatis indicia* z roku 1692.⁶⁵² Takisto uhorskí vzdelanci 18. a 19. storočia, Samuel Timon (1737), Károly Szentpetéry (1742) či Damián Fuxhoffer (1803).⁶⁵³ Bollandistov tiež zaujala možná Maurova svätosť pri skúmaní Svoradovej a Benediktovej legendy.⁶⁵⁴ Maurov kult bol však oficiálne uznaný cirkvou až pápežom Piom IX. v roku 1848 a to ako kult svätca „*ab immemorabili*“, teda od nepamäti a to i na základe Maurovej zmienky v misáli z roku 1499.⁶⁵⁵ Pápež Lev XIII. v roku 1892 uznal Maurov kult aj pre Pannonhalmský kláštor. Pápež Pius X. v roku 1913 presunul jeho sviatok zo 4. decembra na 25. október.⁶⁵⁶ Dodajme že, Maurova svätosť je doložená i v niektorých rukopisoch legendy Svorada a Benedikta, týka sa to najmä bruselského rukopisu z konca 15. storočia, hoci jeho pôvod nie je jasný.⁶⁵⁷

Maurus je teda ako vidíme, ukážkou cirkevného hodnostára blízkeho kráľovskému dvoru. Keďže sa nachádzal v panovníkovej priazni, získal už pomerne skoro biskupský post, ktorý držal niekoľko desaťročí. Jeho kult, zrejme už formujúci sa po jeho smrti, nemal jasný vývoj, mohol naraziť na isté prekážky. Maurus predstavuje svätca-biskupa, teda typ svätca, ktorý poznáme z Franskej ríše (v podstate „*Imitatio sancti Martini*“).⁶⁵⁸ Nedošlo napokon ani k spisomnenu jeho legendy. Podľa všetkého však jeho kult latentne prežíval v cirkevných inštitúciách, primárne v prostredí Päťkostolskej kapitule.

---

⁶⁵⁰ István SZENTKIRÁLYI, Maurus nyilvános tisztelete, in: Damján Vargha ed. ed. *Szent Mór emlékkönyv*. Pécs 1936, s. 118.

⁶⁵¹ István SZENTKIRÁLYI, Maurus nyilvános tisztelete, in: Damján Vargha ed. ed. *Szent Mór emlékkönyv*. Pécs 1936, s. 103.

⁶⁵² Gabrielus HEVENESSI, *Ungaricae sanctitatis indicia*. Tyrnaviae 1692, s. 85-86.

⁶⁵³ István SZENTKIRÁLYI, Maurus nyilvános tisztelete, in: Damján Vargha ed. ed. *Szent Mór emlékkönyv*. Pécs 1936, s. 149.

⁶⁵⁴ Joannes CARNANDET ed. *Acta Sanctorum. Julii Tomus Quartus*. Parisii-Romae 1868, s. 331

⁶⁵⁵ Bystrík BUGAN, Biskup Maurus v slovenských dejinách. *Historický zborník*, 2008, č.2, s. 155-156; László GÁLOS, Szent Mór kultusz életbeléptetése, in: Damján Vargha ed. ed. *Szent Mór emlékkönyv*. Pécs 1936, s. 175-176.

⁶⁵⁶ Bystrík BUGAN, Biskup Maurus v slovenských dejinách. *Historický zborník*, 2008, č.2, s. 156

⁶⁵⁷ Rudolf HOLINKA, *Sv. Svorád a Benedikt, svätci Slovenska (Rozbor a text legendy z konce XI. století)*. Bratislava 1934, s. 39-40.

⁶⁵⁸ Pavel RYNEŠ – Martin C. Putna eds. *Sulpicius Severus: Život svätého Martina*. Praha 2003, s. 79.

Svätý Štefan Uhorský

Život a panovnícke dielo prvého uhorského kráľa

Štefan predstavuje jednu z najvýraznejších postáv uhorských dejín. Venovalo sa mu značné množstvo historikov, ktorí si všímali jeho legendy, prípadne sa zaoberali špecifickým problémami ako boli svätorečenie, vznik uhorskej cirkevnej organizácie či otázka apoštolskej legácie a mnohé ďalšie.⁶⁵⁹ Počas Štefanovho prakticky štyridaťročného panovania sa vynorili i isté kontroverzie, z pochopiteľných príčin sa však ako zakladateľ kráľovstva a domácej cirkvi stal patrónom svojej krajiny. Napokon takto je dodnes vnímaný v Maďarsku. Pramenná báza k Štefanovi predstavuje tiež istý problém, viaceré pramene možno považovať za tendenčné či nedostatočne hodnoverné.⁶⁶⁰ Mnoho otázok tak zostáva i dodnes nezodpovedaných. Charakteristika tkvejúca v nedostatku relevantných prameňov je priam signifikantná pre okolnosti Štefanovho svätorečenia a počiatku kultu. Na objasnenie tohto problému sa budeme musieť bližšie pozrieť na situáciu v Uhorsku na prelome 10. a 11. storočia a na to ako sa Uhorsko vydalo na cestu ku kresťanskej západnej monarchii. Za podstatný prameň vypovedajúci o Štefanovi a jeho kulte sa v prvom rade pokladajú jeho legendy: *Väčšia* (BHL 7918), *Menšia* (BHL 7920)⁶⁶¹ a *Hartvikova legenda* (BHL 7921),⁶⁶² s rozličnou vypovedacou hodnotou a kredibilitou. Tieto legendy patria k najstarším pamiatkam maďarského resp. uhorského písomníctva, ako to konštatoval významný maďarský spisovateľ a literárny historik Antal Szerb, hoci ako tvrdí, tieto texty podliehali dobovému prevažne asketickému ideálu.⁶⁶³

Už samotný rok Štefanovho narodenie nie je jasný. Tradične sa v historiografii uvažovalo o roku 969 či 970, čo nedávno správne odmietol Ján Steinhübel.⁶⁶⁴ Štefan sa podľa všetkého narodil až v roku 979 či 980, zrejme ako jedno z mladších detí uhorského veľkokniežaťa Gejzu (panujúci 972-997). Za Štefanovu matku sa považuje kňažná Šarolta z Transylvánie, hoci ako poukázal Martin Homza, nemusí to tak platiť s definitívnou určitosťou. *Uhorsko-poľská kronika* totiž za Gejzovu manželku a Štefanovu matku pokladá poľskú kňažnú Adelaidu.⁶⁶⁵ Jej historicita sa podľa všetkého nedá hodnoverne doložiť, uvidíme však, že poľský pôvod Štefanovej matky mohol zohrať i rolu pri vývoji jeho kultu. Štefan pravdepodobne vyrastal v Ostrihome, kde sa ako chlapec stretol i so svätým Vojtechom (v roku 994 či 995. Štefanove legendy tvrdia, že pražský biskup Štefana krstil, hoci to chronologicky neseďí.⁶⁶⁶ Samotný Štefan však pôvodne nosil maďarské teda pohanské meno Vajk a krst zrejme prijal z rúk ríšskeho kléru (Buno zo Sankt Gallen), ktorý vtedy pôsobil medzi Maďarmi.⁶⁶⁷ Pôvod mena Štefan v Uhorsku, okolnosti jeho prijatia, tiež nie sú dostatočne osvetlené prameňmi. Usudzuje sa, že to boli

⁶⁵⁹ Florián MÁTYÁS, Szent István király kanonizációja, in: *Századok*, roč. 29, č. 3, s. 218-225, 318-328; Gyula PAULER, Szent István király kanonizációja, in: *Századok*, roč. 29, č. 3, s. 354-357; Gábor TÚSKÉS – Éva KNAPP, Köning Stephan der Heilige, patron von Ungarn, in: Dieter R. Bauer – Klaus Herbers – Gabriela Signori eds. *Patriotische Heilige. Beiträge zur Konstruktion religiöser und politischer Identitäten in der Vormoderne*. Stuttgart 2007, s. 33-52; Najkomplexnejšie zhrnutie svätoštefanskej problematiky predstavuje monografia György GYÖRFFY, *István király és műve*. Budapest 2013.

⁶⁶⁰ Napríklad množstvo legiend by svedčilo o potrebe silnejšej a dokonalejšej implementácie jeho kultu.

⁶⁶¹ Edícia legendy *Väčej a Menšej legendy*: Elemér VARJÚ, *Legendae sancti regis Stephani*. Budapest 1928, s. 1-25.

⁶⁶² Henricus FROS ed. *Bibliotheca Hagiographica latina. Novum Supplementum*. Bruxelles 1986, s. 1143-1144.

⁶⁶³ Antal SZERB, *Magyar irodalom történet*. Budapest 1991, s. 36-37.

⁶⁶⁴ Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Budmerice² 2016, s. 327.

⁶⁶⁵ Martin HOMZA ed. *Uhorsko-poľská kronika. Nedocenený prameň k dejinám strednej Európy*. Bratislava 2009, s. 134-137.

⁶⁶⁶ Štefan by teda musel prijať krst približne v 14-15 rokoch, väčšinou sa uvažuje, že krst prijal skoršie v detstve. Vid' Richard MARSINA – Július SOPKO eds. *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice 1997, s. 351

⁶⁶⁷ György GYÖRFFY, *István király és műve*. Budapest 2013, s. 72.

kňazi, ktorí do Uhorska doniesli kult svätého Štefana Prvomučeníka z Pasova a z ich iniciatívy potom Gejza postavil rotundu tomuto svätcovi v Ostrihome.⁶⁶⁸ Uvidíme však, že kult Štefana Prvomučeníka sa mohol do Uhorska dostať aj z iných smerov.

Štefan sa ako veľmi mladý, ešte za života svojho otca, zasnúbil a oženil s Gizelou, dcérou bavorského vojvodu Henricha. Niektorí ríšski kronikári dokonca Gizele priiekli kľúčovú úlohu pri kristianizácii Uhorska.⁶⁶⁹ To však mohlo byť napokon spôsobené neznalosťou domácich pomerom. V rodiacom sa Uhorsku sa časom obnovili i veľkomoravské štruktúry (Nitrianska kapitula, kláštor v Blatnohrade) a sám Gejza inicioval kristianizáciu Maďarov.⁶⁷⁰ Štefan sa s manželkou podľa všetkého usadili v Nitre, kde predtým ako knieža panoval Gejzov brat Michal, násilne odstránený v roku 995. Gejza zomrel v roku 997 a panovnícke žezlo prenechal ešte neskúsenému veľmi mladému Štefanovi. Týmto aktom došlo i k zmene dedenia moci, zo seniorátu na primogenitúru. Tento nový princíp však niektorí členovia arpádovského rodu nechceli akceptovať. Predovšetkým to bol Kopáň, šomodský knieža, ktorý sa ako najstarší člen rodu cítil byť povolaný panovať. Štefanova pozícia bola teda ohrozená. Kopáň sa dokonca neštítal „krvismilným“ putom k sebe pripútať Štefanovu matku, Gejzovu vdovu podľa princípu levirátu, napriek tomu, že sa pravdepodobne jednalo o sestru jeho matky.⁶⁷¹ V rozhodujúcej chvíli Štefanovi pomohli nitrianski veľmoži, menovite Poznan a Hont, ktorí pred rozhodujúcou bitkou Štefana podľa slovanského zvyku opásali na hradisku Bíňa pri Hrone.⁶⁷² Tento akt jednak zaradil mladého Štefana medzi plnoprávných bojovníkov, ale najmä sa stal akýmsi symbolickým potvrdením dohody medzi nitrianskymi veľmožmi a Arpádovcami. Toto nitrianske „pacta conventa“ teda definitívne potvrdilo politickú pertinenciu Nitriansku k rozrastajúcej sa arpádovskej ríši.⁶⁷³ Odbojný Kopáň, ktorý sa pravdepodobne tiež nechcel vzdať staromaďarského pohanstva, bol napokon v roku 997 porazený v bitke pri Vespríme a jeho telo bolo rozštvrtené a roznesené na brány štyroch uhorských hradov Vesprím, Ráb, Ostrihom a Alba Iulia.⁶⁷⁴ Od tohto momentu vidíme jasný mocenský vzrast Uhorska a zrejme krátko potom sa objavili i plány na získanie koruny od pápeža alebo od cisára. V tom čase v Ríši panoval Oto III., ktorý sa preslávil svojim konceptom Renovatio imperii, teda premenou a obnovou Rímskej ríše, kde sa počítalo i so začlenením slovanských aj maďarských oblastí.⁶⁷⁵ Pôvodne mala byť medzi Slovanmi zverená kľúčová úloha Boleslavovi Chrabrému, ktorého s cisárom zblížila najmä osoba svätého Vojtecha a jeho kult, ktorý sa šíril z Poľska. Napokon o šírenie Vojtechovho kultu sa sám výrazne postaral Oto III.⁶⁷⁶ Vojtechov kult pochopiteľne nemohol obísť ani Uhorsko. Štefan sa

⁶⁶⁸ Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Budmerice² 2016, s. 316.

⁶⁶⁹ Adamus Bremensis: *Gesta Hammenburgensis ecclesiae pontificum*, in: CFHH I., č. 59, s. 13; Albericus monachus Trium Fontium: *Chronicon*, in: CFHH I., č. 103, s. 26

⁶⁷⁰ Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Budmerice² 2016, s. 315.

⁶⁷¹ Okolnosti najmä: Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Budmerice² 2016, s. 326-331.

⁶⁷² Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Budmerice² 2016, s. 329-330; Dušan ZUPKA, *Ritual and Symbolic Communication in Medieval Hungary under the Árpád Dynasty (1000 - 1301)*. Boston-Leiden 2016, s. 49-54.

⁶⁷³ Najnovšie to tak chápe Eduard CHMELÁR, *Rekonštrukcia slovenských dejín. Formovanie slovenskej identity*. Bratislava 2021, s. 54-55.

⁶⁷⁴ János M. BAK– László VESZPÉMY eds. *Chronica de gestis Hungarorum e Codice Picto saec. xiv. The Illuminated Chronicle, Chronicle of the Deeds of the Hungarians from the Fourteenth-Century Illuminated Codex*. Budapest 2018, s. 111-113.

⁶⁷⁵ Napr. Nora MALINOVSKÁ, *Vývoj koncepcie Sclavinia v 12. storočí a jej reflexia v poľskej kronike Galla Anonyma*, in: *Nové historické rozhľady*, roč. 5, 2015, č. 1, s. 43 – 53; Nora VEREŠOVÁ, *Boleslav Chrabrý a Slovensko*, in: *Medea – Studia mediaevalia et antiqua*, 2001, roč. 5, s. 25-26., ok

⁶⁷⁶ K tomu najmä Petr KUBÍN, *Sedm přemyslovských kultů*. Praha 2011, s. 183-190; Petr KUBÍN, *Die Bemühungen Otto III. um die Einsetzung eines Reichskultes für den Prager Bischof Adalbert*. In: Ivan Hlaváček – Alexander Patschowsky eds. *Böhmen und seine Nachbarn in der Přemyslidenzeit* (= Vorträge und Forschungen 74), Ostfildern 2011, s. 317-340.

rozhodol zasvätiť mu jeden z najvýznamnejších chrámov v krajine – katedrálu v arcibiskupskom a kniežacom sídle v Ostrihome.⁶⁷⁷ Otázka Štefanovej koruny a teda de iure založenia kráľovstva nie je uspokojivo vysvetlená. Štefanove legendy hovoria, že pápež pôvodne určil korunu pre Poľsko, ale napokon Božím pričinením rozhodol pre Uhorsko.⁶⁷⁸ Podľa všetkého je tu však nutné vidieť hlavne cisárovu iniciatívu.⁶⁷⁹ Nie je ani jasné z chronologického hľadiska, kedy došlo k vysväteniu prvých uhorských biskupov. Korunu na Štefanovu hlavu totiž zrejme položil už ostrihomský arcibiskup na Vianoce roku 1000. Štefanove legendy sa nám takisto snažia povedať, že vznik uhorskej cirkevnej organizácie prebehol rýchlo a hladko, hoci ako to dokázal napr. Vincent Múcska, tento vývoj prebiehal i niekoľko desaťročí a nevieme ani presne za akých okolností sa tak dialo.⁶⁸⁰ Prominentnú rolu tu zohral Astrik (rehoľným menom Anastáz) klerik spätý so svätým Vojtechom (zrejme nie jediný v Uhorsku v tom čase) o ktorom, sa ešte zmienime. Budovanie biskupstiev neraz narážalo na odpor staromaďarských elít, ktorí však skôr či neskôr podľahli kráľovskému vplyvu. To bol napríklad aj prípad Ajoňa, na území ktorého, založil Štefan biskupstvo so sídlom v Čanáde a zveril ho Gerardovi z Benátok.⁶⁸¹

Vráťme sa k Štefanovi. Historici sa značne venovali i jeho korune.⁶⁸² Uhorská kráľovská koruna, tradične označená ako *Svätoštefanská*, zrejme ani nepatrila Štefanovi, hoci sa objavili domnienka o jej starobylosti už z 10. storočia, prípadne i úvaha o tom, že jedna jej časť mohla najskôr slúžiť ako relikviár Štefanovej hlavy.⁶⁸³ Štefan i s Gizelou sa v nasledujúcich rokoch starali o rozvoj cirkevných inštitúcií v Uhorsku. Niektoré kláštory a kapituly obnovil (Zobor, Nitra, Blatnohrad) či iné založil (Pécsvárad, Stoličný Belehrad, Starý Budín). De facto novým centrom krajiny sa stal Stoličný Belehrad, kde kráľovský pár vybudoval, spočiatku zrejme ako privátnu sakrálnu stavbu, baziliku Panny Márie resp. kolegiálnu kapitolu, ktorej členovia sa tak mali starať aj o kľúčové relikvie kráľovstva. Rodiace sa kráľovstvo pochopiteľne nedisponovalo potrebnými relikviami. Tie sa dostávali do Uhorska postupne ako dôsledok funkčných kontaktov, ktoré naviazal Štefan ako na Západe (Odo z Cluny), tak i na Východe (cisár Basil II.) Z Byzancie sa do Uhorska dostala časť svätého Kríža, pravdepodobne v relikviári, ktorý je dodnes súčasťou ostrihomského katedrálneho pokladu (*Ostrihomská staurotáka*). Štefanovi zrejme veľmi imponoval byzantský model panovania. Nepochybne sám sa musel cítiť ako cisár Konštantín, ktorý prostredníctvom seba kristianizoval svoj gens. Zintenzívnenie uhorsko-byzantských vzťahov prišlo po roku 1018, kedy Štefan vojensky pomohol cisárovi Basilovi II. rozvrátiť Bulharskú ríšu. Štefan získal pri tejto príležitosti z Ochridu relikvie svätého Juraja a Mikuláša, ktoré boli zrejme uložené v Stoličnom Belehrade, ale o niečo neskôr ich uhorský kráľ Ondrej I. ich venoval kapitule svätého Albana v Namure prostredníctvom biharského biskupa Leodvina.⁶⁸⁴ Porážka Bulharov sa zároveň stala determinantom viacerých zásadných zmien. Samozrejým bolo zblíženie Uhorska a Byzancie, zrejme manifestované i sobášom Imricha z príslušníčkou byzantskej cisárskej rodiny. Uhorsko po roku 1018 získalo pôvodne byzantské územie Sremu (dnes Vojvodina, Srbsko), kde sa v Sremskej Mitrovici (Sirmium) nachádzal i starobylý kláštor svätého Demetera, ktorý Štefan obnovil.⁶⁸⁵ Od tohto obdobia

⁶⁷⁷ András MEZŐ, *Patrociniumok a középkori Magyarországon*, Budapest 2003, s. 28-30.

⁶⁷⁸ Tak zhodne aj Martin HOMZA ed. *Uhorsko-poľská kronika. Nedocenený prameň k dejinám strednej Európy*. Bratislava 2009, s. 139-149.

⁶⁷⁹ Jedná sa však o zložitý problém, výrazne diskutovaný v minulosti. Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Budmerice² 2016, 359-360.

⁶⁸⁰ Vincent MÚCSKA, *Uhorsko a cirkevné reformy 10. a 11. storočia*. Bratislava 2004, s. 59-60.

⁶⁸¹ Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Budmerice² 2016, s. 378.

⁶⁸² Naposledy János M. BAK – Géza PÁLFFY, *Crown and Coronation in Hungary 1000-1916*. Budapest 2020, s. 149-190; Endre TÓTH – Károly SZELÉNYI, *The Holy Crown of Hungary. Kings and Coronations*. Budapest³ 2015.

⁶⁸³ György GYÖRFFY, *István király és műve*. Budapest 2013, s. 357-358, obr. 63.

⁶⁸⁴ *Fundatio ecclesiae s. Albani Namucensis*, in: CFHH II., s. 969-970.

⁶⁸⁵ K okolnostiam György GYÖRFFY, *Das Güterverzeichnis des griechischen Klosters zu Szávaszentdemeter (Sremska Mitrovica) aus dem 12. Jahrhundert*, in: *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*, č.5, 1959,

sa zároveň datuje otvorenie uhorskej pútnickej cesty smerom do Konštantínopolu a ďalej do Jeruzalemu.⁶⁸⁶

Štefan chcel napokon korunu zveriť svojmu jedinému synovi Imrichovi. Ten však tragicky zahynul pri poľovačke, čo spôsobilo dlhotrvajúcu dynastickú krízu. Kráľ násilne odstaval ostatných Arpádovcov (tzv. nitrianska vetva) a za dediča vyhlásila svojho synovca Petra, syna svojej sestry a benátskeho dóžu Ota Orseola. Sám Štefan napokon zomrel 15. augusta 1038, na sviatok Nanebovzatia Panny Márie a bol pochovaný v bazilike Panny Márie v Stoličnom Belehrade (Székesfehérvár). Táto bazilika sa o niečo neskôr stala aj kráľovským pohrebiskom. Situácia po kráľovej smrti bola zrejme dramatická, keďže kráľovná Gizela opustila Uhorsko a vrátil sa do rodného Bavorska. Zomrela zrejme v roku 1065 a bola pochovaná v pasovskom kláštore Niedernburg, kde žila ako opátka.⁶⁸⁷

Svätorečenie a vznik legiend

Hoci sa Štefan vyznamenal ako zakladateľ Uhorského kráľovstva, zrejme nedošlo k spontánnemu vytvoreniu jeho kultu. Sčasti sa za to môžu dramatické udalosti, ktoré postihli Uhorsko v nasledujúcich desaťročiach. Spočiatku to bol boj Petra Orseola a Samuela Abu, taktiež priženého do arpádovského rodu. Krátko po tom, v roku 1046, vypuklo pohanské povstanie, kde boli načas potlačené akékoľvek možnosti rozvoja cirkevného život. Keď sa napokon v roku 1060 ujal žezla Belo I., z nitrianskej vetvy, nemal dôvod sa angažovať v záležitosti Štefanovho svätorečenia, keďže veľkoknieža Gejza a potom i sám Štefan priam brutálne odsunuli Belovho otca a deda z nástupnickej línie. V 60. rokoch 11. storočia sa preto nitrianski Arpádovci hlásili predovšetkým k svätým zoborským pustovníkom Svoradovi-Ondrejovi a Benediktovi. Tí sa stali patrónmi ich vetvy rodu, ale taktiež kniežatstva. K tomuto svätorečeniu veľmi pravdepodobne došlo v lete roku 1063, ako sme to uviedli vyššie. I jedna z najstarších uhorských liturgických kníh – *Záhrebský (Hahótsky) sakramentár MR 126* reflektuje, že Svorad a Benedikt sa stali ochrancami a patrónmi nitrianskych elít vrátane Arpádovcov. Situácia sa zmenila až s nástupom Ladislava v roku 1077. Predtým panujúci kráľ Šalamún (1063-1074) bol vojensky porazený a internovaný. Ladislav preto potreboval isté legitimizačné či ideologické prostriedky, ktoré by zároveň pomohli ideovo zjednotiť Uhorsko. Ladislav teda hľadal i spôsoby ako odvrátiť divergentné trendy v Nitrianskom kniežatstve, ktoré si dovoľíme povedať, by mohli časom smerovať až k odtrhnutiu Nitrianska z Uhorska.⁶⁸⁸ Nový uhorský kráľ naviazal i fungujúce vzťahy so svojimi susedmi. Jednak to bolo s Poľskom, kde vyrastal.⁶⁸⁹ Taktiež s Kyjevskou Rusou či s Čechmi. Gábor Klaniczay, ktorý analyzoval determinanty smerujúce k Štefanovmu svätorečeniu, sa domnieva, že to mohol byť práve český či kyjevskoruský vplyv v tejto záležitosti. Na Rusi totiž v tom čase prebehlo svätorečenie Borisa

---

s.20-21; Stanko ANDRIĆ, Bazilijanski i benediktinski samostan sv. Dimitrija u Srijemskoj Mitrovici, in: *Radovi – Zavod za hrvatsku povjest*, č. 41, č.1, 2008, s. 121-124.

⁶⁸⁶ Magdolna SZILÁGYI, Mobility, Roads and Bridges in Medieval Hungary, in: József LASZLOVZSKY – Balázs NAGY – Péter SZABÓ – András VADAS eds. *The Economy of Medieval Hungary*. Boston-Leiden 2018, s. 67; Atilla ZSOLDOS, *The Legacy of Saint Stephen*. Budapest 2004, s. 124;

⁶⁸⁷ János M. BAK– László VESZPÉMY eds. *Chronica de gestis Hungarorum e Codice Picto saec. xiv. The Illuminated Chronicle, Chronicle of the Deeds of the Hungarians from the Fourteenth-Century Illuminated Codex*. Budapest 2018, s. 119; Christopher MIELKE, *The Archaeology and the Material Culture of Queenship in Medieval Hungary, 1000-1395*. Cham 2021, s. 43-46

⁶⁸⁸ Túto teóriu rozpracoval Martin HOMZA ed. *Uhorsko-poľská kronika. Nedocenený prameň k dejinám strednej Európy*. Bratislava 2009, s. 78-80.

⁶⁸⁹ Anonymný poľský kronikár považoval dokonca Ladislava jeho spôsobmi a výchovou za Poliaka. Paul W. KNOLL – Frank SCHAER – Thomas N. BISSON eds. *Gesta principum Polonorum. The Deeds of the Princes of the Poles*. New York-Budapest 2003, s. 97.

a Gleba, ktorí dokonca mali isté uhorské puto.⁶⁹⁰ Prostredníctvom dynastických kontaktov s Přemyslovcami sa zase Ladislav mohol bližšie zoznámiť s kultom svätého Václava, s konceptom sakrálnej familiarity a večitého panovníka (rex perpetuus). Dodajme, že v Uhorsku sa viackrát zdržiaval pražský biskup Jaromír, príbuzný s Arpádovcami, ktorý napokon zomrel v Ostrihome 26. júna 1090.⁶⁹¹

Historici venujúci sa okolnostiam Štefanovho svätorečenia skúmali i možný pápežský zásah v tejto oblasti. Podľa svedectiev legiend, či už svätého Štefana alebo Ladislava, sa toto svätorečenie udialo v úzkej kooperácii s pápežom Gregorom VII.⁶⁹² Svätorečenia ako také od konca 10. storočia postupne prechádzali výlučne do pápežských rúk. Spolupráca s pápežom teda nie je vylúčená, zostáva však otáznou. Pápež Gregor VII. bol totiž v roku 1083 výrazne zamestnaný konfliktom s Henrichom IV.⁶⁹³ Nezachoval sa nám ani žiadny pápežský list v tejto záležitosti, hoci máme k dispozícii listy Gregora VII. adresované Gejzovi, Šalamúnovi, Ladislavovi a aj jeho manželke Adelaide.⁶⁹⁴ Legendy taktiež nespomínajú ani prítomnosť pápežského legáta v Uhorsku. Tento projekt sa teda udial v domácej uhorskej réžii. Dodajme, že Štefanov kult vznikajúci po roku 1083 už tak intenzívne nesledoval byzantskú líniu, ako sme konštatovali vyššie. V Štefanovom prípade nedošlo k úplnému imitatio Constantini (najmä vo *Väčšej legende*), ale sledovali sa hlavne západné vzory (svätý Václav ako najbližší). Štefan sa zároveň svojim svätorečením stal prvým reprezentantom nového typu svätcov - Rex confessor.⁶⁹⁵ Presné okolnosti svätorečenia poskytujú len Štefanove legendy, hoci ich kredibilita je miestami značne otázná. Uvažuje sa taktiež, že *Väčšia legenda svätého Štefana kráľa* vznikla ešte pred svätorečením, jej vznik sa kladie rokov 1077-1083. Okolnosti Štefanovej smrti a otvorenia jeho hrobu v Stoličnom Belehrade totiž vôbec nespomína. Editorka legendy Emma Bartoniek (1894-1957) sa domnievala, že legenda resp. jej rukopisné zachovania nezachovávajú celý text.⁶⁹⁶ Vráťme sa k aktu otvorenia hrobu a svätorečenia. Tento proces popisuje legendista Hartvik, ktorý hovorí, že Štefanov hrob chcel Ladislav otvoriť 15. augusta 1083. Z internácie však musel byť prepustený Šalamún, až potom sa hrobka dala zázračne otvoriť. Vyššie sme uviedli aké dôvody viedli Ladislava k tomuto činu. V prípade Štefana tu bolo očividné politické pozadie. Podobne aj v prípade čanádskeho biskupa Gerarda, zavraždeného počas pohanského povstania v roku 1046. Imrichovo svätorečenie v novembri 1083 zrejme nemalo až také politické dôvody, išlo najmä o vyzdvihnutie jeho cnostného a čistého života, čo mohli proklamovať preláti a klérus na Ladislavovom dvore.

Samotný Štefan sa tak zaradil do skupiny svätých panovníkov, ktorá sa postupne etablovala od raného stredoveku. Prví svätci takéhoto charakteru sa objavujú vo Franskej ríši, hoci zatiaľ bez ideového pozadia. To nachádzame hlavne v Anglicku, ktoré bolo často postihované vikingskými vpádmi. Vedľajším produktom týchto invázií sa stali anglosaskí kráľovskí svätci, počnúc Oswaldom († 642) a končiac Edmundom († 869). V ich prípadoch dokonca nachádzame paralely s Uhorskom. Najcennejšou relikviou svätého Oswalda sa stala jeho pravica, ktorou rozdával almužny. Tak to

---

⁶⁹⁰ K tomu najmä Emilie BLÁHOVÁ, *Literární vztahy Sázavy a Kyjevské Rusi*, in: Petr Sommer ed. *Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa*. Praha 2006, s. 219-221. Druhmi Borisa a Gleba boli to Georgij a jeho bratia z Uhorska. Georgij bol zavraždený spolu s kniežacími bratmi v roku 1015. Kyjevskoruskí mnísi sa taktiež dostali v 50. rokoch do Uhorska, zrejme v sprievode Ondrejovej manželky Anastázie, dcéry kniežaťa Jaroslava Múdreho.

⁶⁹¹ Gábor KLANICZAY, *Holy Rulers and Blessed Princesses. Dynastic Cults in Medieval Central Europe*. New York 2002, s. 148; David KALHOUS, Jaromír-Gebhard, pražský biskup a říšský kancléř (1038-1090). Několik poznámek k jeho životu, in: *Mediævalia Historica Bohemica*, roč.9, č.1, 2003, s. 42-43.

⁶⁹² DHA I., č. 82, s. 241-242.

⁶⁹³ Gábor KLANICZAY, *Holy Rulers and Blessed Princesses. Dynastic Cults in Medieval Central Europe*. New York 2002, s. 125; K okolnostiam taktiež H. E. J. COWDREY, *Pope Gregory VII, 1073-1085*. Oxford 1998, s. 221-225.

⁶⁹⁴ DHA I., č. 66, s. 192-193, č. 68, s. 194-195, č. 71, s. 200-201, č. 80, s. 227.

⁶⁹⁵ Gábor KLANICZAY, *Holy Rulers and Blessed Princesses. Dynastic Cults in Medieval Central Europe*. New York 2002, s. 134-136.

⁶⁹⁶ Emma BARTONIEK ed. *Legendae sancti Stephani regis. Legenda maior*, in: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores Rerum Hungaricarum vol. II*. Budapestini 1938, s. 366.

poznáme aj v prípade prvého uhorského kráľa, ktorého pravica, je dodnes najzachovanejšou a najuctievanejšou relikviou. V prípade svätého Edmunda je to zase dôraz na jeho „virtutes“, kde sa veľmi podobá Štefanovi.⁶⁹⁷ Svätci sa napokon stávali aj ideovo-legitimizačným nástrojom a od polovice 10. storočia sa objavuje aj koncept dedičnej posvätnosti a poukazovanie na význam svätcov v rode či dynastii („beata stirps“), v tomto čase najprv v rodine cisára Ota I.⁶⁹⁸ Ako je známe, vo vrcholnom a neskorom stredoveku, bolo prakticky povinnosťou mať v príbuzenstve svätca či sväticu. Motívy rôznych svätcov, lepšie povedané topoi, tak neraz cestovali naprieč stredovekým svetom. Do Uhorska sa veľmi pravdepodobne dostali informácie o svätých anglosaských panovníkov, prostredníctvom samotných príslušníkov anglosaskej dynastie, ktorí sa na čas v polovici 11. storočia uchýlili v Uhorsku, ako sa o tom ešte zmienime. Ďalšia inšpirácia mohla prísť z východu. Ladislav sa totiž v čase (pravdepodobne v roku 1072) svätorečenia Gleba a Borisa nachádzal v Kyjeve. Takisto však tu existovalo spojivo s Přemyslovcami. Už sme uviedli, že Ladislavova sestra Eufémia sa vydala za Ota Olomouckého. Mohol to byť už spomenutý pražský biskup Jaromír, ktorý mohol Ladislavovi s formálnymi náležitosťami ohľadne svätorečenia, zároveň sa však zrejme angažoval aj na založení Záhrebského biskupstva.⁶⁹⁹ Ladislav sa teda tak povediac z prvej ruky zoznámil s veľmi rozvitým kultom svätého Václava, ústredného českého patróna. Uhorsku takýto patrón chýbal, nakoľko Svorad a Benedikt boli spojení prakticky len s Nitrianskom. Bola tu teda ambícia získať ústredného dynastického svätca. Kľúčom k rozriešeniu tohto projektu a jeho realizácie môže predstavovať *Väčšia legenda*. Ako sme spomenuli, uvažuje sa o jej nekompletnosti. Existujú dve možné vysvetlenia. Prvá možnosť spočíva v tom, že legenda bola napísaná v rokoch 1077-1083, teda pred otvorením hrobu a samotným aktom svätorečenia. V legende sa totiž nachádza pravdepodobne narážka na cestu nemeckého kráľa Henricha IV. do Canossy (1077) a jeho podvolenie sa pápežovi Gregorovi VII.⁷⁰⁰ Ako druhé možné vysvetlenie sa javí, že táto legenda sa nezachovala celá. I dnes totiž existujú iba štyri rukopisné zachovania, ako to uvedieme. Rudolf Holinka, ktorý analyzoval najstarší rukopis *Väčšej a Menšej legendy*, sa domnieva, že časť druhej a tretej kapitoly z *Väčšej legendy* pochádza z iného prameňa, kde sa vyzdvihovala kristianizačná činnosť svätého Vojtecha v Uhorsku.⁷⁰¹ Je možné, že ide o neznámy hagiografický text o svätom Vojtechovi. Stopy iných prameňoch (skoršieho textu o svätom Štefanovi) reflektuje aj Richard Pražák. Tento starší prameň mohol byť známy aj Petrovi Ransanovi, talianskemu vzdelancovi na dvore Mateja Korvína.⁷⁰² Starší prameň referujúci o Štefanovi, mohol byť na pomedzí kronikárskeho a hagiografického žánru. Gábor Klaniczay našiel viaceré paralely medzi *Väčšou legendou* a *Životom Roberta Pobožného* († 1031), francúzskeho kráľa od Helguada z Fleury. Robertov život je však predovšetkým biografiou, nie hagiografiou. Medzi markantné znaky, ktoré by tento text spájali so Štefanovou legendou je dôraz na kult svätého Aniána z Orleáns a taktiež na motív

---

⁶⁹⁷ Na túto podobnosť upozornil už: Richard PRAŽÁK, Štepanské legendy. K literárnému profilu najstarších uherských legend z 2. poloviny 11. a počátku 12. století, in: *Sborník práce Filozofické fakulty Brněnské univerzity*, D 28, 1981, s. 106.

⁶⁹⁸ Gábor KLANICZAY, *Holy Rulers and Blessed Princesses. Dynastic Cults in Medieval Central Europe*. New York 2002, s. 121.

⁶⁹⁹ Gábor KLANICZAY, *Holy Rulers and Blessed Princesses. Dynastic Cults in Medieval Central Europe*. New York 2002, s. 148.

⁷⁰⁰ Emma BARTONIEK ed. *Legendae sancti Stephani regis. Legenda maior*, in: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores Rerum Hungaricarum vol. II*. Budapestini 1938, s. 378: „cum monarchia dignitatis imperatorie christi fidei colla submitens vanitatum erroribus renunciavit.“; Carlile A. MACARTNEY, *The Medieval Hungarian Historians. A Critical and Analytical Guide*. New York 2008, s. 162.

⁷⁰¹ Rudolf HOLINKA, *Vita s. Stephani regis* (Niekoľko poznámok k väčšej legende svätoštepánskej), in: *Sborník Matice slovenskej, História*, č. 16-17, 1938-1939, s. 196.

⁷⁰² Richard PRAŽÁK, Štepanské legendy. K literárnému profilu najstarších uherských legend z 2. poloviny 11. a počátku 12. století, in: *Sborník práce Filozofické fakulty Brněnské univerzity*, D 28, 1981, s. 105.

„kráľovského dotyku“, teda schopnosti kráľov liečiť choroby a neduhy iba dotykom ruky.⁷⁰³ Aniánov kult je doložený v Uhorsku k roku 1055, keď mu Ondrej I. založil kláštor neďaleko Balatonu.⁷⁰⁴ Veľmi pravdepodobne ide o francúzsky import, keďže Ondrejova švagriná (sestra jeho kyjevskej manželky Anastázie) bola francúzskou kráľovnou.⁷⁰⁵ Predpokladáme teda, že prvotná legenda či oslavný text k Štefanovi mohli byť teda napísané v 50. rokoch 11. storočia pod francúzskym vplyvom a autor prevzal aj francúzsku tradíciu o liečivom kráľovskom dotyku, ktorý potom v istej forme nachádzame aj vo *Väčšej legende*. Existenciu takéhoto textu predpokladá aj Zoltán Tóth.⁷⁰⁶ O západoeurópskom, konkrétne anglickom vplyve by svedčila aj podobnosť medzi *Väčšou legendou* a *Passio sancti Eadmundi* – dôraz na panovnícke „virtutes“ či výmena pozemskej koruny za nebeskú.⁷⁰⁷ Anglický vplyv na Štefanovu biografii sa mohol implementovať vďaka kontaktom Arpádovcov s anglosaskou dynastiou práve v 50. a 60. rokoch 11. storočia a nie je teda vylúčené, že topoi o cnostiach a pravici sú anglosaským literárnym importom.⁷⁰⁸ „Kráľovský dotyk“ sa teda v pozmenenej forme nachádza vo *Väčšej legende*, ktorej autorom bol cudzinec ale v *Menšej* a *Hartvikovej legende*, u domácich autorov, tento motív nenachádzame. Išlo teda zrejme o cudzí prvok, ktorý bol Štefanovi prisúdený ako dôsledok kontaktov Uhorska s francúzskym kráľovským dvorom. Aj Gábor Klaniczay tvrdí, že išlo o prax doloženú okrem Uhorska výlučne v západnej Európe, čo napokon smeruje k tomu, že jednalo pravdepodobne o francúzsky export.⁷⁰⁹

Autorstvo *Väčšej legendy* tiež nie je jasné. Väčšinou sa uvažuje o benediktínovi neuhorského pôvodu, najčastejšie českého pôvodu. Existujú na to viaceré indície. Legendista hovorí o Vojtechovi ako o „boemiensis ecclesie pontifex“, oproti zaužívanějšíemu a významovo jasnejšiemu „episcopus pragensis“. ⁷¹⁰ Z legendy tak možno vysvitá informácia, že Vojtech je chápaný nie len ako pražský biskup ale biskup celých Čiech a Moravy, čo sa napokon aj stalo.⁷¹¹ Legendista tak isto pri postupe kristianizácie Maďarov takmer redundantne hovorí o nich ako o ľuďoch drsnom a túlavom, či synoch zatratenia a nevedomosti (zrejme alúzia na *Ján 17, 12*). V desiatej kapitole potom hovorí o úcte

---

⁷⁰³ Gábor KLANICZAY, *Holy Rulers and Blessed Princesses. Dynastic Cults in Medieval Central Europe*. New York 2002, s. 137-138.

⁷⁰⁴ Gábor KLANICZAY, *Holy Rulers and Blessed Princesses. Dynastic Cults in Medieval Central Europe*. New York 2002, s. 138.

⁷⁰⁵ DHA I., č. 43/I., s. 145-152; Christopher MIELKE, *The Archaeology and the Material Culture of Queenship in Medieval Hungary, 1000-1395*. Cham 2021, s. 50.

⁷⁰⁶ Zoltán TÓTH, Szent István legréggib életirata nyóman, in: *Századok*, č. 81, 1947, s. 23-94.

⁷⁰⁷ Gábor KLANICZAY, *Holy Rulers and Blessed Princesses. Dynastic Cults in Medieval Central Europe*. New York 2002, s. 92-94.

⁷⁰⁸ Táto otázka bola v Maďarsku rozoberaná najmä koncom 30. rokov 20. storočia. Prehľad vid' Katie KEENE, Margaret of Scotland and Monastic Traditions in the Eleventh Century, in: *Annual of Medieval Studies at CEU*, 2008, roč. 14, s. 65-66; Nicholas HOOPER, Edgar the Ætheling: Anglo-Saxon prince, Rebel and Crusader, in: *Anglo-Saxon England*, 1985, č. 14, s. 197-214. Podrobne sa anglicko-uhorskými vzťahmi zaoberal József LASZLOVSZKY – Attila BÁRÁNY – Zsuzsanna PAPP eds. *Angol-magyar kapcsolatok a középkorban*. Gödöllő-Máriabesnyő, 2008-2012, I-II.

⁷⁰⁹ Gábor KLANICZAY, *Holy Rulers and Blessed Princesses. Dynastic Cults in Medieval Central Europe*. New York 2002, s. 132, 137; problematikou sa zaoberal najmä Marc BLOCH, *The Royal Touch. Sacred Monarchy and Scrofula in England and France*. Montreal 1973, s. 325. Odkazuje na uhorského cirkevného historika Melchiora Inhoferu, ktorý spomína, že uhorskí králi počnúc Štefanom získavali korunováciou schopnosť vyliečiť viaceré choroby vrátane žltáčky. Melchior INCHOFER ed. *Annales ecclesiastici regni Hungariae*, Tomus I, vol. III. Posonii 1797, s. 288-290; Vyšiel aj český preklad Blochovej práce: Marc BLOCH, *Kráľové divotvůrci: Studie o nadpřirozenosti přisuzované královské moci, zejména ve Francii a Anglii*. Praha 2004.

⁷¹⁰ K tomu najmä Rudolf HOLINKA, Vita s. Stephani regis (Niekoľko poznámok k väčšej legende svätoštefanskej), in: *Sborník Matice slovenskej, História*, č. 16-17, 1938-1939, s. 194-199.

⁷¹¹ Joanna Aleksandra SOBIESAK, *Boleslav II. (†999)*. České Budějovice 2014, s. 82

k Panne Márii, ktorú Maďari nazývajú vo svojom jazyku („ipsorum lingua“) Veľká Pani.⁷¹² Nehovorí teda, o „našom jazyku“. Celkovo sa táto glosa javí ako postreh cudzinca. Domnievame sa teda, že autorom bol český benediktín, zrejme zo sprievodu pražského biskupa Jaromíra, ktorý potom zostal v Ladislavových službách. Mohol pôsobiť napríklad v Pécsvárade či Hahóte. Nie je napokon vylúčené, že to bol neskorší prvý záhrebský biskup Duch, ktorý bol Ladislavovi významnou pomocou v šírení kultu svätého Štefana. I v Čechách zrejme existovala tradícia (písomne zachytená) o Vojtechovom pôsobení medzi Uhrami. Autor sa však dlhšie pohyboval v Uhorsku, domáce reálie i maďarčinu poznal celkom dobre.

Väčšia legenda je rozdelená na 16 kapitol, tak ju publikovali Marsina v preklade a Bartoniek v edícii. Wattenbach *Väčšiu legendu* edoval rovno s *Hartvíkovou legendou*. Z vnútorného hľadiska je legenda nápadne odlišná od legendy Svorada-Ondreja a Benedikta. Ako sme konštatovali, Maurus je veľmi precízny v referenciách na jednotlivé svedectvá a zdroje. Autor *Väčšej legendy* oveľa viac cituje Písmo a používa obraty, ktoré sú neraz na hranici zrozumiteľnosti. Prvá kapitola začína rozsiahlym úvodom všeobecne o počiatkoch viery, potom nasleduje zmienka o drsnom maďarskom ľude, ktorý prišiel pomstiť spreneverené kresťanstvo z cesty neprávosti na chodník spravodlivosti. To môže byť samozrejme referencia na úpadok kresťanstva na Západe v 9. či 10. storočí. Tu je pritom i paralela s *Uhorsko-poľskou kronikou*, kde Uhri prichádzajú Božím riadením pomstiť smrť chorvátskeho kráľa.⁷¹³ Autor kroniky zrejme však len využil tento zvrät a pripojil k tomu chorvátsky motív. Druhá kapitola spomína veľkokniežata Gejzu, zotrúvajúceho v pohanskej viere, ale snažiac sa o mier a však postupne prijal kresťanskú vieru. Ďalšia kapitola hovorí o Gejzovej bohobojnej činnosti spočívajúcej i v zakladaní biskupstiev (!), hoci zakladanie biskupstiev v siedmej kapitole autor pririekol Štefanovi. Je možné, že okrem biskupstva vo Vespríme, ktorého počiatku sa kladú do roku 973, bolo v Uhorsku vytvorené ešte ďalšie biskupstvo. Gejzovi sa však zjavil mladík (zrejme anjel, Boží posol), ktorý mu oznámil, že mu nie je dovolené vykonať, čo zamýšľa, pretože má „ruky poškrvené ľudskou krvou“.⁷¹⁴ Väčšinou sa tento obrat interpretuje ako narážka na násilné odstavenie (zrejme teda i zavraždenie) Gejzovho brata Michala, nitrianskeho kniežata, v roku 995.⁷¹⁵ Násilná kristianizácia Maďarov by v očiach cudzinca zrejme nevyvolala takúto reakciu, ak by však Gejza dal zabiť svojho brata, takýto čin by viac rezonoval u českého mnicha, ktorému by sa hneď zjavila obdobná situácia medzi Václavom a Boleslavom. Je možné, že podrobné okolnosti neboli legendistovi známe, isté informácie o odstavení Michala sa k nemu však mohli dostať (napríklad od Ladislava, Michalovho pravnuka). Boží posol však Gejzovi, hovorí že, sa mu narodí syn, ktorý vymení svetskú korunu za večnú, čo možno považovať za narážku na Štefanovu svätosť. Podobná formulácia topického charakteru sa objavuje aj v *Živote svätého Edmunda*.⁷¹⁶ Ak sa budeme držať textu, tak narážame na diskrepanciu s vyššie uvedením tvrdením o Michalovi. Michal by podľa legendy musel byť odstránený už pred Štefanovým narodením (979/980), Ján Steinhübel predpokladá, že sa tak stalo až v roku 995 či 996.⁷¹⁷ Keďže legendista tento motív nerozvádza, zostáva nejasný. Anjel informoval Gejzu aj o Vojtechom príchode do Uhorska (v štvrtej

---

⁷¹² I dnes ide o maďarský terminus technicus používaný ako označenie pre Pannu Máriu („Nagyboldogasszony“), čo predovšetkým poukazuje na sviatok Nanebovzatia Panny Márie (15. august), zásadný v stredovekom Uhorsku.

⁷¹³ Martin HOMZA ed. *Uhorsko-poľská kronika. Nedocenený prameň k dejinám strednej Európy*. Bratislava 2009, s. 52-54.

⁷¹⁴ Emma BARTONIEK ed. *Legendae sancti Stephani regis. Legenda maior*, in: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores Rerum Hungaricarum vol. II*. Budapestini 1938, s. 379: „...Non tibi concessum est, quod meditaris, quia manus pollutas humano sanguine gestas.“

⁷¹⁵ Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Budmerice² 2016, s. 326-327.

⁷¹⁶ Gábor KLANICZAY, *Holy Rulers and Blessed Princesses. Dynastic Cults in Medieval Central Europe*. New York 2002, s. 92-94

⁷¹⁷ Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Budmerice² 2016, s. 327.

kapitole). Vojtech, tu označený augustínovským termínom „tyro Christi“, Kristov vojak,⁷¹⁸ káže medzi Uhrami a krstí ich. Pravdepodobne sa tak stalo v roku 994 či 995.⁷¹⁹ V čase jeho pôsobenia sa narodil Štefan (piata kapitola), ktorého český biskup i pokrstil. Pomerne obsiahle pasáže o Vojtechovi tak veľmi pravdepodobne svedčia o českom pôvode autora. V týchto kapitolách takisto dochádza k istej textovej manipulácii, keďže autor sa snaží Vojtecha štylizovať do role kľúčovej osoby v procese kristianizácie Uhorska. Vojtechov vplyv tu nepochybne bol, ale manifestoval sa hlavne etablovaním jeho kultu po roku 999, napr. aj v podobe zasvätenia katedrály v Ostrihome. Štefanov krst z Vojtechových rúk je taktiež fabuláciou. Mohlo by sa prinajlepšom jednať o prijatí sviatosti birmovania, ako to predpokladá Richard Marsina.⁷²⁰ Podľa legendy teda Vojtech pri krste Gejzovmu synovi dal meno Štefan, z gréčtiny „korunovaný/ovenčený“.⁷²¹ Vieme však, že prvý uhorský kráľ mal pôvodne pohanské meno – Vajk (Waic), ako o tom referuje Thietmar z Merseburku.⁷²² Kult Štefana Prvomučeníka bol ukotvený napríklad v Pasove, ale taktiež v Chorvátsku a Byzancii, tu napríklad ako patrón cisárskej rodiny. Svojim významom sa toto meno stalo pochopiteľne kráľovským a dynastickým menom. Tak aj v Chorvátsku v 10. storočí a od 12. či 13. storočia aj v Srbsku a potom aj v Bosne.⁷²³ Predpokladá sa, že Gejzov syn Štefan bol pokrstený pasovskými kňazmi (zrejme v 80. rokoch 10. storočia), hoci nutne to tak nemuselo byť. V Uhorsku bol citeľný byzantský vplyv už od 50. rokov 10. storočia. Boli to transylvánski Maďari, ktorí v tomto čase prijali krst v Konštantínopole a dostali aj svojho biskupa. Nedlho potom došlo i k vytvoreniu byzantskej cirkevnej správy medzi Maďarmi v podobe biskupstva a potom arcibiskupstva Turka (ako boli nazývaní Maďari v gréčtine).⁷²⁴ Ohľadom tejto problematiky existuje rozsiahla spisba.⁷²⁵ Napokon byzantský vplyv bol viditeľný i v podobe početných gréckych kláštorov v Uhorsku. Jeden z kláštorov sa nachádzal i v tesnej blízkosti Vesprímskeho hradu a uvažuje sa, či sa jednalo o Gejzovu či Štefanovu fundáciu.⁷²⁶ Byzantský cirkevný vplyv však mohol byť na konci 10. storočia umenšený západným vplyvom v podobe influxu ríšskeho kléru či klerikov napojených na svätého

---

⁷¹⁸ Adolar ZUMKELLER, *Augustine's Ideal of the Religious Life*. New York 1986, s. 117; Katherine ALLAN SMITH, *War and the Making of Medieval Monastic Culture*. Woodbridge 2013, s. 114-115.

⁷¹⁹ K tomu aj: Petr KUBÍN, *Sedm přemyslovských kultů*. Praha 2011, s. 189; Marie KYRALOVÁ – Jiří SLÁMA eds. *Život svatého Vojtěcha. Bruno z Querfurtu*. Praha 2017, s. 110

⁷²⁰ Richard MARSINA – Július SOPKO eds. *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice 1997, s. 351.

⁷²¹ Emma BARTONIEK ed. *Legendae sancti Stephani regis. Legenda sancti Stephani regis ab Hartvico episcopo conscripta*, in: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores Rerum Hungaricarum vol. II*. Budapestini 1938, s. 406: „Stephanus quippe Grece, corona sonat latine.“

⁷²² Robert HOLTZMANN ed. *Thietmari Merseburgensis episcopi chronicon*, in: *Monumenta Germaniae Historica, Scriptores rerum Germanicarum, Nova series, Tomus IX*. Berolini 1935, s. 198.

⁷²³ Tibor ŽIVKOVIĆ, *The Earliest Cults of Saints in Ragusa*, *Recueil des travaux de l'Institut d'études byzantines* XLIV, 2007, s. 121; Zdenka JANEKOVIĆ RÖMER, *Štovanje sv. Stjepana Prvomučenika u ranosrednjovjekovnom Dubrovniku: Mučeništvo u temeljina grada, komune i (nad)biskupije*, *Anali Dubrovnik* 57, 2019, s. 11; Martin HOMZA ed. *Uhorsko-poľská kronika. Nedocenený prameň k dejinám strednej Európy*. Bratislava 2009, s. 74-75.

⁷²⁴ Péter VÁCZY, *Byzantine Emperor Constantine VII Porphyrogenitos and the Saga of the Hungarian Conquest*, in: *Hungarian Studies*, roč. 4, 1988, č. 2., s. 133.

⁷²⁵ István BAÁN, *The Metropolitane of Tourkia. The Organization of the Byzantine Church in Hungary in the Middle Ages*. In: Günter Prinzing – Maciej Salomon eds. *Byzanz und Ostmitteleuropa 950-1453. Beiträge zu einer table-ronde des XIX International Congress of Byzantine Studies, Copenhagen 1996*. Weisbaden 1999, p. 45-53; István BAÁN, *The Foundation of the Archbishopric of Kalocsa: The Byzantine Origin of the Second Archdiocese in Hungary*, in: Przemysław Urbańczyk ed. *Early Christianity in Central and East Europe*, Warszawa 1999, p. 67-74; László KOSZTA, *Byzantine archiepiscopal ecclesiastical system in Hungary?* In: Teréz Olajos ed. *A Kárpát-medence, a magyarság és Bizánc*. Szeged 2014, p. 127-143.

⁷²⁶ Marianne SÁHGY, *Greek monasteries in Early Árpadian Hungary*, in: Marianne Sággy – Robert C. Ousterhout eds. *Piroska and the Pantokrator. Dynastic Memory, Healing, and Salvation in Komnenian Constantinople*. Budapest-New York 2019, s. 15.

Vojtecha. Podľa nás teda prvý uhorský kráľ prijal meno Štefan z rúk byzantských cirkevných predstaviteľov.

Vráťme sa však k legende. Piata kapitola hovorí o tom, že Gejza zvolal uhorských veľmožov, aby potvrdili Štefana ako jeho nástupcu. I v tejto časti videl Rudolf Holinka český prvok v podobe snemu popredných mužov kráľovstva, ako o tom analogicky píše Kosmas.⁷²⁷ Legendista píše, že v roku 997 Gejza zomrel a rovnako aj Vojtech, umučení v Prusku. Šiesta kapitola píše o Štefanovom boji s nepriateľmi, tých však nemenuje. Hovorí, že to bol diablov zámer narušiť svätý úmysel Kristovho vojaka.⁷²⁸ Táto sa však musí vzťahovať na Vojtecha (už predtým označený ako Kristov vojak), pretože Štefan tu vystupuje ako „*beatus iuvenis*“. Vojtechovým úmyslom bolo podľa tohto naratívu kristianizovať Uhorsko, čo chcel zmariť diabol – tu zosobnený Kopáňom. Pomerne špecifický termín „*Tyro Christi*“ sa v iných uhorských kronikách a legendách vôbec nevyskytuje. Tento termín však nachádzame v českých prameňoch (*Kristiánova legenda, Kosmova kronika*) veľmi často v spojitosti so svätým Václavom. Ako hovorí Rudolf Urbánek, českí kronikári týmto termínom označovali výnimočnú náboženskú horlivosť.⁷²⁹ Použitie tohto označenia teda nasvedčuje, že autor legendy pochádzal z Čiech.

Predpokladáme, že celá táto pasáž v šiestej kapitule referuje na odbojného Kopáňa, ktorého ako bezmenného Kristovho nepriateľa porazil Štefan pod zástavou svätých Martina a Juraja.⁷³⁰ Obaja predstavovali rozhodujúcich uhorských svätcov. Martin samozrejme ako panónsky rodák, ktorému už Gejza zasvätil kláštor na kultovom mieste. Juraj bol patrónom vesprímskej rotundy, teda kniežacej kaplnky. Môžeme konštatovať, že obaja svätci – Martin a Juraj, zosobňovali „*virtus*“ teda cnosť a bojovnosť, tvoriac pri tom vzor pre mladého Štefana.⁷³¹ Ďalšia kapitola hovorí o príchode početných mníchov či klerikov z cudziny, medzi nich autor radí aj Ondreja (Svorada) a Benedikta z Poľska (sic!). Taktiež opáta Astrika, ktorý založil kláštor na Železnej hore, tu tiež však môže ísť o fabuláciu či kontamináciu s inou osobou.⁷³² Ďalšia kapitola referuje o založení desiatich biskupstiev, to sa však dialo vo viacerých fázach.⁷³³ Tu sa nachádza i podstatná informácia o vybudovaní kláštora svätého Martina na Svätej hore, hoci jeho základy zrejme položil už Gejza. Až deviata kapitola hovorí o Štefanovej korunovácii a jeho sobáši s Gizelou. Korunu získal z Ríma, ako sa píše v legende, a potom ustanovil nariadenia, čo referuje na Štefanove zákonníky. Tu sa hovorí aj o štedrej podpore kráľovnej pre Vesprímsku katedrálu, jednalo sa totiž o chrám na hrade uhorských kráľovien. Desiata kapitola sa týka vyššie spomenutej úcty voči Panne Márii a takisto sa dozvedáme o založení baziliky v Stoličnom Belehrade, štedro obdarovanú drahými obrazmi či nádobami. Ďalšia kapitola sa dotýka Štefanovho

---

⁷²⁷ Rudolf HOLINKA, Vita s. Stephani regis (Niekoľko poznámok k väčšej legende svätoštepanskej), in: *Sborník Matice slovenskej, História*, č. 16-17, 1938-1939, s. 192-193.

⁷²⁸ Emma BARTONIEK ed. *Legendae sancti Stephani regis. Legenda maior*, in: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores Rerum Hungaricarum vol. II*. Budapestini 1938, s. 381: „*sanctum Christi tyronis propositum disturbaret...*“

⁷²⁹ Rudolf URBÁNEK, *Legenda t. zv. Kristiána ve vývoji předhusitských legend ludmilských i václavských a její autor. Díl druhý*. Praha 1948, s. 312, 387; Jaroslav LUDVÍKOVSKÝ ed. *Kristiánova legenda. Života a umučení svätého Václava a jeho báby sväté Ludmily*. Praha 2012, s. 60: „*Hiis et huiuscemodi virtutibus ab ipso tirocinii tempore insignitus florebat...*“ Ludvíkovský tu prekladá „*tirocinium*“ ako najútlejšia mladosť, hoci skôr to možno chápať prvotnú dobu vstupu do Kristovho vojska („*regrút*“). Autor legendy svätého Štefana mohol aplikovať tento termín na Vojtecha až keď sa začal kristianizovať oblasti mimo Čiech.

⁷³⁰ Richard MARSINA ed. *Legenda o svätom Štefanovi kráľovi napísaná biskupom Hartvikom*. in: Richard Marsina – Július Sopko eds., *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice 1997, s. 104

⁷³¹ Martin C. PUTNA – Pavel, RYNEŠ eds., *Sulpicius Severus – Život svätého Martina*. Praha 2003, s. 56-57; Ivan GERÁT, *Svätí bojovníci v stredoveku. Úvahy o obrazových legendách sv. Juraja a sv. Ladislava na Slovensku*. Bratislava 2011, s. 8-9.

⁷³² Vincent MÚCSKA, O prvých uhorských biskupstvách, *Historický časopis*, č. 1, roč. 51, 2003, s. 20

⁷³³ Menovite Ostrihom, Kaloča, Vesprím, Ráb, Päťkostolie, Jáger, Vacov, Alba Iulia, Bihar a Čanád. Vincent MÚCSKA, O prvých uhorských biskupstvách, *Historický časopis*, č. 1, roč. 51, 2003, s. 20-21.

pripodobnenia k apoštolom šíriacim Kristovu vieru. Tu sa podľa nás odkazuje na ozvenu Štefanovej štylizácie do role cisára Konštantína, ktorý sa pokladal za „rovného apoštolom“ (gr. isapostolos).⁷³⁴ Štefan sa tak mohol cítiť apoštolom svojho ľudu aj predstaviteľom cirkvi, čo sa neskôr pretavilo do podoby tzv. apoštolských práv uhorských kráľov. Štefan bol apoštolským kráľom v konštantínovskom chápaní. Tu sa dočítame o tom, že založil kláštory v Jeruzaleme, Ríme a Konštantínopole. Legendista sám píše, že si vyslúžil meno apoštola, i keď evanjelium priamo nešíril.⁷³⁵ Táto informácia však nekorešponduje s *Kronikou Alberta z Trois-Fontaines* či *Kronikou anonymného notára kráľa Bela*, kde sa hovorí práve o šírení evanjelia, čo môže byť napokon aj odrazom iného hagiografického textu.⁷³⁶ V dvanástej kapitole sa spomína i svätý Günther (Vintíř), z iniciatívy, ktorého Štefan založil kláštor svätého Mórica na mieste Bél v Bakónskom lese (neskorší Bákonybél).⁷³⁷ Kapitola č. 13 rozpráva aj o zázračnej predtuče, ktorá Štefana varovala pred útokom Pečenehov a taktiež o tom, ako Božím prostredníctvom liečil chorých. Ako sme už spomenuli, toto kráľovské liečenie poznáme najmä z Francúzska, kde sa stalo súčasťou panovníckej sakrality.⁷³⁸ V ďalších kapitolách sa dozvedáme o ohrození Uhorska cisárom Konrádom, o smrti Štefanových synov, z ktorých sa dospelosti dožil iba Imrich. Zamýšľaný dedič však otca neprežil. Štefan preto za svojho nástupcu vybral svojho synovca Petra. Tak sa stalo na sneme veľmožov, kde „ich otcovsky napomenul zachovávať pravú vieru“.⁷³⁹ Legenda takto prakticky in medias res končí. Pisateľ tzv. *Ernstovho kódexu* (zachovanie z poslednej tretiny 12. storočia) dokonca uzavrel túto legendu slovami „explicit liber primus“ a následne pokračuje *Menšou legendou* ako „liber secundus“.⁷⁴⁰ Ďalšia legenda však čerpala z *Väčšej*, nejde teda o pokračovanie v pravom slova zmysle. Ako sme uviedli vyššie, nie je jasné, či legenda bola pôvodne ukončená takto (bez popisu Štefanovej smrti a pohrebu) alebo sa celý jej text (posledné riadky či kapitoly) nezachoval.

Menšia legenda, ako názov napovedá, je kratším hagiografickým útvarom. Čiastočne vychádza z *Väčšej legendy*, jej naratív je však zhustenejší a viac popisný. Jej vypovedacia hodnota oproti staršej legende je však otázná. Legenda vznikla po roku 1095, keďže Ladislav sa spomína ako „blahej pamäti“. Zrejme však nie priamo z iniciatívy kráľa Kolomana (1095-1116), ako *Hartvikova legenda*. Za jej autora sa pokladá uhorský benediktín, pravdepodobne z kláštora svätého Martina na Panónskej hore, s klasickým vzdelaním oproti predošlému legendistovi.⁷⁴¹ O uhorskom resp. maďarskom pôvode autora tejto legendy by svedčilo použitie termínu „templum“ pre stoličnobelehradskú baziliku.⁷⁴²

---

⁷³⁴ István BAÁN, Szent István: Rex apostolicus – isapostolos. *Athanasiana*, 45, 2017, s. 63; Ku Konštantínovej štylizácii: Jonathan BARDILL, *Constantine, Divine Emperor of Christian Golden Age*. New York 2012, s. 367-368, 380.

⁷³⁵ Emma BARTONIEK ed. *Legendae sancti Stephani regis. Legenda maior*, in: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores Rerum Hungaricarum vol. II*. Budapestini 1938, s. 386-387: „Merito igitur infra terminos sue dominationis nomen adeptus est apostoli, quoniam etsi ipse evangelizandi non assumpsit officium...“

⁷³⁶ Vincent MÚCSKA ed. *Kronika anonymného notára kráľa Bela. Gesta Hungarorum*. Budmerice 2000, s. 116: „...beatus rex Stephanus verba vite predicaret et Hungaros baptizaret...“

⁷³⁷ Emma BARTONIEK ed. *Legendae sancti Stephani regis. Legenda maior*, in: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores Rerum Hungaricarum vol. II*. Budapestini 1938, s. 388; K jeho osobnosti najmä: Petr KUBÍN, *Svätý Vintíř. Poustevník, kolonizátor a diplomat*. Praha 2016.

⁷³⁸ Gábor KLANICZAY, *Holy Rulers and Blessed Princesses. Dynastic Cults in Medieval Central Europe*. New York 2002, s.137.

⁷³⁹ Emma BARTONIEK ed. *Legendae sancti Stephani regis. Legenda maior*, in: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores Rerum Hungaricarum vol. II*. Budapestini 1938, s. 392: „...deinde monuit eos paterne fidem orthodoxam servare.“

⁷⁴⁰ Rudolf HOLINKA, Vita s. Stephani regis (Niekoľko poznámok k väčšej legende svätoštefanskej), in: *Sborník Matice slovenskej, História*, č. 16-17, 1938-1939, s. 189.

⁷⁴¹ Richard MARSINA – Július SOPKO eds. *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice 1997, s. 63.

⁷⁴² Emma BARTONIEK ed. *Legendae sancti Stephani regis. Legenda minor*, in: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores Rerum Hungaricarum vol. II*. Budapestini 1938, s. 396. Ostatné legendy používajú termín „basilica“

V dnešnej maďarčine sa totiž kostol povie „templom“. Uhorské latinizmy a priamo hungarizmy zachytáva aj *Kronika anonymného notára*, pričom sa aj tu uvažuje, že autorom bol dokonca cirkevný hodnostár.⁷⁴³ Vznik legendy sa kladie po roku 1109, nakoľko text pravdepodobne referuje na oslepenie Kolomanovho brata Almóša rok predtým.⁷⁴⁴ Táto legenda sa člení na osem kapitol, keďže poskytuje čiastočne nové informácie, niet divu, že v *Ernstovom kódexe* je označená ako „liber secundus“.

Prvá úvodná kapitola hovorí, že život a skutky najsvätejšieho kráľa autor podáva z hodnoverných správ od svedkov – v čom sa viac podobá Maurovi než autorovi *Väčšej legendy*.⁷⁴⁵ Druhá kapitola sa v mnohom podobá *Väčšej legende* (Gejzovo obrátenie a smrť), jej naratív je však koncentrovanejší. Tu sa nachádza aj výrok kráľa Šalamúna z *Knihy prísloví*. Domnievame sa, že sa jedná o akcentáciu panovníckej múdrosti ako zásadnej cnosti.⁷⁴⁶ Kopáňov odboj je tu znova popísaný pomerne všeobecne, hoci sa hovorí o bitke pri Vespríme. Legendista hovorí, že získané územie a majetky venoval Štefan svätému Martinovi a takisto desiatky z majetkov poddaných novozaloženého kláštora – to by mohli indikovať, že autor sám pochádzal z kláštora na Panónskej hore. V štvrtej kapitole sa hovorí o bazilike Panny Márie v Stoličnom Belehrade, ktorú panovník „instauravit“, čo by bolo možné chápať ako „obnovenie“, hoci väčšinou sa usudzuje, že baziliku založil práve Štefan.⁷⁴⁷ Ďalej sa hovorí i o založení kláštorov v Ríme a Jeruzaleme, Konštantínopol sa tu už nespomína (oproti *Väčšej legende*), bol teda zámerne vypustený, čo môže indikovať, že autor bol naladený protibyzantsky.⁷⁴⁸ Ďalej sa hovorí o vízii útoku Pečenehov, podobne ako vo *Väčšej legende*. Tu je zaujímavé podanie vízie, kde sa Štefan akoby sa prihovárať svojim nepriateľom a káral ich, že chcú zničiť „stádo veľkého Pastiera“, zároveň ich varuje, že je pod ochranou „svojho“ svätého Martina („meum Martynum“).⁷⁴⁹ Na túto pasáž potom nadväzuje šiesta kapitola o prepade pečenežských kupcov kráľovskými sluhami, tí boli potom spravodlivo potrestaní. Siedma kapitola hovorí o sprisahaní voči kráľovi, ktoré bolo odhalené a sprisahanci potrestaní. Posledná kapitola hovorí o Štefanovej smrti, rukopisy však chybné zaznamenali chybný dátum 25. augusta, oproti 15. augustu.⁷⁵⁰ Hovorí sa však aj o jeho pohrebe v bazilike v Stoličnom

---

⁷⁴³ Martyn RADY – LÁSZLÓ VESZPRÉMY – János M. BAK eds. *Anonymus and Master Roger*. Budapest-New York 2010, s. XXIII, 45 (použitie maďarského slova „áldomás“ v texte kroniky); Vincent MÚCSKA ed., *Kronika anonymného notára kráľa Bela – Gesta Hungarorum*. Budmerice 2000, s. 29.

⁷⁴⁴ Richard MARSINA – Július SOPKO eds. *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice 1997, s. 355.

⁷⁴⁵ Ak títo svedkovia žili po roku 1095 a dostatočne dobre si pamätali dobu svätého Štefana museli teda mať viac ako 75 či 80 rokov. Je však možné, že autor dané svedectvá zozbieral už skôr a po roku 1095 ich využil k spísaniu legendy.

⁷⁴⁶ Gábor KLANICZAY, *Holy Rulers and Blessed Princesses. Dynastic Cults in Medieval Central Europe*. New York 2002, s. 137; Gábor KLANICZAY, The Ambivalent Model of Solomon for Royal Sainthood and Royal Wisdom, in: Ivan Biljarski – Radu G. Păun eds. *The Biblical Models of Power and Law*. Frankfurt 2008, s. 75-80; K tomu aj: Laura FÁBIÁN, The Biblical King Solomon in Representations of Western European Medieval Royalty, in: Elena Woodacre et al. eds. *The Routledge History of Monarchy*. London 2019, s. 54-69.

⁷⁴⁷ Emma BARTONIEK ed. *Legendae sancti Stephani regis. Legenda minor*, in: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores Rerum Hungaricarum vol. II*. Budapestini 1938, s. 396: „Nam sub titulo sancte Marie gloriose virginis in Alba civitate, que ob specialitatem nobilitatis sue nomen accepit, templum instauravit...“

⁷⁴⁸ Vid' Emma BARTONIEK ed. *Legendae sancti Stephani regis. Legenda minor*, in: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores Rerum Hungaricarum vol. II*. Budapestini 1938, s. 396; Tak aj *Uhorsko-poľská kronika*: Martin HOMZA ed. *Uhorsko-poľská kronika. Nedocenený prameň k dejinám strednej Európy*. Bratislava 2009, s. 155; Uhorsko malo na začiatku 12. storočia s Byzanciou napäté vzťahy a to aj napriek sobášu Arpádovny Pirošky s byzantským dedičom Jánom Komnenom. K tomu: Attila BARÁNY, Diplomatic Relations between Hungary and Byzantium in the Eleventh-Twelfth Century, in: Marianne Sághy – Robert C. Ousterhout eds. *Piroska and the Pantokrator. Dynastic Memory, Healing, and Salvation in Komnenian Constantinople*. Budapest-New York 2019, s. 63-97.

⁷⁴⁹ Emma BARTONIEK ed. *Legendae sancti Stephani regis. Legenda minor*, in: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores Rerum Hungaricarum vol. II*. Budapestini 1938, s. 397.

⁷⁵⁰ Richard MARSINA – Július SOPKO eds. *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice 1997, s. 358.

Belehrade. Autor hovorí aj, že pre bezbožnosť ľudu (narážka na pohanské povstanie) a roztržky v cirkvi (? Veľká schizma), bolo teda Štefanovo telo „thesaurus tante pecunie“, skryté v zemi. Až napokon za kráľa Ladislava otvorili jeho hrob, z ktorého sa šírila omamná vôňa a chorí, ktorí tam boli, sa vyliečili. Štefanovo telo bolo napokon uložené do striebornej schránky. Vidíme, že zázraky pri akte svätorečenie sú popísané pomerne vágne iba všeobecným konštatovaním.

Rukopisné zachovania *Väčšej* a *Menšej legendy* sú nasledovné:⁷⁵¹

1. *Ernstov kódex*, pravdepodobne z poslednej tretiny 12. storočia, dnes v Szechényiho krajinskej knižnici v Budapešti (Oszk) pod signatúrou Cod.lat. 431., Kódex je veľmi pravdepodobne uhorskej proveniencie, hoci od konca 13. storočia približne až do roku 1891 sa nachádzal v českom kláštore Vyšší Brod (sem sa zrejme dostal aj tzv. Závišovým krížom), z majetku Záviša z Falkenštejna, ktorý rukopis aj kódex získal sobášom s príslušníkmi arpádovského rodu. Kódex potom získal maďarský zberateľ Lajos Ernst, ktorý ho v roku 1934 predal knižnici Maďarského národného múzea (dnes Országos Szechényi Könyvtár).⁷⁵²
2. Heiligenkreuzský pasionál (*Magnum legendarium Austriacum*) datovaný 1181-1260, kde text svätoštefanských legiend pochádza zo začiatku 13. storočia.
3. Legendárium Cisterciáckeho kláštora Lilienfeld zo začiatku 13. storočia, sign. 60.
4. Legendárium, Benediktínskeho kláštora Melk z druhej polovice 15. storočia, sign. 676.

Za kompletnú a hlavnú legendu sa považuje *Legenda svätého Štefana*, ktorú napísal rábsky biskup Hartvik na žiadosť kráľa Kolomana (1095-1116) po roku 1109. V minulosti sa horlivo diskutovalo o autorstve a pôvode biskupa Hartvika, dnes sa konštatuje, že to veľmi pravdepodobne mohol byť rábsky biskup cudzieho, zrejme nemeckého, pôvodu menom Hartvik/Arduin, ktorý v roku 1097 navštívil Sicíliu ako Kolomanov vyslanec.⁷⁵³ Táto legenda je tak najmladšia, rozsahom (27 kapitol) však najrozsiahlejšia.

Autor už teda v úvode hovorí, že legendu spísal na kráľovský príkaz. Hartvik pri komponovaní svojho textu využil obe predošlé legendy, neraz prevzal celé pasáže i kapitoly. Jeho vlastným literárnym výtvorom sú kapitoly 1, 9, 11, 23-27 a pasáže v kapitolách 3, 4, 5, 6, 8, 10, 12 a 21. Hartvik prináša napríklad motív (imitatio) zvestovania – Štefan Prvomučeník sa zjavuje po mene neznámej kňažnej, Gejzovej manželke a káže jej, aby svojmu synovi dala jeho meno, teda Štefan. Štvrtá kapitola už hovorí o Štefanovom narodení v Ostrihome (Hartvikova vsuvka) a jeho krste z rúk svätého Vojtecha (zrejme prevzaté z predošlých legiend). Šiesta kapitola sa týka porážky odbojných nepriateľov a založenia kláštora svätého Martina. Ako Hartvik píše, kláštor bol vybudovaný na mieste Svätá hora („Sacer mons“), kde sa zdržiaval a modlil svätý Martin.⁷⁵⁴ Hartvik taktiež rozvíja motív Štefana ako Kristovho rytiera („miles Christi“), kde oproti *Väčšej legende*, je podobný epiteton („tyro Christi“) pririeknutý Vojtechovi. Jedná sa topos, ktorý do cirkevnej spisby zaviedol

⁷⁵¹ Richard MARSINA – Július SOPKO eds. *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice 1997, s. 48

⁷⁵² Rudolf HOLINKA, Vita s. Stephani regis (Niekoľko poznámok k väčšej legende svätoštefanskej), in: *Sborník Matice slovenskej, História*, č. 16-17, 1938-1939, s. 183-187; faksimile a edícia: Elemér VARJÚ ed. *Legendae sancti Stephani regis. Szent István király legendái*. Budapest 1928.

⁷⁵³ Richard MARSINA – Július SOPKO eds. *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice 1997, s. 92; Vincent MÚCSKA, *Uhorsko a cirkevné reformy 10. a 11. storočia*. Bratislava 2004, s. 62; Gábor THOROCZKAY, Anmerkungen zur Frage der Entstehungszeit der Hartvik-Legende des Stephans des Heiligen, in: *Specimina Nova Pars Prima, Sectio Mediaevalis*, č. 1, 2001, s. 107-108.

⁷⁵⁴ Emma BARTONIEK ed. *Legendae sancti Stephani regis. Legenda sancti Stephani regis ab Hartvico episcopo conscripta*, in: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores Rerum Hungaricarum vol. II*. Budapestini 1938, s. 409: „Sed quoniam Pannonia beati pontificis Martini nativitate gloriatur... qui sacer mons dicitur, ubi sanctus Martinus, dum adhuc in Pannonia degeret, orationis sibi locum assignaverat...“

Tertullian a jeho markantný rozvoj vidieť v *Živote svätého Martina* od Sulpicia Severa.⁷⁵⁵ V Štefanovom prípade išlo v podstate o *imitatio Martini*, v podobnom duchu sa tento motív nachádza aj vo *Väčšej legende*. Termín „Miles Christi“ však už môže odkazovať na priamu konfrontáciu s pohanmi, prípadne aj na hájenie cirkevných práv a presadzovanie pápežských zámerov. V takýchto intenciách totiž termín reaktualizoval Gregor VII. (1073-1085) a označenie „miles Christi“ okrem iných získali aj normanskí vojvodovia zapojení v križiackom ťažení (Bohemund z Tarentu, Tankred Antiochijský), ale taktiež Raymond z Toulouse a Godefroy Lotrinský.⁷⁵⁶ Hartvik sa s týmto ideovým konceptom mohol na Sicílii veľmi ľahko oboznámiť, najmä ak tam cestoval v čase prebiehajúcej I. križiackej výpravy.

V ôsmej kapitole sa hovorí o Astrikovom („alio nomine Anastasius“) povýšení do hodnosti kaločského biskupa,⁷⁵⁷ ktorého potom Štefan vyslal do Ríma, aby pápež rozhodol o povýšení Ostrihomu na arcibiskupstvo a takisto, aby zaslal Štefanovi korunu. Táto kapitola poskytuje iné informácie ako ostatné legendy. Hovorí sa aj o tom, že korunu z Ríma mal pôvodne získať Mieško z Poľska (zámena s jeho synom Boleslavom Chrabrým). Pápež však po zjavení Božieho posla dal korunu Astrikovi a takisto poslal Štefanovi kríž na znamenie jeho apoštolského diela („signum apostolatus“). Pápež takisto hovorí, že Štefan je skutočným Kristovým apoštolom, ktorému dovoľuje spravovať obojakým právom cirkev aj ľud.⁷⁵⁸ Táto formulácia sa pokladá za priamu narážku na apoštolskú legáciu, teda apoštolské práva uhorských kráľov, vášnivo rozoberaný historický problém.⁷⁵⁹ Vincent Múcska to pokladá za Hartvikovu konštrukciu zrejme na základe Kolomanovho príkazu.⁷⁶⁰ Rábsky biskup sa mohol nechať inšpirovať sicílskym modelom, kde tunajší grófi a potom králi disponovali právami apoštolských legátov.⁷⁶¹ Svojho času, v 60. rokoch 12. storočia už Tomáš Becket, ktorého vražda bola takpovediac vyvrcholením jurisdikčných sporov medzi cirkvou a štátom, hovoril o rovnakých apoštolských právach ako na Sicílii tak aj v Uhorsku, pričom uhorské pomery poznal prakticky z autopsie.⁷⁶² Taktiež domnelá listina hovoriaca o apoštolských právach (tzv. *Silvestrovská bula*) bola zrejme vytvorená v 16. storočí dalmátskym učencom a neskorším ostrihomským arcibiskupom Antonom Vrančičom (1504-1573) v Trogire.⁷⁶³ Pápež Inocent III. schválil Hartvikovu legendu avšak s vynechaním relácie o obojakom práve.⁷⁶⁴

---

⁷⁵⁵ Petr KITZLER ed. Tertullianus – *Mučedníkům*. Praha 2019, s. 26-27; Pavel RYNEŠ - Martin C. PUTNA eds., *Sulpicius Severus – Život svatého Martina*. Praha 2003, s. 57-58.

⁷⁵⁶ Katherina ALLEN SMITH, *War and the Making of Medieval Monastic Culture*. Woodbridge 2013, s. 101-102; Conor KOSTICK, *The Social Structure of the First Crusades*. Leiden-Boston 2008, s. 20-21

⁷⁵⁷ K Astrikovej misii: Vincent MÚCSKA, O prvých uhorských biskupstvách, *Historický časopis*, č. 1, roč. 51, 2003, s. 18-20.

⁷⁵⁸ Emma BARTONIEK ed. Legendae sancti Stephani regis. Legenda sancti Stephani regis ab Hartvico episcopo conscripta, in: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores Rerum Hungaricarum vol. II*. Budapestini 1938, s. 414: ...“ille vero merito Christi apostolus, per quem tantum sibi populum Christus convertit. Quapropter dispositioni eiusdem, prout divina ipsum gratia instruit, ecclesias simul cum populis utroque iure ordinandas relinquimus.”

⁷⁵⁹ Staršiu literatúru a názory uvádza: Ľudevít KNAPPEK, *Obsadzovanie uhorských biskupstiev od X. do konca XIV. Storočia so zvláštnym zreteľom na pápežské zásahy a na postavenie uhorských kráľov*. Bratislava 1934, s. 31-44; Peter von VÁCZY, Stephan der Heilige als Päpstlicher Legat, in: *A Gróf Klebelsberg Kuno Magyar Történetkutató Intézet évkönyve*, č. 4, 1934, s. 27-41.

⁷⁶⁰ Vincent MÚCSKA, *Uhorsko a cirkevné reformy 10. a 11. storočia*. Bratislava 2004, s. 62

⁷⁶¹ Teóriu rozvinul historik József Deér. Vid': Vincent MÚCSKA, *Uhorsko a cirkevné reformy 10. a 11. storočia*. Bratislava 2004, s. 58-59, 62.

⁷⁶² György GYÖRFFY, Thomas à Becket and Hungary, in: *Hungarian Studies in English*, roč. 4, 1969, s. 45, 48-49; József LASZLOVSZKY, Nicholaus clericus: A Hungarian Student at Oxford University in the Twelfth Century, in: *Journal of Medieval History*, roč. 14, 1988, č. 3, s. 222-225. Je nepochybne zaujímavé, že práve Uhorsko i vďaka dynastickým spojeniam, sa stalo krajinou, kde sa veľmi skoro implementoval kult Tomáša Becketa.

⁷⁶³ Václav CHALOUPECKÝ, *Slovenské dioecese a tak řečená apoštolská práva*. Bratislava 1928, s. 36-37.

⁷⁶⁴ VMSSM I., č. LXXVII, s. 57.

Štefanovo prirovnanie k apoštolom je však podľa nás odrazom tendencií, ktoré sa etablovali ešte za jeho života, ako sme to uviedli vyššie.

Jedenásta kapitola obsahuje zásadné informácie o zmenách na arcibiskupskom stolci v Ostrihome. Podľa legendistu tento post zaujal najskôr mních Sebastián, ktorý však na tri roky oslepol a úrad dočasne riadil Astrik. Sebastián sa však potom vrátil do úradu arcibiskupa a Astrik odišiel do Kaloče, aj s páliom – teda ako kaločský arcibiskup. Táto pasáž bola viackrát analyzovaná kvôli vývoju uhorskej cirkevnej organizácie.⁷⁶⁵ Z iných prameňov však vieme že, Astrik pôvodne Vojtechov klerik, bol arcibiskupom Uhrov – v roku 1007 je doložený vo Frankfurte pod menom Anastáz, ale v roku 1012 v Bambergu ako Astrik.⁷⁶⁶ Opätovne ako arcibiskup Anastáz, v 20. či v 30. rokoch 11. storočia, kedy Uhorsko navštívil Arnold z Regensburgu.⁷⁶⁷ Hartvikovo stotožnenie Astrika s Anastázom je teda správne, hoci v prípade jeho skoršieho pôsobenia, napríklad v Břevnovskom kláštore, sa vynárajú viaceré otázky. Petr Kubín či Vincent Múcska po kritickej analýze dostupných prameňov odmietajú Astrikovo pôsobenie na Břevnove.⁷⁶⁸ Baroková literatúra tiež zaradila Astrika medzi uhorských svätcom. Stredoveké pramene, ktoré by sa dotýkali jeho svätosti však dnes absentujú. Ako svätec, so sviatkom 12. novembra, je doložený až v benediktínskom martyrológiu z roku 1629.⁷⁶⁹ Ďalšia kapitola sa týka založenia baziliky v Stoličnom Belehrade, ktorý Štefan vyňal z jurisdikcie tamojšieho biskupa. Nepochybne zaujímavá je 14. kapitola, ktorá zdôrazňuje Štefanovu úctu voči Panne Márii. Tu zrejme Hartvik implementoval koncepciu Uhorska ako mariánskeho kráľovstva, ktoré nie je závislé ani na Ríme ani na Konštantínopole.⁷⁷⁰ Štefan sa totiž modlí k Bohorodičke a hovorí, že ona ho ustanovila za kráľa.⁷⁷¹ 15. kapitola rozvíja aj motív kráľovského liečenia (ako u *Väčšej legendy*).⁷⁷²

Posledné kapitoly sú venované Štefanovmu pohrebu, svätorečeniu a zázrakom – Hartvik na rozdiel od predošlých dvoch legiend ponúka podrobnejšie informácie. Legendista tvrdí, že svätorečenie sa dialo so súhlasom Ríma („corpora elevari deberent“).⁷⁷³ Ostatné zmienky poskytuje *Legenda svätého Gerarda* a *Legenda svätého Ladislava kráľa*, zatiaľ čo v uhorských kronikách informáciu o svätorečení nenachádzame. Ako však konštatuje Gábor Klaniczay, podstatné, je že títo uhorskí svätci boli svätorečení.⁷⁷⁴ Je tiež možné, že Hartvik mal informácie

⁷⁶⁵ Súhrne: Vincent MÚCSKA, O prvých uhorských biskupstvách, *Historický časopis*, č. 1, roč. 51, 2003, s. 18-19; Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Budmerice² 2016, s. 353-358.

⁷⁶⁶ DHA I., č. 6, s. 42-43; Philippus JAFFÉ ed. *Annales et notae Babenbergenses*, in: *Monumenta Germaniae Historica, Scriptores in folio, Tomus XVII*. Hannoverae 1861, s. 636

⁷⁶⁷ G. WAITZ ed. *Ex Arnoldi libris de s. Emmerammo*, in: *Monumenta Germaniae Historica, Scriptores, Tomus IV*. Hannoverae 1841, s. 547.

⁷⁶⁸ Petr KUBÍN, Založil břevnovský klášter opravdu sv. Vojtech? In: Markéta Jarošová – Radka Lomičková eds. *Ora et labora. Vybrané kapitoly z dějiny a kultury benediktinského řádu*. Praha 2013, s. 33-34; Vincent MÚCSKA, O prvých uhorských biskupstvách, *Historický časopis*, č. 1, roč. 51, 2003, s. 19-20.

⁷⁶⁹ Ferdinandus KNAUZ ed. *Monumenta ecclesiae Strigoniensis. Tomus primus*. Strigonii 1874, č. 17, s. 42-43; Ernő MIHÁLYI, Anastasio, in: *Bibliotheca Sanctorum* T.II. Roma 1990, s. 1053-1054.

⁷⁷⁰ Etele KISS, Piroska-Eirine and the Holy Theotokos in: Marianne Sághy – Robert C. Ousterhout eds. *Piroska and the Pantokrator. Dynastic Memory, Healing, and Salvation in Komnenian Constantinople*. Budapest-New York 2019, s. 262-263.

⁷⁷¹ Emma BARTONIEK ed. *Legendae sancti Stephani regis. Legenda sancti Stephani regis ab Hartvico episcopo conscripta*, in: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores Rerum Hungaricarum vol. II*. Budapestini 1938, s. 421: „Regina celestis et mea, quem tu regem statuisti..“

⁷⁷² Richard MARSINA ed. *Legenda o svätom Štefanovi od biskupa Hartvika*, in: Richard Marsina – Július Sopko eds. *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice 1997, s. 111.

⁷⁷³ Vid' aj v súhrnnom porovnaní s ostatnými legendami: DHA I., č. 82, s. 241 – Györffy tu akceptuje tvrdenie legiend, že svätorečenie sa udialo so súhlasom Ríma.

⁷⁷⁴ Gábor KLANICZAY, *Holy Rulers and Blessed Princesses. Dynastic Cults in Medieval Central Europe*. New York 2002, s. 126.

z autopsie a že, pri týchto udalostiach bol sám prítomný. Predošlé legendy totiž tieto okolnosti nespomínajú. Hartvik zmieňuje aj sarkofág z bieleho mramoru. Sarkofág (pôvodne rímsky) je dodnes zachovaný v Stoličnom Belehrade a prisudzuje sa Štefanovi.⁷⁷⁵ Hartvik hovorí i tom, že v čase medzi Štefanovým pohrebom a vyzdvihnutím pozostatkov (teda v rokoch 1038-1083) sa diali zázraky s ním spojené. Konkrétne prípady tu nie sú popísané, môže ísť o topos. Kapitola 24 sa už týka priamo otvorenia Štefanovho hrobu. Pozostatky najskôr nešli vyzdvihnúť, až pustovníčka Karitas poradila Ladislavovi, aby z internácie prepustil svojho bratranca Šalamúna. Napokon sa podarilo sarkofág už ľahko otvoriť. Predpokladá sa, že tieto udalosti sa stali v auguste 1083, vyzdvihnutie pozostatkov sa malo uskutočniť 15. augusta na deň Štefanovho úmrtia, teda na sviatok Nanebovzatia Panny Márie, to dosvedčuje i 26. kapitola.⁷⁷⁶ Hartvik potom vymenúva i konkrétne zázraky (uzdravenie ochrnutého mladíka a sedemročného chlapca, oživenie iného chlapca). Piateho dňa po Nanebovzatí Bohorodičky bol hrob znova otvorený. Zistilo sa, že je plný červenkastej vody, v ktorom boli Štefanove kosti. Hľadal sa však Štefanov prsteň, ktorý z hrobky zmizol. Hartvik rozpráva o zázračnom uzdravení grófy Machitily. Posledná kapitola sa obratom vracia k Štefanovmu prsteňu a jeho pravici. Pri otvorení hrobu bol prítomný i mních menom Mercurius, toho však panovník poslal preč, pretože sa domnieval, že by si zobral z hrobu Štefanovu relikviu. Na chóre sa mu však zjavil mladík v bielom háve, ktorý mu podal zabalenú Štefanovu pravicu i s hľadaným prsteňom. Mercurius napokon opatroval túto relikviu po tri roky v kláštore, ktorý mu bol zverený.⁷⁷⁷ Tu zrejme ide o kláštor svätej Pravice (Szentjobb, dnešná rumunská obec Siniobb), s ojedinelým patrocíniom.⁷⁷⁸ Hartvik hovorí, že Ladislav určil i deň slávenia vyzdvihnutia Štefanovej pravice. Vieme, že to bolo 30. mája.⁷⁷⁹ Legendista dodáva, že Štefanovo telo sa premenilo na prach, ale len jeho pravica zostala neporušená – pravicom, ktorou štedro rozdával almužny, darov a podpory pocestných či chudobných.⁷⁸⁰ Môžeme sa teda dovtípiť, že išlo o zásadnú relikviu tu spojený s toposom o štedrosti. Mohlo sa jednať o alúziu na výrok Gregora z Tours, že svätci sú „liečivou pravicom Božskej moci“.⁷⁸¹ I dnes je Štefanovej pravici prikladaný zásadný význam a platí taktiež legendistovo vyjadrenie. Pravica dodnes zostáva prakticky neporušenou.

Hartvikova legenda sa zachovala v početných rukopisoch v dvoch rukopisných rodinách:⁷⁸²
Prvá rodina:

---

⁷⁷⁵ Emma BARTONIEK ed. *Legendae sancti Stephani regis. Legenda sancti Stephani regis ab Hartvico episcopo conscripta*, in: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores Rerum Hungaricarum vol. II.* Budapestini 1938, s. 432; Najnovšie: Krisztina HAVASI, *Romanesque Sculpture in Medieval Hungary*, in: Xavier Barral i Alter – Pál Lóvei – Vinni Lucherini - Imre Takács eds. *The Art of Medieval Hungary*. Roma 2018, s. 149-151

⁷⁷⁶ Emma BARTONIEK ed. *Legendae sancti Stephani regis. Legenda sancti Stephani regis ab Hartvico episcopo conscripta*, in: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores Rerum Hungaricarum vol. II.* Budapestini 1938, s. 436.

⁷⁷⁷ Emma BARTONIEK ed. *Legendae sancti Stephani regis. Legenda sancti Stephani regis ab Hartvico episcopo conscripta*, in: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores Rerum Hungaricarum vol. II.* Budapestini 1938, s. 438.

⁷⁷⁸ András MEZŐ, *Patrocíniumok a középkori Magyarországon*, Budapest 2003, s. 161; DHA I., č. 101, s. 302-303

⁷⁷⁹ Richard MARSINA ed. *Legenda o svätom Štefanovi kráľovi napísaná biskupom Hartvikom*. in: Richard Marsina – Július Sopko eds., *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice 1997, s. 120; Tak napr. v kalendári *Prayovho kódexu*: Július SOPKO, *Stredoveké latinské kódexy slovenskej proveniencie v Maďarsku a Rumunsku. Kódexy slovenskej proveniencie II. zväzok*. Martin 1982, č. 201, s. 18-19.

⁷⁸⁰ Emma BARTONIEK ed. *Legendae sancti Stephani regis. Legenda sancti Stephani regis ab Hartvico episcopo conscripta*, in: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores Rerum Hungaricarum vol. II.* Budapestini 1938, s. 439.

⁷⁸¹ Gábor KLANICZAY, *The Power of the Saints and the Authority of the Popes. The History of Sainthood and Late Medieval Canonization Processes*, in: Kirsi Salonen - Sari Katajala-Peltomaa eds. *Church and Belief in the Middle Ages. Popes, Saints and Crusaders*. Amsterdam 2016, s. 117.

⁷⁸² Súhrne k rukopisom: Richard MARSINA – Július SOPKO eds. *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice 1997, s. 98.

1. Rukopis zo 14. či 15. storočia uložený v Národnej knižnici (Nationalbibliothek) vo Viedni, sign. 832, fol. 75-90v.
2. Rukopis z 15. storočia uložený v knižnici Batthyaneum v Alba Iulii, Rumunsko, sig. I.76, fol. 397v – 402v.

Druhá rodina:

1. Rukopis z konca 12. alebo začiatku 13. storočia uložený v knižnici cisterckého kláštora Rein v Rakúsku, č. 69, fol. 28-38.
2. Rukopis z 15. storočia uložený v Štátnej knižnici (Staatsbibliothek) v Mníchove, č. 18624, fol.1-25v.
3. Rukopis konca 15. storočia uložený v Národnej knižnici (Nationalbibliothek) vo Viedni, sign. 3662, fol. 84-90v.
4. Kódex z 15. storočia z knižnice kláštora Rouge Cloître (Holandsko), dnes uložený v Bruseli v kráľovskej knižnici pod č. 982.
5. Kódex z konca 15. storočia z Premonštrátskeho kláštora Corsendonck, dnes v Mazarinovej knižnici v Paríži pod č. 1733.
6. Inkunábul č. 57 z Apponyiovskej knižnice, dnes v Szechényiho krajinskej knižnici (Oszk) v Budapešti.
7. Rukopis uhorskej proveniencie z konca 12. alebo začiatku 13. storočia, do roku 1814 vo Frankfurte, dnes uložený v Szechényiho krajinskej knižnici (Oszk) v Budapešti, sign. Cod. Lat. medii aevii 17, fol. 82-101v.⁷⁸³

Za štvrtú legendu pokladajú bollandisti *Život svätého Štefana kráľa*, ktorý je zachytený v *Uhorsko-poľskej kronike* (BHL 7919).⁷⁸⁴ Táto kronika bola veľmi pravdepodobne napísaná v 20. či 30. rokoch 13. storočia na dvore chorvátsko-dalmátskeho vojvodu Kolomana Haličského s využitím značného množstva i starších prameňov. Jedným z nich boli i predchádzajúce tri svätoštepanské legendy, z ktorých autor kroniky vytvoril novú, naratívne koncentrovanú verziu. Kronika predovšetkým akcentuje kráľa Ladislava ako Štefanovho priameho nástupcu a dediča. Primárne však bola určená pre Kolomana Haličského (1206-1241), ktorý je tu štylizovaný ako nový Ladislav.⁷⁸⁵ *Uhorsko-poľská kronika* sa zachovala vo viacerých neskorších odpisoch. Tu vložená legenda v takejto textovej podobe však zrejme vznikla už skôr. Podobne zhustený text legendy sa totiž nachádza aj v legendáriu zo 14. storočia z kartuziánskeho kláštora Žiče (Slovinsko) uložený v Univerzitnej knižnici v Štajerskom Hradci.⁷⁸⁶ Legenda zachytená v kronike sa čiastočne líši od predošlých troch legend. V prvom je zhustená oproti trom predošlým, a však doplnená o nové prvky. Zásadnou odlišnosťou je, že sa ako matka Štefana uvádza Adelaida z Poľska. Štefan dokonca podľa tejto legendy priamo uzdravuje dotykom rúk, čo je považované za západoeurópsku prax, známu hlavne vo Francúzsku a Anglicku.⁷⁸⁷ Položenie ruky na

⁷⁸³ Emma BARTONIEK, *Codices manu scripti latini. Vol. I.*, Budapestini 1940, č. 17, s. 17, 22.

⁷⁸⁴ Henricus FROS ed. *Bibliotheca Hagiographica latina. Novum Supplementum*. Bruxelles 1986, s. 1144.

⁷⁸⁵ Martin HOMZA ed. *Uhorsko-poľská kronika. Nedocenený prameň k dejinám strednej Európy*. Bratislava 2009, s. 18-19.

⁷⁸⁶ Martin HOMZA ed. *Uhorsko-poľská kronika. Nedocenený prameň k dejinám strednej Európy*. Bratislava 2009, s. 30; László N. SZELESTEI, A Seitz legendárium Szent István legendája, in: *Magyar Könyvszemle*, 1991, č.1-2, s. 1-19. Žičská legenda sa však niektorých momentoch líši od BHL 7919, absentuje Adelaida, liečenie dotykom ruky či popis Štefanovej korunovácie. Legenda v kronike teda nie je priamo závislá na texte z legendária zo Žiče.

⁷⁸⁷ Martin HOMZA ed. *Uhorsko-poľská kronika. Nedocenený prameň k dejinám strednej Európy*. Bratislava 2009, s. 156: „mox illi manum imponens ab infirmitate curavit.“; Marc BLOCH, *The Royal Touch. Sacred Monarchy and Scrofula in England and France*. Montreal 1973, s. 46.

chorého sa v *Uhorsko-poľskej kronike* je totožné ako v *Živote Roberta Pobožného* od mnícha Helgauda z Fleury.⁷⁸⁸

Na mieste je pochopiteľne zamyslieť sa, aký je vzájomný vzťah týchto legiend. Vyššie sme poukázali na ich textové väzby. Z vonkajšieho hľadiska možno konštatovať, že *Väčšia legenda* je nepochybne reprezentantom hagiografie staršieho typu, tak povediac vo václavskom duchu (ak sa prikloníme k domnienke, že autorom bol český klerik a tým pádom sa svätý Václav sa stal priamym hagiografickým vzorom pre Štefana). *Väčšia legenda* napísaná v čase panovania Ladislava mala slúžiť predovšetkým ako legitimizačný nástroj voči Šalamúnovi. Ladislav teda svoj nárok na trón previazal so Štefanovou svätosťou. Ďalšie legendy – *Menšia* a *Hartvikova*, z čias kráľa Kolomana, už museli reagovať na aktuálne dianie v rámci konfliktu cisárstva a pápežstva. V neposlednom rade však aj uchrániť Uhorsko pred vonkajšími zásahmi. Bola tu vytvorená premisa o prijatí koruny z rúk Panny Márie a napokon aj po sicílskom vzore naratív o apoštolských právach. Koloman sa po odstránení vnútorných nepriateľov, teda svojho brata Almóša, chcel poučiť z chýb svojich predchodcov, menovite Petra či Šalamúna, ktorí priviedli Uhorska do lénneho vzťahu s cisárom. Koloman bol i tým panovníkom, ktorý po Ladislavovi učinil zásadný krok v ukotvení svätoštepanského kultu. Na jeho príkaz napísal biskup Hartvik novú legendu a taktiež došlo k rekonštrukcii stoličnobelehradskej baziliky, ktorá sa s definitívnou platnosťou stala uhorským kráľovským pohrebiskom.⁷⁸⁹ Domnievame sa, že práve Koloman stojí za rozšírením Štefanovho kultu a patrocínia v Chorvátsku a Dalmácii. I tu pokračoval v Ladislavovom započatí diele. Akčný rádius Štefanovho kultu a jeho snaha ho rozšíriť po krajinách uhorskej koruny tak vytvára koncepciu, že išlo o korunné krajiny spojené osobou svojho prvého panovníka a jeho svätosťou.

Štefanov kult v Uhorsku – relikvie a patrocínia

Ako sme uviedli, Štefanov kult sa začal šíriť až po slávnostnom vyzdvihnutí a prenesení jeho pozostatkov v auguste 1083. Tak to konštatujú aj početní historici.⁷⁹⁰ Samotný Ladislav chcel využiť Štefanov kult do istej miery ako ideologický a legitimizačný nástroj.⁷⁹¹ Osoba hlavného patróna kráľovstva tak mohla i prirodzene zjednotiť Uhorsko. Tu sa môžeme domnievať, že Ladislav chcel docieľiť podobnú situáciu aká bolo v Čechách v prípade svätováclavského kultu. Tendencie vývoja Štefanovho kultu však boli odlišné ako Václavov kult v českom kniežatstve. Ladislav však svoje ambície v rámci Štefanovho kultu zrejme nestihol realizovať. Za jeden zo zásadných počinov však možno považovať založenie Záhrebského biskupstva a jeho zasvätenie práve Štefanovi, ako sa o tom ešte zmienime. Martin Homza sa však domnieva, že Štefanov kult mal potlačiť stále pretrvávajúci kult a spomienku veľkomoravského panovníka Svätopluka. Tieto svätoplukovské rezídua mohli byť totiž príčinnou divergentných tendencií Nitrianskeho kniežatstva.⁷⁹² Dnes to nevieme presne dokázať, je

⁷⁸⁸ Marc BLOCH, *The Royal Touch. Sacred Monarchy and Scrofula in England and France*. Montreal 1973, s. 18. Nie je teda vylúčené, že zostavovateľ tejto legendy sa ešte viac nechal inšpirovať príkladom francúzskeho kráľa ako autor *Väčšej legendy*.

⁷⁸⁹ Marianne SÁHGY, Greek monasteries in Early Árpáadian Hungary, in: Marianne Sággy – Robert C. Ousterhout eds. *Piroska and the Pantokrator. Dynastic Memory, Healing, and Salvation in Komnenian Constantinople*. Budapest-New York 2019, s. 29.

⁷⁹⁰ Gábor KLANICZAY, *Holy Rulers and Blessed Princesses. Dynastic Cults in Medieval Central Europe*. New York 2002, s. 129; Martin HOMZA ed. *Uhorsko-poľská kronika. Nedocenený prameň k dejinám strednej Európy*. Bratislava 2009, s. 73-75; Zaujímavé postrehy k tejto problematike aj István POVEDÁK, Mythicised History: Deconstructed - Reconstructed Legend of Saint Stephen, in: *Religion, Culture, Society. Yearbook of the MTA-SZTE Research Group for the Study of Religious Culture*, vol. 2, 2015, s. 101.

⁷⁹¹ Gábor KLANICZAY, *Holy Rulers and Blessed Princesses. Dynastic Cults in Medieval Central Europe*. New York 2002, s. 123

⁷⁹² Martin HOMZA, Stredoveké korene svätoplukovskej tradície u Slovákov (čierna a biela svätoplukovská legenda, in: Martin Homza et al. *Svätopluk v európskom písomníctve, Štúdie z dejín svätoplukovskej legendy*. Bratislava 2013, s. 136-140.

však jasné, že Ladislav chcel dať Uhorsku ústredného a zjednocujúceho svätca, tak ako bol Václav v Čechách.

V čase kráľa Kolomana došlo k ustanoveniu dvoch zásadných trendov. Koloman dal svojmu prvorodenému synovi meno Štefan, čím sa toto meno s definitívnou platnosťou etablovalo ako dynastické arpádovské meno.⁷⁹³ Koloman bol ako prvý panovník po Štefanovi pochovaný v Stoličnom Belehrade, čím sa z tunajšej baziliky stalo kráľovské pohrebisko. Tento panovník prekvapivo nezaložil žiadny kláštor, ale podľa všetkého sa podujal na rozsiahlu rekonštrukciu stoličnobelehradskej baziliky. Dovtedy taktiež prevažovala prax pochovávaní v konkrétnych fundáciách, napr. Peter v Päťkostolí (cca 1046), Ondrej v Tihaňi (1060), Belo v Székszárdé (1063), Gejza vo Vacove (1077), Ladislav vo Veľkom Varadíne (1095).⁷⁹⁴ Štefan sa stal aj výrazným reprezentantom svätcov typu rex-confessor. Panovníci v staršom období väčšinou zomreli mučeníckou smrťou (Žigmund, Edmund či Václav etc.) Kráľov-vyznávačov bolo oveľa menej. Tento trend odštartoval až Štefan. Namiesto dôrazu mučeníctva sa u kráľov-vyznávačov akcentujú ich cnosti, zbožnosť, organizovanie (nielen) domácej cirkvi či šírenie evanjelia.⁷⁹⁵ Podobné vlastnosti prisudzuje Štefanovi aj splitský kronikár Tomáš, hoci sa bližšie nezmieňuje o okolnostiach jeho svätorečenia.⁷⁹⁶ Gábor Klaniczay taktiež hovorí, že dôraz bol kladený aj na panovnícku múdrosť a rozvážnosť neraz i poukazovaním na postavu kráľa Šalamúna.⁷⁹⁷ Z Uhorska máme dochované i panovnícke zrkadlo zo začiatku 11. storočia, ktoré Štefan venoval svojmu synovi Imrichovi. I tu nachádzame početné referencie na múdrosť starozákonných kráľov.⁷⁹⁸

V Štefanovom prípade sa vytvorili už v arpádovskej dobe viaceré ohniská jeho kultu. Za primárne možno považovať baziliku Panny Márie v Stoličnom Belehrade, ktorú sám založil približne v roku 1018 a kde bol pochovaný, odkiaľ sa potom jeho relikvie i kult šírili ďalej. Napriek tomu, že bazilika bola poznačená osmanskými vpádmi a výbuchom v roku 1601, dodnes sa tu zachoval pôvodne rímsky sarkofág, ktorý sa prisudzuje Štefanovi.⁷⁹⁹ Štefanove relikvie boli zrejme uložené v špeciálnej pohrebnej komore v strede baziliky.⁸⁰⁰ Práve odtiaľto od roku 1083 sa šíri jeho patrocínium najprv vo vlastnom Uhorsku a takmer vzápätí aj v korunných krajinách, teda v Chorvátsku a Dalmácii. V Uhorsku a Chorvátsku sme spolu detekovali 143 sakrálnych stavieb zasvätených prvému uhorskému kráľovi.⁸⁰¹

---

⁷⁹³ Martin HOMZA ed. *Uhorsko-poľská kronika. Nedocenený prameň k dejinám strednej Európy*. Bratislava 2009, s. 75

⁷⁹⁴ Jiří KUTHAN, *Benediktinské kláštery střední Evropy a jejich architektura*. Praha 2014, s. 180, 182.

⁷⁹⁵ Robert FOLZ, *Les Saints Rois du Moyen Âge en Occident (VIe-XIIIe siècles)*. Bruxelles 1984, s. 79.

⁷⁹⁶ Damir KARBIĆ, Mirjana MATIJEVIĆ SOKOL, James Ross SWEENEY eds. *Thomae archidiaconi Spalatensis. Historia Salonitanorum atque Spalatinorum pontificum. Archdeacon Thomas of Split. History of the Bishops of Salona and Split*. Budapest – New York 2006, s. 72: „His temporibus Stephanus Geyze filius per Romanum pontificem coronam regni adeptus, primus rex Hungarorum effectus est, vir strenuus et ad ampliandum christiane fidei cultum vade intentus, totum regnum suum iba nobiliter episcopatibus, monasteriis et ecclesiis ordinavit tamque copiose dotavit, ut in toto pene mundo vix status ecclesiae vigere melius et dignus videatur.“

⁷⁹⁷ Gábor KLANICZAY, The Ambivalent Model of Solomon for Royal Sainthood and Royal Wisdom, in: Ivan Biljarski – Radu G. Păun eds. *The Biblical Models of Power and Law*. Frankfurt 2008, s. 76-77.

⁷⁹⁸ Richard MARSINA ed. Kniha mravných ponaučení svätého Štefana kráľa kráľovičovi Imrichovi, in: Richard Marsina – Július Sopko eds., *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice 1997, s. 28, 29, 30.

⁷⁹⁹ György BARTOS, Destruction of the provostry during the Ottoman rule (1543-1688), in: Mihály Kulcsár – Csilla Szöllősy – Szabina Reich eds. *A Szűz Mária-prépostság és templóma. The Provostry and Church of the Virgin Mary*. Székesfehérvár 2016, s. 33.

⁸⁰⁰ Alán KRALOVÁNSZKY, Szent István király székesfehérvári sírja és kultuszhelye, in: *Folia Archaeologica*, č. 40, 1989, s. 166-168.

⁸⁰¹ András MEZŐ, *Patrocíniumok a középkori Magyarországon*, Budapest 2003, s. 189-200. Na strane 199 však omylom uvádza Chtelnicu (okres Piešťany), kde sa však dnes nachádza stredoveký kostol svätého Jána Krstiteľa. Vid' aj Miloš MAREK, Formovanie farskej siete na území Nitrianskej župy v stredoveku, in: Vladimír Rábik ed. *Vývoj cirkevnej správy na Slovensku*. Trnava-Krakov 2010, s. 154-155.

Vo vlastnom Uhorsku to je 141, jeden kostol vo vlastnom Chorvátsku a ďalší v Bosne.⁸⁰² Nie je vylúčený aj väčší počet v exponovaných regiónoch ako boli Bosna či Transylvánia, ktoré však mohli byť zničené počas tatárskeho vpádu či osmanskej expanzie. Populárnejší domácim svätcom bol len svätý Ladislav ešte s výraznejším rozsahom kultu, tak geograficky ako aj v počte (148 doložených patrocínií).⁸⁰³ Na tomto mieste sa pokúsime analyzovať aspoň zásadné sakrálné stavby zasvätené prvému uhorskému kráľovi.

V polovici 12. storočia z iniciatívy kráľa Gejzu II., jeho manželky Eufrozíny a ostrihomského arcibiskupa Martýria vznikol v Stoličnom Belehrade „extra muros“ johanitský konvent (prvý v Uhorsku) nesúci svätoštefanské patrocínium.⁸⁰⁴ Figúra na pečatiach tohto konventu nebola presne identifikovaná, je možné, že sa jedná práve o svätého Štefana.⁸⁰⁵ Tento johanitský konvent zároveň fungoval ako hodnoverné miesto (*loca credibilia, loca testimonalia*), teda verejno-notárska inštitúcia s celouhorskou autoritou.⁸⁰⁶ Uhorskí johaniti vytvorili aj akúsi domácu „odnož“ rehole, ktorá sa niekedy označuje ako „Štefaniti“, v latinčine ako „Cruciferi sancti regis Stephani“. Jeden z konventov svätého Štefana (založený koncom 12. storočia) sa nachádzal aj v Ostrihome.⁸⁰⁷ To bol aj prípad johanitského konventu v Piešťanoch, ktorý bol tiež (na začiatku 14. storočia zrejme) veľmi pravdepodobne zasvätený Štefanovi kráľovi.⁸⁰⁸ Štefan však výrazne zarezonoval aj v toponómii. Hagiotoponymum „Sanctus rex“, maďarsky „Szentkirály“ (V rumunčine *Sîncraiu*) sa objavuje v stredovekom Uhorsku pomerne často, celkovo sa jedná o 40 lokalít s týmto názvom prakticky rozptýlených po celom Uhorsku.⁸⁰⁹

Zásadným miestom Štefanovho kultu bol už spomenutý: „kláštor svätej Pravice, maďarsky Szentjobb v rovnomennej obci (dnes Sîniobb v Rumunsku). Spočiatku tu existoval drevený kláštor, založený Ladislavom. Prestavba na kamenný kláštor sa zrejme udiala až po Ladislavovej smrti a realizoval ju knieža Almóš. Podľa zachovaných odpisov zakladacej listiny, kráľ Koloman pôvodnú Ladislavovu listinu spálil a kláštor dal ako majetok synom palatína Pavla.⁸¹⁰ To by mohlo svedčiť o istej neúcte Kolomana voči Štefanovi, vieme však, že to bolo práve naopak. Listina, teda zachované odpisy, môžu tak podobne ako staré uhorské gesta a ich pokračovanie odrážať animozitné tendencie namierené voči Kolomanovi. Ten sa totiž postaral o oslepenie svojho brata Almóša a jeho syna Bela II. na začiatku 12. storočia.⁸¹¹ O samotnom fungovaní benediktínskeho kláštora svätej Pravice najmä v staršom období nemáme presne informácie. Odpisy zachovávané Almóšovu donáciu hovoria o viacerých majetkoch, právach a remeselníkoch, ktorí mali slúžiť kláštoru. Zdá sa, že ešte v 12. storočí nebolo jasné, aké pozemky

---

⁸⁰² Ide o Knin (HR) a lokalitu Puharska-Prijedor (BiH), Tajana SEKELJ IVANČAN, Župna crkva ... sancti Stephanis regis circa Drauam – prilog tumačenju širenja ugarskoga političkog utjecaja južno od Drave. In: *Prilozi institua za Archeologiju*, č. 1, roč. 25, 2009, s. 107-109.

⁸⁰³ András MEZŐ, *Patrocíniumok a középkori Magyarországon*, Budapest 2003, s. 211-221; Maja CEPETIĆ, The Cult of St. Ladislav in Continental Croatia – Its Political and Cultural Context, in: Martin Homza – Ján Lukačka – Neven Budak et al. eds. *Slovakia and Croatia. Historical Parallels and Connections (until 1780)*. Bratislava-Zagreb 2013, s. 312-313.

⁸⁰⁴ Zsolt HUNYADI, *The Hospitallers in the Medieval Kingdom of Hungary c. 1150-1387*. Budapest 2010, s. 104-105

⁸⁰⁵ Zsolt HUNYADI, *The Hospitallers in the Medieval Kingdom of Hungary c. 1150-1387*. Budapest 2010, s. 210.

⁸⁰⁶ Tak aj kolegiátne kapituly v Stoličnom Belehrade, Budíne a katedrálna kapitula v Bosne. Zsolt HUNYADI, *The Hospitallers in the Medieval Kingdom of Hungary c. 1150-1387*. Budapest 2010, s. 198.

⁸⁰⁷ K tomu aj čiastočne: Zsolt HUNYADI, *The Hospitallers in the Medieval Kingdom of Hungary c. 1150-1387*. Budapest 2010, s. 118-119; András MEZŐ, *Patrocíniumok a középkori Magyarországon*, Budapest 2003, s. 197.

⁸⁰⁸ András MEZŐ, *Patrocíniumok a középkori Magyarországon*, Budapest 2003, s. 195

⁸⁰⁹ András MEZŐ, *Patrocíniumok a középkori Magyarországon*, Budapest 2003, s. 190-199.

⁸¹⁰ DHA I., č. 101, s. 302: „Rex Colomanus dictum monasterio recepto tributo spoliavit et privilegium sancti Ladislai igni tradidit atque dictum monasterium possidendum tradidit filiis Pauli palatini.“

⁸¹¹ K tomu Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Budmerice² 2016, s. 466-467.

kláštor vlastní, preto kráľ Štefan III. (1162-1172) poveril budínskeho prepošta Boleslava šetrením.⁸¹² Svätá Pravica sa napokon dostala aj do pečate tohto kláštora, ktorý s určitými prestávkami v 14. a 15. storočí slúžil ako hodnoverné miesto, hoci pramene dokladajú aj istú mieru korupcie v tomto konvente, ktorou si šľachtici zaistovali sfaľované a falošné listiny až napokon bolo tomuto konventu zakázané vykonávať činnosť hodnoverného miesta.⁸¹³ Pravici sa podrobne venoval uhorský osvietený historik a bratislavský kanonik Juraj Pray (1723-1801). Pray analyzoval aj listinné texty viažuce s k tomuto kláštoru, v ktorých tak aj v Hartvikovej legende, sa spomína klerik Merkúrius, ktorý najprv Pravicu ukryl, ale po založení kláštora sa stal jeho opátom.⁸¹⁴ Benediktínov na konci stredoveku vystriedali Paulíni a však v 16. storočí už bol kláštor výrazne postihnutý osmanskou expanziou.⁸¹⁵ Štefanova pravica sa práve odtiaľto okolo roku 1541 dostala do Dubrovníku a až v roku 1771 bola prinesená do Budína.⁸¹⁶ Archeologický výskum kláštora sa uskutočnil až v roku 2006.⁸¹⁷

Ako uvidíme, bola tu zrejme snaha stavať svätoštefanské kostoly práve na exponovaných bodoch. To sa týka aj Chorvátska, ako sa o tom ešte zmienime. Podobný trend neobišiel ani územie stredovekého Slovenska.⁸¹⁸ V lokalite Solivar (lat. Castrum Salis, maď. Sóvár, dnes okres Prešov) sa nachádzal hrad dozerajúci na prevoz soli z južných oblastí Uhorska. Hrad pravdepodobne ležal v tesnej blízkosti cesty, ktorá spájala Balkán s Poľskom a Pobaltím.⁸¹⁹ Kostol svätého Štefana tu bol vybudovaný zrejme krátko po roku 1083.⁸²⁰ Podobne sa kostol nachádzal v Transylvánii v strategickej lokalite Küküllővár (rum. Cetatea de Baltă), župný hrad a sídlo archidiakonátu transylvánskeho biskupstva (Alba Iulia).⁸²¹ Štefanovi boli zasvätené aj niekoľko kláštorov. To bol aj prípad jedného z najstarších kláštorov na Slovensku – Bzovík, ktorý bol pôvodne založený ako benediktínsky kláštor v 30. rokoch 12. storočia, ale už v 70. rokoch tohto storočia sa tu usadili premonštráti. Išlo o fundáciu komesa Lamperta z rodu Hontovcov, ktorý bol švagrom Ladislava I.⁸²² V Budíne je dokonca k roku 1347 doložený kostol zasvätený „in honorem sanctorum regum Stephani et Ladislai beatorum et sanctissimi ducis Emerici.“⁸²³

V priebehu 12. storočia bol Štefanov kult už dostatočne etablovaný a vnímaný aj mimo Uhorska. Bol napr. Boleslav III. Krivoústy, ktorý ako pútnik navštívil Štefanov hrob v roku 1112 či 1113.⁸²⁴ Na oslavu Štefanovho sviatku sa v roku 1137 z Olomouca ponáhľala aj česká kňažná Adelaida, sestra uhorského

⁸¹² DHA I., č. 101, s. 302.

⁸¹³ Ferenc DÖRY – György BÓNIS eds. *Decreta regni Hungariae, 1458-1490*. Budapest 1989, s. 206, č. 3; Vladimír RÁBIK, *Pečať a jej spoločenská úloha v stredovekom Uhorskom kráľovstve*. Trnava 2012, s. 22-23

⁸¹⁴ Georgius PRAY, *Dissertatio historico-critica de sacra dextera divi Stephani primis Hungariae regis*. Vindobonae 1771, s. 21; DHA I., č. 101, s. 302-303. Zdá sa, že Štefan III. vydal pre kláštor svätej Pravice dve listiny, ktoré obidve pomerne obsiahlou naráciou, prakticky až s hagiografickým charakterom, popisovali odnesenie Pravice zo Stoličného Belehradu a následný vznik kláštora.

⁸¹⁵ Beatrix F. ROMHÁNYI, *Pauline Economy in the Middle Ages*. Boston-Leiden 2020, s. 13; György GYÖRFFY ed. *Az Árpád-kori Magyarországon történeti földrajza I*. Budapest 1987, s. 668-669

⁸¹⁶ György GYÖRFFY, *István király és műve*. Budapest 2013, s. 390-391.

⁸¹⁷ <http://muemlekiem.hu/hatareset/Szentjobbi-var-maradvanyai-Szentjobb-2481> (dostupné 27.10.2021)

⁸¹⁸ Michal SLIVKA, Uctievanie svätých na Slovensku (K problematike výskumu patrocínií), in Michal Slivka, *Pohľady do stredovekých dejín Slovenska*. Martin 2013, s. 112.

⁸¹⁹ Pavol HUDÁČEK. Castrum Salis. Severné pohraničie Uhorska okolo roku 1000. Bratislava 2016, s. 381-382.

⁸²⁰ András MEZŐ, *Patrocíniumok a középkori Magyarországon*, Budapest 2003, s. 196; Pavol HUDÁČEK. Castrum Salis. Severné pohraničie Uhorska okolo roku 1000. Bratislava 2016, s. 24-25.

⁸²¹ András MEZŐ, *Patrocíniumok a középkori Magyarországon*, Budapest 2003, s. 193; György GYÖRFFY, *Az Árpád-kori Magyarországon történeti földrajza III*. Budapest 1987, s. 556-557

⁸²² András MEZŐ, *Patrocíniumok a középkori Magyarországon*, Budapest 2003, s. 190; Henrieta ŽAŽOVÁ, *Stredoveké premonštrátske kláštor v slovenskej časti územia bývalého Ostrihomského arcibiskupstva*. Trnava 2017, s. 44-45.

⁸²³ András MEZŐ, *Patrocíniumok a középkori Magyarországon*, Budapest 2003, s. 190.

⁸²⁴ Paul W. KNOLL – Frank SCHAER – Thomas N. BISSON eds. *Gesta principum Polonorum. The Deeds of the Princes of the Poles*. Budapest-New York 2003, s. xxxi, 276.

kráľa Bela II., ako o tom informuje *Vyšehradský kanonik*.⁸²⁵ V Ríši bol naopak Štefan vnímaný ambivalentne. Niektorí ríšski kronikári hovoria vnímajú Štefanovu svätosť rôzne.⁸²⁶ Mimo Uhorska resp. strednej Európy sa teda úplne nerešpektovalo jeho svätorečenie, hoci za tým mohli byť i politické príčiny.

Štefanov sviatok je pochopiteľne zachytený v značnom množstve uhorských aj mimo uhorských liturgických kníh. Štefanova orácia sa nachádza aj v *Záhrebskom sakramentári MR 126*, hoci ako sme uviedli pri Svoradovi, presné datovanie tohto kódexu nie je možné.⁸²⁷ Štefanov sviatok sa nachádza aj s ustanoveniami Sabolčskej synody (1092), na rozdiel od sviatku Svorada-Ondreja a Benedikta.⁸²⁸ So Štefanom sa celkovo spájajú štyri sviatky. Najčastejšie sa v uhorských kódexoch objavuje dátum slávenia jeho smrti na sviatok Nanebovzatia Panny Márie (15. august), prípadne o pár dní neskôr (20.8.), alebo i oktáva (27.8.) Okrem toho je aj doložený sviatok prenesenia svätej Pravice (30. máj) a sviatok nájdenia (!) tela svätého Štefana kráľa (11. október). Väčšinu týchto sviatkov dokladá aj kalendár *Prayovho kódexu* z konca 12. storočia.⁸²⁹ *Nitriansky kódex* z konca 11. storočia či začiatku 12. storočia sviatok svätého Štefana neobsahuje, ako bolo povedané, keďže nepochádza z domácej uhorskej produkcie.⁸³⁰ Orácie k Štefanovi sa nachádzajú aj v *Bratislavskom antifonári I*,⁸³¹ *Bratislavskom misáli I*,⁸³² *Bratislavskom misáli II*,⁸³³ *Bratislavskom misáli III*.⁸³⁴ Taktiež v horológii z 15. storočia (hymnus) bližšie neznámej uhorskej proveniencie.⁸³⁵ Štefanov sviatok sa nachádza aj v *Bratislavskom misáli VI* z roku 1403 z produkcie Michala z Trnavy.⁸³⁶ V Maďarsku dnes uložený (Oszk, sign. 92) *Spišský misál* zo 14. storočia obsahuje Štefanov sviatok (20.8.)⁸³⁷ a takisto *Bratislavský misál „H“* z prvej polovice 14. storočia (dnes Oszk, sign. 94) obsahuje tri Štefanove sviatky (translatio,

---

⁸²⁵ Josef EMMER – Václav Vladivoj TOMEK eds. *Fontes rerum Bohemicarum II*. Praha 1874, s. 227: „Egregia ductrix Adleyta ardentem cupiens festo beati Stephani regis et confessoris adesce, Pannoniam petiit...”

⁸²⁶ Andreas presbyter Ratisponensis Chronicon, in: CFHH I., č. 166, s. 72: „...Hunc Stephanum omnes Ungari ut sanctum venerantur pro eo, quod per eum initium fidei acceperunt.”; Chronica minor auctore Minorita Erphordensi, in: CFHH I., č. 1134, s. 469: „Huius sancti Stephani regis festivitas in Hungaria sollempniter tamquam apostoli celebratur...”; Chronicon Leodiense breve, in: CFHH I., č. 1382, s. 579: „rex Hungarorum, Stephanus..quod divina pietas post mortem eius evidentibus inditiis ad seplulcrum eius factis singorum miraculis demonstravit.”; Chronicon vetus ex libris Pentheon excerptum de imperatoribus Germanicis auctoris anonymi, in: CFHH I., č. 1535, s. 690-691: „Hunc Stephanum omnes Ungari ut sanctum venerantur pro eo, quod per eum initium fidei acceperunt.”

⁸²⁷ Dragutin KNIEWALD, Zagrebački sakramentarij sv. Margarete MR 126, in: *Hoffilleroz zbornik. Naučni radovi posvećeni Viktoru Hoffillero o 60. godišnjici njegovog života*. Zagreb 1940, s. 461-462.

⁸²⁸ Vincent MÚCSKA, Osobitosti uhorského liturgického kalendára v 11. storočí, in: Richard Marsina ed. *Nitra v slovenských dejinách*. Nitra 2002, s. 184

⁸²⁹ Július SOPKO, *Stredoveké latinské kódexy slovenskej proveniencie v Maďarsku a Rumunsku. Kódexy slovenskej proveniencie, II. zväzok*. Martin 1982, č. 201, s. 17-18.

⁸³⁰ Jaroslav NEMEŠ, *Nitriansky kódex a jeho poslanstvo*. Ružomberok 2006, s. 20.

⁸³¹ Július SOPKO, *Stredoveké latinské kódexy v slovenských knižniciach. Kódexy slovenskej proveniencie, I. zväzok*. Martin 1981, č. 4, s. 48-49.

⁸³² Július SOPKO, *Stredoveké latinské kódexy v slovenských knižniciach. Kódexy slovenskej proveniencie, I. zväzok*. Martin 1981, č. 5, s. 49-50.

⁸³³ Július SOPKO, *Stredoveké latinské kódexy v slovenských knižniciach. Kódexy slovenskej proveniencie, I. zväzok*. Martin 1981, č. 17, s. 61-62.

⁸³⁴ Július SOPKO, *Stredoveké latinské kódexy v slovenských knižniciach. Kódexy slovenskej proveniencie, I. zväzok*. Martin 1981, č. 19, s. 63-64.

⁸³⁵ Július SOPKO, *Stredoveké latinské kódexy v slovenských knižniciach. Kódexy slovenskej proveniencie, I. zväzok*. Martin 1981, č. 188, s. 217.

⁸³⁶ Július SOPKO, *Kódex a neúplne zachované rukopisy v slovenských knižniciach. Kódexy slovenskej proveniencie, III. zväzok*. Martin 1986, č. 489, s. 62.

⁸³⁷ Július SOPKO, *Stredoveké latinské kódexy slovenskej proveniencie v Maďarsku a Rumunsku. Kódexy slovenskej proveniencie, II. zväzok*. Martin 1982, č. 208, s. 28-29.

elevatio, inventio).⁸³⁸ Sviatok k 20. augustu je doložený napríklad v misáli z kláštora Hronský svätý Beňadik z roku 1394 spolu aj s oráciami.⁸³⁹ Tento deň, vyznačený červenou farbou aj v misáli z 13. storočia, bližšie neurčeného pôvodu.⁸⁴⁰ Štefanovo oficium je doložené aj *Záhrebskom breviári MR 67* z konca 13. storočia.⁸⁴¹ Štefanov sviatok (20. 8.) je doložený aj v početných misáloch uhorskej aj neuhorskej proveniencie z konca 15. storočia: Olomouc,⁸⁴² Praha⁸⁴³ Bamberg,⁸⁴⁴ Ostrihom,⁸⁴⁵ či Záhreb.⁸⁴⁶

Štefanov kult v Chorvátsku, Dalmácii a Bosne: otázka tzv. dalmátskej legendy

Ako bolo povedané, Štefanov kult sa veľmi skoro dostal do Chorvátska. Spolu s ním zrejme na konci 11. storočia či na začiatku storočia nasledovného aj kult Svorada-Ondreja a Benedikta. V roku 1089 totiž zomrel Ladislavov švagor chorvátsko-dalmátsky kráľ Demeter Zvonimír bez toho aby zanechal dedičov. Podľa *Viedenskej obrázkovej kroniky*, to bola kráľovná-vdova Helena, podľa Tomáša Splitského zase slavónski šľachtici, ktorí požiadali Ladislava o pomoc, resp. o prevzatie koruny, tak aby toto kráľovstvo neupadlo do anarchie.⁸⁴⁷ Ladislav teda vstúpil do Chorvátska veľmi pravdepodobne v roku 1091, keď po Zvonimírovi sotva dva roky panoval jeho príbuzný Štefan II. Najprv mocensky ovládol Slavónsko, teda územie medzi Sávou a Drávou, ktorého príslušnosť k Uhorsku zaistil založením biskupstva v Záhrebe. Ladislav založil toto biskupstvo bez akejkoľvek konzultácie s pápežom, hoci v tomto čase na konci 11. storočia, existovali tendencie čo najviac obmedziť zásahy laikov v cirkvi. Ladislav teda de iure konal ako sám prvý uhorský kráľ Štefan, ktorý prakticky podľa svojho uváženia (prípadne s istými pápežskými výsadami) zakladal biskupstvá a nominoval biskupov.⁸⁴⁸ Ladislav sa však nemohol venovať chorvátskym záležitostiam úplne, Uhorsko bolo v tejto dobe okrem iného ohrozené aj vpádmi Pečenehov a Kumánov. To zašlo tak ďaleko, že zničili hrad a biskupské sídlo Bihar (dnes Biharia v Rumunsku) a Ladislav musel presunúť biskupstvo do neďalekého Veľkého Varadína.⁸⁴⁹ Za chorvátskeho kráľa de iure dosadil svojho synovca Almóša, ako to uvádza listina zadarského priora Draga.⁸⁵⁰ Almóš sa zrejme tiež dlho v Chorvátsku nezdržoval, po Ladislavovej smrti v roku 1095 totiž vypukla dynastická roztržka medzi ním a Kolomanom. Ladislavov krok tak podľa všetkého vôbec nebol po vôli pápežovi Urbanovi II. Uhorský kráľ totiž zasiahol do pápežského léna. Tak bolo vnímané Chorvátsko, keď Gregor VII. v roku 1075 uznal Demetera Zvonimíra za chorvátsko-dalmátskeho kráľa a korunoval ho prostredníctvom svojho legáta. Hoci na konci 11. storočia došlo k formovaniu I. križiackej výpravy, Ladislav nebol oslovený Urbanom II., zrejme práve kvôli narúšaniu pápežských práv,

⁸³⁸ Július SOPKO, *Stredoveké latinské kódexy slovenskej proveniencie v Maďarsku a Rumunsku. Kódexy slovenskej proveniencie, II. zväzok*. Martin 1982, č. 209, s. 30-31.

⁸³⁹ Polycarpus RADÓ, *Libri liturgici manu scripti bibliothecarum Hungariae*. Budapeštin 1947, č.25, s. 114, 116.

⁸⁴⁰ Polycarpus RADÓ, *Libri liturgici manu scripti bibliothecarum Hungariae*. Budapeštin 1947, č.6, s. 60.

⁸⁴¹ Polycarpus RADÓ, *Libri liturgici manu scripti bibliothecarum Hungariae*. Budapeštin 1947, s. 18-19.

⁸⁴² Missale Olomucenese, fol. 252r, dostupné na: <https://usuarium.elte.hu/book/752/view> (28.9.2021)

⁸⁴³ Missale Pragense, fol. 96r, dostupné na: <https://usuarium.elte.hu/book/2/view> (28.9.2021)

⁸⁴⁴ Missale Bambergense, fol. 227r, dostupné na: <https://usuarium.elte.hu/book/20/view> (28.10.2021)

⁸⁴⁵ Missale Strigoniense, fol. 148r, dostupné na: <https://usuarium.elte.hu/book/248/view> (28.10.2021)

⁸⁴⁶ Missale Zagrabiense, fol. 187r, dostupné na: <https://usuarium.elte.hu/book/92/view> (28.10.2021)

⁸⁴⁷ Damir KARBIĆ, Mirjana MATIJEVIĆ SOKOL, James Ross SWEENEY eds. *Thomae archidiaconi Spalatensis. Historia Salonitanorum atque Spalatinorum pontificum. Archdeacon Thomas of Split. History of the Bishops of Salona and Split*. Budapest – New York 2006, s. 92-93.

⁸⁴⁸ Teda tzv. apoštolské práve uhorských kráľov. K problematike: Vincent MÚČSKA, *Uhorsko a cirkevné reformy 10. a 11. storočia*. Bratislava 2004, s.57-62

⁸⁴⁹ Richard MARSINA – Július SOPKO eds., *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice 1997, s. 375; Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Budmerice² 2016, s. 454-455.

⁸⁵⁰ CDCr I., č. 161, s. 200

hoci uhorskí kronikári sa nám snažia nahovoriť opak.⁸⁵¹ Ladislav teda založil biskupstvo zrejme v roku 1091 za prvého záhrebského biskupa vybral českého klerika menom Duch (? Duško/Dušek). Ten sa spomína iba v prepise zakladacej listine biskupstva z roku 1134, takže o ňom nemáme žiadne ďalšie informácie.⁸⁵² Je možné, že prišiel z nejakej českej kapituly či kláštora. Istá historická stopa po tomto biskupovi však zostala – niekoľko kostolov v okolí Záhrebu zasvätených svätému Václavovi.⁸⁵³ Predpokladáme, že už v 90. rokoch 11. storočia sa do Záhrebu dostali Štefanove relikvie, keďže mu bolo zasvätené biskupstvo aj katedrála. Záhreb sa napokon stal zásadným miestom Štefanovho kultu, čo bola hlavne Ladislavova iniciatíva. Práve on, v istom zmysle ako podmaniteľ, určil patrocínium na tomto mieste. Obdobne konal Henrich Vtáčnik vo vzťahu k Prahe, či o niečo neskôr tak samotní Přemyslovci, keď implementovali václavské patrocínium v Krakove.⁸⁵⁴

Gábor Klaniczay predpokladá, že už po vzniku biskupstva sem Ladislav preniesol aj relikviu Štefanovej hlavy, aby tak posilnil jeho kult v celej oblasti.⁸⁵⁵ Istá relikvia sa sem musela dostať už v 11. storočí, a však Štefanova hlava („caput“) sa však spomína až v neskoršom novovekom súpise z roku 1546, preto sa domnievame, že táto relikvia sa tu ocitla snáď krátko predtým, prenesená zo Stoličného Belehradu, aby bola ochránená pre osmanskou expanziou.⁸⁵⁶ Zo Záhrebu sa zachovali iba neskorostredoveké a novoveké inventárne súpisy kapituly. Zachytávajú tieto relikvie:

1. „latus sanctissimi regis Stephani quod tenent duo angeli in quatuor lilia de ladula argentea deaurata procedencia, que ladula continet in quatuor angelis quatuor nodos“ (inventár z roku 1394).⁸⁵⁷
2. „Primo vna costa lateris sanctissimi regis Stephani, quam tenent duo angeli inter quatuor lilia de ladula argentea deaurata procedencia cum armis regis Lodouici er regni in smaldis positis, deficiunt duo arma predictis armis.“ (inventár z roku 1474)⁸⁵⁸
3. „Caput beati Stephani regis in theca argentea“ (inventár z roku 1546) táto relikvia bola potom zrejme umiestnená v striebornom relikviári z roku 1635.⁸⁵⁹

Ako sme sa zmienili, po Ladislavovej smrti sa situácia dramaticky zmenila. Arpádovci sa na istý čas v Chorvátsku nezdržovali, čo využili tunajší šľachtici a zvolili za kráľa istého veľmoža Petra Snačiča. Uhorský kráľ Koloman však podnikol v roku 1097 ofenzívu a Petra porazil. Na krátko uzavrel spojenectvo s Benátkami (1098), ktoré z byzantského poverenia spravovali Dalmáciu a však po smrti dóžu Vitala Michieliho v roku 1102 znova vstúpil do Chorvátska a Dalmácie. V Biograde sa dal korunovať za chorvátskeho kráľa a v priebehu roku 1105 si podvolil aj dalmátske mestá Split, Zadar a Trogir.⁸⁶⁰ Od začiatku 12. storočia teda môžeme predpokladať rozširovanie kultu svätého Štefana aj do prímorských oblastí. Koloman a po ňom i nasledujúci uhorskí králi často dosadzovali na vysoké

---

⁸⁵¹ Vid napr. Ján LUKAČKA – Július SOPKO – Tünde LENGYELOVÁ – Magdaléna GOCNÍKOVÁ eds. *Viedenská maľovaná kronika*, Bratislava 2016, s. 239-240.

⁸⁵² DHA I., č. 85, s. 261; Lelja DOBRONIČ, *Biskupski i kaptolski Zagreb*. Zagreb 1991, s. 10.

⁸⁵³ András MEZŐ, *Patrocíniumok a középkori Magyarországon*, Budapest 2003, s. 493.

⁸⁵⁴ Jiří KUTHAN, K šíření kultu svatého Václava za hranice Čech a Moravy v době Přemyslovců a Lucemburků, in: Petr Kubín ed. *Svatý Václav. Na památku 1100. výročí narození knížete Václava Svatého*. Praha 2010, s. 222.

⁸⁵⁵ Gábor KLANICZAY, *Holy Rulers and Blessed Princesses. Dynastic Cults in Medieval Central Europe*. New York 2002, s. 148.

⁸⁵⁶ Dragutin KNIEWALD, *Najstariji inventari zagrebačke katedrale*. Zagreb 1951, s. 78

⁸⁵⁷ Dragutin KNIEWALD, *Najstariji inventari zagrebačke katedrale*. Zagreb 1951, s. 64

⁸⁵⁸ Dragutin KNIEWALD, *Najstariji inventari zagrebačke katedrale*. Zagreb 1951, s. 73

⁸⁵⁹ Dragutin KNIEWALD, *Najstariji inventari zagrebačke katedrale*. Zagreb 1951, s. 78; Daniel PREMERL, Zagreb Cathedral's Reliquary Bust of Saint Stephen the King: the Context of its Commission and its Attribution, In: *Radovi Instituta povijesti i umjetnosti*, č. 34, 2010, s. 101.

⁸⁶⁰ Judit GÁL, *Dalmatia and the Exercise of the Royal Authority in the Árpád-Era Kingdom of Hungary*. Budapest 2020, s. 13.

cirkevné posty v Dalmácii svojich vybraných prelátov. V roku 1113 to bol napríklad Manases na arcibiskupský stolec do Splitu.⁸⁶¹ Predtým bol biskupom v Záhrebe, zrejme však pochádzal z Nitrianska, kde mohol pôsobiť ako nitriansky kanonik či zoborský mních.⁸⁶² Na prelome 11. a 12. storočia došlo podľa všetkého aj k vybudovaniu siete kostolov svätého Štefana vo vybraných lokalitách na kľúčových cestách v Slavónsku a Chorvátsku. Kupci a cestujúci sa takto najlepšie zoznámili s uhorským patrónom. Jedna z takýchto ciest viedla zo Záhrebu, pokračovala popri Sáve a potom do Bosny (tu kostol svätého Štefana v lokalite Puharska, dnes mesto Prijedor, Bosna-Hercegovina) a potom do Kninu a ďalej do Dalmácie.⁸⁶³ Zásadnou sakrálnou stavbou sa stal práve kostol svätého Štefana v Knine, starobydom sídle chorvátskych kráľov a biskupov.⁸⁶⁴ Kostol bol zrejme postavený na prelome 11. a 12. storočia, pravdepodobne potom ako Koloman podnikol prvú ofenzívu do vnútrozemského Chorvátska. Táto sieť kostolov bola teda pravdepodobne vytvorená za Kolomana – to zároveň korešponduje s myšlienkou, že Koloman bol prvý uhorský kráľ, ktorý sa pokúsil ovládnuť aj politicky neukotvený priestor Bosny. Trvalejšie pripojenie Bosny k Uhorsku (aj v rámci zmeny titulatúry uhorských kráľov) sa však datuje do obdobia jeho synovca Bela II. (1131-1141).⁸⁶⁵

Čo sa týka Dalmácie samotnej, maďarská medievistka Judit Gál sa domnieva, že svätoštepanský kult sem začal intenzívnejšie prenikať až od polovice 12. storočia so splitskými arcibiskupmi uhorského pôvodu. V lokalite Kaštel Gomilica neďaleko Splitu sa našiel relikvár datovaný približne do roku 1160 aj s inskripciou, že sa jedná o relikvie svätého Štefana kráľa.⁸⁶⁶ V rokoch 1162-1180 Uhorsko v podstate stratilo kontrolu nad Dalmáciou v čase dynastickej krízy, ktorá bola zažehnaná až nástupom Bela III. (1172), ktorý po smrti byzantského cisára Manuela Komnena v roku 1180 obnovil uhorské panstvo na Jadrane.⁸⁶⁷

V poslednej štvrtine 12. storočia bol napísaný alebo lepšie povedané zostavený ideový spis v kronikárskej podobe *Letopis Popa Dukljanina*. Ako sme už uviedli, išlo o ideový konštrukt obhajujúci starobylosť Dukljanskeho kráľovstva Srbov a tunajšieho arcibiskupstva. K tomu si autor tak povediac „zapožičal“ veľkomoravského Svätopluka, ktorého štylizoval do podoby zakladateľa štátu aj domácej cirkvi. Stotožňujeme sa s názorom chorvátskeho cirkevného historika Eduarda Peričića, že autorom letopisu bol Gregor zo zadarského šľachtického rodu Grisogono, ktorý v poslednej štvrtine 12. storočia pôsobil ako dukljansky (barský) arcibiskup.⁸⁶⁸ Existuje domnienka, že Gregor si k vytvoreniu obrazu ideálneho panovníka, teda toposu rex iustus, pomohol práve svätoštepanskými legendami. Došlo tak vlastne k paradoxnej situácii, keď kult svätého Štefana mal „prevrstviť“ Svätopluka (na konci 11. storočia), ale o necelé storočie neskôr to boli práve svätoštepanské legendy ako literárna predloha, ktoré zase Svätoplukov kult a spomienku oživil.⁸⁶⁹ Oprávnené sa domnievame, že rukopisy

---

⁸⁶¹ Judit GÁL, *Dalmatia and the Exercise of the Royal Authority in the Árpád-Era Kingdom of Hungary*. Budapest 2020, s. 44-45.

⁸⁶² Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Budmerice² 2016, s. 497

⁸⁶³ Tajana SEKELJ IVANČAN, Župna crkva ... sancti Stephanis regis circa Drauam – prilog tumačenju širenja ugarskoga političkog utjecaja južno od Drave. In: *Prilozi institua za Archeologiju*, č. 1, roč. 25, 2009, s. 109-110.

⁸⁶⁴ Judit GÁL, *Dalmatia and the Exercise of the Royal Authority in the Árpád-Era Kingdom of Hungary*. Budapest 2020, s. 61. Tunajší biskup je v prameňoch dokonca uvádzaný ako „Episcopus Chroatiensis“.

⁸⁶⁵ Tibor ŽIVKOVIĆ, Rama in the Royal Title of the Hungarian Kings, in: Tibor Živković ed. *Forging Unity. South Slavs between East and West 550-1150*. Belgrade 2008, s. 269-270.

⁸⁶⁶ Judit GÁL, *Dalmatia and the Exercise of the Royal Authority in the Árpád-Era Kingdom of Hungary*. Budapest 2020, s. 61.

⁸⁶⁷ John V. A. Fine Jr., *The Early Medieval Balkans. A Critical Survey from the Sixth to the Late Twelfth Century*. Anna Arbor 1991, s. 289.

⁸⁶⁸ Eduard PERIČIĆ, *Sclavorum Regnum Grgura Barskog. Ljetopis Popa Dukljanina*. Zagreb 1991, s. 133-134.

⁸⁶⁹ Wawrzyniec KOWALSKI, *The King of the Slavs. The Image of a Ruler in the Latin Text of The Chronicle of the Priest of Duklja*. Leiden-Boston 2021, s. 39, Martin HOMZA, *Stredoveké korene svätoplukovskej tradície u Slovákov (čierna a biela svätoplukovská legenda*, in: Martin Homza et al. *Svätopluk v európskom písomníctve, Štúdie z dejín svätoplukovskej legendy*. Bratislava 2013, s. 134-136

svätoštefanských legiend sa dostali do Dalmácie. Nachádzali sa tu aj Štefanove relikvie a taktiež arcibiskupi z Uhorska, jeden (Peter) bol dokonca predtým opátom kláštora svätého Martina na Panónskej hore (pred rokom 1191).⁸⁷⁰ Legendy svätého Štefana sa tu už od polovice 12. storočia mohli nachádzať v Zadare či Splite. Práve tu sa s nimi mohol zoznámiť Gregor ešte pred svojim pôsobením v dukljanskom biskupskom sídle Stari Bar.⁸⁷¹ Relikvie svätého Štefana (predpokladáme, že schránka s pozostatkami) sa ocitli na čas v Splite, keď kráľovský dvor utiekol do Dalmácie pred Tatármi v roku 1242. Panovník Belo IV. sa s rodinou zdržiaval najprv v Splite, potom v neďalekej pevnosti Klis a napokon v Trogire.⁸⁷² Predpokladáme, že relikvia svätého Štefana sa tak mohla dostať do niekoľkých dalmátskych katedrál.

Na tomto mieste však vyvstáva problém osoby prvého uhorského kráľa v *Uhorsko-poľskej kronike*. Bol to predovšetkým Martin Homza, ktorý kroniku podrobne analyzoval, datoval jej vznik do 20. či 30. rokov 13. storočia a za jej autora určil spišského prepošta Adolfa, pôvodom z Porýnia.⁸⁷³ Podľa nás tu však zostalo niekoľko nezodpovedaných otázok. Predovšetkým, ako je možné vysvetliť množstvo chorvátsko-dalmátskych či byzantských motívov v kronike. Kronika zároveň vnáša do uhorských stredovekých dejín najväčšiu diskrepanciu, keď za matku svätého Štefana považuje kňažnú Adelaidu z Krakova.⁸⁷⁴ Jej historicita však nie je ani dnes prakticky vyriešená.⁸⁷⁵ Ako sme uviedli vyššie, v kronike je vložená zhustená legenda svätého Štefana od biskupa Hartvika, čo poukazuje na komplexnosť celého problému. Kronika teda podľa nás zahŕňa chorvátsko-dalmátske motívy, ktorý by prelát nemeckého pôvodu sotva vedel a takisto by preňho vôbec nemuseli byť významné. Predpokladáme, že autorom kroniky, alebo väčšiny textu prípadne definitívnym zostavovateľom bol chorvátsko-dalmátsky prelát.

Kronika totiž obsahuje príbeh o násilnej smrti chorvátskeho kráľa Kazimíra (sic!). Relácia, ktorú sme nazvali *De morte regis Croatorum* sa podľa nás vzťahuje na násilnú smrť kráľa Demetera Zvonimíra († 1089).⁸⁷⁶ Kronika taktiež poukazuje na väzby Splitu so svätým Pavlom, zároveň hovorí že sa tu rád zdržiaval chorvátsky kráľ.⁸⁷⁷ Táto prakticky umelo vložená glosa podľa nás ukazuje na chorvátsko-dalmátskeho kráľa Štefana II. (1089-1091), ktorý žil ako mních v splitskom benediktínskom kláštore

---

⁸⁷⁰ Judit GÁL, *Dalmatia and the Exercise of the Royal Authority in the Árpád-Era Kingdom of Hungary*. Budapest 2020, s. 45-46.

⁸⁷¹ Gregor zomrel pravdepodobne po roku 1196, vtedy bol podľa vlastných slov už starý a chatrného zdravia. Predpokladáme, že mal viac ako 70, narodil sa teda zrejme v 20. či 30. rokoch 12. storočia, v Duklji sa prvýkrát spomína v roku 1173. Dovtedy mohol napríklad pôsobiť v Zadarskej či Splitskej kapitule. Nový dukljanský arcibiskup bol inštalovaný v roku 1199. CDCr II., č. 265, s. 282 (Gregorov závet v Zadare, datovaný približne do roku 1196); Eduard PERIČIĆ, *Sclavorum Regnum Grgura Barskog. Ljetopis Popa Dukljanina*. Zagreb 1991, s. 222-223, 249-250.

⁸⁷² Damir KARBIĆ, Mirjana MATIJEVIĆ SOKOL, James Ross SWEENEY eds. *Thomae archidiaconi Spalatensis. Historia Salonitanorum atque Spalatinorum pontificum. Archdeacon Thomas of Split. History of the Bishops of Salona and Split*. Budapest – New York 2006, s. 286: „Porro Bela rex veritus, ne Tartari transvadato Danubio reliquam regni partem contererent, misit ad civitatem Albensem et suscepto corpore beati Stephani regis...misit...ad maritimas regiones.“

⁸⁷³ Martin HOMZA ed. *Uhorsko-poľská kronika. Nedocenený prameň k dejinám strednej Európy*. Bratislava 2009, s. 26-27.

⁸⁷⁴ Martin HOMZA ed. *Uhorsko-poľská kronika. Nedocenený prameň k dejinám strednej Európy*. Bratislava 2009, s. 135.

⁸⁷⁵ Novšie aj Martin HOMZA, *Muliere suadentes – Persuasive Women. Female Royal Saints in Medieval East Central and Eastern Europe*. Boston-Leiden 2017, s. 174-176; Ryszard GRZESIK Adelheid, az állítólagos lengyel hercegnő a magyar trónon, in: *Aetas*, č.3, 1995, s. 120.

⁸⁷⁶ Ryszard GRZESIK, Sources of a Story about the Murdered Croatian King in the Hungarian-Polish Chronicle, in: *Povijesni prilozi*, č. 24, 2003, s. 100-101.

⁸⁷⁷ Martin HOMZA ed. *Uhorsko-poľská kronika. Nedocenený prameň k dejinám strednej Európy*. Bratislava 2009, s. 130: „Rex vero Sclavonie et Chrwacie circa mare delectabatur in civitate, que Sipleth dicitur, quam sanctus Paulus apostolus ad fidem Christianam convertit...“

svätého Štefana Prvomučeníka.⁸⁷⁸ Nie je vylúčené, že počas svojho krátkeho panovania sa zdržiaval najmä v Splite prípadne v blízkych lokalitách – Solin či Klis. Ako sme povedali, matkou uhorského kráľa Štefana je podľa kroniky Adelaida z Krakova. Autor (alebo zostavovateľ) kroniky tu teda vytvára sakrálnu panovnícku dvojicu, ktorej archetypom boli cisár Konštantín a jeho matka Helena.⁸⁷⁹ Jedná sa teda o byzantský vzorec. Z 10. storočia však takúto dvojicu poznáme aj z Chorvátska: kráľovná Helena († 975) zo zadarského magnátskeho rodu Madii a jej syn Štefan Držislav. Bola to najmä kráľovná Helena, ktorá Štefana Prvomučeníka povýšila na dynastický kult, tomuto svätcovi zasvätila aj nové kráľovské pohrebisko a zároveň toto meno dala aj svojmu synovi.⁸⁸⁰ V Uhorsku sa na takejto úrovni kult Štefana Prvomučeníka nikdy neimplementoval, zostal približne na polovičnom počte patrocínií oproti prvého uhorskému kráľovi (73).⁸⁸¹ Z pochopiteľných príčin bol prevrstvený svojim uhorským menovcom. Ríšsky prelát ako autor kroniky by zrejme načrtol možnosť, že uhorského Štefana pokrstili klerici z Pasova. Ak by takáto informácia existovala, predpokladáme, že by sa k nej dostal. Zostáva však neobjasnené spojenie chorvátskych a poľských motívov, ktoré reprezentuje najmä Adelaida, tej kronikár dokonca udelil kľúčovú úlohu pri kristianizácii Uhorska.⁸⁸² Kronika teda akcentuje úlohu poľskej kňažnej Adelaidy a spolu so Štefanom sa stávajú zakladateľmi uhorskej štátnosti tak ako Konštantín a Helena v Byzancii. Tento byzantský model by však bol v prvej štvrtine 13. storočia pomerne neaktuálny. V západnej Európe tu boli výrazné protibyzantské tendencie, ktoré narastali od čias I. križiackej výpravy a vyvrcholili dobytím Konštantínopolu v roku 1204. Zostavovateľ kroniky vypustil Konštantínopol z miest, kde Štefan založil kláštory. Takisto sa ako nejasné, v istom zmysle anachronistické, javí poukazovanie na naratív budovania Uhorska a prijatia kresťanstva. Ako sme načrtli pri analýze legiend, svätý Štefan sa pravdepodobne sám štylizoval do podoby cisára Konštantína a toto „imitatio Constantini“ bolo budované za jeho života. Túto tendenciu čiastočne po jeho smrti amplifikovali i jeho legendy, predovšetkým žánrovo archaickejšia *Väčšia legenda*. Štefan s Byzanciou pravdepodobne udržiaval nadštandardné vzťahy, okrem iného aj výrazne podporoval grécke kláštory v Uhorsku.⁸⁸³ Jeden z byzantských cisárov (Basil II. alebo Roman Diogenes) mu poslal i relikviár svätého Kríža, ktorý je dnes súčasťou ostrihomského katedrálneho pokladu (*Ostrihomská staurothéka*).⁸⁸⁴ I titul apoštolského kráľa má tak veľmi pravdepodobne byzantské korene.⁸⁸⁵ Pôvodne zrejme išlo o ideový koncept kráľ-apoštol, ktorého základným archetypom bol práve Konštantín. Znamenie kríža, zásadné

⁸⁷⁸ CDCr I., č. 127, s. 164-165.

⁸⁷⁹ Martin HOMZA, *Mulieres saudentes – Presviedčajúce ženy. Štúdie z dejín ženskej panovníckej svätosti v strednej a východnej Európe v 10. – 13. storočí*. Bratislava 2002, s. 136-137.

⁸⁸⁰ Laris BORIĆ, Patron Saints and Respective Cult Areas in Service of Political Propaganda and the Affirmation of Communal Identity: Case of the Dalmatian Town of Zadar in Mediaeval and Early Modern Period, in: Renata Novak Klemenčič ed. *Arhitektura in politika. Zbirka: Arhitekturna zgodovina, 3*. Ljubljana 2016, s. 17; Zrinka NIKOLIĆ, Madijevci: Primjer obitelji dalmatinske gradske elite u desetom i jedanaestom stoljeću, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, č. 23, 2005, s. 10-11.

⁸⁸¹ András MEZŐ, *Patrocíniumok a középkori Magyarországon*, Budapest 2003, s. 124-130.

⁸⁸² Najprv na kresťanskú vieru obrátila svojho manžela Geju a potom sa spomína pri poslaní koruny z Ríma akoby jej pričinením. Martin HOMZA ed. *Uhorsko-poľská kronika. Nedocenený prameň k dejinám strednej Európy*. Bratislava 2009, s. 133, 147.

⁸⁸³ Marianne SÁHGÝ, Greek monasteries in Early Árpadian Hungary, in: Marianne Sággy – Robert C. Ousterhout eds. *Piroska and the Pantokrator. Dynastic Memory, Healing, and Salvation in Komnenian Constantinople*. Budapest-New York 2019, s. 15-20.

⁸⁸⁴ Helen C. EVANS – William D. WIXOM eds. *The Glory of Byzantium: The Art and Culture of Middle Byzantine Era 843-1261*. New York 1997, č. 40, s. 81; Iván SZANTÓ, The Cross-cultural Heritage of a Byzantine Reliquary, in: Jelena Pavličić ed. *Traditional and Modern in Art and Education*. Prishtina, Kosovska Mitrovica 2017, s. 22-31; Martin HOMZA, *Mulieres saudentes – Presviedčajúce ženy. Štúdie z dejín ženskej panovníckej svätosti v strednej a východnej Európe v 10. – 13. storočí*. Bratislava 2002, s. 139.

⁸⁸⁵ István BAÁN, Szent István: Rex apostolicus – isapostolos. *Athanasiana*, 45, 2017, s. 71. Autor hovorí aj o možnom kulte cisára Konštantína v Uhorsku.

pre Konštantína v rozhodujúcej bitke pri Milvijskom moste, sa stalo aj Štefanovým znakom. Domnievame sa, že uhorský dvojkríž bol pôvodne Štefanovým osobným znakom, aj legendista Hartvik spomína kríž ako Štefanovo znamenie.⁸⁸⁶ Historici a heraldici uvažovali, že dvojkríž sa etabloval až v čase Bela III., ktorý takmer celú mladosť prežil v Byzancii.⁸⁸⁷ Domnievame sa, teda že akékoľvek byzantské referencie či alúzie sú produktom uhorskej hagiografickej tradície pochádzajú z konca 11. storočia alebo približne z prvej polovice 12. storočia.

Vráťme sa ešte nakrátko do Dalmácie. V období 1162-1180 sa dostala pod byzantskú správu vtedy panujúceho cisára Manuela Komnena. I vtedajšia cisárska rodina však ponúkla prípad posvätnéj panovníckej dvojice. Manuelovou matkou bola cisárovná Irena († 1134), vlastným meno Piroška, dcéra svätého Ladislava. Panovnícku dvojicu štedro podporujúcu cirkev tvorila pochopiteľne so svojim manželom cisárom Jánom Komnenom. Spolu založili honosný kláštor Pantokrator, ktorý sa stal aj novým pohrebiskom komnenovskej dynastie. Aj Irena a Ján sa samozrejme cítili byť ideovými nástupcami Konštantína a Heleny.⁸⁸⁸ Autor kroniky či vloženéj legendy mohol však ako zásadnú panovnícku dvojicu vnímať Irenu a jej syna Manuela. „Imitatio Constantini et Helenae“ tak mohlo byť prostredníctvom Komnenovcov reaktualizované a dalmátskym prelátom pretavené aj do *Uhorsko-poľskej kroniky*. Ak zostavovateľ/autor kroniky poznal z autopsie chorvátsko-dalmátske reálie musel mať napokon aj istý vzťah k Poľsku. Možnosť poskytuje isté dynastické prepojenie. Dcéra Bela II., Alžbeta sa totiž za zrejme v priebehu 40. rokov 12. storočia vydala za veľkopoľského vojvodu Meška Starého.⁸⁸⁹ Chorvátsko-dalmátsky klerik tak zrejme v 50. rokoch mohol pôsobiť u kňažnej Alžbety ako kaplán. Podobne tak iný klerik mohol pôsobiť aj u českej kňažnej Adelaidy, Almóšovej dcéry a sprostredkovať kult svätého Svorada do Olomouca. Samozrejme mohli tu byť i iné cesty ako sa poľské motívy stali zásadnými pre nášho dalmátskeho autora. Ako sme konštatovali vyššie, historicita Gejzovej manželky Adelaidy je otázna. Poľská tradícia zachovala dokonca aj jej legendu hoci otáznej kredibility.⁸⁹⁰ Maďarský medievista Szabolcz de Vajay (1921-2010), ktorý podrobne skúmal rodinné väzby veľkokniežaťa Gejzu dospel k záveru, že Adelaida existovala a bola Gejzovou druhou manželkou.⁸⁹¹ Meno Adelaida dokonca veľmi často rezonuje v arpádovskej dynastii v 11. a 12. storočí, čo najmä svedčí o dynastickej tradícii tohto mena podobne ako v prípade mužských mien Belo či Ondrej.⁸⁹² Podľa všetkého toto meno odkazuje na cisárovnú svätú Adelaidu (†999) manželku cisára Ota I., ktorá bola kanonizovaná v roku 1097 pápežom Urbanom II.⁸⁹³ Toto meno sa však už predtým

---

⁸⁸⁶ Emma BARTONIEK ed. *Legendae sancti Stephani regis. Legenda S, Stephani regis ab Hartvico episcopo conscripta*, in: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores Rerum Hungaricarum vol. II*. Budapestini 1938, s. 414: „Crucem insuper ferendam regi, velut in signum apostolatus misit...ille vero merito Christi apostolus.“

⁸⁸⁷ György RÁCZ, *The Heraldry of Angevin-age Hungary and its Reflection in the Illuminated Chronicle*, in: János M. Bak – László Veszprémy eds. *Studies on the Illuminated Chronicle*. Budapest 2018, s. 111-112

⁸⁸⁸ Robert C. OUSTERHOUT, *Piroska and the Pantokrator: Reassessing the Architectural Evidence*, in: Marianne Sághy – Robert C. Ousterhout eds. *Piroska and the Pantokrator. Dynastic Memory, Healing, and Salvation in Komnenian Constantinople*. Budapest-New York 2019, s. 254, Paul MAGDALINO, *The Foundation of the Pantokrator Monastery in Its Urban Setting*, in: Sofia Kotzabassi ed. *The Pantokrator Monastery in Constantinople*, Boston-Berlin 2013, s. 42-43

⁸⁸⁹ Oswald BALZER, *Genealogia Piastów*. Krakow 1895, s. 163-165.

⁸⁹⁰ Považované za fictum, údajný stredoveký rukopis sa mal stratiť počas I. svetovej vojny - Martin HOMZA, *Mulieres saudentes – Presvedčajúce ženy. Štúdie z dejín ženskej panovníckej svätosti v strednej a východnej Európe v 10. – 13. storočí*. Bratislava 2002, s. 116; Ryszard GRZESIK *Adelheid, az állítólagos lengyel hercegnő a magyar trónon*, in: *Aetas*, č.3, 1995, s. 117-118.

⁸⁹¹ Szabolcs de VAJAY, *Großfürst Geysa von Ungarn – Familie und Verwandtschaft*, in: *Südostforschungen*, č. 21, 1962, s. 54-55.

⁸⁹² Szabolcs de VAJAY, *Großfürst Geysa von Ungarn – Familie und Verwandtschaft*, in: *Südostforschungen*, č. 21, 1962, s. 83-84.

⁸⁹³ Carlo EGGGER, *Adelaide*, in: *Bibliotheca Sanctorum* T.I. Roma 1990, s. 234-236.

vyskytuje vo Franskej ríši (napríklad manželka Huga Kapeta).⁸⁹⁴ Prípadne môže ísť o upravenú podobu mena Adéla, čo by poukazovalo na svätú Adélu (+7 30) benediktínsku opátku v Trevíri.⁸⁹⁵ Spomenutá cisárovná Adelaida však mala s Uhorskom isté väzby. Z jej prvého manželstva s italským kráľom Lotarom II. sa narodila franská kráľovná Emma, o ktorej sa uvažuje, že sa stala aj českou kňažnou a manželkou Boleslava II.⁸⁹⁶ Z príbuzenstva Adelaidy však pochádzala aj uhorská kráľovná Gizela, Štefanova manželka. Gizelina matka, tiež Gizela a Adelaida pochádzali z burgundskej kráľovskej rodiny.⁸⁹⁷ Nie je teda vylúčené, že prostredníctvom dynastických a prípadne i ďalších väzieb sa v Uhorsku etablovala Adelaidina spomienka až do takej miery, že sa jej meno stala i uhorským dynastickým menom. Štefan mal viacero sestier, ktoré po mene nevieme identifikovať.⁸⁹⁸ Je možné, že túto tradíciu implementoval už jeho otec Gejza.

Domnievame sa teda, že zrejme v polovici 12. storočia vznikla v Dalmácii legenda o svätom Štefanovi hovoriaca aj o jeho matke Adelaide („*Legenda sanctorum Stephani regis et Adelhaidae matris eius*“), prípadne i ďalšie texty rukou dalmátsko-chorvátskeho klerika, ktorý najskôr pôsobil v Poľsku u kňažnej Alžbety. Nie je napokon vylúčené, že to bol sám neskorší dukljansky arcibiskup Gregor, hoci tu si to žiada ešte ďalší podrobný výskum. Ak by sme sa priklonili k datovaniu kroniky do prvej tretiny 13. storočia, autorom mohol byť i záhrebský biskup Štefan II. (v úrade záhrebského biskupa 1225-1247) veľmi blízky Kolomanovi Haličskému a referencie na Poľsko sú odrazom Kolomanovho sobášu so Salomeou Krakovskou.⁸⁹⁹ Spolu totiž chceli reorganizovať juh Uhorska, napr. i podriadením Záhrebského biskupstva Splitu (1240) a ako sa niekedy uvažuje i do podoby Slovanského kráľovstva.⁹⁰⁰ Dodajme, že v 18. storočí tu boli isté pokusy spojiť chorvátsku stredovekú tradíciu so svätým Štefanom. Osvietenský chorvátsky historik Adam Baltazár Krčelić (1715-1778), vo svojom diele *De regnis Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae notitiae* totiž zachytáva excerpty z dnes nezachovaného textu kroniky Jána, archidiakona z Gorice, pôvodne z polovice 14. storočia, ktorá rozpráva o udalostiach 11. storočia.⁹⁰¹ Hodnovernosť týchto relácií je otázna, avšak obsahuje aj informácie napr. z *Kroniky anonymného notára kráľa Bela*, ktorá v tom čase ešte nebola vydaná tlačou.⁹⁰² Kronika okrem

---

⁸⁹⁴ Constance BRITAIN BOUCHARD, *Those of my Blood. Constructing Noble Families in Medieval Francia*. Philadelphia 2001, s. 114

⁸⁹⁵ Alfonso M. ZIMMERMANN, Adele, *Bibliotheca Sanctorum* T.I. Roma 1990, s. 237-238.

⁸⁹⁶ Dušan TŘEŠTÍK, Ještě ke královně Emmě. Wolfenbüttelský rukopis Gumpoldovy legendy a Druhý život královny Matyldy, in: Jana Zachová ed. *Legendy Wolfenbüttelského rukopisu*. Praha 2010, s. 34-35.

⁸⁹⁷ Christopher MIELKE, *The Archaeology and the Material Culture of Queenship in Medieval Hungary, 1000-1395*. Cham 2021, s. 32-33.

⁸⁹⁸ Szabolcs de VAJAY, Großfürst Geysa von Ungarn – Familie und Verwandtschaft, in: *Südostforschungen*, č. 21, 1962, s. 68-69.

⁸⁹⁹ Nevysvetľovalo by to však, prečo autor či zostavovateľ *Uhorsko-poľskej kroniky* použil naratív o Adelaidinom podiele na kristianizácii Uhorska. V 13. storočí totiž Uhorsko nemuselo viesť boj o uchovanie kresťanskej viery. Na škodu veci potom Adelaidin osud ďalej už nie je rozvedený.

⁹⁰⁰ Biskup Štefan (v roku 1241 zvolený dokonca za splitského arcibiskupa, ale nepotvrdený v úrade) mohol teda vytvoriť či aktualizovať koncept Slovanského kráľovstva. Množstvo chorvátsko-dalmátskych motívov tiež hovorí v Štefanov prospech. Igor RAZUM, Ecclesiastical Reformer and Politician: Two Faces of Bishop Stephen II of Zagreb, 1225-1247, in: Dženan Dautović, Emir O. Filipović - Neven Isailović eds. *Medieval Bosnia and South-East European Relations. Political, Religious, and Cultural Life at the Adriatic Crossroads*. Amsterdam 2019, s. 143; Márta FONT – Gábor BARABÁS eds. *Coloman King of Galicia and Duke of Slavonia (1208-1241). Medieval Central Europe and Hungarian Power*. Amsterdam 2019, s. 82

⁹⁰¹ Názory na hodnovernosť sumarizoval v minulosti Mladen ŠVAB, Prilog kritici odlomka „kronologije“, djela pripisivanog archidjaku Goričkom Ivanu, in: *Historijski zbornik*, roč.35, 1982, č. 1, s. 119-160. Autor taktiež upozorňuje na chyby, ktoré vo svojom prehľade uhorských prameňov uvádza C. A. Macartney (viď poznámka nižšie), otázku autenticity nepovažuje za vyriešenú, nepredpokladá však, že by sa našiel hodnoverný rukopis tejto kroniky. Švob takisto výrazne kritizuje Macartneyho prácu s edíciou tohto prameňa.

⁹⁰² Carlisle A. MACARTNEY, *The Medieval Hungarian Historians. A Critical and Analytical Guide*. New York 2008, s. 150.

iného hovorí o tom, že Slavónsko a Srem sa stali vennými majetkom chorvátskej kňazskej, Imrichovej snúbenice.⁹⁰³ Text však môže byť vyfabrikovaný za účelom vytvorenia naratívu spojenia Chorvátska s Uhorskom prostredníctvom dynastického prepojenia so svätými kráľmi a nie vojenským podmanením v čase kráľa Kolomana. Kronika, teda excerpty, ktoré zachytáva Krčelić, neboli však podrobené modernej kritike.⁹⁰⁴

Štefanov kult sa však rozšíril aj do vzdialenejších končín Dalmácie. Konkrétne v Dubrovniku a zrejme sa tak stalo po roku 1358. Práve vtedy uhorský a chorvátsky kráľ Ľudovít Veľký uzavrel mier s Benátkami a pod uhorskú korunu sa dostal široký pás Jadranského pobrežia od Kvarnerského zálivu až po Drač vrátane Dubrovniku.⁹⁰⁵ V dominikánskom kláštore v Dubrovniku bol v roku 1505 zasvätený aj oltár svätým uhorským kráľom, teda Štefanovi, Imrichovi a Ladislavovi.⁹⁰⁶ Každopádne je veľmi pravdepodobné, že sa v Dubrovniku uchovávali početné relikvie svätého Štefana, pretože ani v Záhrebe nemuseli byť bezpečí pred Osmanmi. V Dubrovniku detekujeme nasledovné relikvie:

1. Relikvia spodnej čeľuste, strieborný relikviár zrejme stoličnobelehradskej proveniencie, prvá polovica 15. storočia s modifikáciami v 18. storočí.⁹⁰⁷
2. Relikvia hlavy (temeno), neskororenesančný strieborný relikviár z konca 16. st., prvýkrát doložený v roku 1590, časť temena (lebečnej kosti) od roku 1769 v zbierke stoličnobelehradskej kapituly (nový relikviár z roku 1778).⁹⁰⁸
3. Barokový relikviár hlavy (z 18. storočia) vo vlastníctve dominikánskeho kláštora v Dubrovniku.⁹⁰⁹

Do Dubrovniku (dominikánskeho kláštora) sa takmer na niekoľko storočí dostala aj svätá Pravica, zrejme v 40. rokoch 16. storočia v čase hroziaceho osmanského nebezpečenstva. Návrat relikvie do Uhorska bol až dielo Márie Terézie v roku 1769. Relikvia bola uchovávaná v Budíne a dnes sa nachádza neoklasicistickej bazilike svätého Štefana v Budapešti.⁹¹⁰ Od roku 1769 sa do Uhorska dostala aj relikvia Štefanovej hlavy (časť lebečnej kosti), ktorá bola uložená do nového relikviára v Stoličnom Belehrade.⁹¹¹ Z barokového obdobia pochádzajú aj ďalšie relikviáre, z toho jeden pôvodne kaločskej

---

⁹⁰³ *Documenta*, č. 230, s. 471-472.

⁹⁰⁴ V minulosti sa v rámci výskumu skôr kládol doraz na autorstvo a príbuznosť fragmentov so *Záhrebskou kronikou*, otázka autenticity a obsahu sa toľko neskúmala. Mladen ŠVAB, Prilog kritici odlomka „kronologije“, djela pripisivanog arhiđjaku Goričkom Ivanu, *Historijski zbornik*, roč.35, 1982, č. 1, s. 130-131. *Záhrebskú kroniku* nedávno analyzovala: Nina MARTEK, *Paleografsko-jezična analiza kronike Ivana Arhiđakona Goričkog*. Diplomski rad. Zagreb 2019.

⁹⁰⁵ John V. A. FINE Jr., *The Late Medieval Balkans. A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest*. Michigan 2000, s. 341.

⁹⁰⁶ Vinicije B. LUPIS, Zlatarske veze Dubrovnik i Mađarske, in: *Starohrvatska prosvjeta : glasilo Hrvatskoga starinarskog društva u Kninu*, roč. 37, 2010, č. 3, s. 196.

⁹⁰⁷ Vinicije B. LUPIS, Zlatarske veze Dubrovnik i Mađarske, in: *Starohrvatska prosvjeta : glasilo Hrvatskoga starinarskog društva u Kninu*, roč. 37, 2010, č. 3, s. 198-199

⁹⁰⁸ Vincije B. LUPIS, Dubrovački moćnik glave sv. Stjepana Ugarskog u Stolnom Biogradu, in: *Anali Dubrovnik*, roč. 52, č. 1., 2004, s. 166-167

⁹⁰⁹ Vincije B. LUPIS, Dubrovački moćnik glave sv. Stjepana Ugarskog u Stolnom Biogradu, in: *Anali Dubrovnik*, roč. 52, č. 1., 2004, s. 163; Petar Marija RADELJ, Dubrovačke relikvije sv. Stjepana Ugarskog, in: *Dubrovnik, časopis za književnost i znanost*, roč.11,2000, č. 3-4, s. 269-303.

⁹¹⁰ Vinicije B. LUPIS, Zlatarske veze Dubrovnik i Mađarske, in: *Starohrvatska prosvjeta : glasilo Hrvatskoga starinarskog društva u Kninu*, roč. 37, 2010, č. 3, s. 198-199, János M. BAK, Sankt Stefans Armreliquie im Ornat Königs Wenzels von Ungarn, in: Peter Schierber – Peter Classen eds. *Festschrift Percy Ernst Schramm*. Weisbaden 1964, s. 181-182.

⁹¹¹ Vincije B. LUPIS, Dubrovački moćnik glave sv. Stjepana Ugarskog u Stolnom Biogradu, in: *Anali Dubrovnik*, roč. 52, č. 1., 2004, s. 163

provenienencie uložený v zbierkach Maďarského národného múzea.⁹¹² Ďalší relikviár (19. storočie) v katedrálnom poklade vo Viedni.⁹¹³

Vidíme, že vývoj Štefanových relikvií je pomerne náročné vysledovať. Predpokladáme, že v 15. storočí mohlo dôjsť rozdeleniu relikvie Štefanovej hlavy na viaceré parciálne relikvie. Dnes sa napríklad nezachovala tvárová časť zo Štefanovej hlavy, zrejme sa však ešte v roku 1546 nachádzala v Záhrebe. V priebehu stredoveku sa Štefanove relikvie dostali aj do Prahy, Krakova a Cách. „Export“ Štefanovho kultu sa realizoval v anjouovskom období. Relikvie uložené vo svatovítskom poklade venoval Ľudovít Veľký Karlovi IV., horlivému zberateľovi relikvií. Do Prahy sa v roku 1353 dostal strieborný byzantský pektorál prvého uhorského kráľa s relikviou svätého Štefana Prvomučeníka a čiastkou svätého Kríža. Karol IV. tento pektorál venoval svatovítskej kapitule, zrejme ešte v ten rok, pretože figuruje už v inventári z roku 1354.⁹¹⁴ Zrejme v tom istom čase (prípadne ešte koncom 13. storočia) sa do Prahy dostal aj meč označený ako „Gladius beati Stephanis regis“, ktorý sa dodnes nachádza vo Svatovítskom poklade. Jedná sa o vikingský meč pravdepodobne z 9. či 10. storočia.⁹¹⁵ Je nepochybne zaujímavé, že sa Anjouovci vzdali takéhoto artefaktu. Štefan sa dostal aj na hrad Karlštejn – konkrétne tvorí jeden zo sväteckých portrétov dielne majstra Theodorika v tunajšej kaplnke svätého Kríža.⁹¹⁶ Do Krakova sa dostala tiež relikvia svätého Štefana, konkrétne zrejme išlo o predlaktie Štefanovej pravej ruky. Relikviu do františkánskeho kláštora v Ľvove daroval uhorský kráľ Ľudovít v roku 1370 pri príležitosti svojej poľskej korunovácie.⁹¹⁷ Ako ukazujú neskorostredoveké pečate z konventu svätej Pravice, relikviu tvorilo predlaktie s rukou.⁹¹⁸ Dnes je zachovaná iba ruka samotná, ako sme spomenuli uchovávaná v Budapešti. Relikvie svätých uhorských kráľov sa dostali aj do Cách. Medzi rokmi 1358-1366 totiž uhorský kráľ Ľudovít zriadil kaplnku pre uhorských pútnikov zasvätenú svätému Ladislavovi pripojenú k bazilike Panny Márie v Cáchách, kde boli pochopiteľne umiestnené relikvie Štefana, Imricha a Ladislava.⁹¹⁹ Artefakty, v stredoveku chápané ako relikvie, spojené so Štefanom nachádzame ešte v dnešnom Maďarsku a Rakúsku. Vo viedenskom Schatzkammeri sa dnes nachádza predmet, pravdepodobne relikviár, označený ako „burza sancti Stephani regis“, s inskripciami v cyrilike, jej pôvod sa však kladie zrejme až do 12. storočia.⁹²⁰ Spojitosť so svätým Štefanom zostáva otázná. V Maďarsku, dnes v Budapešti, sú uchovávané ešte dva kľúčové artefakty. V prvom rade sa jedná o uhorský korunovačný plášť z roku 1031. Podľa inskripcie sa jedná o autentický predmet, pôvodne kazulu, prešitú na ceremoniálny korunovačný plášť, ktorý kráľ Štefan a kráľovná Gizela venovali Stoličnobelehradskej kapitule Panny Márie. Ikonograficky veľmi bohatý plášť ako jeden z málo

---

⁹¹² Adél LAKATOS, Szent István ereklyetartó hermája, in: Teréz Kerny – András Smohay eds. *Szent István a szent király. Tanulmánykötet és kiállítási katalógus Szent István tiszteletéről halálának 975. évfordulóján*. Székesfehérvár 2013, s. 6

⁹¹³ Erika KISS, Szent István ereklyetartó mellszobra a magyar szent királyok ereklyetartói sorozatból, in: Teréz Kerny – András Smohay eds. *Szent István a szent király. Tanulmánykötet és kiállítási katalógus Szent István tiszteletéről halálának 975. évfordulóján*. Székesfehérvár 2013, s. 4-5.

⁹¹⁴ Antonín PODLAHA, *Chrámový poklad u sv. Víta v Praze jeho dějiny a popis*. Praha 1903, s. 22.

⁹¹⁵ István FODOR, Das Schwert Stephans des Heiligen, in: *Folia Archaeologica*, č. 51, 2003-2004, s. 167; János M. BAK – Géza PÁLFFY, *Crown and Coronation in Hungary 1000-1916 A.D.*, Budapest 2020, s. 200-201.

⁹¹⁶ Hana BLOCHOVÁ – Jiří FAJT, *Magister Theodoricus, dvorní malíř císaře Karla IV. : umělecká výzdoba posvátných prostor hradu Karlštejna*. Praha 1997, s. 358.

⁹¹⁷ Katarzyna HARACZ – Marek SZCZUREK, Poszukiwany właściciel ręki. Dzieje prawicy świętego Stefana, in: *Młoda Muzeologia*, č. 1, 2016, s. 2; Ku Krakovu aj: Jerzy RAJMAN, *Średnowieczne patronia krakowskie*. Kraków 2002, s. 93-94, 276.

⁹¹⁸ Arnold IPOLYI, *Magyar ereklyék*. s.l.1863, s. 113-114.

⁹¹⁹ Jaroslav NEMEŠ, Príspevok k založeniu uhorskej kaplnky v Aachene kráľom Ľudovítom I. (1360), in: *Historický časopis*, roč. 67, 2019, č. 1, s. 18.

⁹²⁰ Péter KIRÁLY, Der sogenannte Beutel König Stephans I. von Ungarn, in: *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*, č.17, 1971, s. 245-246;
<https://www.khm.at/en/objectdb/detail/99464/?offset=3&lv=list> (dostupné 24.10.2021)

artefaktov arpádovského Uhorska zobrazuje aj kráľovský pár Štefana (s kopijou v ruke) a Gizelu. Medzi ich vyobrazeniami sa nachádza aj drobnejší medailón mladíka, tradične považovaný za kráľoviča Imricha.⁹²¹ Plášť a Štefanova pravica, boli chápané ako hlavné relikvie prvého uhorského kráľa i na prelome 13. a 14. storočia, keď sa v Uhorsku na krátko ujal panovania Václav III.⁹²²

Dnes mimoriadne uctievaným predmetom je koruna uhorských kráľov, niekedy označovaná ako *svätoštefanská*. Maďarskí historici sa uhorskou korunou zaoberali veľmi podrobne. Ako nedávno poukázal Marta Rajková či Ernő Marosi, nie všetky otázky a problémy ohľadom koruny sú dnes zodpovedané.⁹²³ Koruna sa totiž delí na grécku a latinskú časť, obe zdobené emailmi s inskripciami. Ani datovanie týchto častí nie je zrejmé. Uvažovalo sa, že grécka časť obsahujúce emailové portréty byzantského cisára Michala VII. a kráľa Gejzu umožňujú datovanie do 70. rokov 11. storočia. Emaily oboch panovníkov však javia známky nedokonalého a remeselne nezručného pripevnenia na obruč koruny, môže byť teda staršia ako predpokladaný čas vzniku. Podobné problémy vyvstávajú aj s latinskou korunou. Tieto emaily mohli byť najprv pripevnené k inému predmetu. György Györffy v minulosti predostrel zaujímavú domnienku. Podľa neho totiž latinská časť resp. jej emaily sa nachádzali na relikviárovej schránke pre relikviu Štefanovej hlavy.⁹²⁴ Koruna, ktorú nosil Štefan, sa stratila počas konfliktov Samuela Abu a Petra Orseola. Zrejme bola odvezená spolu s uhorskou kráľovskou kopijou do Ríma.⁹²⁵ Nasledujúci králi boli korunovaní inou korunou. Zrejme v priebehu 12. storočia došlo k vytvoreniu (spojeniu oboch častí) koruny v dnešnej podobe.⁹²⁶ Priklonili by sme sa teda k Györffyo teórii, hoci tá si žiada ešte ďalší výskum. Koruna sa teda mohla stať súčasťou relikvie, táto prax je doložená priamo v Uhorsku v 14. storočí, byzantské príklady však nepoznáme.⁹²⁷ Uhorská koruna ako Štefanov relikviár by získala ešte nový sakrálny rozmer. Mohli by sme povedať, že uhorskí králi tak symbolicky získavali korunu od Štefana. Moment sakrálnej familiarity v prípade Štefana nemáme tak pregnantne doložený ako u Václava v Čechách. K vzniku analogického ideového konceptu v Uhorsku nedošlo. Vytvoril sa tu iný koncept. Štefan, Imrich a Ladislav sa stali svätými uhorskými kráľmi, *sancti reges Hungariae*, ako dokladujú i písomné pramene a neraz i stvárnenie týchto trochu svätcov vždy spolu.⁹²⁸ Uhorskí králi ich tak podľa vlastných slov považovali za svojich svätých predkov,

---

⁹²¹ János M. BAK – Géza PÁLFFY, *Crown and Coronation in Hungary 1000-1916 A.D.*, Budapest 2020, s. 142-143; ERNŐ MAROSI, The Coronation Mantle of the Hungarian Kings, Originally Chasuble of King Stephen I and Queen Gisella, in: Xavier Barral i Alter – Pál Lővei – Vinni Lucherini - Imre Takács eds. *The Art of Medieval Hungary*. Roma 2018, s. 347-349.

⁹²² János M. BAK, Sankt Stefans Armreliquie im Ornat König Wenzels von Ungarn, in: , in: Peter Schierber – Peter Classen eds. *Festschrift Percy Ernst Schramm*. Weisbaden 1964, s. 66-67; János M. BAK – Géza PÁLFFY, *Crown and Coronation in Hungary 1000-1916 A.D.*, Budapest 2020, s. 85.

⁹²³ Prehľadne najmä Ernő MAROSI, The Holy Crown of Hungary: The „Crown of Saint Stephen“, in: Xavier Barral i Alter – Pál Lővei – Vinni Lucherini - Imre Takács eds. *The Art of Medieval Hungary*. Roma 2018, s. 351-353; Marta RAJKOVÁ, Teórie vzniku svätej koruny Uhorského kráľovstva, in: *Historia Nova*, č. 7, 2014, s. 71-72

⁹²⁴ György GYÖRFFY, *István király és műve*. Budapest 2013, s. 359-360. Autor používa dokonca termín „relikviárová koruna.“

⁹²⁵ János M. BAK – Géza PÁLFFY, *Crown and Coronation in Hungary 1000-1916 A.D.*, Budapest 2020, s. 141-142.

⁹²⁶ Marta RAJKOVÁ, Teórie vzniku svätej koruny Uhorského kráľovstva, in: *Historia Nova*, č. 7, 2014, s. 71-72; János M. BAK – Géza PÁLFFY, *Crown and Coronation in Hungary 1000-1916 A.D.*, Budapest 2020, s. 157-160.

⁹²⁷ Anna MUNK, Deconstructing the Myth of Byzantine Crown: The Head Reliquary of Saint Blaise in Dubrovnik, *Anali Dubrovnik*, č. 20, 2016, s. 28-30; V štúdiu sa autorka zaoberá relikviárom sv. Vlaha (Blažeja), dubrovnického patróna, v tvare byzantskej cisárskej koruny. Ako však dokázala, jedná sa o umelo vytvorený naratív o byzantskom pôvode relikviára resp. koruny.

⁹²⁸ Gábor KLANICZAY, *Holy Rulers and Blessed Princesses. Dynastic Cults in Medieval Central Europe*. New York 2002, s. 339; Tak napríklad v listine kráľa Bela IV. pre Jágerskú kapitolu z roku 1261 CDH IV/3, s. 33-44, kde panovník spomína svätých Štefana a Ladislava ako „progenitores sanctissimi nostri“ a na inom mieste ako „sancti reges“. K problematike aj Dragoș Gh. NĂSTĂSOIU, Political Aspects of the Mural Representations of "sancti reges Hungariae" in the Fourteenth and Fifteenth Centuries, in: *Annual of Medieval Studies at CEU*, č. 16, 2010, s. 94-95.

musíme podotknúť, že nešlo o priamy vzťah predok-potomok. Uhorskí králi panujúci od roku 1074 totiž odvodzujú svoj pôvod od Ladislavovho brata Gejzu.

Je zaujímavé, že Štefanov kult s najbližšou paralelou svätého panovníka, Václava v Čechách, sa implementoval v pomerne výrazne odlišných intenciách. Zatiaľ čo sa Václav objavuje na pečatiach českých kniežat a kráľov, Štefana nenachádzame na uhorských kráľovských pečatiach.⁹²⁹ Objavuje sa však vo sfragistickom materiáli uhorských cirkevných inštitúcií a prelátov:

1. Pečať Záhrebskej katedrálnej kapituly (1243, 1351, 1384)⁹³⁰
2. Pečať Ostrihomskej metropolitnej kapituly (1338)⁹³¹
3. Pečať štefanitského konventu svätého Ducha, Budafélhévíz (1290, 1309)⁹³²
4. Pečať Ostrihomského johanitského konventu svätého Štefana (z konca 13. storočia)⁹³³
5. Pečať benediktínskeho kláštora svätej Pravice (1469, 1482)⁹³⁴
6. Pečať záhrebského biskupa Demetera (1376-1378)⁹³⁵
7. Pečať záhrebského archidiakona Leonarda (1390)⁹³⁶
8. Pečať záhrebského biskupa Pavla (1385)⁹³⁷
9. Pečať jágerského biskupa Štefana (1387-1399)⁹³⁸
10. Pečať ostrihomskeho arcibiskupa Jána z Kaniže (1387-1418)⁹³⁹
11. Pečať ostrihomskeho arcibiskupa Tomáša kardinála Bakóca (1497-1521)⁹⁴⁰

Podobne je to s mincami. Štefan sa nachádza na zlatej minci (?medailón) kladenej do obdobia svätého Ladislava (1077-1095) a potom na groši zrejme zo začiatku 14. storočia, kde uhorský kráľ Karol Róbert prijíma od Štefana kráľovskú zástavu.⁹⁴¹ Zástava tiež patrila medzi uhorské panovnícke insígnie s charakterom posvätnosti, bola však zničená na konci 14. storočia s nástupom Karola II. Malého na uhorský trón.⁹⁴²

Štefan veľmi zaujímavým spôsobom zarezoval v systéme uhorskej šľachty. Zrejme na konci 11. storočia sa v rámci uhorskej šľachty vydělili veľmoži označovaní ako „*iobagio sancti Stephani regis*“. Tento špecifický termín – *jobagión*, označoval veľmoža s najvyšším spoločenským postavením, tých

⁹²⁹ Katalóg uhorských kráľovských pečatí vid': Imre TAKÁCS, *Az Árpád-házi királyok pecsétjei. Royals Seals of the Árpád dynasty*. Budapest 2012, s. 156-184.

⁹³⁰ Miroslav GLEJTEK, *Stredoveká cirkevná pečať. Prameň kresťanskej ikonografie*. Hradec Králové 2013, s. 123-124.

⁹³¹ Miroslav GLEJTEK, *Stredoveká cirkevná pečať. Prameň kresťanskej ikonografie*. Hradec Králové 2013, s. 121-122. Tu ide o motív korunovácie uhorského kráľa, v ktorom Glejtek vidí práve svätého Štefana.

⁹³² Zsolt HUNYADI, *The Hospitallers in the Medieval Kingdom of Hungary c. 1150-1387*. Budapest 2010, s. 211, 341.

⁹³³ Miroslav GLEJTEK, *Stredoveká cirkevná pečať. Prameň kresťanskej ikonografie*. Hradec Králové 2013, s. 123.

⁹³⁴ Miroslav GLEJTEK, *Stredoveká cirkevná pečať. Prameň kresťanskej ikonografie*. Hradec Králové 2013, s. 124.

⁹³⁵ Miroslav GLEJTEK, *Stredoveká cirkevná pečať. Prameň kresťanskej ikonografie*. Hradec Králové 2013, s. 128.

⁹³⁶ Miroslav GLEJTEK, *Stredoveká cirkevná pečať. Prameň kresťanskej ikonografie*. Hradec Králové 2013, s. 128.

⁹³⁷ Miroslav GLEJTEK, *Stredoveká cirkevná pečať. Prameň kresťanskej ikonografie*. Hradec Králové 2013, s. 128.

⁹³⁸ Miroslav GLEJTEK, *Stredoveká cirkevná pečať. Prameň kresťanskej ikonografie*. Hradec Králové 2013, s. 128-129.

⁹³⁹ Miroslav GLEJTEK, *Stredoveká cirkevná pečať. Prameň kresťanskej ikonografie*. Hradec Králové 2013, s. 139.

⁹⁴⁰ Miroslav GLEJTEK, *Stredoveká cirkevná pečať. Prameň kresťanskej ikonografie*. Hradec Králové 2013, s. 143-144.

⁹⁴¹ Ján HUNKA, *Mince Arpádovcov z rokov 1000-1301. Ich podiel na vývoji hospodárstva stredovekého Slovenska*. Nitra 2013, s. 18; Vladimír ČEPELA, Vojenská a štátna symbolika za vlády Anjouovcov, in: *Vojenská história*, roč. 10, č. 3, 2006, s. 5.

⁹⁴² Franko V. SASINEK, Uhorsko-kráľovské drahotiny a pamätnosti, in: *Slovenský letopis pre históriu, topografiu, archaeologiu a ethnografiu*, roč. 1, č.1, 1876, s. 33; Vladimír ČEPELA, Vojenská a štátna symbolika za vlády Anjouovcov, in: *Vojenská história*, roč. 10, č. 3, 2006, s. 4.

ktorých, predkovia či oni sami sa podieľali na vzniku Uhorského kráľovstva v čase panovania Štefana. Na spoločenskom rebríčku potom nasledovali „filii iobagionum“ a „iobagiones castrenses“. Na konci stredoveku sa termín výlučne vzťahoval na poddanské obyvateľstvo.⁹⁴³

Dodajme, že Štefanov portrét nachádzame i na niekoľko málo artefaktoch z arpádovského obdobia. Jeden z nich je už spomenutý uhorský korunovačný plášť. V stredovekej Ostrihomskej katedrále svätého Vojtecha sa nachádzala *Porta Speciosa* z konca 12. storočia, ktorá v tympanóne zobrazuje kráľa Bela III. a ostrihomskeho arcibiskupa Jóna kľačiacich pred svätým Vojtehom a Štefanom.⁹⁴⁴ Z neskorého stredoveku (z polovice 14. storočia) je to hlavne *Viedenská obrázková kronika* bohatá na iluminácie, zobrazujúca Štefana s dvojkrížom na štíte.⁹⁴⁵ Zo 14. storočia taktiež pochádza *Anjouovské legendárrium*, hoci sa nezachovalo v úplnosti. Svätý Štefan sa tu napríklad objavuje v ilumináciách legendy svätého Gerarda.⁹⁴⁶

Vývoj Štefanovho kultu prechádzal rozličnými fázami. Jeho etablovanie nebolo zrejme spočiatku jednoduché. Štefan sa veľmi pravdepodobne už za svojho života štylizoval do role nového Konštantína. Na tomu mu poslúžili najmä funkčné vzťahy s Byzanciou. Zrejme teda aj pôvod uhorského dvojkríža možno klásť do Štefanovej doby. Jedná sa o byzantský import súvisiaci s relikviou svätého Kríža, ktorá sa v tom čase dostala do Uhorska. Štefan mal však blízko aj k Západu. Jeho mince s kruhopisom PRESLAVA.CIV či LANCEA REGIS, podľa všetkého razené v Bratislave, svedčia o tom, že súčasťou najstarších korunovačných klenotov bola aj kráľovská kopija, tak ako v Poľsku.⁹⁴⁷ V oboch prípadoch vlastne išlo o „imitatio“ svätej kopije, ktorá bola súčasťou cisárskeho pokladu a aj cisárskych insígnií.⁹⁴⁸ Táto uhorská kopija sa stratila v 40. rokoch počas dynastických nepokojov a podobná insígnia sa v Uhorsku už neobjavila.⁹⁴⁹ Štefan ako panovník aj ako svätec v sebe unikátnym spôsobom spájal východné aj západné prvky. Svoju rolu tu napokon zohrali aj veľkomoravské prvky aj topoi už etablovaných svätcov (Martin, Juraj). Zdá sa, že Štefanov kult nevznikol hneď po jeho smrti, ale jeho vznik bol iniciovaný až Ladislavom z politických príčin. Časom však získal na sile aj popularite adaptovaním už zabehnutých vzorov (Václav, Edmund apod.) Kult prvého uhorského kráľa sa napokon v rozličnom rozsahu rozšíril aj po korunných krajinách, najmä v Chorvátsku či Dalmácii, kde sa prakticky pretavil do podoby ideologického nástroja Arpádovcov na presadzovanie ich vplyvu. Načrtli sme aj možnosť existencie dalmátskej legendy svätého Štefana, ktorá bola neskôr vložená do *Uhorsko-poľskej kroniky*. Nie je vylúčené, že takýmto spôsobom sa pokúsili Arpádovci a im blízki preláti aktualizovať Štefanov kult so spoločensko-politickými zmenami, ktoré prinieslo 13. storočie. Štefan sa napokon stal jedným z najpopulárnejších svätcov v Uhorsku zároveň prvým výrazným reprezentantom sväteckej skupiny rex-confessor.

---

⁹⁴³ Václav CHALOUPECKÝ, *Staré Slovensko*. Bratislava 1923, s. 224; Vincent SEDLÁK, Nemaďarské vplyvy na začiatku Uhorského štátu, in: Richard Marsina ed. *Slovenský ľud po rozpade Veľkomoravskej ríše. Historické štúdie* č. 27. Bratislava 1984, s. 71.

⁹⁴⁴ Imre TAKÁCS, The Medieval Saint Adalbert's Cathedral in Esztergom and the *Porta Speciosa*, in: Xavier Barral i Alter – Pál Lővei – Vinni Lucherini - Imre Takács eds. *The Art of Medieval Hungary*. Roma 2018, s. 376-377.

⁹⁴⁵ Ernő MAROSI, The Illuminations of the Illuminated Chronicle, in: János M. Bak – László Veszprémy eds. *Studies on the Illuminated Chronicle*. Budapest 2018, s. 70 (Tu boj Štefana s Kopáňom)

⁹⁴⁶ Béla Zsolt SZAKÁCS, The Hungarian Angevin Legendary, in: Xavier Barral i Alter – Pál Lővei – Vinni Lucherini - Imre Takács eds. *The Art of Medieval Hungary*. Roma 2018, s. 405-406.

⁹⁴⁷ K Štefanovým minciam: Ján HUNKA, *Mince Arpádovcov z rokov 1000-1301. Ich podiel na vývoji hospodárstva stredovekého Slovenska*. Nitra 2013, s. 15-16.

⁹⁴⁸ János M. BAK – Géza PÁLFFY, *Crown and Coronation in Hungary 1000-1916 A.D.*, Budapest 2020, s. 141-142.

⁹⁴⁹ Ademar Cabannensis, in: CFHH I., č. 72, s. 16; Bonizio episcopus Sutriensis, in: CFHH I., č. 909, s. 421.

Svätý Imrich vojvoda

Život a smrť zbožného kráľoviča

Svätý Imrich patrí k známym uhorským svätcom, vecné informácie o jeho živote však absentujú.⁹⁵⁰ Väčšina uhorských prameňov má totiž tendenciu sklzávať do hagiografického rozprávania.⁹⁵¹ Uvažuje, sa že Imrich sa narodil v roku 1007 ako jedno z detí kráľovského páru Štefana a Gizely. Meno dostal po svojom strýkovi, nemeckom kráľovi a neskoršom cisárovi Henrichovi II., ktorým sa nechal inšpirovať v zbožnosti ako aj v manželstve.⁹⁵² Podľa rôznych správ mal bratov, ktorí sa však nedožili dospelosti. Neexistuje ani hodnoverná informácia o jeho sestrách. Historici predpokladajú, že sa pochopiteľne ako jediný dospelý dedič koruny zapojil do kráľovských povinností. Pravdepodobne do roku 1023 bol jeho vychovávateľom svätý Gerard.⁹⁵³ S Imrichom sa spája aj jediné uhorské panovnícke zrkadlo.⁹⁵⁴ Zrejme mal aj svoju družinu. Ján Steinhübel sa domnieva, že Imrich niekoľko rokov držal biharský (1023-1031) a potom nitriansky kniežací stolec (1029-1031).⁹⁵⁵ Nevýriešená takisto zostáva otázka jeho sobášu skúmaná už v minulosti.⁹⁵⁶ Legenda svätej Margity Uhorskej spomína ako jeho manželku dcéru rímskeho cisára, najčastejšie interpretovaný ako byzantský cisár.⁹⁵⁷ Takýto sobáš by bol výborný odrazom funkčných vzťahov Uhorska a Byzancie v kooperácii okrem iného na deštrukciu Bulharskej ríše či na otvorení pútnickej cesty cez Balkán. Iné pramene zase hovoria o dynastickom spojení s Piastovcami, tu sa však zrejme jedná o istú tendenčnosť. Zaujímavá je aj možnosť Imrichovho sobáša s príslušníčkou chorvátskej dynastie, ako o tom hovorí Ján z Gorice. Podrobnejšie sa tomuto problému budeme venovať pri analýze Imrichovho kultu v Chorvátsku.

Zaujímavé informácie ponúkajú poľské pramene. Poľský kronikár a krakovský kanonik Matej Miechovius začiatkom 16. storočia vo svojom diele hovorí, že Boleslav Chrabrý v roku 1006 založil kláštor svätého Kríža „in Calvo monte“ na žiadosť svätého Imricha, keď spolu poľovali na tomto mieste. Imrich kláštoru venoval relikviu z Kristovho krížu, ktorú jeho otec Štefan dostal od byzantského cisára.⁹⁵⁸ Jedná sa o kláštor Łysa Góra neďaleko Kielcov. Imrich sa však narodil pravdepodobne až v roku 1007, takže datovanie vzniku kláštora podľa tejto kroniky je sporné.⁹⁵⁹ Tento naratív je ešte viac

---

⁹⁵⁰ Prehľad staršej literatúry: Richard PRAŽÁK – Jana NECHUTOVÁ eds. *Legendy a kroniky koruny uherské*. Praha 1988, s. 55

⁹⁵¹ Tak napr. *Viedenská obrázková kronika* a Šimon z Kézy: Ján LUKAČKA – Július SOPKO – Tünde LENGYELOVÁ – Magdaléna GOCNÍKOVÁ eds. *Viedenská maľovaná kronika*, Bratislava 2016, s. 198; László VESZPRÉMY – Frank SCHAER – Jenő SZÚCS eds. *Simonis de Kéza, Gesta Hungarorum. Simon of Kéza, The Deeds of the Hungarians*. Budapest-New York 1999, s. 104-105.

⁹⁵² László VESZPRÉMY, Emmerich, der Sohn König Stephans, in: Alfried Wiczorek – Hans-Martin Hinz eds. *Europas Mitte um 1000. Band 2*. Stuttgart 2000, s. 880.

⁹⁵³ Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Budmerice² 2016, s. 378-379.

⁹⁵⁴ Richard MARSINA ed. *Kniha mravných ponaučení svätého Štefana kráľa kráľovičovi Imrichovi*, in: Richard Marsina – Július Sopko eds., *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice 1997, s. 23-32.

⁹⁵⁵ Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Budmerice² 2016, s. 379, 387.

⁹⁵⁶ János KARÁCSONYI, Vélemény Szent Imre herceg nejéről, in: *Századok*, č.36, 1902, s. 105-111.

⁹⁵⁷ Gábor KLANICZAY – Ildikó CSEPREGI – BENCE PETÉRFI eds. *Legenda vetus, acta processus canonizationis et Miracula sanctae Margaritae de Hungaria. The Oldest Legend: Acts of the Canonization Process, and Miracles of Saint Margaret of Hungary*. Budapest-New York 2018, s. 58-60: „Beati Henrici, filii eiusdem Sancti Stephani regis sanctissimam virginitatem, quicum haberet sponsam nobilissimam, utpote filiam imperatoris Romanorum divinitus facta sibi revelatione, ut in eius gestis habetur, virginalem cunctis diebus vite sue cum sua sponsa illibatam servavit castitatem, quod maxime testimonio eiusdem sponse sue fuit post obitum suum efficaciter comprobatum,“

⁹⁵⁸ Matthias Miechovius, *Chronica Polonorum*, in: CFHH II., 1593.

⁹⁵⁹ Marek DERWICH, *Benedyktynski klasztor św. Krzyża na Łysej Górze w średniowieczu*. Warszawa-Wrocław 1992, s. 145

rozvinutý v *Annales sanctae Crucis Polonici* z prelomu 14. a 15. storočia. Prameň sa dotýka aj sporu o korunu, ktorú viedlo Uhorskom s Poľskom (ako to dokladá hlavne *Uhorsko-poľská kronika*) avšak po desiatich rokoch po narodení Imricha, sa Štefan dohodol s poľským panovníkom Meškom (sic!) na uzavretí sobáša ich detí. Imrich a jeho snúbenica však zotrvali v panenskej čistote. Anály spomínajú i spoločnú poľovačku, tu obohatenú o anjelské videnie, ktoré Imricha naviedlo darovať relikviu sv. Kríža miestnemu kostolu.⁹⁶⁰ Gábor Bradács, ktorý sa podrobne venoval Imrichovmu kultu v uhorských aj cudzích prameňoch, hovorí, že môže ísť o tradíciu a motívy naviazané na *Uhorsko-poľskú kroniku* a prípadne aj o reaktualizáciu motívu panenského manželstva v druhej polovici 13. storočia, kedy túto dvojicu reprezentovala uhorská kňažná Kinga (Kunigunda) a jej manžel Boleslav Hanblivý.⁹⁶¹ Blízky príklad Boleslavovi v nábožnosti, pokore a ďalších cnostiach mu však poskytovala jeho sestra Salomea, vdova po Kolomanovi Haličskom (†1241), ktorá žila ako klariska po zvyšok svojho života.⁹⁶² Podľa *Života svätej Salomey*, i jej manželstvo si zachovalo čistotu (v žiadnych prameňoch sa nespomínajú ich deti) a bývalá haličská kráľovná podľa všetkého zariadila i sobáš svojho brata s Arpádovnou.⁹⁶³ Práve Salomea mohla totiž sprostredkovať *Uhorsko-poľskú kroniku*, pôvodne teda uhorské kronikárske dielo, čiastočne chorvátskej proveniencie, do Poľska. Tu sa Imrichov kult aktualizoval v druhej polovici 13. storočia a nie je vylúčené, že došlo k vytvoreniu nového naratívu. Imrichovo venovanie relikvie či celkovo jeho sobáš s Piastovnou, by tak akcentovali zbožnosť poľskej dynastie a jej spojenie s významným svätcom.

Na mieste je aj otázka Imrichovej predčasnej smrti. Jeho legenda tieto okolnosti bližšie nepopisuje. Z *Hildesheimských análov* vieme, že Imrich tragicky zahynul na poľovačke, keď bol napadnutý divou sviňou.⁹⁶⁴ Za dátum jeho smrti sa považuje 2. september 1031. Miesto jeho úmrtia už nie je také jasné, hovorí sa o lese Igfon (Biharské hory, tu lokalita Hegyközsszentimre, rum. Sîntimreu) či o Bakoňských horách.⁹⁶⁵ Pobožný kráľovič bol ako prvý člen dynastie pochovaný v bazilike Panny Márie v Stoličnom Belehrade, ktorá v tomto čase ešte nebola úplne dokončená. Jeho predčasná a nečakaná smrť spôsobila výraznú dynastickú krízu. Štefan rozkázal vsadiť svojho bratranca Vazula to internácie na Nitriansky hrad a jeho synovia odišli z Uhorska. Dedičom koruny sa stal Štefanov synovec Peter Orseolo. Po Štefanovej smrti v roku 1038 však prakticky na niekoľko desaťročí prebiehali vnútropolitické krízy až do nástupu Ladislava na uhorský trón. Otázka svätcov sa však stala aktuálnou už predtým. Ako sme uviedli, už v roku 1063 muselo prebehnúť svätorečenie Svorada a Benedikta. Až o dve desaťročia neskôr sa Ladislav rozhodol dať Uhorsku nových svätcov. Táto jeho ambícia bola aj odrazom zahraničných skúseností. Dynasticko-politické spojenie s Přemyslovcami sprostredkovalo kult svätého Václava a sám Ladislav bol počas svojho exilu na Kyjevskej Rusi zrejme svedkom svätorečenie Gleba a Borisa.⁹⁶⁶

---

⁹⁶⁰ *Annales Sanctae Crucis Polonici*, in: CFHH I., 198.

⁹⁶¹ Gábor BRADÁCS, „Heinricus filius Stephani, qui tantis miraculis claruit.“ Szent Imre herceg a középkori európai történetírásban, in: Ferencz Velkey ed. *Történeti tanulmányok XVI. A Debreceni Egyetem Történeti Intézetének kiadványa*. Debrecen 2009, s. 68-69.

⁹⁶² Gábor KLANICZAY, *Holy Rulers and Blessed Princesses. Dynastic Cults in Medieval Central Europe*. New York 2002, s. 206-207.

⁹⁶³ Karol HOLLÝ, Kňažná Salomea a uhorské-poľské vzťahy v rokoch 1214-1241, in: *Historický časopis*, roč. 53, 2005, č. 1, s. 25-26

⁹⁶⁴ *Annales Hildesheimenses*, in: CFHH I., s. 141: „Heinricus, Stephani regis filius, dux Ruizorum, in venatione ab apro discissus, periit flebiliter mortuus.“

⁹⁶⁵ Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Budmerice² 2016, s. 401-402; O lese Igfon aj: Pavol HUDÁČEK, *Castrum Salis, Severné pohraničie Uhorska okolo roku 1000*. Bratislava 2016, s. 225-226; László VESZPRÉMY, Emmerich, der Sohn König Stephans, in: Alfried Wiczorek – Hans-Martin Hinz eds. *Europas Mitte um 1000. Band 2*. Stuttgart 2000, s. 880-881,

⁹⁶⁶ Gábor KLANICZAY, *Holy Rulers and Blessed Princesses. Dynastic Cults in Medieval Central Europe*. New York 2002, s. 133.

Vznik legendy a svätorečenie

Vznik Imrichovej legendy (BHL 2528, 2529) sa nedá datovať s úplnou presnosťou.⁹⁶⁷ Text však spomína návštevu (zrejme pútnickú cestu) kniežaťa Almóša v Konštantínopole v roku 1107 alebo 1108. Základný text Imrichovej hagiografie však musel vzniknúť už v čase jeho svätorečenia (1083), napovedal by tomu aj zachytený zázrak z čias pontifikátu Gregora VII. Je teda možné, že takýto text existoval už v čase svätorečenia a na začiatku 12. storočia bol revidovaný. To mu, by napovedali nie úplne koherentne vložené pasáže o päťkostolskom biskupovi Maurovi. Jedná sa v podstate o „legendu v legende“, a ako sme usúdili pri analýze Maurovho kultu, text Imrichovej legendy v takejto podobe musel zostavený v Päťkostolí či v Stoličnom Belehrade. Zrejme sa tak nestalo v Pannonhalme, pretože legendista nespomína Maura v úrade opáta (1031-1036). Za autora bol niekedy dokonca považovaný sám Maurus, prípadne „Fulco hospes“, klerik románskeho pôvodu pôsobiaci v prvej tretine 12. storočia v kancelárii ostrihomských arcibiskupov a vesprímskych biskupov.⁹⁶⁸

Samotná Imrichova legenda predstavuje krátky hagiografický útvar vyzdvihujúci celibát a askézu pobožného uhorského kráľoviča. Legenda napísaná na začiatku 12. storočia sa zachovala s tromi rozličnými úvodmi. Legenda sa delí na sedem kapitol. Úvod legendy hovorí o apoštolskom diele kráľa Štefana, ktorý priviedol Uhorsko ku kresťanstvu. Prvá kapitola začína prakticky in medias res, keď hneď hovorí o Imrichových modlitbách, čo autor chápe ako príklad hodný nasledovania. Druhá kapitola už popisuje kráľovskú návštevu kráľa Štefana a Imricha v kláštore svätého Martina na Panónskej hore. Imrich tu na miesto svojho otca rozdáva bozky ako pozdrav podľa cností jednotlivých mníchov. Jeden z nich dostal až sedem bozkov a ako sa dozvedáme, bol to práve Maurus, ktorý podľa legendistu viedol panický život. Toho kráľ potom opäť navštívil a nedlho potom vymenoval za biskupa v Päťkostolí (tretia kapitola). Podľa *Bratislavských análov* vieme, že sa tak stalo v roku 1036, teda už po Imrichovej smrti. Ako sme konštatovali, legendista vôbec nehovorí o Maurovi ako o opátovi. Vo štvrtnej kapitole Imrich navštívil kaplnku svätého Juraja na Vesprímskom hrade. Podľa všetkého sa jednalo o starobylú sakrálnu stavbu z preduhorských čias, čo zdôrazňuje aj autor legendy. Imrich tu rozjímal a Boží hlas ho vyzval, aby vytrval v panictve ducha aj tela, čoho svedkom bol aj kráľovičov familiár. Piata kapitola hovorí o Imrichovej snúbenici z kráľovského rodu, privedená do Uhorska na príkaz Štefana. Legendista nám nespomína ani meno ani presný pôvod tejto kňažnej, ktorá sa potom o pár riadkov spomína už ako Imrichova manželka. Imrich však zachoval svoju telesnú čistotu a taktiež aj svojej manželky. Tento motív je akcentovaný viackrát naprieč celou legendou, hoci ako sme povedali, Imrich ako jediný priamy dedič koruny mal a musel zabezpečiť pokračovanie dynastie. Táto kapitola v závere už hovorí o Imrichovi ako mŕtvo. Jeho snúbenica či manželka vyjavila jeho cnostný život a takisto aj jeho familiár. Priame okolnosti Imrichovej smrti sa teda nespomínajú. Šiesta kapitola popisuje víziu Eusébia z Cézarey, ktorý videl Imrichovu dušu putovať do neba. Táto informácia bola podľa autora zaznamenaná v *Skutkoch svätého Eusebia*, kde sa to dočítal istý kanonik (zrejme z Uhorska) počas návštevy kniežaťa Almóša v Konštantínopole a sprostredkoval to istému archidiakonovi. Nie je vylúčené, že práve ten bezmenný archidiakon (pravdepodobne Fulco) je napokon aj autorom legendy.

Siedma legenda už konkrétne hovorí o zázrakoch pri Imrichovom hrobe v Stoličnom Belehrade. Autor tu podrobne rozberá odpustenie hriechov istého Nemca menom Konrád na príhovor svätého Imricha a zázračné rozlomenia jeho kajúcnického brnenia. Jedná sa však o jediný popísaný zázrak, ktorý sa stal až po smrti Štefana (1038), počas panovania Ladislava (1077-1095). Zázrak potom ľudu objasnil

⁹⁶⁷ Socii Bollandiani eds. *Bibliotheca Hagiographica Latina A-I*, Bruxells 1898-1899, s. 379.

⁹⁶⁸ RA I., č. 72, s. 25-26; Péter MIKLÓS, A monachizmus és a tisztaság erénye Szent Imre herceg legendájában. Kultuszának eszmetörténeti hátteréhez, in: *Aetas*, roč. 17, 2002, č. 4, s. 89-90.

stoličnobelehradský prepoš Fabián.⁹⁶⁹ Kráľ Ladislav zvolal synodu a po troch dňoch, menovite 5. novembra slávnostne vyzdvihol pozostatky svätého Imricha.

Už niekoľkokrát zmienená *Uhorsko-poľská kronika* sa však tiež venuje smrti svätého Imricha. Imrich, ktorý tu nesie titul „nobilis dux Sclavonie“, upadol do ťažkej choroby a zomrel na deviaty deň o deviatej hodine. Kronikár však hovorí, že jeho manželka („Uxor vero eius“) zomrela na siedmy deň po ňom. Kronikár ani v tomto prípade nešpecifikuje pôvod a ani meno kňažnej. Ako Martin Homza hovorí, ide sčasti o prepracovanie 19. kapitoly z Hartvikovej legendy.⁹⁷⁰ Pod termínom „Sclavonia“ sa však môže tak povediac skrývať aj Nitrianske kniežatstvo, hoci kronikár tento termín používa výrazne neurčito. Nie je vylúčené, že podľa naratívu kroniky išlo o synonymum pre Uhorsko, resp. o starší názov krajiny.⁹⁷¹

Celkovo je zachovaných sedem rukopisov s Imrichovou legendou:⁹⁷²

1. Kódex č. 69, z prelomu 12. a 13. storočia, cisterciacký kláštor Rein v Štajerku.
2. Rukopis I.76 uložený v knižnici Batthyaneum v Alba Iulii, fol. 402-404, 15. storočie
3. Inkunábul uložený v Maďarskej národnej knižnici (Oszk), č. 57
4. Kódex č. 1733 v Mazarinovej knižnici v Paríži, 15. storočie, fol. 414v-416b
5. Kódex uložený v Rakúskej národnej knižnici, Cod.n. 3662, fol. 93v-95v, 15. storočie
6. Kódex uložený v Staatsbibliothek v Mníchove, Cod.n. 18.624, fol.26-31, 15. storočie
7. Kódex v Bibliotheca Ossolinskiana v Lvove, Cod. Leopoltanus, fol. 380-384., 15. storočie

Imrichov kult v Uhorsku a Chorvátsku

Ako sme predostreli pri analýze kultu svätého Štefana, akt svätorečenia, ktorý sa udial v roku 1083 mal výrazne politické pozadie a stal sa prakticky ideologickou zbraňou uhorského kráľa Ladislava voči zosadenému Šalamúnovi a akýmkoľvek jeho ďalším nárokom na uhorský trón. Uhorsko sa ideologicky zjednotilo pod patronátom troch nových svätcov. Dodajme však, že ako trojica spolu nefigurujú v uhorskom písomníctve. Gábor Klaniczay, ktorý sa svojho času podrobne venoval uhorským svätcom, tvrdí, že ani kult Svorada-Ondreja a Benedikta nemal politické pozadie, hoci sme našou analýzou dokázali opak. Nie je teda vylúčené politické chápanie Imrichovho kultu. Ten sa zrejme začal šíriť až po svätorečení v novembri 1083. Spomenutý politický charakter Imrichovho kultu by sa mohol týkať jeho údajného sobáša s príslušníčkou chorvátskej dynastie Trpimirićov a teda prepojenia Uhorska s Chorvátsko-dalmátskym kráľovstvom. Venným majetkom chorvátskej kňažnej, dcéry kráľa Krešimíra (III.) sa stalo Slavónsko a Srem, ktoré Imrich držal ako vojvoda. Po jeho náhlej smrti sa o toto územie hlásil nový dedič koruny Peter. V takomto zmysle to vo svojom diele z roku 1771 udáva chorvátsky osvietenský historik Adam Baltázar Krčelić zachytávajúci fragment *Kroniky Jána archidiakona z Gorice* (polovica 14. storočia).⁹⁷³ Na mieste samozrejme stále vyvstáva otázka kredibility kroniky Jána z Gorice a samotného naratívu. Krčelić sa mohol sa pokúsiť vytvoriť fictum o najstarších uhorských dejinách

⁹⁶⁹ Išlo o významného preláta na Ladislavom dvore, v čase vzniku Záhrebského biskupstva (približne 1091) je doložený ako arcibiskup v Báci (sem dočasne prenesená Kaločská kapitula) koncom 11. storočia. Richard MARSINA – Július SOPKO eds., *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice 1997, s. 361; Lelja DOBRONIĆ, *Biskupski i kaptolski Zagreb*. Zagreb 1991, s. 9.

⁹⁷⁰ Martin HOMZA ed. *Uhorsko-poľská kronika. Nedocenený prameň k dejinám strednej Európy*. Bratislava 2009, s. 165.

⁹⁷¹ K tomu najmä: Martin HOMZA ed. *Uhorsko-poľská kronika. Nedocenený prameň k dejinám strednej Európy*. Bratislava 2009, s. 41-43.

⁹⁷² Richard MARSINA ed. *Legenda o vojvodovi svätom Imrichovi*, in: Richard Marsina – Július Sopko eds., *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice 1997, s. 76

⁹⁷³ Adam Baltazar KRČELIĆ, *De regnis Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae notitiae prealiminales*. Zagrabie 1771, s. 101-102.

a nie je vylúčené, že mu poslúžili pramene, ktoré už pre nás v súčasnej dobe nie sú dostupné. Britský historik Carlisle Macartney hovorí napríklad o textovej zhode s *Kronikou anonymného notára* a tiež s *Kronikou Lamperta z Hersfeldu*, ktorý zhodne ako Ján z Gorice hovorí o smrteľnom páde Ondreja I. z koňa.⁹⁷⁴ Hodnoverné pramene presne neudávajú pôvod a meno Imrichovej manželky, a však v prospech dynastického spojenie s Chorvátskom hovoria aj iné okolnosti. V približne rovnakom čase ako Arpádovci, zrejme tesne na konci 10. storočia, sobáš s Orseolovcami uzavrel aj chorvátsky kráľ.⁹⁷⁵ Mohlo ísť o vytvorenie jednotného politického bloku.

Sakrálnych stavieb zasvätených Imrichovi je v stredoveku v Uhorsku doložených 61 rozptýlených prakticky po celej krajine.⁹⁷⁶ Imrichov kult je taktiež doložený v Slavónsku, zrejme sa sem dostal na konci 11. storočia pri založení Záhrebského biskupstva podobne ako Štefanov kult. V Záhrebe je doložený i farský kostol svätého Imricha (1328).⁹⁷⁷ Je možné, že za rozšírením Imrichovho kultu v južných oblastiach Uhorska stál báčsky arcibiskup biskup Fabián, ktorý bol predtým stoličnobelehradským prepoštom a svedkom zázakov u Imrichovho hrobu. Na tomto mieste sa pokúsime analyzovať akčný rádius Imrichovho kultu a jeho patrocínií.

Centrom Imrichovho kultu bol pochopiteľne jeho hrob v bazilike Panny Márie v Stoličnom Belehrade. Niekedy sa uvažuje, že kráľovský sarkofág najčastejšie prisudzovaný Štefanovi patrilo pôvodne Imrichovi.⁹⁷⁸ V Stoličnom Belehrade sa nachádzal i kostol svätého Imricha, hneď naproti bazilike (doložený v roku 1234), dnes však nezachovaný, až v barokovom období postavený nový. Výnimočnosť tohto kostola spočívala v tom, že sa jednalo o farský chrám Stoličného Belehradu, zrejme vybudovaný krátko po svätorečení v roku 1083. V podstate išlo o náhradu za staršiu sakrálnu stavbu, tetrakonchu svätého Petra pravdepodobne z poslednej štvrtiny 10. storočia.⁹⁷⁹ Práve tieto južné oblasti, menovite župy Fejér, Somogy či Zala patria k miestam s najväčším výskytom skúmaného patrocínia. Imrichove kostoly sa sporadicky vyskytujú na Slovensku, v o niečo väčšej miere v povodí Tisy (župa Heveš) a najmä však v Biharsku a v Transylvánii, zrejme i z toho dôvodu, že Biharské hory (Igfón) sa pokladajú za miesto Imrichovho skonu, ako sme tu uviedli vyššie.⁹⁸⁰ Bálint Barna, ktorý skúmal tieto patrocínia, k nim pridal i Imrichov kostol v Titeli (dnes Srbsko), resp. tunajší augustiniánsky kláštor. Výskum ďalších maďarských medievistov však odhalil, že tento kláštor (z druhej polovice 13. storočia) sa v skutočnosti nachádzal v zaniknutej lokalite Töl v župe Tolna, zatiaľ čo v Titeli existovala kolegiátna kapitula Božej Múdrosti.⁹⁸¹ Barna hovorí aj o možnej existencii Imrichovho kostola v Somogyvári, ktorý mal vzniknúť pod vplyvom tunajších benediktínov. Zrejme sa však jedná len o folklórnu tradíciu, bez opory v prameňoch.⁹⁸² Podobne ako pri Štefanovi, aj Imrichovi poznáme hagiotoponymum, v tomto prípade ako „Szentimre“.⁹⁸³ Imrichovi však nebola zasvätená žiadna kolegiátna kapitula či významnejší kláštor,

---

⁹⁷⁴ Carlisle A. MACARTNEY, *The Medieval Hungarian Historians. A Critical and Analytical Guide*. New York 2008, s. 150-151.

⁹⁷⁵ Hrvoje GRAČANIN, Kralj Petar Krešimir u središtu, in: *Juraj*, roč. 12, 2009, č. 8, s. 55.

⁹⁷⁶ András MEZŐ, *Patrocíniumok a középkori Magyarországon*, Budapest 2003, s. 119-123

⁹⁷⁷ András MEZŐ, *Patrocíniumok a középkori Magyarországon*, Budapest 2003, s. 123.

⁹⁷⁸ Krisztina HAVASI, Romanesque Sculpture in Medieval Hungary, in: Xavier Barral i Alter – Pál Lővei – Vinni Lucherini - Imre Takács eds. *The Art of Medieval Hungary*. Roma 2018, s. 149.

⁹⁷⁹ Alán KRALOVÁNSZKY, The Earliest church of Alba Civitas, in: *Alba Regia. A Szent István Király Múzeum Évkönyve, XX – Szent István Király Múzeum közleményei: C sorozat*, 1983, s. 86.

⁹⁸⁰ Bálint BARNA, A középkori Szent Imre-kép, in: *Studia Caroliensia*, č.3-4, 2006, s. 93.

⁹⁸¹ Bálint BARNA, A középkori Szent Imre-kép, in: *Studia Caroliensia*, č.3-4, 2006, s. 94; Gábor THOROCZKAY, A Szent Bölcsesség egyháza. A titeli társaskáptalan története a kezdetektől a XIV. század közepéig, in: *Fons*, roč. 21, 2014, č.3, s. 338; do Tölu Imrichovo patrocínium lokalizuje aj: András MEZŐ, *Patrocíniumok a középkori Magyarországon*, Budapest 2003, s. 123.

⁹⁸² Imrichovo patrocínium priamo v Somogyvári nie je doložené. V tejto župe však lokality: Bogát, Nagyberény a Somogyszentimre: Bálint BARNA, A középkori Szent Imre-kép, in: *Studia Caroliensia*, č.3-4, 2006, s. 93-94.

⁹⁸³ András MEZŐ, *Patrocíniumok a középkori Magyarországon*, Budapest 2003, s. 120-123.

zrejme i z dôvodu nedostatočného či absentujúceho ideologického pozadia celého kultu.⁹⁸⁴ Imrich sa taktiež sám neobjavuje ani v uhorskom sfragistickom materiáli.⁹⁸⁵

Najjužnejšou sakrálnou stavbou a zároveň jedinou v „Regnum Croatiae“ je v tomto prípade Imrichov kostol v Cetingrade v severnom Chorvátsku (župa Modruš-Rijeka).⁹⁸⁶ Je možné, že tu išlo o podobnú tendenciu ako v Štefanom prípade – vybudovať kostoly na dôležitých cestných bodoch. Cetingrad sa nachádza v blízkosti bosnianskeho hradu Bihać a taktiež zrejme ležal na ceste smerujúcej do Zadaru.⁹⁸⁷ Dodajme, že v Cetingrade sa na prelome rokov 1526-1527 konal snem Chorvátskeho kráľovstva ktorý, zvolil Ferdinanda Habsburského za chorvátsko-dalmátskeho kráľa.⁹⁸⁸

Imrichov kult priamo v Dalmácii doložený nie je. To je možné z viacerých príčin. Imrichovmu kultu totiž v prvom rade chýbal istý zásadný politicko-štátotvorný charakter, na rozdiel od Štefana či Ladislava. Štefan bol pochopiteľne vnímaný ako zakladateľ štátu a domácej cirkvi. On ako svätec vo svojej osobe zjednocoval uhorské korunné krajiny. Cirkevné inštitúcie a sakrálne stavby s jeho patrocíniom boli rozmiestnené na kľúčových a zásadných miestach po celom Uhorsku. Ladislav, svätorečený o storočie neskôr, v popularite Štefana prakticky predbehol. Prirodzene mohol byť vnímaný ako druhý zakladateľ Uhorska, ktoré vyviedol z krízy. Pre Chorvátsko bol Ladislav tým, kto pripojil toto osirelé kráľovstvo pripojil k Uhorsku. V prípade Ladislava sa ponúka aj paralela s posledným významným chorvátskym panovníkom Demeterom Zvonimírom. Pri oboch sa vytvoril falošný naratív o účasti na križiackej výprave.⁹⁸⁹ U Imricha nenachádzame konkrétny prvok, ktorý by ho spájal s konštituovaním štátu. Aj samotné jeho svätorečenie bolo veľmi pravdepodobne iniciované zo strany uhorskej cirkvi a Imrich mal predstavovať vzor celibátu a čistoty, najmä v dobe na konci 11. storočia (resp. prelomu 11. a 12. storočia) keď sa riešila potreba usporiadania cirkevných pomerov na viacerých synodách zvolaných kráľmi Ladislavom a Kolomanom.⁹⁹⁰ Uhorskí preláti mohli dbať na dodržiavanie celibátu. Naratív o kráľovičovej telesnej a duševnej čistote mohol byť teda prenesený na klérus ako vzor, pretože nie je logické, aby kráľovič, teda dedič trónu a pokračovateľ dynastie nemal potomkov resp. aby držal celibát.

Ako bolo povedané, Imrichov kult je sčasti reflektovaný v relácii zachytenej Jánom z Gorice u Baltazára Krčelića. Hodnovernosť daných informácií je nejasná, Krčelić mohol vychádzať z autentického prameňa (Ján z Gorice), prípadne teda naratív umelo vyfabrikovať, keďže stredoveký rukopis tohto textu nebol nájdený, aby tak docielil spojenie Chorvátska s Uhorskom prostredníctvom našich svätcov a nie skrz vojenskú výpravu kráľa Kolomana či údajné *Pacta Conventa* uzavreté s chorvátskou šľachtou. Ako žiaducejšie a iste prestížnejšie by sa v Chorvátsku javilo prepojenie „per sanctos reges“ ako vojenským podmanením. Otázka Imrichovho chorvátskeho sobáša však zostáva nevyriešená.

---

⁹⁸⁴ Prehľad uhorských kapitúl: Tamás FEDELES, Die ungarischen Dom- und Kollegiatkapitel und ihre Mitglieder im Mittelalter. Forschungsstand, Aufgaben, Initiativen, in: Jan Hrdina – Martina Maříková eds. *Documenta Pragensia Supplementa II., Kapituly v zemích Koruny české a v Uhrách ve středověku*. Praha 2011, s. 185-187.

⁹⁸⁵ Miroslav GLEJTEK, *Stredoveká cirkevná pečať. Prameň kresťanskej ikonografie*. Hradec Králové 2013, s. 121

⁹⁸⁶ Mező pri Cetingrade udáva Záhrebskú župu, čo je však nesprávne (aj v súčasnosti). András MEZŐ, *Patrociniumok a középkori Magyarországon*, Budapest 2003, s. 120. Cetingrad na katastrálnej mape z druhej polovice 19. storočia v župe Modruš-Rijeka:

<https://maps.arcanum.com/en/map/cadastral/?layers=3%2C4&bbox=1685429.4912822891%2C5659188.662282896%2C1801537.337247472%2C5697407.176425484> (dostupné 14.10. 2021)

⁹⁸⁷ Maja CEPETIĆ, The Cult of St. Ladislav in Continental Croatia – Its Political and Cultural Context, in: Martin Homza – Ján Lukačka – Neven Budak et al. eds. *Slovakia and Croatia. Historical Parallels and Connections (until 1780)*. Bratislava-Zagreb 2013, s. 313-314.

⁹⁸⁸ Lujo MARGETIĆ, Cetinski sabori u 1527, in: *Senjski zbornik*, č. 17, 1990, s. 35-44.

⁹⁸⁹ Peter FRANKOPAN, Co-operation between Constantinople and Rome before the First Crusade: a study of the convergence of interests in Croatia in the late 11th Century, in Benjamin Z. Kedar – Jonathan Riley-Smith – Helen Nicholson – Michael Evans. Eds. *Crusades, Volume 3*. New York 2004, s. 11; Ján LUKAČKA – Július SOPKO – Tünde LENGYELOVÁ – Magdaléna GOČNÍKOVÁ eds. *Viedenská maľovaná kronika*, Bratislava 2016, s. 239-240

⁹⁹⁰ K tomu najmä Vincent MÚCSKA, *Uhorsko a cirkevné reformy 10. a 11. storočia*. Bratislava 2004, s. 50-53.

Imrichov kult pochopiteľne rezonuje aj v uhorských liturgických knihách. Kráľovič ako „sanctus Henricus“ sa prvýkrát objavuje v *Hahótskom kódexe* (MR 126) z konca 11. storočia.⁹⁹¹ V *Nitrianskom kódexe* Imrichov sviatok nenájdeme, keďže rukopis vznikol mimo Uhorska.⁹⁹² V prípade Imrich nachádzame dva sviatky – 2. september (depositio) a 5. november (translatio). Prvý sa považuje za dátum jeho smrti, zatiaľ čo v novembri sa zrejme uskutočnilo jeho svätorečenie.⁹⁹³ Hoci ako ukazuje prax, sviatky sa neraz zamieňali.⁹⁹⁴ Oba sviatky, ako aj početné ďalšie sviatky uhorských svätcov dokladá *Prayov kódex* z prelomu 12. a 13. storočia. Tu Imrichove sviatky ako „depositio sancti Henrici confessoris“ (2.9.) a „Henrici ducis et confessoris“ (5.11.)⁹⁹⁵ Oba sviatky sa totožne nachádzajú aj v *Spišskom misáli* z polovice 14. storočia.⁹⁹⁶ Taktiež v *Bratislavskom misáli „H“* z druhej polovice 14. storočia.⁹⁹⁷ V *Šopronskom misáli* z roku 1363 je Imrichov novembrový sviatok dokonca vyznačený ako „Henrici epi(scopi)“.⁹⁹⁸ Depositio (2.9.) a translatio (5.11.) nachádzame aj v *Misáli Juraja z Pavloviec* z prvej tretiny 15. storočia.⁹⁹⁹

---

⁹⁹¹ Karóly KNIEWALD, A „Hahóti kódex“ (Zagrábi MR 126. kézirat) jelentősége a Magyarországi liturgia szempontjából, in: *Magyar Könyvszemle*, č.2, 1938, s. 110.

⁹⁹² Jaroslav NEMEŠ, *Nitriansky kódex a jeho posolstvo*. Ružomberok 2006, s. 20

⁹⁹³ Gábor KLANICZAY, *Holy Rulers and Blessed Princesses. Dynastic Cults in Medieval Central Europe*. New York 2002, s. 124.

⁹⁹⁴ Polycarpus RADÓ, *Libri liturgici manu scripti bibliothecarum Hungariae*. Budapestini 1947, s. 195.

⁹⁹⁵ Július SOPKO, *Stredoveké latinské kódexy slovenskej proveniencie v Maďarsku a Rumunsku. Kódexy slovenskej proveniencie, II. zväzok*. Martin 1982, č.201, s.17-21

⁹⁹⁶ Polycarpus RADÓ, *Libri liturgici manu scripti bibliothecarum Hungariae*. Budapestini 1947, č.9, s 70-71,

⁹⁹⁷ Július SOPKO, *Stredoveké latinské kódexy slovenskej proveniencie v Maďarsku a Rumunsku. Kódexy slovenskej proveniencie, II. zväzok*. Martin 1982, č. 209, s. 30-31.

⁹⁹⁸ Polycarpus RADÓ, *Libri liturgici manu scripti bibliothecarum Hungariae*. Budapestini 1947, č. 23, s-109.

⁹⁹⁹ Polycarpus RADÓ, *Libri liturgici manu scripti bibliothecarum Hungariae*. Budapestini 1947, č. 41, s. 156-157.

Svätý Gerard, biskup a mučedník (+1046)

Život a pôsobenie svätého Gerarda

Gerard (maď. Gellért) v rámci uhorských svätcov predstavuje pomerne ojedinelý prípad. Je to totiž jediný uhorský svätý biskup, ktorý sa dočkal funkčného kultu. Z pochopiteľných dôvodov boli väčšinou uhorskí preláti ztienení svojim slávnym kolegom – svätým Vojtechom, ktorý mal zásadnú úlohu pri kristianizácii Uhorska. Aspoň tak to tvrdí *Väčšia legenda svätého Štefana kráľa*. Historici, či filológovia sa zaoberali Gerardom i kvôli jeho literárnej činnosti, taktiež však skúmali okolnosti jeho násilnej smrti, ktorá sa udiala v napätej politickej situácii.¹⁰⁰⁰

Dovolíme si zhrnúť aj informácie o tomto svätcovi. Uvažuje sa, že Gerard sa narodil približne v roku 977 v Benátkach, podľa neskoršej tradície išlo o rod Sagredo či Morosini.¹⁰⁰¹ Už v detstve sa dostal do benátskeho kláštora svätého Juraja (San Giorgio Maggiore). Tu pôsobil ako člen konventu a neskôr sa stal priorom a potom opátom. Istý čas strávil v Cluny či v iných franských kláštoroch. Začiatkom 11. storočia, ako hovoria jeho legendy, sa rozhodol na púť do Jeruzalema. V tom čase už po funkčnej ceste cez Uhorsko a Byzanciu, ktorej otvorenie sa datuje do roku 1018. V Uhorsku sa dostal na dvor Štefana I., ktorý ho úctivo prijal a zároveň Gerarda požiadal, aby zostal v Uhorsku. Steinhübel v zhode s Väčšou legendou svätého Gerarda, tvrdí že ho do Uhorska priviedol pannonhalský opát Rasina.¹⁰⁰² Tu sa venoval výchove a vzdelaniu kráľovského syna Imricha, ale najmä kristianizácii južných častí Uhorska. Istý čas zrejme strávil aj ako pustovník v Bakoňskom lese (približne 1023-1030), kde tiež ako pustovník žil (zrejme o niečo neskôr) svätý Gunther (Vintíř).¹⁰⁰³ Gerard sa venoval aj literárnej činnosti, napísal niekoľko traktátov, z ktorých sa však dnes zachoval iba jeden nazvaný *Deliberatio supra Hymnum Trium Puerorum ad Isingrimum Liberalem*, zachovaný v jednom rukopise z druhej polovice 11. storočia (Štátna knižnica Mníchov, cml. 6211), pochádza však z knižnice kláštora svätého Korbiniána z Fresingu.¹⁰⁰⁴ Gerard sa niekedy považuje aj za autor uhorského panovníckeho zrkadla (*Ponaučenia*), určené práve pre Imricha.¹⁰⁰⁵

V roku 1030 sa pre Gerada vyskytla nová príležitosť. Kráľ Štefan v tom čase podnikol výpravu proti kniežaťu Ajtoňovi, ktorý prijal krst v Byzancii v roku 1003 a ovládal dnešné pomedzie Rumunska a Bulharska. Štefanov synovec obsadil Ajtoňov hrad Marošvár (lat. Morisena), ktorý odvtedy niesol meno Čanád. Svoju rolu pochopiteľne zohrali aj politické dôvody. Ajtoň zrejme ohrozoval spojenie Transylvánie s Uhorskom a zasahoval od obchodu s transylvánskou soľou.¹⁰⁰⁶ Je možné, že v tomto periférnom priestore došlo aj k nárastu herézy, čo by napokon naznačoval aj Gerardov traktát či

---

¹⁰⁰⁰ Za klasickú prácu sa považuje: János KARÁCSONYI, *Szent Gellért, csanádi püspök, éléte és művei*. Budapest 1887; Novšie predovšetkým: Claudiu MESAROŞ ed. *Filosofia Sfântului Gerard de Cenad în context cultural și biografic*. Szeged 2013.

¹⁰⁰¹ Előd NEMERKÉNYI, *Latin Classics in Medieval Hungary, Eleventh Century*. Debrecen-Budapest 2004, s. 73; László SZEGFÜ, Szent Gellert családjáról, in: *Acta Historica*, rčo. 75, 1983, č. 1, s. 11.

¹⁰⁰² Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Budmerice² 2016, s. 378

¹⁰⁰³ Vid': Petr KUBÍN, *Svätý Vintíř. Poustevník, kolonizátor a diplomat*. Praha 2016, s. 62 a nasl.

¹⁰⁰⁴ Előd NEMERKÉNYI, *Latin Classics in Medieval Hungary, Eleventh Century*. Debrecen-Budapest 2004, s. 77; Claudiu MESAROŞ, On the Meaning of Deliberatio in Saint Gerard of Cenad, in: *Philobiblon*, roč. 22, č. 1, 2017, s. 37-38.

¹⁰⁰⁵ Richard MARSINA ed. Kniha mravných ponaučení svätého Štefana kráľa kráľovičovi Imrichovi, in: Richard Marsina – Július Sopko eds., *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice 1997, s. 23

¹⁰⁰⁶ Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Budmerice² 2016, s. 377-378, Beatrix F. ROMHÁNYI, Salt Mining and Trade in Hungary before the Mongol Invasion, in: József LASZLOVZSKY – Balázs NAGY – Péter SZABÓ – András VADAS eds. *The Economy of Medieval Hungary*. Boston-Leiden 2018, s. 194. Ajtoň založil aj baziliánsky kláštor svätého Jána Krstiteľa (Ajtonymonostor), vojvoda Čanád však mníchov preložil do svojho kláštora Oroszlámos (Sv. Juraj).

samotná legenda.¹⁰⁰⁷ Zrejme sa jednalo aj o veľkomoravské relikty rozšírené medzi Slovanmi. Štefan tu založil nové biskupstvo v lokalite Čanád (maď. Csanád, rum. Cenad), ktoré bolo podriadené Kaločskému arcibiskupstvu. Gerard sa stal jeho prvým biskupom (ako to dokladajú Bratislavské anály) a mohol sa teda naplno venovať spomenutej kristianizácii. V tejto oblasti bol citeľný aj byzantský vplyv, teda grécky rítus, nie je však jasné, aký bol Gerardov postoj k tomuto rítu. Po roku 1038 nastali vnútropolitické nepokoje najskôr spočívajúce v súboji dvoch pretendentov, hoci jeden z nich, Peter – bol Štefanom designovaný na uhorský trón. Keď sa trónu v roku 1041 ujal Samuel Aba, Gerard bol jedným z biskupov, ktorí ho odmietli rešpektovať. Ako informuje *Viedenská obrázková kronika*, Samuel dokonca v Čanáde dal popraviť približne päťdesiat veľmožov, ktorí mu oponovali. Gerard (tu spomenutý prvýkrát) ho napomenul a predpovedal mu koniec.¹⁰⁰⁸ V tom čase sa uvažovalo povolať ostatných Arpádovcov z exilu i pre nespokojnosť s krutovládou, ktorú zaviedol Peter Orseolo.¹⁰⁰⁹ Uhorská cirkev však nepokojmi upadala. Centrálna kráľovská moc, ktorá by dozorovala riadne fungovanie Cirkvi a jej štruktúr však bola prakticky nefunkčná. I preto medzi Uhrami, zrejme medzi maďarským obyvateľstvom, skrsla myšlienka pre návrat k pohanskej viere. V septembri roku 1046 boli teda povolani Arpádovci. Ondrej a Levente prišli z Rusi do Potisia, k hradu *Novum Castrum (Abaujvár), kde ich Uhri požiadali o návrat k starej viere. Bratia potom postupovali k Pešti. Gerard, ktorý sa v tom čase – 24. septembra, zdržiaval v Stoličnom Belehrade, sa rozhodol spolu s ostatnými biskupmi ich privítať v domovine. Najskôr sa zastavili v dedine Diósd (približne 10 km na juh od Budapešti) na omši v kostole svätej Sabiny. Gerard tu prítomným biskupom a veriacim povedal, že sa blíži čas ich martýrstva. Pri peštianskom brode (v oblasti Budína) boli však konfrontovaní s pohanmi. Pohania obklúčili jeho voz a zo strmej skaly ho hodili do Dunaja. Spolu s Gerardom zahynuli ďalší dvaja biskupi (Bulduš a Bytrík). Jedine biskup Beneta (zrejme Benedikt) sa zachránil a z pohanského zajatia ho vyslobodili Ondrej a Levente. Gerardova krv však zo skaly nezmizla ani po siedmich rokoch od jeho smrti. Podľa Viedenskej obrázkovej kroniky, bol na tomto mieste postavený kostol.¹⁰¹⁰ Skala v Budíne (podľa kroniky Kelenföld), odkiaľ zhodili Gerarda, je dnes známa ako Gellért-hegy („Gerardov kopec“).¹⁰¹¹ Gerardovo telo, zrejme v tomto čase tunajšími kresťanmi už vnímané ako sväté, keďže sa jednalo o mučeníka, bolo uložené do kostola Panny Márie. Uvažuje sa jednalo o dnešný kostol Panny Márie v Pešti (tzv. „Belvárosi templom“), ktorý patrí medzi najstaršie sakrálne stavby v Budapešti.¹⁰¹² Podľa niektorých názorov, bol však Gerard uložený do kostola Panny Márie na Budíne, teda v dnešnom Matyášovom kostole („Mátyás templom“), hoci ten bol postavený až v čase Bela IV. (1235-1270), kedy sa začalo s intenzívnou výstavbou v Budíne, čo zahrňovalo kráľovský palác a viaceré kostoly či kláštory. O niečo neskôr, podľa všetkého počas panovania Ondreja I. (1046-1060) bolo Gerardovo telo prenesené do jeho biskupského sídla v Čanáde, kde sa napokon konalo aj jeho svätorečenie v roku

---

¹⁰⁰⁷ Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Budmerice² 2016, s. 417; podľa Pražáka aj celé povstanie v roku 1046 mohlo mať bogomilský charakter: Richard PRAŽÁK, Menší legenda svätého biskupa Gerarda, in: Richard Pražák – Jana Nechutová eds. *Legendy a kroniky koruny uherské*. Praha 1988, s. 130 -131.

¹⁰⁰⁸ Ján LUKAČKA – Július SOPKO – Tünde LENGYELOVÁ – Magdaléna GOCNÍKOVÁ eds. *Viedenská maľovaná kronika*, Bratislava 2016, s. 202-203.

¹⁰⁰⁹ Ján LUKAČKA – Július SOPKO – Tünde LENGYELOVÁ – Magdaléna GOCNÍKOVÁ eds. *Viedenská maľovaná kronika*, Bratislava 2016, s. 206.

¹⁰¹⁰ Ján LUKAČKA – Július SOPKO – Tünde LENGYELOVÁ – Magdaléna GOCNÍKOVÁ eds. *Viedenská maľovaná kronika*, Bratislava 2016, s.206-208.

¹⁰¹¹ K tomu najmä Gábor KLANICZAY, Sacred sites in Medieval Buda, in: Balázs Nagy – Martyn Rady – Katalin Szende – András Vadas eds. *Medieval Buda in Context*. Boston-Leiden 2016, s. 231-236.

¹⁰¹² S peštianskym kostolom súhlasí aj Richard MARSINA – Július SOPKO eds., *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice 1997, s. 366.

1083. V Čanáde sa zachoval aj Gerardov sarkofág, ktorý odráža talianske umelecké vplyvy.¹⁰¹³ Práve za panovania Ondreja I., zvaného „Albus et catholicus“ sa situácia stabilizovala, pohanské obrady boli pod trestom smrti zakázané.¹⁰¹⁴

Svätorečenie a vznik legiend

Stopy Gerardovho kultu podľa nás možno sledovať už po jeho smrti, čo spočívalo aj v jeho uložení v kostole Panny Márie v Pešti. Na inom mieste sme uviedli aké boli dôvody svätorečenia prvého uhorského kráľa Štefana, Imricha či Svorada a Benedikta. V prípade Gerarda je viac ako zjavné jeho mučeníctvo, ktoré zohralo zásadnú rolu. Bol dokonca považovaný za prvého uhorského mučeníka, hoci len niekoľko rokov predtým mučeníckou smrťou zomrel aj zoborský mních Benedikt.¹⁰¹⁵ Gerardovo svätorečenie teda odrážalo to, že v Uhorsku nebude tolerované pohanstvo či heréza. Zároveň malo prísť aj posilneniu postavenia Cirkvi, možno v rovnakom duchu ako sa niesol kult svätého Vojtecha.¹⁰¹⁶

Najstaršie hagiografické texty ku Gerardovi, zrejme vznikli v čase svätorečenia. Dnes máme zachované dva varianty legendy, ktoré však prešli interpoláciou v 14. storočí. Zachovala sa teda *Väčšia* (BHL 3424) a *Menšia legenda* (BHL 3426) a ďalšie hagiografické útvary (BHL 3427, 3428).¹⁰¹⁷ Menšia legenda predstavuje skôr kážeň ku Gerardovmu sviatku a vznikla začiatkom 12. storočia v Čanáde, zachovala sa v rukopise z 13. storočia.¹⁰¹⁸ Väčšia legenda, pochádza z 13. storočia s dodatkom zo 14. storočia.

Menšia legenda (slovenský preklad Richard Marsina)¹⁰¹⁹ je pomerne útlým hagiografickým útvarom pozostávajúcim zo siedmich kapitol. Prvá kapitola informuje o Gerardovom pôvode aj o tom, že už od detstva vyrastal v kláštore. Druhá kapitola nás už vedie do Uhorska. Gerard chcel navštíviť Pánov hrob, v Panónskej krajine ho prijal kráľ Štefan a prosil, aby zostal. Legenda hovorí, že sa uchýlil do pustovne Bél (Bakonybél) na sedem rokov. Žil tu sám, okrem mnícha Maura. Profesor Marsina tvrdí, že sa jednalo o Maura, autora legendy Svorada a Benedikta.¹⁰²⁰ S tým nesúhlasíme, pri Maurovi sme totiž uviedli všetky informácie o jeho pôsobení v uhorských cirkevných inštitúciách. Ak bol totiž mníchom u svätého Martina v Pannonhalme, nejaví sa ako logické, že by žil ako pustovník vo vzdialenejšom Bakonybéli.

Tretia kapitola popisuje ako Štefan povolal Gerarda na biskupský stolec. Gerard potom založil kostol svätého Juraja na hrade Maroš, ktorý sa stal biskupským chrámom.¹⁰²¹ Tretia a štvrtá kapitola zároveň zdôrazňujú Gerardov silnú úctu voči Panne Márii. Tu neznámy autor legendy, rovnako ako vo Väčšej

¹⁰¹³ Pál LŐVEI, Epigraphy and Tomb Sculpture, in: Xavier Barral i Alter – Pál Lővei – Vinni Lucherini - Imre Takács eds. *The Art of Medieval Hungary*. Roma 2018, s. 256

¹⁰¹⁴ Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Budmerice² 2016, s. 420-421

¹⁰¹⁵ Gábor KLANICZAY, *Holy Rulers and Blessed Princesses. Dynastic Cults in Medieval Central Europe*. New York 2002, s. 124.

¹⁰¹⁶ Gábor KLANICZAY, *Holy Rulers and Blessed Princesses. Dynastic Cults in Medieval Central Europe*. New York 2002, s. 130.

¹⁰¹⁷ Henricus FROS ed. *Bibliotheca Hagiographica latina. Novum Supplementum*. Bruxelles 1986, s. 386.

¹⁰¹⁸ Richard MARSINA ed. *Legenda o svätom Gerardovi biskupovi*, in: Richard Marsina – Július Sopko eds., *Legenda stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice 1997, s. 88

¹⁰¹⁹ Richard MARSINA ed. *Legenda o svätom Gerardovi biskupovi*, in: Richard Marsina – Július Sopko eds., *Legenda stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice 1997, s. 89-94

¹⁰²⁰ Richard MARSINA – Július SOPKO eds., *Legenda stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice 1997, s. 364.

¹⁰²¹ Vyššie sme uviedli, že tento kostol resp. kláštor zrejme založil vojvoda Čanád. Nie je vylúčené, že toponymická zmena Marosvár → Csanád (Čanád) je skôr literárnym toposom. Kláštor v Marosvári mohol byť staršou sakrálnou stavbou (dnes ruiny extra muros rumunského mesta Cenad) a neskôr bola postavená katedrála priamo v Čanáde. Situácia sťažuje deštrukcia spôsobená osmanskou expanziou, ktorá tu prakticky vymazala stredovekú topografiu krajiny. Richard MARSINA – Július SOPKO eds., *Legenda stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice 1997, s. 364-365

legende svätého Štefana kráľa, hovorí, že Uhri hovoria Bohorodičke Pani, rovnako aj Štefan nazýva Panóniu rodinou Panny Márie.¹⁰²² Môže sa jednať priamo o výpožičku zo svätostefanskej legendy, ale išlo i tentokrát o autora cudzieho pôvodu, ktorý poznal tieto nuansy mariánskej úcty v Uhorsku. Štvrtá a piata kapitola prekvapivo popisujú Gerardove ľudské vlastnosti – hnev či prchivosť voči svojim služobníkom. Piata kapitola obsahuje i známu pasáž, ako Gerard počul slúžku na poli spievať, čo je vzácnym dokladom starého uhorského folklóru. Táto kapitola sa rovnako aj spomenutých politických udalostí – rozpor medzi Petrom a Samuelom, povraždenie veľmožov. Legenda hovorí, že Samuel (hoci ho nemenuje) prišiel sláviť Veľkú Noc do Maroša a Gerard mu pri tejto príležitosti mal položiť korunu na hlavu. Gerard tu varuje Samuela počas kázne a prorocky mu predpovedá, že naňho padne meč pomsty. Legenda však spomína tlmočníka, hoci Gerard dlhšie žil v Uhorsku, po maďarsky nevedel. Legenda (sčasti v súlade s *Viedenskou obrázkovou kronikou*) hovorí o Gerardovom pobyte v Stoličnom Belehrade. Spomína sa iba vzbura, okolnosti legenda nepopisuje, ani návrat Arpádovcov nie je zaznamenaný. Pohania strhli jeho voz pri Dunaji, chceli ho ukameňovať, nakoniec ho prebodli. Siedma kapitola hovorí o uschovaní Gerardovho tela do kostola Panny Márie (zrejme v Pešti). Tiež sa hovorí o démonickom schvátení muža, ktorý Gerarda urážal. Nedlho potom, za kráľom Ondrej prišiel prokurátor (zrejme poverená osoba Čanádskou kapitulou), aby navrátil Gerardovo telo do jeho chrámu. V kostole Bohorodičky však našli jeho telo krásne a žiarivé. Potom bolo slávnostné prenesené do jeho diecézy. Zázraky sa konali v čase kráľa Ladislava a biskupa Vavrinca (doložený 1111-1113). Legenda hovorí, že rímska synoda rozhodla, telá tých čo zomreli v Panónii pri kázaní, majú byť uctievané. Preto do Uhorska prišiel pápežský legát, aby bolo Gerardovo telo slávnostné vyzdvihnuté, po čom nasledovalo mnoho zázrakov. Ako sme však uviedli, prítomnosť legáta v iných prameňoch nie je doložená a pravdepodobne sa všetky svätorečenia v roku 1083 konali iba v domácej réžii.

Menšia legenda sa zachovala v nasledujúcich rukopisoch:¹⁰²³

1. Kódex z prelomu 12. a 13. storočia, sign. Cod. Lat. 28 cl.IX, Knižnica svätého Marka v Benátkach (Bibliotheca Marciana) – Talianska národná knižnica, fol. 197-200.
2. Kódex č. 1733, Mazarinova knižnica v Paríži, 15. storočie, fol. 417-418.
3. *Zlatá legenda* v diele *Legendae sanctorum regni Hungariae in historia Lombardica non contentae* (tlačou 1486 Štrasburg, 1498 Benátky)

Naratív *Väčšej legendy* (*De sancto Gerardo*) sa miestami líši, poskytuje iné informácie.¹⁰²⁴ Napríklad tiež, že do Čanádu boli vyslaní mnísi z rozličných uhorských kláštorov.¹⁰²⁵ Hoci sme spomenuli neskoršie interpolácie (14. storočie), pre túto legendu zrejme musela existovať staršia predloha z 11. storočia.¹⁰²⁶ Usudzuje sa, že autorom pôvodnej, dnes už nezachovanej legendy či skôr biografie, bol magister

¹⁰²² Emericus MADZSAR ed. Legenda sancti Gerardi episcopi, in: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores rerum Hungaricarum* vol. II, Budapestini 1938, s. 474: „...nam et Panonia a suo sancto rege Stephano familia sancte Marie appellata est.“

¹⁰²³ Richard MARSINA ed. Legenda o svätom Gerardovi biskupovi, in: Richard Marsina – Július Sopko eds., *Legenda stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice 1997, s. 48; Carlile A. MACARTNEY. *The Medieval Hungarian Historians. A Critical and Analytical Guide*, New York 2008, s. 152.

¹⁰²⁴ Edícia: Emericus MADZSAR ed. De sancto Gerardo episcopo Morosenensi et martyre regni Ungariae, in: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores rerum Hungaricarum* vol. II, Budapestini 1938, s. 480-506.

¹⁰²⁵ Emericus MADZSAR ed. De sancto Gerardo episcopo Morosenensi et martyre regni Ungariae, in: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores rerum Hungaricarum* vol. II, Budapestini 1938, s. 493

¹⁰²⁶ Carlile A. MACARTNEY. *The Medieval Hungarian Historians. A Critical and Analytical Guide*, New York 2008, s. 160-161; Gábor KLANICZAY, *Holy Rulers and Blessed Princesses. Dynastic Cults in Medieval Central Europe*. New York 2002, s. 126-127

Walter, príslušník Čanádskej kapituly a Gerardov súčasník.¹⁰²⁷ Na začiatku tejto pomerne obsiahlej legendy sa hovorí aj o Gerardovom pôvode a štúdiu v Bologni (sic!) a o tom, že Gerard prišiel do Uhorska na pozvanie svojho priateľa, pannonhalmského opáta Rasinu, s ktorým sa stretol v Zadare. V Uhorsku ho potom privítali aj päťkostolský biskup Maurus a varadínsky biskup Anastáz. Čo však nekorešponduje, nakoľko vieme, že Maurus sa stal biskupom až v roku 1036.¹⁰²⁸ Ďalej v legende je Gerardovi sľúbené biskupstvo, čo sa napokon aj naplní. Legenda tiež spomína spievajúcu dievčinu na poli, na čo Gerard upozorní Waltera.¹⁰²⁹ Táto legenda končí dodatkom o donácii kráľovnej Alžbete pre Čanádske biskupstvo a reláciou a jej smrti a pohrebe v roku 1380.

Väčšia legenda sa zachovala v týchto rukopisoch:¹⁰³⁰

1. Kódex z 15. storočia, č. 3602, Národná knižnica vo Viedni.
2. Kódex z 15. storočia, č. 18624, Štátna knižnica v Mníchove.

---

¹⁰²⁷ Tu aj staršie názory na datovanie gerardských legiend: Richard PRAŽÁK, Menší legenda svätého biskupa Gerarda, in: Richard Pražák – Jana Nechutová eds. *Legendy a kroniky koruny uherské*. Praha 1988, s. 118.

¹⁰²⁸ Gerarda mohol teda skôr uvítať päťkostolský biskup Bonipert (1009-1036).

¹⁰²⁹ Richard PRAŽÁK, Menší legenda svätého biskupa Gerarda, in: Richard Pražák – Jana Nechutová eds. *Legendy a kroniky koruny uherské*. Praha 1988, s. 129.

¹⁰³⁰ Carlile A. MACARTNEY. *The Medieval Hungarian Historians. A Critical and Analytical Guide*, New York 2008, s. 154

Gerardov kult v Uhorsku

Samotný Gerardov kult bol na rozdiel od jeho biskupských súputníkov (Astrik, Maurus) pomerne rozvinutý, keďže sa dočkal aj svätorečenia a vzniku vlastnej hagiografie. Dovolíme si povedať, že nedošlo však až k takému nárastu popularity ako Ladislav dúfal a to ani v neskoršom období. O istom význame jeho kultu v anjouvskej dobe svedčí dodatok datovaný do roku 1361 z *Väčšej legendy* o vyliečení kráľovnej Alžbety práve na orodovanie svätého Gerarda, za čo sa kráľovná štedro odvdáčila.¹⁰³¹ Gerard však ani výraznejšie nezarezonoval v uhorských kronikách (okrem *Viedenskej obrázkovej kroniky*). S Gerardom je ako posvätné miesto spojený kopec, kde bol umučený a ktoré plnilo úlohu kultového miesta. Gerarda, v počte patrocínii totiž prekonal už spomenutý Vojtech (14).¹⁰³² András Mező, ktorý sa podrobne venoval patrocíniám stredovekého Uhorska našiel iba štyri Gerardove kostoly:¹⁰³³

1. Kaplnka v Bakonybéli (doložená 1251)
2. Kláštor (neznáma rehoľa) v Čanáde (doložený 1333)
3. Kostol v Budíne (Kelenföld), (doložený 1243)
4. Kostol v obci *Nyésta, Biharská župa (doložený 1410)

Gerard sa objavuje aj v uhorských kódexoch, najčastejšie so sviatkom 24. septembra (úmrtie), ale doložený je aj sviatok translácie – 24. februára. V *Prayovom kódexe* nachádzame Gerardov sviatok (passio) k 24. septembru a neskoršou rukou pridaný aj februárový sviatok.¹⁰³⁴ Oba sviatky („Gerardi epi. et mr.“) obsahuje aj *Košický misál* zo 14. storočia.¹⁰³⁵ Taktiež *Bratislavský misál „H“* zo 14. storočia.¹⁰³⁶ Rovnako aj *Paulínsky breviár* (14. storočie).¹⁰³⁷ Oba sviatky nachádzame aj v *Hronskobeňadickom misáli* z roku 1394.¹⁰³⁸

---

¹⁰³¹ Emericus MADZSAR ed. De sancto Gerardo episcopo Morosenensi et martyre regni Hungariae, in: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores rerum Hungaricarum* vol. II, Budapestini 1938, s. 506.

¹⁰³² András MEZŐ, *Patrocíniumok a középkori Magyarországon*, Budapest 2003, s. 28-31.

¹⁰³³ András MEZŐ, *Patrocíniumok a középkori Magyarországon*, Budapest 2003, s. 88-89.

¹⁰³⁴ Polycarpus RADÓ, *Libri liturgici manu scripti bibliothecarum Hungariae*. Budapestini 1947, č.2, s.37-38.

¹⁰³⁵ Polycarpus RADÓ, *Libri liturgici manu scripti bibliothecarum Hungariae*. Budapestini 1947, č.10., s 75.

¹⁰³⁶ Polycarpus RADÓ, *Libri liturgici manu scripti bibliothecarum Hungariae*. Budapestini 1947, č. 13, s. 88-89.

¹⁰³⁷ Polycarpus RADÓ, *Libri liturgici manu scripti bibliothecarum Hungariae*. Budapestini 1947, č. 19, s.100.

¹⁰³⁸ Polycarpus RADÓ, *Libri liturgici manu scripti bibliothecarum Hungariae*. Budapestini 1947, č.25, s. 115-116.

Svätý Ladislav, uhorský kráľ

Život a panovanie svätého Ladislava

Ladislav je bezpochyby najpopulárnejší domáci uhorský svätec a jeden z kľúčových uhorských kráľov vôbec. Viaceré kroky, ktoré podnikol za svojho života mu prakticky dopomohli, aby sa stal výrazným svätcom. Na tomto priestore zhrnieme momenty, ktoré zabezpečili Ladislavovi bezkonkurenčné postavenie medzi svätcami a kráľmi v Uhorsku.

Narodil sa približne v roku 1040 ako syn Bela, neskoršieho nitrianskeho kniežata a Piastovny Adelaidy (Richezy), dcéry Meška II. Lamperta. Mladosť prežil v Poľsku, tu získal výchovu a vzdelanie. Poľský kronikár Gal Anonym dokonca o ňom hovorí ako keby bol Poliak.¹⁰³⁹ Aj meno Ladislav má zrejme poľské korene. Belo pochádzal z Vazulovej resp. Michalovej arpádovskej vetvy, ktorá sa musela uchýliť do zahraničia ešte v 30. rokoch 11. storočia. Ladislavov deda a pradeda boli totiž násilne vylúčení z nástupníctva. Títo Arpádovci sa vrátili do Uhorska až v roku 1046 – biskupi a veľmoži povolali Ondreja, toho času z Kyjevskej Rusi, aby sa ujal trónu. Hoci vtedy došlo aj k pohanskému povstaniu, uhorskí králi situáciu upokojili a cirkevný život mohol znova napredovať. Medzi Ondrejom a Belom došlo však neskôr k známej roztržke ohľadom dediča. Korunu mal pôvodne prevziať Belo ale Ondrej dal korunovať svojho maloletého syna Šalamúna za uhorského kráľa, išlo o udalosť vnímanú s nevôľou, čo napokon viedlo až k otvorenému stretu a Ondrejovej smrti (pravdepodobne v roku 1060). Ladislav sa počas panovania svojho otca zrejme ujal kniežacieho úradu v Bihari (1060-1074) a niečo neskôr v Nitre (1074-1077). Hoci medzi ním, jeho bratom Gejzom a Šalamúnom došlo k mierovej dohode (uzatvorená v Rábe a spečatená Šalamúnovou druhou korunováciou, tentokrát v Pátkostolí na veľkonočné sviatky v roku 1064), konflikty sa opäť objavili.¹⁰⁴⁰ Trónu sa po zosadení Šalamúna ujal Gejza (1074-1077) a potom samotný Ladislav. S ním prišli takmer dve desaťročia v znamení túžobne očakávanej stabilizácii v krajiny, čo sa týkalo aj cirkvi. Možno len súhlasiť s Gáborom Klaniczayom, že Ladislav svoju autoritu podčiarkol svätorečením prvých uhorských svätcov v roku 1083 a vydaním troch zákonníkov, z toho jeden bol výsledkom cirkevnej synody konanej v roku 1092 v Sabolči (I. zákonník, chronologicky posledný).¹⁰⁴¹ Problematickým sa celkovo javilo najmä zosadenie korunovaného panovníka a získanie koruny bez (aspoň sprvoti) dostatočného momentu legitimacy. Tento prvok zohral rolu aj vo vzťahu pápežstva k Uhorsku. Pápež Gregor VII. však Šalamúnovo vazalstvo k Ríši pokladal za narušenie lénného vzťahu Uhorska k svätému Petrovi.¹⁰⁴² Uhorsko-pápežské vzťahy ešte napokon viac naštrbila Ladislavova invázia do Chorvátska v priebehu 90. rokov 11. storočia. Chorvátske kráľovstvo bolo totiž od roku 1075 považované za pápežské léno.¹⁰⁴³ V roku 1089 zomrel chorvátsky kráľ Demeter Zvonimír,

---

¹⁰³⁹ Paul W. KNOLL – Frank SCHAER – Thomas N. BISSON eds. *Gesta principum Polonorum. The Deeds of the Princes of the Poles*. Budapest-New York 2003, s. 96: „... Wladislauum, sicut eminentem corpore, sic affluentem pietate collocavit. Qui Wladislaus ab infancia nutritus in Polonia fuerat et quasi moribus et vita Polonus factus fuerat.“

¹⁰⁴⁰ K okolnostiam tohto dynastického konfliktu najmä: Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Budmerice² 2016, s. 432-442

¹⁰⁴¹ Vincent MÚCSKA. *Uhorsko a cirkevné reformy 10. a 11. storočia*. Bratislava 2004, s. 41-42; Z.J. KOSZTOLNYIK, *From Coloman the Learned to Béla III (1095-1196). Hungarian Domestic Policies and Their Impact upon Foreign Affairs*. New York 1987, s. 7-11; Gábor KLANICZAY, *Holy Rulers and Blessed Princesses. Dynastic Cults in Medieval Central Europe*. New York 2002, s. 173; Gábor KLANICZAY, San Ladislao d'Ungheria, „Athleta Patriae“, in: Marco Bartoli – Letizia Pellegrini – Daniele Solvi eds. *La lettera e lo spirito. Studi di cultura e vita religiosa (secc. XII-XV) per Edith Pásztor*. Milano 2016, s. 163-164.

¹⁰⁴² Kornel SZOVÁK, The Image of the Ideal King in the Twelfth-Century Hungary. Remarks on the Legend of St. Ladislav and the Illuminated Chronicle, in: János M. Bak – László Veszprémy eds. *Studies on the Illuminated Chronicle*. Budapest 2018, s. 159.

¹⁰⁴³ Chorvátske kráľovstvo, ktorého vznik sa tradične datuje k roku 925, bolo najskôr pod výrazným byzantským vplyvom. Až od konca 10. storočia či v priebehu 11. storočia aj dalmátske mestá, pod byzantskou suverenitou,

ktorý bol ženatý s Ladislavovou sestrou Helenou, dedičov však nezanechal. Ladislav sa rozhodol brániť práva svojej sestry. V roku 1091 za chorvátskeho kráľa dosadil svojho synovca Almóša. Zrejme aj tento Ladislavov zásah posunul Uhorsko na istý čas do protipápežského tábora.¹⁰⁴⁴ Ladislav bol ženatý s Adelaidou (zomrela približne v roku 1090), dcérou nemeckého protikráľa a švábskeho vojvodu Rudolfa. Z tohto manželstva sa v 80. rokoch narodila dcéra Piroška, ktorá sa pod menom Irena stala byzantskou cisárovnou a matkou Manuela Komnena.

Ako však akcentujú Ladislavove legendy, tento panovník bol výrazným podporovateľom cirkvi. To samozrejme súvisí aj jej s nutným posilnením, najmä po udalostiach z roku 1046. Ladislav založil viaceré kláštory – za jeho najvýznamnejšiu fundáciu sa pokladá neobvykle honosný benediktínsky kláštor svätého Egidia v Somogyvári, kam prišli mnísi z juhofrancúzskeho Saint-Gilles.¹⁰⁴⁵ Ladislav spolu s bratom Lampertom založil aj kolegiátnu kapitolu Božej Múdrosti v Titeli.¹⁰⁴⁶ So starším bratom Gejom zrejme založili biskupstvo vo Vacove.¹⁰⁴⁷ Ladislavovi sa prikladá aj založenie kláštora svätej Margaréty v Hahóte.¹⁰⁴⁸ S týmto kráľom je však spojená aj zásadná zmena v uhorskej cirkevnej správy. V dôsledku pečenežskej výpravy v 80. rokoch musel Ladislav presunúť biharské biskupstvo do blízkeho Veľkého Varadína, hoci podľa Richarda Marsinu nie je vylúčené, že Ladislav najskôr vo Varadíne založil kolegiátnu kapitolu.¹⁰⁴⁹ V minulosti bol s ním spojený aj vznik (resp. obnovenie) Nitrianskeho biskupstva, hoci prvý biskup (Gerzváz) je však doložený až k začiatku 12. storočia.¹⁰⁵⁰ Obrnené rameno v nitrianskom erbe sa totiž najčastejšie interpretuje ako rameno svätého Ladislava.¹⁰⁵¹ Ako sme už spomenulo pri svojej chorvátskej výprave založil biskupstvo v Záhrebe, približne v roku 1091, aby územie Slavónska aj cirkevne spravne pripojil k Uhorsku. Tunajšiu katedrálu zasvätil svätému Štefanovi kráľovi, čím ešte viac posilnil uhorskú dominanciu v tomto priestore.¹⁰⁵² Ladislavovu obnovu uhorskej cirkvi akcentujú aj *Záhrebská* a *Varadínska kronika*, ktoré ho označujú ako „sanctissimus“ a vyzdvihujú

---

akceptovali moc chorvátskych kráľov. Ako prvý kráľ Chorvátska a Dalmácie je v roku 1058 doložený Peter Krešimír IV. V roku 1075 sa trónu ujal Demeter Zvonimír z vedľajšej vetvy chorvátskej dynastie – bol korunovaný pápežským legátom Gregora VII. Florin CURTA, *Eastern Europe in the Middle Ages (500-1300)*. Boston-Leiden 2019, s. 331-335.

¹⁰⁴⁴ Svedčí aj o tom list Urbana II. Kolomanovi z júla 1096, kde hovorí, že Uhri zišli z pravej cesty. DHA I., č. 109, s. 317-318; K okolnostiam: Judit GÁL, *Dalmatia and the Exercise of the Royal Authority in the Árpád-Era Kingdom of Hungary*. Budapest 2020, s. 11-12.

¹⁰⁴⁵ Z.J. KOSZTOLNYIK, *From Coloman the Learned to Béla III (1095-1196). Hungarian Domestic Policies and Their Impact upon Foreign Affairs*. New York 1987, s. 10

¹⁰⁴⁶ DHA I., č. 106, s. 309 – jediná správa o tejto fundácii pochádza z roku 1347, keď uhorský kráľ Ľudovít na žiadosť titelského kustóda Filipa obnovil Ladislavovu listinu o právach a majetkoch kapituly. Prepis listiny spomína „sanctissimorum regis Ladislav regis et Lampery ducis“

¹⁰⁴⁷ Vacov (Vác) sa však primárne stal centrom spomienky a úcty ku Gejzovi I., ktorý tu bol aj pochovaný. János M. BAK– László VESZPÉMY eds. *Chronica de gestis Hungarorum e Codice Picto saec. xiv. The Illuminated Chronicle, Chronicle of the Deeds of the Hungarians from the Fourteenth-Century Illuminated Codex*. Budapest 2018, s. 233, 243.

¹⁰⁴⁸ DHA I., č. 102, s. 304-305 – Ladislavova fundácia sa spomína v bližšie nedatovanom (cca 1330) liste šomodského opáta Waltera.

¹⁰⁴⁹ Richard MARSINA – Július SOPKO eds., *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice 1997, s. 375.

¹⁰⁵⁰ Richard MARSINA – Július SOPKO eds., *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice 1997, s. 376; Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Budmerice² 2016, s. 497-498.

¹⁰⁵¹ K tomu najmä Ladislav VRTEL, O zástave a erbe Nitry, in: *Slovenská archivistika*, roč. 25, 1990, č. 1, s. 35-46.

¹⁰⁵² Gábor KLANICZAY, *Holy Rulers and Blessed Princesses. Dynastic Cults in Medieval Central Europe*. New York 2002, s. 148.

jeho činnosť pri vzniku jednotlivých biskupstiev (Záhreb, Veľký Varadín), zdá sa, že obe kroniky vychádzajú zo spoločného prameňa z konca 13. storočia.¹⁰⁵³

V priebehu 90. rokov bol Ladislav čiastočne zapojený do českých dynastických záležitostí. Chcel dokonca v lete roku 1095 podniknúť odvetnú výpravu do Čiech. Po ceste ho však zastihla choroba, ktorej podľahol, niekedy sa uvažuje, že sa tak stalo v Nitre. Zrejme ešte zo smrteľnej postele zmenil pôvodné dynastické ustanovenie a nariadil, aby sa kráľom stal jeho synovec Koloman, toho času biskup v Jágri či Varadíne, hoci predtým mal trón prevziať Kolomanov brat Almóš.¹⁰⁵⁴ Ladislav bol pochovaný vo Veľkom Varadíne, teda v katedrále biskupstva, ktoré de facto založil, hoci sa v prameňoch objavuje zmienka o jeho hrobe v Somogyvári (listina pápeža Paschalisa II. z roku 1106).¹⁰⁵⁵ S veľkou pravdepodobnosťou bol však Ladislav pochovaný hneď po smrti vo Varadíne, ktorý sa stal centrom jeho kultu.¹⁰⁵⁶

Vznik legend a svätorečenie

Ladislavov kult sa vyvíjal postupne, prvé stopy podľa nášho názoru nachádzame v *Gesta Hungarorum Vetera* zachované vo *Viedenskej obrázkovej kronike*, hoci nemožno vylúčiť parciálnu interpoláciu starých Gest po jeho svätorečení v roku 1192.¹⁰⁵⁷ Definitívny krok v tomto smer však uskutočnil až Belo III. S jeho nástupom na uhorský trón po krátkej dynastickej kríze v roku 1172 došlo k viacerým zásadným zmenám v krajine.¹⁰⁵⁸ V istom duchu možno tvrdiť, že Uhorsko dostalo „nového svätého Ladislava“. Krajinu vyviedol z dynastickej krízy a niektoré z jeho činov výrazne ovplyvnili Uhorsko na nasledovné storočia – jedným z nich bolo samozrejme i svätorečenie Ladislava. Posledná štvrtina 12. storočia sa už niesla v znamení odlišného cirkevného vývoja. Došlo k vzniku do nových reholí, ktoré na istú dobu dominovali v cirkevnom živote, hovoríme o cistercitoch, premonštrátoch, johanitoch či templároch, ktorých konventy a kláštory sa vo výraznom počte objavujú v Uhorsku práve za panovania Bela III.¹⁰⁵⁹ Podobný trend sa týkal aj svätcov. V 10. a 11. storočí boli svätci spájaní najmä s konštituovaním jednotlivých monarchií a domácej cirkvi. Boli to oni, ktoré posväcovali čerstvo etablované dynastie. 12. storočie už prinieslo nový typ svätcov, neraz výnimočné panovnícke či

---

¹⁰⁵³ Carlisle A. MACARTNEY, *The Medieval Hungarian Historians. A Critical and Analytical Guide*. New York 2008, s. 110-111; *Záhrebská kronika* je považovaná za dielo Jána z Gorice: Nina MARTEK, *Paleografsko-jezična analiza kronike Ivana Arhiđakona Goričkog*. Diplomski rad. Zagreb 2019, s. 12-13.

¹⁰⁵⁴ Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Budmerice² 2016, s. 456-457.

¹⁰⁵⁵ Folz hovorí, že Ladislav bol pochovaný v Szamosujvári (sic!), zrejme sa má jednať o Somogyvár, do Varadína bol údajne prenesený počas panovania Štefana II. (1116-1131), Robert FOLZ, *Les Saints Rois du Moyen Âge en Occident (VIe-XIIIe siècles)*. Bruxelles 1984, s. 104.

¹⁰⁵⁶ Klaniczay však mylne uvádza, že aj Štefan II. bol pochovaný vo Varadínskej katedrále (1131), skutočnosti však na smrteľnej posteli prijal rúcho a bol pochovaný v premonštrátskom kláštore, ktorý založil vo Varadíne „extra muros“. Gábor KLANICZAY, *Holy Rulers and Blessed Princesses. Dynastic Cults in Medieval Central Europe*. New York 2002, s. 176; Z.J. KOSZTOLNYIK, *From Coloman the Learned to Béla III (1095-1196). Hungarian Domestic Policies and Their Impact upon Foreign Affairs*. New York 1987, s. 92-93.

¹⁰⁵⁷ Gábor KLANICZAY, *Holy Rulers and Blessed Princesses. Dynastic Cults in Medieval Central Europe*. New York 2002, s. 182.

¹⁰⁵⁸ Napríklad písomné spracovanie kráľovských a iných nariadení, čo neskôr vyústilo vo vzniku inštitúcie hodnoverných miest, teda kláštorov a konventov pôsobiacich ako verejné notariáty. CDH II., s. 198; Zsolt HUNYADI, *Administering the Law: Hungary's Loca Credibilia*, in: Martyn Rady ed. *Custom and Law in Central Europe*. Cambridge 2003, s. 28

¹⁰⁵⁹ Z.J. KOSZTOLNYIK, *From Coloman the Learned to Béla III (1095-1196). Hungarian Domestic Policies and Their Impact upon Foreign Affairs*. New York 1987, s. 219-220.

cirkevné osobnosti ovplyvňujúce celkovo dianie na kresťanskom Západe.¹⁰⁶⁰ Ukážkou takéhoto svätca je Tomáš Becket, ktorý sa tešil výraznej popularite. Belo III. sa v roku 1186 oženil v Margarétou Kapetovou, ktorá bola vdovou po mladšom anglickom kráľovi Henrichovi. S Tomášom Becketom sa poznala osobne z Francúzska.¹⁰⁶¹ Z iniciatívy uhorského kráľovského páru teda po roku 1186 vznikla v Ostrihome kolegiálna kapitula svätého Tomáša Becketa.¹⁰⁶² Uhorsko sa počas panovania tohto panovníka napokon ešte väčšmi prikláňa k Západu.

I samotný Ladislav predstavoval nový typ svätca-panovníka. V staršom období to boli králi-mučeníci, neskôr apoštolskí králi (akcentovaný topos rex iustus) a napokon králi-rytieri, ktorého ukázkovým príkladom bol Karol Veľký, v uhorských pomeroch zase Ladislav. Ako sme povedali, pri svätcoch 12. storočia sa už ich kult nespája so vznikom monarchie a kristianizáciou, hoci pri Ladislavovi to úplne neplatí. Uhorsko prakticky vyviedol z krízy a s jeho menom sa spája niekoľko cirkevných inštitúcií i napriek tomu, že neniesli jeho patrocínium. Ide najmä o biskupstvá v Nitre, Záhrebe či Veľkom Varadíne, ktorým sa budeme ešte podrobnejšie zaoberať. K vývoju ladislavovskej hagiografie však dochádzalo postupne. Prvé stopy a náznaky, toho, že Ladislav je vyvoleným víťazným Arpádovcom obdarovaný Božou priazňou nachádzame vo *Viedenskej obrázkovej kronike*, v jej najstaršej vrstve z prelomu 11. a 12. storočia. Nie je vylúčená aj neskoršia interpolácia, hoci kronika obsahuje odlišné prvky a motívy ako legendy, napr. príhodu s jeleňom či motív s lasicou (motív z Pavla diakona).¹⁰⁶³ Pri Ladislavovi je to akcentácia na jeho virtutes. Ak už konštatoval Gábor Klaniczay, existuje úzka korelácia medzi uhorským panovníckym zrkadlom (*Libellus de institutione morum*) a *Viedenskou obrázkovou kronikou*. *Ponaučenia* totiž hovoria, istým spôsobom vstúpajú cnosti dedičovi trónu, Imrichovi. Kronika, na druhú stranu, tieto cnosti hagiografickým štýlom prenáša na Ladislava a robí z neho priameho dediča svätého Štefana.¹⁰⁶⁴ V rovnakom duchu tak píše aj kronikár v *Uhorsko-poľskej kronike*. Tento prameň z prvej tretiny 13. storočia ešte intenzifikuje Ladislavov kult a robí z neho ideálneho a vyvoleného panovníka Uhorska („Deo dedicatus“), príklad pre svojich nástupcov a vnuka svätého Štefana.¹⁰⁶⁵

Zdá sa, že v uhorskej kronikárskej spisbe sa utvorila tradícia, ktorá po Štefanovi vyzdvihuje Ladislava ako zásadného panovníka. Kroniky tak chcú naznačiť, že zlatý vek Uhorsku – doba prvého apoštolského kráľa, potom pokračuje s nástupom Ladislava na uhorský trón. Na mieste je však zamyslieť sa aké boli vzory a predlohy pre takýto typ svätca ako predstavuje Ladislav. Najčastejšie je zobrazovaný v boji, prípadne so zbraňou (sekera či kopija). Možno konštatovať, že predstavuje typ bojového svätca, ako

---

¹⁰⁶⁰ Spomeňme napríklad cisárovnú Adelaidu, Huga z Cluny, Bernarda z Clairvaux, cisára Henricha II. či Eduarda Vyznávača. Súhrne k pápežským kanonizáciám a predmetným svätcom: Otfried KRAFT. *Papsturkunde und Heiligsprechung. Die Päpstlichen Kanonisationen vom Mittelalter bis zur Reformation*. Köln-Weimar-Wien 2005.

¹⁰⁶¹ Kay Brainerd SLOCUM, *The Cult of Thomas Becket: History and Historiography through Eight Centuries*. New York 2019, s. 74.

¹⁰⁶² György GYÖRFFY, Thomas à Becket and Hungary. *Hungarian Studies in English*, IV, 1969, s. 50.

¹⁰⁶³ László VESZPRÉMY, King St Ladislav, Chronicles, Legends and Miracles, in: *Saeculum Christianum*, č. XXV, 2018, s. 147

¹⁰⁶⁴ Gábor KLANICZAY, *Holy Rulers and Blessed Princesses. Dynastic Cults in Medieval Central Europe*. New York 2002, s. 130.

¹⁰⁶⁵ Martin HOMZA ed. *Uhorsko-poľská kronika. Nedocenený prameň k dejinám strednej Európy*. Bratislava 2009, s. 84-86, 181. Kronika vznikla nedlho po jeho svätorečení, kedy bol jeho kult ešte veľmi čerstvý a aktuálny – týkalo sa teda aj Bela III. A jeho rodiny, jeho vnukom bol Koloman Haličský, ktorý mal zosobňovať všetky ladislavské cnosti. Belových potomkov možno označiť ako „familia sancti Ladislai regis“. Je tiež možné, že fiktívny naratív o Ladislavovej výprave na Halič mal odrážať ambície Koloman Haličského. Gábor BARABÁS, Prince Coloman's Life after 1226. A Member of the Árpadian Dynasty and Central European Narrative Sources, in: Dániel Bagi - Gábor Barabás - Márta Font - Endre Sashalmi eds. *Hungary and Hungarians in Central and East European Narrative Sources (10th – 17th Centuries)*. Pécs 2019, s. 121

boli Juraj, Demeter, Adrián či Merkúrius.¹⁰⁶⁶ Títo svätci boli pomerne dobre udomácnení v Uhorsku. Boli im zasvätené starobylé cirkevné inštitúcie (rotunda vo Vespríme, kláštor Blatnohrad-Zalavár, kláštor v Sremskej Mitrovici a pod.) Nutné je podotknúť, že v podstate ide o preduhorský element, ktorý má svoje korene ešte v dobe 9. storočia, zrejme pôvodom z Byzancie, kde sa zrodil fenomén bojujúcich svätcov.¹⁰⁶⁷ Nárast ich popularity možno sledovať aj v čase I. križiackej výpravy.¹⁰⁶⁸ Pod zástavou svätých Martin a Juraja vyrazil aj Štefan v boji proti pohanom.¹⁰⁶⁹ Ladislavovu bojovnosť zdôrazňujú pramene a aj početné fresky v kostoloch. Bol to výskum slovenského historika umenia Ivana Geráta, ktorý v prípade Ladislava hovorí o paralelách so svätým Jurajom. Ladislav sa totiž podobne ako títo svätci objavuje v žiarivej zbroji na obranu Uhorska.¹⁰⁷⁰ Mohol ísť o trend „imitatio sancti Georgi/Demetrii“ sčasti etablovaný už za Ladislavovho života, ktorý neskôr narastal a vidíme ho najmä v kronikárskej tradícii – spočíval predovšetkým v akcentácii na obranu krajiny. Ladislavo pridobnenie k Jurajovi je markantne vidieť na výzdobe uhorských kostolov (jazdec v zbroji – „imitatio Georgi“) a jeho protivník – Kumán v démonizovanej podobe („imitatio draconis“).¹⁰⁷¹ Tento, v skoršom období, byzantský vplyv bojových svätcov v Uhorsku však kulminoval zhodou okolností v čase Ladislavovho svätorečenia či vzniku jednej z legiend (1204) a opätovne nadobudol silnejšie kontúry s rozvojom rytierstva počas anjouvskej a luxemburskej éry. O vplyve svätého Demetera hovorí aj Richard Pražák, ktorý sa domnieva, že Belo III. sa s Ladislavovým kultom zoznámil v Byzancii a legendy z kráľovej iniciatívy odrážajú aj vplyv bojových svätcov.¹⁰⁷² S Ladislavom je však spojená aj rytierska epika. Na inom mieste sme sa zaoberali tým, že artušovský rytier Lancelot je možno založený na obraze Ladislava.¹⁰⁷³ Nie je vylúčený aj vplyv Alexandra Veľkého ako predobrazu. Stopy *Gest Alexandra Veľkého* sa objavujú vo viacerých uhorských kronikách.¹⁰⁷⁴ Dôležitý vzor, v tomto prípade predlohy ideálneho panovníka (ktorý, v podstate nemá ďaleko od svätca) bol aj biblický kráľ Dávid. Zrejme aj Ladislav bol vykresľovaný ako „nový Dávid“, zatiaľ čo jeho svätý predchodca – Štefan ako Šalamún.¹⁰⁷⁵ Bojovú alebo obrannú úlohu Ladislava voči Uhorsku zdôrazňujú aj liturgické texty, ktoré o ňom ako „athleta patriae“ či „columna milicie christianae“.¹⁰⁷⁶

¹⁰⁶⁶ Gábor KLANICZAY, *Holy Rulers and Blessed Princesses. Dynastic Cults in Medieval Central Europe*. New York 2002, s. 171, 184.

¹⁰⁶⁷ Monica WHITE, *Military Saints in Byzantium and Rus, 900-1200*. New York 2013, s. 13-17.

¹⁰⁶⁸ Ivan GERÁT, *Svätí bojovníci v stredoveku. Úvahy o obrazových legendách sv. Juraja a sv. Ladislava na Slovensku*. Bratislava 2011, s. 20-21.

¹⁰⁶⁹ Richard MARSINA ed. Legenda o svätom Štefanovi kráľovi napísaná biskupom Hartvikom. in: Richard Marsina – Július Sopko eds., *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice 1997, s. 104.

¹⁰⁷⁰ Ivan GERÁT, *Svätí bojovníci v stredoveku. Úvahy o obrazových legendách sv. Juraja a sv. Ladislava na Slovensku*. Bratislava 2011, s. 101.

¹⁰⁷¹ Ivan GERÁT, *Svätí bojovníci v stredoveku. Úvahy o obrazových legendách sv. Juraja a sv. Ladislava na Slovensku*. Bratislava 2011, s. 121.

¹⁰⁷² Richard PRAŽÁK ed. Legenda o svätom Ladislavu kráľi, in: Richard Pražák – Jana Nechutová eds. *Legendy a kroniky koruny uherské*. Praha 1988, s. 132.

¹⁰⁷³ Stephen POW, *Evolving Identities: A Connection between Royal Patronage of Dynastic Saints' Cults and Arthurian Literature in the Twelfth Century*, in: Gerhard Jaritz – Kyra Lyublyanovics – Ágnes Drosztmér eds. *Annals of Medieval Studies at CEU*, vol. 24. Budapest-New York 2018, s. 65-74

¹⁰⁷⁴ Gábor KLANICZAY, *Holy Rulers and Blessed Princesses. Dynastic Cults in Medieval Central Europe*. New York 2002, s. 167; Martin HOMZA ed. *Uhorsko-poľská kronika. Nedocenený prameň k dejinám strednej Európy*. Bratislava 2009, s. 29.

¹⁰⁷⁵ Dragoş Gheorge NĂSTĂSOIU, *Between Personal Devotion and Political Propaganda : Iconographic Aspects in the Representation of the "Sancti reges Hungariae" in Church Mural Painting (14th century - early-16th century)*. Doctoral Dissertation. Budapest 2018, s. 183-187.

¹⁰⁷⁶ Gábor KLANICZAY, *Holy Rulers and Blessed Princesses. Dynastic Cults in Medieval Central Europe*. New York 2002, s. 188.

Musíme však konštatovať, že pri analýze Ladislava ako svätca boli uhorské kroniky čiastočne opomínané. Najmä *Viedenská obrázková kronika* predstavuje významný predstupeň k hagiografii a jej najstaršia vrstva vznikla len niekoľko málo rokov po Ladislavovej smrti.¹⁰⁷⁷ Žánrovo sa jedna skôr o *Gesta Arpádovcov* s hagiografickými prvkami, v maďarskej historiografii aj pod termínom *Gesta Ladislai regis*.¹⁰⁷⁸ Kronika vyzdvihuje Ladislavovu idoneitas oproti jeho sanctitas, teda svätosti, zatiaľ čo legendy sa boli napísané v opačnom duchu. Rozdiel vidieť aj v tom, že legendy a liturgické texty nepopisujú jeho boj s pohanmi či Šalamúnom. *GHV* resp. *Viedenská obrázková kronika* však značne vyzdvihuje boje, ktoré Ladislav viedol a to až v nepatričnej miere voči ostatným uhorským panovníkom.¹⁰⁷⁹ Prízvukovanie na Ladislavove cnosti, jeho „vhodnosť“ na uhorský trón poukazujú na to, že problém s legitimitou bol ešte v čerstvej pamäti. Kronika zabezpečovala Ladislavovi legitímny nárok a panovanie, zároveň však vytvárala precedens, ultima ratio – idoneita je silnejšia ako legitimita daná korunováciou. Ladislava označuje ako „odetého v dokonalosti cnosti“.¹⁰⁸⁰ *GHV* ešte dodáva, že Ladislavovi bola ponúknutá rímska koruna, ale on odmietol -tu môže ísť o neskoršiu interpoláciu z čias Bela III. či Ondreja II., u ktorých máme doložené isté cisárske ambície.¹⁰⁸¹ V každom prípade môže ísť o akcentovanú sakralizáciu panovníka.¹⁰⁸² Na stopy kultu upozorňuje aj anonymný poľský kronikár, ktorý hovorí, o mimoriadne úrodnej zemi v čase kráľa Ladislava.¹⁰⁸³

GHV upozorňuje na podstatnú paralelu. Objednávateľ Ladislavovho kultu Belo III. sa v tomto prípade nechal inšpirovať veľmi konkrétnym príkladom z kresťanského Západu. V tomto prípade o Karola Veľkého, ktorý bol kanonizovaný protipápežom Viktorom IV. v roku 1165 na žiadosť cisára Fridricha Barbarossu. V tomto čase bol zrejme vytvorený naratív o Karlovej púti do Jeruzalema.¹⁰⁸⁴ To sa samozrejme stalo ešte aktuálnejším počas III. križiackej výpravy. V roku 1189 cisár putoval cez Uhorsko a s Karlovým kultom ako križiaka, sa mohol pri tejto príležitosti oboznámiť aj uhorský kráľovský pár. *Viedenská obrázková kronika* totiž hovorí o návšteve anglických a francúzskych vyslancov, taktiež o posolstve grófa Viliama z Toulouse, ktorí prosili Ladislava o účasť na križiackej výprave.¹⁰⁸⁵ Ladislav

---

¹⁰⁷⁷ Avšak Gábor Klaniczay nepovažuje naratív kroniky za dôkaz Ladislavovho kultu pred rokom 1192, hoci sme ako konštatovali medzi kronikou a legendou nie je textová závislosť. Kronika však bezpochyby prešla čiastočnou interpoláciou po Ladislavovom svätorečení, pretože pred rokom 1192 by sa zrejme kronikár neodvážil používať adjektívum sanctus pre Ladislava. Gábor KLANICZAY, *Holy Rulers and Blessed Princesses. Dynastic Cults in Medieval Central Europe*. New York 2002, s. 182

¹⁰⁷⁸ Gábor KLANICZAY, *Holy Rulers and Blessed Princesses. Dynastic Cults in Medieval Central Europe*. New York 2002, s. 176.

¹⁰⁷⁹ László VESZPRÉMY, King St Ladislav, Chronicles, Legends and Miracles, in: *Saeculum Christianum*, č. XXV, 2018, s. 147

¹⁰⁸⁰ Kornel Szovák nedávno poukázal na nepovšimnutú výpožičku zo Starého Zákona: Kornel SZOVÁK, The Image of the Ideal King in the Twelfth-Century Hungary. Remarks on the Legend of St. Ladislav and the Illuminated Chronicle, in: János M. Bak – László Veszprémy eds. *Studies on the Illuminated Chronicle*. Budapest 2018, s. 163.

¹⁰⁸¹ László VESZPRÉMY, King St Ladislav, Chronicles, Legends and Miracles, in: *Saeculum Christianum*, č. XXV, 2018, s. 144-146

¹⁰⁸² Richard PRAŽÁK ed. Legenda o svätém Ladislavu králi, in: Richard Pražák – Jana Nechutová eds. *Legendy a kroniky koruny uherské*. Praha 1988, s. 133 – Pražák hovorí aj o podobnosti medzi ladislavskou freskou vo Veľkej Lomnici (14. storočie) a známou podobizňou sicílskeho kráľa Rogera II. (†1154) v Palerme. V tomto prípade je však ťažko nájsť priame spojo.

¹⁰⁸³ Paul W. KNOLL – Frank SCHAER – Thomas N. BISSON eds. *Gesta principum Polonorum. The Deeds of the Princes of the Poles*. Budapest-New York 2003, s. 96; Martin WIHODA – Josef FÖRSTER – Magdaléna MORAVOVÁ eds. *Gallus Anonymus. Kronika a činy poľských knížat a vládců*. Praha 2009, s. 55

¹⁰⁸⁴ K tomu najmä Steven RUNCIMAN, Charlemagne and Palestine, in: *English Historical Review*, roč. 50, č. 200, 1935, s. 606-619; Gábor KLANICZAY, *Holy Rulers and Blessed Princesses. Dynastic Cults in Medieval Central Europe*. New York 2002, s. 172.

¹⁰⁸⁵ Viliam z Toulouse zrejme naozaj putoval cez Uhorsko v roku 1093. János M. BAK– László VESZPRÉMY eds. *Chronica de gestis Hungarorum e Codice Picto saec. xiv. The Illuminated Chronicle, Chronicle of the Deeds of the Hungarians from the Fourteenth-Century Illuminated Codex*. Budapest 2018, s. 261; László VESZPRÉMY, *Dux et*

však zomrel v lete 1095 teda ešte niekoľko mesiacov pred koncilom v Clermonte, kde sa uskutočnil slávny prejav Urbana II. Okrem toho Ladislav čiastočne stratil pápežskú podporu, pretože svojim zásahom do Chorvátska narušil pápežské práva. Uvažuje sa, že Ladislav sa priklonil na stranu protipápeža Klementa III., o čom by svedčil list Urbana II., v ktorom pápeža vyzýva Ladislavovho nástupcu Kolomana k vernosti apoštolskému stolcu.¹⁰⁸⁶ Križiacka idea bola v čase 12. storočia mimoriadne populárna a zrejme aj blízka Belovi III., ktorý mladosť prežila práve na Východe. Zrejme tu teda vznikla idea definitívne prepojiť tento aktuálny trend s arpádovskou dynastiou, ktorá sa dovtedy s križiackym hnutím stretla iba na domácej pôde.¹⁰⁸⁷ Bol to až Belo, ktorý pravdepodobne navštívil Jeruzalem či Antiochiu a napokon zložil aj križiacky sľub niekedy v roku 1196.¹⁰⁸⁸ V prípade Bela, to je ešte dokonca isté „imitatio Ladislai“, obraz Ladislava totiž mohol byť vybudovaný na základe výzoru a mohutnej postavy Bela III. Kronikársky naratív potom zase viceversa Bela chápal ako „nového Ladislava“.¹⁰⁸⁹ Možno konštatovať, že podobne ako Štefan, tak aj Ladislav ako svätec elegantným sebe vlastným spôsobom prepojil západné a východné prvky, koniec-koncov tak ako sa to v Uhorsku dialo prakticky celý stredovek.

Samotné Ladislavovo svätorečenie sa uskutočnilo v júni 1192 za účasti pápežského legáta kardinála Gregora. Účasť legáta Gregora de Crescentio a žiadosť uhorského kráľa k apoštolskému stolcu v tejto veci spomína aj dalmátsky kronikár Tomáš Splitský, hoci mylne spomína Inocenta III. namiesto Celestína III.¹⁰⁹⁰ Je zaujímavé, že Tomáš hovorí, že Belo III. chcel „beati Vladislavi regis (...) ipsum sanctorum cathalogo decerneret ascribendum“, čo naznačuje už možnosť skoršieho domáceho svätorečenia, či prípadne etablovaného kultu Ladislava už pred rokom 1192.¹⁰⁹¹ V sprievode kardinála bol aj klerik Bernard, ktorý sa neskôr stal splitským arcibiskupom (1199/1200-1217).¹⁰⁹² Táto udalosť, teda výraznejšie zarezonovalo aj v chorvátsko-dalmátskom prostredí. Nutné je však podotknúť, že účasť pápežského legáta a tým aj pápežské schválenie tohto svätorečenia je vnímané sporne. Gábor Klaniczay hovorí, že v roku 1192 tak ako v roku 1083 išlo o udalosť v domácej rézii. Novší výskum dokonca hovorí o inom pápežskom legátovi – Gregorovi de Sancto Apostolo, ktorý je doložený v Dalmácii v tom čase (Veľká Noc 1192).¹⁰⁹³ László Solymosi sa domnieva, že pápež naozaj schválil tento

---

praeceptor Hierosolimitanorum. König Ladislaus (László) von Ungarn als imaginärer Kreuzritter, in: Balázs Nagy – Marcell Sebök eds. *The Man of many Devices who wandered full many ways. Festschrift in honor of János M. Bak*. Budapest 1999, s. 470-471.

¹⁰⁸⁶ Vincent MÚČSKA. *Uhorsko a cirkevné reformy 10. a 11. storočia*. Bratislava 2004, s. 33.

¹⁰⁸⁷ Robert FOLZ, *Les Saints Rois du Moyen Âge en Occident (VIe-XIIIe siècles)*. Bruxelles 1984, s. 102-103.

¹⁰⁸⁸ Hovorí o tom list Inocenta III. z 29. januára 1198 adresovaný Ondrejovi II. CDCr II., č. 272, s. 288-289

¹⁰⁸⁹ Kornel SZOVÁK, The Image of the Ideal King in the Twelfth-Century Hungary. Remarks on the Legend of St. Ladislav and the Illuminated Chronicle, in: János M. Bak – László Veszprémy eds. *Studies on the Illuminated Chronicle*. Budapest 2018, s. 166-167.

¹⁰⁹⁰ Damir KARBIĆ – Mirjana MATIJEVIĆ SOKOL – James Ross SWEENEY eds. *Thomae archidiaconi Spalatensis. Historia Salonitanorum atque Spalatinorum pontificum. Archdeacon Thomas of Split. History of the Bishops of Salona and Split*. Budapest – New York 2006, s. 134-135.

¹⁰⁹¹ Splitský kronikár teda rozlišuje význam termínov „beatus/sanctus“, hoci až neskorostredoveká pápežská prax zaviedla blahoslavených („beati“). Podobnú hierarchizáciu svätcov je vidieť aj samotnej Ladislavovej legende. Petr KUBÍN, *Sedm přemyslovských kultů*. Praha 2011, s. 67-72

¹⁰⁹² Judit GÁL – Mirko SARDELIĆ, Archbishop Bernard of Split (1200-1217) between Split and Hungary, in: Joško Belamarić – Guido Tigler eds. *Vratnice Andrije Buvine u Splitskoj katedrali 1214-2014. The Doors of Andrija Buvina in Split Cathedral 1214-2014*. Zagreb-Split 2020, s. 255-259.

¹⁰⁹³ Damir KARBIĆ – Mirjana MATIJEVIĆ SOKOL – James Ross SWEENEY eds. *Thomae archidiaconi Spalatensis. Historia Salonitanorum atque Spalatinorum pontificum. Archdeacon Thomas of Split. History of the Bishops of Salona and Split*. Budapest – New York 2006, s. 136; Ku kardinálovi Gregorovi predovšetkým: Gergely KISS, Gregorius de Sancto Apostolo The Career of a Papal Legate At the End of the Twelfth Century, in: *Specimina Nova Pars Prima Sectio Mediaevalis X*, 2019, s. 42-45.

akt v roku 1191.¹⁰⁹⁴ Toto svätorečenie sa uskutočnilo vo Veľkom Varadíne zrejme vyzdvihnutím Ladislavových pozostatkov a zrejme aj ich prenesením do špeciálnej kaplnky tunajšej katedrály. Zrejme len krátko po svätorečení sa Belo III. rozhodol založiť a zasvätiť Ladislavovi kolegiálnu kapitolu v Sibiu, formálne však založenú v roku 1189 či 1190. Nedávny výskum Gábora Thoroczky sa sústreďuje na zjavnú diskrepanciu: Ladislav bol podľa svojej legendy svätorečený v roku 1192, ale kapitula v Sibiu nesúca jeho patrocínium vznikla už v roku 1189.¹⁰⁹⁵ Ponúkajú sa viaceré možnosti. Kapitula mohla niesť napríklad patrocínium Panny Márie, Ladislav bol „pripojený“ neskôr a Bohorodičku mohol aj predčiť. Prípadne sa už koncom 80. rokov konalo vyzdvihnutie Ladislavových pozostatkov, ktoré malo v očiach uhorskej cirkvi charakter plnoprávneho svätorečenia, prípadne kompletný liturgický akt prebehol za účasti legáta.¹⁰⁹⁶ Absencia prameňov s väčšou vypovedacou hodnotou však nedovoľuje jednoznačný výklad.

Ladislavova legenda sa zachovala v dvoch variantoch (*Maior*, *Minor*, BHL 4670, 4671)¹⁰⁹⁷ iba s drobnými odlišnosťami. Obe tieto legendy pravdepodobne pochádzajú z dnes už stratenej predlohy, ktorá vznikla v dobe Ladislavovho svätorečenia, prípadne aj na základe stratených starých Gest.¹⁰⁹⁸ *GHV* však, ako bolo povedané, obsahuje rozličné iné hagiografické motívy (zjavenie jeleňa, prijatie koruny od anjelov a pod.), ktoré v legendách nenachádzame.¹⁰⁹⁹ Tieto prvky podľa nášho názoru svedčia o existencii Ladislavovho kultu ešte pred rokom 1192. Emma Bartoniek, znalkyňa uhorskej hagiografie, sa domnievala, že archetyp legendy vznikol vo Veľkom Varadíne a jej autorom mohol byť príslušník kapituly. *Väčšia legenda*, ktorú analyzujem na základe prekladu Richarda Marsinu, obsahuje desať kapitol, z ktorých prvá v duchu hagiografických koordinátov Gregora Veľkého,¹¹⁰⁰ informuje o pôvode Ladislava (teda podobne ako v legende Svorada a Benedikta) a ospevuje pritom jeho otca Bela, strýka Ondreja aj brata Gejzu. Druhá kapitola v dobovom duchu rozoberá prispôsobenú (pseudo-)etymológiu mena Ladislav (z gréckych slov „laos“ a „dosis“).¹¹⁰¹ a hovorí tiež o jeho pôvabe. Tretia kapitola zase akcentuje cnosti, ktoré si osvojil, tak vo svojom vnútri, ale i navonok – bol ako lev, driečny a pôvabný. Legendista teda používa ďalšiu hagiografickú figúru v pripodobňovaní Ladislava k levovi, najušľachtilejšiemu a najmocnejšiemu zvieraťu, symbolu kráľovskej zvrchovanosti.¹¹⁰²

Ďalšia kapitola naznačuje Ladislavov konflikt so Šalamúnom, pričom i legendista pregnantne hovorí o zosadení korunovaného panovníka. Ladislavova značná štedrosť voči cirkvi je zase vidieť v piatej

¹⁰⁹⁴ László VESZPRÉMY, King St Ladislav, Chronicles, Legends and Miracles, in: *Saeculum Christianum*, č. XXV, 2018, s. 142.

¹⁰⁹⁵ Gábor THOROCZKAY, A szebeni prépostság történetének főbb kérdései a XIV. század közepéig, in: *Fons*, roč. 19, 2012, č.1, s. 41. Autor uvažuje o skoršom dátum Ladislavovho svätorečenia.

¹⁰⁹⁶ Z tohto pohľadu „nesprávny“ rok 1192 by bolo nutné pripísať na vrub kopistom, keďže autograf legendy sa nezachoval. K pápežskému súhlasu a účasti legáta kardinála Gregora sa prikláňa aj Gábor THOROCZKAY, László király szentté avatása, in: Terézia Kerny – Árpád Mikó – András Smohay eds. *Szent László kora és kultusza (Tanulmánykötet Szent László tiszteletére)*, Székesfehérvár 2019, s. 56

¹⁰⁹⁷ Henricus FROS ed. *Bibliotheca Hagiographica latina. Novum Supplementum*. Bruxelles 1986, s. 513.

¹⁰⁹⁸ Richard MARSINA ed. Život uhorského kráľa svätého Ladislava. in: Richard Marsina – Július Sopko eds., *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice 1997, s. 126.

¹⁰⁹⁹ K nim súhrne: Gábor KLANICZAY, *Holy Rulers and Blessed Princesses. Dynastic Cults in Medieval Central Europe*. New York 2002, s. 176-182.

¹¹⁰⁰ Matthew DAL SANTO, *Debating the Saints' Cults in the Age of Gregory the Great*. Oxford 2012, s. 11.

¹¹⁰¹ László VESZPRÉMY, King St Ladislav, Chronicles, Legends and Miracles, in: *Saeculum Christianum*, č. XXV, 2018, s. 140. Veszprémy v súvislosti s etymológiou mena Ladislav vyzdvihuje rétorickú figúru paragogé, ktorú však legenda v skutočnosti nepoužíva. Richard MARSINA – Július SOPKO eds., *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice 1997, s. 374.

¹¹⁰² Kornel SZOVÁK, The Image of the Ideal King in the Twelfth-Century Hungary. Remarks on the Legend of St. Ladislav and the Illuminated Chronicle, in: János M. Bak – László Veszprémy eds. *Studies on the Illuminated Chronicle*. Budapest 2018, s. 171; Richard PRAŽÁK ed. Legenda o svätém Ladislavu králi, in: Richard Pražák – Jana Nechutová eds. *Legendy a kroniky koruny uherské*. Praha 1988, s. 143.

kapitole, tu sa hovorí o vzniku dvoch biskupstiev. Richard Marsina sa domnieva, že to bol Záhreb, Veľký Varadín, prípadne Nitra.¹¹⁰³ Nie je vylúčené, že proces vzniku kapituly v Nitre, kolegiátnej či katedrálnej bolo spojený s tunajšími kniežatami, Gejzom či Ladislavom.¹¹⁰⁴ Záhreb bol určite Ladislavovou fundáciou ako to dokladajú aj početné listinné pramene, otázne zostáva druhé biskupstvo. Táto kapitola popisuje aj to, že Ladislav pri modlitbe levitoval, čo je zase častý topos. Šiesta kapitola popisuje aj zázrak, keď Ladislav silou modlitby privolať lesnú zver k svojmu hladujúcemu vojsku. Zároveň poskytuje zásadnú informáciu o svätorečení prvých uhorských svätcov. Podľa legendy išlo o Boží pokyn, ktorý Ladislav zrealizoval aj s pápežským schválením (sic!). Legenda hovorí, že Ladislav dal vyzdvihnúť telo kráľa Štefana, jeho syna Imricha, mučeníka Gerarda a Ondreja a Benedikta. Tu sa autor používa aj termíny „sanctus“ (Gerard, Imrich) a „beatus“ (Štefan, Ondrej, Benedikt), je však otázne či chcel uhorských svätcov nejako hierarchizovať. Legendista sa mohol pridŕžiavať napr. Legendy svätého Imricha, kde Štefan hovorí nemeckému kajúcnikovi, že jeho zásluhy nie sú také veľké ako zásluhy jeho syna Imricha.¹¹⁰⁵ Gerard bola zase vnímaný pochopiteľne ako svätec pair excellence, keďže podstúpil mučenícku smrť. Ondrej-Svorad a Benedikt mohli byť vnímaní ako svätci skôr lokálneho významu, svätorečení nitrianskymi prelátmi – ich sviatok sa totiž nedostal ani medzi uhorské sviatky ustanovené Sabolčskou synodou v roku 1092.¹¹⁰⁶ Otázny je kult Štefana pre nášho autora – pravdepodobne už v čase Ladislavovho svätorečenia, bol jeho kult silnejší, dobovo aktuálnejší ako Štefanov kult.

Siedma kapitola prináša križiacky motív. Ladislav sa podľa legendy rozhodol odísť do Jeruzalema. Prišli za ním vojvodovia Frankov, Lotrinčanov a Alamanov a žiadali, aby sa stal ich vodcom a učiteľom. Ladislav však medzičasom odišiel na výpravu do Čiech, ale cestou naspäť do Uhorska ho postihla choroba, ktorej aj podľahol. Legenda nepoužíva úplne presnú chronológiu. Jedná sa zrejme už o spomenutú výpravu Viliama z Toulouse. Výprava do Čiech sa udiala až v lete 1095.¹¹⁰⁷ Nasledujúca kapitola hovorí už o jeho pochovaní. Kvôli horúčavám ho chceli pochovať vo Stoličnom Belehrade a nie vo Varadíne ako bolo jeho želanie. Keď však veľmoži s jeho telom odpočívali, voz sa sám vydal na cestu bez toho, aby bol ťahaný zvieratami a zamieril do Varadína – vidíme tu teda ďalší topos, ktorý sa objavuje aj v legendách svätého Václava. Deviata kapitola popisuje zázraky spojené so svätým Ladislavom. Najskôr akýsi muž povedal, že Ladislavovo telo zapácha, hoci ostatnými lahodne voňalo (tu ďalší topos). Legendista spomína aj zázračné uzdravenia (napr. zo slepoty), ktoré sa udiali pri Ladislavovom hrobe. Desiata kapitola hovorí aj o súdnej praxi nad hrobom svätého Ladislava – podľa legendy započatej za Štefana II. (1116-1131). V neskoršej dobe túto prax, kedy sväté relikvie vykonávali spravodlivosť, dokladá aj *Varadínsky register*. Jedenásta kapitola už spomína svätorečenie, ktoré datuje do roku 1192, hoci bez bližšieho popisu tejto udalosti – je teda otázne, či náš legendista bol priamym svedkom tejto udalosti. Spomína sa i hviezda, ktorá žiarila nad Varadínskou katedrálou v čase kanonizácie. Dodatok (z *Menšej legendy*) hovorí o uzdravení „akejsi ženy“ 1. júna 1204 a mnohých iných v celom Uhorsku. 1204 je teda najneskorší termín vzniku ladislavskej hagiografie. Podobne však ako u svätého Štefana, aj v prípade Ladislava vznikli ešte ďalšie legendy (ako breviárové varianty).¹¹⁰⁸

¹¹⁰³ Richard MARSINA – Július SOPKO eds. *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice 1997, s. 375-376.

¹¹⁰⁴ Bibiana POMFYOVÁ, Kláštor a kapituly, in: Bibiana Pomfyová ed. *Stredoveký kostol. Historické a funkčné premeny architektúry. 1. zväzok*. Bratislava 2015, s. 288.

¹¹⁰⁵ Richard MARSINA ed. Legenda o vojvodovi svätom Imrichovi. in: Richard Marsina – Július Sopko eds., *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice 1997, s. 83-84.

¹¹⁰⁶ Gábor KLANICZAY, *Holy Rulers and Blessed Princesses. Dynastic Cults in Medieval Central Europe*. New York 2002, s. 131

¹¹⁰⁷ Ladislav chcel podporiť svojich českých synovcov – synov jeho sestry Eufémie a Ota Olomouckého. Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Budmerice² 2016, s. 457.

¹¹⁰⁸ Richard PRAŽÁK ed. Legenda o svätom Ladislavu králi, in: Richard Pražák – Jana Nechutová eds. *Legendy a kroniky koruny uherské*. Praha 1988, s. 134, 136.

Ladislavova legenda sa zachovala v nasledujúcich rukopisoch:¹¹⁰⁹

1. Rukopis z konca 15. storočia, Národná knižnica vo Viedni, pôvodne z kláštora Mondsee, č. 3662, fol. 102v-104 (Väčšia legenda)
2. Rukopis z 15. storočia v Štátnej knižnici Mníchov, pôvodne vo vlastníctve kláštor Tegernsee, č. 18264, fol. 49-55 (Väčšia legenda)
3. Rukopis z 14. storočia v knižnici Batthyaneum v Alba Iulii, sign. I.76, fol. 396-397 (Menšia legenda)
4. Rukopis z 15. storočia, Mazarinovská knižnica v Paríži, pôvodne z premonštrátskeho kláštora Korsendock, č. 1733, fol. 404-406 (Menšia legenda)
5. Inkunábul z konca 15. storočia z Apponyovskej knižnici, dnes v Maďarskej krajinskej knižnici (Oszk), (Menšia legenda)
6. Rukopis sign. Cod.lat. 977, Univerzitná knižnica v Grazi, z roku 1346 z produkcie českých dominikánov, neskôr vo vlastníctve kláštora St. Lambrecht.
7. Rukopis sign. Cod.lat. 1239, Univerzitná knižnica v Grazi, druhá polovica 14. storočia, kartuziánsky kláštor Lövd, neskôr v kartuziánskom kláštore Žiče.
8. Rukopis sign. Cod. Lat. 1622, Univerzitná knižnica v Padove, 15. storočie, pôvodne z Ríma, kostol sv. Sebastiána.
9. Rukopis sign. R XV 35, Archív krakovských dominikánov, polovica 15. storočia, poľská proveniencia.
10. Rukopis sign. cod. 1824 v kláštore Melk, 15. storočie, miestna produkcia.
11. Rukopis sign. 326, Národná knižnica vo Viedni, 15. storočia, poľská proveniencia.

Ladislavov kult v Uhorsku

Ako už bolo povedané, Ladislav patril k najpopulárnejším domácim svätcom, čo do počtu patrocínii (148) tak aj množstvom fresiek, spomeňme napr. Kraskovo, Veľká Lomnica, Bijacovce.¹¹¹⁰ Možno dokonca konštatovať, že ladislavovský cyklus patril k najpopulárnejším motívom v rámci výzdoby uhorských kostolov v stredoveku. Jedná sa o špecifikum uhorského stredovekého umenia.¹¹¹¹ Tento cyklus – boj Ladislava s kumánom a záchrana dievčiny tvorí 103. kapitolu *Viedenskej obrázkovej kroniky* a s prekvapivou intenzitou sa nachádza v mnohých kostoloch v krajinách bývalého Uhorska.¹¹¹² Najmä v prípade sakrálnych stavieb mohlo ísť o arpádovskú iniciatívu rozptýliť Ladislavovo patrocínium v čo

¹¹⁰⁹ Richard MARSINA ed. Život uhorského kráľa svätého Ladislava, in: Richard Marsina – Július Sopko eds., *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice 1997, s. 126; Edit MADAS, A magyar „szent királyok“ közép-európai kultusza liturgikus és hagiográfiai források tükrében, in: *Ars Hungarica*, č. 39, 2013, s. 150-151.

¹¹¹⁰ Vlasta DVOŘÁKOVÁ – Josef KRÁSA – Karel STEJSKAL eds. *Stredoveká nástenná maľba na Slovensku*. Bratislava-Praha 1978, s. 74-75, 109-110, 164-168; Prehľad ladislavských (a ostatných so Štefanom a Imrichom) fresiek v rámci krajín bývalého Uhorska: Dragoș Gheorge NĂSTĂSOIU, *Between Personal Devotion and Political Propaganda: Iconographic Aspects in the Representation of the "Sancti reges Hungariae" in Church Mural Painting (14th century - early-16th century)*. Doctoral Dissertation. Budapest 2018, 530-536

¹¹¹¹ Ivan GERÁT, *Svätí bojovníci v stredoveku. Úvahy o obrazových legendách sv. Juraja a sv. Ladislava na Slovensku*. Bratislava 2011, s. 49; K freskám najmä: Zsombor JÉKELY, Narrative Structure of the Painted Cycle of a Hungarian Holy Ruler: the Legend of St. Ladislav, in: *Hortus Artium Medievalium*, č. 21, 2015, s. 62-76

¹¹¹² László VESZPRÉMY, King St Ladislav, Chronicles, Legends and Miracles, in: *Saeculum Christianum*, č. XXV, 2018, s. 149 – Veszprémy hovorí, že je prinajmenšom zvláštne, že táto kronikárska tradícia sa stretla až s takou odozvou. Ako bolo povedané, legendy ani iné liturgické texty túto príhodu nespomínajú a kroniky neboli v takých množstvách prepísané v Uhorsku.

najširšom akčnom rádiu. Z celkového počtu doložených patrocínií sa 147 nachádzalo na vlastnom území Uhorska a jedna nami predpokladaná sakrálna stavba sa nachádzala v Bosne (Bihać). Vzrast Ladislavovho kultu samozrejme nastal hneď po jeho svätorečení. K oživeniu kultu prišlo i v druhej polovici 13. storočia, kedy niektorí z arpádovských kráľov svoju legitimitu odvodzovali od svätých uhorských kráľov.¹¹¹³ To do istej miery korešponduje so zánikom patrimoniálnej monarchie na konci 12. storočia. S nástupom Anjouovcov došlo k pochopiteľne citeľným zmenám vnímania uhorských svätcov. V prvom rade Anjouovci kládli dôraz na svoj arpádovský pôvod, ako to v prípade Karola Róberta konštatoval pápežský legát kardinál Gentilis.¹¹¹⁴ Práve z tohto obdobia sa objavujú ladislavské fresky. Ladislav sa objavil aj na uhorských florénoch a celkovo je citeľná jeho obľúbenosť na anjouovskom dvore.¹¹¹⁵ To, že Ladislav predstavuje iný typ svätca, na rozdiel od Štefana, je vidieť najmä v anjouovskej dobe. *Kronika anonymného budínskeho minoritu* (inzerovaná v *Dubnickej kronike*) uvádza príhodu z roku 1345, kedy sa Ladislav, ako mohutný rytier na konci ozbrojený sekerou a sprevádzaný Pannou Máriou, objavil na ochranu Uhorska pred Tatármi. Vo Varadínskej katedrále nemohli nájsť v tom čase relikviu jeho hlavy, až po istom čase sa bola nájdená spotená.¹¹¹⁶ Ladislav teda vystupuje ako „Athleta Patriae“, ochranca krajiny. Jeho svätý predchodca Štefan – je skôr chápaný ako apoštol a „rex iustus“. V takýchto intenciách to spomína aj *Legenda svätej Margaréty (Legenda Vetus)*, dcéry Bela IV.¹¹¹⁷

S Ladislavom bolo pochopiteľne spojené biskupstvo a katedrála vo Veľkom Varadíne (Oradea). Tu bol aj pochovaný v kaplnke varadínskej katedrály Panny Márie, takže toto miesto sa stal aj ohniskom jeho kultu. Koniec-koncom práve tu chcel byť a napokon aj bol pochovaný Žigmund Luxemburský. Tunajšia katedrála bola však úplne zničená počas osmanskej expanzie a na jej ruinách o niečo neskôr vyrástla protiturecká baroková pevnosť. Archeologický výskum sa tu uskutočnil už v 19. storočí, pri ktorom sa našli predmety považované za pohrebné insígnie Žigmunda a jeho prvej manželky Márie Anjouovskej.¹¹¹⁸

Ak zostaneme ešte v dnešnom v Rumunsku, resp. v historickej Transylvánii nachádzame tu už zmienenu kolegiátnu kapitolu svätého Ladislava v Sibiu (Hermanstadt), ktorá bola kráľovskou fundáciou (1189-1190), hoci sprvoti mohla niesť iné patrocínium. Pravdepodobne len krátko po vzniku kapituly vypukol jurisdikčný spor medzi sibínskym prepoštom a transylvánskym biskupom, ktorý riešil

¹¹¹³ Dragoş Gheorge NĂSTĂSOIU, *Between Personal Devotion and Political Propaganda : Iconographic Aspects in the Representation of the "Sancti reges Hungariae" in Church Mural Painting (14th century - early-16th century)*. Doctoral Dissertation. Budapest 2018, s. 39-43.

¹¹¹⁴ Vinni LUCHERINI, The Artistic Visualization of the Concept of Kingship in Angevin Hungary, in: Xavier Barral i Alter – Pál Lővei – Vinni Lucherini - Imre Takács eds. *The Art of Medieval Hungary*. Roma 2018, s. 240.

¹¹¹⁵ Béla Zolt SZAKÁCS, Between Chronicle and Legend: Image Cycles of St Ladislav in Fourteenth-Century Hungarian Manuscripts, in: *Medieval Chronicle*, č. 4, 2006, s. 155

¹¹¹⁶ Július SOPKO ed. *Kronika uhorských kráľov zvaná Dubnická*. Budmerice 2004, s. 125-126.

¹¹¹⁷ Ildikó CSEPREGI – Gábor KLANICZAY – Bence PÉTERFI eds. *Legenda Vetus: Acta processus canonizationis et miracula sanctae Margariae de Hungaria. The Oldest Legend : Acts of the Canonization Process, and Miracles of Saint Margaret of Hungary*. Budapest 2017, s. 58, 60: „...beati scilicet Stephani, primi regis et apostoli Ungarorum, cuius fidem et catholice fidei predicationem, qua suam convertit gentem ab ydolorum cultura, ecclesia narrat vulgarica; Beati Henrici, filii eiusdem Sancti Stephani regis sanctissimam virginitatem, qui cum haberet sponsam nobilissimam, utpote filiam imperatoris Romanorum divinitus facta sibi revelatione, ut in eius gestis habetur, virginalem cunctis diebus vite sue cum sua sponsa illibatam servavit castitatem, quod maxime testimonio eiusdem sponse sue fuit post obitum suum efficaciter comprobatum; Sancti quoque Ladislai regis, qui gloriosa regni gubernatione et defensione adversus invasores, maxime insultus paganorum partium orientalium, ut scriptum continet Ungarorum, amministrans frequentissime causam clericis iusticiis regalibus et in orationibus ac ceteris sanctis operibus vacans etiam quiete corporis relegata noctes ducebat insomnes, cuius sanctitati usque hodie curationis beneficia crebra perhibent testimonia...“

¹¹¹⁸ Imre TAKÁCS, Medieval Twilight or Early Modern Dawn: Art in the Era of Sigismund of Luxembourg, in: Xavier Barral i Alter – Pál Lővei – Vinni Lucherini - Imre Takács eds. *The Art of Medieval Hungary*. Roma 2018, s. 308-309.

pápežský legát kardinál Gregor. Kapitula bola totiž exemptná, podliehala ostrihomskému arcibiskupovi a dokonca podľa listín Inocenta III. z roku 1211 a 1212 disponovala najvyšším stupňom exempcie.¹¹¹⁹ Ondrej II. pokúsil o povýšenie prepoštvu na biskupstvo, čo však v roku 1212 Inocent III. zamietol.¹¹²⁰ Je však nutné podotknúť, že táto kapitula v Sibiu a jej územie sa viazali na špecifickú etnickú zložku – Flámov a Valónov, ktorí sa tu usadili počas panovania Gejzu II. (1141-1162) a získali hostovské výsady. Metácia ich územia, ktoré im garantovalo právnú a cirkevnú exempciu, však nebola zrejme listinne dostatočne jednoznačná, preto si transylvánsky biskup nárokoval na desiatok aj z niektorých majetkov prepoštvu.¹¹²¹ Valóni však boli usídlení aj vo Veľkom Varadíne v mestskej časti *Olaszi s farským kostolom svätého Egídia. Možno dokonca konštatovať, že Ladislav kult bol v Sibiu a Varadíne spojený s tunajšími Valónmi a Flámami. Ladislavov kult bol natoľko významný, že sa tu objavuje na početných freskách a to dokonca aj v pravoslávnych kostoloch v dnešnom Rumunsku (napr. Crișcior, Ribița).¹¹²²

Najvýznamnejším predmetom spájaný s Ladislavom je bohato zdobená pozlátená herma, teda relikviár hlavy, novšie datovaný do obdobia 1357-1378, zrejme ovplyvnený aj hermou Karolom Veľkým (1349).¹¹²³ Bol vytvorený na objednávku Ľudovíta Veľkého (1342-1382) a umiestnený vo Veľkom Varadíne. Počas osmanskej expanzie prenesený (1607) a napokon i dnes uložený v Rábe ako súčasť tunajšieho katedrálneho pokladu.¹¹²⁴ O výraznej popularite Ladislava ako svätca svedčí aj vybudovanie jemu zasvätených sakrálnych stavieb v najvýznamnejších krajinských centrách, ako boli Brašov, Budín, Čanád, Ostrihom, Bratislava či Stoličný Belehrad.¹¹²⁵

Ladislav sa v uhorských liturgických kódexoch vyskytuje s dvoma sviatkami – 27. jún (elevatio, translatio) a 29. júl (depositio). V *Prayovom kódexe* z konca 12. storočia bol Ladislavov sviatok (27. jún, elevatio) doplnený zrejme až v 13. storočí.¹¹²⁶ Podobne tak uhorský misál bližšie neznámej proveniencie z prelomu 12. a 13. storočia.¹¹²⁷ Taktiež tento sviatok obsahuje aj *Spišský misál* z polovice 14. storočia.¹¹²⁸ *Košický misál* zo 14. storočia obsahuje oba Ladislavove sviatky.¹¹²⁹ Sviatok 27. júna obsahuje aj *Bratislavský misál I.*¹¹³⁰ Oba sviatky však môžeme nájsť v *Bratislavskom misáli III.* z druhej polovice 15. storočia.¹¹³¹

---

¹¹¹⁹ Hans-Werner SCHUSTER, Zur Autonomie der Hermannstädter Propstei, in: *Ungarn Jahrbuch*, č. 16, 1988, s. 3-4.

¹¹²⁰ Blanka BREZOVÁKOVÁ, K pokusu o erigovanie biskupstva na Spiši v polovici 14. storočia, in: *Historický časopis*, roč. 57, 2009, č.3, s. 422.

¹¹²¹ Gergely KISS, Gregorius de Sancto Apostolo The Career of a Papal Legate At the End of the Twelfth Century, in: *Specimina Nova Pars Prima Sectio Mediaevalis X*, 2019, s. 45; k Varadínu: György GYÖRFFY ed. *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I.* Budapest 1987, s. 648.

¹¹²² Doina Elena CRĂCIUN, From „Adoption“ to „Appropriation“: The Chronological Process of Accomodating the Holy Hungarian Kings in the Noble Milieus of Late Medieval Hungary, in: Stanislava Kuzmová – Anna Marinković – Trpimir Vedriš eds. *Cuius Patrocinio Tota Gaudet Regio. Saints' Cults and the Dynamics of Regional Cohesion.* Zagreb 2014, s. 328-329

¹¹²³ Scott B. MONTGOMERY – Alice A. BAUER, *Caput sancti regis Ladislai*: The Reliquary Bust of Saint Ladislav and Holy Kingship in Late Medieval Hungary, in: Stephen Lamia – Elizabeth Valdez de Álamo eds. *Decorations for the Holy Dead. Visual Embellishments on Tombs and Shrines of Saints.* Turnhout 2008, s. 83.

¹¹²⁴ S. Norbert MEDGYESI, The Figure of saint Ladislav in Hungarian Baroque Chants and Sermons, in: *Saeculum Christianum*, č. 25, 2018, s. 95.

¹¹²⁵ András MEZŐ, *Patrociniumok a középkori Magyarországon*, Budapest 2003, s. 213-219.

¹¹²⁶ Polycarpus RADÓ, *Libri liturgici manu scripti bibliothecarum Hungariae.* Budapestini 1947, č. 2, s. 33.

¹¹²⁷ Polycarpus RADÓ, *Libri liturgici manu scripti bibliothecarum Hungariae.* Budapestini 1947, č. 6, s. 60.

¹¹²⁸ Polycarpus RADÓ, *Libri liturgici manu scripti bibliothecarum Hungariae.* Budapestini 1947, č. 9, s. 70

¹¹²⁹ Polycarpus RADÓ, *Libri liturgici manu scripti bibliothecarum Hungariae.* Budapestini 1947, č. 10, s. 74.

¹¹³⁰ Adam SÝKORA, *Missale Posoniense I. Kritické vydanie.* Dizertačná práca, Praha 2017, s. 41

¹¹³¹ Július SOPKO, *Stredoveké latinské kódexy v slovenských knižniciach. Kódexy slovenskej proveniencie, I. zväzok.* Martin 1981, č. 19, s. 63-64

Ladislavov kult v Chorvátsku, Dalmácii a Bosne

Ladislav sa objavuje pochopiteľne aj v Chorvátsku. Jeho kostoly nachádzame napríklad v okolí Záhrebu, teda v Slavónsku. Kľúčovou relikviu tohto uhorského kráľa sa stal jeho plášť, i dnes uložený v poklade Záhrebskej katedrály. Plášť (zrejme zadarskej proveniencie) spolu s relikviou Ladislavovej ruky venoval Záhrebskej katedrále Karol Róbert na začiatku 14. storočia.¹¹³² Tu bol Ladislavovi zasvätený aj oltár vysvätený biskupom Timotejom v roku 1276.¹¹³³ Ladislavovo patrocínium niesli či nesú viaceré kostoly v Slavónsku, v bezprostrednom okolí Záhrebu, ale aj tiež v Križevackej, Vukovarskej či Srijemskej župe (Ilok).¹¹³⁴ Ladislavov kult vo vlastnom Chorvátsku (na rozdiel od Štefana a Imricha) nemáme doložený.

Zrejme existovala aj sakrálna stavba svätého Ladislava v Bosne. Svedčí o tom toponymum „Insula sancti Ladislai“, ktoré je možné lokalizovať do mesta Bihać. Práve tento hrad patril k oporným bodom Arpádovcov v Bosne. Mesto Bihać dokonca získalo výsady po vzore Záhrebu v roku 1262 od kráľovnej Márie, manželky Bela IV., čo je prakticky ojedinelý príklad.¹¹³⁵ Kráľovský pár sa tu zrejme zdržiaval cestou do Dalmácie.¹¹³⁶ V roku 1260 je tu dokonca doložená grangia cistercitov z chorvátskeho kláštora Topusko.¹¹³⁷ Predpokladáme, že Belo III. využil politické vákuum, ktoré nastalo v roku 1180 po smrti byzantského cisára Manuela Komnena a rozhodol sa obnoviť uhorskú dominanciu na Balkáne. To sa týkalo aj Bosny, ktorej časť bola k Uhorsku pripojená už v roku 1137. Uvažuje sa, že sa jednalo najprv o župu Rama na juhu.¹¹³⁸ Belo III. sa však rozhodol ovládnuť aj severný priestor Bosny. Ako znak arpádovskej dominancie v Bosne zrejme on, či jeho syn Imrich, nechali postaviť v Bihaći kostol svätého Ladislava. Podobný trend sme videli už na prelome 11. a 12. storočia v Chorvátsku. Práve počas Imrichovho panovania sa vynorila otázka Bosny, najmä tunajšej herézy. Pápež Inocent III. považoval Bosnu za územie uhorskej koruny, hoci tunajšie jediné biskupstvo podliehalo Dubrovníku.

Ladislavov kult však prenikol aj do Dalmácie. Dva jeho relikviáre sú doložené v Dubrovníku. Jedná sa o relikviu ruky vo vlastníctve dubrovnických františkánov a relikviár nohy (obe datované do 14. storočia) u tunajších dominikánov.¹¹³⁹ V dominikánskom kláštore v Dubrovníku bol dokonca v roku 1505 zasvätený oltár svätým uhorským kráľom, teda Štefanovi, Imrichovi a Ladislavovi.¹¹⁴⁰

Ladislavovým svätorečením bol tak definitívne ukotvený panteón uhorských svätcov, teda ústredná trojica svätých kráľov („sancti reges Hungariae“), kde je pravdepodobný aj vplyv kultu Troch svätých

---

¹¹³² Postavy na plášti majú údajne zobrazovať Demetera Zvonimíra a jeho manželku Helenu, Ladislavovu sestru, ktorá po smrti svojho manžela prevzala žezlo v Chorvátsku. Milutin JURANIĆ, Likovi kralja i kraljice na plaštu kralja Ladislava, in: *Peristil, Zbornik radova za povijest umjetnosti*, roč. 33, 1990, č. 1, s. 32-33.

¹¹³³ Lelja DOBRONIĆ, *Biskupski i kaptolski Zagreb*. Zagreb 1991, s. 25.

¹¹³⁴ K Ladislavovmu patrocíniumu v Slavónsku: Denis NJARI – Petra KOLESARIĆ, Kult svetog Ladislava u Međurječju Drave i Save, in: *Chroatica Cristiana Periodica*, roč. XLIII, 2019, č. 83, s. 9-12.

¹¹³⁵ Lajos THALLÓCZY – Sándor HORVÁTH eds. *Codex diplomaticus partium regno Hungariae adnexarum, vol. 3. Alsó-szlavóniai okmánytár (Dubicza, Orbász és Szana vármegyék)*, Budapest 1912, č. 7, s. 8-9 (privilégium kráľovnej Márie), č. 14, s. 19-21 (konfirmácia Ladislava IV.)

¹¹³⁶ Damir KARBIĆ – Mirjana MATIJEVIĆ SOKOL – James Ross SWEENEY eds. *Thomae archidiaconi Spalatensis. Historia Salonitanorum atque Spalatinorum pontificum. Archdeacon Thomas of Split. History of the Bishops of Salona and Split*. Budapest – New York 2006, s. 375.

¹¹³⁷ Joannes Bapt. TKALČIĆ ed. *Monumenta historica episcopatus Zagrabienensis I*. Zagreb 1873, č. 108, s. 124-125.

¹¹³⁸ Tibor ŽIVKOVIĆ, Rama in the Royal Title of the Hungarian Kings, in: Tibor Živković ed. *Forging Unity. South Slavs between East and West 550-1150*. Belgrade 2008, s. 269.

¹¹³⁹ Vinicije B. LUPIS, Zlatarske veze Dubrovnika i Mađarske, in: *Starohrvatska prosvjeta : glasilo Hrvatskoga starinarskog društva u Kninu*, roč. 37, 2010, č. 3, s. 196-198.

¹¹⁴⁰ Vinicije B. LUPIS, Historijat istraživanja i novi prilozi poznavanju najstarijeg sloja moćnika Dubrovačke prvostolnice, in: *Starohrvatska prosvjeta*, roč. 32, 2005, č. 3, s. 131.

kráľov, ktorých relikvie sa nachádzali od roku 1164 v Kolíne.¹¹⁴¹ Rozvinutý kult svätých uhorských kráľov vidieť aj na listinách neskorších arpádovských kráľov, menovite napr. Štefan V. (1270-1272) sa odvoláva na svojich svätých predkov - kráľov Štefana, Imricha a Ladislava („sanctorum progenitorum nostrorum regum Stephani, Hemerici et Ladislai“).¹¹⁴² Rozvoj kultu uhorských kráľov je vidieť hlavne po výstavbe uhorskej kaplnky v Cáchách (približne v roku 1357-1360) a z iniciatívy uhorskej kráľovnej-matky Alžbety vznikla taktiež uhorská kaplnka v Kolíne.¹¹⁴³ Uhorskí svätí králi v anjouovskej dobe teda nadobudli úplne nové obrysy manifestované vo veľkej miere v uhorskom stredovekom umení, predovšetkým v početných freskách.

---

¹¹⁴¹ László VESZPRÉMY, King St Ladislav, Chronicles, Legends and Miracles, in: *Saeculum Christianum*, č. XXV, 2018, s. 140

¹¹⁴² Doina Elena CRĂCIUN, From „Adoption“ to „Appropriation“: The Chronological Process of Accomodating the Holy Hungarian Kings in the Noble Milieus of Late Medieval Hungary, in: Stanislava Kuzmová – Anna Marinković – Trpimir Vedriš eds. *Cuius Patrocinio Tota Gaudet Regio. Saints' Cults and the Dynamics of Regional Cohesion*. Zagreb 2014, s. 319.

¹¹⁴³ Jaroslav NEMEŠ, Príspevok k založeniu uhorskej kaplnky v Aachene kráľom Ľudovítom I. (1360), in: *Historický časopis*, roč. 67, 2019, č. 1, s. 20; Dragoș Gheorge NĂSTĂSOIU, *Between Personal Devotion and Political Propaganda: Iconographic Aspects in the Representation of the "Sancti reges Hungariae" in Church Mural Painting (14th century - early-16th century)*. Doctoral Dissertation. Budapest 2018, s. 75-76.

Svätý Šalamún Uhorský, kráľ a pustovník

Sì com' a Pola, presso del Carnaro

Ch'Italia chiude e suoi termini bagna,

fanno i sepulcri tutt' il loco varo,

così facevan quivi d'ogne parte,

salvo che 'l modo v'era più amaro...

Život, panovanie a zosadenie uhorského kráľa Šalamúna

Týmito slovami hovorí Dante Alighieri vo svojej *Božskej komédii* o cintoríne v Pule na Istrijskom polostrove.¹¹⁴⁴ V chorvátskej historiografii sa tento cintorín spája s pulským benediktínskym kláštorom svätého (Mihovila) Michala, ako to svojho času implikoval pulský historik Pietro Kandler (1804-1872).¹¹⁴⁵ Pre nás je podstatné, že práve zrejme tu okolo roku 1087 ako pustovník dožil zosadený uhorský kráľ Šalamún (1063-1074). Osobnosťou tohto Arpádovca sa zaoberali historici najmä v kontexte vlečúceho sa dynastického sporu medzi nitrianskymi kniežatami a uhorskými kráľmi, ako to podrobne dokladá *Viedenská obrázková kronika*.¹¹⁴⁶ Niektorí medievisti sa však na základe rôznych prameňov, spomeňme napr. *Kroniku Šimona z Kézy*, pochopiteľne zaoberali aj Šalamúnom ako pustovníkom a svätcom, hoci jeho oficiálna legenda absentuje.¹¹⁴⁷ V jeho prípade na rozdiel od ďalších skúmaných svätcov išlo o marginálny kult podľa toposu rex otiosus či rex-monachus, ktorý podľa všetkého najmä koncom 11. storočia získal na popularite.¹¹⁴⁸ Maďarská medievistka Edith Pásztor zase tvrdí, že svätý Šalamún Uhorský neexistoval.¹¹⁴⁹ Martin Homza hovorí, že naratív o svätom Šalamúnovi

¹¹⁴⁴ Robin KIRKPATRICK ed. *Dante Alighieri. Inferno: The Divine Comedy I.* London 2010, s. 78

¹¹⁴⁵ Carlo FRANZI, Notizie storiche di Montona di dott. P. Kandler – Notizie storiche di Pola, in: *Archivio Veneto*, č. 7, 1877, s. 399; K Danteho vzťahu k Pule aj špeciálna monografia: Camillo de FRANCESCHI, *Dante e Pola*. Parenzo 1932.

¹¹⁴⁶ János M. BAK– László VESZPÉMY eds. *Chronica de gestis Hungarorum e Codice Picto saec. xiv. The Illuminated Chronicle, Chronicle of the Deeds of the Hungarians from the Fourteenth-Century Illuminated Codex.* Budapest 2018, s. 172-253.

¹¹⁴⁷ Gábor KLANICZAY, *Holy Rulers and Blessed Princesses. Dynastic Cults in Medieval Central Europe.* New York 2002, s. 148-149; Martin HOMZA, *Stredoveké korene svätoplukovskej tradície u Slovákov (čierna a biela svätoplukovská legenda)*, in: Martin Homza et al. *Svätopluk v európskom písomníctve*, Bratislava 2013, s. 37-141; Péter ROKAY, *Salamón és Pola*. Újvidék 1990; Gábor KLANICZAY, The Ambivalent Model of Solomon for Royal Sainthood and Royal Wisdom, in: Ivan Biljarski – Radu G. Păun eds. *The Biblical Models of Power and Law.* Frankfurt 2008, s. 75-92

¹¹⁴⁸ V strednej a juhovýchodnej Európe to boli aj Štefan II. Trpimirović, splitský magnát Peter Čierny, uhorský kráľ Štefan II, veľkomoravský Svätopluk (Kosmova relácia z roku 1099), poľský kráľ Boleslav II. a na konci 12. storočia aj srbský veľkožupan Štefan Nemanja. Tento trend neskôr až ako hagiografický topos bol aktuálny v západnej Európe v ranom stredoveku, ale aj v Byzancii: Gábor KLANICZAY, *Holy Rulers and Blessed Princesses. Dynastic Cults in Medieval Central Europe.* New York 2002, s. 79-80; František GRAUS, *Volk, Herrscher und Heiliger im Reich der Merowinger.* Praha 1964, s. 428-429; Franz TINNEFEID, Rituelle und politische Aspekte des Herrschertodes im späten Byzanz, in: Lothar Kolmer ed. *Der Tod des Mächtigen. Kult und Kultur des Todes spätmittelalterlicher Herrscher*, Paderborn 1997, s. 217-228.

¹¹⁴⁹ Edith PÁSZTOR, Salomone, re d'Unheria, in: *Bibliotheca Sanctorum* T.XI. Roma 1990, s. 592.

pustovníkovi mal substituovať reliktný kult veľkomoravského panovníka Svätopluka.¹¹⁵⁰ To, že tento naratív možno aspoň sčasti považovať za autentický dokazuje aj Šalamúnov náhrobok v Pule a taktiež aj prítomnosť jeho svätých relikvií v tunajšej katedrále Panny Márie a svätého Tomáša.¹¹⁵¹ Dovolíme si povedať, že nemohlo o íst ani o akúsi umelo vyfabrikovanú tradíciu uhorského pôvodu, pretože Pula sa nikdy nedostala pod uhorský vplyv a prakticky ani do zorného poľa uhorských kráľov.

Šalamúnom sa zaoberali viacerí historici. Najmä si však všímali jeho dlhoročný spor s nitrianskymi kniežatami. Zo slovenských historikov sa však svätým Šalamúnom uhorským zaoberal predovšetkým Martin Homza najmä v komparácii s legendou Svätopluka pustovníka. Na nasledovnom priestore sa pokúsime určiť akým spôsobom sa Šalamúnov kult dostal naspäť z Puly do uhorskej kronikárskej tradície. Podľa nášho názoru sú týmito projekciami ambície konkrétnej cirkevnej inštitúcie. K osvetleniu celého problému však aspoň čiastočne zhrnieme okolnosti, ktoré Šalamúna dovedli až k prijatiu pustovníckeho rúcha. Šalamún ako svätec ukazuje, ako veľmi sa kráľovský kult mohol odlišne vyvíjať – najmä v porovnaní s jeho bratrancom Ladislavom.

Šalamún sa narodil približne v roku 1053 ako prvorodený syn uhorského kráľa Ondreja I. a jeho kyjevskoruskej manželky Anastázie. O niečo neskôr (1054/1055) sa narodil jeho brat Dávid.¹¹⁵² Bolo to zrejme Anastáziino pranie zaviesť do arpádovskej dynastie tieto starozákonné mená. Už samotné narodenie oboch bratov vyvolalo napätie, pretože Ondrej pôvodne sľúbil korunu svojmu mladšiemu bratovi Belovi. Dokonca i napriek všetkému nechal Šalamúna ako dieťa korunovať, čím sa táto dynastická roztržka naplno rozohorela a viedla až k násilnej smrti Ondreja I. v roku 1060. Otec dokonca Šalamúna oženil s Juditou, dcérou nemeckého kráľa Henricha III. Po kráľovi Belovi, ktorý panoval len tri roky, sa Šalamún definitívne ujal uhorského trónu. Medzi ním a Belovými synmi, Gejzom a Ladislavom, došlo k mierovej dohode a na Veľkú Noc v roku 1064 bola potvrdená Šalamúnovou korunováciou v paľkostolskej bazilike, kedy korunu prijal z rúk svojho bratranca Gejzu.¹¹⁵³ Spory sa znova objavili v 70. rokoch 11. storočia. Jeden z nich sa udial v roku 1071 kedy došlo k potýčke medzi Uhorskom a byzantským správcom Belehradu. Zrejme vtedy sa pod uhorskú správu dostala väčšia časť dnešnej Vojvodiny. Byzantská strana uznala uhorské nároky a byzantský cisár Michal VII. Zrejme uznával viac Gejzove nároky na korunu ako Šalamúnove. Vidieť to zrejme i na zaslaní koruny do Uhorska, ktorej časť (*corona graeca*) sa neskôr stala súčasťou uhorskej koruny. Konflikt Arpádovcov prerástol až do otvorenej vojny. Šalamúnovo panovanie de facto ukončila jeho porážka v bitke pri Mogyoróde v marci 1074 a kedy bol nútený stiahnuť sa na úplný západ krajiny a dúfať v ríšsku pomoc. Usídlil sa Bratislave, pričom sa uvažuje, že tu založil kolegiátnu kapitolu Najsvätejšieho Spasiteľa.¹¹⁵⁴ O niečo neskôr sa dokonca dostal do internácie na Visegrád. V roku 1083 pri príležitosti svätorečenia prvého uhorského kráľa Štefana bol prepustený. Niektoré pramene udávajú, že odišiel k Pečenehom, kde pripravoval sprisahanie proti Ladislavovi a niekde na byzantskom území prišiel o život počas

---

¹¹⁵⁰ Martin HOMZA, *Stredoveké korene svätoplukovskej tradície u Slovákov (čierna a biela svätoplukovská legenda)*, in: Martin Homza et al. *Svätopluk v európskom písomníctve, Štúdie z dejín svätoplukovskej legendy*. Bratislava 2013, s. 111.

¹¹⁵¹ To, že tieto pamiatky neboli historikmi vzaté na vedomie výrazne kritizuje Péter ROKAY, *Salamón és Pola*. Újvidék 1990, s. 101.

¹¹⁵² Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Budmerice² 2016, s. 447-448.

¹¹⁵³ János M. BAK– László VESZPÉMY eds. *Chronica de gestis Hungarorum e Codice Picto saec. xiv. The Illuminated Chronicle, Chronicle of the Deeds of the Hungarians from the Fourteenth-Century Illuminated Codex*. Budapest 2018, s. 189.

¹¹⁵⁴ Juraj ŠEDIVÝ, Bratislavská kapitula a mesto. Medzi symbiózou a konkurenciou, in: Jan Hrdina – Martina Maříková eds. *Documenta Pragensia Supplementa II., Kapituly v zemích Koruny české a v Uhrách ve středověku*. Praha 2011, s. 200.

výpravy, tak napr. Anna Komnena.¹¹⁵⁵ Iné relácie uhorských a ďalších prameňov však hovoria o tom, že sa z neho stal pustovník svätej povesti a dožil v už zmienenej Pule. Jeho manželka Judita sa potom (?1088) vydala za poľského kniežaťa Vladislava Hermana, kde svoju rolu mohli zohrať aj politické faktory.¹¹⁵⁶

Vývoj kultu – otázka svätorečenia a možnej legendy

Niektoré z uhorských kroník uvádzajú relácie, ktoré majú prakticky až hagiografickú podobu. Aký bol zdroj týchto informácií nie je možné určiť a taktiež aká bola naratívna stratégia týchto relácií. Domnievame sa, že tieto hagiografické fragmenty existovali v textovej podobe oslavujúc pustovníka Šalamúna, ktorý zomrel v povesti svätosti. Podľa všetkého existoval istý okruh objednávateľov, ktorý tieto relácie sprostredkovali do uhorskej kronikárskej tradície. Bližšie neznámy autor fragmentov tak možno chcel do istej miery obrátiť osud tragickej postavy kráľa Šalamúna. Je teda možné, že sa jednalo o klerika verného Ondrejovi I. a Šalamúnovi. Mohol to byť mních z Tihaňského kláštora svätého Aniána, ktorý bol Ondrejovou fundáciou a stal sa ohniskom rodovej pamäte tejto arpádovskej vetvy, kde bol Ondrej I. a potom aj jeho druhorodený syn Dávid pochovaní. Nájdený kráľovský hrob bol podľa všetkého predmetom veľkej úcty až kultu.¹¹⁵⁷ Domnievame sa, že práve v Tihaňi sa udržiavala spomienka nielen na fundátora kláštora, ale aj na jeho synov, najmä na Šalamúna, ktorý zomrel v povesti svätosti. Hoci Šalamún žil ako pustovník na Istrii, je možné, že pri sporadických návštevách Uhorska, ako to dokladá *Viedenská obrázková kronika*, Šimon z Kézy aj *Dubnická kronika*.

Za najstaršiu reláciu možno považovať *Viedenskú obrázkovú kroniku*, ktorá obsahuje zásadné staré uhorské gesta – *Gesta Hungarorum Vetera*, datované na koniec 11. storočia a za ich autora je podľa nových analýz považovaný vesprímsky biskup Kopáň.¹¹⁵⁸ Táto relácia okrem podrobností ohľadom dynastického sporu, hovorí aj o Šalamúnovom na pobyte u Kumánov a následne o prechode cez zamrznutý Dunaj, kde sa Šalamún utáboril so svojimi vojakmi na okraji lesa. Tu odložil svoj štít, zmizol v lese nikým nevidený. Kronikár hovorí o pokání a tiež o modlitbách a pôstoch, ktoré potom činil ako pustovník. Raz sa objavil v Uhorsku počas panovania kráľa Kolomana. Pochovaný bol v Pule.¹¹⁵⁹

Šimon z Kézy, klerik Ladislava IV. (1272-1290) ponúka odlišné informácie. Podľa neho, Šalamún navštívil svoju manželku v Admonte. Do Uhorska, konkrétne do Stoličného Belehradu sa už sklúčený vrátil v mnišskom rúchu. Tu prijal almužnu z rúka kráľa Ladislava, ktorý ho neskôr chcel vyhľadať. Dožil v chudobe v Pule. Jeho manželka takisto prijala mnišsky háv a zomrel v povesti svätosti.¹¹⁶⁰

Dubnická kronika, jedna z kroník *Uhorskej kronikárskej kompozície 14. storočia*, kontrahuje obe predošlé kronikárske relácie, čím celý naratív monumentalizuje. Rovnako hovorí o zmiznutí v lese, pohnútkach pod vplyvom Ducha svätého. Tiež sa spomínajú modlitby, pôsty a pokánie. V Uhorsku bol

¹¹⁵⁵ Marek MEŠKO, Pečenežsko-byzantské dobrodružstvo uhorského kráľa Šalamúna (1083-1087), in: *Konštantínove listy*, roč. 4, 2011. s. 85-86

¹¹⁵⁶ Péter ROKAY, *Salamón és Pola*. Újvidék 1990, s. 93, podľa neho bolo Poľsko vhodnejším politickým partnerom preto sa Henrich IV. sa rozhodol eliminovať uhorské manželstvo svojej sestry, nešťít sa zrejme obviňovať Šalamúna z cudzoložstva. K Juditinmu poľskému sobášu: Paul W. KNOLL – Frank SCHAER – Thomas N. BISSON eds. *Gesta principum Polonorum. The Deeds of the Princes of the Poles*. New York-Budapest 2003, s. 116

¹¹⁵⁷ Béla Zsolt SZAKÁCS, The Benedictine Abbey Church in Tihany, in: Xavier Barral i Alter – Pál Lóvei – Vinni Lucherini - Imre Takács eds. *The Art of Medieval Hungary*. Roma 2018, s. 357.

¹¹⁵⁸ Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Budmerice² 2016, s. 267.

¹¹⁵⁹ János M. BAK– László VESZPÉMY eds. *Chronica de gestis Hungarorum e Codice Picto saec. xiv. The Illuminated Chronicle, Chronicle of the Deeds of the Hungarians from the Fourteenth-Century Illuminated Codex*. Budapest 2018, s. 251-253

¹¹⁶⁰ László VESZPÉMY – Frank SCHAER – Jenő SZŰCS eds. *Simonis de Kéza, Gesta Hungarorum. Simon of Kéza, The Deeds of the Hungarians*. Budapest-New York 1999, s. 134-137

Šalamún videný v časoch kráľa Ladislava spolu s dvoma sluhami a tiež počas panovania Kolomana. Napokon bol pochovaný v Pule.¹¹⁶¹ Tieto informácie reprodukuje aj Peter Ransanus, učenec na dvore Mateja Korvína, vo svojom diele *Epitome rerum Hungaricarum*.¹¹⁶² Dodajme, že mníšske pôsobenie Šalamúna napokon potvrdzuje aj rakúsky kronikár Tomáš Ebendorfer (prvá polovica 15. storočia).¹¹⁶³ Taktiež poľský kronikár Ján Długosz (1415-1480) vo svojej kronike hovorí o Šalamúnovom nábožnom živote v Pule, kde bol aj pochovaný.¹¹⁶⁴

Práve tu spomínaní dvaja sluhovia (či iní klerici alebo Šalamúnovi spoločníci), ktorí s ním cestovali do Uhorska napokon mohli sprostredkovať informácie o jeho smrti do Tihaňského kláštora, kde sa mohla táto družina zdržiavať ešte spolu so Šalamúnom a rovnako aj po jeho smrti. Nevieme ani však či títo sluhovia pochádzali z Istrie či z Uhorska. Šalamún mohol ako pustovník navštevovať aj svojho brata Dávida, ktorý zrejme držal biharský kniežací stolec a s kráľom Ladislavom mal fungujúce vzťahy.¹¹⁶⁵ Neznámy, zrejme tihaňský mních napokon zachytil tieto informácie a sformoval tak naratív o Šalamúnovi pustovníkovi, možno aj ako náprotivok voči nitrianskym svätcom či priamo voči svätému Štefanovi. Mohlo to byť i z iniciatívy Šalamúnovho brata Dávida či ďalších príbuzných a spriaznených klerikov z tejto arpádovskej vetvy. Dnes teda nezistíme akými spôsobmi vznikla táto hagiografická objednávka a v akej miere jej naratív zodpovedal skutočnosti. Myslíme si, však že práve Tihaňský kláštor bol pomyselným mostom k uhorským kronikárom. Najmä ak prihliadneme k tomu, že kláštor sa nachádza v Zadunajsku vo Vesprímskej diecéze, priam veľmi blízko Vesprímu, ktorý by sa fakticky mohol považovať za centrum starej uhorskej kronikárskej tradície. Kláštor dokonca podľa zakladacej listiny poberal časť výnosov z vesprímskeho trhu.¹¹⁶⁶ Reťazenie tohto hagiografického motívu však nie je možné presne rekonštruovať.

Na základe výpovedí uhorských kroník, môžeme tvrdiť, že práve Pula sa stala centrom Šalamúnovho kultu. Tento naratív teda verifikuje najmä spomenutý náhrobok a relikvie. V samotnom Uhorsku okrem uvedených hagiografických prameňov jeho kult v inej podobe dnes nedetegujeme. Domnievame sa, že *Legenda o svätom Šalamúnovi pustovníkovi* vznikla teda z iniciatívy Tihaňského kláštora odrážajúc pritom reálne okolnosti Šalamúnovho života. Táto hagiografia sa však stala aj náprotivkom už existujúcich a etablovaných kultov ako boli Ondrej-Svorad a Benedikt či Štefan.¹¹⁶⁷ Z dôvodu nielen geografickej blízkosti sa táto relácia dostala do Vesprímu, kde boli zrejme skomponované najstaršie uhorské gesta. Podobne aj Šimon z Kézy mal podľa všetkého blízky vzťah k Vesprímu. Ako sme uviedli,

---

¹¹⁶¹ Július SOPKO ed. *Kronika uhorských kráľov zvaná Dubnická*. Budmerice 2004, s. 86-87.

¹¹⁶² Petrus RANSANUS, *Epitome rerum Hungaricarum*. Budae 1746, s. 127.

¹¹⁶³ Thomas Ebendorferus de Haselbach, in: CFHH III., s. 2208.

¹¹⁶⁴ Alexander PRZEZDIECKI ed. *Joannis Dlugossii seu Longini canonici Cracoviensis Historiae Polonicae Libri XII*. Cracoviae 1878, s. 381

¹¹⁶⁵ O Dávidovi kroniky nehovoria podrobnosti. Podľa *Viedenskej obrázkovej kroniky*, on ako aj Šalamún nemali deti. Vieme, že Dávid venoval kláštoru svätého Aniána majetky v Bodrockej župe (1089-1090). V roku 1091 figuroval ako svedok pri založení kláštora svätého Egídia v Somogyvári. Zomrel niekedy po tomto roku a bol pochovaný v blízkosti svojho v krypte u svätého Aniána. Je zaujímavé, že v diplomatickom materiáli je označený ako „venerabilis“. László VESZPRÉMY – Frank SCHAER – Jenő SZŰCS eds. *Simonis de Kéza, Gesta Hungarorum. Simon of Kéza, The Deeds of the Hungarians*. Budapest-New York 1999, s. 131; János M. BAK– László VESZPRÉMY eds. *Chronica de gestis Hungarorum e Codice Picto saec. xiv. The Illuminated Chronicle, Chronicle of the Deeds of the Hungarians from the Fourteenth-Century Illuminated Codex*. Budapest 2018, s. 190-191, DHA I., č. 86, s. 264-265 (Dávidova donácia), č. 88, s. 268 (fundácia kláštora v Somogyvári), č. 96, s. 284 (1092, súpis majetkov Tihaňského kláštora).

¹¹⁶⁶ DHA I., č. 43/I, s. 149-152; Boglárka WEISZ, Domestic Trade in the Árpadian Age, in: József Laszlovszky – Balázs Nagy – Péter Szabó – András Vadas eds. *The Economy of Medieval Hungary*. Leiden-Boston 2018, s. 425.

¹¹⁶⁷ Možno sa domnievať, že títo Arpádovci (pracovne ich nazývame „tihaňské kniežatá“) chceli mať svojho svätca tak nitrianski Arpádovci v podobe Svorada a Benedikta.

Šimon zachytáva aj vesprímsky „fragment“ legendy o Svätoplukovi.¹¹⁶⁸ Tento starobylý hrad a jeho cirkevné inštitúcie sa teda stali akýmsi ohniskom uhorských kronikárov.

V maďarskej historiografii sa však na uvedené hagiografické fragmenty nazeralo ako na fictum, až v nedávnej dobe Péter Rokay podrobnou analýzou dospel k tvrdeniu, že informácie o Šalamúnovom pobyte v Pule sa zakladajú na pravde. Základ historického bádania o svatom Šalamúnovi však položil osvietenský uhorský historik a prelát Juraj Pray svojou monografiou.¹¹⁶⁹ Rokay okrem iné presvedčivo dokázal, že relácia Anny Komneny sa nevzťahuje na Šalamúna. Kronikárku tu Uhrov/Maďarov nazýva Dákmi, na čo neexistuje žiadny pendant, hoci však nevylučuje Šalamúnovu prítomnosť na kumánskej či pečenežskej výprave.¹¹⁷⁰ Vráťme sa však do Puly, centra jeho kultu. Prvýkrát sa tu Šalamúnove relikvie spomínajú v dokumente pulského notára Pinelliho z roku 1487, podľa ktorého pulský biskup Michael Orsini nechal umiestniť Šalamúnove relikvie spolu s relikviami svätých Teodora, Juraja a Demetera do oltára pulskej katedrály a však podľa inej správy sem boli Šalamúnove relikvie prenesené už v roku 1368.¹¹⁷¹ Teda najneskôr pred rokom 1487 muselo prísť k slávnostnému translatio z kláštora svätého Michala do katedrály. Kláštor, prvýkrát doložený v roku 990, sa nachádzal „extra muros“ ako to vidieť i na náčrte Puly z roku 1633 a 1658.¹¹⁷² Šalamún tu bol uctievaný ako statní regulárni svätci, ako to dokladá napríklad slávnostná procesia aj s jeho relikviami, ktorá sa konala 20. mája 1657.¹¹⁷³ Svätý Šalamún sa však nespomína v pulských mestských štatútoch z roku 1431 medzi ostatnými svätcami. Deň konkrétneho slávenia nie je jasný, rôzne novoveké pramene udávajú 26. alebo 29. september, prípadne 26., 27. či 29. október.¹¹⁷⁴ Za zásadný hmotný prameň však možno považovať Šalamúnov náhrobok s inskripciou „HIC REQUIESCIT ILLVSTRISSIMVS SALOMON REX PANNONIAE“, ktorý bol nájdený v roku 1851 pri budovaní vojenskej pevnosti, keď došlo k demolácii ranostredovekého benediktínskeho kláštora svätého Michala („Sveti Mihovil na Brijegu“) a blízkej kaplnky svätého Klementa.¹¹⁷⁵ Ako Rokay hovorí, bližšie okolnosti vyhotovenia náhrobku nie sú známe a takisto je ťažko určiteľná aj doba vyhotovenia pohybujúca sa od 13. po 15. storočie.¹¹⁷⁶ Starobylosť náhrobku, jeho datovanie do skoršej doby (najneskôr do 12. storočia) však potvrdzuje aj použitie termínu Panónia v titule tohto bývalého uhorského kráľa. Ako sme upozornili pri Svätoplukovi, Panónia sa v titulatúre zrejme odkazuje na istý ideový koncept Arpádovcov.¹¹⁷⁷

Šalamúnov kult sa potom do širšieho povedomia dostal vďaka práci barokového historika Gabriela Hevenesiho, ktorý sa zaoberal uhorskými svätcami a blahoslavenými. Odtiaľto pochádza aj zobrazenie svätého Šalamúna, uhorského kráľa.¹¹⁷⁸ Jeho kultom, hoc marginálny, sa pomerne podrobne venovali

---

¹¹⁶⁸ Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Budmerice² 2016, s. 274-275.

¹¹⁶⁹ Georgius PRAY, *Dissertationes historico-critice de sanctis Salomone rege et Emerico duce Hungariae*. Posonii 1774.

¹¹⁷⁰ Péter ROKAY, *Salamón és Pola*. Újvidék 1990, s. 73,76

¹¹⁷¹ Péter ROKAY, *Salamón és Pola*. Újvidék 1990, s. 109, 153

¹¹⁷² Marija OBAD-VUČINA, *Katedral Uznesenja Marijina u Puli*. Pula 2007, s. 28, 138, Vendi JUKIĆ BUČA, *Kasnoantički i ranosrednovjekovni nalazi iz četvrti sv. Teodora u Puli. Late Antique and Early Medieval Finds from St Theodore's Quarter in Pula*. Pula 2021, s. 26.

¹¹⁷³ Péter ROKAY, *Salamón és Pola*. Újvidék 1990, s. 110

¹¹⁷⁴ Péter ROKAY, *Salamón és Pola*. Újvidék 1990, s. 119-120

¹¹⁷⁵ Péter ROKAY, *Salamón és Pola*. Újvidék 1990, s. 133

¹¹⁷⁶ Péter ROKAY, *Salamón és Pola*. Újvidék 1990, s. 143

¹¹⁷⁷ Ako to dokladajú najstaršie uhorské listiny, Arpádovci najmä v 11. storočí používal titul Král Panónie/Panóncov. Iste aj z dôvodu, že termín „(H)ungaria“ nemusel byť ešte dostatočne geopoliticky ukotvený. Od konca 10. po koniec 11. storočia Uhorsko viackrát expandovalo. Za panónskou titulatúrou sa môže skrývať aj to, že Arpádovci takto odkazovali na to, že panujú na území bývalej Svätoplukovej ríše – teda istá štylizácia do role Svätoplukových dedičov a ako to podrobne rozoberajú uhorské kroniky k tomuto ovládnutiu prišlo viacerými spôsobmi (sobášom, ľstou a vojensky), z dôvodu silnejšieho ukotvenia v uhorskom (maďarskom!) národnom povedomí či napokon v písomníctve samotnom.

¹¹⁷⁸ Gabriel HEVENESI, *Ungaricae Sanctitatis Indicia*. Tyrnaviae 1692, s. 21.

aj bollandisti v práci *Acta Sanctorum*, tu pod 28. septembrom a uvádzajú aj viaceré neskorostredoveké a novoveké pramene hovoriace o prítomnosti Šalamúnových relikvií v Pule.¹¹⁷⁹

Martin Homza, ktorý analyzoval a komparoval podobnosť Šalamúnovej „legendy“ s Kosmovou reláciou o Svätoplukovi sa domnieva, že práve táto „legenda“ mala nahradiť stále pretrvávajúci kult veľkomoravského panovníka. Podobne takto mali Svätoplukov kult substituovať aj nitrianski pustovníci či napokon prvý uhorský kráľ Štefan ako ústredný a zjednocujúci svätec krajiny. Ako Homza podotkol, pri Šalamúnovi je až nápadná podobnosť so Svätoplukom spočívajúca najprv v zmiznutí v lese a potom pustovníčením/utiahnutím sa do kláštora.¹¹⁸⁰ To by smerovalo k hypotéze, že neznámy klerik, podľa nás tihaňský mních, poznal Svätoplukovu „zoborskú legendu“ a pri vytváraní obrazu svätého Šalamúna pustovníka si jednoducho pomohol už jemu dobre známym príbehom či dokonca textom. Hoci je nutné podotknúť, že topos „rex otiosus“, ktorý známy okrem iného aj v anglosaskej a merovejskej ranostredovekej hagiografii.¹¹⁸¹ Nie je vylúčené, že fragmenty veľkomoravských legiend týkajúce sa Svätopluka, najmä tzv. „Zoborská legenda“, oscilovali na rôznych miestach v Uhorska.¹¹⁸² Homza dokonca tiež hovorí, že Šalamúnova legenda mal prekryť Svätoplukovu „zoborská legendu“ (biela legenda).¹¹⁸³ Tiež správne poukázal aj na spojenie svätého Svorada s Pulou, čo mu sa venoval maďarský historik Imre Boba, hoci jeho teória nemala ďalších zástancov v maďarskej či slovenskej historiografii. Svoradov údajný istrijský pôvod bol zrejme invenciou korvínovskeho vzdelanca Antonia Bonfiniho.¹¹⁸⁴

Na mieste je však aj pristavenie sa pri mníšskom živote na Istrijskom polostrove. Práve tu sa začiatkom 11. storočia zdržiaval svätý Romuald, zakladateľ a vedúca osobnosť kamaldulského asketického hnutia.¹¹⁸⁵ Už počas raného stredoveku tu pozorujeme výrazný benediktínsky vplyv. Benediktínsky kláštor Panny Márie v Pule bol dokonca založený už v 6. storočí a ďalšie istrijské kláštory pribudli počas karolínskej éry.¹¹⁸⁶ Je možné, že táto silná monastická tradícia posilnená Romualdovým hnutím, ovplyvnila aj Šalamúna. Svoju rolu tu samozrejme mohli zohrať aj iné vzorce. Šalamúnovi resp. objednávateľovi jeho legendy podobne ako autorovi Imrichovej legendy mohli byť známe aj niektoré svätováclavské legendy (*Crescente fide*), ktoré české knieža vykresľujú skôr ako mnícha.¹¹⁸⁷

Rekonštruovať vývoj a naratívnu stratégiu kultu uhorského kráľa Šalamúna dnes pre nedostatok relevantných prameňov je pomerne náročné. Na základe analýzy fragmentov z uhorských kroník sa domnievame, že išlo o objednávku zo strany Tihaňského kláštora svätého Aniána a jeho brata Dávida. Tunajší neznámy mních zrejme použil aj rámec Svätoplukovej „zoborskej legendy“. Táto relácia sa už pomerne skoro ukotvila v uhorskej kronikárskej tradícii. Zrejme však spôsobovala istú ambivalenciu

---

¹¹⁷⁹ Joannes STILTINGO – Constantinus SUYSKENO – Joannus PERIERO – Joannus CLEO eds. *Acta Sanctorum. Septembris tomus septimus*. Parisiis-Romae 1867, s. 790-813.

¹¹⁸⁰ Martin HOMZA, *Stredoveké korene svätoplukovskej tradície u Slovákov (čierna a biela svätoplukovská legenda)*, in: Martin Homza et al. *Svätopluk v európskom písomníctve, Štúdie z dejín svätoplukovskej legendy*. Bratislava 2013, s. 111.

¹¹⁸¹ Gábor KLANICZAY, *Holy Rulers and Blessed Princesses. Dynastic Cults in Medieval Central Europe*. New York 2002, s. 79-80.

¹¹⁸² Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Budmerice² 2016, s. 274-276.

¹¹⁸³ Martin HOMZA, *Stredoveké korene svätoplukovskej tradície u Slovákov (čierna a biela svätoplukovská legenda)*, in: Martin Homza et al. *Svätopluk v európskom písomníctve, Štúdie z dejín svätoplukovskej legendy*. Bratislava 2013, s. 109.

¹¹⁸⁴ Imre BOBA, Saint Andreas-Zoerard: A Pole or an Istrian? *Ungarn Jahrbuch*, 1976, č.7 s. 65-71; Antonius BONFINI, *Historia Pannonica sive Hungaricarum rerum decades*. Coloniae Agrippinae 1690, s. 119

¹¹⁸⁵ Marina MILADINOV, *Margins of Solitude. Eremitism in Central Europe Between East and West*. Zagreb 2008, s. 149-150; Richard PRAŽÁK, Nejstarší uherská legenda Vita sanctorum Zoerardi et Benedicti v širších historických a kulturních souvislostech své doby, in: *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské Univerzity*, C 28, 1981, s. 210.

¹¹⁸⁶ Vendi JUKIĆ BUČA, *Kasnoantički i ranosrednovjekovni nalazi iz četvrti sv. Teodora u Puli. Late Antique and Early Medieval Finds from St Theodore's Quarter in Pula*. Pula 2021, s. 25-26

¹¹⁸⁷ Gábor KLANICZAY, *Holy Rulers and Blessed Princesses. Dynastic Cults in Medieval Central Europe*. New York 2002, s. 103-104.

nakoľko ústredné miesto vždy zaujali iní víťazní či svätí králi – menovite napr. Gejza a najmä jeho brat Ladislav. Šalamúnov kult, hoci reflektovaný kronikármi, bol upozadený Ladislavovým kultom, ktorý v Uhorsku prakticky po celý stredovek nemal konkurenciu. Vidíme však, že v Pule sa Šalamúnov kult vyvíjal a tu bol vnímaný ako svätec až napokon koncom 15. storočia boli jeho pozostatky prenesené a uložené do pulskej katedrály, kde dodnes uctievané spočívajú.¹¹⁸⁸

---

¹¹⁸⁸ Marija OBAD-VUĆINA, *Katedral Uznesenja Marijina u Puli*. Pula 2007, s. 94

Záver

Uhorskí svätci, podobne ako iné sväté osoby, zohrali zásadnú úlohu v stredovekých dejinách svojho štátneho útvaru. Úcta voči týmto osobám mala svoje logické zdôvodnenie. Títo svätí stáli pri zrode štátu a najmä pri prijatí kresťanstva a budovaní domácej cirkvi. Uhorské kráľovstvo, multietnický štátny útvar medzi Západom a Východom získalo tiež takýchto svätcov. Hoci proces zrodzenia Uhorského kráľovstva nebol jednoduchý, kresťanstvo sa tu ujalo aj vďaka veľkomoravským reliktom. Isté, tak povediac zabehnuté kultúry v starobylej Panónii ovplyvnili aj ďalší vývoj. Bol to predovšetkým svätý Martin, ktorý sa stal prakticky osobným patrónom Arpádovcov a jeho osoba a kult sú spojené so víťazstvom mladého kniežata Štefana s pohanmi. V podobnej úlohe vystupoval aj svätý Juraj.

Mimoriadnej úcty sa dočkal pražský biskup Vojtech, ktorému je mi prikladaná i hlavná zásluha na obrátení Maďarov. K svätorečeniu prvých uhorských domácich svätcov prišlo až v neskoršom 11. storočí. Tradične sa v uhorskej, neskôr slovenskej a maďarskej historiografii hovorí o päťici svätcov, ktorá boli svätorečení v roku 1083: prvý uhorský kráľ Štefan, jeho syn zbožný kráľovič Imrich, čanádsky biskup Gerard, zoborskí mnísi Svorad-Ondrej a Benedikt. K týmto svätcom pribudol v roku 1192 aj kráľ Ladislav. V Uhorsku sa vyskytli aj relatívne marginálne kultúry (bez dokladu o svätorečení či oficiálnej hagiografii), ako boli päťkostolský biskup Maurus, uhorský kráľ Šalamún. K týmto osobám možno pridať aj veľkomoravského panovníka Svätopluka, s latentne prežívajúcim kultom v Nitriansku či na Balkáne.

V predloženej dizertácii sme analyzovali kultúry najstarších uhorských svätcov. V prvom rade sme načrtli ich životný príbeh a prekuzory, ktoré ich doviedli až k svätorečeniu. Podrobne sme sa zaoberali aj jednotlivými hagiografiami a to z hľadiska kompozície, datovania, autorstva, použitia literárnych zdrojov, topoi ako ak rukopisné zachovania. Všimli sme si aj okolnosti svätorečenia v dobovom kontexte a taktiež sme porovnali skúmaných svätcov, či už navzájom alebo v rámci svätcov podobného typu. Na dekonštrukciu týchto kultov sme použili širokú bázu prameňov.

V prípade Svätopluka, to bola aj výnimočnosť jeho osoby, čo dopomohlo napokon aj k vytvoreniu neskorších mýtov a folklórnych rozprávání až v takej miere, že to prerástlo prakticky na úroveň sväteckého kultu. Svätoplukov kult sme detekovali u južných Slovanov – v Bosne, Chorvátsko-dalmátskom kráľovstve a ako aj v srbskom Dukljanskom kráľovstve. V týchto štátnych útvaroch sa jeho kult prepojil s domácimi tradíciami a nadobudol prakticky štátotvorný charakter. Iná bola situácia v Uhorsku. Svätoplukovský mýtus prežíval v Nitriansku, zrejme aj na dvore tunajších Arpádovcov a vytratil sa až s mocenskými zmenami na začiatku 12. storočia. Taktiež uhorskí kronikári sa snažili očierniť Svätoplukovu spomienku, čo bolo až príliš očividné. Nitrianska resp. zoborská povest sa dostala do Čiech, kde bola neskôr monumentalizovaná ďalšími kronikármi.

Zoborský kláštor sa stal aj domovom Svorada-Ondreja a Benedikta, ktorí boli na základe našej analýzy svätorečení v roku 1063. Zásluhu na tom nepochybne má autor ich legendy, Maurus – sám kedysi mníchom na Zobore a ďalší svätec, hoci bez oficiálnej hagiografie. Legenda svätých pustovníkov je zároveň komplementárna k Svätoplukovej zoborskej povesti. Vysvetlili sme, prečo sa tak dialo. Všimli sme si tiež okolnosti rozšírenia kultu Svorada a Benedikta do Záhrebu. V inej kapitole sme zase sumarizovali životný príbeh legendistu Maura, ktorý patrí k menej známym uhorským svätcom.

Zásadným sa stal kult prvého uhorského kráľa Štefana. Hoci jeho podiel pri konštituovaní kráľovstva bola kľúčový, Štefanov kult bol skôr objednávku zo strany vtedy panujúceho kráľa Ladislava – stal sa teda ideologickým nástrojom na zabezpečenie legitimacy. Každopádne Štefan stal prakticky prvým významným reprezentantom svätcov typu „rex confessor“. Taktiež sme videli, že v rámci jeho kultu sa sledovali aj byzantské vzory (cisár Konštantín) a svoju rolu hrala aj značná úcta k svätému Martinovi.

Otázky vyvstávali pri *Väčšej legende*, ktorá sa nedochovala celá. Podľa nášho názoru jej ešte predchádzal starší text o Štefanovi zrejme z 50. rokov 11. storočia. Na základe analýzy prameňov týkajúcich sa svätého Štefana sme dospeli k názoru, že existovala i *Dalmátska legenda*, ktorá hovorila, že Štefanovou matkou je Adelaida z Krakova. Sledovali sme aj Štefanove relikvie a hlavné patrocínia.

Spolu so Štefanom bol v roku 1083 svätorečený aj jeho syn Imrich, ktorý tragicky zahynul na poľovačke. Jeho kult nemal také výrazné ideologické pozadie, zrejme sa ním sledovalo najmä presadenie celibátu ako požiadavka reformného pápežstva. Imrichov kult však mohol byť spojený s Chorvátskom. Jeho sobáš s chorvátskou princeznou či prepojenie oboch kráľovstiev nie je vylúčené.

Svätorečenia sa dočkal aj Gerard, povodne benátsky mních, ktorý od roku 1030 držal úrad biskupa v Čanáde. Gerard sa stal prakticky jediným uhorským svätým biskupom. Prestížne postavenie a populárny kult totiž vidieť u Vojtecha. Gerard, zavraždený maďarskými pohanmi v roku 1046, mal ako svätec vystupovať práve proti pohanom a heréze. Hoci išlo o mučeníka, jeho kult zostal prakticky na lokálnej úrovni.

Mimoriadnej popularite a úcte sa v Uhorsku však tešil svätý Ladislav (1077-1095), svätorečený v roku 1192. Ako sme konštatovali, už tu bol dopyt po novom type svätcov. Doraz bol kladený na ich osobnosť, menej už na ich činy späté so vznikom štátu. Ladislav sa však vyznamenal konsolidovaním štátu a cirkvi. Jeho kult nachádzal vzorce u bojových svätcov, hoci v čase svätorečenia to bola križiacka idea a novoetablovaný oficiálny kult Karola Veľkého, ktoré boli rozhodujúcimi činiteľmi.

Menej šťastný bol osud jeho bratranca Šalamúna, zosadeného uhorského kráľa (1063-1074). Podľa rozprávania uhorských kroník dožil ako pustovník v Pule. Ako sme preukázali, išlo sčasti o literárnu objednávku zo strany jeho brata Dávida či mníchov kláštora v Tihaňi. Táto relácia sa však zakladá na pravde, keď že v Pule sa nachádza Šalamúnov náhrobok aj jeho relikvie. Väčšieho rozmachu kultu sa však nedočkal ani tu.

V dizertačnej práci sme sumarizovali doterajší stav poznania problematiky a upozornili sme na momenty, ktorých analýza doposiaľ absentovala. Predložili sme aj naše hypotézy týkajúce sa jednotlivých hagiografií a prameňov, ktoré podľa nás menia doterajší pohľad na problematiku najstarších uhorských svätcov a ich kultov.

Summary

The subject of the submitted dissertation are the oldest saints of the Kingdom of Hungary canonized in 1083 - Stephen, first king of Hungary, his son Emeric (Imre), Bishop Gerard, Monks of Zobor Monastery: Zoerard-Andrew and Benedict. In 1192, King Ladislas I was also added to the Hungarian saints. In some cases, several hagiographic texts were preserved for each saint. Saints appeared in Hungary even without a documented act of canonisation and official hagiography, it was Bishop Maurus of Pécs and King Solomon of Hungary. We have also included Svatopluk of Great Moravia to the group of the oldest Hungarian saints. These are therefore people who have played a significant role in Hungarian church.

The main goal of our dissertation was to decipher these cults on the base of quantity of sources and describe how the cults developed in time and space, mainly within Arpád-era Hungary (1000-1301). Finally, how their hagiography was created, where we also examine the question of dating, author, literary sources, and manuscripts. We also try to summarize the current state of knowledge of this issue of this group of saints, in terms of their cult as well as hagiography, where we have brought our own conclusions and hypotheses. We divided the dissertation into a total of nine chapters. The first chapter is devoted to an outline of the development of medieval (or early medieval) Pannonia, in order to point out the precursors of further development within Hungary, especially in the ecclesiastical area. According to us, the old Pannonian cults, which were established here during the Roman Empire or during the Carolingian period, played a crucial role. We focused mainly on St. Martin, who was born in Pannonia and eventually became a saint well-known across the Europe. He also enjoyed great popularity in Hungary. Martin became the patron saint of the Arpáds, together with St. George, and thus stood at the birth of Hungary as a state. In a sense, they have become very hagiographic role models for Stephen or Ladislas.

The second chapter analyses the cult of Svatopluk, with an outline of his life story and a detailed analysis of the source base. Svatopluk mainly resonated in the Balkans – here we devoted subchapters to individual regions: Bosnia, the Kingdom of Croatia-Dalmatia, and the Serbian Kingdom of Duklja. The Great Moravian relicts survived here in symbiosis with domestic traditions. In Bosnia, it was a question of Slavic liturgy linked with the domestic syncretistic religion ("Bosnian Church"). In Croatia and Dalmatia, Svatopluk was included among the local rulers with the memory kept in specific ecclesiastical institutions. He enjoyed special respect as "rex iustus", the ideal ruler in the Kingdom of Duklja (now Montenegro) as captured by the *Chronicle of Priest of Duklja* from the end of the 12th century. Hungarian chronicles offer very a different picture of the Great Moravian rulers. They focused mainly on the victorious campaign of the Hungarians in the Carpathian Basin, so Svatopluk could not be here perceived as the winner. His legend (sensu lato) survived in Nitra, in the Zobor Monastery. In our opinion, he was understood in a similar fashion as King Arthur or Prince Marko of Serbia.

The next chapter is devoted to Zoerard-Andrew and Benedict. Their legend is Hungary's oldest hagiographic text. It was written by Bishop Maurus of Pécs, himself once a monk of Zobor. This legend shows extraordinary asceticism of Zoerard as well as the veneration developed immediately after his death. Here we rejected theories about his Polish and Istrian origins. However, the Great Moravian relicts, which Maurus reactivated, also played a role here. We believe that the canonization of Zoerard and Benedict took place in 1063. We also focused on the manuscript MR 126 (the so-called *Codex of Hahót*, now deposited in Zagreb), which contains sermons to Zoerard and Benedict of Nitrian origins.

A considerable place is focused on to the first Hungarian king, Stephen. We have also outlined that the source base associated with it is relatively incoherent and the legends themselves cannot be understood as entirely credible. Stephen, although the founder of the kingdom, had to wait almost half a century for his canonisation. Hungary was constantly occupied with dynastic disputes and internal conflicts. Finally, King Ladislas needed to strengthen his legitimacy and increase his prestige

by the canonisation of the first Hungarian king. In this direction, Ladislav was influenced by the cult of St. Wenceslas and the canonization of Boris and Gleb in Kievan Rus. As part of the analysis of *Vita Maior*, we concluded that this legend is preceded by an even older text from the 1050s or 1060s, which used English and French hagiographic elements (similarity to *Passio Aedmundi*, motif of royal touch). We also found that one of the models of St. Stephen was also Emperor Constantine. Even the special title of the Hungarian kings - Rex apostolicus, may have Byzantine roots. After 1083, Ladislav spread Stephen's patronage in all areas of Hungary. Thus, this patrocinium reached both Slavonia (Zagreb) and Dalmatia. We believe that there was also a Dalmatian legend about St. Stephen, which we date to the last decades of the 12th century or to the first third of the 13th century. Its possible existence is evidenced by several Croatian-Dalmatian elements in the *Hungarian-Polish chronicle*.

The sixth chapter deals with Saint Emeric, prince of Hungary. Although he was the sole heir, his legend highlights piety, purity almost on an ascetic level. Relevant sources about his life are absent. He was probably also married - sources say about a Byzantine, Croatian or Polish princess. It is therefore difficult to find a clear solution, but we have opted for Emeric's Croatian marriage. John of Gorica, a Slavonian church dignitary, reports about this marriage in a fragment of his chronicle. However, the cult of Emeric originated in the ecclesiastical environment - apparently as a demand from the reformist papacy for the celibacy of the Hungarian clergy. Thus, his cult did not have such ideological and political background, although it is possible that later chroniclers in Croatia wanted to change the nature of Croatia's relationship with the Hungarian crown by certain false narratives.

The next chapter deals with St. Gerard, who came from Venice and remained in Hungary despite traveling to the Holy Land. As part of the hagiography and chronicler tradition, his martyr death during the pagan uprising in 1046 is particularly emphasized. The protagonist of the eighth chapter of our work is Ladislav (1077-1095), who ascended the Hungarian throne after dramatic decades. Thus, a certain reform of the country and the church relates to him - this is what the chronicles and legends emphasize. At this point, we also analysed the narrative of Chronicles in comparison with the legends. According to us, the Oldest Hungarian chronicles (GHV) capture his cult, which could be partly interpolated after 1192. There were several saint models for Ladislav (or for his cult as a holy king). As we have said, there was a demand for a new type of saints - for prominent personalities who were the embodiment of virtues. In our opinion, Ladislav acted as the "Hungarian St. George / Demetrius", whose cults in Hungary have been strongly established since ancient times. At the time of his canonisation, however, it was a crusading idea and "imitatio Caroli Magni" (canonized in 1165), which were the essential elements behind the whole project of Bela III.

The last chapter focuses on King Solomon of Hungary, who was dethroned by Ladislav. Hungarian and non-Hungarian chronicles capture a double tradition. According to one, he perished on an expedition somewhere in the Balkans, and while the other tradition speaks of his death in the robes of a hermit in Pula in Istria (Hungarian chronicles). Here we also noticed a parallel with Svatopluk. In this chapter, we have tried to decipher these narratives and have concluded that the hermit tradition corresponds to reality. Solomon's tombstone and his relics are still located in Pula. In our opinion, behind this hagiographic fragment of the Hungarian chronicles stands an unknown Tihany monk (the monastery of this Arpad branch), who ensured the incarnation of the story of Solomon's death in the "fama sanctitatis" into the Hungarian chronicles. However, Solomon did not enjoy great veneration neither in Hungary nor in Pula.

In the dissertation, we summarize the current status of knowledge of this subject, and we point to the previously neglected aspects. We believe our hypotheses based on a detailed analysis of the sources will shed new light on medieval Hungarian saints.

Zoznam prameňov

Sacramentarium sanctae Margaritae, (Metropolitná knižnica, Záhreb, MR 126)

Breviarum Strigoniense, (Metropolitná knižnica, Záhreb, MR 67)

Missale Olomucenese, (Landesbibliothekszenrum Rheinland-Pfalz, Speyer, Inc. 90)

Missale Pragense, (Bayerische Staatsbibliothek, München, 2 Inc.c.a. 3668)

Missale Bambergense (Bayerische Staatsbibliothek, München, 2 Inc.c.a. 2432)

Missale Strigoniense

Missale Quinqueecclesiense (Arciopátstvo sv. Martina, Pannonhalma, 123b E27)

Missale Zagrabiense (Oszk, Budapešť, RMK III 0176)

Zoznam edície prameňov

BALOGH, Iosephus. Libellus de institutione morum, in: in: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores Rerum Hungaricarum vol. I.* Budapestini: Academia Litt. Hungarica atque Societate Histor. Hungarica 1938, s. 611-628.

BAK, M. János – RYCHTEROVÁ, Pavlína eds. *Cosmae Pragensis Chronica Bohemorum. Cosmas of Prague. The Chronicle of the Czechs.* Budapest-New York: Central European University Press, 2020.

BAK, M. János – VESZPRÉMY, László eds. *Chronica de gestis Hungarorum e Codice Picto saec. xiv. The Illuminated Chronicle, Chronicle of the Deeds of the Hungarians from the Fourteenth-Century Illuminated Codex.* Budapest: Central European University Press- National Széchényi Library, 2018.

BARTONIEK, Emma ed. *Codices manu scripti latini. Vol. 1, Codices latini medii aevii.* Budapestini: Museum nationalis hungarici, 1940.

BARTONIEK, Emma ed. *Legenda S. Stephani regis maior et minor atque legenda ab Hartvico episcopo conscripta,* In: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores Rerum Hungaricarum vol. II.* Budapestini: Academia Litt. Hungarica atque Societate Histor. Hungarica, 1938, s. 363-441.

BARTONIEK, Emma ed. *Legenda sancti Emerici ducis.* In: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores Rerum Hungaricarum vol. II.* Budapestini: Academia Litt. Hungarica atque Societate Histor. Hungarica, 1938, s. 441-461.

BARTONIEK Emma ed. *Legenda sancti Ladislai regis.* In Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores Rerum Hungaricarum vol. II.* Budapestini: Academia Litt. Hungarica atque Societate Histor. Hungarica, 1938, s. 507-529.

BARTOŇKOVÁ, Dagmar et al. *Magnae Moraviae fontes historici IV,* Brno: Universita J.E. Purkyně, 1971.

BARTOŇKOVÁ, Dagmar et al. *Magnae Moraviae fontes historici I. Annales et chronicae.* Praha:³ KLP, 2019.

BARTOŇKOVÁ, Dagmar – Radoslav VEČERKA eds. *Magnae Moraviae fontes historici III.* Praha:² KLP 2011.

BEREND Nora ed. *Hartvic, Life of king Stephen of Hungary,* in: Thomas Head ed. *Medieval Hagiography. An Anthology.* New York: Garland, 2000, s. 375-398.

BISTRICKÝ, Jan – Stanislav ČERVENKA, Stanislav eds. *Horologium Olomoucense.* Praha-Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouc, 2011.

BONFINI, Antonius. *Historia Pannonica sive Hungaricarum rerum decades.* Coloniae Agrippinae 1690

BRETHOLZ, Bertold ed. *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum,* in: *Monumenta Germaniae Historica – Scriptores. Nova Series.* Berolini: apud Weidmannos, 1923.

DOMANOVSKÝ Alexander ed. *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV.,* in: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores Rerum Hungaricarum vol. I.* Budapestini: Academia Litt. Hungarica atque Societate Histor. Hungarica, 1938, s. 217-507.

- DOMANOVSKY Alexander ed. *Simonis de Kéza Gesta Hungarorum*, in: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores Rerum Hungaricarum vol. I*. Budapestini: Academia Literr. Hungarica atque Societate Histor. Hungarica, Academia Literr. Hungarica atque Societate Histor. Hungarica, 1938, s. 129-195.
- DÖRY, Ferenc – BÓNIS, György BÓNIS eds. *Decreta regni Hungariae, 1458-1490*. Budapest: Akadémiai kiadó, 1989.
- EMMLER, Josef – Václav Vladivoj TOMEK, Vladivoj Václav eds. *Fontes rerum Bohemicarum II*. Praha: Museum království Českého, 1874.
- FEJÉR, Georgius, ed. *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis I – XI*. Budae, 1829 – 1844
- GOMBOS, Franciscus Albinus, ed. *Catalogus fontium historiae Hungaricae*. Tomus I-IV. Budapestini: Szent István Akadémia, 1937-1943.
- GYÖRFFY, György ed. *Diplomata Hungariae Antiquissima accedunt epistolae et acta ad historiam Hungariae pertinentia*. Volumen I. Budapest: Akadémiai Kiado, 1992
- HEAD, Thomas ed. *Medieval Hagiography. An Anthology*. New York: Garland, 2000.
- HOLINKA, Rudolf. *Sv. Svorád a Benedikt, svēti Slovenska (Rozbor a text legendy z konce XI. století)*. Bratislava: [s.n.], 1934.
- HOLTZMANN, Robert ed. Thietmari Merseburgensis episcopi chronicon, in: *Monumenta Germaniae Historica, Scriptores rerum Germanicarum, Nova series, Tomus IX*. Berolini: apud Weidmannos, 1935.
- HOMZA, Martin. ed. *Uhorsko-poľská kronika. Nedocenený prameň k dejinám strednej Európy*. Bratislava: Post Scriptum, 2009.
- HRDINA, Karel –BLÁHOVÁ, Marie –MORAVOVÁ, Magdaléna –WIHODA, Martin eds. *Kosmas, Kronika Čechů*. Praha: Argo, 2011.
- JAFFÉ, Philippus ed. *Annales et notae Babenbergenses*, in: *Monumenta Germaniae Historica, Scriptores in folio, Tomus XVII*. Hannoverae: Bibliopolii aulici Hahniani, 1861, s. 634-642.
- KARBIĆ, Damir – SOKOL MATIJEVIĆ Mirjana – SWEENEY Ross James eds. *Thomae archidiaconi Spalatensis. Historia Salonitanorum atque Spalatinorum pontificum. Archdeacon Thomas of Split. History of the Bishops of Salona and Split*. Budapest – New York: Central European University Press, 2006.
- KLANICZAY, Gábor – CSEPREGI, Ildikó – PÉTERFI, Bence eds. *Legenda vetus, acta processus canonizationis et Miracula sanctae Margaritae de Hungaria. The Oldest Legend: Acts of the Canonization Process, and Miracles of Saint Margaret of Hungary*. Budapest-New York: Central European University Press, 2018.
- KLANICZAY, Gábor – GAŠPAR, Cristian – MILADINOV, Marina eds. *Saints of the Christianization Age of Central Europe (Tenth – Eleventh Centuries). Vitae sanctorum aetatis conversionis Europae Centralis (Saec. X-XI)*. New York – Budapest: Central European University Press, 2012.
- KNAUZ, Ferdinandus ed. *Monumenta ecclesiae Strigoniensis. Tomus primus*. Strigonii: Aegydius Horák, 1874.

- KNIEWALD, Dragutin. *Najstariji inventari zagrebačke katedrale*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1951.
- KNOLL, W. Paul – SCHAER, Frank eds. *Gesta principum Polonorum. The Deeds of the Princes of Poles*. Budapest-New York: Central European University Press, 2003.
- KOSTRENIČ, Marko ed. *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae I*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1967.
- KRČELIĆ, Baltazar Adam. *De regnis Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae notitiae prealiminaries*. Zagrabie: Antonius Jandera, 1771.
- KYRALOVÁ, Marie – SLÁMA, Jiří eds. *Život svatého Vojtěcha. Bruno z Querfurtu*. Praha: Vyšehrad, 2017.
- KURZE, Fredericus ed. Reginonis abbatis Prumiensis Chronicon cum continuatione Treverensi, in: *Monumenta Germaniae Historica – Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum*. Hannoverae 1890.
- LUDVÍKOVSKÝ, Jaroslav ed. *Kristiánova legenda. Život a umučení svatého Václava a jeho báby svaté Ludmily*. Praha: Vyšehrad, 2012.
- LUKAČKA, Ján – SOPKO, Július – LENGYELOVÁ, Tünde – GOCNÍKOVÁ, Magdaléna eds. *Viedenská maľovaná kronika*, Bratislava: Perfekt, 2016.
- MADZSAR, Emericus ed. *Legenda sanctorum Zoerardi et Benedicti*. In Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores Rerum Hungaricarum vol. II*. Budapestini: Academia Litt. Hungarica atque Societate Histor. Hungarica, 1938, s. 347-363.
- MADZSAR, Emericus ed. *Annales Pisonienses*, in: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores Rerum Hungaricarum vol. I*. Budapestini: Academia Litt. Hungarica atque Societate Histor. Hungarica, 1938, s. 119-128.
- MADZSAR, Emericus ed. *Legenda sancti Gerhardi episcopi*. In: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores Rerum Hungaricarum vol. II*. Budapestini: Academia Litt. Hungarica atque Societate Histor. Hungarica, 1938, s. 461-507.
- MARSINA, Richard ed. *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae I*. Bratislava: SAV, 1971.
- MARSINA, Richard ed. *V kráľovstve svätého Štefana. Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov, zväzok III*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2003.
- MARSINA, Richard – SOPKO, Július ed. *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice: Rak, 1997.
- MILADINOV, Marina ed. The Lives of the Holy Hermits Zoerard the Confessor and Benedict the Martyr by Maurus, Bishop of Pécs, in: Gábor Klaniczay – Cristian Gaşpar – Marina Miladinov eds. *The Saints of Saints of the Christianization Age of Central Europe: Tenth to Twelfth Centuries*. Budapest-New York: Central European University Press, 2013, s. 315-338.
- MILADINOV, Marina – NIKOLIĆ, Zrinka eds. The Deeds of Blessed Gaudentius, Bishop of Osor, in: Gábor Klaniczay – Cristian Gaşpar – Marina Miladinov eds. *Saints of the Christianization Age of Central Europe (Tenth – Eleventh Centuries). Vitae sanctorum aetatis conversionis Europae Centralis (Saec. X-XI)*. New York – Budapest: Central European University Press 2013, s. 339-362.

MÚCSKA, Vincent ed. *Kronika anonymného notára kráľa Bela. Gesta Hungarorum*. Budmerice: Rak, 2000.

MUŽIĆ, Ivan ed. *Hrvatska kronika u Ljetopisu Popa Dukljanina*. Split: Muzej Hrvatskih arheoloških spomenika, 2011.

NODILO, Speratus ed. *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium. Volumen XXV: Chronica Ragusina Junii Resti item Joannis Gundulae*. Zagrabiae: Taberna Libraria L. Hartman, 1893;

NODILO, Speratus ed. *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium. Volumen XIV: Annales Ragusini item Nicolai de Ragnina*. Zagrabiae: Taberna Libraria L. Hartman, 1883.

NOVAK, Viktor - SKOK, Petar eds. *Supetarski kartular. Iura sancti Petri de Gomai*. Zagreb: Djela Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 1952.

ORBINI, Mauro. *Il regno de gli Slavi*. Pesaro: 1601

PRAŽÁK, Richard – NECHUTOVÁ, Jana eds. *Legendy a kroniky koruny uherské*, Praha: Vyšehrad, 1988.

PRZEZDIECKI, Alexander ed. *Joannis Dlugossii seu Longini canonici Cracoviensis Historiae Polonicae Libri XII*. Cracoviae: Typographia Kirchmayeriana, 1878.

RAČKI, Rački ed. *Documenta historiae Chroaticae perodum antiquam. Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, vol. 7.*, Zagrabiae: Taberna Libraria Leop. Hartman, 1877.

RADÓ, Polycarpus ed. *Libri liturgici manu scripti bibliothecarum Hungariae*. Budapestini: Musei nationalis Hungarici, 1947.

RADY, Martyn –VESZPRÉMY, László eds. *Anonymus Bele regis notarii. Gesta Hungarorum. Anonymus notary of King Béla, The Deeds of the Hungarians*. Budapest-New York: Central European University Press, 2010.

RANSANUS, Petrus. *Epitome rerum Hungaricarum*. Budaë, 1746.

SMIČIKLAS, Tadija ed. *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae II-XII.*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnost, 1904-1914.

SOPKO, Július ed. *Kronika uhorských kráľov zvaná Dubnická*. Budmerice: Rak, 2004.

SOPKO, Július ed. *Kroniky stredovekého Slovenska. Stredoveké Slovensko očami kráľovských a mestských kronikárov*. Budmerice: Vydavateľstvo Rak, 1995.

SOPKO, Július ed. *Stredoveké latinské kódexy v slovenských knižniciach. Kódexy slovenskej proveniencie, I. zväzok*. Martin: Matica Slovenská, 1981.

SOPKO, Július ed. *Stredoveké latinské kódexy slovenskej proveniencie v Maďarsku a Rumunsku. Kódexy slovenskej proveniencie, II. zväzok*. Martin: Matica Slovenská, 1982.

SOPKO, Július ed. *Kódexy a neúplne zachované rukopisy v slovenských knižniciach. Kódexy slovenskej proveniencie, III. zväzok*. Martin: Matica Slovenská, 1986.

SÝKORA, Adam. *Missale Posoniense I. Kritické vydanie*. Dizertačná práca, Praha: Katolícka teologická fakulta, Univerzita Karlova, 2017.

SZENTPÉTERY, Emericus ed. *Scriptores Rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis*

Arpadianae Gestarum. Volumen I-II. Budapestini: Academia Litt. Hungarica atque Societate Histor. Hungarica, MCMXXXVII-MCMXXXVIII.

SZENTPÉTERY, Emericus ed. *Chronicon Zagradiense cum texti Chronici Varadiensis collatum*, in: Emericus Szentpetéry ed. *Scriptores Rerum Hungaricarum vol. I*. Budapestini: Academia Litt. Hungarica atque Societate Histor. Hungarica, 1938, s. 195-216

SZENTPÉTERY, Imre ed. *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Regesta regum stirpis Arpadianae critico diplomatica. I. kötet 1. füzet*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1923.

THALLÓCZY de, Ludovicus – ŠUFFLAY de, Emilianus – JIREČEK, Constantinus eds. *Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis I*. Vindobonae: Typis Adolphi Holzhausen, 1913.

THALLÓCZY, Lajos – HORVÁTH, Sándor eds. *Codex diplomaticus partium regno Hungariae adnexarum, vol. 3. Alsó-szlavóniai okmánytár (Dubicza, Orbász és Szana vármegyék)*, Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1912.

TKALČIĆ, Bapt. Joannes ed. *Monumenta historica episcopatus Zagradiensis I*. Zagreb: Carolus Albrecht, 1873.

THEINER, Augustinus. ed. *Vetera monumenta Slavorum Meridionalium historiam illustrantia I*. Romae: Typis Vaticanis, 1863.

VARJÚ, Elemér ed. *Legendae sancti Stephani regis. Szent István király legendái*. Budapest: Singer és Wolfner Irodalmi Intézet, 1928.

VESZPRÉMY, László – SCHAER, Frank – SZÚCS, Jenő eds. *Simonis de Kéza Gesta Hungarorum. Simon of Kéza Deeds of the Hungarians*. Budapest – New York: Central European University Press, 1999.

WAITZ, Georgius ed. Ex Arnoldi libris de s. Emmerammo, in: *Monumenta Germaniae Historica, Scriptores in folio, Tomus IV*. Hannoverae: Bibliopolii aulici Hahniani, 1841.

WIHODA, Martin – FÖRSTER, Josef – MORAVOVÁ, Magdaléna eds. *Gallus Anonymus. Kronika a činy polských knížat a vládců*. Praha: Argo, 2009.

ŽIVKOVIĆ, Tibor ed. *Gesta Regum Sclavorum I-II*. Beograd: Istorijski Institut, 2009.

Zoznam literatúry

ANDRIČ, Stanko. Bazilijanski i benediktinski samostan sv. Dimitrija u Srijemskoj Mitrovici. In: *RADOVI - Zavod za hrvatsku povijest*, 2008, roč. 41, č.1, s. 115-185.

Elizabeth ARCHIBALD, – PUTTER, Ad. *The Cambridge Companion to the Arthurian Legend*. New York: Cambridge University Press, 2009.

BAÁN István, The Metropolitane of Tourkia. The Organization of the Byzantine Church in Hungary in the Middle Ages. In: Günter Prinzing – Maciej Salomon eds. *Byzanz und Ostmitteleuropa 950-1453. Beiträge zu einer table-ronde des XIX International Congress of Byzantine Studies, Copenhagen 1996*. Weisbaden: Harrasowitz Verlag, 1999, s. 45-54.

BAÁN, István. The Foundation of the Archbishopric of Kalocsa: The Byzantine Origin of the Second Archdiocese in Hungary, in: Przemysław Urbańczyk ed. *Early Christianity in Central and East Europe*, Warszawa: Semper, 1999, s. 67-74

BAÁN, István. Szent István: Rex apostolicus – isapostolos. *Athanasiana*, č. 45, 2017, s. 62-71.

BAČA, Róbert. K patrocíniumu kostola sv. Margity Antiochijskej v Kopčanoch, in: *Slovenská archeológia*, roč. LXIV, č. 1, 2016, s. 145-176.

BAK, M. János – PÁLFFY, Géza. *Crown and Coronation in Hungary 1000-1916*. Budapest: Research Centre for the Humanities and Hungarian National Museum, 2020.

BAK, M. János – László Veszprémy, László eds. *Studies on the Illuminated Chronicle*. Budapest: Central European University Press, 2018.

BAK M. János, Sankt Stefans Armreliquie im Ornat Königs Wenzels von Ungarn, in: Peter Schierber – Peter Classen eds. *Festschrift Percy Ernst Schramm*. Weisbaden: Steiner Verlag, 1964, s. 176-188.

BÁLINT, Sándor. Die altungarische Verehrung der heiligen Margarete von Antiochien, in: Edith Ennen – Günter Wiegmann eds. *Festschrift Matthias Zender. Studien zu Volkskultur, Sprache und Landesgeschichte*. Bonn: Wiegmann, 1972, s. 331-335.

BALZER, Oswald. *Genealogia Piastów*. Krakow: Akademia Umiejętności, 1895.

BARABÁS, Gábor. The Titles of the Hungarian Royal Family in the Light of Hungarian and Papal Sources in the First Half of the Thirteenth Century, *Chronica. Annual of the Institute of History*, č. 13, 2017, s. 28-44.

BARABÁS, Gábor. Prince Coloman's Life after 1226. A Member of the Árpadian Dynasty and Central European Narrative Sources, in: Dániel Bagi - Gábor Barabás - Márta Font - Endre Sashalmi eds. *Hungary and Hungarians in Central and East European Narrative Sources (10th – 17th Centuries)*. Pécs: Pécs University Press, 2019, s. 107-123.

BARÁNY, Attila. The Relations of King Emeric and Andrew II of Hungary with Balkan States, in: Aleksandar Rastović – Ivana Komatina eds. *Стефан Првовенчани и његово доба. Stefan the First-Crowned and His Time*. Belgrade: Istorijski Institut, 2020.

BÁRÁNY, Attila. The Politics of Piroška's Marriage: Byzantium, Hungary and the Normans in the Early Twelfth Century, in: Marianne Sághy – Robert C. Ousterhout eds. *Piroska and the Pantokrator. Dynastic*

- Memory, Healing, and Salvation in Komnenian Constantinople*. Budapest-New York: Central European University Press. 2019.
- BARDILL, Jonathan. *Constantine, Divine Emperor of Christian Golden Age*. New York: Cambridge University Press, 2012.
- BARNA, Bálint. A középkori Szent Imre-kép, in: *Studia Caroliensia*, č.3-4, 2006, s. 91-110.
- BARTOS, György Destruction of the provostry during the Ottoman rule (1543-1688), in: Mihály Kulcsár – Csilla Szöllősy – Szabina Reich eds. *A Szűz Mária-prépostság és templóma. The Provostry and Church of the Virgin Mary*. Székesfehérvár: Szent István Király Múzeum, 2016, s. 31-33.
- BERARD, Michael Christopher. King Arthur and the Canons of Laon, in: *Arthuriana*, roč. 26, č. 3, 2016, s. 91-119.
- BLÁHOVÁ, Emilie. Literární vztahy Sázavy a Kyjevské Rusi, in: Petr Sommer ed. *Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa*. Praha 2006, s. 219-234.
- BETTI, Maddalena. *The Making of Christian Morava (858-882). Papal Power and Political Reality*. Leiden-Boston: Brill, 2014.
- BLOCH, Marc. *The Royal Touch. Sacred Monarchy and Scrofula in England and France*. Montreal: Routledge, 1973.
- BLOCH, Marc. *Králové divotvůrci: Studie o nadpřirozenosti přisuzované královské moci, zejména ve Francii a Anglii*. Praha: Argo 2004.
- BOBA, Imre. *Moravia's History Reconsidered. A Reinterpretation of Medieval Sources*. The Hague: Nijhoff, 1971.
- BORIĆ, Laris. Patron Saints and Respective Cult Areas in Service of Political Propaganda and the Affirmation of Communal Identity: Case of the Dalmatian Town of Zadar in Mediaeval and Early Modern Period, in: Renata Novak Klemenčič ed. *Arhitektura in politika. Zbirka: Arhitekturna zgodovina*, 3. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, 2016, s. 9-24.
- BLOCHOVÁ, Hana – Jiří FAJT, Jiří. *Magister Theodoricus, dvorní malíř císaře Karla IV. : umělecká výzdoba posvátných prostor hradu Karlštejna*. Praha: Národní Galerie, 1997.
- BRADÁCS, Gábor., „Heinricus filius Stephani, qui tantis miraculis claruit.” Szent Imre herceg a középkori európai történetírásban, in: Ferencz Velkey ed. *Történeti tanulmányok XVI. A Debreceni Egyetem Történeti Intézetének kiadványa*. Debrecen: Debreceni Egyetem, 2008 (2009), s. 51-72.
- BREZOVÁKOVÁ, Blanka. K pokusu o erigovanie biskupstva na Spiši v polovici 14. storočia. *Historický časopis*, 2009, 57, č. 3, s. 415-443.
- CARAFFA, Filippo – MORELLI, Giuseppe eds. *Bibliotheca sanctorum I-XII*. Roma : Citta Nuova, 1990-1991
- BOBA, Imre. Saint Andreas-Zoerard: A Pole or an Istrian? *Ungarn Jahrbuch*, č. 6, 1976, s. 65-71
- BRITAIN BOUCHARD, Constance. *Those of my Blood. Constructing Noble Families in Medieval Francia*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2001.
- BUCELINUS, Gabriel. *Menologium benedictinum sanctorum, beatorum atque illustrium ejusdem ordinis virorum*. Veldkirchii 1655.

- BUČA JUKIĆ, Vendi. *Kasnoantički i ranosrednjekovni nalazi iz četvrti sv. Teodora u Puli. Late Antique and Early Medieval Finds*. Pula: Arheološki muzej Istre, 2021.
- BUČKO, Peter „Zabudnutá“ balkánska kronika z 12. storočia (Letopis Popa Dukljanina) a jej väzby na stredoeurópsky priestor, in: Magdaléna Nová - Elena Babich eds. *Nevidíme, čo nevíme: zborník príspevků z mezinárodní konference studentů doktorských programů*. Praha: Katolická teologická fakulta, Univerzita Karlova, 2018 s. 245-250.
- BUČKO, Peter. Patrocínia ranostredovekej Panónie, in: *Posvätny prostor* (v tlači).
- BUČKO, Peter. Civitates Latinorum. Vznik a vývoj valónskych miest v Sreme (11.-14. storočie). *Mediaevalia Historica Bohemica*, 2017, č. 2, roč. 20, s. 7-44.
- BUDAK, Neven. The Practice of Ethnic Labeling in the Cartulary of St Peter de Gumay near Split, in: Miljenko Jurković – Predrag Marković eds. *Scripta in honorem Igor Fisković*, Zagreb – Motovun: Filozofski fakultet, 2015, s. 89-96
- BUGAN, Bystrík. Biskup Maurus v slovenských dejinách. *Historický zborník*, 2008, č.2, s. 147-158.
- BUJAN, Solange. Orbinijevo izdanje „Ljetopisa popa Dukljanina“: povijesni falsifikat. *Radovi – Zavod za hrvatsku povijest*, 43, č.1, 2011, s. 65-80.
- CARNANDET, Joannes ed. *Acta Sanctorum. Julii Tomus Quartus*. Parisii-Romae: V. Palmé, 1868.
- ČEPELA, Vladimír. Vojenská a štátna symbolika za vlády Anjouovcov, in: *Vojenská história*, roč. 10, č. 3, 2006, s. 3-19.
- CEPETIĆ, Maja. The Cult of St. Ladislav in Continental Croatia – Its Political and Cultural Context, in: Martin Homza – Ján Lukačka – Neven Budak et al. eds. *Slovakia and Croatia. Historical Parallels and Connections (until 1780)*. Bratislava-Zagreb: Katedra slovenských dejín Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave - Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2013, s. 308-315
- CIGÁN, Michal. Folklórne pozadie svätoplukovskej legendy, in: Martin Homza et al. *Svätopluk v európskom písomníctve. Štúdie z dejín Svätoplukovej legendy* Bratislava: Post Scriptum, 2013, s. 521-566.
- ĆIRKOVIĆ M., Sima, The Double Wreath. A Contribution to the History of Kingship of Bosnia. *Balkanica*, č. 45, Belgrade 2014, s. 107-143.
- ĆIRKOVIĆ M., Sima, *The Serbs*. Oxford: Blackwell, 2004.
- CRĂCIUN, Doina Elena. From „Adoption“ to „Appropriation“: The Chronological Process of Accomodating the Holy Hungarian Kings in the Noble Milieus of Late Medieval Hungary, in: Stanislava Kuzmová – Anna Marinković – Trpimir Vedriš eds. *Cuius Patrocinio Tota Gaudet Regio. Saints' Cults and the Dynamics of Regional Cohesion*. Zagreb: Hagiotheca, 2014, s. 313-333.
- CRNČEVIĆ, Dejan. The Architecture of Cathedral Churches on the Eastern Adriatic Coast at the Time of the First Principalities of South Slavs (9th – 11th centuries) in: Srđan Rudić ed. *The World of the Slavs. Studies on the Eastern, Western and South Slavs: Civitas, Oppidas, Villas and Archeological Evidence (7th to 11th Centuries A.D.)*, Belgrade: Institute of History, 2013, s. 37-136.
- COWDREY, H.E.J., *Pope Gregory VII, 1073-1085*. Oxford: Clarendon Press, 1998.
- CROSBY U. Everett, *The King's Bishops. The Politics of Patronage in England and Normandy, 1066–1216*, New York: Palgrave Macmillan, 2013.

CURTA, Florin. *Eastern Europe in the Middle Ages (500-1300) I-II*. Boston-Leiden: Brill, 2019.

DERWICH, Marek. *Benedyktýnski klasztor św. Krzyża na Łysej Górze w średniowieczu*. Warszawa-Wrocław: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1992.

DIMITROV, Dimitar. Boris I. Bulharský a Svätopluk I. Veľkomoravský v reálnom a imaginárnom svete stredoveku, in: Martin Homza et al. *Svätopluk v európskom písomníctve. Štúdie z dejín Svätoplukovej legendy* Bratislava: Post Scriptum, 2013, s. 162-177.

DOBRONIĆ, Lelja. *Biskupski i kaptolski Zagreb*. Zagreb: Školska knjiga, 1991.

DVOŘÁKOVÁ, Vlasta – KRÁSA, Jozef – STEJSKAL, Karel eds. *Stredoveká nástenná maľba na Slovensku*. Bratislava-Praha: Tatran-Odeon, 1978.

ĎURINA, Ľubomír. Svätopluk v stredovekých písomných prameňoch 9.-16. storočia podľa vydania *Magnae Moraviae Fontes Historici* (štatistiky), in: Martin Homza et al. *Svätopluk v európskom písomníctve. Štúdie z dejín Svätoplukovej legendy* Bratislava: Post Scriptum, 2013, s. 567-648

ELIADE, Mircea. *Mýtus o věčném návratu*. Praha: Oikoymenh, 2019.

EVANS, C. Helen – WIXOM, D. William eds. *The Glory of Byzantium: The Art and Culture of Middle Byzantine Era 843-1261*. New York: The Metropolitan Museum of Art, 1997.

FÁBIÁN, Laura. The Biblical King Solomon in Representations of Western European Medieval Royalty, in: Elena Woodacre et al. eds. *The Routledge History of Monarchy*. London: Routledge, 2019, s. 54-69

FEDELES, Tamás - KOSZTA, László. *Pécs (Fünfkirchen). Das Bistum und die Bischofsstadt im Mittelalter*. Wien: Institut für Ungarische Geschichtsforschung in Wien, 2011.

FEDELÉS, Tamás. Ausländer in den ungarischen Dom- und Stiftskapiteln während des Spätmittelalters (1301–1526), in: *Specimina nova pars prima. Sectio mediaevalis*, IV, 2007, s. 73-101

FEDELES, Tamás. Die ungarischen Dom – und Kollegiatkapitel und ihre Mitglieder im Mittelalter. Forschungsstand, Aufgaben, Initiativen, in: Jan Hrdina – Martina Maříková eds. *Documenta Pragensia Supplementa II., Kapituly v zemích Koruny české a v Uhrách ve středověku*. Praha: Scriptorium, Archiv hlavního města Prahy, 2011, s. 161-196.

FEHÉRTOI Katalin ed. *Onomasticon Hungaricum. Árpád-kori személynévtár*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2004.

FIALA, Zdeněk. Jindřich Zdík a Kosmas (O původu Jindřicha Zdíka), in: *Zápisky katedry československých dějin a archivního studia*, č. 7, 1963, s. 7-19.

FINE, V. A. Jr., John. *The Bosnian Church: A new interpretation. A Study of the Bosnian Church and Its Place in State and Society from the 13th to 15th centuries*. London – New York: Sahi, 2007.

FINE, V.A. Jr., John. *The Early Medieval Balkans: A Critical Survey from the Sixth to the Late Twelfth Century*. Michigan: Ann Arbor, 1991.

FINE, V. A. Jr., John. *The Late Medieval Balkans: A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest*. Michigan: Ann Arbor, 1994.

FLORI, Jean. *Eleonora Akvitánska. Vzpurná královna*. Praha: Argo, 2014, s.

- FONT, Márta – BARABÁS, Gábor eds. *Coloman King of Galicia, duke of Slavonia (1208-1241). Medieval Central Europe and Hungarian Power*. Amsterdam: Arc Humanities Press, 2019.
- FRANKOPAN, Peter. Co-operation between Constantinople and Rome before the First Crusade: a study of the convergence of interests in Croatia in the late 11th Century, in Benjamin Z. Kedar – Jonathan Riley-Smith – Helen Nicholson – Michael Evans eds. *Crusades, Volume 3*. New York 2004, s. 1-13.
- FRANCESCHI de, Camillo. *Dante e Pola*. Parenzo: Società Istriana di Archeologia e Storia Patria, 1932.
- FRANZI, Carlo. Notizie storiche di Montona di dott. P. Kandler – Notizie storiche di Pola, in: *Archivio Veneto*, č. 7, 1877, s. 395-401.
- FODOR, István. Das Schwert Stephans des Heiligen, in: *Folia Archaeologica*, č. 51, 2003-2004, s. 159-174.
- FOLZ, Robert. *Les Saints Rois du Moyen Âge en Occident (VIe-XIIIe siècles)*. Bruxelles: Société des Bollandistes, 1984.
- FROS, Henricus ed. *Bibliotheca Hagiographica latina. Novum Supplementum*. Bruxelles: Société des Bollandistes, 1986.
- FÜLEP, Ferenc. Sopiana. *The History of Pécs during the Roman Era and the Problem of the Continuity of the Late Roman Population*, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1984
- GÁL, Judit. *Dalmatia and the Exercise of the Royal Authority in the Árpád-Era Kingdom of Hungary*. Budapest: Research Centre for Humanities, 2020.
- GÁL, Judit – SARDELIĆ, Mirko. Archbishop Bernard of Split (1200-1217) between Split and Hungary, in: Joško Belamarić – Guido Tigler eds. *Vratnice Andrije Buvine u Splitskoj katedrali 1214-2014. The Doors of Andrija Buvina in Split Cathedral 1214-2014*. Zagreb-Split: Institut za povjest umjetnosti, 2020, s. 253-271.
- GÁLOS, László. Szent Mór kultusz életbeléptetése, in: Damján Vargha ed. ed. *Szent Mór emlékkönyv*. Pécs: Pécsi egyházmegye, 1936, s. 163-188.
- GERÁT, Ivan. *Svätí bojovníci v stredoveku. Úvahy o obrazových legendách sv. Juraja a sv. Ladislava na Slovensku*. Bratislava: Veda, 2011.
- GLEJTEK, Miroslav. *Stredoveká cirkevná pečať. Prameň kresťanskej ikonografie*. Hradec Králové: Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2013.
- GOLLINELLI, Paulo. Velut alter Alexius. The Saint Alexis Model in Medieval Hagiography, in: Kirsi Salonen – Sari Katajala-Peltomaa eds. *Church and Belief in the Middle Ages*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2016, s. 141-152.
- GOSS, P. Vladimir. The Battle of Cathedrals: or how Zagreb almost became an Archbishopric in the 13th century, in: Arturo Carlo Quintavalle ed. *Medioevo: l'Europa delle cattedrali; atti del convegno internazionale di studi, Parma, 19–23 settembre 2006*. Milano: Electa, 2007, s. 146-154.
- GOSS, P. Vladimir. Bishop Stjepan II and Herceg Koloman and the Beginnings of the Gothic in Croatia, *Hortus artium medievalium*, roč. 13,č.1, 2007, s. 211-224.
- GRAČANIN, Hrvoje. Kralj Petar Krešimir u središtu, in: *Juraj*, roč. 12, 2009, č. 8, s.48-69.

GRAUS, František. *Volk, Herrscher und Heiliger im Reich der Merowinger*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1964.

GRZESIK, Ryszard. Great Moravia as the Basis of the Central European Medieval Historical Tradition, in: Martin Homza – Jána Lukačka – Neven Budak eds. *Slovakia and Croatia. Historical Parallels and Connections (until 1780)*. Bratislava-Zagreb: Katedra slovenských dejín Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave - Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2013, s. 66-71.

GRZESIK, Ryszard. Adelheid, az állítólagos lengyel hercegnő a magyar trónon, in: *Aetas*, č.3, 1995, s. 114-126.

GREZSIK, Ryszard. Sources of a Story about the Murdered Croatian King in the Hungarian-Polish Chronicle, in: *Povijesni prilozi*, č. 24, 2003, s. 97-104.

GASPÁR, Dorottya. *Christianity in Roman Pannonia*. Oxford: Archeopress, 2002.

GEREVICH, László. The Royal Court (curia), the provost's Residence and the Village at Dömös, in: *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, roč. 35, č.3-4, 1983, s. 385-409.

GÖLLER, Heinz Karl. The Figure of King Arthur as a Mirror of Political and Religious Views, in: Ulrich Broich - Theo Stemmler - Gerd Stratmann eds. *Functions of Literature: Essays Presented to Erwin Wolff on His Sixtieth Birthday*. Tübingen: Niemeyer, 1984, s. 55-79.

GÖLLER, Heinz Karl. Arthurs Aufstiegs zum Heiligen. Eine weniger beachtete Entwicklungslinie des Herrscherbildes. *Beiträge zur deutschen Philologie*, 57, 1984, s. 87-103

GYÖRFFY, György. *István király és műve*. Budapest: Balassi Kiadó, 2013.

GYÖRFFY, György. *König Stephan der Heilige*. Budapest: Corvina 1988.

GYÖRFFY, György. *King saint Stephen of Hungary*. New York: Columbia University Press, 1994.

GYÖRFFY, György. Thomas à Becket and Hungary. *Hungarian Studies in English*, IV, 1969, s.45-52.

GYÖRFFY, György. Das Güterverzeichnis des griechischen Klosters zu Száva-szentdemeter (Sremska Mitrovica) aus dem 12. Jahrhundert, in: *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*, č.5, 1959, s. 9-74.

GYÖRFFY György ed. *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1987.

GYÜRKY H. Katalin. Die St. Georg-Kapelle in der Burg von Veszprém, In: *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungariae*, 15, 1963, s. 341-408.

HADŽIJAHIĆ, Muhamed. *Povijest Bosne u IX i X stoljeću*. Sarajevo: Preporod, 2004.

HARACZ, Katarzyna – SZCZUREK, Marek. Poszukiwany właściciel ręki. Dzieje prawicy świętego Stefana, in: *Młoda Muzeologia*, č. 1, 2016, s. 22-33.

HAVASI, Krisztina. The Medieval Cathedral of Pécs, in: Xavier Barral i Alter – Pál Lővei – Vinni Lucherini - Imre Takács eds. *The Art of Medieval Hungary*. Roma: Viella 2018, s. 367-374.

HAVASI, Krisztina. Romanesque Sculpture in Medieval Hungary, in: Xavier Barral i Alter – Pál Lővei – Vinni Lucherini - Imre Takács eds. *The Art of Medieval Hungary*. Roma: Viella, 2018, s. 145-164.

- HAVLÍK, Lubomír. Dubrovnické kroniky a tradice o Svatoplukovi. *Slovanský přehled*, 58, 1972, č. 3, s. 197-200.
- HAVLÍK, Lubomír. *Dukljanska kronika a Dalmátska legenda*. Praha: Academia, 1976.
- HAVLÍK, Lubomír. *Kronika o Velké Moravě*. Brno: Jota, 1992.
- HAVLÍK, E. Lubomír. *Svatopluk Veliký, král Moravanů a Slovanů*. Brno: Jota, 1994.
- HAVLÍKOVÁ, Lubomíra. Obraz velkomoravského vládce Svatopluka v české a moravské historiografii 19. a 20. století, *Konštantínove listy*, 2015, roč. 8 s. 63-77.
- HOLINKA, Rudolf. Vita s. Stephani regis (Niekoľko poznámok k väčšej legende svätoštefanskej), in: *Sborník Matice slovenskej, História*, č. 16-17, 1938-1939, s. 182-202
- HENSCHENIUS Godefridus – Daniel PAPERBROCHIUS Daniel eds. *Acta Sanctorum. Martii tomus secundus*. Parisiis-Romae: V. Palmé, 1865.
- HEVENESI Gabriel. *Ungaricae Sanctitatis Indicia*. Tyrnaviae: Leop. Berger, 1737.
- HIGHAM, J. Nicholas. *King Arthur. The Making of the Legend*. New Haven: Yale University Press, 2018.
- HLADKÝ, Juraj – PAVLOVIČ, Jozef – Kristína PAVLOVIČOVÁ, Kristína – ZÁVODNÝ, Andrej eds. *Cyrilo-metodské replikácie byzantsko-slovanskej kultúry v interpretácii*. Trnava: Pedagogická fakulta Trnavskej Univerzity, 2013.
- HOFFMANN, Hermann. Der Heilige Zoerard, in: Kurt Engelbert ed. *Archiv für schlesische Kirchengeschichte. Band 3*, Breslau 1938, s. 283-286.
- HOLLÝ, Karol. Kňazná Salomea a uhorské-poľské vzťahy v rokoch 1214-1241, in: *Historický časopis*, roč. 53, 2005, č. 1, s. 3-27.
- HOMZA, Martin. Manufacturing of history alebo o „výrobe“ pamäte v stredoveku: Prípád Svätopluk, in: Ivan Gerát – Marián Zervan eds. *Operačná a externá pamäť v umení*. Bratislava: Nadácia Novum-VŠVU-Slovar, 2020, s. 42-67.
- HOMZA Martin, et al. ed. *Svätopluk v európskom písomníctve. Štúdie z dejín Svätoplukovej legendy* Bratislava: Post Scriptum, 2013.
- HOMZA, Martin. Sémantická potencia osobného vlastného (rodového) mena Svätopluk, ako východisko *svätoplukovskej legendy*, in: Martin Homza et al. *Svätopluk v európskom písomníctve. Štúdie z dejín Svätoplukovej legendy* Bratislava: Post Scriptum, 2013, s. 37-47.
- HOMZA, Martin. K argumentácii o kráľovskom titule Svätopluka I. (+894), in: Martin Homza et al. *Svätopluk v európskom písomníctve. Štúdie z dejín Svätoplukovej legendy*. Bratislava: Post Scriptum, 2013, s. 142-161.
- HOMZA, Martin. Stredoveké korene svätoplukovskej tradície u Slovákov (čierna a biela svätoplukovská legenda, in: Martin Homza et al. *Svätopluk v európskom písomníctve. Štúdie z dejín Svätoplukovej legendy* Bratislava: Post Scriptum, 2013, s. 48-141.
- HOMZA, Martin. The Theory of the Hospitable Acceptance of the Old-Hungarian Tribal Federation in the Carpathian Basin and Slovak Theory in: Martin Homza – Jána Lukačka – Neven Budak eds. *Slovakia and Croatia. Historical Parallels and Connections (until 1780)*. Bratislava-Zagreb: : Katedra slovenských

- dejín Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave - Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2013, s.72-80
- HOMZA, Martin. K otázke vzniku pohostinskej teórie a jej typológie. *Studia Academica Slovaca*, č. 33, 2004, s. 66-76.
- HOMZA, Martin. *Muliere suadentes – Persuasive Women. Female Royal Saints in Medieval East Central and Eastern Europe*. Boston-Leiden: Brill, 2017,.
- HOMZA, Martin. *Mulieres saudentes – Presviedčajúce ženy. Štúdie z dejín ženskej panovníckej svätosti v strednej a východnej Európe v 10. – 13. storočí*. Bratislava: Post Scriptum, 2002.
- HOOPER, Nicholas. Edgar the Ætheling: Anglo-Saxon prince, Rebel and Crusader, in: *Anglo-Saxon England*, 1985, č. 14, s. 197-214.
- HUDÁČEK, Pavol. *Castrum Salis. Severné pohraničie Uhorska okolo roku 1000*. Bratislava: Historický ústav SAV-Veda, 2016.
- HODÁL, Juraj. Pôvod, sídla a hodnosť predkov rodu Hunt-Pazmány. *Historický Sborník Matice Slovenskej*, 1946, roč. 4, s. 136-164.
- HUNKA, Ján. *Mince Arpádovcov z rokov 1000-1301. Ich podiel na vývoji hospodárstva stredovekého Slovenska*. Nitra: Archeologický ústav SAV-Veda, 2013.
- HUNYADI, Zsolt. *The Hospitallers in the Medieval Kingdom of Hungary c.1150-1387*. Budapest: Central European University Press, 2010.
- HUNYADI, Zsolt. Administering the Law: Hungary's Loca Credibilia, in: Martyn Rady ed. *Custom and Law in Central Europe*. Cambridge: Centre for European Legal Studies, 2003, s. 25-35.
- CHALOUPECKÝ, Václav. *Slovenské dioecese a tak řečená apoštolská práva*. Bratislava: Vl.nákladem, 1928.
- CHALOUPECKÝ, Václav. *Staré Slovensko*. Bratislava: Filozofická fakulta, Univerzita Komenského, 1923.
- CHEREWATUK, Karen. The Saint's Life of Sir Launcelot: Hagiography and the Conclusion of Malory's *Morte Darthur*, *Arthuriana*, č.1, roč. 3, 1995, s. 62-78.
- CHMELÁR, Eduard. *Rekonštrukcia slovenských dejín. Formovanie slovenskej identity*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2021.
- CHRISTIE, Neil. The Survival of Roman Settlement along the Middle Danube: Pannonia from the forth to the tenth century A.D., *Alba Regia. A Szent István király múzeum évkönyve*, 1995, č.25, s. 303-319.
- Krisztina ILKÓ, Krisztina. Az aszkézis gyakorlatának szélsőséges formái Szent Zoerard-András vitájában, in: Bence Petérfi et kol. *Micae Mediaevales II*. Budapest: Elte btk, 2012, s. 33-45.
- INCHOFER, Melchior ed. *Annales ecclesiastici regni Hungariae*. Romae 1644.
- INCHOFER, Melchior. *Annales ecclesiastici regni Hungariae I/3*. Posonii 1797,.
- IPOLYI, Arnold. *Magyar ereklyék*. s.l., 1863.
- IVANČAN SEKELJ Tajna, Župna crkva ... sancti Stephanis regis circa Drauam – prilog tumačenju širenja ugarskoga političkog utjecaja južno od Drave. In: *Prilozi institua za Archeologiju*, č. 1, roč. 25, 2009, s. 97-118.

JÉKELY, Zsombor. Narrative Structure of the Painted Cycle of a Hungarian Holy Ruler: the Legend of St. Ladislav, in: *Hortus Artium Medievalium*, č. 21, 2015, s. 62-76

JUBAINVILLE de, d'ARBOIS D.H.M. ed. *Histoire des ducs et des comtes de Champagne. Tom. VI.* Paris: Aug. Durand, Libraire, 1866.

JUDÁK, Viliam. Vzácné relikvie sv. Svorada-Andreja a sv. Beňadika, in: Viliam Judák a kol. *Nitriansky hrad a katedrálly chrám – bazilika sv. Emeráma*. Nitra: Biskupský úrad v Nitre-Arte Libris, 2012, s. 22-32.

JUDÁK, Viliam. Najstaršie miesta kultu sv. Svorada-Andreja a Beňadika na Slovensku a úcta ich relikvií, in: Stanisław Pietrzak ed. *Święty Świerad i jego czasy*. Nowy Sącz: Katolickie Stowarzyszenie "Civitas Christiana", 2001, s. 218-234.

JUDÁK, Viliam – POLÁČIK, Štefan eds. Katalóg patrocínií na Slovensku. Bratislava: Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta UK, 2009.

JURANIĆ, Milutin. Likovi kralja i kraljice na plaštu kralja Ladislava, in: *Peristil, Zbornik radova za povijest umjetnosti*, roč. 33, 1990, č. 1, s. 25-42.

JURKOVIĆ, Lidija. *Benediktinski samostan na Sustipanu*. Diplomski rad. Split: Filozofski fakultet, Sveučilište u Splitu, 2017.

KALIĆ, Jovanka. The First Coronation Churches of Medieval Serbia. *Balkanica*, 48, Belgrade 2017, s. 7-18

KALHOUS, David. Svatopluk I. – kníže nebo král? K otázce legitimizace velkomoravských knížat ve středověké i moderní historiografii. *Historia Slavorum Occidentis*, 2017, roč. 11, č. 2, s. 64-89.

KALHOUS, David. Vrcholně středověká tradice o Velké Moravě – K instrumentalizaci historické tradice, in: Miroslav Vepřek ed. *Velká Morava a velkomoravská staroslověnština*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012, s. 90-120

KALHOUS, David. Jaromír-Gebhard, pražský biskup a říšský kancléř (1038-1090). Několik poznámek k jeho životu, in: *Mediaevalia Historica Bohemica*, roč.9, č.1, 2003, s. 27-45.

KAPISZEWSKI, Henryk. Cztery źródła do żywota św. Świrada, In: *Nasza Przeszłość*, č. 19, 1964, s. 5-31.

KARÁCSONYI, János. *Szent Gellért, csanádi püspök, éléte és művei*. Budapest: Franklin, 1887.

KARÁCSONYI, János. Vélemény Szent Imre herceg nejéról, in: *Századok*, č.36, 1902, s. 105-111

KARÁCSONYI, János. A Hartvik-Vita sarkpontjai, in: *Századok*, č. 28, 1894, s. 1-20

KARBIĆ, Damir. Šubići i „dobri kralj Zvonimir“. Prilog proučavanju upotrebe legendi u politici Hrvatskih velikaških obitelji, in: Petar Strčić ed. *900 godina Bašćanske ploče. Krčki zbornik 42*. Baška 2000, s. 271-280.

KARBIĆ, Damir. Mythological and Real Heritage: Use of Genealogy and History in Political Schemes of the Counts of Zrin/Zrínyi/Zrinski and Their Medieval Ancestors, in: Wilhelm Kühlmann, Gábor Tüskés, Sándor Bene eds. *Militia et litterae. Die beiden Nikolaus Zrínyi und Europa*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 2009, s. 33-51

- KEENE, Katie. Margaret of Scotland and Monastic Traditions in the Eleventh Century, in: *Annual of Medieval Studies at CEU*, 2008, roč. 14, s. 65-80.
- KIRÁLY, Péter. Der sogenannte Beutel König Stephans I. von Ungarn, in: *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*, č.17, 1971, s. 219-248.
- KISS, Gábor – TÓTH, Endre. A Szombathelyi szent Márton templom régészeti kutatása 1984-1992, in: *Communicationes Archaeologicae Hungariae 1993*. s. 175-199.
- KISS, Etele. Piroska-Eirine and the Holy Theotokos in: Marianne Sághy – Robert C. Ousterhout eds. *Piroska and the Pantokrator. Dynastic Memory, Healing, and Salvation in Komnenian Constantinople*. Budapest-New York: Central European Press, 2019, s. 261-290.
- KISS, Erika. Szent István ereklyetartó mellszobra a magyar szent királyok ereklyetartói sorozatból, in: Teréz Kerny – András Smohay eds. *Szent István a szent király. Tanulmánykötet és kiállítási katalógus Szent István tiszteletéről halálának 975. évfordulóján*. Székesfehérvár: Szent István Múzeum, 2013, s. 4-5.
- KISS, Gergely. Gregorius de Sancto Apostolo The Career of a Papal Legate At the End of the Twelfth Century, in: *Specimina Nova Pars prima. Sectio Mediaevalis X.*, 2019, s. 37-51.
- KIRKPATRICK, Robin ed. *Dante Alighieri. Inferno: The Divine Comedy I*. London: Penguin, 2010.
- KITZLER, Petr ed. Tertullianus – *Mučedníkům*. Praha: Oikoymenh, 2019.
- KLANICZAY, Gábor. *Holy Rulers and Blessed Princesses. Dynastic Cults in Medieval Central Europe*. New York: Cambridge University Press, 2002.
- KLANICZAY, Gábor. San Ladislao d'Ungheria, „Athleta Patriae“, in: Marco Bartoli – Letizia Pellegrini – Daniele Solvi eds. *La lettera e lo spirito. Studi di cultura e vita religiosa (secc. XII-XV) per Edith Pásztor*. Milano: Biblioteca Francescana, 2016, s. 160-177
- KLANICZAY, Sacred sites in Medieval Buda, in: Balázs Nagy – Martyn Rady – Katalin Szende – András Vada eds. *Medieval Buda in Context*. Boston-Leiden: Brill, 2016, s. 229-254.
- KLANICZAY, Gábor. Saints' Cults in Medieval Central Europe: Rivalries and Alliances, in: Nils Holger Petersen - Anu Mänd- Sebastián Salvadó - Tracey R. Sands eds. *Symbolic Identity and the Cultural Memory of Saints*, Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing 2018, s. 21-41
- KLANICZAY, Gábor. The Power of the Saints and the Authority of the Popes. The History of Sainthood and Late Medieval Canonization Processes, in: Kirsi Salonen - Sari Katajala-Peltomaa eds. *Church and Belief in the Middle Ages. Popes, Saints and Crusaders*. Amsterdam: Amsterdam University Press 2016, s. 117-140.
- KLANICZAY, Gábor. The Ambivalent Model of Solomon for Royal Sainthood and Royal Wisdom, in: Ivan Biljarski – Radu G. Păun eds. *The Biblical Models of Power and Law*. Frankfurt: Lang, 2008, s. 75-92.
- KLANICZAY, Gábor. Rex iustus: The Saintly Inceptor of Christian Kingship, in: *The Hungarian Quarterly*, no. 158, 2000, vol. 41, 14-31
- KNIEWALD, Károly. A „Hahóti kódex“ (Zagrábi MR 126. kézirat) jelentősége a Magyarországi liturgia szempontjából, *Magyar Könyvszemle*, č.2, 1938, s. 97-112.

- KNIEWALD, Dragutin. Zagrebački sakramentarij sv. Margarete MR 126, in: *Hoffillerov zbornik. Naučni radovi posvećeni Viktoru Hoffilleru o 60. godišnjici njegova života*. Zagreb: Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva, 1940, s. 454-464.
- KNAPPEK, Ľudovít. *Obsadzovanie uhorských biskupstiev od X. do konca XIV. storočia so zvláštnym zreteľom na pápežské zásady a na postavenie uhorských kráľov*. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1934.
- KRAFT, Otfried. *Papsturkunde und Heiligsprechung. Die Päpstlichen Kanonisationen vom Mittelalter bis zur Reformation*. Köln-Weimar-Wien: Böhlau Verlag, 2005.
- KRALOVÁNSZKY, Alán. Szent István király székesfehérvári sírja és kultuszhelye, in: *Folia Archaeologica*, č. 40, 1989, s. 155-172.
- KRALOVÁNSZKY, Alán. The Earliest church of Alba Civitas, in: *Alba Regia. A Szent István Király Múzeum Évkönyve, XX – Szent István Király Múzeum közleményei: C sorozat*, 1983, s. 75-88.
- KRISTÓ, Gyula. Les Saints de la Dynastie des Árpads et leus Legendes. In: Ivan Božić - Vojislav Đurić ed. *Le Prince Lazar. Symposium de Kruševac*. Beograd 1975, s. 415-420
- KOCEV, Pavle – KONDRLA, Peter – KRÁLIK, Roman – ROUBALOVÁ, Marie. Sv. Kliment Ochridský a jeho pôsobenie v Macedónsku, *Konštantínove listy*, 2017, roč. 10, č. 2, s. 88-97.
- KOMPÁNEK, Jozef. Nitra, nástin dejepisný, miestopisný a vzdelanostný. VI. Opátstvo Zoborské svätého Hypolita, in: *Tovaryšstvo*, č. 2, 1895, s. 54-114.
- KONRÁD, Eszter. Blessed Lancelao of Hungary: A Franciscan Observant in Fifteenth-Century Italy. *Hungarian Historical Review*, roč. 5, č. 3, 2016, s. 645-674.
- KOS, Milkos ed. *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*. Ljubljana: Znanstveno društvo, 1936.
- KOSZTA, László. Byzantine archiepiscopal ecclesiastical system in Hungary? In: Teréz Olajos ed. *A Kárpát-medence, a magyarság és Bizánc*. Szeged 2014, p. 127-143.
- KOSZTOLNYIK, J. Zsolt, *From Coloman the Learned to Béla III (1095-1196). Hungarian Domestic Policies and Their Impact upon Foreign Affairs*. New York: Columbia University Press, 1987.
- KOUŘIL, Pavel. Staří Maďaři a jejich podíl na kolapsu a pádu Velké Moravy aneb Spojenci, sousedé, nepřátelé, in: Jiří Máchaček – Martin Wihoda eds. *Pád Velké Moravy aneb Kdo byl pohřben v hrobu 153 na Pohansku u Břeclavi*. Praha: NLN, 2016, s.102-143.
- KOVÁCS, Tibor. *The Coronation Mantle of Hungarian Kings*. Budapest: Hungarian National Museum, 2005,
- KOWALSKI, Wawrzyniec. Rupture – Integration – Renewal: The gathering in Dalma and the creation of a political community in the *Chronicle of the Priest of Dioclea. Slavia Meridionalis*, č. 19, 2019, 1-28.
- KOWALSKI, Wawrzyniec. *The King of the Slavs. The Image of a Ruler in the Latin Text of The Chronicle of the Priest of Duklja*. Leiden-Boston: Brill, 2021.
- KOSTICK, Conor. *The Social Structure of the First Crusades*. Leiden-Boston: Brill 2008.
- KUBÍN, Petr. *Sedm přemyslovských kultů*. Praha: Katolická teologická fakulta, Univerzita Karlova, 2011.

KUBÍN, Petr. Založil břevnovský klášter opravdu sv. Vojtech? In: Markéta Jarošová – Radka Lomičková eds. *Ora et labora. Vybrané kapitoly z dějiny a kultury benediktinského řádu*. Praha: Katolická teologická fakulta, Univerzita Karlova, 2013, s. 27-37.

KUBÍN, Petr. Die Bemühungen Otto III. um die Einsetzung eines Reichskultes für den Prager Bischof Adalbert. In: Ivan Hlaváček – Alexander Patschowsky eds. *Böhmen und seine Nachbarn in der Přemyslidenzeit* (= Vorträge und Forschungen 74), Ostfildern: Thorbecke Verlag, 2011, s. 317-340

KUBÍN, Petr. *Svatý Vintíř. Poustevník, kolonizátor a diplomat*. Praha: Katolická teologická fakulta, Univerzita Karlova, 2016.

KUTHAN, Jiří. *Benediktinské kláštery střední Evropy a jejich architektura*. Praha: Ústav dějin křesťanského umění, Katolická teologická fakulta, Univerzita Karlova, 2014.

KUTHAN, Jiří. K šíření kultu svatého Václava za hranice Čech a Moravy v době Přemyslovců a Lucemburků, in: Petr Kubín ed. *Svatý Václav. Na památku 1100. výročí narození knížete Václava stavěho*. Praha: Katolická teologická fakulta, Univerzita Karlova, 2010, s. 221-238.

KÚTNIK-ŠMÁLOV, Jozef. *Křesťanský stredovek Slovenska. Výber z diela*. Bratislava: Lúč, 2005

KÚTNIK-ŠMÁLOV, Jozef. O pôvode pustovníka Svorada, In: Jozef Kútnik-Šmálov, *Křesťanský stredovek Slovenska. Výber z diela*. Bratislava: Lúč, 2005, s. 150-210

KÚTNIK-ŠMÁLOV, Jozef. Dve tradície z včasnostredovekých dejín Spiša, in: Jozef Kútnik-Šmálov, *Křesťanský stredovek Slovenska. Výber z diela*. Bratislava: Lúč, 2005, s. 62-80.

KÚTNIK-ŠMÁLOV, Jozef. O pôvode päťkostolského Maura. in: Jozef Kútnik-Šmálov, *Křesťanský stredovek Slovenska. Výber z diela*. Bratislava: Lúč, 2005, s. 210-229.

LAKATOS, Adél. Szent István ereklyetartó hermája, in: Teréz Kerny – András Smohay eds. *Szent István a szent király. Tanulmánykötet és kiállítási katalógus Szent István tiszteletéről halálának 975. évfordulóján*. Székesfehérvár: Szent István Múzeum, 2013, s. 6-7.

LASZLOVSZKY, József – BÁRÁNY, Attila – PAPP, Zsuzsana eds. *Angol-magyar kapcsolatok a középkorban*. Gödöllő-Máriabesnyő: Attraktor, 2008-2012, I-II.

LASZLOVSZKY, József. Nicholas clericus: A Hungarian Student at Oxford University in the Twelfth Century, in: *Journal of Medieval History*, roč. 14, 1988, č. 3, s. 217-231.

LEYESER, Henrietta ed. Peter Damian, Life of st. Romuald of Ravenna, in: Thomas Head ed. *Medieval Hagiography. An Anthology*. New York: Garland, 2000, s. 295-316.

LŐVEI, Pál. Epigraphy and Tomb Sculpture, in: Xavier Barral i Alter – Pál Lővei – Vinni Lucherini - Imre Takács eds. *The Art of Medieval Hungary*. Roma: Viella, 2018, s. 253-270

LOVRENOVIĆ, Dubravko. *Stećci*. Zagreb: Ljevak, 2013.

LOW, D. H., ed. *The Ballads of Marko Kraljević*. Cambridge: Cambridge University Press, 1922.

LUCHERINI, Vinni. The Artistic Visualization of the Concept of Kingship in Angevin Hungary, in: Xavier Barral i Alter – Pál Lővei – Vinni Lucherini - Imre Takács eds. *The Art of Medieval Hungary*. Roma: Viella, 2018, s. 235-252

LUČIĆ, Josip. On the Earliest Contacts between Dubrovnik and England. *Journal of Medieval History*, roč. 18, č. 4, 1992, s. 373-389

- LUKAČKA, Ján. K problému kontinuity kresťanstva na území Slovenska v 10. storočí. In: Jozef Šimončíč ed. *Studia Historica Tyrnaviensia III*. Trnava: Katedra histórie Fakulty humanistiky Trnavskej univerzity, 2003, s. 37-47.
- LUKAČKA, Ján. Úloha šľachty slovanského pôvodu pri stabilizácii uhorského včasofeudálneho štátu, in: Josef Žemlička ed. *Typologie raněfeudálních slovanských států*. Praha: Ústav československých a světových dějin ČSAV, 1987, s. 191-200.
- LUKAČKA, Ján. Zoborské listiny z rokov 1111 a 1113 ako genealogický a historicko-geografický prameň. *Studia Historica Nitriensia*, 2017, roč. 21, č. 1, s. 210-217.
- LUKAČKA, Ján. *Formovanie vyššej šľachty na západnom Slovensku*. Bratislava: Minor, 2002.
- LUKAČKA, Ján. K etnickému pôvodu veľmožského rodu Hont-Poznanovcov. *Forum Historiae*, 2010, roč. 4, č. 2, s. 1-13.
- LUPACK, Alan. *Oxford Guide to Arthurian Literature and Legend*. New York: Oxford University Press, 2007.
- LUPIS, B. Vinicije. Historijat istraživanja i novi prilozi poznavanju najstarijeg sloja moćnika Dubrovačke prvostolnice, in: *Starohrvatska prosvjeta*, roč. 32, 2005, č. 3, s. 129-148.
- LUPIS, B. Vinicije. Zlatarske veze Dubrovnika i Mađarske, in: *Starohrvatska prosvjeta: glasilo Hrvatskoga starinarskog društva u Kninu*, roč. 37, 2010, s. 193-208.
- LUPIS, B. Vinicije. Dubrovački moćnik glave sv. Stjepana Ugarskog u Stolnom Biogradu, in: *Anali Dubrovnika*, roč. 52, č. 1., 2004, s. 161-172.
- LYSÝ, Miroslav. *Moravia, Mojmirovci a Franská říša*. Bratislava: Atticum, 2014.
- MACARTNEY, A. Carlile. *The Medieval Hungarian Historians: A Critical and Analytical Guide*. New York: Cambridge University Press, 2008.
- MACARTNEY, A. Carlile. The composition of the Zágráb and Várad chronicles and their relationship to the longer Narrative Chronicles, in: *Archivum Europae Centro-Orientalis*, č. 4, 1938, s. 490-507.
- MADAS, Edit. A magyar „szent királyok“ közép-európai kultusza liturgikus és hagiográfiai források tükrében, in: *Ars Hungarica*, č. 39, 2013, s. 145-152.
- MADGEARU, Alexander. Salt Trade and Warfare: The Rise of the Romanian-Slavic Military Organization in Early Medieval Transylvania, in: Florin Curta ed. *East Central and Eastern Europe in the Early Middle Ages*, Michigan: Michigan University Press, 2005, s. 103-120.
- MADGEARU, Alexandru. *The Romanians in the Anonymous Gesta Hungarorum. Truth and Fiction*. Cluj-Napoca: Romanian Cultural Institute, 2005.
- MADER, Adam. *Mená Mojmirovcov v slovanských dejinách*. Diplomová práca. Bratislava: Filozofická fakulta, Univerzita Komenského, 2015.
- MADZSAR, Imre. Szent Gellért nagyobb legendájáról, in: *Századok*, č. 47, 1913, s. 502-517.
- MAGDALINO, Paul. The Foundation of the Pantokrator Monastery in Its Urban Setting, in: Sofia Kotzabassi ed. *The Pantokrator Monastery in Constantinople*, Boston-Berlin: De Gruyter, 2013, s. 33-56

MALINOVSKÁ, Nora. Vývoj koncepcie Sclavinia v 12. storočí a jej reflexia v poľskej kronike Galla Anonyma, in: *Nové historické rozhľady*, roč. 5, 2015, č. 1, s. 43 – 53

MALORY, Thomas. *Artušova smrť*. Bratislava: Tatran, 1979.

MAREK, Miloš. Formovanie farskej siete na území Nitrianskej župy v stredoveku, in: Vladimír Rábik ed. *Vývoj cirkevnej správy na Slovensku*. Trnava-Krakov: Filozofická fakulta, Trnavská Univerzita, Spolok Slovákov v Poľsku, 2010, s. 132-215

MARGETIĆ, Lujó. Cetinski sabori u 1527, in: *Senjski zbornik*, č. 17, 1990, s. 35-44.

MAROSI, Ernő. The Coronation Mantle of the Hungarian Kings, Originally Chasuble of King Stephen I and Queen Gisella, in: Xavier Barral i Alter – Pál Lővei – Vinni Lucherini - Imre Takács eds. *The Art of Medieval Hungary*. Roma: Viella, 2018, s. 347-350.

MAROSI, Ernő. The Holy Crown of Hungary: The „Crown of Saint Stephen“, in: Xavier Barral i Alter – Pál Lővei – Vinni Lucherini - Imre Takács eds. *The Art of Medieval Hungary*. Roma: Viella, 2018, s. 351-354

MAROSI, Ernő. The Illuminations of the Illuminated Chronicle, in: János M. Bak – László Veszprémy eds. *Studies on the Illuminated Chronicle*. Budapest: Central European University - National Széchényi Library, 2018, s. 25-110.

MARSINA, Richard. Benediktínske opátstvo (kláštor) sv. Hypolita na Zobore (Čas vzniku, patronát, diplomatická činnosť). In: Miloš Marek – Zuzana Lopatková eds. *Studia historica Tyrnaviensia XIV-XV*. Trnava-Krakov: Filozofická fakulta, Trnavská Univerzita, Spolok Slovákov v Poľsku, 2012, s. 19-31.

MARSINA, Richard. Štúdie k slovenskému diplomatáru. K problematike najstarších zoborských listín, in: *Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Historica*, č. XIV, 1963, s. 135-170.

MARSINA, Richard. Nitrianske biskupstvo a biskupi od 9. do polovice 13. storočia, in: *Historický časopis*, XLI, 1993, č.5-6, s. 529-542.

MARSINA, Richard. Vývoj cirkevnej organizácie na Slovensku v staršom stredoveku (od najstarších čias do začiatku 12. storočia), in: Vladimír Rábik a kol. *Vývoj cirkevnej správy na Slovensku*. Trnava-Krakov: Filozofická fakulta, Trnavská Univerzita, Spolok Slovákov v Poľsku, 2010, s. 15-28.

MARSINA, Richard. Stredoveká hudobná pamiatka zo Skalky, in: *Adoremus. Časopis o duchovnej hudbe*, č. 2, roč. 3, 1997, s. 13.

MARSINA, Richard. Vita s. Zoerardi a Legendae s. Stephani o sv. Svoradovi (-Ondrejovi) a Benediktovi, in: Stanisław Pietrzak ed. *Święty Świerad i jego czasy*. Nowy Sącz: Katolickie Stowarzyszenie "Civitas Christiana" 2001, s. 20-31.

MARSINA, Richard. Slováci a Maďari. In: Richard Marsina ed. *Ku koncepcii a vývoji slovenskej historiografie*. Bratislava: Post Scriptum, 2013, s. 73-87.

MARTEK, Nina. *Paleografsko-jezična analiza kronike Ivana Arhiđakona Goričkog*. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski Fakultet, Sveučilište u Zagrebu. 2019

MÁTYÁS, Florián. Szent Isván király kanonizációja, in: *Századok*, roč. 29, č. 3, s. 218-225

MEDGYESI, S. Norbert. The Figure of saint Ladislav in Hungarian Baroque Chants and Sermons, in: *Saeculum Christianum*, č. 25, 2018, s. 95-112.

MESAROŞ, Claudiu ed. *Filosofia Sfântului Gerard de Cenad în context cultural și biografic*. Szeged: Jate, 2013.

- MESAROŞ, Claudiu. On the Meaning of Deliberatio in Saint Gerard of Cenad, in: *Philobiblon*, roč. 22, č. 1, 2017, s. 37-46.
- MEŠKO, Marek. Pečenežsko-byzantské dobrodružstvo uhorského kráľa Šalamúna (1083-1087), in: *Konštantínove listy*, roč. 4, 2011. s. 77-94.
- MEZEY, László ed. *Athleta Patriae. Szent László-tanulmányok*. Budapest: Szent István társulat, 1980.
- MEZŐ, András. *Patrocíniumok a középkori Magyarországon*. Budapest: Metem, 2003.
- MIELKE, Christopher. *Every hyacinth the garden wears: Material culture of medieval queens of Hungary (1000-1395)*. Doctoral Dissertation. Budapest: Central European University, 2017.
- MIELKE, Christopher. *The Archaeology and the Material Culture of Queenship in Medieval Hungary, 1000-1395*. Cham: Springer, 2021.
- MIKLÓS, Péter. A monachizmus és a tisztaság erénye Szent Imre herceg legendájában. Kultuszának eszmetörténeti háttéréhez, in: *Aetas*, roč. 17, 2002, č. 4, s. 89-96.
- MIKÓ, Arpád – Katalin SINKÓ, Katalin. eds. *Történelem-Kép, Szemelvények múlt és művészet kapcsolatáról Magyarországon*. Budapest: Magyar Nemzeti Galéria, 2000.
- MILADINOV, Marina. *Margins of solitude: Eremitism in Central Europe between East and West*. Zagreb: Leykam International, 2008.
- MILIK, Tadeusz Jozef. *Świety Świerad. Saint Andrew Zoerard*. Roma: Edizioni Hosianum, 1966.
- MONTGOMERY, B. Scott – BAUER, A. Alice. *Caput sancti regis Ladislai: The Reliquary Bust of Saint Ladislav and Holy Kingship in Late Medieval Hungary*, in: Stephen Lamia – Elizabeth Valdez de Álamo eds. *Decorations for the Holy Dead. Visual Embellishments on Tombs and Shrines of Saints*. Turnhout: Brepols, 2008, s. 77-90.
- MÚCSKA, Vincent. O prvých uhorských biskupstvách. In *Historický časopis*, 2003, 51,č.1, s. 3-22.
- MÚCSKA, Vincent. *Osobitosti uhorského liturgického kalendára v 11. storočí*. In Richard Marsina ed. *Nitra v slovenských dejinách*. Martin: Matica Slovenská-Historický ústav SAV, 2002, s. 181-188
- MÚCSKA, Vincent. *Uhorsko a cirkevné reformy 10. a 11. storočia*. Bratislava: Stimul, 2004
- MUNK, Anna. Deconstructing the Myth of Byzantine Crown: The Head Reliquary of Saint Blaise in Dubrovnik, *Anali Dubrovnik*, č. 20, 2016, s. 7-52.
- MUSIL, František. *Ján Steinhübel – Kapitoly z najstarších českých dejín 531-1004, recenzia*. *Mediaevalia Historica Bohemica*, č. 1, 2017, roč. 20, s. 259-268.
- MUŽIĆ, Ivan. Vlasi i starobalkanska pretkršćanska simbolika jelena na stećcima. *Starohrvatska prosvjeta*, 2009, č. 3, roč. 36, s. 315-349.
- NĂSTĂSOIU, Gheorge Dragoş. *Between Personal Devotion and Political Propaganda : Iconographic Aspects in the Representation of the "Sancti reges Hungariae" in Church Mural Painting (14th century - early-16th century)*. Doctoral Dissertation. Budapest: Central European University, 2018.
- NĂSTĂSOIU, Gh. Dragoş. Political Aspects of the Mural Representations of "sancti reges Hungariae" in the Fourteenth and Fifteenth Centuries, in: *Annual of Medieval Studies at CEU*, č. 16, 2010, s. 93-119.

- NJARI, Denis – KOLESARIĆ, Petra. Kult svetog Ladislava u Međurječju Drave i Save, in: *Chroatica Cristiana Periodica*, roč. XLIII, 2019, č. 83, s. 1-12.
- NEMERKÉNYI, Előd. *Latin Classics in Medieval Hungary. Eleventh Century*. Debrecen-Budapest: Department of Medieval Studies, Central European University, 2004.
- NEMEŠ, Jaroslav. *Nitriansky kódex a jeho posolstvo*. Ružomberok: Katolícka Univerzita, Filozofická Fakulta, 2006.
- NEMEŠ, Jaroslav. Príspevok k založeniu uhorskej kaplnky v Aachene kráľom Ľudovítom I. (1360), in: *Historický časopis*, roč. 67, 2019, č. 1, s. 3-22.
- NEMET, Dražen. Smrt hrvatskog kralja Zvonimira – problem, izvori i tumačenja. *Radovi – Zavod za hrvatsku povijest*, roč. 36, č. 1, 2006, s. 73-91
- NIKOLIĆ, Zrinka. Madijevci: Primjer obitelji dalmatinske gradske elite u desetom i jedanaestom stoljeću, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, č. 23, 2005, s. 1-24.
- NEUMANN, Martin. Vypovedacia schopnosť stredovekých kalendárií na príklade Spišského misála, in: *Historia Nova*, č. 8, 2014, s. 8-32.
- OBAD-VUČINA, Marija. *Katedrala Uznesenja Marijina u Puli. Povijesni pregled s prikazom današnjega građevinskog stanja i vodičem kroz katedralu*. Pula : Žakan Juri, 2007.
- O'HARA, Alexander. The Babenbergs and the Cult of St. Coloman: Saint Formation and Political Cohesion in Eleventh-Century Austria, in: *The Journal of Medieval Latin*, 2015, č. 25, s. 131-172.
- OSTOJIĆ, Ivan. *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima*. Split: Benediktinski priorat, 1965.
- OUSTERHOUT, C. Robert. Piroška and the Pantokrator: Reassessing the Architectural Evidence, in: Marianne Sághy – Robert C. Ousterhout eds. *Piroška and the Pantokrator. Dynastic Memory, Healing, and Salvation in Komnenian Constantinople*. Budapest-New York: Central European University Press, 2019, s.225-260.
- PAIS, Dezső. Survivance Slavo-Hongroise du castellum romain, in: *Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungariae*, č. 3-4, roč. 4, 1954, s. 269-281.
- PAULER, Gyula. Szent Isván király kanonizációja, in: *Századok*, roč. 29, 1895, č. 3, s. 354-357.
- PELIKÁN, Jan – HAVLÍKOVÁ, Lubomíra et al. eds. *Dějiny Srbska*, Praha: NLN, 2013.
- PEPRNÍK, Jaroslav. The Myth of King Arthur and Its Czech Reception. *Moravian Journal of Literature and Film*, roč. 1, č.2, 2010, s. 69-79
- PERIČIĆ, Eduard. *Sclavorum Regnum Grgura Barskog. Ljetopis Popa Dukljanina*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1991.
- PIETRZAK, Stanisław. Podstawowe źródła do żywota św. Świerada – omówienie i teksty, in: Stanisław Pietrzak ed. *Święty Świerad i jego czasy*. Nowy Sącz: Katolickie Stowarzyszenie "Civitas Christiana" 2001, s. 291-313.
- PIETRZAK Stanisław ed. *Święty Świerad i jego czasy*. Nowy Sącz: Katolickie Stowarzyszenie "Civitas Christiana" 2001.

- PIETRZAK, Stanisław. Kościol w Tropiu jako naddunajecki ślad św. Świerada, in: Stanisław Pietrzak ed. *Święty Świerad i jego czasy*. Nowy Sącz: Katolickie Stowarzyszenie "Civitas Christiana" 2001, s. 280-290.
- PODLAHA, Antonín. *Chránový poklad u sv. Víta v Praze jeho dějiny a popis*. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1903.
- POMFYOVÁ, Bibiana. Ranostredoveké kláštorý na Slovensku: Torzálna architektúra – torzálné poznatky – torzálné hypotézy. *Archaeologia Historica*, 2015, č.2, roč. 40, s. 733-777.
- POMFYOVÁ, Bibiana – SAMUEL, Marián. Sakrálna architektúra v počiatkoch kristianizácie, in: Bibiana Pomfyová a kol. *Stredoveký kostol. Historické a funkčné premeny architektúry. 1. zväzok*. Bratislava: Ústav dejín umenia SAV-FO ART, 2015, s. 41-82.
- POMFYOVÁ, Bibiana. Kláštorý a kapituly, in: Bibiana Pomfyová ed. *Stredoveký kostol. Historické a funkčné premeny architektúry. 1. zväzok*. Bratislava: Ústav dejín umenia SAV-FO ART, 2015, s. 247-319.
- POMFYOVÁ, Bibiana. Skalka nad Váhom (okr. Trenčín), poloha Veľká Skalka. Zaniknutý benediktínsky kláštor sv. Benedikta a Všetkých svätých, in: Bibiana Pomfyová a kol. *Stredoveký kostol. Historické a funkčné premeny architektúry. 1. zväzok* Bratislava: Ústav dejín umenia SAV-FO ART, : 2015, s. 524-527.
- POMFYOVÁ, Bibiana – SAMUEL, Marián. Nitra, vrch Zobor. Zaniknutý benediktínsky kláštor sv. Hypolita, in: Bibiana Pomfyová a kol. *Stredoveký kostol. Historické a funkčné premeny architektúry. 1. zväzok*. Bratislava: Ústav dejín umenia SAV-FO ART, 2015, s. 134-137.
- POVEDÁK, István. Mythicised History: Deconstructed - Reconstructed Legend of Saint Stephen, in: *Religion, Culture, Society. Yearbook of the MTA-SZTE Research Group for the Study of Religious Culture*, vol. 2, 2015, s. 10-116.
- POW, Stephen. Evolving Identities: A Connection between Royal Patronage of Dynastic Saints' Cults and Arthurian Literature in the Twelfth Century, in: Gerhard Jaritz – Kyra Lyublyanovics – Ágnes Drosztmér eds. *Annals of Medieval Studies at CEU*, vol. 24. Budapest-New York: Central European University Press, 2018, s. 65-74.
- PREMERL, Daniel. Zagreb Cathedral's Reliquary Bust of Saint Stephen the King: the Context of its Commission and its Attribution, In: *Radovi Instituta povijesti i umjetnosti*, č. 34, 2010, s. 101-112.
- PRAY, Georgius. *Dissertationes historico-criticae de sanctis Salomone rege et Emerico duce Hungariae*. Posonii: Typis Landerer, 1774.
- PRAY, Georgius. *Dissertatio historico-critica de sacra dextera divi Stephani primi Hungariae regis*. Vindobonae: typis Joannis Thomae nobilis de Trattnern, 1771.
- PRAŽÁK, Richard. *Nejstarší uherská legenda. Legenda sanctorum Zoerardi et Benedicti v širších historických a kulturních souvislostech své doby*. Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské Univerzity, C 28, 1981, s.207-224
- PRAŽÁK, Richard. *Štěpánske legendy. K literárnímu profilu nejstarších uherských legend z poloviny 11. a počátku 12. století*. Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské Univerzity, D 28, 1981, s.99-111

PROCHÁZKOVÁ, Nataša. Postavenie haličského kráľa a slavónskeho kniežaťa Kolomana z rodu Arpádovcov v uhorskej vnútornej a zahraničnej politike v prvej polovici 13. storočia, in: *Medea - Studia mediaevalia et antiqua* II., 1998, s. 64-75.

PROZOROV, Vadim. Where he is, thither will the Eagles be gathered together: The Metropolitan Status of the Bishop of Spalato from the Decline of Salona until the Council of Spalato in 925 and 928, in: Trpimir Vedriš – John S. Ott eds. *Saintly Bishops and Bishops' Saints*. Zagreb: Hagiotheca, 2012, s.103-122.

PUKANEC, Martin. *Praslovanská lexika v nářečích slovanských kmeňov*. Brno: Tribun EU, 2008.

PUTNA, C. Martin – RYNEŠ, Pavel eds., *Sulpicius Severus – Život svätého Martina*. Praha: Herrmann a synové, 2003.

PAULER, Gyula. Még egyszer-utoljára? – A Hartvik legendáról, In: *Századok*, č. 28, 1894, s. 123-134

RÁBIK, Vladimír. *Pečať a jej spoločenská úloha v stredovekom Uhorskom kráľovstve*. Trnava: Filozofická fakulta, Trnavská Univerzita, 2012.

RÁCZ, György, The Heraldry of Angevin-age Hungary and its Reflection in the Illuminated Chronicle, in: János M. Bak – László Veszprémy eds. *Studies on the Illuminated Chronicle*. Budapest: Central European University Press- National Széchényi Library, 2018, s. 111-126.

RADELJ, Marija Petar. Dubrovačke relikvije sv. Stjepana Ugarskog, in: *Dubrovnik, časopis za književnost i znanost*, roč.11, 2000, č. 3-4, s. 269-303

RADOMAN, Aleksandar. *Gesta Regum Slavorum. Nova historiografska mistifikacija*. Matica crnogorska, 53, 2013, s. 103-124

RAJKOVÁ, Marta. Teórie vzniku svätej koruny Uhorského kráľovstva, in: *Historia Nova*, č. 7, 2014, s. 67-83.

RAJMAN, Jerzy. *Średnowieczne patrocinia krakowskie*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe PAT 2002, s. 93-94, 276.

RATKOŠ, Peter. Nový pohľad na vznik a funkciu Prayovho kódexu, in: *Slovenská archivistika*, roč. 1., č.1, 1966, 2, s. 98-119

RATKOŠ, Peter. Komentár k štúdiu „Gens nostra“, in: *Slovenská archivistika*, roč. 14, č.2, 1979, s. 96-102.

RATKOŠ, Peter. Vznik kultu Ondreja-Svorada a Benedikta vo svetle zagrebských pamiatok. *Historijski zbornik*, XXIX-XXX, 1976-1977, s. 77-86

RAZUM, Igor. Ecclesiastical Reformer and Politician: Two Faces of Bishop Stephen II of Zagreb, 1225-1247, in: Dženan Dautovic, Emir O. Filipović - Neven Isailović eds. *Medieval Bosnia and South-East European Relations. Political, Religious, and Cultural Life at the Adriatic Crossroads*. Amsterdam: Arc Humanities Press, 2019, s. 137-146.

ROKAY, Péter. *Salamón és Pola*. Újvidék: Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, 1990.

- RÖMER JANEKOVIĆ, Zdenka. Štovanje sv. Stjepana Prvomučenika u ranosrednjovjekovnom Dubrovniku: Mučeništvo u temeljina grada, komune i (nad)biskupije, *Anali Dubrovnika*, č. 57, 2019, s. 9-28.
- ROMHÁNYI, F. Beatrix. *Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon*. Budapest: Pytheas, 2000.
- ROMHÁNYI, F. Beatrix. Salt Mining and Trade in Hungary before the Mongol Invasion, in: József LASZLOVZSKY – Balázs NAGY – Péter SZABÓ – András VADAS eds. *The Economy of Medieval Hungary*. Boston-Leiden: Brill, 2018, s. 182-204.
- ROMHÁNYI, F. Beatrix. *Pauline Economy in the Middle Ages*. Boston-Leiden: Brill, 2020.
- RUNCIMAN, Steven. *The Medieval Manichee. A Study of the Christian Dualist Heresy*. Cambridge: Cambridge University Press, 1947.
- RUNCIMAN, Steven. Charlemagne and Palestine, in: *English Historical Review*, roč. 50, č. 200, 1935, s. 606-619.
- SÁGHY, Marianne. Greek Monasteries in Early Árpádiam Hungary, in: Marianne Sággy – Robert C. Ousterhout eds. *Piroska and the Pantokrator. Dynastic Memory, Healing and Salvation in Komnenian Constantinople*. Budapest-New York: Central European University Press, 2019, s. 11-38.
- SANTO, dal, Mario. *Debating the Saints' Cults in the Age of Gregory the Great*. Oxford: Oxford University Press, 2012.
- SASINEK, Vítězoslav Franko. O smrti Svatopluka II, in: *Slovenský letopis pre historiu, topografiu, archeologiu a ethnografiu*. Ročník 3, č. 1, 1879, s. 11-13.
- SASINEK, Vítězoslav Franko. *Dejiny počiatkov terajšieho Uhorska*. Skalica: F.X. Škarnicla, 1868,
- SASINEK, Vítězoslav Franko. Uhorsko-kráľovské drahotiny a pamätnosti, in: *Slovenský letopis pre historiu, topografiu, archaeologiu a ethnografiu*, roč. 1, č.1, 1876, s. 3-37.
- SEDLÁK, Peter. Kontinuita diela sv. Cyrila a Metoda v chorvátskom „Glagoljaštvu“, in: Jozef Michalov a kol. *Poznávanie kultúrneho dedičstva sv. Cyrila a Metoda*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta, Ústav pre výskum kultúrneho dedičstva Konštantína a Metoda, Rímskokatolícky biskupský úrad v Nitre, 2007, s. 122-153.
- SEDLÁK, Vincent. Nemaďarské vplyvy na začiatku Uhorského štátu, in: Richard Marsina ed. *Slovenský ľud po rozpade Veľkomoravskej ríše. Historické štúdie č. 27*. Bratislava 1984, s. 61-82.
- SÉLAF, Levente. Saint Martin of Tours, the Honorary Hungarian, in: *Hungarian Historical Review*, roč. 5, č. 3, 2016, s. 487-507.
- SLIVKA, Michal. Uctievanie svätých na Slovensku (K problematike výskumu patrocínií), in Michal Slivka, *Pohľady do stredovekých dejín Slovenska*. Martin: Matica Slovenská, 2013, s. 97-134
- SLOCUM, Brainerd Kay. *The Cult of Thomas Becket: History and Historiography through Eight Centuries*. New York-London: Routledge, 2019.
- SMITH, Allan Katherine. *War and the Making of Medieval Monastic Culture*. Woodbridge: Boydell, 2013.
- SOBIESAK, Aleksandra Joanna. *Boleslav II. (†999)*. České Budějovice: Veduta, 2014.

- SOCII BOLLANDIANI eds. *Bibliotheca Hagiographica Latina A-I*, Bruxells: Société des Bollandistes, 1898-1899.
- S LYMOS, Szilveszter. *Szent Zoerard-Andr s (Sz r d)  s Benedek remet k élete  s kultusza Magyarorsz gon*. Budapest: Metem, 1996.
- SOPKO, J lius. O najstar ch k dexoch so vzťahmi k  zemiu Slovenska, in: *Slovensk  archivistika*, ro . 21,  . 2, 1986, s. 50-71.
- S S. Cs.,  gnes. *Die slawische Bevölkerung Westungarns im 9. Jahrhundert*. M nchen: Beck Verlag, 1973.
- SCHUSTER, Hans-Werner. Zur Autonomie der Hermannst dter Propstei. *Ungarn-Jahrbuch. Zeitschrift für die Kunde Ungarns und verwandte Gebiete*. 16, 1988, s. 1-10.
- STANISLAV, J n. *K otázke účinkovania Cyrila a Metoda na Slovensku*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 1943.
- STANISLAV, J n. *Dejiny slovenského jazyka I.*, Bratislava: SAV, 1958.
- STANISLAV, J n. *Slovensk  juh v stredoveku, II. diel*. Bratislava: N rodn  literárne centrum, 2004.
- STÁREK, L dov t. S. Ondrej Svorad (Zoerard) a Benedik, ochrancovia biskupstva nitranského, in: *Cyryll a Method. Katol ck   asopis pre cirkev a školu*, č. 1, 1852, s. 19-21.
- STEINH BEL, J n. Bol alebo nebol Svätopluk kráľom? In: *Historick   asopis*, roč.61, č.4, 2013, s. 671-696.
- STEINH BEL, J n. *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Budmerice:² Rak, 2016.
- STEINH BEL, J n. *The Nitrian Principality. The Beginnings of Medieval Slovakia*. Boston-Leiden: Brill, 2021.
- STEINH BEL, J n. Kresťanstvo medzi Veľkou Moravou a Uhorskom: otázka kontinuity a diskontinuity, in: *Historica Slavorum Occidentis* 1 (6), 2014, s. 42-61.
- STEINH BEL, J n. *Kapitoly z najstar ch českých dejín 531-1004*. Krakow: Spolok Slovákov v Poľsku, 2011.
- STILTINGO, Joannes –SUYSKENO, Constantinus –PERIERO, Joannus –CLEO, Joannus eds. *Acta Sanctorum. Septembris tomus septimus*. Parisiis-Romae: V. Palm , 1867.
- ŠVAB, Mladen. Prilog kritici odlomka „kronologije“, djela pripisivanog archidjaku Gori kom Ivanu, in: *Historijski zbornik*, ro .35, 1982,  . 1, s. 119-160
- SZANT , Iván. The Cross-cultural Heritage of a Byzantine Reliquary, in: Jelena Pavli i  ed. *Traditional and Modern in Art and Education*. Prishtina, Kosovska Mitrovica : [s.n.] 2017, s. 22-31;
- SZAKÁCS, Zsolt Béla. The Smiling Centaur, the Siren and the Naked Man: Carvings from the Romanesque Cathedral of Pécs, in: *Codex Aquilarensis*,  . 33, 2017, s. 73-84.
- SZAKÁCS, Zsolt Béla. The Hungarian Angevin Legendary, in: Xavier Barral i Alter – Pál L vei – Vinni Lucherini - Imre Takács eds. *The Art of Medieval Hungary*. Roma: Viella, 2018, s. 405-408.
- SZAKÁCS, Zsolt Béla. Between Chronicle and Legend: Image Cycles of St Ladislav in Fourteenth-Century Hungarian Manuscripts, in: *Medieval Chronicle*,  . 4, 2006, s. 149-175.

SZAKÁCS, Zsolt Béla. The Benedictine Abbey Church in Tihany, in: Xavier Barral i Alter – Pál Lővei – Vinni Lucherini - Imre Takács eds. *The Art of Medieval Hungary*. Roma: Viella, 2018, s. 355-358.

SZEGFŰ, László. Szent Gellert családjáról, in: *Acta Historica*, roč. 75, 1983, č. 1, s. 11-18.

SZENTKIRÁLYI, István. Maurus nyilvános tisztelete, in: Damján Vargha ed. ed. *Szent Mór emlékkönyv*. Pécs: Pécsi Egyházmegye, 1936, s. 101-156.

SZELESTEI, N. László. A Seitz legendárium Szent István legendája, in: *Magyar Könyvszemle*, 1991, č.1-2, s. 1-19.

SZERB, Antal. *Magyar irodalom történet*. Budapest: Magvető, 1991.

SZERÉDI Jusztinián. ed. *Emlékkönyv Szent István király halálának 900. évfordulóján I-III*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1938 .

SZILÁGYI, Magdolna. Mobility, Roads and Bridges in Medieval Hungary, in: József LASZLOVZSKY – Balázs NAGY – Péter SZABÓ – András VADAS eds. *The Economy of Medieval Hungary*. Boston-Leiden: Brill, 2018, s. 64-80.

SZŐKE, Miklós Béla. Eine Kirchenfamilie von Mosapurc/Zalavár (Ungarn). Neue Ergebnisse zur Kirchenarchäologie in Pannonien, in: Niklot Krohn ed. *Kirchenarchäologie heute: Fragestellungen – Methoden – Ergebnisse*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2010, s. 561-585.

SZŐKE, Miklós Béla. *The Carolingian Age in the Carpathian Basin*, Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum, 2014.

SZŐKE, Miklós Béla. *Blatnohrad (Mosaburg, Zalavár)*, in: Pavel Kouřil ed. *Velká Morava a počátky křesťanství*, Brno: Archeologický ústav AV ČR, Moravské zemské muzeum, 2014, s. 247-252.

SZŐKE, Miklós Béla. Beziehungen zwischen Keszthely-Fenekpuszta und Mosaburg /Zalavár in der Karolingerzeit, in: Orsolya Heinrich-Tamáska ed. *Keszthely-Fenekpuszta im Kontext spätantiker Kontinuitätsforschung zwischen Noricum und Moesia. Castellum Pannonicum Pelsonense Bd. II*. Budapest - Leipzig - Keszthely – Rahden: Leidorf, 2011, s. 509-539.

SZOVÁK, Kornel. The Image of the Ideal King in the Twelfth-Century Hungary. Remarks on the Legend of St. Ladislav and the Illuminated Chronicle, in: János M. Bak – László Veszprémy eds. *Studies on the Illuminated Chronicle*. Budapest: Central European University - National Széchényi Library, 2018, s. 159-180.

ŠEDIVÝ, Juraj. Bratislavská kapitula a mesto. Medzi symbiózou a konkurenciou, in: Jan Hrdina – Martina Maříková eds. *Documenta Pragensia Supplementa II., Kapituly v zemích Koruny české a v Uhrách ve středověku*. Praha: Scriptorium, Archiv hlavního města Prahy, 2011, s. 197-216.

ŠÍSTEK, František. *Dejiny Černé Hory*. Praha: NLN, 2017.

ŠKEGRO, Ante. *Stari pokrajinski katalog ili Katalog provincija Opće Crkve*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2005.

TAKÁCS, Imre. *Az Árpád-házi királyok pecsétjei. Royals Seals of the Árpád dynasty*. Budapest: Magyar Országos Levéltár, 2012.

TAKÁCS, Imre. The Medieval Saint Adalbert's Cathedral in Esztergom and the *Porta Speciosa*, in: Xavier Barral i Alter – Pál Lővei – Vinni Lucherini - Imre Takács eds. *The Art of Medieval Hungary*. Roma: Viella, 2018, s. 375-378.

- TAKÁCS, Imre. Medieval Twilight or Early Modern Dawn: Art in the Era of Sigismund of Luxembourg, in: Xavier Barral i Alter – Pál Lővei – Vinni Lucherini - Imre Takács eds. *The Art of Medieval Hungary*. Roma: Viella, 2018, s. 307-318.
- TERNOVÁ CZ, Bálint. A Boszniai latin püspökség története 1344-ig, in: Laura Fáb ián et al. eds. *Micae Mediaevales V. Fiatal történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról*. Budapest: Elte BTK, 2016, s. 215-228
- THOROCZKAY, Gábor. Szent László és az egyház, in: Atilla Bárány – László Pó sán eds. *Európa és Magyarország Szent László korában*. Debrecen: Magyar Tudományos Akadémia, 2017, s. 47-56.
- THOROCZKAY, Gábor. Anmerkungen zur Frage der Entstehungszeit der Hartvik-Legende des Stephans des Heiligen, in: *Specimina Nova Pars Prima, Sectio Mediaevalis*, č. 1, 2001, s.107-131
- THOROCZKAY, Gábor. A Dömösi prepostság története alapításától I. Károly uralkodásának végeig, in: *Fons*, roč. 19, 2012, s. 409-433.
- THOROCZKAY, Gábor. A Szent Bölcsesség egyháza. A titeli társaskáptalan története a kezdetektől a XIV. század közepéig, in: *Fons*, roč. 21, 2014, č.3, s. 331-350.
- THOROCZKAY, Gábor. A szebeni prépostság történetének főbb kérdései a XIV. század közepéig, in: *Fons*, roč. 19, 2012, č. 1, s. 37-55.
- THOROCZKAY, Gábor. László király szentté avatása, in: Terézia Kerny – Árpád Mikó – András Smohay eds. *Szent László kora és kultusza (Tanulmánykötet Szent László tiszteletére)*, Székesfehérvár: Székesfehérvári Egyházmegyei Múzeum, 2019, s. 52-58.
- TINNEFEID, Franz. Rituelle und politische Aspekte des Herrschertodes im späten Byzanz, in: Lothar Kolmer ed. *Der Tod des Mächtigen. Kult und Kultur des Todes spätmittelalterlicher Herrscher*, Paderborn: Ferdinand Schöningh, 1997, s. 217–228
- TÖNSMEYER, Dieter Hans. *Kocel' a Blatnohrad*. Marianka: Ordinariát Ozbroyených síl a ozbrojených zborov SR, 2013.
- TORDAI, Ános – HARSÁNYI, Lajos ed. *Szent Imre-émlékkönyv halálának 900. évfordulójára*. Budapest: Szent István-társulat kiadása, 1930.
- TÓTH, Endre. Late antique imperial palace in Savaria. (The question of the so-called Quirinus basilica). *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungariae*, č. 25, 1973, s. 117-137.
- TÓTH, Endre. Szent Martón pannonhalmi születéshely-legendájának kialakulása. *Vigilia*, 1974, č. 5, s. 306-312.
- TÓTH, Endre –SZELENYI, Károly. *The Holy Crown of Hungary. Kings and Coronations*. Budapest³ Kossuth Kiadó, 2015.
- TÓTH, Zoltán. Szent István legréggib életirata nyóman, in: *Századok*, č. 81, 1947, s. 23-94
- TŘEŠTÍK, Dušan. *Kosmova kronika. Studie k počátkům českého dějepisectví a politického myšlení*. Praha: Academia, 1968.
- TŘEŠTÍK, Dušan. Ještě ke královně Emmě. Wolfenbüttelský rukopis Gumpoldovy legendy a Druhý život královnvy Matyldy, in: Jana Zachová ed. *Legendy Wolfenbüttelského rukopisu*. Praha: Filosofia, Centrum medievistických studií, 2010, s. 33-48.

TÚSKÉS, Gábor – KNAPP, Eva. Köning Stephan der Heilige, patron von Ungarn, in: Dieter R. Bauer – Klaus Herbers – Gabriela Signori eds. *Patriotische Heilige. Beiträge zur Konstruktion religiöser und politischer Identitäten in der Vormoderne*. Stuttgart: Steiner, 2007, s. 33-52

URBÁNEK, Rudolf. *Legenda t. zv. Kristiána ve vývoji předhusitských legend ludmilských i václavských a její autor. Díl druhý*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1948.

VÁCZY, Péter. Byzantine Emperor Constantine VII Porphyrogenitos and the Saga of the Hungarian Conquest, in: *Hungarian Studies*, roč. 4, 1988, č. 2., s. 129-137.

VÁCZY von, Peter. Stephan der Heilige als Päpstlicher Legat, in: *A Gróf Klebelsberg Kuno Magyar Történetkutató Intézet évkönyve*, č. 4, 1934, s. 27-41.

VADRNA, Marek. Obraz kráľa Svätopluka I. v českých kronikách, in: Martin Homza et al. *Svätopluk v európskom písomníctve. Štúdie z dejín Svätoplukovej legendy* Bratislava: Post Scriptum, 2013, s. 230-282.

VAJAY, de Szabolcs. Großfürst Geysa von Ungarn – Familie und Verwandtschaft, in: *Südostforschungen*, č. 21, 1962, s. 45-101.

VANČO, Martin. Architektonický rozbor rotundy na Trenčianskom hrade, in: *Studia archaeologica mediaevalia slovacae*, č. 2, 199, s. 14-161.

VARGHA, Damján ed. *Szent Mór emlékkönyv*. Pécs: Pécsi egyházmegye, 1936.

VEREŠOVÁ, Nora. Boleslav Chrabrý a Slovensko, in: *Medea – Studia mediaevalia et antiqua*, 2001, roč. 5, s. 16-31.

VESZPRÉMY, László – WEHLI, Tünde. Das Verhältnis von Schrift und Bild in ungarischen Handschriften vor 1300, in: Otto Kresner – Franz Lackner eds. *Régionalisme et internationalisme. problèmes de paléographie et de codicologie du Moyen Âge. Actes du XVe colloque du Comité international de paléographie latine*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2008, s. 95-112.

VESZPRÉMY, László. 11th and 13th Century Liturgical Manuscripts (mostly from Zagreb) as Historical Sources, *Povijesni prilozi*, č.17, 1998, s. 261-267.

VESZPRÉMY, László. *Dux et praeceptor Hierosolimitanorum*. König Ladislaus (László) von Ungarn als imaginärer Kreuzritter, in: Balázs Nagy – Marcell Sebök eds. *The Man of many Devices who wandered full many ways. Festschrift in honor of János M. Bak*. Budapest: Central European University Press, 1999, s. 470-477.

VESZPRÉMY, László. Emmerich, der Sohn König Stephans, in: Alfried Wieczorek – Hans-Martin Hinz eds. *Europas Mitte um 1000. Band 2*. Stuttgart: Theiss, 2000, s. 880-882.

VESZPRÉMY, László. King St Ladislav, Chronicles, Legends and Miracles, in: *Saeculum Christianum*, č. XXV, 2018, s. 140-163.

VIDAKOVIĆ, Albe. *Sakramentar MR 126 Metropolitanske knjižnice u Zagrebu*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1952.

VIDOVIĆ, Drago. Simbolične predstave na stećcima. *Naše starine II.*, 1954, s. 119-136.

VRTEL', Ladislav. O zástave a erbe Nitry, in: *Slovenská archivistika*, roč. 25, 1990, č. 1, s. 35-46

- ZORIĆ, Damir. Stećci - (do)sadašnje i nove mogućnosti tumačenja, : *Hercegovina*, č. 6, 2020, s. 5-15.
- VISY, Zsolt. The Late Roman cemeteries of Sopiane, in: Endre TÓTH – Tivadar VIDA – Imre TAKÁCS ed. *Saint Martin and Pannonia. Christianity on the Frontiers of the Roman World*. Pannonhalma-Szombathely: Panonhalmi Főapátság – Savaria múzeum, 2016, s. 68-76.
- WEISZ, Boglárka. Domestic Trade in the Árpadian Age, in: József Laszlovszky – Balász Nagy – Péter Szabó – András Vadas eds. *The Economy of Medieval Hungary*. Leiden-Boston: Brill, 2018, s. 419-431.
- WILLIAMS, R. John. Archbishop Manasses I of Rheims and Pope Gregory VII, in: *The American Historical Review*, roč. 54, 1949, č. 4, s. 804-824
- WISZEWSKI, Przemysław. *Domus Boleslai. Values and social identity in dynastic traditions of medieval Poland (c.966-1138)*. Boston-Leiden: Brill, 2010.
- WHITE, Monica. *Military Saints in Byzantium and Rus, 900-1200*. New York: Cambridge University Press, 2013.
- ZAVADIL, Ondřej. *Tzv. Arabská "Anonymní relace" jako pramen k dějinám Velké Moravy*. Diplomová práce. Praha: Pedagogická fakulta, Univerzita Karlova, 2006.
- ŽAŽOVÁ, Henrieta. *Stredoveké premonštrátske kláštory v slovenskej časti územia bývalého Ostrihomského arcibiskupstva*. Trnava: Filozofická fakulta, Trnavská Univerzita, 2017.
- ZEHETMAYER, Roman. Rakouské Podunají kolem roku 900. In: Jiří Macháček – Martin Wihoda eds. *Pád Velké Moravy aneb Kdo byl pohřben v hrobu 153 na Pohansku u Břeclavi*. Praha: NLN, 2016, s. 73-101.
- ZERVAN, Marian – RUSINA, Ivan eds. *Postavy a príbehy svätcov strednej Európy. Ikonografia*. Bratislava: Vysoká škola výtvarných umení v Bratislave, 2016.
- ZUMKELLER, Adolar. *Augustine's Ideal of the Religious Life*. New York: Fordham University Press 1986.
- ZUPKA, Dušan. *Ritual and Symbolic Communication in Medieval Hungary under the Árpád Dynasty (1000 - 1301)*. Boston-Leiden: Brill, 2016.
- ZSOLDOS, Attila. *Magyarország világi archontológiája 1000-1301*. Budapest: MTA Történettudományi Intézete, 2011.
- ZSOLDOS, Atilla. *The Legacy of Saint Stephen*. Budapest: Lucidus Kiadó, 2004.
- ŽIVKOVIĆ, Tibor. The Earliest Cults of Saints in Ragusa, *Recueil des travaux de l'Institut d'études byzantines* XLIV, 2007, s. 119-127.
- ŽIVKOVIĆ, Tibor. Rama in the Royal Title of the Hungarian Kings, in: Tibor Živković ed. *Forging Unity. South Slavs between East and West 550-1150*. Belgrade: Istorijски Institut, 2008, s. 259-273.
- ŽIVKOVIĆ, Tibor ed. *Forging Unity. South Slavs between East and West 550-1150*. Belgrade: Istorijски Institut, 2008.
- ŽIVKOVIĆ, Tibor – KUNČER, Dragana. Roger – The Forgotten Archbishop of Bar, in: *Istorijски časopis*, č. 56, 2008, s. 191-209.

Zoznam internetových odkazov

<https://ceupress.com/book/sanctity-leaders>

<https://usuarium.elte.hu>

<https://usuarium.elte.hu/calendardate/205/view>

<https://usuarium.elte.hu/book/717/view>

<https://usuarium.elte.hu/book/91/view>

<https://usuarium.elte.hu/book/248/view>

<https://usuarium.elte.hu/book/92/view>

<https://usuarium.elte.hu/book/92/view>

<https://usuarium.elte.hu/book/752/view>

<https://usuarium.elte.hu/book/2/view>

<https://usuarium.elte.hu/book/20/view>

<https://www.khm.at/en/objectdb/detail/99464/?offset=3&lv=list>

<https://maps.arcanum.com/en/map/cadastral/?layers=3%2C4&bbox=1685429.4912822891%2C5659188.662282896%2C1801537.337247472%2C5697407.176425484>

Zoznam skratiek

Edičné skratky

Acta Albaniae - Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis I

BHL – Bibliotheca Hagiographica Latina

CFHH – Catalogus fontium historiae Hungaricae I-IV

CDH – Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis

CDCr – Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae

CDSI Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae

DHA – Diplomata Hungariae Antiquissima, vol. 1

Documenta – Documenta historiae Chroaticae perodium antiquam

GRS – Gesta regum Sclavorum

GHV – Gesta Hungarorum Vetera

MMFH – Magnae Moraviae fontes historici

RA – Regesta regum stirpis Arpadianae critico diplomatica

VMSM – Vetera monumenta Slavorum Meridionalium historiam illustrantia I.

Ostatné skratky

č. - číslo

Ed. – editor

Eds. - editori

f. – folio

gr. - grécky

Oszk – Országos Szechenyi Könyvtár (Maďarská krajinská knižnica)

maď. – maďarsky

rum. – rumunsky

s. – strana

sign. – signatúra

sg. - singulár

Prílohy

Príloha č.1

Prehľad najstarších uhorských legend

Legenda	doba vzniku, miesto	autor	Použité motívy, topoi, literárne zdroje
<i>*Legenda svätého Svätopluka („Zoborská legenda“)</i>	Zobor, pred r. 1099	Neznámy zoborský mních	Topos Rex otiosus
<i>*Vita Mauri episcopi</i>	Pätkostolie, po roku 1070 (?)	Pätkostolský/ stoličnobelehradský kanonik	Hagiografický fragment vo <i>Vita sancti Emerici</i>
<i>Život svätých pustovníkov Svorada-Ondreja vyznávača a Benedikta mučeníka, BHL 452</i>	1031-1034, Zobor-Pannonhalma 1063-1064, Pätkostolie	Maurus, pätkostolský biskup	Topos – orol udáva znamenie
<i>*Vita Stephani regis</i>	1055-1077, Tiháň	Tiháňský benediktín francúzskeho pôvodu	<i>Vita Roberti</i> Topos: liečivý dotyk Topos: Nebeská koruna (<i>Passio sancti Aedmundi</i>) Topos: Virtutes (<i>Passio sancti Aedmundi</i>)
<i>Vita Maior sancti Stephani regis, BHL 7918</i>	1077-1083, Záhreb/Hahót/Pécsvarad (?)	Český benediktín pôsobiaci v Uhorsku	Motív: Tiro Christi Motív: Imitatio Constantini Motív: Imitatio Martini <i>*Vita sancti Adalberti</i> <i>*Vita Stephani regis</i> <i>Crescente fide</i> <i>Vita Roberti</i> <i>Vita Martini (Sulpicius Severus)</i> Topos: liečivý dotyk Topos: Rex iustus

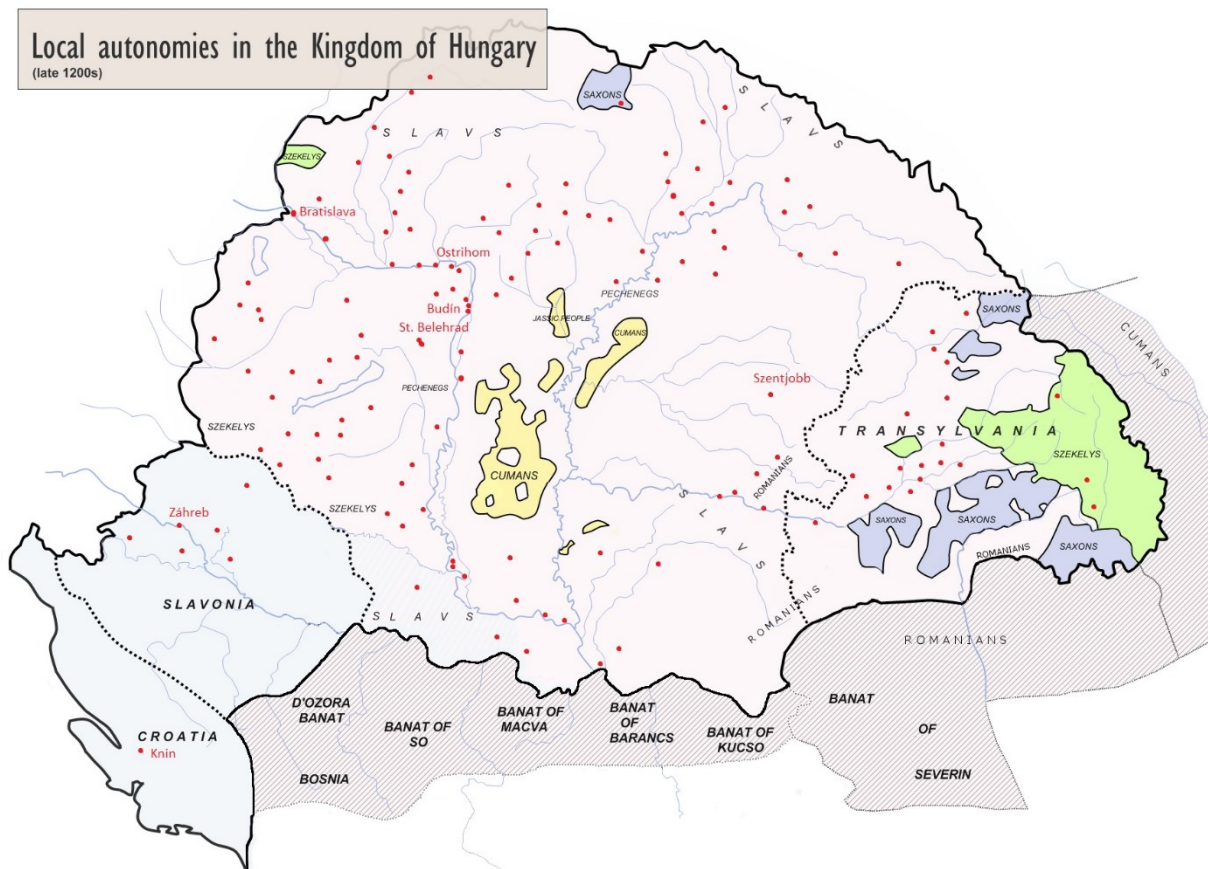
<i>Vita Minor sancti Stephani regis</i> , BHL 7920	1109-1116, Pannonhalma	Neznámy benediktín maďarského pôvodu	Motív: odor suavissimus Motív: Privilégia stoličnobelehradskej kapituly
<i>Vita Hartviciana (Sancti Stephani regis)</i> , BHL 7921	1108-1116, Ráb	Hartvik, rábsky biskup	<i>Vita maior sancti Stephani regis</i> <i>Vita minor sancti Stephani regis</i> Topos: furta sacra Topos: Imitatio Mariae (zvestovanie) Motív: Sv. Martin na Panonnhalme Motív: Miles Christi Motív: Apoštolský kráľ Motív: Regnum Marianum
<i>Vita sancti Stephani regis (Uhorsko-poľská kronika)</i> BHL 7919	1116-cca 1225 Záhreb/Dalmácia (?)	Gregor Barský/Záhrebský biskup Štefan	* <i>Legenda sancti Stephani et sanctae Adelaidae</i> <i>Vita Hartviciana</i> Topos: liečivý dotyk
<i>Vita sancti Emerici</i> , BHL 2528, 2529	1112-1116, Pätkostolie + Stoličný Belehrad	Pätkostolský/stoličnobelehradský kanonik	* <i>Vita Mauri Crescente fide</i> Topos: Imitatio sancti Henrici (vita virginalis)
* <i>Vita sancti Salomonis regis</i>	1087-1099, Pula + Tiháň	Tihaňský benediktín	Topos Rex otiosus „Zoborská legenda“
<i>Legenda sancti Ladislai regis, Maior; Minor</i> , BHL 4670, 4671	1192-1204, Veľký Varadín	veľkovaradínsky kanonik	* <i>Legenda sancti Ladislai regis</i> Topos: pseudo-etymológia Topos: imago leonis

			<p>Topos: Voz sa hýbe bez zvierat</p> <p>Topos: odor suavissimus</p>
<p><i>Legenda Minor, Maior sancti Gerardi</i>, BHL 3427, 3428</p>	<p>Začiatkom 12. storočia, Čanáď</p> <p>Interpolácie po roku 1360</p>	<p>čanáďsky kanonik</p>	<p>Topos: krv, ktorá nezmizne</p> <p><i>*Legenda Gerardi</i></p>

Príloha č. 2

Patrocína sv. Štefana v stredovekom Uhorsku

Zdroj mapy: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/3d/Hungary_13th_cent.png

Príloha č. 3

Patrocína sv. Ladislava v stredovekom Uhorsku

Zdroj mapy: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/3d/Hungary_13th_cent.png

